63781

RESİMLİ KİTAB (1911-1913)
İNCELEME VE SEÇME METİNLER

İsmail YELALDI

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

T 63781

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı için öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara
Şubat, 1997

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan .....

Prof.Dr. Dursun YILDIRIM

Üye .....

Prof.Dr. Bilge ERCİLASUN

Üye .....

Yard.Doç.Dr. Abide DOĞAN
(Danışman)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adıgeçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../..../1997

27 Mart 1997

Prof.Dr.Hüsnü ARICI
Enstitü Müdürü

ÖZET

Yazılı basının en önemli yayın organlarından biri olan dergiler, toplumun sosyo-kültürel yapısındaki değişikliklerin oluşmasında önemli bir rol üstlenirler. Bu işlevi dikkate alındığında dergiciliğin gelişimi ile toplumun gelişimi arasında bir paralellik kurulabilir. Belirtilen nedenlerden dolayı "Resimli Kitab" adlı dergi üzerinde çalışmaya karar verilmiştir.

Tezimizin konusu;"Resimli Kitab (1911-1913) İnceleme ve Seçme Metinler" dir. Resimli Kitab Dergisi, 1908-1913 yılları arasında 9 cilt, 51 sayı olarak yayınlanmıştır. Dergi, geniş kapsamlı olduğundan altı yıllık dönemin; 1908-1910 ve 1911-1913 yıllarıyla sınırlandırılarak, iki ayrı çalışma olarak yapılmasına karar verilmiştir. 1908-1910 yıllarını kapsayan devre Meltem Rüzgâr adlı araştırmacı tarafından incelenecektir. Bu nedenle tezimiz 1911-1913 yıllarını kapsamaktadır.

Tezimiz, Giriş ve Sonuç kısımları dışında, İnceleme, Bibliyografik Fihrist ve Metinler olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında 1876-1908 yılları arasında yayınlanan dergiler tanıtılmıştır. I.Bölümde Resimli Kitab Dergisi'nin muhtevası, şekil özellikleri ve yazı kadrosu verilmiştir. II.Bölümde 1911-1913 yılları arasında Resimli Kitab'da yayınlanan yazılar yazar adına göre sıralanmıştır. III.Bölümde ise dergiden seçilmiş makaleler Latin harflerine çevrilmiştir.

Bu çalışmanın neticesinde elde edilen bulgular ise Sonuç bölümünde verilmiştir. Sonuç bölümünden sonra Kaynakça, Kişi Adları Dizini ve Fotokopiler yer almaktadır.

SUMMARY

The press magazines which are the most important publication system play major roles in changes of social-cultural structure of the society. Taking this into consideration there might be a parallel line between development of the magazine and development of society. From the reasons given above, this research has been carried out on the magazine called "Resimli Kitab".

Subject of the thesis; "Resimli Kitab (1911-1913) to study on selected texts and surveying". Resimli Kitab magazine, between the years 1908 and 1913, 9 volumes and 51 issues were published. The magazine, included wide subjets, so in the 6 year period; 1908-1910 and 1911-1913, between these years it was limited and was worked on it in independent studies. Since the issues of the magazine published between 1908-1910 is studied by Miss Meltem Rüzgar, in this thesis the issues of the magazine published between 1911-1913 have been studied.

Besides introduction, and conclusion, the thesis covers three other parts namely, surveying, bibliographic index and texts. In the introduction, magazines published between 1876-1908 are introduced. In the first chapter, content, characteristics of figures and board of writers of the magazine Resimli Kitab are given. In the second chapter, the articles published in the magazine between 1911-1913 are arranged in alphabetical sequance of the writers names. In the third chapter selected articles from the magazine are rewritten by means of using the Latin alphabet.

The findings of this research study are given in the result section of the end. After the result section the bibliography, the author index and various material are given.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
SUMMARY ii
İÇİNDEKİLER ..... iii-iv
ÖNSÖZ ..... v-vii
GİRİŞ 1-11
1876-1908 YILLARI ARASINDA YAYINLANAN DERGİLERE TOPLU BİR BAKIŞ

BİRİNCİ BÖLÜM
İNCELEME

1.1.RESİMLİ KITAB'IN KÜLTÜR HAYATIMIZDAKİ YERİ
1.1.1 MUHTEVASI 12-19
1.1.2.ŞEKİL ÖZELLİKLERİ 20-23
1.1.3 YAZI KADROSU 24-25

İKİNCİ BÖLÜM
BİBLİYOGRAFİK FİHRİST

2.1. YAZAR ADINA GÖRE FİHRİST 26-39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ METİNLER

3.1.AKTÜEL YAZILAR 40-78
3.2.EDEBİYATLA İLGİLİ YAZILAR 79-259
3.3.EĞİTİM VE SOSYOLOJİ İLE İLGİLİ YAZILAR 260-313
3.4.GEZİ YAZILARI 314-420
3.5.KADINLARLA İLGİLİ YAZILAR 421-485

SONUÇ 486-489
KAYNAKÇA 490-492
DİZİN (KİŞİ ADINA GÖRE) 493-497
FOTOKOPİLER

ÖNSÖZ

Eski yazılı metinlerin unutulmasını önlemek ve sadece kütüphanelerde bulunabilecek kaynak konumundan çıkarmak kültür kopukluğunun giderilişinde önemli bir adım olacaktır. Böylece edebiyat tarihine kaynak oluşturacak malzemeyi belirlemek o dönemi tarayan araştırmacılara hazır veriler sunacaktır. Yazılı basının en önemli yayın organlarından biri olan dergiler, yayınlandıkları dönemin gelişmelerini, sorunlarını yansıtmakla birlikte, toplumun sosyo-kültürel yapısındaki değişikliklerin oluşmasında da önemli bir rol üstlenirler. Bu işlevi dikkate alındığında dergiciliğin gelişimi ile toplumun gelişimi arasında bir paralellik kurulabilir. Biz de belirtilen nedenlerden dolayı bir dergi çalışması yapmayı uygun gördük ve "Resimli Kitab" adlı dergi üzerinde çalışmaya karar verdik.

Tezimizin konusu;"Resimli Kitab (1911-1913) İnceleme ve Seçme Metinler" dir. Resimli Kitab Dergisi, 1908-1913 yılları arasında 9 cilt, 51 sayı olarak yayınlanmıştır. Dergi, döneminin sosyal ve kültürel yapısını hacimli olarak yansıttığından, altı yıllık döneminin; 1908-1910 ve 1911-1913 yıllarıyla sınırlandırılarak, iki ayrı çalışma olarak yapılmasına karar verilmiştir. 1908-1910 yıllarını kapsayan devre Meltem Rüzgâr adlı araştırmacı tarafından incelenecektir. Bu nedenle tezimiz 1911-1913 yıllarını kapsamaktadır.

Konuyla ilgili olarak yapılan kaynak araştırması sonucunda, Resimli Kitab'la ilgili çalışmaların çok az olduğu onların da genel bir inceleme ve taramadan ileri

gidemediği görülmüştür. Bu nedenle, tezimizde Resimli Kitab Dergisi bütün yönleriyle incelenerek yeni bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır.

Tezimiz, Giriş ve Sonuç kısımları dışında, İnceleme, Bibliyografik Fihrist ve Metinler olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında II.Abdülhamid döneminin başlangıcından, II.Meşrutiyet'in ilânına kadar olan devrede yayınlanan dergiler tanıtılmıştır.

I.Bölümde Resimli Kitab Dergisi'nin yayınlandığı dönemdeki kültür hayatına katkısı ve yeri açıklanmaya çalışılmıştır. Derginin, muhtevası, şekil özellikleri ve yazı kadrosu da bu bölümde verilmiştir.

Bibliyografik Fihrist'in yer aldığı bölümde, 1911-1913 yılları arasında Resimli Kitab'da yayınlanan yazılar yazar adına göre sıralanmıştır.

III.Bölümde, dergiden seçilmiş makaleler Türkçe'ye çevrilmiştir. Dergide yer alan yazıların çeşitliliği ve geniş kapsamlı olması dikkate alınarak, yayınlanan yazılar arasından seçilen elli makalenin çevrilmesine karar verilmiştir. Bu makaleler; Aktüel, Edebiyat, Eğitim, Gezi Yazıları, Kadınlarla İlgili Yazılar ve Sosyolojik Yazılar başlıkları altında toplanmıştır. Türkçe'ye çevrilen yazılar arasında edebiyatla ilgili olanlar diğerlerine oranla fazladır. Musâhabe-i Edebiyye başlığı altında yer alan edebî yazılar Raif Necdet (Kestelli) tarafından yazılmıştır. Bu yazılar dönemin edebiyat anlayışını, gelişmelerini ve tartışmalarını dile getirmesi bakımından oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın neticesinde elde edilen düşünceler ise Sonuç bölümünde verilmiş ve bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünden sonra Bibliyografya, Kişi Adları Dizini ve Fotokopiler yer almaktadır.

Tez çalışması sırasında Resimli Kitab'ın, Millî Kütüphane'deki 1956 SA 397 ve 1956 SA 409 numaralı nüshalarından yararlanılmıştır.

Derginin incelenmesinde fişleme tekniğiyle tarama yapılmış, çevirisi yapılacak yazılar ise fotokopi çektirilmek suretiyle çalışılmıştır. Seçilen makalelerin Türkçe'ye çevrilmesinde, Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'inden ve Şemsettin Sami'nin Kâmus-ı Türkî adlı sözlüğünden faydalanılmıştır. Yazılardaki tamlamalar yapısı bozulmadan çevrilmiş, diğer sözcüklerin günümüzde kullanılanları ise Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'na göre yazılmıştır. Baskı hatasından dolayı okunamayan ve sözlüklerde bulunamayan kelimeler soru işaretiyle belirtilmiştir.

Tezin hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Abide Doğan'a ve gösterdikleri anlayıştan dolayı aileme teşekkür ederim.

İsmail Yelaldı.

GİRİŞ
1876-1908 YILLARI ARASINDA YAYINLANAN DERGİLERE TOPLU BİR BAKIŞ

II.Abdülhamid'in tahta geçişinden sonra, 1876 yılında ilân edilen Kanun-ı Esasî'de "basının yasalar çerçevesinde serbest" olduğu belirtilmiştir. O dönemde basın bu özgürlükten bir süre için faydalanır.

Kırım Savaşı'nın yarattığı olumsuzluklar Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu güç şartların habercisidir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının sonucunda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi, devletin paylaşılma sürecini hızlandırır. Rusya'nın Doğu Anadolu'da yeni topraklar elde etmesi, Romanya ve Bulgaristan'a özerklik tanınması, Ermeni olaylarının başlaması, Girit sorunu ve diğer sorunlar Balkan Savaşı'na kadar sürmüştür.

Avrupa dengesindeki değişiklikler ve özellikle Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devletini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları Osmanlı Devleti'nin iç politikasına da yansır. II.Abdülhamid Rusya'ya karşı, Avrupa Devletleri'nin isteklerine göre davranarak toprak kaybını önleyeceğini düşünür. İç politikada ise basının özgürlüğünü kısıtlayarak, devlet işlerine karışılmasını önlemeye çalışır. Basına sansür uygulamak istemesinin temel nedeni toplumsal hareketliliğin önünü kesmektir.

1878 yılında Maarif Nezareti, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezareti'nin katkısıyla gazeteler üzerindeki sansür olgunlaştırılmış, Dışişleri'nde de Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. Bir yandan da Maarif Nezareti'nde Tetkik-i Müellefat Komisyonu görevlendirilmiştir. 1888'de matbaaların bastığı bütün yayımlara da ön sansür (ancak izin aldıktan sonra basma koşulu) getirilmiştir[1].

Bu otuz yıllık dönemi, çıkan gazeteler ve dergilerin sayısı açısından ikiye ayırmak mümkündür: 1879-1887 arasındaki yıllarda İstanbul'da her yıl ortalama 9-10 yeni yayının piyasaya çıktığı görülür. Bunlar gazeteden çok dergidir. Ancak mizah dergilerine II.Abdülhamid yönetimi boyunca hiç izin verilmemiştir.

1888'den 1908'e kadarki ikinci dönemde ise ancak yılda ortalama bir yayın görülür. Politik sınırlamalara rağmen, bu dönemde normal olarak 12-15 bin tiraj yapan, olağanüstü durumlarda tirajları 30 bine çıkan gazeteler vardır.

26 Haziran 1878'de kurulan Tercüman-ı Hakikat, hem sürekliliği, hem de Ahmet Mithat'ın konuları popülerize etmekteki başarısı nedeniyle dönemin önemli gazetelerinden biri olmuştur. Bu dönemin diğer önemli yayınları, Sabah, İkdam, Saadet, Tarîk gazeteleri ile Servet-i Fünûn ve Malûmat dergileridir.

1879 ertesi, gazetelere oranla dergi sayısında büyük artış görülür. Edebî ve siyasî nitelikte olan Mecmua-i Ebüzziya 1880'de yayınlanmaya başlar. Ebüzziya Tevfik'in çıkarttığı dergi 159 sayı basılır. 1887-1894 yılları arasında yayınlanmayan

---

[1] Koloğlu, Orhan; Osmanlı Basını; İçeriği ve Rejimi"Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi.I; 87

Mecmua-i Ebüzziya, kurucusunun ölüm tarihi olan 1912'ye kadar Osmanlılığı savunur.

19.Yüzyılın son on yılına damgasını vuran dergi Servet-i Fünûn'dur. II.Abdülhamid döneminde, siyasal düşüncelerin baskı altında tutulduğu bir ortamda çıkan Servet-i Fünûn yeni bir fikir ve edebiyat çığırı başlatmıştır. 1891 Martında Ahmet İhsan (Tokgöz) tarafından yayınlanmaya başlayan dergi, Ansiklopedist gelenek doğrultusunda, başlangıçta Batı kökenli bilimsel ve teknik bilgilerle donatılmıştır[1].

Servet-i Fünûn Dergisi, 1860'lardan beri devam eden Doğu-Batı mücadelesini sona erdirmek düşüncesindedir. Bu nedenle Servet-i Fünûn yazarları klasik sanat anlayışına karşı olduklarını yazılarıyla dile getirirler.

Türk Edebiyatının bu devrine Servet-i Fünûn Devri denilmesi, bu edebî hareketin Servet-i Fünûn Dergisi'nde gerçekleşmesindendir. Bu devre Tevfik Fikret'in yazı işlerini üzerine alması ile başlar (7 Şubat 1896, Sayı:256).

Divan Edebiyatı'na karşı kurulmaya çalışılan Avrupaî Türk Edebiyatı'nı ifade etmek için Tanzimat Devri'nde kullanılmaya başlanmış olan "Edebiyyat-ı Cedîde" (Yeni Edebiyat) teriminin bu harekete ad olması, Servet-i Fünûncuların da bu adı benimsemeleri ve kullanmalarından ileri gelir[2].

---

[1] Toprak, Zafer; "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı" Türkiye'de Dergiler-Ansiklopediler ;17.
[2] Akyüz 1990; 88.

Recâizâde Mahmud Ekrem, Tevfik Fikret, Cenab Şehabeddin gibi Türk Edebiyatının önemli simalarının yazılarının yayınlandığı Servet-i Fünûn Dergisi, Eski Edebiyat taraftarlarına karşı bir grup olma özelliğini de taşır.

Servet-i Fünûn Edebiyatı'nın kurulup geliştiği dönem, II.Abdülhamid istibdâdının en yoğun dönemidir. Batılılaşmanın hararetli taraftarları ve Tanzimat Devri yazarlarının hürriyetçi düşünceleri ile beslenmiş olan Servet-i Fünûn yazarları, dönemin bu ağır havasından bunalırlar. Her türlü yayın sıkı bir kontrol, basın sıkı bir sansür altındadır. İstibdâd iyice yerleşmiş ve o zamanlar "Jurnalcilik" denilen bir ihbar mekanizması, hürriyetçi bütün aydınları tehdit etmektedir. Bu durum karşısında sıkıntılarını dışa vuramayan birçok hürriyetçi aydın, özellikle de Servet-i Fünûn etrafında toplanan yazarlar, içe dönük bir psikolojiye sahiptirler. Kendi iç dünyalarında yaşayan, bunalımlı bir nesil olurlar. Aralarında, ülkenin kendilerini de ezen sıkıntılarını dışa vurma, herkese anlatma isteğini yenemeyenler, yurt dışına kaçarlar. Yurt dışında çıkardıkları gazetelerle düşüncelerini söylemeye, "İstibdâd"ı tenkid etmeye devam ederler. Yurt dışına çıkmayanlar ise takma adlarla ya da sahte imzalarla yazdıkları yazılarını yurt dışında yaşayan hürriyetçilerin gazetelerinde yayınlatırlar[1].

Hazine-i Fünûn, Resimli Gazete, İrtika ve Musavver Malumat dergileri, Servet-i Fünûn'un Fransız Edebiyatı'nı taklit ettiğini ileri sürerler. Tenkidler yoğunlaşır, Edebiyat-ı Cedîde taraftarları "kozmopolit" olmakla, "gayr-ı millî" bir edebiyat oluşturmakla suçlanırlar. Tenkidler neticesinde derginin yazarları arasında görüş ayrılıkları çıkar ve dergi etkinliğini kaybeder.

---

[1] Akyüz 1990; 89.

Servet-i Fünûn'un etkin olduğu dönemde, gelenekçi kesimin dergicilik alanındaki atılımı Musavver Malûmat'tır. Mehmet Tahir tarafından çıkartılan dergi, 1895-1903 arası 423 sayı çıkar. Abdülhamid dergiyi fiilen destekler. Musavver Malûmat'ta yer alan yazılarda Servet-i Fünûn yoz ve bireyci bir edebiyatın sözcülüğünü yapmakla suçlanır[1].

II.Abdülhamid, basının illere yayılmasını istemektedir. Ancak bunun kendi isteği doğrultusunda, belirtilen standartlara uygun olması şartını koşar. Özellikle de, devlet politikasını tenkid etmeyen, sarayın güdümünde olan bir basın istemektedir.

1903 yılında yapılan standartlaştırma girişimlerine karşılık, basın kendi yapısının doğal niteliklerinden yararlanarak işlevine bir dinamizm vermeye çalışır. Teknik açıdan hayli ilerleme gösterir. Avrupa'dan en son sistem dizgi ve baskı makineleri getirtilir. Daha fazla resim basarak okuyucunun dikkati çekilir.

Siyasal konular ele alınamadığından, derin edebî tartışmalara girilir. İhtilâller ve siyasal cinayetlerden bahsetmeden dış politika konularını işlemek, tarihî sorunlara değinmeden edebiyat tartışmalarına girişmek, dönemin başlıca eğilimidir.

1860-1878 arasında artmış olan diğer bir eğilim ise; yerli yazılar yerine, daha çok Avrupa dillerinden yapılan çevirilere yer verilmesidir. Popülerize edilmiş bilim yazıları, edebî değeri az roman ve öykü çevirileri sütunları doldurmaya başlar. Bunlar, kolay anlaşılırlıkları dolayısıyla halkta okuma zevkinin artmasını sağlar[2].

---

[1] Toprak, Zafer; "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı" Türkiye'de Dergiler-Ansiklopediler ;18.
[2] Toprak, Zafer; "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı" Türkiye'de Dergiler-Ansiklopediler ;18.

Abdülhamid'in istibdâd dönemi 25 Temmuz 1908 günü ilan edilen II.Meşrutiyetle sona erer. Bu dönemin yarattığı serbestlik içinde sosyal ve siyasal ortamlarda hızlı değişiklikler görülür. Sosyal meseleler yeniden gündeme gelir, ideolojik faaliyetler ön plana çıkar. En önemli nokta ise Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatını önlemek ve çağdaş Batı Medeniyeti seviyesine ulaşmak çabalarıdır.

25 Temmuz günü gazetelerini sansürün kontrolüne sunmadan piyasaya süren İstanbul basını, bu hareketiyle basın rejimini değiştirmiş olur.

Yalnız İstanbul'da, 1908-1909 tarihlerinde, –31 Mart olayının etkilerine ve sıkıyönetim yasaklamalarına rağmen– 353 gazete ve dergi yayınlanmıştır. II.Meşrutiyet'in ilk iki ayında 200'ün üzerinde gazete imtiyazı verilmiştir. 1910'da 130, Trablusgarb Savaşı dolayısıyla sıkıyönetim daha da etkinleştiği 1911'de 124, Balkan Savaşı'nın en bunalımlı günlerinin yaşandığı 1912'de 45, ertesi yıl 92 yeni yayına rastlanmıştır[1].

II.Meşrutiyet Dönemi'nin ilk yılları basın açısından son derece hareketli olmuş, yeni çıkan gazete ve dergilerin sayılarında oldukça hızlı artışlar görülmüştür. Süreli yayınların Anadolu'da yaygınlık kazanması ise yine doğrudan sansürün ortadan kalkmasıyla ilişkilidir. Kısa süreli olmakla birlikte, kadın, çocuk, müzik, iktisat gibi çeşitli konularla ilgili, küçük boyutlu dergiler, bu dönemin sosyal yapısındaki değişikliklerini de gösterir.

---

[1] Koloğlu, Orhan; Osmanlı Basını; İçeriği ve Rejimi"Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi.I;90

II.Meşrutiyet Dönemi, her türlü düşüncenin, Doğu'dan ya da Batı'dan kaynaklanan her türlü akımın yazıya dökülüp kamuoyuna serbestçe sunulduğu dönem olmuştur. Her milletin, her azınlığın hem kendi dilinde, hem de Türkçe yayın organları vardır. Bu arada sosyalist yayınlara da ilk kez II.Meşrutiyet Dönemi'nde rastlanmıştır. Bunlar arasında Hüseyin Hilmi'nin çıkardığı İştirak adlı dergi, Sosyalist, İnsaniyet, Medeniyet ve İdrak gibi yayınlar belirtilebilir.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan gerileyişini önlemek için, dönemin aydınları tarafından çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bu fikirler Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük olmak üzere üç grupta toplanabilir.

II.Meşrutiyet'in ilânından sonra, dönemin aydınlarının önemli bir bölümü Türkçülük ideolojisi etrafında toplanmış, bir kurtuluş ümidi ile Türkçülük anlayışına dört elle sarılmışlardır. Bu anlayışın İttihat ve Terakki içinde de güç kazanması sonucu, Türkçülük düşüncesini savunan birçok dergi birbiri ardına yayın piyasasına girmiştir.

Türk milliyetçiliğini temel alarak kurulan ilk örgüt "Türk Derneği" adını taşımaktadır. 1908 yılının sonlarına doğru yurda gelen Yusuf Akçura, burada Necip Asım (Yazıksız) ve Veled Çelebi (İzbudak) gibi bazı Türkçüler ile görüşmüş, bunun sonucu olarak 25 Aralık 1908 tarihinde Türk Derneği kurulmuştur. Dernek Türk dilinin güzel, açık, sade bir lisan olduğunu belirterek, 1911 yılında da Türk Derneği adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Yedi sayı yayınlanan Türk Derneği dergisinin kapanmasından sonra "Türk Yurdu Cemiyeti" kurulmuştur. Ağustos 1911'de faaliyete geçen dernek, Türk Yurdu adını taşıyan bir dergi çıkarmıştır[1].

---

[1] Varlık, Bülent; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi:I;119-120.

Milli Edebiyatın ancak dil ile gerçekleşeceğini savunan ve yayınlandığı dönemde oldukça ilgi gören "Yeni Lisan" başlıklı makaleyle adını duyuran Genç Kalemler; bu dönemin önde gelen dergilerindendir. Ömer Seyfettin'in "Yeni Lisan" başlıklı yazısı, dilde sadeleşme hareketinin ana noktası olmuştur. Çeşitli dergilerde –Servet-i Fünûn, Rübâb– bu yazı tenkid edilmiş, tartışmalara yol açmıştır. 1910'da yayına başlayan Genç Kalemler dergisi, Ziya Gökalp'in de katılmasıyla Türkçülük akımının sözcüsü durumuna gelmiştir.

İslâmcılık görüşünü savunanlar da bu dönemde oldukça çok sayıda dergi çıkarmışlardır. Bu dergiler arasında en önemlisi şüphesizdir ki Sebilü'r-Reşad'dır. "Siyasî, dinî, ilmî, edebî, ahlâkî" konulardan söz eden derginin ilk 182 sayısı Sırat-ı Müstakîm adı ile yayınlanmıştır. İlk sayısı Eylül 1908 tarihinde çıkan derginin sahibi Eşref Edib (Fergan)dır. Dergi sadece Osmanlı Devleti sınırları içinde değil, diğer İslâm ülkelerinde de beğenilmiş ve okunmuştur.

1908-1912 yılları arasında Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye tarafından yayınlanan Beyanü'l-Hak dönemin bir diğer önemli İslâmcı dergisidir. Haftalık olarak çıkan derginin baş yazarlığını Mustafa Sabri Efendi yapmıştır[1].

Modernist İslâmcı görüşlere geniş yer veren dergi ise, İslâm Mecmuası'dır. 1914'te Halim Sabit yönetiminde yayınlanmaya başlamıştır. Ziya Gökalp'in din, ahlâk, eğitim gibi konular üzerine sosyolojik değerlendirmelerinin yer aldığı dergi,

---

[1] Varlık, Bülent; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi:I;122.

İttihatçıların yarı resmi organlarından biridir. Derginin temel işlevlerinden biri Türkçülükle İslâmcılığı bütünleştirmektir[1].

Türkçüler, İslâmcılıkla Batıcılığı, ulusçu bir ideoloji altında uzlaştırmaya çalışırlar. Osmanlılar ise, Türk öğesini kabul etseler de siyasal birliği parçalayacağı kaygısıyla Türkçüleri tenkid ederler. Osmanlıcılığın II.Meşrutiyet'teki tek uzantısı Mecmua-i Ebüzziya'dır[2].

Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, II.Meşrutiyet'in en saygın dergilerinden biridir. Giderek güçlenen pozitivist düşüncenin yayın organıdır. 27 sayı yayınlanan dergiyi Maliyeci Mehmet Cavid, Rıza Tevfik ve Ahmet Şuayb çıkarırlar. Bedî Nuri, Asaf Nef'i, Dr.Ethem gibi birçok genç yazar dergiye katkıda bulunur.

Ahmet Cevdet'in çıkarttığı İçtihad adlı dergi ise Batının savunuculuğunu yapar. 1932'ye kadar 358 sayı çıkan dergi, Doğudan gelen her şeyi geri, Batı kökenlileri ileri bulur. İlericilik-gericilik İçtihadcıların Osmanlı fikir hayatına kazandırdıkları sözcüklerdir. Geleneğe bağlanmak gericiliktir; geçmiş her yönüyle dışlanmalıdır.

Osmanlı Sosyalist Fırkası Reisi Hilmi'nin yayımladığı İştirak, sosyalist düşüncenin sözcülüğünü yapar. Aynı yıllarda maddeci düşünce de giderek etkinlik kazanır. Baha Tevfik, maddeci görüşe ağırlık veren Felsefe adlı bir dergi çıkarır. 19.yüzyıl biyolojik ve evrimci maddeciliği Baha Tevfik'in esin kaynağıdır.

---

[1] Toprak, Zafer; "II.Meşrutiyet'te Fikir Dergileri",Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi:I;127.
[2] Toprak, Zafer; "II.Meşrutiyet'te Fikir Dergileri",Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi:I;127.

II.Meşrutiyet yıllarında İslâm modernizminin önde gelen düşünürü Ziya Gökalp'tir. İslâm Mecmuası, Türk Yurdu, Yeni Mecmua, İçtimaiyyat Mecmuası Gökalp'in yazılarına geniş yer verir. Bu dergilerde din ve toplumsal evrim sorunlarına değinen Ziya Gökalp, kitlelere ters düşmeksizin, inançlarla uzlaşacak yol arar[1].

1908 yılında yayına başlayan Resimli Kitab Dergisi, II.Meşrutiyet döneminin panoramasını sergileyen, geniş yelpazesiyle her kesimden insanın ilgisini çeker. Resimli Kitab'ın müdürü Ubeydullah Esad; başyazarı ise Faik Sabri'dir.

Resimli Kitab'da edebî, felsefî, siyasî ve aktüel mahiyette makaleler, tefrika romanlar ve çeşitli yazı dizileri bulunmaktadır. 1913 yılına kadar yayımlanan Resimli Kitab 51.sayıdan sonra kapanır.

Fikir dergileri dışında yayımlanan dergilerin arasında mizah dergileri ilk sıraları alır. Abdülhamid dönemindeki istibdâdın ardından bu dergilerde Sultan'ın ve çevresinin konu edildiği görülür. Mizah dergilerinde yayımlanan yazıların, fıkraların çoğu geçmiş dönemin tenkidiyle doludur.

Dönemin ilk büyük mizah dergisi Kalem, Ağustos 1908 tarihinde yayına başlamıştır. Kalem'de Mithat Cemal (Kuntay), İzzet Melih (Devrim), Cenab Şehabeddin gibi tanınmış yazarlar çalışmıştır. Dergi, 1911 yılında kapanmıştır.

---

[1] Toprak, Zafer; "II.Meşrutiyet'te Fikir Dergileri",Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi:I;127.

Diğer önemli mizah dergisi ise 1910-1911, 1927-1929 yılları arasında yayımlanan Cem adlı dergidir[1].

II.Meşrutiyet döneminde, çocuk ve kadın dergileri de önemli bir yer tutar. 1904 yılında yayımlanan Çocuk Bahçesi, 1909-1910 yılları arasında yayımlanan Arkadaş çocuk dergilerine örnektir.

1908-1918 yılları arasında kadınlara yönelik dergilerin sayısı ona yakındır. Mehmet Rauf tarafından, Eylül 1908 tarihinde çıkarılan resimli dergi Mehasin, 1908 yılında yayına başlayan haftalık ve resimli Demet ile 1912 yılında Ulviye Mevlân tarafından çıkarılan Kadınlar Dünyası bu alandaki önemli dergilerden birkaçıdır. II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında yayınlanan Demet adlı "Hanımlara Mahsus Haftalık Musavver Mecmua"da, kadınlardan çok erkek yazarlara rastlanır. [2].

İttihat ve Terakki Partisi'nin II.Abdülhamid'i tahttan indirmesiyle başlayan dönemde dergicilik yeniden canlanmaya, güçlenmeye başlamıştır. Meşrutiyetin ilk yıllarındaki özgürlükten dolayı fazla sayıda gazete ve derginin çıkmasının ardından, yayınlarını sürdürebilenler toplumun gelişmesine, bilgilenmesine katkıda bulunmuşlardır. Yine bu dönemde Anadolu'da dergicilik faaliyetleri süratle yayılmıştır. II.Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçişte toplumdaki değişmeleri sağlayan etkenlerden biri olarak dergilerin oldukça önemli katkıları olmuştur.

---

[1] Varlık, Bülent;"Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri" Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi I;122.
[2] Varlık, Bülent; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri" Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi I;124.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1 RESİMLİ KITAB'IN KÜLTÜR HAYATIMIZDAKİ YERİ

1.1.1.MUHTEVASI

II.Meşrutiyet'in ilânından sonra basının politik meselelere çok ilgi göstermesinden endişe duyan bir grup genç yazar, sanata yeterince önem verilmediğini düşünmektedir. Çeşitli dergilerde yazıları çıkan ve 1908'den sonra tanınacak olan bu gençler arasında Ahmet Haşim, Aka Gündüz, Ali Cânib gibi adlar vardır. Bu yazarlar Edebiyat-ı Cedîde'den sonra yeni bir neslin yetiştiğinin işaretidir.

Sanata önem verilmesi gerektiğini düşünen genç yazarlar, 1908'de yeniden ortaya çıkan Edebiyat-ı Cedîdecilerle sanat konusunda mücadelelere girerler. Önceleri birçok sanat ve edebiyat dergilerinde yazıları çıkan bu insanlar, çalışmalarını bir topluluk oluşturarak sürdürmeye karar verirler. 20 Mart 1909 tarihinde, İstanbul'da Hilal gazetesinin matbaasında toplanarak, kendi edebiyat ve sanat eğilimlerini temsil eden bir topluluk kurmaya karar verirler. Başkanlığa da Faik Âli seçilir[1].

---

[1] Akyüz, Kenan 1990;153

Yakub Kadri, Şehabeddin Süleyman, Cemil Süleyman, Refik Halid, Ahmet Haşim, İzzet Melih gibi sonradan tanınacak olan yazarlar, "Fecr-i Âti" adı verilen bu toplulukta yer alırlar. Fecr-i Âti'inin prensibi "Sanat şahsi ve muhteremdir" şeklindedir. Topluluk üyeleri sanatın şahsiliğini, her şeyden uzak durmak anlamında değil, politikadan uzaklaşmak şeklinde yorumlanması gerektiğini yayınladıkları bir beyannâme ile duyurmuşlardır.

Servet-i Fünûn 12 Mart 1909 tarihli nüshasında Fecr-i Âti Topluluğu'nun beyannamesini yayınlar. Beyannamede Servet-i Fünûn'dan saygıyla bahsederler. Edebiyatı gerçek bir sanat haline getirenler onlardır. Ancak o devre artık sona ermiştir. Fecr-i Âti Topluğu'nun yayınlandığı beyannamede belirtilen önemli noktalardan biri de memleketin ilme ve sanata son derece muhtaç olduğu ve bunun millî gelişmeye hizmet etmesi gerektiği düşüncesidir.[1]

Fecr-i Âti Topluluğu'nun üyeleri, Edebiyat-ı Cedîdeciler gibi sanat kaygıları güden, yenilik taraftarı ve Batı Edebiyatını tanıyan bir grup oluşturmak düşüncesindedirler. Gerek kendi aralarında gerekse Servet-i Fünûn yazarlarıyla girdikleri tartışmalar, Milli Edebiyat akımı üzerinde olumlu etkiler yaratmıştır

Sanat ve edebiyat konularında tartışmaların yoğunlaştığı dönemde kültür hayatımızda Resimli Kitab, Servet-i Fünûn ve Rübab dergileriyle birlikte önemli bir yer tutar. Bu tartışmalar sanat-toplum ve sanat-ahlâk üzerinedir.

---

[1] Büyük Türk Klasikleri:IX; 233.

Resimli Kitap Dergisi, 1908-1913 yılları arasında 9 cilt, 51 sayı olarak yayınlanmıştır. Dergi, Ubeydullah Esad ve Faik Sabri tarafından aylık olarak İstanbul'da çıkarılmıştır. 14.sayıdan itibaren Faik Sabri'nin yerine baş yazar olarak M.Rauf getirilmiştir.

II.Meşrutiyetin ilânından sonra yayına başlayan Resimli Kitab, o dönemde çıkan birçok dergi gibi kısa süreli yayınlanıp, kapanmamıştır. Derginin, Avrupa'daki gazeteler ve dergiler seviyesinde bir yayın ilkesine sahip olduğu muhtevasından anlaşılır. Resimli Kitab yazarları, dönemlerinin sanat-edebiyat ve teknik konulardaki geri kalmışlığını aşmak için gayret sarfetmişlerdir. Özellikle, toplumun geneline hitâb eden yayın politikası, derginin her kesimden okuyucu bulmasını sağlamıştır. Bu anlamda sadece aydınların, sanatçıların alıp okuyabileceği bir dergi değil, sanatı, edebiyatı, aktüaliteyi sosyolojik bir boyutta bütünleştiren bir özelliğe sahiptir.

Raif Necdet "Musâhabe-i Edebiyye" başlığıyla yazdığı söyleşilerinde, edebiyat alanında yeni çıkmış kitaplardan bahseder. Yazar, yeni yayınlanmış şiirler, romanlar hakkında görüşlerini belirtirken, eserleri objektif olarak da değerlendirir. Örneğin Raif Necdet, Halide Salih (Edip)in "Harab Mabedler" adlı romanının yayınlanması vesilesiyle yazdığı musâhabede, bir Osmanlı edîbesinin böylesine başarılı bir kitap yazmasının gurur verici olduğunu belirtir. Romandan ise şöyle bahseder: "Derûnunda, kalbî ve fikrî incelikler ve derinliklerin şiir-i ihtizâzı hissedilen "Harâb Mabedler" fikrimce seyyâl, nâfiz ve esrarengiz üslubuyla hazîn ve dil-nişin bir abide-i tahassüs ve tefekkürüdür."[1]

[1] Raif Necdet, Resimli Kitab V:28,.266-271.

Yazar, Halide Salih'in üslûbundan bahsederken Farsça terkipleri Türkçe kaidesiyle yapmasını oldukça beğenir. Türkçe'nin, en ince hisleri, yüksek fikirleri ifade edecek kadar güçlü olduğunu Ahmet Hikmet ve Mehmet Emin'den sonra Halide Salih'in gösterdiğini söyler. İlk defa olarak bir Türk hanımının gösterdiği bu başarının, tüm Osmanlı kadınları için önemli olduğunu belirtir.

Raif Necdet 29. sayıda, iki seneye yakın zamandır Resimli Kitab'da yazdığı musâhabelerde, memlekette bir aylık süre içinde cereyan eden edebî faaliyetleri, neşriyatları okuyuculara duyurmaya ve görüşlerini belirtmeye çalıştığını söyler. Dergiyi düzenli olarak takip eden okuyucuların edebî eserlerden ve olaylardan haberdar olabilmesi için çalıştığını belirtir.

Üç seneden beri milletin, özellikle de gençlerin heyecanla beklediği "ufk-ı ilmî ve edebî"nin siyaset yüzünden doğmaması onun için üzüntü vericidir. Hiçbir memlekette politik kasırgaların güçsüz bırakmasına rağmen edebî ve ilmi hayatın bu kadar ihmal edilmediğine dikkat çeker.

Günlük gazetelerde sadece siyaset ile ilgili yazıların bulunduğunu söyleyen Raif Necdet, gazetelerin milletin dimağına ışık saçacak türde felsefî, ictimâî, edebî yazılar da yayınladıkları zaman esas görevlerini yerine getireceklerini belirtir.[1]

---

[1] Raif Necdet; Resimli Kitap V:29; 357-363.

Raif Necdet, gazetelerin, dergilerin siyasete gereğinden fazla yer vermelerinin sorumluluğunun sadece yazarlar ve dergi-gazete yöneticilerine değil, okuyuculara da ait olduğunu düşünmektedir. Yazısını bir ay önce çıkan "Safahat" hakkındaki düşüncelerini ve incelemelerini yazarak bitirir.

30.sayıdaki "Musâhabe-i Edebiyye"sine ise, bir önceki sayıda bildirdiği görüşlerinin doğrultusunda bir girişle başlar. Raif Necdet, şairlerin, yazarların memleketteki değişiklikleri eserlerinde yeterince işlememelerini tenkid eder. Milletlerin inkılâp zamanlarında "ziya ve hakikati terennüm eden" şairlere ihtiyacı olduğunu belirtir. Sanatçıların, memleketlerinde olan siyasi ve sosyal değişikliklere ilgisiz kalamayacaklarını, edebiyat tarihlerine bakıldığında bu gerçeğin görüleceğini söyler. Edebiyatın, milletin tarihinden ve sosyal hayatından uzak olmasının hayat ve ziyâdan mahrum olması anlamına geleceğine inanır[1] .

Raif Necdet'e göre, şairler-edibler "sanatı bir gaye olarak değil vasıta olarak kullanmak" zorundadırlar. "Sanat için sanat" nazariyesini bütün insaniyet için zararlı, "Ziyâ ve intibah için sanat" nazariyesini ise yalnız vatan ve insaniyet için değil, sanat için de "mukayyed ve feyyaz" bulur. Musâhabesinin diğer bölümünde ise Tevfik Fikret'in "Haluk'un Defteri" adlı kitabından büyük bir beğeniyle söz eder ve kitabın Osmanlı gençleri için bir "İlm-i Hâl-i Edebî" olduğunu belirtir.

---

[1] Raif Necdet; Resimli Kitab V;30,444-462..

Resimli Kitab'da, Tolstoy ve J.J.Rousseau üzerine yazılan inceleme yazıları, okuyucunun batılı yazarları tanımaları yönünden dikkat çekicidir.

Şehabeddin Süleyman 48.sayıda çıkan "Şiir" başlıklı yazısına, şiirin tanımıyla giriş yapar ve şiiri kavramsal boyutta ele alarak insanda güzellik hissi uyandıran bir tiyatronun ya da bir resmin de şiir olabileceğini söyler.[1]

Resimli Kitab'da tarih, sosyoloji ve eğitim konularında yayınlanan yazılar, ülkenin bütünlüğü göz önüne alınarak, geçmişi inkâr etmeyen ilerici bir karakter taşır. Bu konuda Batılı ülkelerden çeviriler yapılarak, ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmak istenir.

Ahmet Rasim, "Tarih-i Osmanî'de Hal'u Ananât-ı Ruhiyye" başlığı altında yazdığı makalelerinde Osmanlı tarihinde padişahı tahttan indirme ve isyanların sebeplerini, oluşumunu inceler. Olaylara tarihsel boyutuyla da yaklaşarak, çeşitli tezkireleri yazısında kaynak olarak kullanır.

Bu dönemde uzakdoğu ülkeleriyle ilgili yazılar birçok dergide yer alır. Resimli Kitab'da da Japonya ve Çin ile ilgili yazılar yayınlanır. Özellikle Çin İhtilâli hakkında yazılan yazılar, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu güçlükleri yenebileceğini anlatmaya yöneliktir denilebilir.

---

[1] Şehabeddin Süleyman; "Şiir", Resimli Kitab,VIII:48,904-913.

Çocukların beden ve ruh sağlığını, gelişimini anlatan yazılar Fransızca'dan çevrilir. Nureddin'in Türkçe'ye çevirdiği yazılarda, bölüm aralarında da Türk toplumunun bu konudaki alışkanlıkları Batıyla karşılaştırılır. Bu yazılarda toplumda hâkim olan bâtıl inanışlar ve çocuk eğitimindeki yanlış davranışlar tenkid edilir.

Resimli Kitab'da, güncel ve politika ile ilgili yazıların önemli bir kısmı Ubeydullah Esad tarafından yazılmıştır. Dönemin politik konuları, Balkan Savaşları, Batı Trakya'daki gelişmeler derginin aktüeli yakaladığını gösterir. Toplumun tamamını ilgilendiren konularda yazılan bu yazılar, Resimli Kitab'ın tek yönlü bir dergi olmamasını sağlar.

Meşrutiyet döneminde oldukça hareketlenen kadın hakları ve kadınlarla ilgili konular Resimli Kitab'da da yer alır. Avrupa'daki kadın haklarından bahseden, gelişimini açıklayan makaleler çevrilir. Okuyucuların düşüncelerini açıklamaları için onlara çağrıda bulunulur. Aliye, Vesime Nimet, Zekiye gibi kadınların aynı konuyla ilgili yazıları yayınlanır.

Resimli Kitab'da yayınlanan şiirler arasında Recâizâde Mahmut Ekrem'in "Bir Kuş" adlı şiiri, Süleyman Bahri ve Raif Necdet'in şiirleri yer alır. Halide Salih'in Mensur Baladlar'ı da dergide çıkmıştır.

Roman türünde İzzet Melih'in "Tezâd" adlı eseri dergide tefrika edilir. Ayrıca Resimli Kitab'da Asaf Muammer'in, Cemil Süleyman'ın, Halide Salih ve Raif Necdet'in küçük hikâyeleri de yayınlanır. Abdullah Cevdet'in Türkçe'ye çevirdiği, Shakespeare'in Kral Lear adlı tragedyası tiyatro türünde yayınlanan tefrikaların en önemlisidir.

Faik Sabri ve Ubeydullah Esad, derginin kaliteli olması için çok çaba sarfetmişlerdir. Bunun için Avrupa'dan makineler getirterek yazıların ve resimlerin iyi bir baskıyla yayınlanmasına çalışmışlardır.

Dergide Avrupa hanedanları, meşhur artistlere ait portreler, değerli tabloların kopyaları, kadın modalarına ait resimler, Türk büyükleri ve sanatçılarının fotoğrafları yayınlanan resimlerin bir kısmını oluşturur. Aynı sayfadaki yazılarla resimler arasında bir ilişki olmamakla beraber, gezi yazıları, aktüel ve sosyolojik makalelerde yazılara ait resimler, fotoğraflar yayınlanmıştır.

1.1.2.ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Resimli Kitab, 1908-1913 yılları arasında –13.sayıdan itibaren– aylık olarak yayınlanmış ve 51.sayıdan sonra çıkmamıştır. Her sayı ortalama yüz sayfadır. Derginin ebadı 23x19 cm'dir. Derginin kapağı renkli olup, büyük puntolarla "RESSİMLİ KİTAP" başlığı yazmaktadır. 14.sayıya kadar kapağın sol tarafında derginin adı Fransızca "REVUE MENSUELLE" olarak yazılıdır.

Başlığın altında "Her ay neşrolunur edebî, siyasî, fennî, felsefî, ictimâî mecmua-i musavverdir." açıklaması bulunmaktadır. Her sayının kapağında tanınmış bir devlet adamının ya da yazarın resmi yer almaktadır. Her cilt altı sayıdan oluşmaktadır. Ciltlerin sonunda yazılar, şiirler ve resimlerle ilgili fihristler bulunmaktadır. Yalnız 9.cilt tamamlanmadığı için fihristi yoktur.

Resimli Kitab'da yer alan yazılar şu başlıklar altında toplanabilir; Şiir, Mensûr Şiir, Roman, Hikâye, Tiyatro, Tercüme, Musâhabe-i Edebiyye, Gezi Yazıları, Kadın, Spor, İctimâiyyât, Tarih, Mahsûl ü Tedkik ve Tetebbu, Musâhabe-i Tıbbiyye, Mahsul ü Mütâlaa ve Tetebbu, Mülahaza-i Edebiyye, Âsâr-ı Münteşire.

Dergi, bazı aksaklıklar dışında her ay düzenli olarak yayınlanır. 27.sayının başında, Viyana'da imâl edilmekte olan klişelerin gelmemesi yüzünden derginin otuz

beş-kırk günde yayınlandığı bildirilir. Bu gecikme yüzünden Teşrîn-i Sâni ve Kânun-ı Evvel aylarına ait nüshaların bir sayı halinde birleştirildiği belirtilir ve özür dilenir.

Resimli Kitab, 49.sayıya kadar kuşe kağıda basılmıştır. 49-50-51. sayılar ise ikinci hamur kağıda basılmış, bu sayılarda sadece fotoğrafların bulunduğu sayfalarda kuşe kağıt kullanılmıştır. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu güç şartlardır.

Dergide yayınlanan yazılarda, dizgi hatasından kaynaklanan yazım hataları bulunmaktadır. Raif Necdet 29.sayıda yazdığı "Musâhabe-i Edebiyye"sinde, Mehmet Akif'in "Mahalle Kahvesi" adlı manzum şiirinden bir bölümü, yazısında kullanır. Şiirde geçen "sebat" sözcüğü, mürettip hatası olarak "seyyiet" şeklinde yanlış yazıldığı için Mithat Cemal, Raif Necdet'i tenkid eder. Raif Necdet 30.sayıdaki yazısının sonundaki hamişle bu yanlışlığı açıklar ve Mithat Cemal'le tartışmayacağını bildirir. Mithat Cemal'in terkiplerinin ise anlaşılmayacak derecede ağır olduğunu söyler.

Resimli Kitap Dergisi'nde çıkan ilânlar arasında fotoğrafhaneler ilk sırayı alır. Derginin ilân ücretleri şöyledir:

	Bir defa için	Bir sene için
Bir sayfa	2 lira	10 lira
Yarım sayfa	1 lira	8 lira
Dörtte bir sayfa	65 kuruş	5 lira
Sekizde bir sayfa	40 kuruş	3 lira

Ticarete müteallik olmayan küçük ilânlardan beher satırdan 1 kuruş alınır.

Dergide ilân veren ticarethaneler ise şunlardır: Febus Fotoğrafhanesi-İstanbul Şubesi (Mükemmeliyyet-Nefâset-Ehveniyyet), Maison Baker -Biker Ticarethanesi- (İngiliz Terzisi), Mantor Kamera (Goltz & Breutmacon) Resimli Kitap Fotoğrafçısı- Foto Ferid İbrahim.

Resimli Kitap idaresi tarafından 1912 yılında bir "Kitapçılık Şubesi" kurulur. Ülke içinde ve ülke dışındaki okuyuculara hizmet amacıyla kurulan şubede, "Kitap İsteme Servisi" bulunmaktadır. Kitapların adları, yazarları ve fiyatlarının belirtildiği fihrist C.8, S.48, s.974-987'de bulunmaktadır.

Âsâr-ı Münteşire adıyla derginin sonunda yer alan bölümde yeni kitaplar tanıtılmakta, düzeltmeler yayınlanmaktadır. Ayrıca her nüshanın sonunda ödüllü bilmeceler sorulmakta, cevapları bir sonraki sayıda açıklanmaktadır. Bilenler arasında çekilen kuralar, erkekler için ayrı, kadınlar için ayrı olarak yapılmaktadır.

Resimli Kitab Dergisi'nin abonelik koşulları ise şöyledir.

		Eyalet-i mümtâze ve ecnebiyye için				
	Kuruş	Frank	Şilin-Peni		Ruble-Kapik	
İdareden alınmak şartıyla altı aylık:	25	–	–	–	–	–
Der-saadet ve Vilâyât için posta ücretiyle beraber altı aylık:	30	8	6	4	3	4
İdareden alınmak şartıyla senelik:	50	–	–	–	–	–
Der-saadet ve Vilâyât için posta ücretiyle beraber senelik:	54	15	11	10,5	5	70
İdareden alınmak şartıyla iki senelik:	95	–	–	–	–	–
Der-saadet ve Vilâyât için posta ücretiyle beraber iki senelik:	108	30	23	9	11	40

Resimli Kitab'ın sonunda yer alan bu ilânda abonelik bedelinin borca peşin olarak ahz olunacağı yazılıdır. Okuyucuların abone olmaları için doldurmaları gereken form ise yine derginin son sayfalarında bulunur.

1.1.3.YAZI KADROSU

Resimli Kitab'ın yazarları 1.ciltte "İlk Söz" başlıklı yazının son bölümünde tanıtılır. Derginin ilk çıktığı dönemdeki yazı kadrosu şöyledir: Ahmed Hikmet, Tevfik Fikret, Cenab Şehabeddin, Hüseyin Cahid, Hüseyin Rahmi, Hüseyin Ferid, Halid Ziya, Halide Salih, Zeki Mugayir, Raif Necdet, Sâmih Bey, Selim Sırrı, Sâlih Zeki, Safveti Ziya, Ali Kemal, İzzet Melih, Faik Reşad, Faik Ali, Fahir Bey, Kilisli Rıfat, Mehmed Emin, Mehmed Sadi, Mehmet Rauf, M.Rauf, Mahmud Esad ve Veled Çelebi'dir.

Bu dönemde derginin müdürü Ubeydullah Esad, baş yazarı ise Faik Sabri'dir. 14.sayıdan itibaren "Ser muharrir" M.Rauf olur.

Resimli Kitab ilk yayınlandığı dönemdeki yazar kadrosunu koruyamamıştır. Bu yazarlardan Halide Salih, Raif Necdet, Selim Sırrı, Safveti Ziya, İzzet Melih, Faik Ali, M.Rauf ve Faik Sabri dergi kapanana kadar yazmaya devam etmişlerdir.

1911-1913 yılları arasında Resimli Kitab'ın yazar kadrosunu yazdıkları alanlara göre şöyle sıralayabiliriz:

Gezi Yazıları: Faik Sabri, Raif Necdet, Cevad Eyüb,Ubeydullah Esad.

Hikâye:	Asaf Muammer, Cemil Süleyman, Selahaddin Enis, Gazzeli Cemâl, Halide Salih, Hayriye Melek Hunç, Süleyman Bahri.
İctimâiyyât:	Ahmed Hamdi, Bedii Nuri, Doktor Edhem, İhsan Hilmi, M.Rauf, Macid Şevket,Ubeydullah Esad.
Kadınlarla İlgili Yazılar:	Ertuğruloğlu, Kemaleddin, Numan Asaf, Vesime Nimet, Zekiye, Aliye.
Mahsul-ı Mütalaa ve Tetebbu:	Ali Kâmi, Safvet Nezihi.
Mahsul-ı Tedkik ve Tetebbu:	Ali Hayri Emir, Geridi-zâde, M.Rauf.
Musâhabe-i Tıbbiyye:	Cemil Süleyman.
Musâhabe-i Edebiyye:	Raif Necdet.
Musâhabe-i Fenniyye:	Hüsnü Tahsin.
Mülâhaza-i Edebiyye:	Emin Neyyir, Raif Necdet, Süleyman Bahri, Şehabeddin Süleyman.
Roman:	İzzet Melih.
Spor:	Selim Sırrı.
Şiir-Mensur Şiir:	İsmail Hâmi, M.Rauf, Raif Necdet, Süleyman Bahri, Ali Süha, Cüneyd, Fahire Osman, İlyas Macid.
Tarih:	Abdullah Cevdet, Abdülkerim Safvet, Ahmet Rasim, Celâl Nuri, Gazzeli Cemâl, M.Rauf, Osman Sermed, Samizâde Süreyya, A.Selahaddin.
Tercüme:	Midhat Ömer, Mehmet Ali, Selim Sırrı, Abdullah Cevdet, Nureddin.
Tiyatro:	İsmail Zehari, Selim Rıfkı, Safvet Nezihi.

İKİNCİ BÖLÜM

BİBLİYOGRAFİK FİHRİST

2.1.YAZAR ADINA GÖRE FİHRİST

A. SELÂHADDİN;

"Kore Nasıl İlhâk Olundu?" C.7, S.42, s.467-476.

ABDULLAH CEVDET;

"Mukadderât-ı Tarihiyye", C.8, S.46, s.740-749.

"İtikadımızca Vatanperverlik", C.9, S.51, s.332-331.

ABDÜLKERİM SAFVET;

"Tebcîl-i Azâm-ı Yâd-ı Hatırât,
Osmanlı Tarihi", C.9, S.49, s.55 58.

"İki Yüz Sene Evvel ve Sonra", C.9, s.51, s.322-337.

AHMED ASIM;

"Avrupa'da Kitapçılık, Müellifler Ne Kazanır?" C.7, S.40, s.274-282.

AHMET HAMDİ;

"Hürriyet-i Şahsiyyenin Edvâr-ı Tarihiyyesi", C.6, S.35, s. 914-943.

AHMET HİKMET;

"Bir Cevap-1" C.5, S.28, s.274-280.

Yarayı Kanatan, (Küçük Hikâye), C.6, S.31, s.595-618.

AHMET RASİM;

Tarih-i Osmaniyyede, Hal'u Ananât-ı Ruhiyye-1,
"Eşkâl-i İsyan-1" C.6, S.35, s.884-894.
Tarih-i Osmaniyyede, Hal'u Ananât-ı Ruhiyye-2,
"Eşkâl-i İsyan-2" C.6, S.36, s.955-962.
Tarih-i Osmaniyyede, Hal'u Ananât-ı Ruhiyye-3,
"Eşkâl-i İsyan-3" C.7, S:37, s.49-59.
Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir, (Küçük Hikâye) C.7, S.37, s.77-78.
"Tarih-i Osmaniyyede Hal'u Ananât-ı Ruhiyye", C.7, S.38, s.95-101.

AHMET REFİK;

"Doktor Karaçun İmre", C.5, S.30, s.463-472.

AHMET ZEKİ;

"Türk ve Tatar Tarihi", (Çev.Midhat Ömer) C.9, S.49, s.26-40.
"Türk ve Tatar Tarihi", (Çev.Midhat Ömer) C.9, S.50, s.216-230.

ALİ HAYDAR EMİR;

"Taht'el-bahr Muharebelerinin Tarih-i Kâdimi", C.8, S.45, s.668-677.

ALİ KAMİ;

"Meşâhir Muharririnin Tarz-ı Mesâileri", C.8, S.47, s.831-842.

ALİ SÜHA (DELİLBAŞI);

Sokak Fenerleri, (Mensure) C.8, S.43, s.547.

ALİYE;

Kadınlarımızın Mevki-i İctimâiyyesi Münasebetiyle.
-Ubeydullah Esad Beyefendi'ye- (Mektup) C.5, S.29, s.427-428.

ALİYE NUMAN;

"Uçurum",		C.7, S.37, s.64-66.

ASAF MUAMMER;

Ah Men El Mevt,	(Küçük Hikâye)	C.7, S.38, s.135- 149.
Üç Mektup-1,		C.7, S.39, s.201-207.
Üç Mektup-2,		C.7, S.40, s.297-305.
Üç Mektup-3,		C.7, S.41, s.385-390.
Bir Mektup,	(Küçük Hikâye)	C.8, S.43, s.524-529.

BARON SUMAYATSU;

Büyük İmparator, (Tercüme)	C.8, S.44, s.596-602.

BEDİİ NURİ;

"Vandalizm Numuneleri"	C.5, S.29, s.418-425.
"Bazı Kevânin-i Ruhiyye"	C.5, S.30, s.504-510.
"Tehâlif-i Kavânin"	C.6, S.33, s.768-778.
"Od Nazariyesi"	C.6, S.34 s.819-824.
"Ulûm-ı Ruhiyye"	C.6, S.35, s.899-907.
"Hikmet-i Tarihiyye ve Hikmet-i İctimâiyye"	C.6, S.36, s.963-968.
"Napolyon Nerede Vefât Etti?"	C.7, S.41, s.362-368.
"İctimâiyyâtta Ulûm Yok mu?"	C.8, S,43, s.512-523.
"Haleb"	C.8, S.48, s.936-941.

CELÂL NURİ;

"Kethüdâ Efendi Hazretleri"	C.8, S.44, s.652-656.
"Mecrâ-i Hayatta"	C.8, S.46, s.751-756.

CEMİL SÜLEYMAN;

Kadın Hilesi,	(Küçük Hikâye)	C.5, S.27, s.244-252.
Kotra,	(Küçük Hikâye)	C.5, S.28, s.322-331.
İtiraf,	(Hikâye)	C.6, S.31, s.583-592.
Musahâbe-i Tıbbiyye		
"Veremin Esbâb-ı İctimâiyyesi"		C.6, S.36, s.969-977.
"Veremin Esbâb-ı İctimâiyyesinden"		
"Sûi-tagaddi"		C.7, S.37, s.15-22.
"Sûi-tagaddi"		C.7, S.38, s.102-108.
Aşk Geceleri,	(Küçük Hikâye)	C.7, S.38, s.113-123.

CEVAD EYÜB;

Amerika Mektupları.	
"Amerika Kolejlerinde Hayat"	C.5, S.29, s.382-386.
Amerika Mektupları,	C.5, S.30, s.534-536.

CÜNEYD

Sensiz,	(Şiir)	C.7, S.43, s.499.
Vapurda,	(Hatıra)	C.8, S.47, s.819-830.

DOKTOR EDHEM;

"İrade-i Ahlâkiyye",	C.5, S.29, s.387-396.
"Esaret ve İstiklâl",	C.5, S.30, s.474-483.
"İdeal",	C.6, S.33, s.762-767.
"Zabt-ı Teheyyüc"	C.6, S.35, s.895-898.
"Zabt-ı Teheyyüc"	C.6, S.36, s.995-1003.
"Terbiye-i Teheyyüciyye"	C.7, S.37, s.3-13.
"Terbiye-i Teheyyüciyye"	C.7, S.40, s.259-266.
"Deva",	C.7, S.42, s.431-440.

EBÜZZİYA SAMİ;

"Nisvânın Ricâle Tagallübü", C.9, S.50, s.193-204.

EDMOND DE AMİÇİS; (Çev.Ş.B.)

Nöbetçi, (Küçük Hikâye) C.9, S.50, s.205-215.

Tuhaf Bir Emir Neferi, (Hikâye) C.9, S.51, s.352-364.

EMİN NEYYİR;

"Edebiyatımızın Düşkünlüğü", C.8, S.43, s.548-550.

ERTUĞRULOĞLU;

Kadınlara Hak

Avrupa'da Kadınlara Hak-6, C.5, S.27, s.234-243.

Avrupa'da Kadınlara Hak-7, C.5, S.28, s.297-306.

Avrupa'da Kadınlara Hak-8, C.5, S.29, s.397-410.

Avrupa'da Kadınlara Hak-9, C.6, S.33, s.744-752.

"Eski Derd, Vatanperverlik", C.8, S.43, s.502-508.

"İngiltere'de Kadınların Hakk-ı İntihâbı", C.9, S.51, s.447-454.

FAHIRE OSMAN;

İnsaniyet ve Kadın,

Halide Salih'e, (Mensur Şiir) C.6, S.36, s.990-991.

FAİK SABRİ;

Paris Musâhabeleri, C.5, S.27, s.225-232.

Paris Musâhabeleri, C.5, S.28, s.313-321.

Paris Musâhabeleri, C.5, S.29, s.411-417.

Paris Musâhabeleri, C.6, S.33, s.755-760.

İngiltere'de, C.6, S.34, s.839-845.

İngiltere'de, C.6, S.35, s.908-913.

"Yirminci Asırda Coğrafya", C.7, S.40, s.267-273.
"Coğrafya Nedir?" C.7, S.42, s.460-466.
"Coğrafya Cemiyetleri", C.8, S.43, s.534-539.
"Balkanlarda Anâsır u İhtirasât", C.8, S.45, s.658-666.
"Coğrafyanın Terakki ve Tekâmülü-1", C.9, S.49, s.64-79.

FAİK SABRİ-ŞEHABEDDİN SÜLEYMAN;
Maarif Cemiyetleri, C.9, S.51, s.426-431.

GAZZELİ CEMÂL;
"İnkıraza Doğru", C.7, S.38, s.89-93.
"Vatanın Büyük Evlâdları", C.7, S.38, s.94.
"Edirne'deki Milis Ordumuz", C.7, S.39, s.162-166.
"Mucizeler", C.7, S.40, s.250-258.
Esîre, (Hikâye) C.8, S.45, s.678-698.
Esîre, (Hikâye) C.8, S.46, s.768-777.

GERİDİZÂDE
"Son Almanya Seyahatine Bir Nazar-ı Umumi", C.6, s.32, s.675-702.

HALİDE SALİH;
Aşk Fesaneleri, (Mensur Baladlar) C.5, S.27, s.198-201.
Aşk Fesaneleri, (Mensur Baladlar) C.5, S.28, s.332-334.
Ocağım, (Hikâye) C.5, S.29, s.365-366.

HAYRİYE MELEK HUNÇ;
Buhran, (Mensur Şiir) C.5, S.30, s.484.
Bir Hatıra, (Küçük Hikâye) C.6, S.34, s.839-845.

HÜSEYİN ARİF;

"Bulgaristan'da Hayat-ı İctimaiyye" C.9, S.51, s.390-396.

HÜSEYİN DANİŞ

"Mesut Hayat" C.9, S.49, s.59-63.

HÜSNÜ TAHSİN;

Fen Postası,

"Kürre-i Kamer Hakkında Yeni Nazariyeler", C.7, S.37, s. 43-48.

Musâhabe-i Fenniyye,

"Gözlerimize Dair", C.7, S.39, s.209-215.

"Japon Sanatı, Avrupa'yı İstilâ Edecek mi?", C.7, S.39, s.216-222.

"İlm ü Cehl", C.7, S.41, s.374-381.

"Mucizât-ı Fen", C.8, S.44, s.616-624.

İHSAN HİLMİ;

"Tekâmül-i İctimâiyyeden" (Mutalaa) C.6, S.36, s.978- 984.

Musâhabe-i Hukukiyye,

"İhtilâf-ı Kavânîn", C.7, S.37, s.23-30.

İLYAS MACİD;

Beyaz ve Esmer. (Mensur Şiir) C.5, S.27, s.246.

Dua (Şiir) C.6, S.31, s.580.

Penbe-i Minâ, (Mensur Şiir) C.7, S.41, s.361.

İSMAİL HÂMİ;

Bizim Matemimiz, (Şiir) C.6, S.34, s.816-817.

Münzevi, (Şiir) C.6, S.36, s.994.

İSMAİL ZÜHDÜ;

Harabeler,	(Şiir)	C.9, S.49, s.130-131.
Hazan,	(Şiir)	C.9, S.51, s.371.

İSMAİL ZÜHDÜ-SELİM RIFKI;

Dalga,	(Edebi Piyes)	C.7, S.38, s.150-158.
Dalga,	(Edebi Piyes)	C.7, S.39, s.242-246.

İZZET MELİH;

Tezad	(Roman)	C.5, S.27, s.253-257.
Tezad	(Roman)	C.5, S.29, s.431-438.
Tezad	(Roman)	C.6, S.33, s.779-783.
Tezad	(Roman)	C.6, S.34, s.855-861.
Kıskanıyorum,	(Şiir)	C.8, S.43, s.531-533.

KEMÂLEDDİN;

"İngiliz Kadınlarının İhtilâli",	C.8, S.48, s.928-935.

LEKTORPORTAS

"İngiltere'de Amele-i Gazveî";	(Tercüme)	C.7, S.40, s.306-312.

M.HULUSİ;

Bir Netice-i Aşk,	(Hikâye)	C.8, S.44, s. 603-615.

M.RAUF;

Sevdiklerim	(Şiir)	C.5, S.27, s.210.
"Mesâil-i Hazırâ-i Medeniyye ve İctimâiyye",		C.6, S.31, s.572-582.
"Irk-ı Asferin İntibâhı",	(Çin İhtilâli)	C.6, S.33, s.739-743.
"Trablus'un Yerli Kahramanları-1" (Taksimât-ı Coğrafya, Irk ve Menşe'leri)		C.6, S.33, s.724-729.

"Doktor Sun-Yat-Sen", (Çin İhtilâlinin Ruhu) C.6, S.34, s.811-813.
"Nihilizm ve Anarşizm", C.6, S.36, s.1004-1023.
"Kanun-ı Muhabbet ve Kanun-ı Kuvvet", C.7, S.37, s.33-42.
"Demokrasi Bir Eser-i Tekâmül mü,Tekemmül mü?" C.7, S.38, s.126-134.
Amerika'da Seyahat- Newyork'tan-Yeni Orleana, C.9, S.49, s.90-101.
Amerika'da Seyahat- Newyork'tan-Yeni Orleana, C9, S.51, s.401-407.

MACİD ŞEVKET;

"Cenk ü Cidâl" (Mahmut Muhtar Paşa'ya) C.8, S.44, s.584-594.
"Mücadele-i Hayatiyyede Avâmil-i Muvaffakiyet", C.8, S.45, s.644-651.
"Hak ve Vazife", (Volney'den) C.8, S.46, s.733-739.
"Hak ve Vazife", C.8, S.47, s.807-818.
"Hak ve Vazife", C.8, S.48, s.914-924.
"Hak ve Vazife", C.9, S.51, s. 338-347.

MARCEL PREVO;

Avdet, (Çev.Mehmet Ali) (Küçük Hikâye) C.6, S.32, s.671-674.

MEHTAB;

"Tesettür Meselesi", C.6, s.32, s.665-670.

MEHMET İHSAN; (Fransızca'dan)

Hastanın Başına Gelenler, (Tiyatro) C.9, S.50, s.241-255.

NUMAN ASAF;

"İngiltere'de Feminizm", C.7, S.39, s.187-200.

NUREDDİN; (Fransızcadan çeviri)

"Çocukların Terbiye-i Bedeniyye ve Ruhiyyesi", C.9, S.49, s.80-89.
"Çocukların Terbiye-i Bedeniyye ve Ruhiyyesi", C.9, S.50, s.256-267.

"Çocukların Terbiye-i Bedeniyye ve Ruhiyyesi", C.9, S.51, s.365-370.

OSMAN NAİM;

"Milyarder Piyerbon Morgan ve Hayatı", C.9, S.49, s.102-116

Kâtibin İntikamı, (Hikâye) C.9, S.51, s.415-425.

OSMAN SERMED;

Alemdâr Mustafa Paşa, C.6, S.33, s.718-722.

PRENSES KADRİYE HÜSEYİN;

"Sûr-ı Müteharrike" (Trablusgarb Savaşı) C.7, S.39, s.168-184.

RAİF NECDET;

"Musâhabe-i Edebiyye", C.5, S.27, s.178-180.

"Musâhabe-i Edebiyye", C.5, S.28, s.266-271.

"Musâhabe-i Edebiyye", C.5, S.29, s.357-363.

"Musâhabe-i Edebiyye", C.5, S.30, s.444-462.

"Musâhabe-i Edebiyye", C.6, S.31, s.548-557.

"Musâhabe-i Edebiyye", C.6, S.32, s.654-664.

Yeni Bir Âfâk, (Gezi Yazısı) C.6, S.33, s.730-738

Yeni Bir Âfâk, (Gezi Yazısı) C.6, S.34, s.799-810.

"Musâhabe-i Edebiyye", C.6, S.35, s.868-883.

Şitab, -Vatana- (Mensur Şiir) C.6, S.36, s.986-987.

İsyan, (Mensur Şiir) C.7, S.37, s.31.

"Musâhabe-i İctimâiyye", C.7, S.38, s.83-88.

İsyan-2, (Mensur Şiir) C.7, S.39, s.186.

Anadolunun Mezarı, (Hikâye) C.7, S.40, s.284-296.

"Musâhabe-i Edebiyye", C.7, S.41, s.330-360.

"Musâhabe-i Edebiyye", (J.J.Rousseau) C.7, S.42, s.410-427.

Mabed-i Hülya, (Mensur Şiir) C.8, S.43, s.510--511.

Sofya'da, (Gezi Yazısı) C.9, S.49, s.5-24.
"Üstâd Ekrem", C.9, S.50, s.162-176.
"Edebî ve Ebedî Bir Matem", C.9, S.50, s.178-179.
Sofya'da, (Gezi Yazısı) C.9, S.50, s.180-192.

RECÂİZÂDE EKREM;

Bir Kuş (Şiir) C.5, S.28, s.337.
Raif Necdet'e (Mektup) C.9, S.50, s.177.

ROUSSEAU, J.J. ;

Vale Dağları, (Çev. İsmail Safa) C.9, S.51, s.348-351.

SAFVET NEZİHİ;

Mahsûl-ı Mutâlaa ve Tetebbu'
"Tiyatrolar ve Tiyatrolarımız" C.5, S.27, s.181-195.
"Tiyatrolar ve Tiyatrolarımız" C.5, S.28, s.337-349.
"Tiyatro Kitapları" C.5, S.29, s.367-381.
"Kadınlarımız Arasında", C.5, S.30, s.485-503.
"Şundan Bundan", C.6, S.31, s.559-571.

SAİD; (Tanzimat Dairesi Reisi)

"Edebiyat-ı İraniyye", C.7, S.42, s.428-430.

SAMİZÂDE SÜREYYA;

"Beyrut'ta Osmanlı Darü'l-Fünûnu", C.7, S.42, s.451-458.
"Elvâh-ı İntibâh", C.7, S.43, s.490-498.
"Devlet-i Aliyye, Balkan Muharebesi", C.8, S.44, s.556-579.
"Japonya'dan Alınacak Dersler-1", C.8, S.46, s.758-767.
"Japonya'dan Alınacak Dersler-2", C.8, S.48, s.896-903.
"Bizde Aile Hayatı" C.9, S.51, s.374-385.

SELAHADDİN ENİS;

"Hayat-ı Aile"		C.5, S.27, s.285-260.
Civcivler,	(Hikâye),	C.7, S.38, s.124-125.
Bahar,	(Şiir)	C.9, S.51, s.444-446.

SELİM SIRRI;

"Ispor"	(Prof.Müller'den Çeviri)	C.5, S.27, s.201-209.

SERHAT ÖMER;

İctimâi Musâhabeler,	
Gazeteci Koleksiyonu,	C.9, S.49, s.41-49.

SEZAR HEVMINAL; (Müstensih J.P.)

Tayyare ile Pekin'den Paris'e,	C.7, S.42, s.441-450.

SHAKESPEARE; (Çev. Abdullah Cevdet)

Kral Lear,	(Tiyatro)	C.8, S.44, s.626-632.
Kral Lear,		C.8, S.45, s.699-710.
Kral Lear,		C.8, S.46, s.778-789.
Kral Lear,		C.8, S.47, s.875- 884.
Kral Lear,		C.9, S.49, s.144-151.
Kral Lear,		C.9, S.51, s.455-472.

SÜLEYMAN BAHRİ;

Piyanoyu Dinlerken	(Şiir)	C.5, S.28, s.335.
Ay Doğarken	(Şiir)	C.5, S.29, s.364.
Dolabın Derdi	(Hikâye)	C.6, S.31, s.620- 623.
Tarih	(Şiir)	C.6, S.32, s.652-653.
Ölümden Sonra	(Şiir)	C.6, S.33, s.723.
Sihr-i Vücûd	(Şiir)	C.6, S.34, s.815.

Zulmete	(Şiir)	C.7, S.37, s. 32.
Rüyâ-yı 'Adem,	(Hikâye)	C.7, S.37, s.67-76.
Küfrân	(Şiir)	C.7, S.38, s.110.
Anjelüs	(Şiir)	C.7, S.38, s.112.
Eski Kelimeler	(Mensure)	C.8, S.43, s.546.
Tehlikeler Önünde	(Şiir)	C.8, S.44, s.582-583.
Münâcaat	(Şiir)	C.8, S.46, s.726-727.
"Âvenin-i Ziyâ"		C.8, S.46, s.728-732.
Hile-i Mehtab	(Şiir)	C.9, S.49, s.25.

SÜREYYA;

"Bir İmtizaca Cevap-1",	C.9, S.50, s.231-238.
"Bizde Aile Hayatı",	C.9, S.51, s.374-385.

ŞADİYE FİKRET;

"Bir Hatıra-i Tenezzüh",	C.7, S.37, s.60-62.
Bir Genç Kadının Defter-i Hatırâtından,	C.9, S.50, s.283-289.

ŞEHABEDDİN SÜLEYMAN;

"Edebiyatta Hakikat ve Hayal",	C.8, S.47, s.843-847.
"Şiir-1",	C.8, S.48, s.904-913.

ŞEMSİ; (Tahrirât Katibi)

Ben... Gazeteci,	C.7, S.39, s.223-241.
Ben... Gazeteci,	C.7, S.40, s.313-326.
"Çivi Kadar Sağlam",	C.7, S.41, s.391-403.
Ben... Gazeteci,	C.8, S.47, s.848-856.
Ben... Gazeteci,	C.9, S.49, s.132-143.
Ben... Gazeteci,	C.9, S.50, s.290-310.

ŞUKUFE NİHAL MİDHAT;

Hazan, (Şiir) C.9, S.50, s.312-313.

UBEYDULLAH ESAD;

"Kadınlarımızın Mevki-i İctimâîsi" C.5, S.28, s.281-296.
"İstanbul'dan Meşhud Hüdevendigara", C.5, S.30, s.511-533.
"Yirminci Asırda Eşkıyalık", C.6, S.32, s.628-651.
"Zaferden Zafere", C.6, S.33, s.708-716.
"Zavalli İran", C.6, S.34, s. 788-798.
"Hasbihal", C.6, S.35, s.948- 954.
"Felâket Önünde", C.8, S.45, s.638-642.
"Bir Vukûf-ı Tefekkûr", C.8, S.46, s.718- 725.
"İmâm-ı A'zâm Tarîkâtı", C.8, S.47, s.798-806.
"Hayat-ı Edebiyye ve Fikriyye", C.9, S.50, s.268-282.

VESİME NİMET;

"Kanayan Dertlerimizden", C.5, S.29, s.429-430.

WILLIAM ESTED;

"Amerika'da Gazetecilik", (Tercüme) C.7, S.41, s.369-373.

YUSUF AKÇURA;

"Lef Nikolayeviç Tolstoy", C.5, S.27, s.211-223.
"Lef Nikolayeviç Tolstoy", C.6, S.34, s.846-854.

ZEKİYE;

Ubeydullah Esad Efendiye Arz-ı Teşekkür, C.5, S.29, s.426-427.
"Haksız Tecavüz", C.6, S.31, s.593.
"Birkaç Söz", C.6, S.36, s.992-993.
"Kadınlığa Dair", C.7, S.41, s.382-384.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SEÇİLMİŞ METİNLER

3.1 AKTÜEL MAKALELER

HASBİHÂL

Mîâdından evvel açılan Meclis-i Mebûsân 35. maddenin sıkletine dayanamadığından, vakitsiz bir çocuk nasıl 'ale'l-ekser yaşayamıyorsa o da müddet-i kanuniyyesini ikmâl edemeden duçâr-ı fesh oldu.

35. Maddenin tadîli teklifi üzerine matbûâtta, birdenbire şiddetli bir cereyan hâsıl olarak her parti kendi nokta-i nazarını müdafaaya koyulmuş ve hatta iş, tenkid ve müdafaa derecelerini geçerek tecavüz ve teşnî vadilerine kadar dayanmıştı. En mühim mesâilden olan Trablusgarb vakayi harbiyesini hemen hemen hatırdan çıkartacak kadar kesb-i şiddet ü ehemmiyet eden bu mübâreze, teşekkür olunur ki, fecî bir neticeye müncerr olmadan meclisin feshiyle, hâl-i tabiîyesine rücû edebildi.

İlk Meclis-i Mebûsân'ın uğradığı darbe-i tatile ikinci heyetin de fesh suretinde marûz kalması kemâl-i ehemmiyetle tedkîk ve mutâlaa olunacak bir hadise-i içtimâiyyedir ki başka başka esbâb u avâmilin taht-ı tesirinde vukûa gelen bu hadiseler güzelce tedkîk olunabilirse âtî için vâzıh ve müfîd neticeler elde edilmesinde hizmet eder.

Fi'l-hakika ilk parlamentonun tatilindeki esbâb-ı hafîyeyi bilmeyen kalmamışsa da 1324 (1908) mebûslarına böyle hemen âni denilecek bir süratle pasaportlarının verilmesindeki hikmet, birçok kimseler için henüz halledilemeyen garip bir muamma derecesini aşamamıştır.

Bu kadar gürültü, bu kadar dedikodularla beraber sunûf-ı muhtelife-i halk arasında gayet kat'i bir kanaat vardır ki o da ba'de-mâ meşrutiyetimizin duçâr-ı tehlike olabilmesindeki 'adem-i imkândır. Zengin, fakir, âlim, cahil herkes kanaat etmektedir ki meşrutiyet memleketimizde gayr-ı kâbil tezelzül esaslara istinâd etmektedir. Ve bunu tahrîb edebilecek hiçbir kuvvet yoktur ve olamayacaktır.

"Meclisi kapatıyorlar, artık meşrutiyet son nefesini alıyor..." gibi kanaat-ı vicdâniyye hilâfına söylenildiğine şüphe olmayan sözlerin hariçte bir tesir ikâ edememesi pek güzel ispat eder ki Meclis-i Mebûsân'ın feshi –iddia edildiği vechle– irticâ-kârâne bir hareket değildir. bi'l-akis, pek âdi bir seviyeye sükût ederek milletin menâfi-i âliyye ve hakîkiyyesini müdafaa değil, muhtelif heyetlerin, muhtelif emellerin hâdımı olacak bir vaziyet-i menfûrâ ahz etmiş olmasındandır ki meclisin feshiyle beraber memleketin hayat-ı siyâsiyyesi biraz huzur ve sükûnet bulabilmiştir. Efkârdaki bu sükûnet de gösteriyor ki Meclis-i Mebûsân'ın feshi artık derece-i vücûba gelmişti.

Fi'l-hakika şu son bir iki sene zarfında mecliste rev-nümâ olan bir kararsızlık, arzu-yı tagallüb, hırs-ı menfaat artık o kadar bâriz bir hal almıştı ki bu hakikatin huzur-ı ilhâmında vicdan-ı hamiyet ve insaniyetin titrememesi, ye'sten ye'se düşmemesi kâbil olamıyordu. Halbuki millet mebûslarını temîn-i câh, temîn-i servet etsinler için göndermiş değildi; millet asırlardan beri kanayan cerîhalarını saracak bir merhem-i şifâ bulmak bu tahakküm ü üdvân altında ezilen bedbaht vatana zinde bir

kuvvet, zinde bir hayat bahşedecek esbâb u vesâili istihsâr ve temîn etmek için intihâb etmiş olduğu zevâtın bir kısmını öyle gayr-ı meşrû emeller, ihtirâslar peşinde koşar gördükçe ye'sten ağlamağa başlamıştı.

Hak ve hakikatin müdafaasıyla meşgul görmek istediğimiz mebûsların gayz u nefretle meşbu bir mübareze, manevi bir mekâtile-i dâime halinde bulundukları kemâl-i teessüf ve telehhüfle görüldükçe vatanın marûz kaldığı âkıbet herkesi düşündürüyor, bî-hakkın müteellim ediyordu.

Mukadderât-ı âtiyyesini çizmekle uğraşan bir millet böyle müstesna anlarda ittihâd ve ittifâk ile hareket eder mebûslar görmek istemekte son dereceye kadar haklıdır... Halbuki ittihâd ve ittifâka bedel nifâk ve şikâk kemâl-i şiddetle hüküm sürmeğe başlamıştı...

Meclis-i Mebûsân'da ekseriyeti teşkil eden İttihad ve Terakki Fırkası, Hürriyet ve İtilâf Fırkası nazarında hain ve menfaat-perest, bu fırka da İttihâd ve Terakki Fırkası'nca muhteris ve mürteci' addolunuyor ve bu suretle ekseriyet-i azîmesi iki fırka arasında inkısâm eden koskoca bir heyet hatta kendi nazarlarında bile tefessüh etmiş bulunuyorlardı..

Trablusgarb faciâsı nev-'amâ hâl-i muvâzininde bulunan meclis üzerinde amîk bir tesîr ikâ ederek bu muvâzeneyi ihlâle müsaid bir vesile teşkil edince fırkalar harekete geldi. Hariçte hiçbir mana ve mevcûdiyet ifade etmeyen birtakım grupların biraraya gelerek yeni bir fırkanın teşekkül etmesi ve bunu müteakib üç buçuk senedir İttihâd ve Terakki bayrağı altında kalmakla hiçbir 'azâb-ı vicdan hissetmemiş olmaları lâzım gelen mebûslardan bir kısmının hemen yeni bir fırkaya iltihâk ve

diğer bir kısmının da bu istidâdı izhâr etmeğe başlamaları hükümet-i hâzırayı cidden câlib-i dikkat ve ehemmiyet bir vaziyete ilkâ ediyordu.

Parlamento ile idare edilen memleketlerde kabineler daima meclislerin ekseriyet-i 'azîmesine istinâden icrâ-yı hükümet ederler. Bu kâide-i esâsiyye ve mantıkiyye ise Meclis-i Mebûsân'ın sükût ettiği varta-i teşettüt ve tezebzübe binâen cidden gayr-ı kâbil-i tatbik bir suret almıştı. Hükümet istinâd edebilecek kavî bir fırkaya mâlik olamamakla beraber ekalliyet de yeni bir kabine teşkil ve idâme edecek kudrete mâlik değildi. Ortada, yeğâne hâkim olarak, hiçbir mânâ-yı 'amelisi olmayan –müstakiller– nâmı altında toplanan, bir ekalliyet-i hakîkiyye kalıyordu. İtiraf etmelidir ki otuz kırk mebûsun iki yüz küsür mebûsa rağmen acîb bir ekseriyet teşkil etmesi nadiren tesadüf edilebilecek tecelliyât-ı garîbedendir!

Fi'l-hakika bu renksiz mebûslar herhangi bir fırkaya iltihâk etmiş olsaydılar o fırka temîn-i ekseriyyet edecek ve binâ'en-aleyh tehlikesizce bir kabineye müzaheret edebilecekti. Halbuki kısm-ı a'zamını –dûr-endîş!– tesmîye ettiğim bu müstakiller mutavassıt bir vaziyet alarak gâh İttihâd ve Terakki, gâh Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na meyletmek suretiyle hakk-ı hükümeti teşvîş etmişler, vatana karşı borçlu oldukları vazife-i mukaddeseyi her nedense ifâdan çekinmişlerdir.

Hükümet ale'l-husûs bu kadar mühim ve muhâtaralarla meşû' bir zamanda gerek dâhile ve gerek harice karşı ilkâ-yı emniyet edebilecek bir vaziyette bulunmak mecburiyetinde olduğundan ve halbuki böyle on, on beş kişilik bir ekseriyete istinâden umûr-ı hükümeti tedvîr etmek de mümkün olamayacağından bu gibi tezâhürât-ı acîbeye marûz kalındıkça ârâ-yı millete müracaat edebilmek üzere makâm-ı hükümdâri için hakk-ı feshi istihsâle karar vermiş ve 35. maddenin ta'dîlini Meclis-i Mebûsân'a teklif etmiştir. Bu teklifin malûm sûretlerle iki defa duçâr-ı redd

olmasına binâen vazife-i asliyyesinden çok uzaklara tebâüd etmiş olan Meclis-i Mebûsân üç ay sonra ictimâ' etmek üzere a'yânın inzimâm-ı muvafakiyetiyle fesh buyurulmuş ve bu suretiyle millet de geniş bir nefes almak saadetine mazhar olmuştur.

Millet, şimdi kendi mukadderâtını çizecek olan zevât-ı intihâb etmekle hangi fırkaya mütemayil olduğunu, kimlere itimâd ettiğini bi'z-zat göstereceğinden netice-i intihâbâta kemâl-i sükûnetle intizâr etmek gerektir.

Ancak şurada istitrâd kabilinden olmak üzere mühim bir meseleden biraz bahsetmek lüzûmunu hissediyorum: intihâbâtta rey verilecek zevâtın be-heme-hâl bir fırka-i siyasiyyeye mensûb zevâttan olması aranılacak mezâyâdın biri 'addolunmalıdır. İktidar, faaliyet, namus ve hamiyet gibi mezâya-yı âliyeyi hâiz zevâtın hangi fırka ile teşrîk-i mesâi edecekleri malûm olmazsa neticede her altı ayda bir meclisin feshi gibi daima tekrarı hoş ve müfîd olmayacak olan ârızalara intizâr etmek lâzım geleceğini ve binâ'en-aleyh gâye-i emel olan saadet-i umûmiyyenin istihsâlinin de mütemâdiyen 'akîm kalacağını sûret-i mahsûsada beyân u temîne lüzûm görüyorum.

İntihâbât-ı hâzıra bizi lâyık olduğumuz seviyeye isâd veya tenzîl edecektir. Zaman amansızdır; hissiyâtımıza kapılarak hakkı, mantıkı unutacak olursak bu nisyânın ceza-yı maddi ve manevisi çekinmez, bizi tedîb eder.

En pak nâsiyeleri levs-i irtikâb, en hür insanları töhmet-i irticâ ile leke-dâr etmeğe yeltenebilecek haslette yaratılmış olanlar, hangi fırkaya mensûb olursa olsunlar, eğer Meclis-i Mebûsân'da bir yer işgal edebileceklerse şimdiden emin

olalım, parlamentomuz yine ithâmlar, yine iftiralar, yine müşâtemelerden müteşekkil bir sarsar-ı gayz içinde saat-ı mesâisini heder edecek, millete nâfi olmaktan ziyâde, netice itibarıyla düşmanlarımızın ekmeğine yağ sürmüş olacaktır.

Devre-i âtiyyenin akîm kalmasını istemiyorsak, bi'l-fiil ispât-ı hamiyet etmiş olan zevâtı istiklâl-i fikr ü vicdandan mahrûm, cahil, mutaassıb, menfaat-perest insanlar arasında mahsûr bırakmamağa çalışalım. Biz, eminiz ki ruhen büyük yaratılmış insanlar "evet efendimciler"le değil, "niçin efendimciler"le muhât bulundukları zaman memleket i'tilâ bulacaktır..

Ayestefanos, 16.Kânûn-ı Sâni 1911

'Ubeydullah Esad.

C.6, S.36, s.948-954

MUSÂHABE-İ İCTİMÂİYYE

İctimâî Hâdiseler

Memleketimizde bu ay vukû‘ bulan bazı hadiseler tedkîk ve tahlîle değer bir mâhiyet ve ehemmiyeti hâizdir.

Bu zavallı vatanın öteden beri ırsî bir hastalığı, bir marazı vardır ki hayat-bahş ıslâhât ve teceddüdâta ne zaman teşebbüs olunsa derhal nükseder. Otuz Bir Mart fâcia-i irticâiyyesini tanzîr bu içtimâi hadiseler yine menba‘ını kuvvetini girdâb-ı tezvîr ve müfsidâttan alan kesîf bir cehl-i taassubun nâ-gehân feverân etmesinden husûle gelmiştir.

Bu kadar saf bir cehl ü taassubdan bu kadar iğrenç, bu kadar zelîlâne bir surette istifâde etmek; vatana, terakkiye, hakikate bu kadar alçakcasına zulm eylemek için insan herhalde bütün vüs‘at-ı manasıyla bir hain olmalıdır.

Biraz tenevvür etmiş her ferd-i ictimâînin en mukaddes vazifesi, cehâlet ve taassubun saçtığı karanlıklara meş‘ale-i hakikat ile ebedî bir darbe-i iskât vurmaktır. Onun için zulmeti semnâk? efsâdlarıyla tagaddiye ve tevsi edenler pek iğrenç bir manzara-i denâet ve hıyânet teşkîl etmiş olurlar. Bilerek vatana bu kadar sarîh fenâlıklar yapan, bu kadar derin cerihâlar açan mülevves eller artık büsbütün kırılmalıdır. Dünyada hiçbir zaman affedilmez câniler, cinayetlerini bile bile, muhâkeme ve müşavere ede ede yapanlar, husûsiyle içinde yaşadıkları ve büyüdükleri vatanı muzmahill etmek için dimağlarından sızan zehirli kelimelerle

zulmeti, cehâleti kudurtanlardır. Eskişehir ve Lingaze? hâdiselerini yapanları değil fakat ihdâs u icâd edenleri tarih, şimdiden tel'in kadrosuna idhâl etmiştir.

Artık bu memleket riyâkar müfsidlerden, mürâî ve sahte dindârlardan, din mübeyyini, şeriat-ı garrâyı âmâl-ı zelîle ve sefîhelerine âlet-i ittihâz eden hâinlerden yandı, usandı... "Şeriat isteriz" nidâ-yı riyâkârıyla dini, vatanı uçurumlara, tehlikelere sürüklemek isteyen küflü dimağlar ve bu miskin ve sefil nümâyişleri teşvîk ve tagaddiye eden siyah vicdanlar kahrolsun!... Zavallı saf, cahil kitle.... Zavallı 'avâm.... Sen müfsidlerin, riyâkârların, hainlerin basit bir aleti, bir alet-i mağdur ve mekhûru olmak felâketinden hâlâ kurtulamayacak mısın?

Terbiye-i 'avâm... İşte mühüm bir ceriha. İşte vatanın hayat u memâtıyla alâkadar bir mesele-i ictimâiyye.. Yenişehir'de, Lingaza?'da vukû' bulan bu içtimâi –daha doğrusu– irticâî hadiseleri duyup da "terbiye-i 'avâm" mesele-i müebbedesini olanca ehemmiyetiyle bir kat daha der-pîş-i tefekkür etmemek gayr-ı kâbil.

Bu memlekette müfsidler, baykuşlar mevcûd oldukça, terbiye-i 'avâma lüzûma derecesinde ehemmiyet verilmeyip dimağ-ı 'avâm harâbe-zâr olmaktan kurtulmadıkça biz daima bu gibi felâketelere muntazır olmalıyız...

Bugün vatan kuvvetli ve âdil bir hükümet istiyor.. Öyle kuvvetli ve âdil bir hükümet ki müfsidlere, münâfıklara nefes aldırmasın; ve aynı zamanda zavallı saf köylüleri, hakâik-i basîteyi düşünmekten mahrum kitle-i 'avâmı hiç olmazsa ibtidâî bir gıda-yı irfân ile beslesin.. Hükümete bu kuvveti, bu feyzi, bu adli verecek milletin güzide-gânı, mütefekkirini, hatta nîm-i mütefekkirini, hakâike az çok aklı erenleridir... Bu memlekette meşrutiyeti muvaffakiyet ve zaferle yaşatabilecek,

teceddüdât ve terakkîyât-ı medenîyeyi hazm u temsîl edecek efrâdın adedi pek de az değildir. Yalnız şâyân-ı istisgâr olmayan bu kitle bir maksad için, bir ideal için, o büyük ve muazzez maksad-ı teceddüd ve terakki için birleşmeli, metin, gayr-ı kâbil indirâs bir kitle, bir kitle-i âhenîn-i ittihad teşkîl etmelidir. Siyaset-i dâhiliyenin nazm-ı sâlimi olacak olan bu âhenk-i ittihâd aynı zamanda siyaset-i hâriciyye için de ne emin, ne muallâ bir manzara-i mehîbe teşkîl eder?

Evet, kuvvetli ve âdil bir hükümet... İşte bütün sihr-i muvaffakiyet... Fakat bu muvaffakiyeti husûle getirmek için, yine tekrar ediyoruz, tekmîl mesâil-i ictimâiyye ve siyâsiyyede münevver ve az çok münevver kafalar yalnız bir hedefe, bir ideale doğru tevcîh-i âmâl eylemelidirler. En basit bir hakikat: bizde hâdisâta, hakâike, memleketin ihtiyâcât-ı hakîkiyesine kudretle nüfûz edenler, hükümetlerin şekl-i idaresi meşrutiyet olduğu için dimağlarında yirminci asır kafası taşıyanlar Avrupa milel-i müterakkisine nisbeten tabîi pek azdır. İşte nisbeten pek az olan bu zümre-i mütefekkirîn –teferruât başka– fakat esas u maksatta müttehid, hem ahenk görünmez, husûsiyle aralarında tûde-i siy'et ve hurâfât ile dolu asırların miras-ı şeâmeti olarak birçok hâcı velîlerin, teceddüd ü terakkî düşmanlarının bulunduğunu düşünmezse bu sevgili yurda pek yazık olur... Yalnız dimağdaki zîyâ kâfî değil, vicdanda da nur olmalı...

Şimdi millet yaşamak, ilerlemek, teceddüd ve terakki etmek istiyor. Millet azm-i teceddüd ve terakkisinde mânialar ihdâs u icâd edenler mahkûm-ı kahrdır. Artık hükümet her gün biraz daha kuvvetli, biraz daha cesur, biraz daha teceddüd-pervâr oluyor. Her vatanîye düşen vazife-i mukaddese hükümetteki kuvveti, cesareti, fikr-i teceddüd perverîyi tezyîd ve takviye şeklinde tecelli etmelidir. Milletin münevver ve nîm-münevver kısmı hakâike aklı erenleri ve vazifelerini bî-hakkın yapsalar her şey daha güzel ve sâlim, ufuklar bulutlardan ne kadar daha âzâde olurdu... Meşrutiyete liyâkâtımızı, terakkî ve teceddüde susadığımızı ispat edecekler

elbette köylüden, cahilden ziyâde, az çok tahsîl görmüş, tenevvür etmiş vasat tabaka-i ictimâiyyeye mensûb efrâd-ı millettir. Bu vasat tabaka-i fikrîyeye mensûb vatanîlerin vezâif-i milliye ve ictimâiyyeleri mümtazlardan, mütefekkirlerden daha az ehemmiyetli değildir. Vatanın menâfi'-i ulviyyesine, ihtiyâcât-ı hayâtiyyesine aid mesâil-i mühimmede agrâz u ihtirâsât susmalı, yalnız hakikat-ı saltanat sürmelidir.

Her ictimâî hâdise birçok muhtelif müessirâtın mahsûlesidir. Yenişehir ve Lingaze? hâdisât-ı ictimâiyyesini tevlîd eden mahsûlesi tahlîl edecek olursak kendimizi başlıca iki mühim müessir karşısında buluruz. Biri kuvvetli bir kin ve ihtirâsın büyüttüğü bir fikr-i tezvîr ü efsâd.. Diğeri bu fikr-i tezvîr ü efsâdın tenebbütüne, neşv ü nemâsına müsâid şerâit-i muhîtiyeyi hâiz kesîf bir saha-i cehl ü taassub... Tezvîr ü efsâdın cehl ü zulmet ile izdivâc ve imtizâcı dâima böyle irticâi hâdiseler doğurmuştur... Her nebât, ancak muhtaç olduğu 'anâsıra mâlik toprakta neşv ü nemâ bulur... Bu tabîi kanun hâdisât-ı ictimâiyyede de şiddetle hükmünü icrâ eder..

Raif Necdet

C.7, S.38, s.83-88.

DEVLET-İ ALİYYE-BALKAN MUHAREBESİ[1]

Dibâce-i mefâhir-i ulviyyeti şanlarla, şereflerle pür-zîb ü fer olan Osmanlılık, bugün otuz küsür sene evvel kendi içinden çıkan Balkan çetecileriyle çarpışmak mecburiyet-i hande-fezâsında bulunuyor.

Evet! Hande-fezâ diyorum, çünkü Osmanlılar hiçbir vakit ve zamanda karşılarında cidden düşman denilecek bir kuvve-i mühîbe görmedikçe seyf-i celâdetlerini niyâm-ı nâiminden çıkarmamışlar, bunlar gibi türediler kımıldadıkça şımarık suratlarına birer sillecik vurmakla iktifâ etmişlerdi. Fakat zamanın ilcâât-ı siyâsiyesi midir, yoksa bir enîn-i kindâr gibi bazen için için, bazen de alenen ortaya atılan hilâl-salîb müsâdemesi mukteziyâtı mıdır nedir? Şimâlden, garpten, çehre-i 'ubûset peymâları birer setre-i sulh u selimle örtülen hançerelerden boğuk boğuk çıkan sadâ-yı teşvîk bütün bu ilcaât ve mukteziyâtı tevlîd ede ede nihayet başımıza (Balkan Harbi) denilen bu dâhîyeyi çıkardı.

Metin ve mütevekkil Osmanlılar hiçbir vakit ve zamanda hilâli, salîbi hatırına getirmeksizin, yalnız, evet yalnız hilâlin zevâl-i nâ-pezîr olan şan ve şerefini muhâfaza kaydıyla Susam? hûn-âşâm kahramanlarını gılâf-ı bî-jenk ve riyâdan seyrettiler ve dediler ki: "İşte düşman, işte sînemiz! Dört balkan türedisinin âmâl-i muhterisânesine zebûn olarak bilâ-namus yaşamaktan ise Osmanlı nâm-ı ulvîsinin muzâfun-ileyh olan namus-ı millîyi muhâfaza kaydıyla ölmek bize ifzaldir... Ya istiklâl-ı millî, ya ölüm!" Ah bu balkan sefilleri hiç düşünemediler, idrâk edemediler ki, dört çakalın uluması, enîn-i velvele-dârı sahârî ve cibâli inim inim inleten bir şîr-i

---

[1] Baş makalemiz 16 Teşrin-i evvel tarihinde yazılarak müteâkiben tab' edilmiş olduğundan âtiyyen cereyan edecek vakayiî bi't-tab' gelecek nüshamız ihtivâ edecektir. "Resimli Kitab"

vakûru hiçbir zaman titretemez.. O, uyur yahut uyur gibi görünür. Saâlibe yaklaştıkça o, gözlerini kapar, hır-hıraları arttıkça o, tezyîd-i sükûnet eder. Fakat tam pençeleri hizâlarına kadar sokuldukları zaman bir ufak hareketle dört pençesiyle dördünü birden ezer!

İşte şu mukaddimecikten de anlaşılıyor ki; Balkan Harbi sahra-neverd bir şîr-i naime dört çakalın arsızca, şımarıkça hücûmundan başka bir şey değildir... Bilmem dikkat olunuyor mu? Muhârib hükümetler seferberliklerini ikmâl ile hudûd-u müsâdamâtınâ başladıklarından, ilân-ı harb eylediklerinden bu âna kadar geçen müddet zarfında onları hemen târ-mâr edemediğimiz bazı ezhânı gıcıklamakta olduğu anlaşılıyor. Halbuki bu gıcık kısa düşünmekten, kısa görmekten başka hiçbir şeyden ileri gelmez, evvelâ; şurası iyice efkâra yerleştirilmelidir ki dört devletle muhârebe ve temîn-i zafer etmek isteyen bir hükümet ne kadar kavî, ne kadar zî-şevket olursa olsun dördüne birden tecâvüzî hareket edemez ve etmemelidir. Çünkü, vaziyyet-i tecâvüziyyede telefât nisbeten daha ziyâde olacağı gibi vesâit-i naklîyede pek mükemmel olmak lâzımdır. Ta Bağdat'tan, Erzurum'dan Taşlıca'ya asker sevk ü tahşîdine mecbûr olan bir devletin vesâit-i naklîyesi yalnız bir şimendifer hattından ibâret olursa o devlet için tecâvüzi harekât intihara doğru yürümek demektir.

Ordu-yı Osmânî'yi idare eden, harekâtını tanzîm eden muktedir eller, muktedir dimağlar elbette bu dakîk mühimmeyi hiç de mesâlik-i askeriyye ile münâsebeti olmayanardan pek iyi düşünebilirler. Onun için biz her gün, her dakika zafer haberlerine intizâr edip de alamayınca ye's ü fütûra düşmektense kemâl-i sabr u sükûn ile muhterem kumandanlarımızın netice-i harekâtına, ordu-yı Osmânî erkân-ı harbiyesinin planlarının semeredâr olmasına intizâr etmeli ve: *El-harb-i hadaa* hikmet-i mücerrebesini hiçbir vakit hatırdan çıkarmamalıyız. Atalarımızdan kalma gayet güzel bir mesel-i darb olur: "Osmanlı araba ile avlanır." bunu da

unutmamalıyız. Herhangi bir maslahat olursa olsun muntazır olan fevâid be-hemehâl neticede istihsâl olunur. Yoksa hiçbir iş ortasında temîn-i fâide edemez.

Muhârebâta âid tarihler şöylece bir gözden geçirilecek olursa görülür ki müteenniyâne, dûr-endişâne planlar takip eden milletler daima kazanmışlar, telaş ve isti'câl gösterenler ise muzmahill olmuşlardır.

Osmanlıların en büyük fazileti sükûn u tevekküldür. Bu harpte de bunu tamamıyla ve bütün 'an'anesiyle gösterebilirsek şanlı tarihimize şerefli bir yaprak daha ilâve etmiş oluruz.

Harb-i Hâzırın Tarihçesi

Karadağ'ın ilân-ı harbinden on, on beş gün mukaddem; gâh Balkanlarda dört hükümetle harp başlayacağı, gâh Avrupa düvel-i muazzamasının tavassutu, hükümet-i Osmaniyyenin ıslâhat kararı ve nihayet Rumeli vilâyeti idaresi için Avrupalı ve Osmanlı delegeler tarafından 1880'de tanzîm edilmiş ve müsvedde hâlinde kalmış olan nizâmnâmenin kabul ve tatbîki ile Balkanlarda harbin önü alınacağı rivâyetleri ortada dönüyor ve ahvâlde bir fevka'l-âdelik hissolunuyordu. Artık bir gün geldi ki bu muhteris düşmanların âmâl-i hod-kâmâneleri iyiden iyiye anlaşıldı; onlar, hudutları tecâvüz ediyorlardı. Balkan eşkiyâsının tahşidâtına karşı biz de ser-hodlarımızı tahkîm ettik. Onlar, bizimle harbetmek istiyorlardı, biz de kalb-i pâkımızdan kopan, lisan-ı humâsetimizden çıkan "Harp!" avazesiyle Osmanlı millet-i muazzamasının hiçbir zaman harpten korkmamış, vatanını, namus ve şerefini muhafaza etmek, kurtarmak husûsunda kanını dökmekten, canını fedâ etmekten çekinmemiş olduğunu –bi'l-mukâbele izhâr ettiğimiz "Harp" arzusuyla– gösterdik. Gerçi biz sükûn u sükûtu, hilm ü silmi ihlâl etmekten daima tevakki etmiş,

muharebenin insan kanı dökmekten başka bir şey olmamasına nazaran ona her vakit mâni olmak istemişsek de ne yapalım ki düşmanlarımızın harekât-ı ser-keşâne ve harp husûsundaki arzularına karşı biz de ıslaha sarılmağa, vatanımızı müdâfaa, namusumuzu vikâye etmeye mecbûriyet hissettik. Muhterem bir şairimiz:

Biz gerçi sükûnu severiz, âh velâkin
Harp ismini duyduk mu seriü'l-heyecanız...

diyor. Evet, biz Osmanlılar altı yüz küsür senelik tarihimizle de sâbit olduğu gibi, ne kadar sulh ve müsâlemet taraftarıysak –bize tecavüz edildi mi– o kadar harbi severiz! Ve hiçbir düşmanın tecavüzüne sabr u sükûn ile mukâbele edemeyiz, etmemekte de ma'zûruz... Onlar, yeni bir Kosovâ muarekesi istiyorlar; Allah kerîm! Hiçbir muhârebeden hâib ü hâsır 'avdet edemeyiz. Osmanlıların bundan da muzafferen dönecekleri bî-iştibâhtır.

Vaziyyet-i hâzıralarıyla yaşamanın gerek siyâseten ve gerek iktisâden olsun temîn-i hayat etmenin gayr-i kabil olduğunu anlayan bu Balkan hükümât-ı müttefikesi bir çok zamandan beri bizimle çarpışmak ve bizden yer almak hayâliyle çalışıyorlardı.. Bir fırsat zuhûrunda derhal bize ilân-ı harb etmek cür'etini göstermek için pek çok uğraşıyorlardı.

"Rumeli Islâhâtı"nı öne sürerek bize ilân-ı harb etmelerinin yegâne sebebi de budur; yani ekmek kavgası! Evet, bu bir bahaneydi. Çünkü; ilân-ı meşrûtiyetten sonra Kânûn-i Esâsi'den bi't-tab' Rumeli'de istifâde edecek, diğer Osmanlılar gibi onların da refâh ve saâdetine çalışılacak, lâzım gelen ıslâhât yapılacaktı. Ne çare ki bu kıt'ada ma'a't-teessüf mutasavver ve mukarrer ıslâhât bir türlü vücûda gelmiyor, tatbîk edilemiyordu.

Bütün bu müşkilâtı ihdâs edenler, şüphesiz yine o Balkan hükümet taslakları; onların terbiye ettikleri çeteler, onların ilkâ ettikleri fesâdlar, entrikalar, cinayetler, bombalardır... Maksatları bizde ıslâhât icrâ edilmesi değil, bunu vesile-i ittihâz ederek bizimle çarpışmak ve galip gelmek ümididir!

Onlar ki verir lâf ile dünyaya nizâmât
Bin türlü teseyyüb bulunur hânelerinde

Kavlince asıl muhtâc-ı ıslâh kendileri iken bize ıslâhât teklif etmeleri kadar garip bir şey tasavvur edemem! Dediğim gibi bu, bir vesileydi.. Bu fırsattan istifâdeye teşebbüs eden Balkan hükümetleri Karadağ'ı bize ilân-ı harb ettirdiler. Karadağ'ın bunlara ön ayak olmasının sebebi; bu muhârebeden mütevellid mesûliyeti Türkiyâya tahmîl ettirmekti. İzâh edeyim:

Avrupa düvel-i muazzamasının harp aleyhinde ittihâz ettikleri mukarrerâta göre, Balkanlarda nâire-i harbin iştiâl etmesine sebep olacak olan hükümete, Avrupa'ya ilân-ı harb etmiş nazarıyla bakılacak ve bu cinayetten dolayı da lâzım gelen ceza verilecektir.

Balkan düvel-i müttefikesi bu hakîkat-i elîmeyi bildiklerinden, medenî hükümetler arasında hiçbir mevkiî hâiz olmayan Karadağ'ı ilân-ı harbe me'mûr ettiler.. Avrupa'ya karşı mesûliyetin ne demek olduğunu takdîrden âciz olan Karadağ kendisine tevdî edilen vazifeyi yaptı. Bu suretle, Avrupa sulh u müsâlemet-i umûmiyyesi taht-ı tehlikeye girmiş oldu...

Bâb-ı Âlî, Balkanlarda tutuşacak olan kânûn-ı harbin Avrupa sulh u müsâlemetini ne dereceye kadar dumana boğacağını bildiğinden ve bunun vukû'nu da hiç arzu etmediğinden harbe mâni olmak için çok çalıştı.

Avrupa'nın bu bâbdaki vesâya-yı hayr-hâhânesi –sırf müsâlemet-i umûmiyyeyi ihlâl etmemek için– ma'a'l-memnûniyye kabul etti. Bâb-ı Âlî'nin ihtiyâr ettiği bunca fedâkârlıklara karşı Balkan şakîleri yine muhârebeden çekinmediler. Bunlara ön ayak olan Karadağ Hükümeti İstanbul sefîrine âtideki 8 Teşrîn-i Evvel sene 1912 tarihli ilân-ı harb notasını Devlet-i Osmaniyye hâriciye nâzırına tevdî ettirtti:

"Karadağ Hükümet-i Kraliyyesinin Hükümet-i Osmaniyye ile zuhûr eden birçok sû-i tefehhümleri ve ihtilâfâtı bir sûret-i dostânede halletmek için sarfettiği mesâînin neticesiz kalmasından dolayı müteessifim.

Metbu'-ı mühimmem haşmetlü Kral I.Nikola Hazretlerinden aldığım müsaade üzerine zât-ı fehimânelerine arz eylerim ki bugünden itibâren Karadağ Hükümeti Saltanat-ı Osmaniyye ile olan bütün münâsebetini kat' ile gerek asırlardan beri tanınmamış olan kendi hukukunu, gerek Saltanat-ı Osmaniyye dâhilinde bulunan kardeşlerinin hukukunu isithsâl vazifesini Karadağ'lıların silahlarına terketmiştir. İstanbul'dan müfârekat ediyorum. Hükümet-i Kraliyye Karadağ'da bulunan Osmanlı memurlarına pasaportlarını verecektir."

İmza: Plaminaç

Bu ilân-ı harb notası üzerine Hükümet-i Osmaniyye kıtaât-ı askeriyye kumandanlarına keyfiyeti bildirmiş ve hareket emrini vermiştir.

Meselenin aldığı şekl ü renge nazaran pek de iyi olmadığını anlayan Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya devletleri müşterek bir

nota ile sefirleri vasıtasıyla Bâb-ı Âlî'ye sulh u salâhın muhâfazası Berlin ahd nâmesindeki madde-i ıslâhiyyenin Rumeli'de derhal tatbîki sûretiyle mümkün ve müyesser olacağını bi'l-beyân güya dostâne bir tavassutta daha bulunmuşlardır.

10 Teşrîn-i evvel sene 1912 tarihinde Avusturya sefâreti tercümânının beş devlet süferâsı nâmına en kıdemlisi olan (Marki Pallaviçini) tarafından verdiği nota şudur:

"Zîrde vâzü'l-imza olan Avusturya ve Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya sefirleri Bâb-ı Âlî tarafından ıslâhât icrâsı hakkında alenen izhâr edilen emel ü niyeti düvel-i hamsenin sened-i ittihâz ettikleri ve Avrupaî Osmânini lüzûm gösterdiği ıslâhâtı ve bunun ahâlinin hayr ü nef'i yolunda saha-i fiile isâlini temînen ittihâzı icâbeden tedâbîri Berlin muâhedenâmesinin 23. maddesinin ve 1880 Kanunun ruhuna tevfîken Bâb-ı Âli ile hemen müzâkere edeceklerini Bâb-ı Âli'ye ihbâra hükümet-i metbûaları tarafından me'mûr edilmişlerdir.

Âzâde-i beyândır ki ıslâhât-ı mezkûre Hükümet-i Osmaniyye'nin temamiyât-ı mülkiyesine halel getirmeyecektir. Pallaviçini, Jerard Louter, Pumpar, Kires ve Engenhaym"

Bâb-ı Âli, cevabî notasında hakîkaten büyüklükler göstermiştir. Devlet-i Âliyye'nin haysiyet ve şerefini bir kat daha artıran bu cevabî notanın neşriyle efkâr-ı umûmiyyede hâsıl olan sû-i tefehhüm zâil olmuş ve Bâb-ı Âli'nin hüsn-i idare-i siyâsetinden dolayı halk gayet memnun kalmıştır. Bâb-ı Âli'nin cevabî notasını ber-vech-i zîr derc ediyorum:

"Hükümet-i metbûaları tarafından memûren Avusturya ve Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya sefirleri hazerâtı tarafından mah-ı cârînin onuncu günü Bâb-ı Âli'ye vukû' bulan tebligâta cevâben zîrde vâzü'l-imza Zât-ı Hazret Padişahının umûr-ı hâriciye nâzır, sefirler hazerâtının da bi'z-zât müşâhade ettikleri vechle hükümet-i senîyyenin zaten Avrupaî, Osmanî vilâyetlerinin lüzûm gösterdiği ıslâhâtı kabûl ü idhâli lüzûmunu teslîm eylemiş olduğunu kendilerine tahattur ettirmekle kesb-i fahr eyler.

Hükümet-i Osmaniyye bu ıslâhâtı her türlü müdâhelât-ı ecnebiyye hâricinde 'azmettiği ve ıslâhâtın bu şerâit dairesinde icrâsı memâlik-i Osmaniyye'nin bu cüz'ünün sekenesini teşkîl eden 'anâsır-ı gayr-ı mütecânise arasında Kanun-i Esâsi-i Osmanînin ruh-ı hürriyet-perverânesi dahilinde âhenk ü imtizâcı temîn ederek memleketin saadetine ve inkişâf-ı iktisâdiyyesine hâdım olmatan hâlî kalmayacağını tahmîn edildiği cihetle ıslâhât-ı mezkûreyi kemâl-i kanaat ile nazar-ı itibâre almıştır.

Şurası şâyân-ı kayd u işarettir ki vilâyât-ı mezkûrenin ahvâl-i dahiliyyesini ıslâh yolunda şimdiye kadar vukû bulan teşebbüsât-ı muhtelife muntazır olan semerâtın kaffesini itâ etmemişse bu teehürrün en başlı sebeplerinden biri şüphe yok ki maksatları neden ibâret olduğu âşikâr bulunan tahrîk ve efsâd menbâ'larından tevellüd eden sû-i kasdların ve cinayetlerin bâ'is olduğu hâl-i teşevvüş ü igtişâştır.

Böyle olmakla beraber hükümet-i seniyye ahvâl-i mübreme-i ilcâsıyla düvel-i muazzamanın icrâsına lüzûm hissettikleri tebligattaki niyet-i dostâneyi takdîrde geri kalmamıştır. Neticesinde âlem-i medeniyet için her türlü vesâit-i itilâf-cuyâne ile önü alınmak iktiza eden birtakım mesâib-i 'azîmeyi be-heme-hâl tevlîd edecek bir

müsâdeme tehikesine mâni olmak üzere düvel-i muazzama tarafından sarfedilen mesâiye hükümet-i seniyye ez-cân u dil iştirâk eder.

Bu noktada hükümet-i Osmaniyye düvel-i muazzamanın çare-i hallini taharri ettikleri mesele-i müthişe karşısında kendilerinin vazife-i insaniyet-perverânelerini teshîl edecek surette daha evvel davranmış olduğu zannındadır. Fi'l-hakika, hükümet-i seniyye Berlin muâhede-nâmesinin birçok mevâddinin gerek metin-i muâhede-nâmeye, gerek ruhuna mugayyir bir surette tatbîk ve bu suretle menâfi-i Osmaniyye birçok husûsâtta ihlâl edilmiş olduğunu kâle olmak ve mezkûr muâhedenin 23. maddesinin diğer maddelerden ziyâde ne dereceye kadar el-haletü hâzihi bir kıymeti kaldığını tedkîk etmek istemeyerek 1880 lâyiha-i kanûniyyesini hey'et-i mecmûa-i tarihiyyesiyle ilk devre-i ictimâiyyede Kanûnu-i Esâsî hükümet mûcibince Meclis-i Mebûsân'a ve tasdik-i şehriyârîye arz etmeğe kendiliğinden karar vermiştir.

Bu kanun kabul ve ilân edilir edilmez memûrîn-i Devlet-i Aliyyenin mû-şikâf-âne bir surette tatbîkine bezl-i ihtimâm edeceklerine düvel-i muazzama mutmain olabilirler.

Az çok bu usul dairesinde yapılan ve diğer bir tarz-ı idareye has olan eski ihmâl ve teâmülâttan hükümet-i meşrûte-i hâzıra-i Osmaniyyenin suret-i kat'iyyede ıslâhâta karar vermiş olmadığını ve mazinin hatalarını ber-taraf etmeğe gayr-ı kâdir bulunduğunu hükmünü çıkarmak ve bu bâbda izhâr edilen bazı şüpheleri vesile 'addederek gerek memleketin, gerek ahalinin menâfiîyle gayr-ı kâbil te'lif başka tedbirler aramak cidden pek haksız olur."

Karadağ Hükümetinin ilân-ı harbinden sonra altı, yedi gün kadar uzun bir müddet geçtiği halde, bu harbin müşevvik ve müsebbib-i yegânesi olan Bulgaristan'ın mütereddidâne hareketi, hudûd-ı Osmanîyi tecavüzü adem-i cüreti gerek Avrupa'da, gerek Türkîya'da mûcib-i kîl ü kâl oluyor, herkes bunun sebebini araştırıyordu.

Bulgaristan bu harbe kadar sevkiyât-ı askeriyyenin, hudut tehaşşüdâtının kaç gün zarfında ikmâl edilebileceğini tabîi bilemezdi. Çünkü bu, daha henüz birinci tecrübesiydi! Erkân-ı harbiyyesinin planları, tahminleri pek yanlış çıktı, Devlet-i Osmaniyyenin az bir müddet zarfında hudutlara kâfi miktarda asker sevki onları cidden şaşırttı. Türkîyadaki seferberlik –erkân-ı harbiyyesinin tasavvur edemediği bir surette– serî ve muntazam olması Bulgaristan'ın ilân-ı harbde göstermiş olduğu teenni ve tereddüdün yegâne sebebi 'addolunsa gerektir. İtalya ile olan harbin pezirây-hitâm olması ve donanmamızın serbest kalması da Bulgaristan'ın teşebbüsâtına bir hâil-i diğer teşkîl etmiştir. Osmanlı-İtalya müzarekât-ı sulhîyesinin hitâma ermesiyle Bulgaristan'ın Karadeniz sevâhili taht-ı tehdîdde bulunuyordu. Bu tehlikeye karşı kuvve-i askeriyyesinin mühim bir kısmını Karadeniz sevâhiline sevki, Edirne hududundaki mütehaşşid ordusunun kuvvetini tenkîs edecekti.

Bulgaristan, bu tahmininde de yenildiğini anlayınca bize ilân-ı harbde tereddûd ve teenni göstermeğe mecbur oldu. Ve ancak aradan yedi gün mürûrundan sonra Bulgar hükümeti Sofya maslahatgüzârımıza âtîde münderic notayı verebilmiştir. Mezkûr notanın muhtevîyâtı –kıraatinden anlaşılacağı gibi– Bâb-ı Âli tarafından kabulü gayr-ı câiz birtakım mâ-lâ-yanî mutâleb ile mâlî idi...

Bulgaristan hükümetinin müttefikleri namına Sofya Osmanlı maslahat-güzârına tevdi‘ ettiği notanın metni:

"Zîrde vâzü'l-imza Bulgaristan hükümeti reis-i vükelâsı ve hâriciye nâzırı, Türkîya maslahat-güzârından âtîdeki nota ile mevâdd-ı melfûfesini hükümet-i senîyyeye iblâğ eylemesini rica ile kesb-i şeref eyler.

Düvel-i muazzamanın Avrupaî Osmanîde vücûda getirilecek ıslâhâtı bi'z-zât ellerine alacaklarına dair düvel-i meşâri'l-leyhim nâmına Avusturya ve Rusya hükümetleri tarafından Balkan hükümeti nezdinde vukû‘ bulan teşebbüse rağmen Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan hükümetleri saltanat-ı Osmaniyye dâhilinde bulunan hristiyanların sefâletten kurtarılması ve Avrupaî Osmanîde sükûn ve asâyişin tamamî-i temîni ve şimdiye kadar Bâb-ı Âli tarafından ekseriyâ bilâ-sebeb birtakım muâmelât-ı nâ-revâ ve keyfîyeye hedef olan Balkan hükümeti ile saltanat meşârün-ileyhâ arasında metin ve dâimi bir sulh u müsâlemet tesîsi için yegâne çarenin, esaslı birtakım ıslâhâtın cidden ve tamamen tatbîkinden ibâret olacağını hükümet-i meşârün-ileyhâya beyânın münâsib olacağı mütâlaasında bulunmuştur.

Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan hükümetleri hâdisât-ı âhîreden dolayı bu teşebbüslerine Karadağ'ın da iştirâk edememiş olmasından dolayı maa't-teessüf bulundukları halde Bâb-ı Âlîyi düvel-i muazzama ve Hükümât-ı Balkaniyye müttehiden Berlin muâhede-nâmesinin yirmi üçüncü maddesinde mestûr olan ve ahâlinin milliyet-i ırkiyyeleri, vilayetlerin muhtâriyet-i idariyyeleri, valilerin Belçika'lı ve İsviçre'li olmaları, vilâyetlerin bir meclis-i müntehibe mâlik bulunmaları, jandarma ve serbestî-i tedrîsâtı, milis teşkilâtı esasına istinâd eden birtakım ıslâhâtı ihzâr ve bunları İstanbul'da bulunan düvel-i muazzama süferâsı ile

Hükümât-ı Balkaniyye elçilerinin kontrolü altında kemîyet-i mütesâviyyede müselman ve hristiyan a'zâlardan mürekkeben teşekkül edecek bir komisyon marifetiyle derhal tatbîke tevessül eylemeğe davet ederler.

Hükümât-ı mezkûre ümid ederler ki Türkîya işbu nota ve ona melfûf izâhnâmede zikredilen mevâddı kabul ve altı ay zarfında tamamen mevki-i tatbîke vaz' edecek ve delîl-i muvâfakat olmak üzere seferberlik emrini geriye alacaktır. İmza: Keşuf

Mezkûr notaya melfûf izâhnâme-i mevadd âtîyi ihtivâ etmektedir:

1.Saltanat-ı Osmaniyye dâhilinde bulunan akvâmın muhtâriyet-i milliyyelerinin işbu hakkın tevlîd edeceği netâic ile birlikte tanınması.
2.Osmanlı parlamentosunda her milletin kendi mikdar-ı mevcûdiyetiyle mütenâsib mebûslara mâlik olması.
3.Hristiyanlarla meskûn vilâyetler dâhilinde hristiyanların her türlü memuriyetlerde istihdâmı.
4.Hristiyan cemaatlerine âid mekâtibin her sûretle hükümet mekâtibi ile müsâvi tutulması.
5.Bâb-ı Âli tarafından ba'de-mâ vilâyâtın mâhiyyet-i ırkîyelerini tagyîr için hiçbir sûretle muhâcir iskânına teşebbüs edilmeyeceğine taahhüd edilmesi.
6.Hristiyan efrâdın hizmet-i askeriyyelerini mahallinde ifâ etmeleri ve hristiyan askerlerinin kadrolarının hristiyanlardan teşkîli. Kadrolar teşkîl edilinceye kadar hristiyanlardan asker alınmaması.
7.Avrupaî Osmanî vilâyâtında jandarma teşkilâtının İsviçre ve Belçika jandarma zâbitânı idaresi altında tensîki.

8.Hristiyanlarla meskûn olan vilâyât için kezalik İsviçre'li ve Belçika'lı valiler tayini ve suret-i tayinlerinin düvel-i muazzama tarafından tasdîki ve bunların maîyetlerine devâir-i intihâbiyye tarafından intihâb edilmiş mecâlis-i umûmiyye tayîni.
9.Sadârete mülhak ve miktarca müsâvi hristiyan ve müselman a'zâdan mürekkeb bir meclis-i âlî tarafından işbu ıslâhâtın nezâret edilmesi.
Düvel-i muazzama süferâsı ile Balkan hükümetleri elçileri bu meclisin icraatını tatbîke selâhiyetdâr olacaklardır."

Bâlâya münderic nota-i muhteviyâtı Avrupa pây-ı tahtlarında ve bi'l-cümle mahâfil-i siyâsiyyede fevka'l-âde sû-i-tesîr hâsıl etmiştir. Diplomatlar işin Balkan muhârebesiyle kalmayıp, Avrupa sulhunu da tehlikeye ilkâ edeceğinden son derece korkmağa başlamışlar ve bu ihtimâlin önünü almak için bazı teşebbüslerde bulunmuşlardır. Devlet-i Osmaniyye Balkan hükümât-ı müttefike-i sagîresi arasında bir harp zuhûruyla Yunanistan donanmasının Bahr-ı Sefîddeki adalarımıza tecâvüz etmek ihtimâli Avrupa devletlerinden bazılarının birbirine karşı olan münâsebâtını haleldâr edebileceğinden muhârebenin tahdîd-i daire-i şumûlü zımnında düvel-i muazzama hâriciye Balkan hükümâtına yeniden tebligât icrâ edilmiştir. Düvel-i muazzamanın bu hareketi Balkanlarda amîk bir tesîr hâsıl etmiştir.

Bulgaristan Hükümetinin –müttefikleri nâmına– maslahat-güzârımıza i'tâ ettiği notaya cevâben Bâb-ı Âli kat'-ı münasebât kararını vermiştir. Bu husûsta kabine yeni bir mahâret-i siyâsiyye göstermiştir. Hükümet-i seniyyenin 2 Teşrîn-i Evvel sene 1328 tarihinde düvel-i muazzama kabinelerine bâ-telgraf teblîğ eylediği kat'-ı münasebât kararını da âtîye naklediyorum:

"Bulgaristan ve Sırbistan tarafından Avrupaî Osmanî vilâyâtına seferberlik emrinin geri alınmasına dâir bize verilmiş olan notadan düvel-i muazzama elbet

haberdâr olmuşlardır. İşbu notanın bizim tarafımızdan bir cevaba değeri olmadığı için Sofya ve Belgrad'da bulunan süferâmızın derhal her türlü münâsebât-ı siyâsiyyeyi kat' ile İstanbul'a 'avdet eylemeleri için tebliğât icrâ kılınmıştır. Öyle zannederiz ki muhâfaza-i sulh için sarf eylediğimiz mesâi düvel-i muazzama nezdinde mazhar-ı takdîr olacak ve Avrupanın mevcûdiyetinden tecâhül ile devletlerin tavassutlarını bir tarafa bırakarak doğrudan doğruya bize teveccüh etmiş olan Balkan hükümetlerinin düvel-i müşarün-ileyhüma karşı gösterdikleri hürmetsizlik anlaşılacaktır."

Bu tarihten itibâren, Devlet-i Âliyye, Balkan Hükümetleriyle kat'-ı münâsebet ettiğinden mezkûr hükümetlere bir taarruz vukû'nda harekât-ı harbiyyenin icrâsı bi'l-umûm hudut kumandanlıklarına iş'âr kılınmıştır.

Hükümet-i Osmâniyyenin kat'-ı münasebât ve harekât-ı harbîyeye ibtidâr emri üzerine 6 Teşrîn-i Evvel sene 1328 tarihinde Bulgaristan hükümeti, Sarafufi Bâb-ı Âliye âtîdeki beyânâtı tebliğe memûr etmiştir:

"Bâb-ı Âli, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan hükümetleri tarafından verilen notaya cevap vermediği gibi Türkîya tarafından harb mühimmât-ı askeriyyesinin ve Yunan vapurlarının tevkîfinden dolayı pek vahîm olan ahvâl ve akvâm-ı beyne'l-milele mugayyir olarak Bulgar karakollarına karşı vukû bulan taarruzlar, münâsebât-ı siyâsiyyenin kat' olunması suretiyle daha ziyâde tehdîd-âmîz bir şekil aldığından Bulgar Hükümeti silaha müracaat etmeğe mecbûr olduğunu ve Bulgaristan ile Devlet-i Osmaniyye arasında kat'ı münâsebâtın mesûliyetini Türkîyâya terk ettiğini teessüfle beyân eyler."

Bundan sonra artık harp başlamış demekti...

İki Beyânnâme

Diplomasi susmuş, artık top, tüfek söz söylemeğe başlamış olduğu bir zamanda, aynı günde askere hitâben -biri Dersaâdet'te, diğeri Sofya'da- iki beyannâme neşr olunmuştu.

Senelerden beri Osmanlılara bî-gayr-ı hakkın (Barbarlık) isnâdıyla bizleri o sûretle tanımış olan Avrupa, bugün kendilerinin inzimâm-ı muâvenetiyle vücûda gelen Bulgaristan'ın o dâhi(!) Ferdinand'ı tarafından neşredilen beyannâme ile nâm-ı şevket-i ittisâm Hazret-i Padişahîye olarak Harbîye Nâzırı ve Başkumandan vekîli Nâzım Paşa Hazretleri tarafından ordu-yı Osmanîye teblîğ kılınan beyannâme arasındaki farkı acaba görmüyor mu? Kral Ferdinand'ı ve Bulgaristan hükümetini, şu asr-ı medeniyette din muhârebesine kıyâm etmelerinden dolayı takbîh ediyor mu? Bu kadar delâil-i maddiye, berâhîn-i muknia karşısında yoksa Avrupa bizi hâlâ barbarlıkla mı ithâm edecek? Ferdinand beyannâmesinde muhârebe-i hâzıranın "Salîb" ile "Hilâl" arasında cereyân edeceğini bildiriyor!

Halbuki harbîye nâzırımız –telakkî ettiği fermân-ı hümâyûn üzerine– ordu-yı Osmanîye hitâben neşrettiği beyannâme; bir enmûzec, bir numûne-i ulviyyet idi... Büyük, ulvî sözleri hâvî olan mezkûr beyannâme, Osmanlılar için muceb-i iftihârdır... Buraya nakl ile kesb-i şeref eylerim:

"Asâkir-i beriyye ve bahriye başkumandanı bulunan metbû-ı a'zâm u efhâm padişahımız efendimiz hazretlerinden şeref-telekkî ettiğim emr ü fermân-ı hümâyûn mentûk-ı âlîsi vechle size yani şecî' Osmanlı ordusuna bu vechle tevcîh-i hitâb ediyorum:

Ey zâbitân u efrâd!

Asırlardan beri vatanımız için bu kadar mühim bir saat hulûl etmemiştir! Kendileriyle sulh u müsalemet üzere ve hatta dostâne yaşamaktan başka bir şey istemediğimiz komşu hükümetler her gune kâide-i adâleti ve kâffe-i hukûku ayak altına alarak Avrupa düvel-i muazzamasının nesâih ve ihtârât-ı vak'alarına ehemmiyet vermeyerek sulh u müsalemetin muhâfazası emrindeki mesâimizi hükümsüz bırakmak için bize küstahâne meydan okudular. Bütün millet onların bu vaz-ı cür'et-kârânelerini kemâl-i nefret ve istihkâr ile telakki etmiş ve bunu mütecâsirlerin yüzlerine çarpmak husûsunu size tevdi' eylemiştir.

Ey zâbitân u efrâd bu hakâretin intikâmını almak ve devletimizin şeref ve namusuyla hukûk-u mukaddesesini müdafaa etmek ve şanlı Osmanlı ahlâfının meziyyâtına halel gelmediğini ve onların 'an'anât-ı kahramânesiyle her hâl u kârda göstredikleri şecâat ve besâleti ve vatanın selâmeti uğrundaki bî-hadd ve pâyân fedârlıklarını tamamıyla muhâfaza ettiklerini kâinata karşı ispat eylemek sizlere kalmıştır. Ecdâdınızdan bir avuç şecaân vaktiyle Anadolu'dan Rumeli yakasına geçerek bu iklîm-i azîmi fethetmiş ve onların şanlı evlâdı dahi şimdiye kadar vukû bulan bir muhârebede kahramanca hareketle bütün cihânın takdîr ve hayretini celbederek sizler için imtisâle şâyân birçok numûne ve misâl göstermişlerdir. Karşınızdaki düşmanlar fezâil-i askerîce sizin dûnunuzda bulunduklarından Allah'ın avn u inâyetiyle onlara şiddetli bir ders vermek sizin için bir vazife-i hamiyettir. Memleket size güveniyor.

Fakat hayatınızı tehlikeye ilkâ ederek müdafaa eyleyeceğiniz maksad-ı fevka'l-âde muhikk ve mukaddes olmakla beraber şurasını hatırdan çıkarmayınız ki avn-ı hakla mağlubiyet şânından olmayan bir şecâattan başka sizce ibrâz edilmesi lâzım gelen bir numûne-i imtisâl daha vardır. O da insaniyete karşı ibrâz edeceğiniz

nizâm u intizâm ile âmirlerinize itâat-ı mutlakadan ibârettir. Bilâ-muceb ve gaddârâne kan dökülmemeli! Masûm ve âcizlere, nisvân ve sabîyâna ve esirâya karşı tecvîz-i itisâfât edilmemeli! Silahı olmayan efrâd ve ahâlinin mal u canı ve her kavmin kendince muhterem olan mebani-i ruhâniyyesi muhâfaza edilmeli! Amirlerine itâat için sizinle harbeden ve fakat kalben muhârebeyi tel'în eyleyen ve size dest-i muhâdeneti uzatmayı cana minnet bilen birtakım igfâle uğramış bîçârelere merhâmet olunmalı! Osmanlıların en müterakkî milel ü akvâm mertebesinde bulunduklarını ve hakkâniyet-i düveliye esâsatıyla efkâr-ı insaniyyet-perverânenin nihâyetü'l-emr ihrâz-ı galebe edeceğine derece-i nihâyede itimâd ettiklerini sizi pek az tanıyan âlem-i medeniyete karşı ispat etmelisiniz. Ey vatanın şecîi müdafîleri! Umûmî tehlike karşısında her vakiten ziyâde müttehid olarak vazîfenizi bilerek ilerleyiniz! Marş ileri! Biliniz ki Cenâb-ı Hakkın yardımı, bütün bir milletin ruhu sizinle beraberdir. Arkanızda ise cesaretinizin mükâfâtını icrâ, ihtiyâcâtınızı tesvîye, yaralarınızı tedavi, ailelerinize muâvenet için her türlü fedakârlığı ihtîyâra hazır sâdık ve merhametli yürekler vardır! Marş ileri! Mefâhir-i zaferle ve en mukaddes bir vazifenin ifâ ve ikmâliyle bütün aile ve akrabanızı ve cümle vatandaşlarınızı mesrûr u minnetdâr ediniz. Hazret-i Allah cümlenize tevfîkini refîk etsin."

Avrupa efkâr-ı umûmiyesi –ecnebî gazetelerinin yazdıklarına bakılırsa– bizim lehimizdedir.

Sulh u müsalemet-i umûmiyyenin haleldâr olması tehlikesi bu günlerde daha ziyâde azalmıştır. Muhârebe-i hâzıranın mevzî bir halde kalması için lâzım gelen tedâbîr ittihâz edilmiş, bir dereceye kadar, bu tehlikenin de önü alınmıştır.

Şimdi Osmanlılar yalnız birşey bekliyorlar, o da Cenâb-ı Haktan nusret...

16 Teşrîn-i evvel 1328. Anadolu Hisarı. Sami-zâde Süreyya. C.8, S.44, s.556-579.

FELÂKET ÖNÜNDE

Semâlardan dökülen felâket yıldırımlarıyla hurd u hâş olmuş belveren bir binanın enkâzı arasında melûl ve hayret-kâr, temâşâ-ger kalmış felâketzedeler gibi biz de âni, vahşi bir darbenin ezen ve kıran kolları altında başımız düşük, bellerimiz bükük, me'yûs ve nâ-ümid kaldık... Altı yüz bu kadar senede büyük mazisine şa'şalar, mefhâretler kaydederek teessüs eden koskoca bir imparatorluğun böyle yirmi, yirmi beş gün içinde hemen devrilecek, tamamen yıkılacak, silinip süpürülecek bir hâle gelivermesi; ve bu felâketin bir ifretin sehhâr parmakları arasında ezilivermeğe benzeyen sür'at-i elîmesi itirâf edelim ki en dûr-endiş, en soğukkanlı ricâlimizi bile dondurdu, bıraktı...

Kırkkilise'de tahassul ediveren acı, hazîn bir vak'a milletimizi felâketten felâkete atan, sürükleyen bâdirelerle bizi Çatalca istihkâmâtı önüne bıraktığı zaman manzaranın dehşet ü felâketiyle titremeyen bir tek hakiki Osmanlı kalmamıştı. Bu ne müthiş, bu ne kanlı bu ne elîm bir musîbet idi ki bizi en büyük, en kat'i bir ümid-i muzafferiyetle meşbû' bir hayattan en acı, en sefîl hakikatlerin önünde zelîl ve hakîr kıvrandırıyordu...

Bu musîbet, bu felâket-i uzemâ, nasıl oldu, nasıl bitti, bunu bütün 'an'aneleriyle, bütün ince nikâtıyla, dekâyıkıyla teşhîs ve tahlîl etmek itiraf olunabilir ki şimdi yapılabilecek işlerden değildir; hakikat o kadar acı, o kadar ıztırâb-bahştır.

Kırkkilise'den Çatalca'ya, Kumanve'den? Dıraca, Yenipazar'dan Selânik'e doğru bütün Rumeli'nin bu kadar serî bir tarzda inhilâl edivermesi en büyük dehâları

senelerce meşgul edebilecek birtakım esbâbın netâyicindendir ki bunu, ancak ileride bütün tafsîlâtıyla öğrenebiliriz.

Bugün yalnız bilmeğe mecbur bulunduğumuz çıplak bir hakikat varsa o da hey'et-i milliyyemizin, korkunç bir derecede sükût u tedennî etmiş olduğudur. Ferd itibâriyle ne kadar bir hiç olmuşsak, cemiyyet itibariyle de o kadar sükût etmiş olduğumuzu itirâf etmekten tahassul eden bir fazîlet-i hissiye bile bir tesellîdir ki bu bizler için büyük bir nimet 'addolunabilir.

Herşey oldu... Parlak bir tarih-i pür-mefâhiri biz, nesl-i hâzır lekeledik. Yakın veya uzak bir âtide şüphe yok ki bu lekeyi yine bu nesil veya ensâl-i âtîye temizler, tethîr eder. Çünkü taayyün eden bir vazife er geç be-heme-hâl ifâ olunur. Ne kadar âlî veya ne kadar hasîs olsa.. Yeter ki ihmâl ve teseyyüb beliyyesini artık yavaş yavaş değil, fakat en büyük bir süratle, en ciddi bir katiyyetle omuzlarımızdan söküp atmak çarelerine tevessül edilebilsin..

Maraz bütün fecâatiyle meydandadır. Esbâb-ı maniayı istihsâl etmk, ferd ve cemiyet itibariyle umûmen yaşamak hakkını temîn eden avamil ve müessirâtı bu bedbaht toprağın sînesinden bulup çıkarmak hepimizin en mukaddes vazifesi olmalıdır. Lâf ü güzâf ile ne ferdin ne de bir cemiyetin hayat u istiklâlinin temîn ve tevsîk edilemeyeceğini en katî bir hakikat olarak bilmek ve buna göre tanzîm-i mesâîye başlamak ölmemek için en başlı tedâbirden biridir.

Mahza siyâsât bir cemiyeti kurtaramaz; bu hakikât esef olunur ki beş senedir anlaşılamamıştır. Sükût u tedennimizin en başlı müessirâtından birini de evinin idaresini tanzîm etmekten âciz birtakım biçârelerin bu büyük imparatorluğun, bu

muazzam hilâfetin mu'zilât-ı umûrunu tesvîye edebileceğine inanarak siyasi cereyanlara kapılıvermesinde ve bu cereyanlar arasında ezilip boğulmamak için artık herçi-bâd-âbâd göze alıp kendilerini tamamen unutup gitmelerinde aramalıyız.

İhtirâsât-ı siyâsiyye, siyâsâtın bi'l-hâssa bizde ki tarzı bir milleti öldürmek için en kolay bir yoldu. Belki hiçbirimiz hakikati görmedik, baştan aşağı kör olduk ve milleti işte bu hufreye doğru sürükledik... Kimden şekvâ edebileceğiz?

Öyle zamanlar oldu ki üç buçuk kelimeyi düzgünce söyleyebilen, dört buçuk satırı yanlışsızca yazmağa alışan her beş kafa, yüksek ve zehebî hayallerin mestî-fezâ semâlarında dolaşmak için o kadar uğraştı, didindi ki artık hak, namus, vicdan, insaniyet, fazilet gayelerini bile kaybetti.

Bu memleket ancak mahdûd ricâl-i idareye arz-ı ihtiyâc ederken hatta her nâçîz mevkiin yüz elliden fazla taleb ü ragıb yetişti, medâr-ı istihkâk olarak elde kırık, âdî ve mübtezel bir siyâset dedikodusundan başka bir şeye, başka bir fazilete, başka bir kudrete mâlik olmayan bu bedbahtlar mütemâdiyen tepindiler. Esef olunur ki bi'n-netice ortada bu zavallı vatan, Osmanlılık ezildi, mahv olacak derecelere geldi. İntibâh ise hâlâ başlamamıştır.

Mesâil-i siyâsiyye ile lüzûmundan fazla ve müfret bir surette uğraşanların ve kendilerine peyk olmak ve şu suretle birkaç kemik parçasını dişleri arasına geçirmek için çalışan bedbahtlara bu sefîl sahayı men' etmekle mükellef vazîfe-dârânın baştan başa kaffesi vatanın bu izmihlâl-i elîmi karşısında diz çökerek ağlamağa, itirâf-ı zünûb etmeğe vicdânen mecburdurlar... Çünkü bir millet, partizanlıkların levsleriyle

değil, fakat ancak ilmin, ancak fennin, ancak iktisâdiyyâtın servet ü haşmetiyle yükselir; bekâ bulur...

Güneh ü hakikatine vukûf peydâ etmeden cereyânât-ı siyâsiyyeye karışmağı bir vesile-i maişet ittihaz eden bedbahtlar ise vatanlarına ancak felâket ve izmihlâl hazırlamış olurlar ve bi'n-netice aç ve sefîl kalırlar. Bu hakîkat bilinmedi. Bakkal, kâtib, mümeyyiz, tâcir gibi gayr-ı mes'ûl birçok zevât bir sadrazamın, bir dâhiliye nâzırının, bir hâriciye nâzırının muâmelâtındaki isâbet ve 'adem-i isâbâtla uğraştı, durdu; halbuki bakkalın dükkânındaki satılacak yağ kalmamıştı, kâtibin, mümeyyizin masasındaki evrak tomarları küflenmiş ve fakat hâlâ sadrazamla, daha bilmem kimlerle uğraşıp durmaktan bıkmıyorlardı. İşini, vazifesini, hayatını bu kadar unutan sınıf-ı âmil ve münevverin bu sükût-ı ahlâkîsi, mensûb oldukları milletin, üzerinde yaşadıkları vatanın harâbîsinden başka bir netice veremezdi; nasıl ki vermedi, o siyâset, o partizanlıklar, o şâyân-ı hande mesâi bi'n-netice bizi Çatalca'ya kadar sürükledi; intibâh görmezsek, ibret-bîn olmazsak Basra sahillerinde denize dökülеceğiz; hiçbir kuvvet, hiçbir siyâset, hiçbir tedbir bizi bu müthiş akibetten tahlîs edemeyecektir!..

Göztepe, 2 Kânûn-ı evvel 1328

Ubeydullah Esad

C.8, S.45, s.638-642

BALKANLARDA 'ANASIR U İHTİRÂSÂT

Bugün Avrupaî Osmanîyi teşkîl eden memleketler edvâr-ı tarihiyyenin ibtidâlarında menşe'leri Asyayî olan ve Areilardan inen birtakım barbar kavimlerle meskûn idi. Cins ü nesilleri pek karışık olan bu kabileler miyânından en evvel tefrîk ve temeyyüz olunanlar şimdiki Arnavutların ecdâdı olan Plasiç ile Hellenler olmuştur. Yunanîler dahi denilen Hellenler Mısırlılardan ve Finikelilerden sanayi ve fünûnu alarak yavaş yavaş temeddün etmişler, ticaret ile meşgul olarak zenginleşmişler ve Makedonya ve Trakya sevâhilinde birçok mamûreler vücûda getirmişlerdi. Yunan medeniyetinin fevka'l-âde parlak olduğu zamanlar bile bu medeniyet yalnız sevâhilde icrâ-yı tesîr etmiş ve şebh-i cezîrenin dâhilinde yaşayan akvâm uzun müddetler barbarlık âleminde ber-devam kalmış idi. Makedonya dahillerine en evvel medeniyeti idhâl eden Filip ile mahdûmu Büyük İskender'in İranîlerle vâki olan esâfiri malûmdur. İskender bütün Asya-yı şarkîyi ve Mısır'ı zabt etmiş, Adalar Denizinden Aral Denizine ve Basra Körfezine kadar bütün memâliki kabza-i teshîrine geçirmişti. Fakat bu büyük imparatorluk uzun müddet devam etmedi. İskender'in vefatından sonra generalleri bu hükümeti aralarında taksîm ettiler. Yüz doksan sene sonra Romalılar Makedonya'yı ve Balkan şebh-i cezîresini baştan aşağıya zabt ettiler. Roma İmparatorluğunun şarkî ve garbî olarak ikiye inkısâmından sonra Bizans tesmîye olunan İstanbul'daki Şarkî Roma İmparatorluğu Gotlar, Hunlar, Bulgarlar, Sırplar gibi barbarların tecâvüzâtına marûz kaldığı gibi Araplar tarafından da defaâtle düçâr-ı hücum oldu. Nihayet İstanbul 857 sene-i hicrîsinde (1453 Milâdi) Türkler tarafından zabt olunduğu gibi bütün Rumeli de yavaş yavaş Osmanlı hükümetinin eline geçti.

Avrupaî Osmanînin bugünkü nüfusu takrîben altı milyon kadardır. Bu hesaba göre kilometre başına 36 nüfus isâbet ediyor demektir. Bu nüfus ırken, lisânen, dînen ayrı birtakım ecnâsı muhtevîdir. İşte senelerden beri istirâhât-ı umûmiyyeyi ihlâl eden, devletimize bir an rahat yüzü göstermeyen mücadelelerin, ihtilâllerin hırs ve

emellerin en birinci menşe-yi ecnâsın bu ihtilâfındadır. Bu karışıklığın en ziyâde nazra çarptığı yer de Makedonya'dır. Burada Türkler, Arnavutlar, Rumlar, Bulgarlar, Sırplar ve Vlahlar birarada yanyana yaşarlar. Fakat hiçbir millet diğerine karışmamıştır. Her biri diğerinin düşmanı olarak ve birbirine diş bileyerek yaşarlar.

Balkan şebh-i cezîresinin heyet-i umûmiyyesi nazar-ı itibâre alınacak olursa Makedonya'nın hâricinde ecnâsın taksîmi daha kolay ve işgâl ettikleri mevkiin tayîn ve tahdîdi daha sarîhtir. Bosna ve Hersek, Karadağ ve Sırbistan *Yougo-slave* denilen cenûbî İslavlarla, Bulgaristan ise Bulgarlarla, Arnavutluk yalnız Arnavutlarla İstanbul'dan Selânik körfezine kadar sahil Rumlarla meskûndur. Türklere gelince Avrupaî Osmanînin hemen her tarafına dağılmışlarsa da ekseriyeti İstanbul ve Edirne gibi büyük şehirlerde bazı noktalarda ihrâz edebilirler. En ziyâde Trakya'da Edirne civarında, Makedonya Halkidikiye şebh-i cezîresinin şimâlinde Kosova vilayetinde adetleri ziyâdedir. 'Ale'l-umûm nüfusları bir buçuk milyon tahmin edilebilir.

Arnavutlara gelince nüfusları 1.400.000 kadar olup lisân u âdetleri muhtelif iki büyük sınıfa ayrılırlar. Biri şimâlde Kıgalar, diğeri cenubda Toskalardır. İşkombi nehri bu iki mıntıkayı tefrîk eder. Arnavutların üçte ikisi İslavdır. Kigaların 150.000 kadarı Katolik, Toskaların 250.000 kadarı Ortodokstur. Arnavutlar zirâatle ve en ziyâde ra'y-ı hayvanatla yaşarlar.

Avrupaî Osmanîde sakin olan Rumların miktarı takrîben bir milyon kadardır. Bunlar Yunanistan'da sakin olan Yunanîler Mesellev (Leonidas) ve (Perikles)in ahfâdı olduklarını iddia ederlerse de kanlarına İslav kanı karışmış olduğuna şüphe yoktur. Rumlar ticaret ve sınaat ile meşgul olurlar.

Osmanlı Bulgarlarının miktarı 1.200.00 kadar olup Makedonya'nın şimâlini ve merkezini işgâl ederler. Garb taraflarda Vlahlara, Arnavutlar ve Rumlara karışık yaşarlar. Trakya'nın garb u merkez taraflarında vâki köylerde yaşayan Bulgarlar dahi kesîrü'l-miktardır. Menşe-yi Tatar cinsinden olan Bulgarlar Uralları ve Volga nehrinin sol sahillerinde yaşarlarken Tuna'ya yaklaşmışlar ve beşinci asr-ı milâdîde Balkan şebh-i cezîresini istilâ etmişlerdi. Bulgarlar eski lisanlarını terk ile İslav lisanını kabul etmişler fakat bunu da epeyce tagyîrle büsbütün ayrı bir şekle sokmuşlardır. Bulgarlar ziraatle meşgul olurlar. Köylüleri kazanca harîs ve fevka'l-âde muktesid adamlar olup zer' ettikleri araziye merbûtiyetleri ziyâdedir. Sâir İslav kavimlerinde olduğu gibi Bulgarlarda da aile hayatı pek ziyâde ehemmiyet kesbetmiştir. Gençler, izdivaçlarından sonra da hâne-i pederi terk etmezler ve pederin veya büyük pederin emr ü idaresi altında yaşarlar. Bulgarların bir kısmı İslâmiyeti kabul etmişlerdir ki bunlar da Arda vadisinde yerleşmiş olan Pumaklardır. Ekseriyeti Ortodosktur. Fakat Rum Ortodoks patrikhânesine tâbi olmak istemeyerek ayrıca tesîs olunan Ekserah? hânesini tanımışlar, bu sûretle Rumlarla araları açılmıştır. Bir kısmı da Katolikliği kabul etmişse de bunların miktarı azdır.

Kosova ovasında ve eski Sırbiye'de yaşayan Osmanlı Sırplarının miktarı 550.000 kadardır. İçlerinde kısm-ı azamî müselmandır. Hristiyan kolonları Rum patrikhânesine tâbidir. Bulgarlar gibi bu patrikhâneye tâbiyyeti reddetmemişlerse de Rumluktan ayrılmak istemişler, kendi memleketlerine Sırp papazlar tayinini, kiliselerinde âyîn-i ruhânînin Rumca değil Sırp lisanıyla icrâsını talep etmişlerdir. Adetleri çok olmadığı gibi hicretle de miktarları azalmaktadır.

Vlahlar, vaktiyle Balkan şebh-i cezîresine girmiş ve orada kalmış olan Romenlerin bakiyyesi olup miktarları 200.000 kadardır. Yunan hududuna yakın dağlar üzerinde ve yaylalarda oldukça mütemeddin bir halde yaşarlar. Makedonya ve Trakya'da yaşayanları dağınıktır. En ziyâde koyun çobanlığı ederler, bazıları da

şehirlerde ticaret ve sınaatle meşguldurlar. bunların bir kısmı Rumlaşmış olup Rumca konuşurlar. Hatta Atina'daki mebâni-i âliyyenin bir kısmı zengin Vlahların hediye ve nuâvenetiyle inşâ edilmiştir. Mezhep cihetiyle Vlahlar da Rum kilisesine tâbidir. Maa'mâ-fîh ayrı bir kilise tesîsini düşünenler aralarında gittikçe ziyâdeleşmektedir. Romanya hükümeti bir aralık bu Vlahlar için epey masraf ederken bil'âhire Makedonya'da Vlah mektepleri mesârifine medâr olmak üzere itâ ettiği tahsîsâtı kat' etmiştir.

Sükkânı bu derecelerde karışık ve mütenevvi olan Avrupaî Osmanî'de bâhusûs Makedonya'da birçok senelerden beri sükûn u istirâhat sık sık komitecilerin tacîzleri, muhill-i şiâr-i insaniyet harekâtıyla ihlâl edilmekteydi. bu kıt'a-i Osmaniyye hakkında ayrı ayrı emeller besleyen Balkan hükümât-ı sagîresi nihayet aralarındaki münâfiret ü adâveti unutarak bu son günlerde Devlet-i Osmanîye'ye karşı ittifâk ettiler. Fakat böyle bir ittifâkın âtîyyen ne kadar esassız olacağını anlamak için bu muhtelif kavimler arasındaki rekâbet ü emellerin şekl-i dâhilî ve haricîsini mutâlaa etmek kâfidir.

Bir kere Bulgarlar ile Rumlar uzun müddetler birbirinin düşmanıydılar. Rum patriği bütün Ortodoks kiliselerin reis-i ruhânîsi olmak sıfatıyla Makedonya'da yaşayan İslav Hıristiyanları da idare ederdi. Fakat Bulgarlar Eksarah? hânesinin tesîsi Rum Patrikhânesinin nüfûzunu epeyce kesretti.

Bu Eksarah? hâne, Kırım muhârebesini müteâkib imza edilen Paris muâhedenâmesinde Devlet-i Osmaniyyenin Avrupaya karşı vermiş olduğu bir vaad neticesinde meydana çıkmıştı. Avrupaî Osmanî'de yaşayan İslavlar, menâfi-i milliyelerinin Rum papazları tarafından lâyıkıyla müdafaa edilmediğini iddia ederek İslav metrepolidler? tayînini talebe başlamışlardı. O vakitler bu hareketle kat'î bir

milliyet kokusu hiss olunmuyorsa da Rum patrikhânesi İslâvların kendi yedd-i idaresinden infikâkını memnuniyetle göremeyerek Bulgar ekserah-hânesine? tab'iyyet edecek Ortodokslar hakkında i'tizâl kararını vermişti. Evvel-i emirde İslavlar Rum kilisesine sâdık kalmışlardı. Bi'l-âhire iki kilise arasında dehşetli bir rekâbet devri başlamıştı.

Sırplara gelince Rum patrikhânesinden tamamıyla ayrılmamışlarsa da Pereştine ve Üsküb'e Sırp metrepolidler tayîn ettirmeğe muvaffak olmuşlardı.

Evvelce sırf dinî olan bu ihtilâflar yavaş yavaş bir reng-i siyaset kesbetmiş, bâ-husûs küçük Balkan hükümetleri tevsî-i memâlik arzusunda bulunduklarından Avrupaî Osmanî'deki vilâyâtımız hakkında bazı emeller beslemeğe başlamışlardı.

Atina hükümeti (Pan Elenizm) hülyâsına düşmüş ve Makedonya'nın cenûb kısmını ele geçirmek suretiyle adalar denizi sahilini boylamak ve İstanbul'a kavuşmak emellerini beslemekten geri kalmamış olduğundan tabiatıyla İslavlığın aleyhindeydi. İslavlığın cenûba doğru terakkîsi bu ümidin gittikçe azalmasını intâc edeceği gibi zaten Makedonya'daki Rumların miktarı da ziyâde olmadığından Makedonya'da vâki olan en ufak bir hareket Yunanistan'ı endişeye düşürüyordu.

Bulgarlar ise Makedonya'ya iyiden iyiye gözlerini dikmişler. Otuz, otuz beş senedir birçok komiteler, çeteler tertîb ederek bizim vilâyetlerimize saldırdıkları gibi Makedonya'da müteaddid mektepler açarak muallimler göndermişler ve bizim tebaamız olan Bulgarlara bize düşman olmağı tâ küçük yaştan talîm ettirmişlerdir. Makedonya'daki Bulgar mekteplerinde 3000 muallim olduğunu ve bunların 45000 talebe talîm ettirdiklerini istatistikler gösteriyor. Bulgarları bu hülyâya düşüren Ayastefanos Muâhedesi olmuştur. Rusların 1876 galibiyeti üzerine General

İyginyatef'in bize imza ettirdiği bu muâhededе Bulgaristan tâ Tuna'dan Uhri gölüne kadar tevsî ediliyor ve Büyük Bulgaristan nâmıyla vâsi bir hükümet teşkîl ediyordu. İngiltere'nin müdahelesi ve Bismark 'ın teklifi üzerine inikâd eden Berlin kongresinde bu büyük Bulgaristan'ın eli ayağı kesilerek Bulgarların ümidi boşa çıkmışsa da yine bu hülyâdan vazgeçmemişlerdir.

Sırplara gelince Berlin Kongresinde Bismark Bosna ve Hersek'i Avusturya ve Macaristan'ı taht-ı işgalinde bırakmak suretiyle Sırbistan'ın Adriyatik Denizi sevâhiline varmasına mâni olması üzerine bunlar da Makedonya vâsıtasıyla Adalar Denizi sahillerine varmak hülyasına düşmüşlerdir. Fakat Sırplar bu emellere ancak on beş seneden beri düşmüş olduklarından Bulgarlara nisbetle geç kalmış oluyorlardı. Bu münasebetle Bulgarlar ile Sırplar arasında da münâferetler adâvetler eksik değildi. Hatta Sırbiyye hükümeti bir aralık Makedonya hakkında beslediği âmâl-i istilâkârâneyi ber-taraf bile ederek metâlibine: "Madem ki Makedonya'da ne vahdet-i siyâsiyye, ne vahdet-i millîye, ne vahdet-i ırkîye ve dinîyye var, o halde muhtâriyet bu kadar muhtelif ihtiyaçları kâbil değil tatmîn edemez. Asıl lâzım olan şey ıslâhât-ı idârîyedir." vadisine bile dönmüş ise de Sırpları asıl endişeye düşüren nokta bu muhtâriyet neticesi Bulgarların âmâline muvaffak bir şekil alması ihtimâli olduğuna şüphe yoktu.

Fakat bu emeller yalnız Balkan Hükümât-ı sagîresi arasında kalmayarak Avrupa hükümât-ı muazzamasını da işgâl eder. Bir kere Rusya ve Avusturya'nın Balkanlardaki nüfûz ve tesîr-i siyâsîleri meselesi meydana çıkar. İtalya Adriyatik sahili ve Arnavutluk hakkında bazı emeller perverde etmekte olduğunu saklamamıştır. İngiltere'ye gelince, kuvvetlerin muvâzene-i umûmiyyesi icâbı olarak Balkanlar mesâilini daima dikkatle takibe mecbûrdur. Fransa'da aynı mesleği takip eder.

Bulgaristan ve Sırbistan'ın tevsi'leri tüccâr Almanya'nın işine gelmez. Çünkü bu küçük hükümetler Brem ve Hamburg ticarethânelerinin şark ile olan muâmelâtını tas'îb edebilirler. Almanlar Trieste'ye ve Selânik'e Almanya'nın Avrupâî cenûbîde müessis iki büyük mahrec limanı nazarıyla bakmak isterler ve bunun için Bağdat hattının yani Hindistan'da mevsil en kısa tarîkin hitâm bulmasına ve bu sûretle Anadolu'yu istilâ-yı iktisâdîleri altında bulundurmağa intizâr ederler. İstikbâlde şimâl denizini İstanbul Boğazına ve Basra Körfezine rabt etmek esaslarını ihzâr ile meşguldurlar. Fakat Almanlar bu siyaseti açıktan açığa takip edecek kadar saf-dîl değildirler. Kendi muzafferiyetlerini ve servetlerini hazırlamak vazifesini sâfiyâne tekrar eden komşu müttefikleri Avusturya'ya tahmîl ederler.

Almanya'nın Balkanlardaki siyâseti denilince bu siyâset Berlin'de değil Viyana'da aranmalıdır. Ahâlisini ekseriyetini İslavlar teşkîl eden Avusturya kelimenin mânâ-yı hakîki ve mecâzisiyle *Roi de Prusse* için çalışmakta ve Sadova hezîmetinden beri Viyana'yı Berlin idare etmektedir. Bütün bu siyâsetleri Bismark hazırlamış ve Balkanlara doğru inmek vazifesini Avusturya'ya tahmîl ederek ona uzaktan Adalar Denizinin mavi suları içinde parıldayan Selânik'i göstermiş ve bu meşiyyetin ilk kademesi olmak üzere Bosna ve Hersek'i onlara tevdi' ettirmişti.

Ruslara gelince bundan yarım asır evvel İstanbul'da gözleri olduğunu saklamıyorlardı. Hatta Besarabiye'den İstanbul'a kadar bütün Balkanları elde etmek istiyorlardı. Lakin birbirini müteâkip bu arazide Romanya ve Bulgaristan'ın teşekkülü bu planın bozulmasına sebep oldu. Almanya diplomatlığı burada da zâhir oldu. Rusya'yı aksa-yı şarkta işgal ederek meseleler ihdâs ederek Rus diplomatlarının faaliyetini bir müddet için asıl matmah-ı nazarları olan noktadan pek uzaklara çevirmiş oldu. Bugün Balkan şebh-i cezîresinde mevcut genç hükümetler Rusya'nın artık eskimiş, yıpranmış olan ihitrâsâtına karşı kuvvetli manialardır. Petersburg bu

hakikati anlayarak bunu bitmiş bir hadise gibi telakki ederse de müteessif olmaktan da vazgeçmez.

Şişli – Teşrîn-i evvel 1328

Fâik Sabri

C.8, S.45, s.658-666.

3.2.EDEBİYATLA İLGİLİ YAZILAR

MUSÂHABE–İ EDEBİYYE

Âsarıyla, tedrisâtıyla, şebâbe ifâ ettiği güzide hizmetiyle Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyye'deki mevki cidden pek mühim olan üstâd-ı muhteremin "Nijad Ekrem" ünvanlı eserleri geçen ay kütübhâne-i edebiyatımızı tezyîn etti.

Büyük ve ebedi bir eleme ma'kes olan bu eser-i nefîsi insan okumakla yalnız hassas ve şefîk bir kalbin nezîh ve müstesna bir peder kalbinin ince feryadlarını, derin ıztırablarını, samimi inlemelerini hissetmiş ve bu büyük eleme iştirâk eylemiş olmaz; belki aynı zamanda hassas ve feyzkâr bir zekâ-yı nev-şukûftenin, menâkıb-ı hayatını, safahât-ı ruh u fikrini takip etmekle de ulvî ve müheyyic bir zevk, bir zevk-i hürmet ve hayret, bir zevk-i melâl ve ıztırab duymuş olur.

Fi'l-hakîka eser okundukça Nijad'ın nâ-be-hengâm ölümüne bir ye's-i hunîn ve ateşîn ile acımamak gayr-ı kâbil. Bu yüksek hilkatin hüviyet-i maneviyyesine, serâir-i ruh u fikrine edilen nüfûz gittikçe derinleşiyor; ve bu nüfûz derinleştikçe muhterem zavallı pederin büyük elemine karşı hissedilen hürmet, bir mânâ-yı mehîb-i kudsiyyet alıyor.

Muhtelif tarihlerde yazılmış mensûr ve manzum şiirlerden teşekkül eden bu musavver eserde samimiyet, zamîmiyet-i melâl her türlü kuyûdâtıma ve kuyûdât-ı tahrir ve sanata hükümrân olmuştur. Üstâd-ı muhteremîn ağlayan kaleminin bir ucunu sızlayan kalbine dayamış, eserini öyle yazmıştır:

"Bir kuvve-i mâtemiyyede süs, nizam arayanlar.. bir vâveylâ-yı kalbîde zarâfet, sanat gözetenler bu eseri hiç okumamalıdırlar.. Bundaki tahassüsât ve tefekkürât, ruhtan, dimağdan çıktığı gibi nâlân ve perişan buraya intikâl etti.

Eğer Ekrem Beyefendi bu eseri yazmakla Nijad'ın facia-i ufûlüne karşı kari'lerini ağlatmak istemişlerse emin olsunlar ki bunda tamamıyla muvaffak olmuşlardır. Fi'l-hakika "Nijad Ekrem"i okuyup da bu küçük dehânın nâ-be-hengam ölümüne bir ye's-i hûnîn ve âteşîn ile acımamak, ağlamamak, gayr-ı kâbil.

Tarih-i Edebiyât-ı Osmaniyye'de "Ekrem" nâmı kadar "Nijad" ismi de pâyidâr olacaktır. Çünkü müessirin kalemi, kalbi kadar "Nijad Ekrem"in kahramanı da yüksek ve necîb. Evet Nijad sahne-i hayattaki az ömrüne mukâbil safha-i edebiyatta çok yaşayacaktır. Muhterem şâirin şedîd şefkat ve ibtilâsı, evlâdını genç yaşında mezara gitmekten men' edemedi. Fakat neşrettiği son eser onu fânî olmaktan kurtardı.

Kitapta pek eski tarz ve şekilde yazılmış parçalar mevcut. Fakat bunlarda da samimiyet, sevimlilik, incelik var. Şeklen de güzel şiirler ise büsbütün üstâdâne. Hele "Bir Kuş" "Şu'ûn-ı 'Âleme Karşı" ismindeki şiirlerle "İstinye" ünvanlı hikâye hakikaten birer bedîa-i edebiyyedir.

"Bir Kuş" şiir-i rakîk ve nefîsi ile istedim ki şu sahifeler de tezyîn etsin :

Bir Kuş

Nereden uçmuş ; zavallıcık...bir kuş!
O keder-nâk, sâkitâne duruş...
Bana bak, hişş! Sakın kaçıp gitme,
-Böyleyim ben- dokundu rikkatime..
Münkesirsen, benim de var elemim..
Gel, yakın gel! Seninle dertleşelim...

Ne içindir gönülcüğün meksûr;
Mütehassir, benim gibi meftûr
Bunu ben etmek isterim tahmîn
Bu yerin sen de benim gibi garîbi misin?
Derdliyim, ooh! Bakma güldüğüme..
Yok mu rûhunda bir hâzin nağme?..
Söyle, ben anlarım lisânından..
Ne zaman düştün âsumânından?
Bu sükûtun yakışmıyor, söyle;
Yaşamak pek mi güç tahassürle?
Sana, lakin, bütün ufuklar açık..
Pek sıkıldınsa âsumânına çık..

Duracaksın sebeb ne, rencide;
Hiç kalır mıydı hâk-i süflîde...
Uç bu berzahtan, oynasın kanadın,
Âh, olaydı kanatları Nijad'ın!
Vuruyor işte kalb-i mecrûhum..
İşit, ey kuş! Ne söylüyor rûhum:

Mütelevvin semâ bu yerlerde,
Neşesiz ekserî seherlerde..
Müntehî daima hazâna bahar..
Soluyor hep açılmadan ezhâr.
Mütehavvil ü bî-bekâ her şey.
Ruha râci kederse peyderpey.

Bize hayr etmeyen bu gülşenden
Gezelim kehkeşânı, hoş me'men..
Kaçalım; sen de ben de kurtulalım.
Zevk-i rüyâ-yı sermedî bulalım..
Olalım her beliyyeden sâlim,
Uçalım âsumâna dönmeyelim!...

Şiirimizde, nesirimizde şâyân-ı dikkat bir teceddüd gösteren ilk defa olarak Türklere edebiyatın mânâ-yı hakîkîsini bildiren üstâd-ı muhtereme neşrettikleri bu eser vesilesiyle de ihtirâmâtımı arz eylerim. Âsârından cidden müstefîd olduğu üstâdlara hürmet etmek hakîkî ve ciddi gençliğin mühim vazifelerinden biri olsa gerek...

Bu ayda "Siyah" ünvanlı ve fakat kırmızı kaplı bir mecmua-i eş'âr intişâr etti. Celâl Sâhir Bey'in bu eserinden uzun uzadıya bahse zannederim hiç ihtiyaç yok. Çünkü yeni intişâr ettiği vakit "Beyaz Gölgeler"den bahsetmiştim. Celâl Sâhir Bey o şairlerdendir ki bir mecmua-i eş'ârını hatta –ihtimal biraz mübalağa– bir şiirini okumak, diğer şiirleri hakkında hüküm vermek ve bir fikr-i mahsûs edinmek için kifâyet eder. O halde Beyaz Gölgeler'den bahsetmek, aynı zamanda Buhran'dan,

Siyah'tan bahsetmek demektir. Bütün bu şiirler o kadar birbirine benzer, o kadar birbirinin hemşiresidir.

Vâsi‘ ve bî-pâyân semâ-yı şiir ve sanatın mahdûd bir köşesinde pervâz eden ve kanatları olduğundan fazla bedbîn görünmek ihtiyacıyla titreyen bu hassas ve marîz şâirin güzel, sanatkârâne yazılmış şiirleri pek mahdûd olmamakla beraber muz‘ic ü müfrit bir yeknesâkî-i pervâz bütün güzelliklere bulutlu bir havâ-yı zaaf-ı teşevvüş serpiyor.

“Bir Mechûleye Hitâb” ünvanlı şiir “Siyah”da en güzel ve nefis bir parçadır. Bu şiiri okuyup bitirdikten sonra Sahir Bey'i alkışlamak için kalpte hemen samimi bir heyecân-ı tehallük hâsıl oluyor. Fakat ne kadar yazık, ne kadar elîm ki kalpte çırpınan bu heyecanı şedîd bir aksü'l-amel tahassüs ve tefekkürle nâ-gehân dimağda canlanan ‘amîk bir ihtiyâc-ı tenkîd ve isyan derhal öldürüyor ; lâkin bu güzel şiire lüzûmundan fazla benzeyen, lüzumundan fazla bu güzel şiirin mâlik olduğu ‘anâsır-ı hissiyât ve kelimât ile süslenen başka şiirler de okudum ki altında Sahir imzası vardı...

Hiç şüphe yok milletlerin içinde bulundukları edvâr-ı siyâsiyye ve ictimâiyye ile âsâr-ı edebiyyeleri beyninde tabiî ve zarûrî bir aheng-i revâbıt ve münâsebet vardır. İşte bunun içindir ki her milletin edebiyatı, o milletin hayât-ı ictimâiyye ve ahlâkiyyesinin câzib ve kıymetdâr bir vesika-i tarihiyyesidir. Edebiyatlarla milletlerin ahvâl-i ictimâiyye ve siyâsiyyeleri beyninde mevcûd bu âheng-i tabiî ve zarûrîyi düşünmek, Celâl Sahir Bey'in hatta güzel şiirlerine karşı bile dimağda bir ihtiyâc-ı isyan ve tenkîd hissetmek için ihtimal ayrıca bir sebeb-i mühim teşkîl ediyor.

Ma'a-mâ-fih mevzûlarının bu müz'ic ü müfret yeknesaklığı ile beraber bî-taraf bir hiss-i samimi ile itiraf ederim ki Celâl Sahir Bey genç şâirlerimizin en hassas ve muktediri, yazılarında bi'n-nisbe en ziyâde muvaffak olanıdır.

16.Şubat 1326/1910 Raif Necdet R.K., C.5, S.27, s.178-180.

MAHSÛL-I MUTÂLAA VE TETEBBU‘

Tiyatrolar ve Tiyatrolarımız

Bizdeki salaşlardan -geçen nüshada- bahsettiğim zaman Avrupa'daki tiyatro binalarıyla bir mukâyese yürütmeyi asla hatırıma getirmemiştim. Avrupa pay-ı tahtlarındaki büyük tiyatro binalarını hükümet ve belediye mebâni-i ‘âliye-i resmiyyeden ma‘dûd olmak üzere inşâ ettirmiş olduğundan masârif-i külliye ve mühimme ihtiyâr edilmiştir. Biz, henüz terakkiyât-ı fikriyye nokta-i nazarından -ekseriyet itibarıyla- ma‘a't-teessüf onlar derecesine gelmemiş olduğumuzdan burada zevk-i dimağî ve hissîye aid müessesât ve mebânide de o kadar mükemmeliyet aramak ve nokta-i tekâmüle doğru isâl-ı emel etmek bî-sûd ve müşkülpesendlik olur.

Misâl olarak Paris'teki Büyük Opera binasından, bu müessese-i ‘âliyye-i musikiyyeden bahsedeyim.

Hemen yarım asır evvel Fransa'da üçüncü imparatorluk hükümeti şân-ı devletle mütenâsib bir opera binası inşa ettirmek ‘azmine düştüğü zaman bu mühim iş o zamanın en ma‘rûf mimar ve mühendislerinden bulunan Şarl Garniye'ye havale edilmişti. Bundan evvel mevcut olan opera binası yanmış olduğundan binasıyla beraber mevkiini de değiştirdiler. Şimdi Opera Meydanı nâmını alan ve Paris'in merkezi ve en mutantan binaların meşhuru olan mevkîde istimlâk edilen arazi üzerine bu bina-yı mükellef sekiz senede yapıldı. Masârif-i inşaiyye iki buçuk milyon frank tahmin edilmişti. Dört buçuk milyon franktan fazla sarfedildi. İki yüz bin liradan ziyâde yalnız inşaata hasredilmişti. Tezyinât vesairesi için sarfedilen mebâliğ-i mühimme bu yekûndan hariçtir. Opera binasının mutantan ve müzeyyen cephesi âdeta enmuzec sanattır. Dahlinin ziynet ve ihtişâmı ise göz kamaştıracak bir

derecede müdebdebedir. Yalnız bir milyon franktan ziyâdeye mâl olan ve hemen dünyada mevcut merdivenlerin en muhteşem ve müdebdebi bulunan operanın dahili merdiveni bî-nazir bir numune-i pür ihtişâm sanattır. Dedim ya, bu bina, bir müessese-i 'âliyye-i milliye olmak üzere yapılmış olduğu cihetle hiçbir fedakârlıktan çekinilmemiştir. Tiyatronun içinde müze dairesi var, müteaddid "Fuaye"ler mevcut. Dört kat localarıyla zemin kısmı koltukları bin iki yüz kişi istiâb eder. Bu, temâşâgerâna aid olan cüz'idir. Bir de sahne kısmı mevcut ki ayrı ayrı birkaç daireye münkasım: operanın hey'et-i idare devâirî, teganni, raks daireleri, sahne, kulisler... Zemin katında Gardırop denilen ve elbise ve levâzımât-ı saireyi muhtevî bulunan daireler; tahte'z-zemin makine kısmı. Bu, bir bina değil koca bir mahallenin kitle-i mecmuasıdır. Oyunlara, sanatkârlara aid yadigârlar, hatıralar müzesinde muhafaza ediliyor. Hatta fotografın son senelerde ihrâz ettiği mükemmeliyetten istifâde ciheti bile unutulmamıştır. Operanın kadın ve erkek büyük sanatkârlarının terennümde en ziyâde muvaffak oldukları parçalar plaklarda zabt edilmiş ve yâdigâr-ı sanat olmak üzere muntazam dolaplar dahilinde ve kataloglar tertîbiyle hıfz olunmuştur. Bundan bir asır sonra bu ma'ruf sanatkârların sadâları kaybolmayacak, tarz-ı terennümleri muhafaza edilmiş olacaktır.

Orkestrası iki yüz muzikeciden aşağı olmaz. Korist denilen muganni ve muganniyelerle, rakkâs ve rakkâselerin mecmûî iki yüz elliyi herhalde geçer. Makinistlerle, müstahdemîn-i sairenin miktarı da hemen bir o kadarı bulur. Büyük muganni ve muganniyelerin miktarı diğerlerine nisbetle pek az ise de aldıkları ücret tasavvurun fevkindedir. Etuval denilen birinci sınıf rakkâseler herhalde senevî kırk bin franktan ziyâde kazanırlar. Senede yetmiş seksen bin frank ücret-i teganni alan sanatkârlar da az değildir. O halde bu kadar mühim masrafı ne temin ediyor? diye bir sual vârid-i hatır olur. Evet, âdeta küçük bir nezâret bütçesi demek olan operanın mühim mesârifi ne ile kapatılıyor. Evvelâ vâridât-ı dâime ile. Sâniyyen hükümetin tahsisât-ı seneviyyesiyle.

Şunu söyleyeyim ki geçen (1910) sene-i efrenciyyesi zarfında Paris'te mevcut tiyatroların hâsılât-ı yekûnu on bir milyon franka bâliğ olmuştur. Bunun iki milyon frankını opera gişeleri ahz ü kabz etmiştir. Fakat bu iki milyon franklık hâsılât da mesârif-i dâimeyi kapatamıyor. Fransa Hükümeti Cumhuriyyesi senede operaya beş yüz bin frank tahsisât veriyor.[1]

Bu izahâta vâkıf olduktan sonra bizim de böyle bir tiyatro binası temenisinde bulunmaklığımızın muhâl ve âdeta hayal olduğuna hükmetmek pek tabîidir. Paris'te gördüğüm küçük tiyatrolar içinde pek güzelleri, dil-nişînleri var ki tarz-ı inşa ve suret-i tertîbi büsbütün başka. Meselâ localar pek ziyâde taksîr edilerek buna mukâbil vasi' ve pek çok seyirci istiâb edecek balkonlar yapılmış. Az yere çok çok insan sığıştırmak ve sahneyi her taraftan lâyıkıyla görüp, sadâları işittirmek tiyatro binalarına aid mimarlığın son usul-ı makbûlesindendir. Seyircilerin perde aralarında temin-i istirahâtı için geniş fuayeler, büfeler, promenoirler tertîb ve inşası tiyatroya halkın meyl ü hevesini arttırıyor. Senede on bir milyon frank vâridât temin eden Paris tiyatroları halkın celb-i hoşnudiyesi için de mühim külfet ve masraf ihtiyâr ediyorlar.[2]

---

[1] Hükümetin Paris'te resmi olarak tanıdığı dört tiyatro binası vardır ki maarif nezâreti bütçesinde bunlara bir milyon franklık tahsisât-ı dâime verilmştir. Bunlar, Opera, Opera Komik, Teatr-fransa ve Odeon'dur. Operanın idaresini temin edecek bir sermaye teşkîli için kollektif bir şirket vücûda getirilmiştir. Bu eshâmın hâmilleri operayı hükümetin murâkabesi altında muavenet-i mahsusasıyla işleyen bir ticarethâne hükmünde telakkî ederler. Eshâm-ı mezkûre hâmilleri yüzde dört, dört buçuk faiz temin ederlerse bunu büyük bir muvaffakiyet addederler.

[2] Geçen nüshadaki makalemi yazdıktan sonra gazetelerde tiyatrolara dair mühim bazı havadis gördüm. Şehr-emânetinin rehâvet-i muannidesine rağmen Altıncı Daire-i Belediye bazı mukarrerât ittihaz etmiş, ta'birât-ı resmiyesiyle bir takım projeler tertîb edilmiş. Tepebaşı Belediye Bahçesi tevsi' ve tanzîm edilecekmiş. Şimdiki mevcut mebânî hedmedilerek son modelde bir yazlık ve bir kışlık tiyatro inşa kılınacakmış, daha bilmem ne olacakmış...mış mış. Biz emsâli (mış)ları epey zamandan beri dinlemeğe me'lûf olduğumuzdan inşallah diyerek kuvveden fiile çıkmasını temenni ettik. Olmaz bir şey değil a. Ale-l-husus senede beş bin liralık varidât temin eden bir müessese elde bulunduktan sonra. Onu hiçten vücuda getiren müteveffa Bilak Bey'in himmeti ve gayretini burada yâd u muarız-ı şükranda tezkâr etmemek kâbil değildir. O, nasıl sahib-i gayret ve hamiyet bir zat imiş ki şehr-emânetinin hükümet-i müstebdebenin ahali-i cahilenin mümânaatına ve icâd olunan müşkülâta mukâvemet ederek ve bürokrasi denilen kağıt kavafilliğinden tenzih-i nefs eyleyerek büyük bir cüret ve faaliyetle işe girişmiş, bir Altıncı Daire-i Belediye yaptırmış, Galata'ya inen yolu açtırmış, Tepebaşı Belediye Bahçesi'ni tesîs ve tanzîm ettirmiş. Bu kadar gayret ve rü'yete rağmen o zamanın hükümeti bu âli-himmet zatı şayeste-i tevbih addetmiş. Şurâ-yı devlet iki maaşının cüz'en kat'ına karar vermiştir. Sebeb? Çünkü bürokrasi kavâidine

Tepebaşı Bahçesi'nde yeniden inşa edilecek kışlık ve yazlık tiyatroların planını görmedim ki ne yolda yapılacağı hakkında beyân-ı fikr edeyim. Öyle zannederim, bu defa planlar erbâb-ı ihtisâsa yaptırılmıştır. Tiyatro binalarının son zamanlarda kesbettiği şekl-i zarîf ve hâl-i mükemmeliyeti görmüş, tetebbu' etmiş bir mimarın hiç olmazsa fikr ü mutâlaası sorulmuştur. Hiçbir şeye benzemeyen, yama üstüne, yama koymak suretiyle Altıncı Daire-i Belediye'ye beş bin liraya mal olan Tepebaşı Yazlık Tiyatrosu şehr-emini esbakı Rıdvan Paşa'nın Beyoğlu'na yâdigarıdır. Dört duvar ile bir sahneden ibaret olan bu "anfi-teatr" zaman-ı inşâsında Altıncı Daire-i Belediye'ye dört bin lira masraf ihtiyâr ettirtmiş, daha doğrusu bu paraların kasadan çıkmasına vesîle teşkil etmiştir.

Neyse, Beyoğlu'nda çuruk çarık birkaç tiyatro binası var. Ya İstanbul ciheti ! Şehr-emanetinin senelerden beri devam eden kararlarına, tebliğlerine rağmen o salaşlar hâlâ mevcut.

Hayal bu ya! Bazen kendimi tasavvurâtta bulurum. Düşünürüm ki Bayezid meydanında mevcut kağıtçılarla o köhne mahalleyi muhtevî ada kâmilen istimlâk edilerek orası tamamen meydana kalb edilse ve o vâsi' arsa üzerine muhteşem, müzeyyen cepheli bir Osmanlı tiyatrosu bina edilmiş olsa... Biraz ilerisine hitâbet, musikî, teganni-i sanâyi nefîsesine aid bir konservatuvar yapılsa... ne güzel olurdu değil mi?

---

tevfik hareket etmemiş, keşf-i evveller, keşf-i sâniler yaptırmamış, bin türlü komisyonlardan, meclislarden iş geçirilmemiş, sahife sahife rabt edilen kağıtlar bin türlü muâmeleler, havalelerle, doldurulmamış, imâlen usul-ı resmiyeye tebaiyyet edilmemiş... Vatanın en âlî evlâdından biri olan Mithat Paşa merhum da Tuna vilayetinde, Bağdat'ta vücûda getirdiği âsâr-ı umrânı bu suretle vücûda getirmemiş miydi? Âti için bedbîn olmayalım, diyoruz, buna çalışıyoruz. Fakat hâlâ bürokrasiye dört elle sarılarak büyük projeler arkasında da koşuyoruz.

Evet, hatta tahayyülü bile güzel! Terakkiyât-ı âhire-i medeniyye numuneleri bizde de tecelli etmiş olurdu. Ancak bu gibi müessesât-ı milliye ve medeniyyenin vücûda getirilebilmesi için mühim fedakârlık ihtiyarî ve zarurîdir. Hükümet, şehr-emâneti onu göze almalı, masârifâtına tekâbül edecek paranın istihsâli esbâbına tevessül etmemelidir... Yoksa hep bunlar hayal olup kalır.

Tiyatro binalarından sonra bu sanata dair zikr ü tafsîl edilecek şeyler bi't-tab' sanatkârlardır.

Bizde henüz tiyatroculuk sanatının lâyıkıyla tesis etmemiş olduğuna kâilim. Bundan dolayı otuz beş seneden beri sahne-i temâşâlarda izhâr edilen sanatlar hep "blöf"[1] den ibaret kalmıştır.

Bizdeki sanatkârlar şimdiye kadar -denilebilir ki- hüdâ-yı nâbit olarak yetişmiştir. Sanata meyl ü meshûriyet ancak son zamanlarda âsârı görülmekte bulunmuş olan tecelliyât-ı nâdireden ma'dûddur. Bu cihetle bizim sanatkârların ekserisi boğazı tokluğuna çalışmağa rıza-dâde olan bedbahtlardandır.

Güllü Agop Efendi kırk sene evvel (bi'l-imtiyaz-ı mahsûs!) ["O zamanın ta'birlerinden ve tiyatroculuk reklamlar neden ma'dûd idi"] bir sahne-i temâşâ teşkîl eylediği zaman 'ale'l-ekser işlerinde, sanatlarında muvaffak olamayarak hayattaki bir girizgâh-ı mâişet arayan kendi milletdaşlarından oldukça okuyup yazmış bazı heveskârları başına toplamış ve o zamanın modası olan dram ve melodram piyeslerini mevki'-i temâşâya koymağa başlamıştır. Güllü Agop Efendi'nin tesis eylediği kumpanyaya, Mınakyan Efendi, müteveffa Seferyan Efendi gibi ashâb-ı

---

[1] (Blöf) Ma'ruf (Poker) oyunundan ahz u iktibâs edilmiş bir tabirdir ki elinde bir şey olmadığı halde varmış gibi göstererek diğerlerini hiçle iknâ etmek ve havadan kazanmağa muvaffak olmak demektir.

zekâ da iltihâk etmiş. Fakat cümlesi Melodram tarzına alışmış olduğundan sanat-ı hakkiyyeye yanaşmaktan uzak kalmışlardır. Telaffuz meselesindeki müşkülâtın da bu cihete pek ziyâde dahli olduğunu inkâr etmemelidir. Türkçe'nin lâyıkıyla telaffuzu Ermeni ve Rum vatandaşlarımız için pek müşküldür. 'Ale'l-husus Mınakyan Efendi'nin -hiçbir suretle kâbil-i affolmayan- seyyiat-ı kalemiyyesinden olmak üzere bir sahne lisanı icâdına kalkışması ve lisan-ı 'azbü'l-beyânımızın cereyân-ı tekellümüne asla meşâbih olmayan muğlak, düşük cümleleri o miyâne idhâl etmesi yüzünden husûle gelen müşkülât tarz-ı telaffuzdaki dil-hıraş çirkinliği arttırmıştır.

Güllü Agop kumpanyası tesis edip de melodram tarzı mevkiî tatbîke konulduktan sonra sahne-i temâşâda tabiata, hakikat-ı sanata yaklaşabilmek kâbil olamadı. Kırk senedir o sine-i ictihâdın derdini çekiyoruz.

Yeni yetişen genç heveskârân sanatımızda Mınakyan Efendi'nin mektebi sâkîminden aldıkları dersleri tatbîke -ancak düzgün bir telaffuzla- sahne-i temâşâya koymağa çalışıyorlar. Bu, çıkmaz bir yoldur. Sanat-ı temâşânın hâl-i hâzırda kesbeylediği, inceliği, zarafeti, tabiîliği talîm etmedikten, tetkîk eylemedikten sonra sanatkâr olabilmek kâbil değildir. Bunun hâricinde yapılan reklamlar, hep blöften ibâret kalır.

Ermeni vatandaşlarımızdan terekküb eden bu kumpanyaya -o zaman tiyatroculuk hakkındaki efkâr-ı umûmiyyenin takbîhâtını hiçe alarak- nasılsa karışmış iki İslâm da vardır ; bunlar Fehim ve Necib Efendilerdir. Fehim Efendi'de fıtraten bir isti'dâd-ı mahsûsa mâliktir. Tahsîlinin derecesi -o zamanın muhitine göre- yüksek olmamakla beraber sanata meftûniyeti dolayısıyla tiyatroculuğa çok çalışmak fikrini pek yormuştur. Etvâr-ı mudhike-bâzide emsalsizdir, denilebilir. Tabiîliğe pek yaklaşır. Fakat tiyatroculuk gibi bu bedbaht-ı hâdim sanat-ı hayatta

tahammül-fersâ felâketlere ma'rûz kaldığından lâyıkıyla çalışmağa ne fırsat, ne de meydan bulabilmiştir. Eğer muhit, zaman müsâid olmuş olsa idi, Fehim Efendi mükemmel bir sanatkâr olurdu. Fehim Efendi hakîkat-ı sanatı -Mınakyan Efendi mekteb-i edebinde değil- Ahmed Vefik Paşa merhûmun rahle-i tedrîsinde anlamıştır.

Nadir bir dehâ-yı sanatla yaratılmış olan Ahmet Vefik Paşa merhûm Hüdâvendigâr valiliğinde bulunduğu esnada umûr-ı resmiyyeden âzâde kalan vakitlerini "Moliere"in külliyât-ı âsârını tercümeye[1] hasrettiği gibi onları oynatmak hevesine de mağlup olmuş. Belediyeye oldukça güzel bir tiyatro yaptırmış. Güllü Agob kumpanyasının Abdülhamid'in ilk sille-i istibdâdına uğrayarak târ ü mâr olmuş bulunmasından istifâde ile müteveffa Halas ve Seferyan ve Çaperased ve Fasulyacıyan Efendilerle şimdi sağ kalan Fehim Efendi'yi ve sanatta o derecelerde kendini gösterememiş birkaç zâtı Bursa'ya celbeder. Bunlara kendi kesesinden, belediyeden tahsisât bağlayarak intiâşlarını temin eyler. Size garip gelmesin, ilk işi bunları okutmak olur! Evet, evet okutmak. Şimdi ismini tahattûr edemediğim bir hoca efendi bunlara tarz-ı tekellümü[2] Türkçe'nin suret-i telaffuzunu ta'lim eder. Türkçe'de müste'mel elfaz-ı 'Arabiyye ve Fârisiyye'nin nasıl telaffuz edilmesi lâzım geleceğini öğretir. Âdeta ufak mikyâsta bir konservatuvar hizmetini görür.

Aktörler âsâr-ı terakkî gösterdikten sonra Paşa merhumun âsâr-ı mütercime-i bedîası olan piyesler de yavaş yavaş sahne-i temâşâya konulur. Zoraki Tabib, Zor Nikâhı, Markof vesaire oynanır. Fakat Ahmet Vefik Paşa merhumun seviye-i fikriyesiyle ekseriyet-i halkın derece-i idrâk ve zevk-i selîmi yek-diğerine pek baîd olduğu cihetle Bursa ahâlisi bu güzel eserlerden hemen hiçbir şey anlayamazlar,

---

[1] İktibas suretiyle merhumun yaptığı bu tercümeler numune-i bedâyi olacak derecede mükemmel ve güzeldir. Lisanımızın şimdi ahz eylediği incelikten kat'-ı nazar edilirse (Moliere)'in âsârı bundan daha latîf ve ikmâl surette tercüme edilemez iddiası der-miyân olunabilir.

[2] Munakyan Efendi ile rüfekâsından haylisi hâlâ bu derse muhtaçtırlar. Bu derece sinirlere dokunan bir tarz-ı telaffuzla tesirât-ı ruhiyye uyandırabilmek kâbil değildir.

zevk-yâb olamazlar. Bu cihetle eşrâf ile memurîn-i hükümet vali paşaya hoş görünmek kaydıyla Moliere'in âsârı oynandığı gece kerhen tiyatroya giderlermiş. Paşa merhum tiyatro hasletini yükseltmek mecburiyetiyle bazen zevk-i selim kibarânesini fedâ ile Balmumcu, İki Öksüzler gibi melodramların oynanmasına kemâl-i nefretle müsaade edermiş. O geceler ise tiyatro lebâleb dolarmış. Yalnız merhum samiasını rencîde etmemek, zevk-i selîmini hırâşîde eylememek için öyle geceler tiyatroya uğramazmış. [İstitrâd kâbilinden olarak şunu da arz edeyim ki rub' asır evvelki hâlet-i ruhiyyemiz ma'a't-teessüf hâlâ değişmemiştir.

İşte en muktedir aktörlerimiz o mekteb-i sanattan yetişmiş olanlardır. Telaffuzda milletdaşlarının en yüksek seviyesine çıkan müteveffa Hulas Efendi, Fransızların (pince sous rire) dedikleri ve komedi sanatında pek makbûl ve mu'teber gördükleri tavr-ı mudhikede muvaffakiyetler gösteren Fehim Efendi, sahne-i temâşâya merhum müşarün-ileyhin yâdigâr bıraktığı sanatkârlardan idi.

Tiyatro sahnelerinde az çok mahâret ibrâz etmiş olan aktörlerimizden bahsetmek sırası gelmişken Mınakyan Efendi ile onun sâlik mesleği olanlardan da biraz bahsedeyim : Munak Efendi tercümeleriyle lisanımızı -sahne diline tatbîk emeliyle- berbat etmeğe cür'et-yâb olmuş bir hayalperesttir. Otuz seneden beri esiri olduğu bir ictihâda ömrünü, emelini, efkârını vakfetmiş ve etrafında bulunan birtakım bedbaht biçâregânı da o yola sürüklemiştir.

Fıtraten sanattan nasîbdâr değildir, tefrît ve ifrattan kurtulamamış, hakikat-ı sanatı asla anlayamamıştır. Tiyatroculuk âlemine daima seyyiât-ı fikriyye ve ictihâdiyyesi dokunmuştur. Tercümeleri gayet berbattır. Yukarıda zikri geçen ve sanat-ı temâşâda eser-i isti'dâd ve terakki gösteremeyen Necib Efendi'nin kalem-i

tashîhinden bunlar bir dereceye kadar geçmişse de yine hâyîde-edâlıktan, kalbi hırâşîde eden fena bir üslûp tesirinden kurtulamamıştır.

Mınakyan Efendi'nin yetiştirdiği aktörler arasında müteveffa Binemeciyan Efendi yâd u tezkâr edilmeğe lâyıktır. Müteveffa Edirne'li bulunmak ve küçükten beri Türkçe telaffuz etmek itibârıyla tarz-ı tekellümü oldukça mükemmeldi, denilebilir. Hayfa ki isti'dâd olan bu zât Mınakyan Efendi mektebinde yetişmiş olmak dolayısıyla hakîkât-ı sanata pek de yaklaşamamıştır. Ba'de'l-inkılâb Binemeciyan Efendi hatasını anlayarak, meslek-i mütehazzini tebdîle çok çalışmış, bazı münevver fikirli gençlerin irşâdâtıyla son rollerinde ibrâz-ı muvaffakiyet etmişti. Daha henüz genç denilebilecek iken vefatı sahne-i lu'biyyâtı bir sâhib-i isti'dâddan mahrûm bıraktı.

Birçok sene evvel vefât etmiş olan Seferyan Efendi o zamanın haline göre iyi bir aktör, daha doğrusu meslek-i sakîme kapılmış bir sahib-i isti'dâd imiş... Fasulyacıyan ve Çaperased Efendiler sanatlarında mühim bir eser-i zekâ gösterememişler. Ber-hayat olan eski aktörlerden Binaliyan Efendi operet vadisine sapmış olduğundan ondan ayrıca bahsedeceğim.

Eski aktörlerden bahsettiğim sırada iki zât hakkında edâze-i efkâr etmemek haksızlık olur zannındayım. Bunlardan biri merhûm Hamdi Efendi'dir.

Merhum ortaoyununda cidden meslektaşlarını pek geride bırakmış bir sâhib-i zekâ ve isti'dâd idi. Zarîf, nüktedân olan Hamdi Efendi, cidden sanatın âşıkı imiş. Muhiti onu o dereceye kadar yetiştirebilmiş, zavallı sanatkâr sefâlet ve felâketten mâdâme'l-hayat kurtulamamış olduğu halde sanata vakf-ı hayat eylemiştir. Nükteleri el-ân vârid-i zebân-ı zürefâdır. Mudhikebazların kralı denmeğe lâyık olan Hamdi

Efendi merhûm başka bir muhitte yetişmiş ve yaşamış olsaydı büyük bir sanatkâr olarak yetişmek isti'dâdını hâiz bulunuyordu. Her hâlde ben kendisini bir hiss-i takdir ve rahmetle yâd ederim.

İkincisi meşhur komik Abdürrezzak Efendi'dir. Tabiat bu zâta bir vücûd-ı sahn-ı âlûd bahşetmiş. Onun bizâtihi sanatla iştigâle, fikir yormak zahmetini ihtiyâre ihtiyacı yok. Bütün tabî' tavırları mudhiktir, onda fevka'l-âde bir isti'dâd ezhûke-perdâzı mevcuttur. Abdürrezzak Efendi, isti'dâd-ı tabîî-i harikü'l-âdesine müsâid bir muhit-i neşv ü nemâ bulmuş olsaydı tarih-i sanata geçecek mühim bir sanatkâr olurdu. Ma'a't-teessüf yalnız istidâdı dairesinden hârice çıkamamıştır.

Şimdi sıra en müşkül noktalara geldi: kadınlardan, aktrislerden bahsetmek, bade'l-inkılâb sahne-i temâşâya atılan gençlerden -sanat u hakikat dairesinde- bahsetmek... Her iki ciheti pek nazik 'addettiğimden -bunu müsaadenizle- gelecek nüshaya bırakacağım.

Sahne-i Temâşâda Kazlar

Yanlış değil, doğru okuyunuz. Tiyatro sahnelerine şimdiye kadar her türlü hayvanât-ı ehliye bi't-tab' terbiye edilerek çıkarılmıştı. Fakat rabt u zabta gelmeyen, sadâlarını ketmden çekinmeyen, ayaklarının harekât-ı garîbesine bir ıtrât veremeyen kazların sahneye çıkarılacağı kimsenin hatırına gelmezdi. Bir zamanlar Roma'yı istilâ-yı a'dâdan kurtarmak zekâsını gösteren kazların yirminci asırda sahne-i temâşâya çıkarılabilecek derecede terbiye-i sâlih olabileceği vârid-i hatır olamazdı. Fakat bu hâl-i vâki nerede diye sorarsanız, diyebiliriz ki: bi't-tab' meşhur garâib ve acaib olan Amerika'da.

Newyork şehrinin Metropolitan Opera Havas dedikleri opera tiyatrosunda âhiren Kralın Çocukları nâmıyla bir opera oynanmış. Bu yeni piyesin kahramanını temsil için suret-i mahsûsada kontratla celbedilmiş olan Fransa'nın en meşhur muganniyelerinden Matmazel Jeraldin Farrar piyeste kaz çobanı rolünü icrâ etmektedir. Bu piyes için bir düzine kadar kaz talim ve terbiye edilmiş ve o kadar mükemmel bir surette ki sahnelerinin cereyanında bunların muhalif ufak bir tavr u hareketleri görünmemekte imiş. [Kazlar bu derece terbiyeye sâlih olursa insanların talim ve terbiyesi için müşkülâtı tasavvur etmek, usûl-ı tedrisiyyeyi Tuba ağacı gibi baş aşağı çevirmek akıllara hayret verir ahvâl-i fevk'al-âdedendir.]

Bu munis ve terbiyeli hayvanların sahne üzerindeki tavr u hareketleri piyesin ihrâz-ı muvaffakiyet etmesine o dereceye kadar yardım etmiş ki Matmazel Jeraldin Farrar alkış tufanıyla sahneye davet edildiği zaman bu kazlardan birini koltuğuna alır ve öyle -berâ-yi teşekkür- eylermiş; munsif olan bu sanatkâr şehîr muvaffakiyetini yalnız kendi dil-firîb sadâ ve mahâret-i fevk'al-âdesine hasretmeyerek o hayvanları da hissedâr-ı şeref eylemiş. Doğrusu zehî insaf !...

Erkekler Galip –garbde kadınla– bunun şarka hiç cihet-i ta'alluku yok, *Emancipation de la femme* fikr ü iddiasıyla ne yaparlarsa yapsınlar, İngiltere'de, Fransa'da kıyâmetler koparsınlar yine erkekler kalplerinde yerleşmiş olan hakk-ı galebe ve rüchânı fedâya yanaşmıyorlar. Bunun bir numunesi de âhiren Paris'te Encümen-i Daniş Fünun'a[1] Madam Küri'nin intihâbı münâsebetiyle 'ayân bir surette göründü. Fransa'nın Akademi de Siyans'i mütebahrin 'ulûm u fünûnun mecmuîdir.

---

[1] Bunu Encümen-i Daniş'ten tefrîk etmelidir. Kırklar veyahut lâ-yemutun dedikleri kırk a'zâdan mürekkeb (Akademi Fransız) fünûn ile iştigâl etmez. (Akademi de Siyans) başkadır.

Âhiren bu encümenin a'zâsından biri vefât eder. Yerine intihâb için namzedliği vaz' eden zevât-ı meşhûre miyânında Madam Küri de bulunuyordu. Fransa'da ulûm ve fünûn âlemleri içinde Madam Küri'nin mensub olduğu hikmet-i tabîiyye ve kimya şubesinde kâ'bına yetişebilecek pek nâdir zevât mevcut. Zevci müteveffa Mösyö Küri ile beraber Radyum denilen madenpare-i harike-nümâyı keşf ile onun hakkında pek mühim tedkikât ve tetebbuâtta bulunan ve dünyanın bütün mehâfil-i ulûm u fünûnu hayretlere gark eden bu 'âlime kadın Fransa'nın, bütün âlem-i fünûnun âb-ı rûyı, şeref bî-behâsıdır.

Paris Darü'l-fünûnunda hikmet-i tabîiyye kürsi-i ta'allümünün en ma'rûf bir üstâd-ı fezâilmendidir. Bu kadar fazîletlere, esbâb-ı tercihe rağmen intihâbâtta telsiz telgraf mûcidlerinden Mösyö Brakley kazanmış ve Madam Küri iki rey-i nâkıs ile Encümen-i Daniş-i 'Ulûm u Fünûn'a -şimdilik- girebilmekten mahrûm bırakılmıştır. Ricâl kadınlara tesâvîye yanaşmıyor ve-s-selâm.

Safvet Nezihi

C.5,S.27,s.181-195

LEF NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY

Tolstoy, Fizan'da iken J.J.Rousseau'yu okumaya vakit bulabilmişti. Rousseau'nun Tolstoy'a tesîr-i azîmi olmuştur. Rousseau tabiatı sever, Rousseau'nun tabiata muhabbeti, en ziyâde gayr-ı tabiî şeylere, bizim medeniyet dediğimiz hâle buğzundandır. Rousseau köylüyü de sever! Bu muhabbeti de her şeyden evvel asilzâdelere, tüccara, memura adâvetindendir. Rousseau, cemiyetin haksızlığından, gocunmuş bir kalp taşır. Bu hassas, marîz ve dâhi adam medîd bir işkenceden ibaret hayatında, insanlara karşı o kadar kin ve adâvet, buğz ve hiddet hissetmiştir ki artık saf ve hakiki bir muhabbeti unutmuş gibidir. Rousseau sözlerinde, hissiyâtının izhârında samimi değildir, insanda olan adem-i emniyyeti onu gösterişe meylettirmiştir. Rousseau'nun dehâsı, ancak buğz u adâvetinde bütün safvet ve hakikatiyle tecelli eder; o, zamanın tarz-ı medeniyyetine düşmandır, fakat onun mahvı imkânına tamamıyla inanmaz. Voltaire'in acı istihzâlarına rağmen hakikat şudur ki Rousseau, hiçbir zaman insanların hâl-i ibtidâîye tamamen rücû'nu tavsîh etmemiştir. O, medeniyetin keşf ü istihsâle muvaffak olduğu maddi ve manevi menâfii redd ü inkâr etmez; ancak menâfîin cemiyyet-i beşeriyyede başka türlü tevzi' etmesini ister; arzu eder ki ibtidâî insanlar arasında menâfi' nasıl tesâvîye yakın tevzi' etmişse, medenî cemiyetlerde dahi öyle inkısâm etsin. Ta'bîr-i diğerle, Rousseau, medeniyetin seviye-i tekâmülünü reddetmez. Ancak medeniyetin enmûzecini fena bulur ; hayat-ı ibtidâiyyede takdir ettiği enmûzec, müsâvât-ı umûmiyyedir; yoksa devr-i râbi' adamlarının, cehâlet; sefâlet ve vahşetlerini hiç de nazar-ı istihsân ile görmez.[1]

Rousseau'nun bütün efkâr ve hissiyâtı Tolstoy'a aynen geçmiş değildir; ileride göreceğimiz vechle ancak dehâlarında bir nev' uhuvvet, fikr ü hislerinde birçok nikât-ı müşâreket vardır. Her şeyden evvel her ikisi hayat-ı medeniyyenin bî-hayâ

---

[1] "Mihayilofski"den

riyâkârlıklarına karşı fevka'l-âde şedîd bir buğz ve adâvet beslerler; en büyük ihtilâfları ise Rousseau cemiyyet-i beşeriyyenin salâh-ı hakîkisine inanmaz. Hayatta gördüğü muvaffakiyetsizlikler onun beşeriyete itikâd ve itimâdını tamamen izale etmiştir. Mesut bir cemiyyet-i beşeriyyeyi hayâl, rüyâ ve serap sayar; fakat, Tolstoy, beşeriyetin saadete erişebileceğine mu'tekiddir.

Bi'l-âhire tezâhûr edecek fikir ihtilâfları ne olursa olsun, şu muhakkaktır ki, Tolstoy, Rousseau'yu okumaya başlar başlamaz, Rousseau'nun tabiatı, hayatta sadeliği ve namuskârâne sa'yi methederek yazdığı o âteşîn satırlardan fevk'al-âde müteessir olmuştur. Bu büyük Cenova'lının ektiği tohumlar münbit bir toprağa tesâdüf etmişti. Artık Tolstoy avâmı hakîr görmüyordu! Köylüleri gördüğü zaman duyduğu hiss-i mahcûbiyet, Rousseau'nun tesiriyle köylülere karşı bir vazife-i ahlâkiyye ifâ etmek arzusuna münkalib olmuştu.

Lakin Tolstoy'un köylüye takarrüb etmek, hizmet etmek, onlara edâ-yı deyn etmek [vâkıâ deyn; zirâ Tolstoy'un bütün maişeti, sefâhatı o köylülerin sesinden? kırpılıyordu] hayâlâtı hakîkatle tesâdüm eder etmez, gayet ince bir şişe gibi kırılıyordu. Arzû-yı şedîdine rağmen köylülerine hiçbir fayda temin edemedi, bütün ikdâm ve gayretinin muhassalası koca bir sıfırdan ibâret kaldı. "*Bey'in Sabahı*" bu 'adem-i muvaffakiyetin hikâyesidir; orada Nehlidof'un şu hazîn feryatlarını okuruz:

"Nerede benim ümid ü hayâllerim? İşte artık bir sene oluyor ki bu yolda saadet arıyorum, fakat ne buldum? Doğru, bazen ef'âlimden hoşnut değilim, kendimden hoşnut değilim, çünkü saadet nedir bilmiyorum, fakat saadet istiyorum, hem şiddetle istiyorum.

Huzûzâtı tatmadan, huzûzâtı veren her şeyden münkatı‘ oldum. Ne için? Neye mukâbil? Bunun kime nef‘î dokundu? Halam, “İnsanın kendisine saadet arayıp bulması, başkasına saadet bahşetmesinden kolaydır.” diye yazmıştı; bu pek doğru. Benim mujiklerim sanki daha zengin mi oldular? Bir şey öğrendiler mi? Ahlâken tekemmül mü ettiler? Asla.. Onlara iyiliğim dokunmadı. Fakat burada hayat bana günden güne ağır geliyor, hiç olmazsa teşebbüsümün muvaffakiyetini görseydim, hiç olmazsa köylülerimin bana müteşekkir olduklarını duysaydım. Lakin, hayır, köylüler arasında ancak görenek esâreti, nekâisi, emniyetsizlik, kudretsizlik buldum. Ben hayatımın en azîz zamanlarını beyhûde israf ediyorum..."

Bu kadar me‘yûsiyyet üzerine Tolstoy, artık köyünde köylülerle uğraşamazdı..1851 senesinde Yasnaya-Polyana'yı terk ederek Kafkasya'ya büyük kardeşi Nikola Tolstoy'un yanına çekilmesi şüphe yok ki, bu ye’sin netice-i tabîiyyesidir.

Tolstoy, Kafkasya'ya Terek Nehri kenarında bir Kazak köyüne gelince ibtidâ öte-beri okuyarak fakat okumaktan ziyâde ihtiyar Kazak "İpişka" ile birlikte av avlayarak vakit geçirdi. Biraderi Kazak Zâbiti idi. Lef Tolstoy, hizmet-i askeriyyeye girmeyi hatırına bile getirmemişti. Sonraları mühim ve yüksek bir mevki işgâl eden akrabasından bir zâtın tavsiye ve ibrâmıyla topçu alayına gönüllü yazıldı.

Tolstoy'un, edvâr-ı hayatiyyesinin en mühimi Kafkasya devridir denilebilir; çünkü muharrirliğe burada başlamıştır. İlk yazdığı eser "*Çocukluk*"tur; sonra "*Bey'in Sabahı*" "*Tesadüf*" ve "*Mirahaklık*" birbirini velyetti, Tolstoy "Çocukluk"u 1852 senesi Temmuz'unun Dokuzuncu günü ikmâl ederek Petersburg'da şair Nekresof'un taht-ı idâresinde çıkan "Sovero Mehtetik" (muasır) mecmuasına gönderdi. Nekresof, yeni ve büyük bir isti‘dâdın doğmak üzere olduğunu görerek “Çocukluk”u mecmuasına derece-i müsâraat gösterdi.

Kafkasya, Tolstoy'un dimağında anlaşılmaz hâtırât hekk etmiştir. Tabiatın serveti, Rus askerini ihâta eden mütenevvi‘ mehâlik, Dağıstanlılarla ardı arkası kesilmeyen müsâdemât Tolstoy'un, pek ziyâde hoşuna gitti; bu muhit Tolstoy'un isti‘dâd-ı sanatını uyandırdı. Hayatı sadeleştirmek, sade yaşamak lüzumu fikrine ilk evvel Kafkasya'da gelmiştir. Tolstoy, kendisinin Kafkas hayatını *"İlgar"* ve *"Kesilmiş Orman"* ve *"Kazaklar"* unvanlı hikâyelerinde nakleder. Tolstoy'un burada en yakın dostu Kazak İpişka idi. İpişka, akıllı, kurnaz, hayât-ı mütenâkızadan tamamen masûn sağlam bir köylüydü. Tolstoy, İpişka ile ona benzer sade, teklifsiz, merâsimsiz, imrâr-ı hayat eden köylü Kazaklar arasında yaşadı. Ekseriya bu sade ve iyi köylülerle beraber süğlün ve yabani domuz avına gider, Kafkasya silsile-i cibâlinin muazzam kümeleri altında kırlarda,ormanlarda saf hava yutarak koşar dururdu. Sonra bu taze ve sağlam hayatı fikren Kazan ve Moskova'da geçirdiği müteseffih sefâhat geceleriyle mukâyese eder ve neticede hayat-ı medeniye aleyhine bir hiss-i amîk nefret ve kerâhet duyardı. Tolstoy, Kazak köyü hayatını fart-ı heyecan ile sevdi:

"Bana acıyarak mektuplar yazıyorlar; benim bu uzak ve sapa yerde ölüp gideceğimden korkuyorlar; kabalaşacaksın hayat-ı medeniyyeden uzak kalacaksın ve nihayet belki de bir Kazak kızıyla evleneceksin, diyorlar. Oh, ne kadar korkulu şeyler! Sahîh Kontes B.nin kocası olmak, sarayda mabeyncilik yahut vilayette asilzâde reisliği mevkiini yakalamak saadet-i azîmesi daire-i imkânda iken, böyle kendimi mahvetmek hiç revâ mı? Fakat bilseniz, bana siz ne kadar menfûr ve âciz görünüyosunuz! Saadet ve hayatın ne demek olduğunu biliyor musunuz? Onu bilmek için hayatı, sunî olmayan güzelliğinde görmek lâzımdır. Benim her gün gördüğüm gibi dağların ayak basılamayan ebedî karlarını, sırf hüsn-i ibtidâîsi ile müzeyyen muhteşem kadını görmek ve anlamak lâzımdır. Yalnız bir şeyi anlayınız, yahut yalnız bir şeye inanınız: (Hak ve Hüsn)'ün ne olduğunu görür ve anlarsanız bütün o söylediklerıniz, benim ve kendiniz için istediğiniz saadetlerin hepsi kül olur, havaya uçar, saadet tabiatla bir arada bulunup, tabiatı görmek, tabiatla konuşmaktır."

Tolstoy, hayatını tahlile başladığı günden beri saadet arıyordu. Kazan'da iken *Comme il fuat*'lığı saadet-bahş sanmıştı. Yasnaya-Polyana'da saadeti köylünün menâfi'ne hizmette bulacağım zannetti; şimdi görüyoruz ki Tolstoy'un fikrince "saadet tabiatla bir arada bulunmak, tabiatı görmek, tabiatla konuşmaktadır." Tolstoy, Kazak İpişka gibi olmak istiyor. Yarını düşünmemek, ot nasıl bitiyorsa, kuşlar nasıl yaşıyorsa öyle yaşamak, sonra kendine aid bir iz, hiçbir nişâne bırakmadan, tıpkı sararmış yaprakların ağaçlardan dökülerek mahvolması gibi, ölüvermek... İşte Terek kenarındaki Kazak köyünde Tolstoy'un gaye-i hayâlî-i saadeti!... Lakin bu hissin Tolstoy'da hissiyât-ı saireden tamamıyla mücerred bir halde vücudu farzedilmemelidir.

Zaten, kim vardır ki bir zamanda yalnız bir türlü hiss ü emel beslemiş olsun... Bazıları, Tolstoy'un böyle bir taraftan sâdegî hayatın gayesini saadet zannedip dururken diğer taraftan askerlerce en büyük mükâfat addolunan "Mukaddes Yorki" nişânını kazanmak için uğraştığını hikâye ederler!.. Bu gülünç arzusundan sarf-ı nazar olunsa bile Tolstoy'un Kafkas hayatında gaye-i emeli yalnız ot bitmesi kabîlinden bir yaşayış değildir. "Kazaklar" hikâyesinde Lef Tolstoy'u tecsîm eden "Uleniş" Terek havzasında bir nevi ilhâma mazhar olmuştur:

"Birdenbire ona 'Ulenin'e güya ki yeni bir âlem açıldı, Ulenin, kendi kendine diyordu ki: "saadet başkaları için yaşamaktır" bu aşikâr, insanda saadet ihtiyacı var. Demek ki saadeti istemek meşrû'dur. İnsan bu ihtiyacını hod-perestlikle, yani kendisine servet, şöhret, istirahat, aşk temini suretiyle istifaya kalkışıyorsa istediğini elde edememek ihtimâli mevcuttur; binâen-aleyh arzu-yı saadet değil o saadeti müntic sayılan hod-perestâne arzulardır ki gayr-ı meşrû'dur. Şerâit-i hariciyyenin tesiri dokunmadan muvaffakiyetle neticelenen âmâl hangileridir? Hangileri? "Muhabbet ve fedakârlık" zu'mınca yeni bir hakikat olan bunları keşfedince Ulenin o

kadar sevindi ve o kadar heyecana geldi ki sabırsızlıkla etrafta nefsi fedâ edilecek, iyilik yapılacak, sevilecek adamlar aramaya başladı. "İnsanın kendisine hiçbir şeyi lâzım değil, o halde neden başkaları için yaşamamalı?" diyordu."

Tolstoy'un tarih-i efkârını bilmek isteyenler bu satırları asla unutmamalıdır. 1852 senesinde keşfi "Ulenin"e atfolunan bu *Yeni Hakikat* Tolstoy'un muahhiren yazacağı âsâr-ı ahlâkiyye ve hükmiyyesinin en mühim esaslarındandır. Görülüyor ki Tolstoy daha yirmi dört yaşında bir genç iken meslek-i hükmî ve ahlâkiyyesinin tahammüllerini zihninde taşıyor. Lakin, Tolstoy henüz efkârını nazariyâttan fiiliyâta nakledecek, keşfettiği *Yeni Hakikat* dairesinde, yaşayabilecek bir iktidara haiz değildir: "Ulenin" bütün o keşfiyât ve ilhâmâta rağmen a'mâlini değiştirmiyor; onun başka türlü olmak "Yeniden Doğmak" Kazaklar içinde eriyip gitmek, sırf başkaları için yaşamak emelleri bütün mesâîsine rağmen muvaffakiyet-pezîr olamıyor; "Ulenin" de tıpkı Prens Nehlüdof gibi bu sade adamlara iyilik edemedikten başka zarar dokunduruyor. Elem ve keder veriyor.

Bunun üzerine inat ve ısrarda mana göremeyen "Ulenin" -Tolstoy- köylü Kazak olmaktan nevmîd, gönüllü yazılıyor..

Kafkasya, Tolstoy'a, sonradan tevsi' ve ta'mîk edecek bir fikr-i dehâ bahşetmiştir: İnsanların bu bitmez tükenmez bî-sûd kavgaları ne için? Pür 'azamet ü ihtişâm bârid ve sakin tabiatın sinesinde, ufak, cılız insanların zaaf ve aczlerine bakmaksızın muttasıl kavga ettiklerini, birbirlerini mahv u efnâya çalıştıklarını, kendilerine ve başkalarına daima eziyet ettiklerini, sevmek, kin gütmek, hased etmek, entrika çevirmek gibi bin türlü hissiyât ile kıvrandıklarını görmek garip, müellim hatta gülünç geliyordu.. Tolstoy bunu görerek soruyor: "Niçin bütün bu kavga-yı bî-mana niçin?.." diyordu.

Kont Tolstoy, Kafkasya'da askerlik etmekte ilken Kırım Seferi açıldı. Kont, muhârib orduya dahil olmak için istidâ verdi, istidâsı kabul olunarak Başkomutan Gorcakof'un maîyetine tayin edildi. Tolstoy'u meydan-ı harbe sevkeden hırs-ı iştihâr ve sevda-yı şandır. Kont, Kafkasya'da kazanamadığı şöhret-i askeriyyeyi Tuna ordusunda istihsâl etmek emelindeydi. Muvaffakiyet-i şahsiyyeyi hakîr gördükten, hây-hûy-ı beşeri beyhûde bulduktan, saadeti insanlara hizmetten ibaret telakki ettikten sonra, Tolstoy'un şan ve iclâl arkasından koşarak meydan-ı harbe gitmesi, ve ale'l-husus rütbe, nişan ve yaver kordonu gibi mükâfâtlar beklemesi insanı mütehayyir eder. Fakat ne olursa olsun, hakikat budur: Tolstoy, tezattan müteşekkil ruhu böyle hasîs emellerle alûde, Kırım Seferi'ne gitti. Tolstoy, 1854 nihayetinde Sivastopol'a gelip, muhâsara imtidâdınca kalede kaldı. Vürûdundan birkaç ay sonra yarım batarya top kumandanlığıyla Çerni Muharebesinde bulundu ve bu muharebede cidden cesur olduğunu ispat etti; lakin umduğu iştihâr-ı askerîyi Terek Havzası'nda kazanamadığı gibi, Sivastopol bastiyonlarında da iktisâb edemedi.

Ma'a-mâ-fih Tolstoy'un Sivastopol Muharebesi'nde kazancı pek çoktur: burada hakiki şecâati gördü, öğrendi ve sevdi. Şecâat-i hakikiyyenin ancak sade adamlarda, köylü neferlerde bulunduğunu, bulunabileceğini burada anladı. Bu müşâhedâtıyla halk, köylü muhabbeti gönlünde pek derin yerleşti. Tolstoy'un köylüye ilk bağladığı muhabbet, Fransız filozoflarının telkinâtından münbais olduğu için bir dereceye kadar, nazarî ve gayr-ı kalbî sayılabilirdi; Kafkasya'da Kazaklarla düşüp kalmak ve ale'l-husus Sivastopol muarekelerinde köylü neferlerle birlikte can alıp, can vermek bütün o yalnız okumaktan mütevellid hissiyât-ı nazariyye yerine daha derin, daha sağlam, daha yüksek, daha samimi bir his ikâme etti. Sivastopol'un kırık kale duvarları, kanlı insan cesetleri arasında Lef Tolstoy, halk ruhunun, köylü ruhunun mahâsin ve ulviyeti önünde ihtirâmkârâne diz çökmek lüzumunu duydu. Muharebede, halk ruhunun en ziyâde gözüne çarpan bütün mehâliğe karşı fevka'l-âde

şecâati idi. Bi'l-âhire göreceksiniz ki Tolstoy, bütün hayatında, mertliğin yalnız bu ruhta mündemic olduğunu iddia edecektir.

Tolstoy, Sivastopol'de harp hayatını mehâliğin insanlara sûret-i tesîri, mukatelâtı, düşmanların hissiyât-ı mukâbelesini yakından müşâhede ve tetkîk edebildi. Bütün bu müşâhedât ve tedkîkâtından "Harp veSulh" eserinde üstâdâne bir surette istifâde edecektir.

Tolstoy, Sivastopol'de, pek müteab harp hayatında bile iştigâlât-ı edebiyyesini bırakmadı; *"1854 Senesi Kânûn-ı Evvelinde Sivastopol", "1855 Senesi Mayısında Sivastopol", "Kesilmiş Orman"* ve *"1855 senesi Ağustosunda Sivastopol"* nâm-ı eserleri yazdı.

Tolstoy, 25 Ağustos'ta Malahof Kalesi müdafaasına iştirâk etti; fakat muharebeyi müteakib "Kuryer" sıfatıyla Petersburg'a gönderildi; Tolstoy artık bir daha Sivastopol'e avdet etmedi..

Kont Tolstoy, 1855 senesi nihayetinde Petersburg'a gelmişti. Zengin, asilzâde ve cümlesinin fevkinde Sivastopol kahramanı olan bu genç zâbite Petersburg'un en yüksek mehâfili, ihtirâmkârâne, kollarını açtı. Her salonda makbuldü; her yerde hürmet görüyordu. İstikbâli parlaktı. Büyük büyük rütbeler kazanmak, asil, zengin ve güzel bir kızla evlenmek işten bile değildi. Sivastopol hikâyelerini herkes beğenmiş ve takdîr etmişti. "Çocukluk", "Mirahaklık" ve "Gençlik" dahi muharririnin isti'dâd-ı ciddisini tasdik ettirmişti.

Tolstoy Petersburg'a geldiği zaman pây-ı tahtın hayat-ı fikriyyesi hâl-i zevayândeydi. 1861 ıslâhâtını hazırlayan faaliyet-i dimağiyye artık başlamıştı. Pây-ı tahta geniş Rusya'nın her tarafından birçok üdebâ gelip, toplanıyordu. Muharrirler mehâfilinde parlak ümitlerle dolu heyecanların nutukların hadd u gayesi yoktu. Bu herc ü merce Tolstoy da karıştı. Devrin en ma'rûf üdebâsı olan romancı Turganyev ve Gonçarov, şair Nikrasof, mudhike-nüvis Estrofeski ve münekkid Drojinin ile dost oldu, zaten bu a'yân-ı edebiyyat Tolstoy'u eserleriyle tanıyorlar ve kendilerinden sayıyorlardı.

Bütün bu ahvale bakılacak olursa, Tolstoy'un Petersburg'da memnun belki de mesut bir hayat geçirmiş olması farzedilebilir; lakin Tolstoy Petersburg'da iken kendini nâdiren memnun hissetmiştir, ekseriyetle ruhen muazzeb ve muztarib idi. Tolstoy, Petersburg'da her şeye ve herkese muârız ve muhalifti. Şair "Fevet" hatırâtından Tolstoy'dan bahsederken diyor ki: "Ben Lef Tolstoy'u yalnız bir defa gördüm. Bir gece Nikrasof'un evinde beraber bulunduk. İlk dakikadan itibaren genç Tolstoy'un muhakemât-ı fikriyyede umumiyetle makbûl olan esaslara gayr-ı ihtiyâri muhalefetini fark ettim. Meselâ Turganyev'e hitâben şöyle diyordu: "Söylediklerinizin kanaatiniz olduğunu tasdik edemem. Kapı önünde elime hançer veyahud kılıç alarak durup da "Ben sağ iken buraya hiçbir kimse giremez." dersem işte bu kanaattir! Lakin siz birbirinizden efkârınızın mâhiyetini saklamaya çalışıyorsunuz da yine "bu kanaatimiz" diyorsunuz.

– O halde niçin bizimle beraber bulunuyorsunuz?

– Kimlerle beraber bulunacağımı sizden sormaya mecbur değilim! Benim yanınızda bulunuşumdan boş laflar kanaate münkalib olamaz ki...

Bu hengâmede pek 'anîf ve şedîd, mükâlemâtında gayetle keskin ve cidâl-cû idi."

Tostoy'un şu hâlet-i ruhiyesini vakayi' hayatiyesiyle izah etmek mümkündür: Muharrir henüz Sivastopol'den dönmüştü; kulaklarından top gürültüsü, yaralıların iniltisi henüz kesilmemişti; orada meydan-ı mukâtelede insanların en ciddi ef'âlini,

ölmeyi, öldürmeyi görmüştü; orada sade adamların hilesiz ruhunu, gürültüsüz cesaretini anlamış ve gereği gibi takdir etmişti. Petersburg'da, Sivastopol'de görülen hâl ve vakayi' hiç yoktu; Tolstoy'un burada vâsıl olduğu kibar ve edibler mahâfilinde Sivastopol'ün tamamen aksi meşhûddu: müzeyyen, sefâhatperver salonlarında işsiz, güçsüz bir sürü erkek ve kadınların birbirlerine mütemâdiyen (fitret) yapmaları, şehrin civar restoranlarında satılık kadınlarla geceli gündüzlü sefâhatlar, sabahlara kadar süren iskambil oyunları, sonra da faydasız, semeresiz, kanaatsiz, kanaat-i şahsiyye mübâheseleri... Sivastopol'ün o müthiş ve ciddi hayatından sonra, bu sahte ve beyhûde imâte-i zaman Tolstoy'u ta'zîb ve igzâb ediyordu. Fakat Tolstoy kendisi de bu hayata kapılmıştı, kapıldığı içindir ki daha çok kızıyordu. Bu hayatın ahlâksızlık, bir nevi cinayet olduğunu bilmiyor değildi. Muharrir arkadaşlarından hiçbirisini sevmiyordu. Hele Rusların en büyük romancısı olan Turganyev, şık giyinişi, Avrupalılığı, İngilizperestliği, zarafetperverliği, vesairesiyle Tolstoy'un sinirine dokunuyordu. Tolstoy hiçbir zaman kabalık aleyhinde bulunmamıştır; yapma şeyler, gösterişler, sahtekârlıklardır ki onu hiddetinden çıldıracak hâle getirir. Halbuki Petersburg salonları, bütün bilâd-ı medeniyye salonları gibi, bu gösterişler, yapma tavırlar sahte meveddetler, basma kalıp cümlelerle dolup taşıyordu.Tolstoy, bu salonlarda herkesle münâzara eder, herkese çıkışır, sesi bitinceye kadar bağırıp çağırırdı.

Ma'a-mâ-fih Tolstoy bu hayattan, kerâhetle gördüğü bu hây-ı hûy bî-manâdan bir türlü ayrılamıyordu. Petersburg üdebâsı arasında bir mevki'-i mühim tutarak yazıyor, çalışıyor, lakin yazdığının, çalıştığının kime ne faydası dokunacağını kestiremiyordu. Tolstoy, "İkrârü'z-zenûb"unda Petersburg hayatını bizzat şöyle naklediyor:

"Petersburg'a geldiğim zaman yirmi altı yaşında idim; orada muharrirlerle bildik oldum. Beni arkadaşçasına kabul ettiler, hatta hoşuma gidecek sözler

söylediler. Daha kendimi toplamaya vakit bulamadan onların hayata aid nazarlarını benimsedim; iyi olmak arzularımı büsbütün unuttum. Onların hayata nazarları, benim bütün intizâmsız hayatımı haklı gösteren bir nazariye vaz' ediyordu. Bu nazariye temîn ediyordu ki hayat-ı tekâmül daimî üzeredir; ve bu tekâmüle en çok hizmet eden biz erbâb-ı fikiriz, erbâb-ı fikrin en ileri gelenleri biz sanatkârlar, şairleriz. Bizim vazifemiz, neyi öğrettiğimizi bilmeksizin insanlara öğretmektir. Zaten sanatkâr, şair bilâ-muhâkeme talîm eder. Ben muacciz-beyân bir şair ve sanatkâr olarak telakki olunuyordum. Bu cihetle ma'hûd-ı nazariyyeyi benimsemem pek tabiî idi. İşte şair ve sanatkâr olan ben yazıyordum, öğretiyordum; ama ne öğrettiğimden haberim yoktu. Bana bunun için para veriliyordu, iyi yiyordum. Güzel bir mesleğim vardı, kadınlarla eğleniyordum, halk arasında makbûldum, şöhret sahibi olmuştum; demek ki herkese öğrettiklerim pek iyi şeylerdi. Tekâmül-i hayat ve ehemmiyyet-i şiir nazariyesi bir dindi, ben ise o dinin kâhinlerindenim. Bu kâhinlik nâfi' ve hoştu..."

Mâ-ba'dı var.

Yusuf Akçura.

C.5, S.27, s.211-223

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

Halide Salih Hanımefendi'nin yeni intişâr eden "Harâb Mabedler"ini okuyup bitirdiğim zaman vicdanımda azîm bir heyecan-ı iftihâr ve itminân ile hükmettim ki kütübhâne-i milliyemiz cidden yüksek ve hakikî bir eser-i edebî kazandı. Bir Osmanlı edîbesinin gösterdiği şu kudret-i hissiyye ve fikriyye, şu muvaffakiyet-i sanatkârane aynı zamanda Osmanlı medeniyetinin, Osmanlı zekâ ve irfanının zaferi olduğu için millî ve umûmîdir.

Derûnunda, kalbî ve fikrî incelikler ve derinliklerin şiir-i ihtizâzı hissedilen "Harâb Mabedler" fikrimce seyyâl, nâfiz ve esrarengiz üslûbuyla hazîn ve dil-nişin bir abide-i tahassüs ve tefekkürdür.

Amîk bir "empresyonist" olan Halide Salih Hanımefendi'nin eserlerinde en ziyade nazar-ı dikkatimi celbeden nokta o hiçbir muharrire benzemeyen, o hiçbir edîbi taklit etmeyen kendilerine has üslûblarıdır.. Öyle renkdâr ve seyyâl, öyle nâfiz ve teshirkâr, öyle gayr-ı mahsûs inceliklere, gayr-ı merî derinliklere kadar nüfûz ederek onların serâser ruhunu, serâser hutût u elvânını gösteren üslûb ki sahibesinin bütün eserlerine geniş bir hâle-i rikkat ve mümtâziyet serpiyor.. Öyle zannediyorum ki Harab Mabedler'i yüksek ve müstesna bir eser yapmakta bu esrarengiz üslûbun büyük bir tesîri olmuştur.

Dikkat ettim: "Seviye Talib" muharrire-i muhteremesi Farisî kaidesiyle yapılmış terkibleri mümkün olduğu kadar az kullanıyorlar. Terkiplerin çoğu Türkçe kaidesiyle yapılmıştır. Türkçe kaidesiyle yapılmış terkiplerin, husûsiyle terkib-i tavsifîlerin güzelliği, hiss ü fikrî tercümedeki kuvveti ekseriya daha cazip, daha metin oluyor. Gâyet sâde bir üslûbla, pek az Arabî ve Fârisî kelimeler ve terkipler

isti'mâl etmekle en yüksek fikirlerin, en ince hislerin ifade ve ihsas edilebileceğini Mehmed Emin ve Ahmet Hikmet Beylerden sonra bize "Harab Mabedler" müellife-i fâzilesi gösteriyor.. Ben sadeliğe doğru atılan bu nezih ve sanatkâr hatveleri edebiyatımızda bir tekâmül olarak telakkî ve kabul ediyorum.

Halide Salih Hanımefendi'nin üslûblarında mutlaka şâyân-ı tenkîd ve itiraz bir nokta bulmak istenilirse yalnız söylenebilir ki bazı cümlelerin hayat-ı nahvi ve fikrîsi fakr-üd-dem vuzûh ile malûldür.

Mensûr şiirlerden, hikâyelerden ve aşk fesânelerinden teşekkül eden Harâb Mabedler mevzûlarının tenevvü'cevâliyyeti, mümtâziyyet ve felsefiyeti ile de emsâli âsâr-ı edebiyyenin kâffesine haiz rüchân olduğunu itiraf etmeyi kendimce en muazzez bir vazife 'addederim.

Ruh-ı Mütehaccir ile *Ölüler* 'deki nefâset üslup, nüfûz-ı nazar, felsefe-i ye's, isyân-ı münevver ne cazip.. Ne muhteşem!.. Derinliklerinde dimağın mest olduğu bu iki mensûr şiir yalnız eserin değil, belki bütün Osmanlı Edebiyatının en yüksek, en pür-felsefe şiirlerindendir.

Ey Ata Toprağı, *Sultan Osman'ın Selâmı* ünvanlı bedialar yapmış olduğu siyasî inkılâb ile nazik bir devre-i teceddüd ve intibâh içinde bulunan bir memleketin en ziyâde muhtaç olduğu iki nefis vatanî mevzû'dur ki pek sanatkârâne, pek muvaffakiyetkârâne tasvir edilmiştir. Bu iki bediadan ayrı ayrı birkaç cümle alıyorum:

10- "Ey mâi dalgalar içinde uyuyan ana toprağı! Cibâlığın nazlı hudûdı, mor gölgeleri, âfâkının rüyâmsı, tülümsü sisleri, semânın penbe, ince sihirleri, bulutlarının dilber, nâzenin renk yığınlarıyla bizi yetim bırakıp hangi yabancı arzulara doğru kayıyorsun? Yumuşak, vefâkâr sînenin altı yüz senelik çocuklarını nereye fırlatıyorsun?"

"Seni ne muhteşem Roma, ne feylesof Yunan bizler kadar âteşîn, vefâkâr, ölümlere kadar sevemez ve sevmemiştir; ve hiçbir millet-i müstakbel de!.."

"Türklüğün en vecd-âver huşû' ve tazarru'ı, Türklüğün en münezzeh âmâl ü istigrâkı üstüne titrer; Türklük yaşar, ölür, ezilir, inler; hep senin üzerinde!.."

20-"Es-selâm! Mezarıma kadar çiğnemeğe gelen ayakları tevkîf eden yeni unsur! Es-selâm! Torunum Şehzâde Süleyman'ın size anahtarını bahşettiği bilâddan sizi sürümeğe yürüyen kuvvete, kahraman göğüslerinizi siper ederek ölümün tâ gözlerinin içine bakmaktan çekinmeyen ordu! Tuzum, ekmeğim size helâl olsun! Sizi Asya çöllerine yalın ayak göndermeğe kalkışan kullara isyan ederek ayak dirediniz. Yıkılmak istenilen bu muazzam millet temellerini yeniden atmağa teşebbüs ettiniz. Evet, helâl olsun askerlerim yalnız tuzum, ekmeğim değil, nâmım da size helâl olsun!."

"Es-selâm! Osmanlı'nın en mutlu, en şecî', en sevgili yetimleri! Âlemin hırpaladığı, boynunu büküverdiği, hiçbir teşebbüs merdânesine el uzatıp yardım etmediği çocuklar! Ruhum daima sizin için müteezzî idi; toprağa karışan kollarım sizi kaldırmak için daima aczinden sızlardı. Osmanlı ismine lâyık olan bir millet batmaz, batamaz. Çalışınız, evlâdlarım! Mülkümü imâr, milletimi bütün ulûm ve

fünûn, bütün hasâil-i Osmaniyye ile ihyâ ediniz. Artık vermeyiniz, akıtılan kanların henüz kurumadığı muazzez toprağın bir karışını, bir zerresini bile vermeyiniz!"

Mesut ve kuvvetli milletlerin edebiyatlarında vatanî neşîde ve hikâyelere, vatanperverlik ve fedâkârlık hislerini ikâz ve teheyyüc edecek cidden güzel yazılmış âsâr-ı şiir ve sanata pek çok tesâdüf edilmektedir. Böyle eserlere her millet edebiyatından ziyâde muhtaç olan Osmanlı Edebiyatı bu gibi şiirler ve hikâyelere ne kadar şâyân-ı teessüftür ki şikayet edilecek derecede az mâliktir. Edebiyatımızın sırf garamiyât ile mâl-â-mâl bir meslek takip etmesine artık ne zaman, ne muhit, ne ihtiyâc-ı teceddüd ve inkılâb müsaittir zannederim...

Denizin Hatırâtından edebiyatımızda şimdiye kadar emsâline tesadüf edilmemiş âbidât-ı şiir ve sanattandır. Üç parçadan müteşekkil bu nefis ve "orijinal" eserin son kısmından aldığım birkaç cümle ile şu sayfaları da süslemek istedim:

"Hayreddin Barbaros benim en sevgili çocuklarımdandır. Dalgalarımı kanlara boyayan a'mâkıma binlerce insan gönderen cenk ü cidâl âvazelerini rüzgârlarla bulutlara yükselten bu kaptanı hiçbir vakit korkutamamıştım. Köpüklerim, siyah ölüm dalgalarım, girdablarım, fırtınalarım ona mahzuziyyet verirdi; o, bunların hepsinde mündemic olan şiiri, kudreti, müteharrik seyyâl, azamet-i tenevvüî vahşi bir meserretle duyardı. Sonra sükûnetimi, hiddetimi, o yumuşak kabiliyet tebeddülümü hepsini kendisine birer vâsıta-i zafer olarak kullanırdı. O, bütün a'mâkım kadar derin, sularım gibi mütehavvil, bulutlarım gibi müthişti. O sağ oldukça birer ipek kelebek gibi üzerimde uçuşan gemilerde hep kanlı facialar gırtlak gırtlağa birbirini ölüme gönderen insan mücadeleleri görülür, çığrışmalar, fırtınaların dumanlı seyr-i müdhişiyle sulu boşluğa dağılan sayhalar işitilirdi. Sonra bunların hepsini örterek, yutarak sularımın sükûneti altına gömerdim. Şan ve şecâatine, zafer ve

mağlubiyetine bütün hayatına meydan olan sularım öldükten sonra bile onun ruhunu cezbediyordu.. Onun ruhu, gölgesi sularımda cereyan eden şeyleri gelir, dinlerdi. Osmanlıların her deniz muhârebesinde rıhtıma boylu boyuna uzanır, sularımın girdiği havadisi dinler, ruhunun temenniyetini dalgalarıma tevdî' eder, gönderirdi...."

Burada mensur şiirler bitiyor, hikâyeler başlıyor.. Bilâ-mübalağa söyleyebilirim ki hikâyelerin hepsi birbirinden güzel ve pür-hayat...
Ervâh-ı Makâmât, *Mabeddeki Kadın*, *Ana Hisleri*, *Kösem Sultan*, *Isterik*, *Feridun Hikmet'in Jurnalinden*, *İmzasız Mektublar*, husûsiyle *Zılâl-ı Emvât*, husûsiyle *Hayat-ı Muhayyel* bir rişe-i düver, birer nefise-i edebiyyedir. Burada yine itiraf edeceğim, Halid Ziya müstesna olmak üzere hiçbir edîbimiz, hiçbir muharririmiz bu kadar nefis ve müessir, bu kadar derin ve pür-hayat hikâyeler yazamamıştır. Ben bir Türk hanımının ilk defa olarak gösterdiği şu parlak muvaffakiyet-i sanatkâraneyi, şu bî-nazîr zafer-i edebîyi Osmanlı âlem-i nisvânı için pek mühim, pek emel-pirâ, pek şayân-ı iftihar bir vak'a olarak telakkî ediyorum.

Eser, hikâyelerden sonra gelen aşk fesâneleri ile son buluyor. Edebiyatımızda bu aşk fesâneleri kadar orijinal, bu mensUr baladlar kadar şiir ü füsûn ile ziyâdâr bir eser bulmak gayr-i kâbildir. Vahşi, esrarengiz Hint ve Mısır kadîm semalarının kavs-i kuzahlarından dökülen renk ve ziya ile sanki mütemevvic bu sayfalar; aşk-ı maziyi, şiir ü hissi terennüm ve ihyâ eden nâzenin bir raks-ı hayal ve ahenk ile titreşiyor gibidir... Bu pür-şiir ü sanat sayfalardan şu parçayı alıyorum:

"Bir gün Vişnu'ya ruhumun karanlığını, bürûdetini söylemek ve ondan ziyâ ve ateş temenni etmek için mabede gitmiştim. Mabedin loş derinliklerinde ince vücûdu, iki siyah ateş gibi parıldayan gözleriyle yeni bir varlığın bana doğru geldiğini gördüm. Kıyafeti mukaddes bir bırahman olduğunu söylüyordu. Gözleri, ziyâsı,

alevleri siyah olan müthiş birer ateşti. O anda onun muzlim, nemnâk, ruh-ı menfezlerinden ruhumun bârid noktasına bir güneş, aşk güneşi doğdu. Ve o anda arzın bu ciheti iklim ile bile bunca ısınamayan zerrâtı tutuştu. Semâ yıldızları, fezâ uzaklıkları, arz ormanları, zî-ruhları ve bütün muazzam su ve toprağıyla battı. Ve ben ruhumun bir zerresi bile bir daha susamamak üzere aşkın güneşiyle yandım. Artık herşey âlem ve ben yaşar bir ateşten başka bir şey değildik."

Afâk-ı tefekkür ve tahassüsü genişleten ve yükselten eserleriyle edebiyatımızda şâyân-ı dikkat bir şahsiyet ve teceddüd gösteren Halide Salih Hanımefendi, neşrettikleri şu eser-i nefis edebiyyeden dolayı cidden şâyân-ı tebriktir.

Raif Necdet

C.5, S.28, s.266-271.

Mart 1911.

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

İki seneye yakın bir zamandan beri Resimli Kitab için yazdığım musâhabelerde en ziyâde nazar-ı dikkate almak istediğim nokta memleketimizin bir aylık cereyân-ı edebîsini takip etmek, bu bir ay zarfında neşrolunan şâyân-ı tedkîk ve tenkîd âsâr-ı edebiyye hakkında muhterem kârilere mücmel bir fikir vermek ve icâbında da edebî ictihâdlarımı, itikâdlarımı arz eylemekti... Hatta hareketimi şu yolda tayin etmiş olmakla istiyordum ki Resimli Kitab'ı muntazaman takip eden zevât, her ay memleketimizin edebî eserlerinden ve hâdiselerinden haberdâr olabilsin... Bunda ne dereceye kadar muvaffak olduğumu bilemiyorum...Yalnız bildiğim bir şey varsa o da üç seneden beri miletin, husûsiyle ziyâ ve nura mütehassir şebâbın heyecanlı intizârlarla beklediği parlak ve mesut bir ufk-ı ilmî ve edebînin siyâsât gird-badları altında el-ân tulû' ve inkişâf edemediğidir.

Vâkıâ her memlekette inkılâblardan sonra hayat-ı edebiyye ve ilmiyye, politika kasırgalarıyla, bir müddet melûl ve bî-tab kalmıştır. Fakat zannederim, hiçbir memlekette bu kadar zâlimâne bir ihmâl ve lâ-kaydîye marûz kalmamıştır.

Yevmî gazetelerimiz baştan başa siyâsât ile dolu... Fikrimce yevmî gazeteler, husûsiyle terakkî yolunda geri kalmış memleketlerde intişâr eden yevmî gazeteler sütunlarını yalnız siyâsî hâdiseler cinâi vak'alar ile doldurmakla hiçbir zaman vazifelerini ifâ etmiş sayılmazlar. Gazeteler bütün bunlarla beraber, mütehassıslarına –dimağ-ı millete ziyâ ve intibâh saçacak– ictimâî, edebî, felsefî, iktisâdî, tıbbî ve ziraî makaleler yazdırmakla..şuûn-ı medeniyye ve ilmiyyeden kârilerini günü gününe haberdâr eylemekle ancak vazifelerini yapmış addolunabilirler...

Kezâ diğer taraftan mevkût mecmualarımız da maa-t-teessüf kendilerinden beklenilen hizmet ifâ edememektedir. Değil yevmî gazetelerde, aylık ve haftalık mecmualarımızda bile şebâbın, istikbâlin ihtiyacına cevap verebilecek bir zindeği-i şiir ü irfan yok.

Fakat şuna da emin olmalıdır ki siyâsiyyâtt kasırgalarının zâlim ve haşîn nevâzişleriyle muhîtimizin lâ-kayd sînesinde uyuyan şu hazîn sükût-ı edebî ve ilmîyi idâme etmekle yalnız gazete ve mecmua müdürleri, yalnız muharrirler ve edîbler değil, aynı zamanda kâriler de mes'ûldur. Artık bilmeli ki politika ibtilâsına, siyâsî dedikodulara ilân-ı harb etmeksizin istikbâlin zabt-ı teshîri, sevgili vatanımızda mes'ûd ve pür-zafer bir hayat-ı edebiyye ve ilmiyyenin tenemmüv ve inkişâfı gayr-ı kâbil olacaktır!...

Bu musâhabede geçen ay intişâr eden bir mecmua-i eşârdan bahsetmek isterim:

"Safahat"ı ilk darbe-i nazarda diğer şiir mecmualarından ayıran "karakteristik" meziyet, şiirlerin millî ve ictimâî bir mana ile süslü oluşu, havâsdan ziyâde 'avâma hitâb edişidir. İtiraf etmelidir ki bizim 'avâma hitâb eden 'avâmın ruhuna incelik, 'avâmın dimağına yükseklik serpen bir edebiyata büyük bir ihtiyacımız vardır. Bu ihtiyacı itiraf etmek yüksek ve derin fikirler ve hislerle lerzişdâr bedâyi' şiir ve sanata perestiş eylemeye hiçbir zaman mani olamaz...

'Avâmın, daha doğrusu umûmun seviyesine inerek onu –kâbil olabildiği kadar– yüksekliklere doğru çekmek pek büyük, pek insanî ve vatanî bir harekettir.

Böyle bir hareketi alkışlamak böyle bir hareket-i edebiyyenin inkişâfını himâye etmek muhterem bir vazifedir..

Türklerin millî şairi Mehmed Emin Bey'in şiirleri, şiirlerinin mevzu'ları hakkında hissettiğim hürmet ve meftûniyeti –bir dereceye kadar– "Safahat" hakkında duyuyorum: Vakıâ "Safahat"da yüksek seviyelere lerzişler verecek bedîalar, hassas ve meâliperver ruhlara zevkler, heyecanlar dökecek nefis ve sanatkâr şiirler yok. Fakat dimağı düşündürebilecek, 'avâma, vasat seviyelere ziyâ ve hakikat rişâşeleri serpecek metin ve ruhdâr parçalar da hiç az değil...

Safahat, millî derdlerimizi, gafletlerimizi, cerihalarımızı bütün çıplaklığıyla gösteren, hayat-ı ictimâiyyemizin muhtelif safhalarını ibret-âmîz bir tarzda tasvir eden bir eser; sanatıyla değil, lakin samimiyetiyle temâyüz eyleyen bir mecmua-i eşârdır.

Sanatkâr olmadığını bakınız, muhterem şair nasıl samimi bir lisan-ı tevazu' ile itiraf ediyor:

Bana sor sevgili kari', sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyette şu karşında duran eşârım:
Bir yığın söz ki: samimiyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim çünkü ne sanatkârım.
Şiir için "gözyaşı" derler; onu bilmem yalnız,
'Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam, hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bî-zârım!

Ma'a-mâ-fih itikâdımı, ictihâdımı söylemek lâzım gelirse derim ki: Edebiyatta gaye-i kemâl sanatın, şeklen güzellikler ve inceliklerini hiss ü fikrin derinlikler ve yükseklikleriyle mezc edebilmek.. Ruha zevk ve heyecan dökerken dimağa nur ve ziyâ sıçratmaktadır...

Ben yirminci asrın mehîb sîması ve sevgili vatanımızın bî-payan ihtiyacı muvâcehesinde 'amîk bir lerziş-i endişe ile titrediğim için güzelliği sırf şekle münhasır, fikren ve hissen bir balon gibi boş şiirlere karşı pek bîgâneyim.. Fakat aynı zamanda, âdi bir manzûme derekesine inen mahrûm-ı sanat ve şiiriyet eserlere de – o eserlerde hatta ictimâî ve felsefî mânâlar da bulunsa – lâ-kaydım.. Evvelkiler nasıl bir lafz-ı oyuncağı, tekrar edile edile eskimiş ve modası geçmiş âdi birer süs mesâbesinde telakkî olunabilirse, berikilere de edebiyatla zerre-i alâkası olmayan kelime ve fikir yığınları nazarıyla bakılabilir...

Akif Bey 'in şiirleri, kendilerinin itiraf ettikleri gibi, büsbütün mahrûm-ı sanat değildir.. Şu kadar var ki kafiyelerin birbirini takiben o bî-aman ve müz'ic tevâlisi âhengi durgun ve yek-nesak yapıyor. Ve bu ittirâd, şiirde bulunması elzem sanatı, musiki ve cevvâliyeti târ ü mâr etmek için pek yâbis bir darbe oluyor! Lakin şiirlerin bir çoğunda mevcut ve mahsûs sadelik, tabiîlik, milliyet ve samimiyet onları sevimli ve munis gösteriyor.

Ma'a-mâ-fih tamamen bî-taraf olabilmek için itiraf ederim ki "Safahat"ta şiiriyetten, sanat ve ahenkten uzak ve bu uzaklığa mukâbil şâyân-ı dikkat bir his ve fikirden de mahrûm manzûme derekesine inmiş birkaç şiir de yok değildir.

Fikrimce mecmuayı en ziyâde yükselten şiirler, sade ve tabiî bir üslûbla kaleme alınan manzum küçük hikâyelerdir.

Hususiyle en vahîm bir cerihamızı, hayat faaliyetimizi kemiren en müzmin bir derd-i ictimâîmizi gösteren *Mahalle Kahvesi* hakikaten pek muvaffakiyetkârâne tasvir edilmiştir. Cehl ü taassuba, ahlâksızlığa karşı isyan eden, en derin bir ceriha-i ictimâîmizi keskin bir neşter-i tahlil ile gösteren *Köse İmam* da son derece şâyân-ı dikkat bir şiirdir.. Muvaffakiyetlerinden dolayı muhterem şairi burada kemâl-i samimiyetle tebrik ederim.

"Mahalle Kahvesi" ünvanlı şiirden şu parçayı alıyorum:

Sebât içinde mi geçmişti ömrü ecdâdın?
Hayır o cebl-i necîbin, o şanlı evlâdın
Damarlarında şehâmet yüzerdi kan yerine,
Yüreklerinde ölüm şevki vardı can yerine.
Fakat biz onlara aid ne varsa elde, yazık,
Birer birer yıkarak kahvehaneler yaptık!
Bütün heyâkil-i sanat yetiştiren şarkın
Zemîn-i feyzi nasıl şûre-zâra döndü bakın!
Ne hastahanesi kalmış zavallı eslâfın,
Ne bir imâreti, bitmiş elinde ahlâfın.
Kanalların izi yok, köprüler harâb olmuş.
Sebiller kurumuş, çeşmeler serâb olmuş!
O kahraman babalardan doğan bu nesl-i cebîn
Ne gîrûdâr-ı maîşet bilir, ne kedd-i yemin!
'Azâb içinde kalır sa'yi görse rüyâda.
Niçin yorulmalı zaten "ölümlü dünya"da!..

Mehmed Akif Bey'in hikâye tarzında uzun şiirleri az değildir. Bu şiirlerde şair bir realist hatta bir natüralist gibi hareket ederek hakâiki olduğu gibi göstermiş, eşhâs-ı vakayi', kendi seviyelerine göre pek tabîî olarak, sözler söyletmiştir. "Natüralizm"de muvaffak oldukları için Akif Bey'i alkışlarım. Fakat şunu da söylemekten vazgeçemem ki hikâyeler, romanlar için pek güzel, pek muvafık olabilen Natüralizm, şiirlerde hadd-ı itidâli biraz tecavüz edince pek fena, pek nâ-hoş bir tesir yapıyor. Onun için Naturalizm tarzında yazılan manzum küçük hikâyelerde tesâdüf edilen bazı müstehcen kelimeler –tabîî olmakla beraber– ruh-ı şiiri rencîde etmekten hâli kalmıyor.

Sonra eserde, şekil ve üslup itibarıyla, mühim bir nokta-i nazar dikkatimi celb etti. Mecmuayı teşkîl eden şiirlerin bir kısmı Arabî ve Fârisî kelime ve terkiblerin tantana-i ahengiyle dolu.. Diğer kısmı sade, munis ve tabiî bir üslûbun samimiyetleriyle mâlî... Hemen Türkçe kelimeler ve terkiblerle yazılmış şiirler, zannederim, şairin geçirdiği bir devr-i tekâmülün feyyâz bir neticesi olacak... Farazâ *Fatih Cami'*, *Mezarlık* ile *Mahalle Kahvesi, Küfe, Köse İmam*'ın üslûbları beyninde ne derin bir fark var. Fi'l-hakika anlaşılıyor ki Mehmed Akif Bey'in kalemi, üslûbu son zamanlarda mühim bir inkılâb, mühim bir tekâmül geçirmiş..

Zaten lisan ve edebiyatımız her gün daha emin ve metin bir hatve-i zaferle tekâmüle, yani sadeliğe doğru yürüyor. Fikrimce bu yürüyüş yalnız edebî değil, aynı zamanda ictimâî bir inkılâbın pişedârıdır. Artık Arabî ve Fârisî'nin muz'ec ve müselsel terkiblerinden tamamen sıyrılmak zamanı hulûl ediyor. Bundan yirmi otuz sene evvelki üslûb u tantanadâr ile şimdiki nisbeten tabiî ve samimi üslûb mukâyese edilince bundan yirmi sene sonra lisanımızın, edebiyatımızın nasıl bir şekil alacağı pek kolaylıkla kestirilebilir. Onun için bu hususta taassub ve muhâfazakârlık göstermek, lisanın bu tabiî ve tedrîci cereyanına karşı isyanlar yoğurmak daima

'akîm kalmaya mahkum bir hareket olacaktır. Güzel lisanımız, güzergâhına emel ve zafer demetleri, terakkî ve teceddüd çiçekleri serperek bir mülke vakâr ve sükûnetle daima sadeliğe doğru ilerliyor.. Ve ilerleyecek!.

Raif Necdet

14.Mayıs.1911.

R.K. C.5, S.29, s.357-363

MAHSÛL-I MUTÂLAA ve TETEBBU'

Tiyatro Kitapları

Piyes yazmak garbda gayet mu'tenâ, rakîk bir sanat-ı tahrîr halini kesbetmiştir. Pek meşhur erbâb-ı kalemin piyes yazmak husûsunda muvaffak olamadığı kerâren görülmüş ve tecrübe edilmiş olmasına nazaran tiyatro müellifleri bir meslek-i mahsûs u mümtâze fitraten, liyâketen sahib ve sâlik erbâb-ı kemâlden ma'dûd bulunmaktadırlar. Yirminci asrın sâhib-i şöhret ve muvaffakiyet tiyatro müellifleri[1] ne bahtiyâr zevâttır ki mazhar-ı hüsnü kabûl olmuş birkaç eseri kendisine, belki evlâd u ahfâdına bir hayat-ı refah ve saadet bahşedecek menba'ı varidât u ba'is-i şeref ü mübâhât oluyor.

Fransa için bir devre-i dehâ teşkîl eden on sekizinci asır müellifin-i meşhûresi, klasik eserlerin vâlid pür-şerefi bulunan Korneyler, Rasinler, Moliereler, o refah-ı hayatın binde birine mâlik olamamışlardır.

O zamanın ekâbir ve ağniyâsı bu dâhi-i sanat-ı tiyatro müelliflerini taht-ı himâye ve sahâbetlerine alarak onlara mümkün mertebe bir hayat-ı âsûdegî bahşetmeğe himmet ve 'inâyet ederlermiş. Âdeta bizdeki kasideci şairler gibi medh u senâ ettikleri veli-nimetlerinin kîse-i sehâvetlerinden geçinirlermiş. Tiyatro te'lifâtı o zaman sahiplerine bir hakk-ı tahrîr temin edemez. Demek oluyor ki bizdeki erbâb-ı kalemin şimdiki hâli –meziyyet u sanat-ı tahrîr itibarıyla değil– temin-i menfaat nokta-i nazarından Fransa'nın on sekizinci asır müellifleri ahvâline hemen tamamıyla müşâbih. Meselâ dünyanın en büyük tiyatro müellifi ve meşhur bir sanat-ı temâşâ

---

[1] Memâlik-i medeniyye-i garbiyeye mensûb erbâb-ı kalemden bahsetmek istiyoruz. Yoksa bizde henüz tiyatro müellifliği karın doyuran bir sanat ve meslek-i kalem halini alamamıştır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

mümessili 'addedilen *Moliere* Fransa Kralı XIV.Louis'nin cenâh-ı himâyetine sığınmış; onun in'âm ve ihsânıyla oldukça ferîh bir hayat sürmüş.

Vakıâ Moliere XIV.Louis'ye, mersiyeler, kasideler, inşâd etmemiş; fakat onun fikr ü maksadını okşayacak komediler yazmış, o zamanın şâyân-ı temeshur ahvâlini sahne-i temâşâya koymuştur. Şimdiki müellifler öyle istinâdgâh-ı ekâbir aramaktan mu'arrâdırlar. Müellifât-ı kalemiyyeleri onlara birer hazine-i latîfâne bahşediyor. Bir iki misâl irâdı için *Edmon Rostan*'ı ele alalım. Bu mesut ve bahtiyar müellif ve şair *Samartin, Prens Lovanten* gibi bir iki manzum piyesle oldukça muvaffakiyet ve bir şöhret-i edebiyye kazandıktan sonra *Sirano de Berjerak* ve *Eglon*'ı nazm ve inşa etmiştir. Temâşâ-nüvislikte muvaffakiyet-i edebiyyenin aksâ-yı merâtibine bu iki eserle erişmiş olan bahtiyar şair yalnız bu iki piyesinin tab'ı ve temsîli hakkında iki yüz bin franktan ziyâde para kazanmıştır. *Sirano* yekdiğerini takiben üç yüz defa, *Aglon* iki yüz elli kere sahne-i temâşâya konmuş, ve o zamandan beri dünyanın her yerinde oynanmış olmasından istidlâlen lâ-akl biner defa temsil edilmiş bulunduğu nazar-ı itibâra alınınca müellifince hakk-ı tahrîr olarak milyona yakın bir servet ü irâd-ı daimî temin etmiş oluyor. Sahne-i temâşâda muvaffakiyet kazanmış müellifler sâhib-i sâmân olmuşlardır. Henri Batai, Alfred Kaposi, Moris Done, Viktorin Sardev bu bahtiyar ve mesut temâşâ-nüvisânın meşâhirindendir.

Temâşâ-nüvislik hususunda tabiat bize iki dehâ-yı sanat timsâl-i kemâl ihdâ etmiş. Bu iki enmuzec muvaffakiyet ve harika-i tabiatın önünde kemâl-i takdîr ve ihtirâmla eğilelim.

Bunlardan biri Üstâd,'Âli Nihâd, Dahi-i Kemâlât-ı Nijad Abdülhak Hâmid Beyefendidir. Meclûb-ı edebiyat olan zevât arasında fıtratın nadiren yetiştirdiği büyük, muhterem şairin manzûm ve mensûr tiyatro kitaplarını büyük bir zevk-i mutâlaa ile okumamış, parlak nazımlarını nakş-ı hâtıra-i takdîr eylememiş, velhâsıl

onları, birer ma'şuka-i dil olarak kabul ve hırz-ı can etmemiş zevk-i selim sahibi bir ferd tasavvur edilebilir mi? Onların her meclisi, her sayfası birer hutbe-i belîgadır. Öyle beliğ, bedâyi-nüma hitabelere tesadüf olunur ki her biri birer bikr-i efkârdan edebiyat-ı hakikiyyeden numunedir.

Finten ne 'âli bir eser; Eşber, Tarık birer heykel-i ulviyyet-i inşâd. Bunlar bizim klasik eserlerimizdir. Rasin'in nazekî-yi fikr ü hayalini, sâhiri-yi ifâde ve tarz-ı beyânını Korney'in şiddet ve ulviyyet-i efkâr, ihtişâm-ı tasvir ü kelâmıyla mezc ediniz, ondan bir numune-i hevârik-i edebiyye çıkarınız: işte Hâmid o'dur. Mensur piyesleri de ser-apâ bedâyi'-i sanatla doludur; nükteler, güzellikler o derece mebzûlen söylenmiştir ki bazen sergileri temâşâya dalan zâirler gibi karîne veleh u hayret irâs eder.

Üstâd-ı a'zam eserlerini oynanmak için değil, kendi meftuniyyet-i sanatını tatmin için yazmıştır, denilebilir. Bundan dolayı ekser âsâr-ı kıymetdârı sahne-i temâşâya tatbîk edilmek hususunda müşkülât-ı 'azîme irâs eder. Sanat-ı temsil hususundaki noksani-yi meleke ve bedâa o eserlerin azamet ve ulviyyet-i sanatına nakîse verir. Dedim ya, bu eserler bizim klasiklerimizdir; kütüphanelerimizi tezyîn, hafızalarımızı tefrîh etmelidir. Şimdilik biz bu kadar zevk-i ruhî ve hissî ile iktifâ etmeliyiz. Şerâit-i hâzıra dairesinde onları temsîl etmeğe kalkışmak, şairin fikr ü maksadından uzaklaşmak –nazarımda– âdeta bir cinayet-i edebiyyedir.

Dahi-yi a'zam kendi zâde-i tab'-ı şairânesi olan eserleri sahne-i temâşâda ne suretle temsil edildiğini gördüğü zaman:

– Ben bu kadarını da ümit etmiyordum, gibi telmîh-i takdirkârânede bulunmuş, doğrusu bir nezaket-i sitâyişkârâne ibrâz buyurmuşlar. Âşina-yı zevk-i edebî olanlara sorarım:

– Bu âsâr-ı bedâyi' *Neşter*'i okuduğunuz zaman mı, yoksa sahne-i temâşâda görüp, dinlediğiniz zaman mı daha ziyâde mütehassis ve müteessir oluyorsunuz?

Sanat, sanata 'arz-ı iftikâr eder. Tabiat bir harika-i fıtrat yetiştirebiliyor. Onun vücûda getirdiği âsârı da zâde-i hevârik olmak üzere takdîr ve takdîs etmeliyiz. Onlara can vermek, bir hayat, ter u taze bahşetmek –o nisbetle te'âliye yüz tutmuş – sanat-ı temsîl ashâbının kârıdır. Canlı levhaları sönük bir hâle koyan, ruh-ı maksad şairi anlaşılmaktan müberrâ kılan tarz-ı temsîl o âsâr-ı kıymetdâr için şeynde, yook yanlış söylüyorum sanat nâmına buna cür'et edenler için ba'is-i şeyndir.

Bizde ne zaman sanat temsîl ve temâşâ kesb-i nezâket ve istiare-i safiyyet ederse... Ne zaman sahne-i temâşâda *Ironigler*, *Munesilliler* gibi büyük, müveccez sanatkârlar yetişirse o zaman bu neşâid-i belîga sahne üzerinde canlanabilir. Yoksa inkâr-ı hayâle bâ'is olmaktan başka bir netice hâsıl edilemez.

Ben muhâl ile uğraşan, tahammülgüzâr bir yük altında inleyen bu gayretli gençleri takdir ederim, mesâilerinde teşvîk eylerim. Fakat takip ettikleri şeh-rah yanlış. Sanatta kademe kademe yükselinilir. Birdenbire asumana çıkmak ruh-ı mesîhe has mucizelerdendir. İnsaf ile düşünelim: bedîalarla, sanat-ı tahrîrin ruh-ı istînâ güzellikleriyle memzûc o âsâr-ı kıymetdârı doğru okuyacak, yanlışsız telaffuz edecek bir aktrisimiz hâl-i hâzırda mevcut mudur? O halde şu kadın ruh-ı maksad-ı şairi nasıl anlayabilecek, o fikre nasıl can u hayat verebilecek!...

Doğrusu, ben bu âsâr-ı kıymetdârın suret-i temsîlini gördüğüm zaman teessürümden soğuk terler döktüm.

Fransa gibi sanat-ı temâşânın en yüksek bir tabakasına yetişmiş olan bir memlekette bile klasik eserler hükümetin tahsîsât verdiği iki muhteşem sahnede[1] oynatılmaktadır. Bunların mükemmeliyet-i temsiliyyesi büsbütün başka şerâite, müstesna mahâretlere nadir yetişmiş sanatkârlara velhasıl bir yere cem' edilmesi pek müşkül olan tekâmülât-ı sanatın vücûduna vabestedir.

Klasiklerimizi biz şimdilik, dershanelerimize, tedrisât-ı edebiyyemize hasr edelim. Ondan alacağımız zevk, iktitâf eyleyeceğimiz istifâde şimdilik bize kâfidir.

Âsâr-ı sanatı tahrip etmeğe cür'et edenlere Fransızlar *Vandal* derler. Türkçe'de bunun mukabilini bulamadım ki o ashâb-ı cür'ete öyle hitâb edeyim.

* * *

Genç erbâb-ı kalemimiz miyânında büyük Abdülhak Hâmid'i taklit etmek ve o yolda ihâle-i kalem tecrübesinde bulunmak cür'etini nefsinde duymuş bir kimsenin mevcûd olabilmesine ihtimâl veremem. Hevârik-i fıtrat taklit edilemez. Zaten taklitte muvaffakiyet ihtimâli de azdır. Ale'l-husus her sanatta ki sâhib-i dehânın vücûda getirdiği âsâr-ı bedîa takdir edilmeli, sevilmeli, fakat taklide özenilmemelidir. Gençler için daha basit mevzûlar, daha sade ve tabiî tarz-ı beyân muvaffakiyeti temine sâ'yidir.

Yeni temâşâ-nüvisânımız içinde ciddi ve hakiki olarak lezzet-i muvaffakiyeti tatmış kaç zat gösterilebilir. Bade'l-inkılâb Şemseddin Sami Bey merhumun sehaif-i edebiyyat-ı âtiyyede nisyâna mahkum, fakat zamanı, muhiti itibarıyla her türlü

---

[1] *Komedi Franse* ile *Odeon* bu sahnelerde bile klasik eserler ancak haftada ikişer defa oynanır.

kıymet-i sanatkârâneyi hâiz bulunan *Besa* namındaki eseriyle başlayan harekât-i temâşâ yeni fikirlerde, genç dimağlarda gayr-ı kâbil mukâvemet bir harâret-i cevelân husûle getirmişti. Yazabilenler, hatta yazamayanlar kaleme sarıldılar. Ömründe tiyatro sanatına aid eser okumayanlar, o âlemde terakkiyât-ı hâzırayı takip etmeyenler, hatta iyi bir kumpanyada mükemmel bir eser temâşâ etmemiş olanlar hep tiyatro müellifi oldular.

Ne ucûbeler meydana geldi, ne garîbeler gösterildi. Ben Edebiyyat-ı Osmaniyye nâmına onlardan uzun uzadıya bahsetmekten sıkılıyorum. Gülünç vesait ile masharalıklarla memlû şerait dahilinde bunlar oynandı, bir takımı tab' edildi. Bunlar şimdiden mahkûm-ı nisyândırlar. O tufan-ı heves biraz zail olduktan sonra erbâb-ı liyâkat u isti'dâd meydana çıkmağa başladı. Bunların mümtazları miyanında Suâd Bey, Salâh Bey ve Celâl Beyleri takdîr ile tezkâr edeceğim.

Suad Bey'in *Kirli Çamaşırlar*'ını şâyeste-i sitâyiş bir halde bulmadım. Bu piyes Fransızca'dan, belli ki adapte edilmiş, yani lisanımıza nakl ve mevzûunu iktibâs ile bir şekl-i millî verilmiş. Fakat bizde o şerait-i ictimâiyye yok. Temâşâ yalnız mahsûl-ı hayâl olmamalıdır. Hakikat-ı hayata muvâfık düşmeyen sahneler nazar-ı takdirden çabuk düşer. Sâniyen *Kirli Çamaşırlar*'daki üslup, tarz-ı ifâde de pek yüksek; şiir mezc edilmek istenilmiş, bir ifâde-i kâtibâne. Hürriyen tabiî-i hayatta bunlar birer legazeş-i beyan değil midir? Niçin hakikat-ı hayatı sahneye tatbîke çalışmayalım. Bununla beraber Suad Bey'de şâyeste-i sitâyiş iktidâr-ı sanat, liyâkat-ı edebiyye var. Son defa oynatılmış olan bir perdelik komedilerinde tabiata doğru büyük bir meyl var. İstikbâl için hazırlanmakta olan bu temâşâ-nüviste ümitlerim pek çok.

Tarih-i Osmânî'nin hizâne-i lâ-yefnâsına müracaat ederek ondan bir cevher-i sanat meydana çıkarmağa çalışan erbâb-ı kalemimizde nâdir değil. Zaten sıhhat ü selâmet tâme dahilinde mazbût olmayan vakayi-i tarihiyyemiz evirilerek çevirilerek tecrübesiz kalemlerle tertîb edilen piyesler miyânında en ziyâde muvaffak olan *Selim-i Salis*'tir.

Erbâb-ı zekâdan Salah Bey'le meftûn ve meclûb-ı sanat Celâl Beylerin müşâraket-i fikriyye ve kalemiyyeleri neticesinden vücûda gelen bu piyes sanat-ı temâşâya en ziyâde yaklaşmış muvaffakiyet temin etmiş güzel bir eserdir. Vakayi'in cereyânında, sahnelerin sûret-i tertîbinde hayat var. Güzellik var. Velhasıl eser-i sanat câbecâ âşikâr.

Nekâisten büsbütün sâlim olduğunu kimse iddia edemez, hatta sahipleri bile. Fakat yaşatılacak ve yaşayacak bir eser olduğunda herkes müttefik. Genç erbâb-ı kalemimiz için bu ilk muvaffakiyet-i sanattır. Asıl şayeste-i takdir olan da bu noktadır. Müellifleri vakayi-i tarihiyyeyi biraz da işittikleri şekil ve tarza çevirmişler; böyle itiraz ve tenkîd dermîyan edilmişti.

Tarihî vukûâtın ufak tefek tagayyûrâtına ben mu'ârız değilim, cereyân-ı ahvâl bazen onu icâb ettirir. Bana biraz nâ-hoş olan tarz-ı beyânın asr u zamana tevâfukuna pek de itinâ edilmemiş olmasıdır. Madem ki o eşhâs-ı tarihiyye sahne üzerinde yaşatılıyor, onlara zamanın libas, destârı giydiriliyor, lisan-ı beyân niçin o zamana tamamen tevâfuk ettirilmiş olmasın! Bundaki müşkülâtı takdîr etmez değilim. Fakat kolay olan şeylerde sanat aramak da beyhûde değil midir?

İktâb-ı dehâdan ikincisi Üstâd-ı kemâlât-ı nihâd Kemâl Bey merhumdur. Zamanına, muhitine nazaran gerçekten âsâr-ı kemâl meydana koymuş olan şair, büyük vatanperver, büyük hakîm-i insaniyyet-kuster hakkındaki mutalaâtımı[1] gelecek nüshaya bırakıyorum.

Safvet Nezihi

C.5,S.29, s.367-377.

[1] Bittabi tiyatroculuk sanatına ve temâşâ-nüvisliğinde taalluk eder noktalar hakkında.

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

Şimdiye kadar yazdığım musâhabelerde zemin düştükçe, teessür ve teessüf ile söyledim ki edebiyatımızda, mühim bir inkılâb geçirmiş bir milletin edebiyatında bulunması lâzım gelen heyecan ve zındegi yok... Bu, öyle elim bir hakikattir ki itiraf etmek lâzım.

İstikbâlde ahfadımız şu üç senelik devre-i teceddüd ve intibâh esnasında intişâr eden edebî eserleri tetebbu' edecekleri zaman onların çoğunu pek yâbis; muhit-i vatana, hayat-ı inkılâba karşı pek az mütehassis bulacaklardır. Müverrihler bu devrin tarih-i siyasî ve ictimâîsini yazacakları, bu devrin hâlet-i fikriyye ve ruhiyyesini tedkîk eyleyecekleri vakit âsâr-ı edebiyyesinden mühim hemen hiçbir vesikaya, hiçbir menba'-ı iltikâta dest-res olamayacaklardır..

Yetiştikleri, neşredildikleri zaman ve muhitin icâbâtında, istikbâlin, ihtiyâcâtına cevap veremeyen eserleri pençe-i tenkîd ve muâhezesi altında hurd ü haş etmekte âti pek haşîn ve bî-âmândır. Her millet inkılâb zamanlarında, her millet hayatının mehîb ve ciddi dakikalarında vatanı, ziyâ ve hakikati terennüm eden birçok şairlere, birçok nefis ve müheyyec şairlere mâlik olmuştur. Her millette şairler vatanlarının tahavvülât-ı siyasiyye ve ictimâiyyesine karşı lâ-kayd ve gayrı mütehassis kalamamışlardır. Tarih-i umûmi-yi edebiyata atfedilecek bir darbe-i nazarla bu hakikat derhal teslim olunur.

Fi'l-hakika bir milletin edebiyatı o milletin hayat-ı tarihiyye ve ictimâiyyesinden asla uzak olamaz. Eğer uzak olursa bizim edebiyatımız gibi işte, güzellikten değil, fakat hayat ve ziyâdan mahrum kalır. Artık bir kat'iyyet-i riyâziye

ile anlaşıldı ki bu vatan büsbütün yeni, ceyyid ve zinde bir nesle muhtaç!.. Bu yeni yetişecek neslin dimağ ve vicdanına insanlık fikrini, vatan hissini, terakki heyecanını kim telkin edecek? Bu yeni nesle kim yeni ufuklar gösterecek? Hassas ve mütefekkir dimaglar, yüksek ve sanatkâr kalemler değil mi? Bazen bir eser bir milletin ruhunda yeni ve mesut kanallar açmaz; bazen hatta bir şiir bir kavmin hayatında nevvâr ve muhteşem cereyanlar yapmaz mı!..

Asırlar şiirin mâlikânesini tevsi' etmiştir. Şiirin ruh-ı ziyneti yalnız hâyâl, şiirin mevzu' yalnız aşk değildir. Aşk-ı hüsn, aşk-ı bedâyiden başka bir de aşk-ı insaniyyet, aşk-ı vatan, aşk-ı hakikat vardır... Ve bu aşklarda ki heyecan, hatta hayal ötekilerden daha az zinde, daha az derin değildir..

İnkılâb memleketimizde nisbî bir intibâh-ı millî husûle getirdi. Aşk-ı vatan, aşk-ı terakki hislerini, ihtiyaçlarını ikâz etti.. Şimdi bu hisleri tarsîn, bu ihtiyaçları tatmin eylemek –aynı zamanda bir vatanî "*citoyen*", bir ferd-i ictimâî olan şairin en muhterem ve mukaddes vazifesi değil midir?.. Şairlerimiz, sanatkârlarımız düşünmeli ki kendileri intibaha, teceddüde, terakkîye muhtaç bir milletin şairleri, sanatkârlarıdır. Şiirin kuvveti büyüktür... Felsefeler müddet-i medîde karanlıkta kalmış bir milletin muhtaç olduğu hakikatler haşîn, yabis bir ifade ile söylenirse tesiri hiçtir. Bütün bunlar ancak şiirin câzib ve teshirkâr ruhuyla teheyyüc ederse kuvvet-i tesiri şedîd ve müessir olur. Onun için şairlerimiz, ediblerimiz, sanatı bir gaye olarak değil, bir vasıta olarak kullanmak mecburiyetindedir. Ve aid olduğu kitle-i insaniyet muhtac-ı tenvîr ve irşâd oldukça her şair bu insanî ve vatanî mecburiyetin azamet-i huzurunda ser-fürû etmelidir.

Sanat muazzez ve muhteremdir. Sanatı bir vasıta, bir alet olarak kullanmak onun muazzeziyet ve muhteremiyetine hiçbir zaman halel getirmez. Belki sanat;

insanlık ve doğruluk ufuklarını tevsi‘ ve tenvîre vasıta olduğu için iftihar eder. Ben vatanımız, daha doğrusu, bütün insaniyet için *"Sanat için Sanat"* nazariyesinin hiçliğini hatta tehlike ve mazaretini her gün daha şedîd bir kuvvet-i itminân ile hissediyorum. Ve "*Ziya ve İntibah için Sanat*" nazariyesini yalnız vatan ve insaniyet için değil, aynı zamanda sanat için de mukayyed ve feyyâz buluyorum. Avrupa'nın hususiyle Fransa'nın şöhret-i ‘âlemgire mâlik bazı şair ve ediblerinin edebî pür-nesîblerine, fikrî kanaatlerine rağmen benim gibi nâçiz bir Türk muharririnin sanat hakkındaki – ihtimal ki biraz ‘anudâne– şu iddia ve itminanı kâbildir ki garip görünsün. Fakat ben ne yapabilirim ki vatan ve insaniyet ile alâkadar bu gibi girîzan ve seyyal mesâil-i edebiyyede büyük dimagların tahakküm ve nüfuz-ı fikriyyesi altında bulunmamak için, istiklâle serkeş ruhumda her dem mütemevvic ve müteheyyic bir isyân, bir ihtilâl var.

Yalnız şunu teslim ve itiraf ederim ki "sanat"ı ciddi, felsefî ve ictimâî mevzu‘lar üzerine câzibe ve muvaffakiyet ile tatbik etmek güçtür. Fakat kolay bir şeyin, kolaylıkla elde edilmesi mümkün bir sanatın güzelliği, şiir-i muvaffakiyeti olur mu?

* * *

İşte sanatı ciddi mevzu‘lar üzerine câzibe ve muvaffakiyetle tatbîk etmek güç olduğu içindir ki geçen ay intişâr eden "Halûk'un Defteri" bütün şiir mecmualarından parlak, güzide-nur asaletiyle ayrılıyor. Vatanın ihtiyacâtını nazar-ı dikkate alarak sanatı bir gaye olmaktan ziyâde bir vasıta, bir alet gibi kullanmak büyüklüğünde bulunan Fikret Bey'i kalbimin en samimi heyecanlarıyla tebrik eder, alkışlarım. Fi'l-hakika şiirimizin mücedidleri miyânında pek mühim ve muhterem bir mevki işgal eden bu büyük ruhlu müstesna şairin "Halûk'un Defteri" ile gösterdiği hamiyet-i edebiyye her türlü takdir ve ta‘zîze layıktır. Memleket, hususiyle şebâb-ı inkılâbdan sonra kendilerinden böyle bir eser beklemekte pek haklı idi. İstibdâdın en muzlim ve

sefil dakikalarında bile rübâbıyla şebâbe yalnız şiir-i aşk ve hayal değil, şiir-i felsefe ve intibah da terennüm eden Fikret Bey'in inkılâbdan sonra şebâbı düşüneceği, şebâbı yükseltecek şiirler yazacağı şüphesizdi. "Halûk'un Defteri"ni neşretmekle Türklerin bu nezih ve mümtaz şairi sadece vazifesini, tenvîr ve irşâd vazifesini yaptı. Bu vazifeyi yapmakla Rübâb-ı Şikeste şairi şâyân-ı hayret bir hareket, fazla bir fevka'l-âdelik göstermiş olmadı.. Fakat bizim 'âlem-i edebiyatımızda bu "vazife"ye lâyık olduğu ehemmiyeti 'atfeden zevât ma'a't-teessüf pek mahdûd olduğu için Fikret Bey'in şu vazife-şinaslığı bana pek câzib ve kıymetdâr göründü.

Fikrimce "Halûk'un Defteri" Osmanlı gençleri, Osmanlı talebesi için bir *İlm-i Hâl-i Edebî*dir. Bu İlm-i Hâl-i Edebî şebâbı terbiye ve tenvîr edecek, onlara vazifelerinin büyüklüğünü, hayatın, sa'yin kıymetini gösterecek, onların ruhlarını ve dimağlarını yükseltecektir. İhtimal bir şiir mecmuasının birden bu kadar mehîb ve nevvâr bir tesir yapacağına inanılamaz. Fakat şuna emin olmalıdır ki büyük ve güzel sözlerin tesiri gayr-ı merî olmakla beraber, pek nâfiz ve müesserdir. Tesirler katre katre birikerek hiç beklenilmeyen bir dakikada nâ-gehân bir umman feyzini gösterir.

Millî bir ihtiyaca tekâbül eden "Halûk'un Defteri" bu memleketin istikbâline, bu memleketin hayat-ı ictimâiyye ve fikriyyesine mesûd bir tesir yapacağına emin olmakla beraber müsterihtir. Füyûzât-ı sanatın, bedayi-i tefekkür ve tahassüsün böyle asıl ve müfid tesirâtını görmek kadar benim vicdanımı mahzûz edecek birşey yoktur.

İnsaniyet asırlardan beri cehl-ü taassub yüzünden pek sefil, pek elim manzaralar arz etti. Henüz şimdi nûra, ziyâya kavuşabilecek bir kabiliyet gösterdi. Fakat bu kabiliyetin behâsı kan deryalarıyla ödendi. İnsaniyetin bir cüz'ü olan vatanımız senelerden beri pek muzlim, pek vicdan-hıraş safhalar geçirdi. Henüz şimdi insanlığa, hakikate kavuşabilecek bir isti'dâd gösterdi. Lakin bu isti'dâdın

behâsı sine-i vatandan ayrılmış birçok evlâdlar ve memleketlerle te'diye olundu. Artık zulmet, artık gaflet yetişir! Artık zulmete de, gaflete de bin lanet! İnsanlık, asrına takaddüm eden *Tarih* şairi gibi yüksek dimağlarla.. Vatan *Halûk'un Defteri* sanatkârı gibi necîb mütefekkirlerle kurtulacak.

Yukarıki satırlarda asırların malikâne-i şiiri tevsi' ettiğini söylemiştim. Şimdi de diyeceğim ki şiirimizin ufk-ı mevzû' Fikret'in hâle-i sanat ve irfânı ile genişlemiştir. "Halûk'un Defteri"inden bahsederken Mehmed 'Ali Bey'in dermiyân ettiği şu fikre tamamıyla iştirak eylerim:

"Recâizâde Ekrem Bey vadi-i şiirin hudûdunu biraz tevsi' etmiş, bir Rum kızla yeni açmış bir şukûfe-i ra'nânın da şiir olduğunu şiire mevzû' teşkil edebileceğini göstermişti. Şiirin bütün kainata hulûl etmiş bir seyyâle olduğunu bizde ilk gösteren Fikret'tir. Bu nokta-i nazardan Fikret'e mühim bir müceddid diyoruz. Lisân-ı nazma âid olan hizmetleri de buna ilave edilirse Fikret'in müceddidliği bildirilmiş olur.."

Tevfik Fikret Bey'in bu ikinci mecmua-i eşârında en ziyâde nazar-ı dikkatimi celbeden hâl, mevzu'larının ciddiyet ve fikriyetine mukâbil şiirlerin çoğunun şekle, sanata âid güzellikler ve inceliklerden mahrûm olmayışı; hatta bazılarının menba'ı sırf hayal ve tahassüs olan şiirler kadar güzel ve sehhâr oluşudur. Edebiyat-ı hakikiyyenin gâye-i kemâline bu derece mesudâne ve muzafferâne yaklaşabilmesinden, sanatı insaniyet ve vatan için bu derece müfîd ve feyyâz bir tarzda isti'mâl edebilmesinden dolayı büyük bir heyecan-ı imtinânla Fikret Bey'in elini sıkarım.

Fikret Bey fikirlerini, ictimâî ve felsefî prensiplerini öyle nezîh ve rakîk, öyle sanatkârane bir surette kisve-i nazma sokuyor ki bütün bu ictimâî ve terbiyevî fikirler derhal bir lerziş-i şiir ve hüsn ile titriyor.. Yirminci asırda bile sırf hülyadan başka menba-ı şiir bulamayacak kadar mahdûd-ul-fikr kalanlar Tevfik Fikret'in ikinci mecmua-i eşârını dikkat ve intibâhla okumalıdırlar. Fikret Bey'in şiirlerindeki fikirler dehâ-yı sanatının yedd-i sehhâr ve câzibedârıyla o kadar güzelleşiyor, inceleşiyor ki âdeta hiss oluyor.

Mütefekkir bir sanatkâr, sanatkâr bir şair olan Fikret Bey'i fıkdân-ı hassasiyet ve muhayyile ile muaheze edenleri ben pek haklı bulamıyorum. Vâkıâ Rübâb-ı Şikeste şairi faraza Abdülhak Hâmid Bey kadar yüksek ve sema-karîn bir muhayyileye mâlik değildir. Fakat bu, kendisinin mümtâz bir şaire lüzumu olacak derecede bir hassasiyet ve muhayyileye mâlik olmadığını hiçbir zaman göstermez. Rübâb-ı Şikeste'de *La Danse Serpentine, Süha ile Pervin* gibi öyle ince, nefis ve renkdâr şiirler vardır ki ancak zengin bir muhayyilenin, asil ve rakîk bir hassasiyetin mahsulü olabilir. Eğer mevzûu hiç nazar-ı dikkate almayarak her şiirde aynı kuvvetle muhayyilenin kartal kanatları bulunsun, istenilirse o zaman maziye, malikane-i şiiri dar ve mütehakkim hudutlarla çizmek isteyen maziye ric'at edilmiş olur.

İnsanlığı ve vatanı terennüm eden "Halûk'un Defteri"nde benim enfes bulduğum şiirler şunlardır:, *Halûk'un Âmentüsü, Pervin, Halûk'un Vedâı, Hayata Karşı Beşer, Hakikatin Pelerini, Ferdâ, Kız Mektebi, Hilâl-i Ahmer...*

Bunlar öyle nefâset ve asâletle, öyle güzide bir vakâr-ı sanat ile tasvir edilen zinde ve nevvâr mevzu'lardır ki dimağ-ı milletin, dimağ-ı şebâbın gıdasıdır. "Halûk'un Defteri"nde mütefekkir ve vatanperver Fikret'le şair ve sanatkâr Fikret aynı müsâvât-ı hayat ile yaşıyor. İşte sihr-i muvaffakiyet... İşte sihr-i istisnâ...

Bugünün gençlerine ithâf edilen *Ferdâ*'yı aynen buraya naklediyorum. Vatanın ümid-i istikbâli olan muhterem gençler! Muhterem talebeler!.. Bu şiiri okuyunuz ve ezberleyiniz:

Ferdâ senin; senin bu teceddüd, bu inkılâb...
Her şey senin değil mi ki zaten? Sen, ey şebâb,
Ey çehre-i behîc-i ümîd, işte ma'kesin
Karşında: bir semâ-yı seher, saf ü bî-sehâb,
Âğûş-ı lerze-dârı açık, bekliyor... Şitâb!
Ey fecr-i hande-zâd-ı hayat, işte herkesin
Enzârı sende; sen ki hayatın ümîdisin,
Alnında bir sitare-i nev, yok, bir âfitâb,
Âfâka doğ, önünde şu mazi-i pür-mihen
Sönsün müebbeden.
Sönsün müebbeden o cehennem; senin bugün
Cennet kadar güzel vatanın var. Şu gördüğün
Zümrüt bakışlı, inci şetâretli kızcağız
Kimdir, bilir misin? Vatanın... Şimdi saygısız
Bir göz bu nazlı çehreye –Allah esirgesin!–
Kem bir nazarla baksa tahammül eder misin?
İster misin, şu ak sakalın pak u muhteşem
Pîşâni-i vakarına, bir kirli el demem,
Hattâ yabancı bir el uzansın? Şu makberi,
Razı olur musun, taşa tutsun şu serseri?
Elbet hayır, o makber, o pişâni-i vakur
Kudsî birer misâl-i vatandır... Vatan gayûr
İnsanların omuzları üstünde yükselir.
Gençler, bütün ümîd-i vatan şimdi sizdedir:
Her şey sizin, vatan da sizin, her şeref sizin;

Lâkin unutmayın ki zaman tünd-ü mutmain
Bir hatve-i samût ile takip eder bizi.
Önden koşan, fakat yine dikkatle her izi
Ta'mîke yol bulan bu yanılmaz muâkıbin
Şermende-i itâbı kalırsak, yazık!.. Demin
"Ferdâ senin;" dedim, beni alkışladın; hayır,
Bir şey senin değil, sana ferdâ vediadır;
Her şey vediadır sana, ey genç, unutma ki
Senden de bir hesab arar âti-i müştekî.
Maziye şimdi sen bakıyorsun pür-intibâh,
Âti de senden eyleyecek böyle iştibâh.
Her uzvu girdbâd-ı havayicle sarsılan
Bir neslin oğlusun; bunu yâd et zaman zaman.
Asrın, unutma, bârikalar asr-ı feyzîdir:
Her yıldırımda bir gece, bir gölge devrilir,
Bir ufk-ı i'tilâ açılır, yükselir hayat;
Yükselmeyen düşer: Ya terakkî, ya inhitât!
Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;
Doymaz beşer dedikleri kuş i'tilâlara...
Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, inle, bağır;
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!

Doğru, güzel ve parlak olmakla beraber şu şiirde mevcut fikirlerde bir fevka'l-âdelik, bir hârikü'l-âdelik yok. Fakat tarz-ı tebliğ ve ihsasta öyle mühim bir muvaffakiyet, öyle büyük bir cazibe-i sanat var ki fikir hemen şiir ile imtizâc ediyor. Ve Halûk'un Defteri'ni dolduran manzûmelerin hassa-i mümeyyizesi de fikir ile şiirin bu mesut ve pür-zafer imtizâc ve izdivâcıdır.

Fikret Bey'in üslûbunda tatlı, sevimli, ruhu cezb ü teshir eden nisbî bir sadelik hissedilir. Halûk'un Defteri'nde bu sadelik daha sarih bir surette nazar-ı dikkate çarpıyor. Lisanımızın tekâmülü için bu sadeliği mecburî ve zarurî gördüğüm için nerede sadeliğe doğru bir şitâb, bir hareket görsem onu teşvîk ve takdîr etmekten men'-i nefs edemem. İşte bunun için şurada istitrâden söylemek isterim ki Selânik'te intişâr eden "Genç Kalemler" mecmua-i edebiyyesinin gerek lisanımızın sadeleştirilmesi, gerek edebiyatımızın millî ve müfîd bir şekil alması hususunda gösterdiği mesâi alkışlara lâyıktır. Lisanımızı, güzelliğine halel getirmemek şartıyla, sadeleştirmek hususunda Mehmed Emin, Tevfik Fikret, Ahmet Hikmet ve Hüseyin Cahit Beylerin –derece derece– hizmetleri sebkat etmiştir. Şimdi Selânik'teki gençler bu hizmeti tevsi' ve ikmâl etmek kat'i ve sâbit bir neticeye rabt eylemek istiyorlar, uğraşıyorlar. Teşebbüslerinde muvaffak olmalarını temenni ederim.

Fikret Bey sade yazmakla; lüzumsuz, pür-tumturak terkibler kullanmamakla beraber ekseriya sanatkâr bir nüfûz-ı nazar, müstesna bir zevk-i ruh ile kelimelerin en güzelini, en âhenkdârını, en asîl ve sâmia-nevazını seçmekte büyük bir isabet gösterir. O, kelime ve terkibleri intihâb ve isti'mâlde müşkülpesenddir. Bu müşkülpesendî öyle bir meziyettir ki her sanatkârda bulunması lâzımdır. Ben kelimelere, terkiblere –belki de lüzumundan fazla denilecek bir derecede– ehemmiyet atfederim. Bu nâçîz Türk muharriri de "Gustav Flaubert" gibi kelimelerin delâlet ettikleri manadan başka bir de kendilerine mahsus bir mana-yı âhenge, bir ifade-i musîkiyeye mâlik olduklarına bütün ruhuyla kâni'dir. Fi'l-hakika manaya göre kelimeleri intihâb ve terkîb de ince, kibar, hassas bir zevk ister. Fikret Bey fikrimce bu zevke yüksek derecede mâlik şairlerdendir. Maa'mâ-fih itiraf edeceğim ki "Halûk'un Defteri"nde bu ince, bu kibar zevki rencîde edecek, ihtivâ ettiği klasik tantana-i telaffuza mukâbil derin ve şâyân-ı dikkat bir manadan da mahrûm "nev-şâbih-i çin-i feyz", "enzâr-hadşedâr", "zılâl-i lâl-sütur", "ahlavete-i ezdâd", "efrahte-i kayd-ı mübâlât" gibi eski, katiyyen güzellikten ârî terkibler de mevcut. Şu mahdûd nekâis-i lafziyyeden başka "Halûk'un Defteri"nde mutlaka bir kusur daha

bulunmak istenilirse denilebilir ki bazı şiirlerde mûsikî ve cevvâliyet lüzûmu derecesinde yok..

"Rübâb-ı Şikeste"siyle , yani yüksek ve muhteşem bedbinliğiyle gençleri en ziyâde hissen, rûhen, tenvîr eden Fikret Bey necîb ve nevvâr bir nikbinlikle mücehhez "Halûk'un Defteri" ile şebâbı fikren, dimağen yükseltiyor ve tasfiye ediyor. Yine tekrar ediyorum, bu pek büyük bir hizmet, pek asil bir hamiyettir. Bu hizmet ve hamiyet-i edebiyyeyi kaviyyen eminim ki, tarih-i edebiyatımız lâyık olduğu derecede alkışlayacaktır. Çünkü bugünkü edebiyatımızda hemen yalnız "Halûk'un Defteri" ile anlaşılacak ki Türkiye büyük bir inkılâb geçirmiş! Nesl-i âti ancak bu mecmua-i şiârlarla Osmanlı inkılâbının tesirâtını hissedecek! Sözümü Tevfik Fikret Bey'in vicdan-ı sanatını takdîs etmekle bitirmek istiyorum.

18.Haziran.1911, Raif Necdet

Hâmiş- Midhat Cemâl Bey'e: "Safahat" hakkında yazdığım ve kendimce bî-taraf olduğuna şedîden kâni' olduğum musâhabe-i edebiyyeye yazdığınız itirazı teessüfle okudum. Çünkü sizden çok ümid ediyordum ki itirazâtınızın sâiki mantık ve samimiyet olsun. Maa't-teessüf makalenizde mantık ve samimiyetten hiçbir eser göremedim. Yalnız hod-fürûş ve sizin için hiç de mucib-i şeref olmayacak bir tavr-ı istihzâ sezdim. Onun için makalenize uzun uzadıya cevap vermeyeceğim. Zaten siz de pekâla bilirsiniz ki bizde mübâhese ve münakaşaların neticesi –hatta münakaşalar en samimi dostlar arasında bile icrâ edilse– daima elîm ve muzlim bir boşluğa müncer olur. Yalnız şunu söylemek ve sizi temin ve müsterih etmek isterim ki "sebât" kelimesi mürettib hatası olarak "seyyiet" şeklinde dizilmiştir. Bu kelime şimdiye kadar hemen hiçbir şair ve muharrir tarafından kullanılmamış olmakla beraber sadeliği ihlâl eder bir mahiyette değildir. Telaffuzunda da sâmiayı tırmalayacak bir sakâlet yoktur. Benim itirazım bu gibi telaffuzu, âhengi sakîl olmayan 'Arabî ve Fârisî kelimelere değil, sizin makale-i itiraziyyenizde kullandığınız farazâ "mu'arız-ı hâcet-i millet", "âmenna hân-ı muvaffakat" gibi köhne terkiblere âiddir...

Raif Necdet, C.5, S.30, s.444-462, Mayıs, 1911.

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

Bu ay kütübhane-i edebiyyatımız şimdiye kadar hiç mâlik olmadığı iki mühim ve ciddi eser kazandı: Yunan Kadîm-i Tarih-i Edebiyyatı, İtalyan Tarih-i Edebiyyatı..

Öteden beri bizde edebiyatın tarih-i umûmîsine karşı büyük bir ihmâl ve lâkaydî mevcuttu. Hatta kendi tarih-i edebiyyatımızın bile, bütün safahât u 'an'anâtına tamamıyla aşina değildik. Bunun sebebi bu yoldaki âsârın fıkdânı idi.. Üdebâ ve şuarâmız yalnız –bir dereceye kadar– Fransa Tarih-i Edebiyyatına vâkıf bulunuyordu. Halbuki Fransa Edebiyatı üzerinde pek müessir, pek nâfiz ve hatta mütehakkim tesirler yapan diğer edebiyatların, hiç olmazsa mecmûlen olsun, tarihine vâkıf olmak bir Türk muharrir ve sanatkârına, kendi edebiyatında mesut tesirler, müfîd inkılâblar yapabilmek için, şedîden elzemdir. Bir siyasî yalnız Fransa tarihine vâkıf olmakla hakiki bir diplomat olabilir mi?

Bizde, bütün dünyanın edebiyatını Fransa Edebiyatından ibaret 'addetmek gibi, garip bir kanaat var.. Fransa, saltanat-ı hâzıra-i edebiyyenin pây-ı tahtı 'addedilmiş olsa bile bu, bizi diğer zinde ve feyyâz edebiyatları tedkîk ve tetebbu' etmekten hiçbir zaman vâreste kılamaz. Edebiyatın ez-mine-i kable't-tarihiyyeden beri geçirdiği safahât-ı mütenevvi'e tekâmülü tedkîk ve takip etmeyen daha başka ve kısa bir tabirle mâzi-i edebiyyata vukûf peydâ eylemeyen bir sanatkâr, istikbâl-i edebiyata nasıl zaferle hüküm-fermâ olabilir? Ben öyle zannediyorum ki bizim edebiyatımızın revişine müfîd ü feyzkâr bir darbe-i inhirâf ve inkılâb verebilecek yeğane kuvvet edebiyat-ı ecnebiyyeyi, yani İngiliz, Alman, İtalyan, İskandinavya, Rusya, Yunan-ı Kadîm edebiyatlarını tedkîk ve tetebbu' dur. Artık Fransa'yı bir

müddet ihmâl edebiliriz. Çünkü şimdiye kadar onunla pek çok meşgul olduk. Edebiyatımızı marîz, asabî, nısvî yapan bu edebiyatla –ebedî olmasına gönlüm katiyyen râzı olamaz– bir müddet kat'-ı münâsebât etmeyi ben edebiyatımızın sıhhat u celâdeti için pek lâzım 'addediyorum.

Bu ay intişâr eden şu iki eserle ihtiyâc-ı edebîmizin bir kısmı –bir dereceye kadar– tatmîn edildi. Diğer milletlerin edebî tarihlerinin te'lif ve neşrini de mümtâz ve selâhiyatdâr muharrirlerimizden beklemekte haklıyız.

Yunan-ı Kadîm-i Tarih-i Edebiyyatı'nı tedkîk kurûn-ı evvelî edebiyatının en mühim ve şâmil bir safhasına nüfuz etmek, yahut daha başka bir ifade ile, edebiyatının menşe'ini, safahât-ı teessüs ve teşkilini görmek demektir. Eski insanların nasıl duyduklarını, nasıl düşündüklerini ve bu duygular ve düşüncelerle teessüs eden ilk edebiyatın evvela nasıl bir şekil aldığını, sonra nasıl safahât-ı tekâmül takip ettiğini bilmek cidden hoş ve istifade-âverdir. Fransa'nın en şa'şa'-dâr bir devr-i edebîsi olan klasik devrinin husûle getirdiği bedâyi-i âsârda Yunan Kadîm Edebiyatının ne büyük bir tesir yaptığı... Rasinlerin, Korneylerin, Molierelerin, Omerlerden, Öryidlerden, Aristofanlardan mülhem olduğu düşünülürse Eski Yunan Edebiyatına vukûfun lüzûm ve ehemmiyeti bir kat daha tezâhür eder.

Bu eser-i mühimin muharriri M.Rauf Bey kitabın mukaddimesinde diyor ki: "Bir kısm-ı mühimi iklîm-i cezbedârımızdan doğup büyüyen icâzkâr elleriyle eyvân-ı şiir ve edebiyatın lâ-yetezelzel esaslarını kuran ve nihayet şeh-râh-ı tefekkür ve tahassüste selâsil-i a'sâra pişvâ olan Yunan hükemâ ve şuarâsının hayat ve meslekleriyle mahsulât-ı fikriyyeleri hakkında az çok iktisâb-ı ma'lumat iktizâ eder. Yunan kadîm lisanıyla muharrir ve el-yevm bi'l-cümle milel-i mütemeddine lisanlarına mütercim olan enâfes-i âsârdan hemen hiç birinin Türkçe'ye menkûl bulunmaması hiç şüphe yok ki hazine-i irfânımız için pek elîm bir mahrumiyettir.

Aynı mahrumiyet Yunan Tarih-i Edebiyatının emr-i ta'lîm ve taallümünü de işkal etmektedir. Bu nokta-i mühimme der-pîş mülâhaza edildiği için Yunan esâtize-i mütefekkirînin muhalledât-ı âsârından bir çok parçalar nesren ve nazmen tercüme olunarak kitaba derc edilmiştir..."

Fi'l-hakika ufak ufak parçalardan başka hâile-i-nüvîs şehîr "Öriyid"in *İfijeni* nâmındaki meşhur piyesi kitapta aynen mevcuttur. Yalnız, bedâyi-i şiir ve sanatla ziynetdâr şu piyes okunacak olursa Eski Yunan Edebiyatı'nın Fransa'nın o muazzam ve mutantan klasik edebiyatını husûle getirmekte ne mühim ve müessir bir 'âmal olduğu meydana çıkar. Diyeceğim ki Fransa'nın on yedinci 'asır edebiyatını Yunan-ı Kâdim Edebiyatı doğurmuştur.

Yunan-ı Kâdimin en nâmdâr ve muhteşem şairi "Omer"den de daha evvel birçok şairler gelmiş ise de bunların âsâr u ahvâli tarihçe pek mazbût değildir. Asıl şiirin müessisi, asıl ilk şair "İlyada" ve "Odisse" muharriri 'addeliyor. Onun için "Omer"e *Ebu'ş-şuarâ* namı veriliyor.

Edebiyatın saha-i vesîasına dahil olan ne kadar eşkâl varsa hemen hepsi Yunanlılar tarafından icat ve ibdâ edilmiştir: Şiir, Dâstan, Hâile, Mudhike, Roman... Bu muhtelif eşkâl-i edebiyyenin her birinde cidden yüksek ve müebbed sanatkârlar yetiştiği gibi edebiyata pek şedîd alâkalarla merbût bulunan felsefe, ahlâk ve tarihte de pek büyük adamlar izhâr-ı kemâl eylemişlerdir. Şiirde: Homere, Heziyod, Pindare.. Hâilede: Eşil, Sofokles, Öripid.. Mudhikede: Meşhur Aristofan, Menandre.. Tarihte: Herodote, Tokidid, Xenophon.. Felsefe ve Ahlâkta: Tales, Pisagor, Sokrates, Platon, Aristot, Epikür.. Hitâbet ve Belâgatta: Peritles, Demosten...

Kable'l-milâd dünyaya gelen bütün bu asırlarına takaddüm etmiş dâhiler Yunan-ı Kadîm Tarih-i Edebiyyat ve Felsefiyyâtını tezyîn ve tetvîc eden birer lem'a, birer incidirler... Ve bu inciler, lem'alardır ki yalnız Yunan Edebiyat ve Felsefiyâtının değil, bizzat edebiyat ve felsefenin mübdi'idirler. Hususiyle Eski Yunan şuarâsının temâşâ kısmında gösterdikleri şiir-i muvaffakiyet, dehâ-yı sanat ve ibdâ' cidden şâyân-ı hayrettir. Onun için M.Rauf Bey'in büyük bir hakikatı ihtivâ eden şu sözleri pek câlib-i dikkattir:

"Yunanîlerin en hakiki ibda'ları edebiyatlarıdır. Husûsât-ı sâirede Mısırlılarla milel-i şarkiyyeden hayli iktibâsâtta bulundukları halde edebiyatta hiçbir milleti numûne-i ittihâz etmemişlerdir... Romalılar bile onların şâkirdidir. Edebiyat-ı hâzıra-i garbiyye hakkında vukûf-ı tam peydâ edebilmek için be-heme-hâl Yunan ve Roman Edebiyatlarını taallüm etmek iktizâ eder. Bu itibar ile Yunanîler yalnız Yunan Edebiyatının değil fakat edebiyatın mübdi'leridir. Vaz' ettikleri eşkâl-i edîbeden bir çoğu kendilerinden sonra gelen insanlara numûne teşkîl etmiş ve tevâli eden bunca a'sâra rağmen hemen cümlesi az çok ta'dilât görerek zamanımıza kadar payidâr olmuştur..."

Bütün medenî milletlerin edebiyatları üzerinde pek derin tesirler, izler bırakan Yunan-ı Kadîm üdebâ ve şuarâsının mesleklerine, âsârına nâfîz bir nazar-ı teftîş 'atfedilecek olursa hemen hükmederiz ki bütün bu büyük adamlar edebiyatı beşeriyet için pek ciddi bir vasıta-i terakki ve i'tilâ olarak telakkî etmişler; iyilik ile güzellikle, felsefe ve ahlâk ile şiiriyet ve sanata müsâvî ehemmiyetler atfederek insanların i'tilâ-yı fikrî ve ahlâkîsine hizmet eylemişlerdir.

Eserde, husûsiyle eserin üslûbunda mevcut alâim-i ihmâl ve lâ-kaydîye rağmen M.Rauf Bey bu eseri tahrîr ve neşretmekle edebiyatımıza, şebâbımıza cidden

mühim bir hizmet ifâ etmiş oluyor. Temenni ederim ki Yunan-ı Kadîm-i Tarih-i Edebiyyatı'na aid bu ilk eseri daha mükemmel ve nefis eserler takip eder.

"İtalyan Tarih-i Edebiyyatı" da ehemmiyetçe Yunan Tarih-i Edebiyyatı'ndan hiç geri kalmaz. Dante'nin memleketinin tarih-i edebiyyatına vâkıf olmamak bir müntesib-i şiir ve edeb için cidden büyük bir boşluk teşkîl ediyordu. Bu boşluğu tedkîkât ve tetebbuât-ı ciddiye neticesinde yazdığı şu eserle ilk defa olarak telâfî ettiği için M.Rauf Bey şâyân-ı tebrîktir.

İtalyan Tarih-i Edebiyyatı'nda üslup nisbeten daha itinâkârdır. Şair-i dâhî Dante'nin İtalya'nın Musset'si Petrark'ın, Bocas'ın, meşhur Machiavelli'nin, Ariosto'nun, Tasso'nun hayat-ı edebiyyeleri pek güzel, pek vâkıfâne gösterilmiştir.

Bu mühim edebî sîmalar dehâ-yı sanatlarıyla İtalyan edebiyatını, İtalyan şiirini fevk-al-âde yükseltmişlerdir. Ber derecedeki on altıncı asırda İtalyanlar Avrupa edebiyatları arasında şâyân-ı dikkat bir tefavvuk-ı edebîye mazhar olmuşlardı. Rauf Bey bu tefevvuk-ı edebîden bahsederken :"Bu devre-i terakkîye hâkim olan Aristolar, Tasolar, 'asırda bir yetişen ve bir milleti, bir kıtayı değil, fakat cihânı daire-i tesîr ve teshîrine alan Goetheler, Shakespeareler, Moliereler kadar hâiz-i kıymettir. Hayfa ki şükûhu zevâl takip edecektir. İtalyanların dört beş dâhîye Avrupa'nın efser-i şairiyyetini takdimden sonra sanki bî-tâb-ı terakki, bir müddet tevakkuf edecekler, bir asır kadar yâd-ı mazî ile zamankedâr olacaklardır..."

Hakikaten on altıncı asırdan sonra İtalyan Edebiyatı bir devr-i inhitât geçirmiş; on yedinci asırda Fransa'da edebiyat bütün şa'şa'-yı kemâliyle parlamakta iken İtalya'da pek sönük kalmıştı. Bu sönüklük on sekizinci asra kadar devam etmiştir. On sekizinci asrın nısf-ı evvelinde zuhûr eden mudhike-nüvis şehîr

"Goldoni" nûr-ı dehâsıyla sönüklükler içinde kalan İtalyan Edebiyatına hayat ve ziya saçmıştır. Goldoni İtalya'nın "Moliere"idir. Yazdığı mudhikelerle on sekizinci asır İtalyan Edebiyatına cidden büyük bir kıymet bahşetmeye muvaffak olmuştur. Rauf Bey biraz muhtasır olmakla beraber Goldoni'nin simâ-yı edebîsini zararsız gösterebilmiştir:

"1748'den sonra Goldoni mudhike vadisinde felsefe ile ahlâkı esas-ı ittihâz ederek te'lif ettiği bütün eserlerde bu esas-ı kıymetdârdan ayrılmamıştır ki, Afîfe, Mudâhineci, Kumarbaz; Mütelevvin Kadın, Tuhaf Bir İhtiyar, Hasîs ve sâire gibi bir hayli enâfis-i âsâr bu devr-i kemâlin mahsûlüdür. Bütün bu piyeslerde nazar-ı dikkati en ziyâde celbeden şey Goldoni'nin tabiî ve fazilete olan sadâkat u ihtirâm-ı bî-pâyânıdır. Müellif gerek unvan ve gerek mevzu itibariyle Moliere'i yâd ettiren her temâşasını İtalya ve bil-hassa Venedik hayatının bir safha-i mühimmesini tasvire hasreylemiştir. Mevzu'larını teşkîl eden vakayi' gayetle seriü'l-cereyandır. Hemen hemen ilk perdesi temâşâ-gere neticeyi ihsâs eder. Muhâvereler ise gayet mûcez u cevvaldir. Goldoni üstâd-ı sanatı olan Moliere'e bir çok hususlarda meşâbih ise de esas itibariyle bu iki müellif arasında büyük bir fark mevcuttur. Moliere'in piyesleri de aynı ahlâkî tezlere müsteniddir. Vakayi'deki vahdet, sâdegî ve sürat, tasvirlerdeki tabîiyinle mükâlemâtta ki münakkahıt Fransız müellifinin hemen bi'l-cümle tiyatrolarında müşâhid olur. Yalnız Moliere'in en büyük sanatı ahvâl-i ruhiyyenin tahlîl ve teşrîhindedir. O şâyân-ı hayret bir kudret-i nâfizeye mâlik olan enzâr-ı tarassudu ile kalb-i beşerin en mahrum, en mazlum noktalarına kadar hulûl ederek her türlü tezâhürâtını öğrenmiş olduğundan en sade, en tabîi muhâverâtında bile bizi teemmûl ve muhâkemeye sevkeder. Moliere'in hedefi kahramanlarının kalbi ve tarz-ı tahassüsüdür. Goldoni ise râsid ve müdekkik nazarlarını kalbimizin muzammirâtından ziyâde hâlât-ı zâhiresine atfederek sahnelerinde tabakât ve tabâyi'-i muhtelifedeki insanların tarz-ı maîşet ve i'tiyâdâtını fotoğraf 'adesesine has bir kudret-i tasviriyye ile tersîm ve tecsîm eder. Bunun içindir ki en ziyâde muvaffak olduğu piyesleri Venedik tabaka-i 'avâmını musavver olan sahneleridir. Goldoni'nin hedefi hakikat ve tabiattan ayrılmamaktır. O i'vicâcât-ı hissiye ile temâşânın mecra-

yı tabîîsini lüzumundan fazla eşkâl etmekten korkar. Belki biraz hakkı da vardır; çünkü münhasıren tahlîl-i ruhu endişesine kapılan muharrirler ekseriya tarzlarını met'ab ve gayri tabîi bir hale getirirler."

"Goldoni, Moliere kadar meftun-ı sanat olduğu halde eserlerinde ondan ziyâde merbût-ı fazîlettir. Her biri en nâfi', en hidâyetkâr bir düstur-ı ahlâkî kıymetinde olan mudhikelerindeki gaye-i asliye insanların terbiye-i fikriyye ve maneviyyesidir. Sanat ve sanatkârlığı hiçbir zaman feda etmemek şartıyla Goldoni ruh muhariri Tolstoy gibi her sayfasında, her satırında nâfi' olmak ister. Hatta o, bu hususta azıcık da müfrittir. Tasvir ve teşhîrinde menfaat-ı mutasavver olan çirkin ve iğrenç levhalar, nedâmet veya idbârı intâc eden gayr-ı meşru' muâşakalar bile Goldoni'nin eserlerinde görülmez. Bu şerâit dahilinde eser-i sanat ve mahâret-i izhârı şüphesiz büyük bir dehâ sayesinde kâbil olur ki bu dehâ Goldoni'de mevcuttur..."

Goldoni'den sonra İtalyan Edebiyatı gittikçe füyûzâtını serperek Parini, Alfiyeri, Monti, Fuskolo, Mankosoni, Leopardi gibi güzîde üdebâ ve şuarâ yetişmiştir.. M.Rauf bu mümtâz simâların hüviyet-i edebiyyelerini de bize güzel gösteriyor. İtalya'da romantizm mekteb-i edebîsinin müessisi olan Mantsoni hakkında bazı cümleler alıyorum:

"Alfiyeri ve Goldoni on yedinci asırdaki Fransız klasiklerinin taht-ı tesirinde bulunduklarından teceddüde delâlet edememişlerdir. Mantsoni ise vadi-yi temâşâda en ziyâde Goethe, Schiller ve Shakespeare'in eserlerinden istifâde eylemişti. Mantsoni de romantikler gibi tabiata meftûndur. Eserlerinin aksâm-ı mühimmesini menâzır-ı tabîiyyenin tasvîrine hasreyleyerek çok defa müheyyec ve i'tilâ-perver bir seviye-i hayâl-i âmîz ile rakîk, nezih veya muhteşem zeminlerde icâle-i kalem etmek ister..."

"Mantsoni her şeyden evvel "Sanat sanat içindir." nazariyesine muârız görünerek sanatın be-heme-hâl İtalyanların irtikâ-yı fikrî ve ictimâiyyesine hâdim bulunmasını temenni ediyor, ve mektuplarından birinde "Şiirin gayesi fayda, zemini hakikat olmalıdır.." diyordu."

İtalya'da romantizm mektebi Mantsoni ile suret-i hakîkiyyede teessüs etmiştir. Bu mektebin ilk esaslarını kuran Fransızlar olduğu klasiklere karşı en evvel kat'i bir halde galebe çalan Almanlar, İngilizler ve İtalyanlar olmuştu. Fransa'da Rousseau, Chateaubriand, Madame de Stael ve Bernardin de Saint-Pierre tarafından ihdâs edilen inkılâb-ı edebiyyeden en evvel Almanlar hisse-mend-i feyz olmuştu. İtalyan romantizmi bu mekteb-i edebiyyenin taht-ı tesîrinde teşekkül eylemiştir. İngiltere'de "Byron" ve " Walter Scott" gibi bir çok şuarâ ve üdebâ da Almanlara tevfîk hareket ederek romantik eserler ortaya koydular."

"Leopardi"den sonra İtalya ihtilali başlar. İtalya ihtilali esnasında edebiyat tabiatıyla ictimâî, siyasî ve tarihî bir şekil alır. Bu mehîb ve ciddi dakikalarda şairler memleketin ihtiyâcâtını nazar-ı dikkate alarak vatanı terennüm ederler. Ber derecedeki İtalya ihtilâlinde en büyük ve feyyaz rolü *edebiyat* oynar...

Devr-i ahirin en mümtaz ve asîl bir simâ-yı edebîsi olan ve 1906 Nobel Edebiyat Mükâfâtı'nı kazanan "Kardoçi" ile edîb-i âteşîn "Gabriyel Danonçiyev" eserde pek nâkıs hutût ile gösterilmiştir. Zaten eserin nihayetine doğru muharrirde bir rehâvet hissedilmektedir. Hususiyle "Antonyo Fogatsaru", "Matild Seraev", "Edmon de Amicis" gibi yüksek ve mümtaz mütefekkir ve sanatkârlardan hemen hiç bahsedilmemiştir. Halbuki yalnız bu üç güzide şahsiyetin hayat ve mesleklerini teşrîh, eserlerini tahlîl bize ne câzib ve kıymetdâr sahâif-i şiir ve tetebbu' bahşedebilirdi. Bunu eserde mühim bir kusur olarak görüyorum.

Ma'a-mâ-fih M.Rauf Bey'in bu eseri nakîseleriyle beraber bizde İtalya Tarih-i Edebiyatına vâkıf olmak isteyenlerin yeğane müracaat edecekleri bir vesikadır. Ve böyle bir vesikayı meydana getirmek edebiyatımıza hizmettir.

* * *

"Antre"yi cidden pek nefis bir surette tercüme ettiği için İzzet Melih Bey de edebiyatımıza hizmet etmiştir. Antre altıncı asr-ı milâdîde yaşamış bir Arap kahramanıdır. Kahramanın ismini taşıyan piyes beş fasıldan müteşekkildir. Beyrut'lu Şükrü Ganem nâmında bir zatın eser-i te'lifi olan bu temâşâ Paris'te "Odeon" tiyatrosunda birçok defalar oynanılarak büyük muvaffakiyetlere mazhar olmuştur.

Piyesin mevzûunda bir fevka'l-âdelik yok. Umumî, efsanevî bir mevzu'... Eski asırların menâkıb-ı cengâverânesiyle dolu âteşîn bir sergüzeşt-i aşk... Aynı zamanda şair olan cengâver Antre, Emir Melik'in kızı Abile'yi seviyor. Kızla izdivâca muvaffak olabilmek için kendisine teklif edilen harikü'l-âde fedâkârlıkları, kahramanlıkları kabul ve icrâ ediyor. Ruh-ı mevzu' heman işte bundan ibaret...

Basit ve ale'l-âde bir mevzûa mâlik olan bir piyesin Paris gibi bir muhît-i sanat ve irfanda bu derece mazhar-ı muvaffakiyet oluşu biraz şâyân-ı hayret gibi görünüyor. Fakat piyeslerde mevzu'lardan ziyâde mevzu'ların tarz-ı ifâde ve ihsâsı muvaffakiyeti te'minde büyük bir tesîr yaptığı düşünülürse bu hayrete pek muhal kalmaz. Fi'l-hakika Şükrü Ganem piyesteki mevzûun mebzûliyet u bisâtını zekâ-yı sanatla telakkî etmiş; tarz-ı ifâde ve ihsâsta "Teatral" bir mahâret göstermiştir. Sahneler canlı, seri' ve çalak; bazı levhalar ise orjinaldir. İşte fikrimce eser, ruh-ı muvaffakiyetini bu hayat u teatral levhalardan, bu orjinal sahnelerden alıyor. Zaten a'sâr-ı mâziyeyi canlandıran piyeslerde kudret-i sanatkârâne gösterilirse muvaffakiyet, diğer ictimâî ve tahlîlî piyeslere nisbeten, daha feyyaz ve hurûşân olur.

Fi'l-hakika eski elbiseler, eski silahlar, eski tipler, cengâverler, yeni asr-ı temâşâ-gerânın hiss-i tecessüs ve merakını sürat ve muvaffakiyetle cezb u teshîr etmekte füsûnkâr bir kudrete mâliktir.

Mütercim-i muhteremin edebiyyat-ı temâşâya aid yazdıkları mukaddimede sükutla geçiştirilemeyecek derecede haiz-i ehemmiyyettir. Bu mukaddime kitaba hususî bir kıymet bahş ve ilave ediyor. "Sanat için Sanat" nazariyesinin aleyhinde bulunan, âsâr-ı temâşânın halkın seviye-i fikriyye ve ictimâiyyesini yükseltmek için mesut bir alet vazifesini ifâ etmesini arzu eden İzzet Melih Bey'in ictihâdât-ı edebiyyeme tamamen tevâfuk eden şu sözlerini aynen buraya naklediyorum:

"...Tiyatronun ve ale'l-umum edebiyatın hissiyâtı inceleştirerek bedâyi-i tabiata mânâ-yı hayata daha derin bir surette nüfuz etmenize hizmet etmesi, muvakkat bir zaman için olsun sizi meşgul ve mütelezziz ederek can sıkıntılarınızı, kederlerinizi ağûş-ı teselliyet-sâzende zâil edebilmesi az mıdır? Ve onu sevmek, ona medyûn-ı şükrân olmak için bu kâfi değil midir?"

Halbuki temâşâ-nüvisler bununla iktifâ etmiyor, edemez. Vaktiyle pek çok rağbet görmüş olan sanat için sanat nazariye-i meşhûresinin, 'akîm olduğunu heman bütün üdebâ ve münekkidîn-i hâzıra teslîm etmişlerdir. Fi'l-hakika münekkid-i benâm Ferdinand Berontiyer'in dediği gibi mezkûr nazariye pek câzib ve elverişli idi. Bir taraftan sanatkâr, mesleğini güzellikten mâ-'adâ hiçbir maksada tâbi' kılmamakla, sanatına sâdık olduğunu farz ettiriyor; diğer cihetten de o parlak i'nikâdına istinâden edebiyat ve sanatın asıl gayesini aramak külfetini teb'îd ediyordu. Muayyen bir manzarayı, meyve ve saire gibi eşyayı tasvir edecek bir ressamdan ancak levhasının güzel ve müşâbih olması istenebilir, ve bu ressamın gaye-i hayâlîsi mücerred güzelliktir. Lakin bir edîb, bir şair, bir temâşâ-nüvis için mesele böyle değildir. Madem ki bunlar hissiyat ile beraber kuvve-i müfekkireye

hitâb ediyorlar; madem ki efkârı ifhâm için vücûd bulmuş olan kelâma müracaat ediyorlar. Birtakım fikirler ikâz etmeleri mecbûridir. Binae'n-aleyh vasıta-i ifâdesi "söz" olan tekmîl sınaat-ı bedîada ve bâ-husus halka doğrudan doğruya hitâb eden tiyatroda ruh, zeka, vicdan tekmîl hasâil-i insaniyye meydan-ı mübâhaseye girmekle, sanatkâr bunları nazar-ı itibâra almalıdır. Bu şerait dahilinde "sanat için sanat" nazariyesinin yaşaması mümkün müdür? Hiçbir maksad-ı ahlâkî veya felsefîsi olmamakla beraber takdirât-ı 'âmmeye mazhar olmuş eserlerin âlem-i edebiyatta eksik olmadığı malûmdur. Lakin bunlar öyle hafif âhenk-dâr rüyalara benzer ki fikr ü kalbimizde, çok geçmeden gubâr-ı nisyân altında silinmeğe mahkum izler bırakarak geçerler. En iyi eserler insanı en çok düşündürenlerdir... Demek oluyor ki tiyatronun güzellikten başka, daha doğrusu güzellikle beraber, daha ulvî, daha ciddi bir maksadı, büyük, müessir bir kuvveti olmalıdır. Zaten temâşâ bu maksad ve bu kuvvete mâliktir. Tâ Yunan-ı Kadîmde anfiteatırlarda oynanan faciâlarda olduğu gibi üdebâ-yı hâzıranın âsâr-ı temâşâsında dahi az çok izâh ve tedkîk edilmiş, maddî, manevî, siyasî meseleler, müddeâlar mevcuttur..."

Daha sonra "Antre" mütercimi tiyatro sahnesinin bir kürsî-i tedrîs olmadığını ihtâr ederek:

"Eğer temâşâ-nüvis, vâsıl olmak istediği gaye-i emel ile fazla meşgul olur, ikide birde cereyân-ı vak'ayı keserek uzun uzun nazariyât-ı ictimâiyye ve felsefiyyesini döker, müddeâsını ispat etmek ve temâşâ-gerâne bir ders-i ibret vermek için eşhâsı kukla gibi oynatırsa, eserinin kıymet ve meziyetine rağmen soğuk olacağı tecrübe ile sabittir. Yani temâşâ-nüvis edebiyatın rükn-i esasîsini teşkîl eden "güzellik"i ihmâl etmemeli, bi'l-akis mutâlaat-ı ciddiyeyi sanatın câzib ve nevâzişkâr sözleriyle nîm gizleyerek, yine sanatın nâfiz ve müsehhar ziyâsıyla fikirlerini tenvîr ederek mutâlaatını öyle sevimli bir surette koymalı ki onları sâmiîn seve seve tasvib etmeli..." diyor ki bu fikirlerine de tamamıyla iştirâk ederim.

Edebiyatta *Sanat* ile *Fayda*'nın bir tarz-ı sehhârânede imtizâcı lüzûmunu gösteren şu fikirler dört beş seneden beri takip ettiğim bu ictihâd-ı edebiyyenin esasını teşkîl ederler.

Raif Necdet,
26.Temmuz,1911
C.6,S.31,s.548-557.

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

Halid Ziya-Tevfik Fikret mekteb-i edebîsi erkânından Safveti Ziya Bey'in "Haralambos Cankiyadis" nâmındaki üç perdelik yeni piyesi intişâr etti.

Kadın Mektupları'yla, Küçük Hikâyeler'iyle ihmâl edilemeyecek bir mevki-i edebî ihrâzına mazhar olmuş "Salon Köşelerinde" muharrir-i muhteremin ilk defa kaleme aldığı şu piyesin iyi bir tesîr yapıp yapmayacağı, eski eserlerinin kendilerine kazandırdığı zafer ve şöhreti bu yeni piyesle te'yîd ve tevsîe muvaffak olup olmayacağı cidden câlib-i merak bir mesele teşkîl ediyordu. Ben, piyes yazmakta muvaffak olmanın ne derece güç olduğunu bildiğim için Safveti Bey'in, intişâr edeceği aylardan beri ilân olunan bu yeni eserini sabırsızlıkla bekliyor, temâşâ tahrîrinde ne dereceye kadar kudret ve muvaffakiyet göstereceklerini merak ediyordum... Fi'l-hakika, vaktiyle memleketimiz edebiyatında pek mühim tahavvüller, teceddüdler gösteren ve fakat bugün habs-i faaliyet eyleyen şâyân-ı ihtirâm bir mekteb-i edebîye mensûb bir muharririn yeni bir eser neşretmesi, hususiyle o eserin bir piyes olması nisbî bir sükûna müstağrak edebiyatımızda ra'şeler, cereyanlar husûle getirebilecek bir hadise-i edebiyye olabilirdi...

"Haralambos Cankıyadis" hakkındaki zübde-i fikrimi hemen söylemek lâzım gelirse diyebilirim ki: bu üç perdelik millî piyes, "Salon Köşelerinde" muharririni bulunduğu mevki-i edebîden zerre kadar yükseltemedi; belki biraz düşürdü. Safveti Bey 'in şu adem-i muvaffakiyeti bana büsbütün anlattı ki mükemmel, yirminci asır dimağı hassâsını tatmîn ve iknâ' edecek bir piyes, teatral bir eser yazmak cidden pek güç!..

Maa-mâ-fih hemen hükmedilmemelidir ki bu piyesin her safhası güzellikten, sanattan, kuvvet-i fikr ü şiirden mahrûmdur. Hayır.. Hususiyle bizim için pek yeni olan birinci perde muvaffakiyetkârâne yazılmış, muharrir bunda epey muvaffak olmuştur.

Sırası geldikçe söylediğim gibi, "Sanat"ı rencîde etmemek şartıyla milleti fikren, ahlâken yükseltecek bir edebiyata, edebiyat-ı ictimâiyyeye şiddetle ihtiyacımız vardır. Bu ihtiyacı tatmîne doğru yürümek sanatkârlarımızın, edîblerimizin tamamen ideali olduğu gündür ki edebiyatımızda zinde ve celâdetkâr bir inkılâb vukû' bulacak; ve bu inkılâb bütün bir milletin inkılâb-ı hakîkîsi, inkılâb-ı fikrî ve ictimâiyyesi olacak...

"Haralambos Cankıyadis"in birinci perdesi tamamen ictimâî... Eski devrede İstanbul'un ictimâî ve iktisâdî hayatını kemiren bir sefâleti, bir cerihâyı gösteriyor. Devr-i Hamidîde sarrafların, hususiyle ekâbire! istinâd eden sarrafların İstanbul'un hayat-ı resmiyye ve ictimâiyyesinde ne meş'ûm roller oynadığını bilmeyenler varsa bu eserin birinci perdesini okumakla müfîd ve müesser ma'lûmâta dest-res olabilirler. Muharrir arkasını gayr-ı meşru' bir hükümete dayamış muhtekir bir sarrafın döndürdüğü entrikaları, çevirdiği dolapları –pek de kâfi derecede değilse de– güzel gösteriyor. İşte eserin ilk perdesi böyle yeni, böyle bâkir bir ictimâî mevzû' ile pirâyedâr... Fi'l-hakika sarraf Haralambos Cankıyadis birinci perdede iyi yaşıyor. Fakat işte o kadar!... İkinci perdede o iki ve zinde mevzû' hemen birden büyük zaafa; piyes mühim bir fakrü'd-dem-i temâşâiye uğruyor.. Üçüncü perdede ise ölüyor. Eğer piyes ilk perdedeki muvaffakiyetini aynı zindeğî ile nihayete kadar idâme edebilmiş olsaydı Safveti Ziya Bey –daha doğrusu– Osmanlı sahnesi küçük bir "Şeduvar" kazanacaktı..

İkinci ve üçüncü perdelerde Yeni Çarşı'da Madam "Julyet"in hânesini ve bu muhit-i sefâhatta yaşayan bir aşkı, Şefik ile Feride'nin aşkını, daha sonra da bütün bir hayat-ı sefâhata refâkat eden sefîl teferruatı görüyoruz..

Ben eserin heyet-i umûmiyyesinde bir vahdet, bir maksat, bir rabıta bulamıyorum. Piyesin ismine bakılırsa piyes muhtekir ve nüfûzlu bir sarrafın hayat ve menâkıbını, İstanbul'un bir ceriha-i ictimâiyye ve iktisâdiyyesini göstermek için kaleme alınmış olacak. Fakat şu güzel maksadın izleri yalnız birinci perdede mevcut.. Diğer perdelerde Haralambos Cankıyadis eserin ismini taşıyan bir kahraman değil, belki üçüncü sınıf eşhâs-ı vakayi' sırasına inmiş ehemmiyetsiz bir adam halinde kalıyor. Feride ile Şefik'in aşkı, Madam Jülyet'in pansiyonunda güzerân olan hayat-ı sefâhat piyese tahakkûm ediyor. Eğer eser Beyoğlu'nun sefâhat hayatını göstermek ve Şefik ile Feride'nin yek-diğerine pereştîş eden ruhlarını tahlîl etmek ve hatta aynı zamanda bu aşka muhtekir bir sarrafın yaptığı tesîr gösterilmek için kaleme alınmış ise o halde pek basit ve mebzûl bir mevzûa mâlik bu piyese "Haralambos Cankıyadis" nâmını vermemek icap ederdi. Yok eğer eserle eski devrede muhtekir ve nüfûzlu sarrafların İstanbul'un hayat-ı ictimâiyye ve iktisadiyesinde oynadığı meş'ûm rolleri, zavallı milletin çektiği sefâlet ve felâketleri göstermek, bu cidden yeni ve bakir mevzuyla müheyyec hakikatler, ziyâ saçan fikirler, teatral safhalar irâe eylemek idiyse piyesin ünvanını eserin sonuna kadar kuvvet ve heyecanla hissettirmek, bütün esere sarraf Haralambos'ı hâkim kılmak lâzım gelirdi.. Vâkıâ son perdede Haralambos'un tesiri hiç yok değil. Fakat o kadar hafif, o kadar heyecansız, o kadar hiç arzu edilmeyecek bir surette ki okurken kari' üzerinde bir zerre-i tesîr bile bırakmıyor.

Hâsılı mevzû'da bir muvâzenesizlik, bir adem-i vahdet ve rabıta; ikinci ve üçüncü perdelerde eseri düşündüren bir besâtıt, bir 'âmiyet var. Kari'in bazı

noktalarda hususiyle birinci perdede hissettiği zevk, zevk-i fikr ü sanat eserin bitmesiyle hemen zâil oluyor..

Tarz-ı tahrire, muhâverelere gelince: heyet-i umûmiyesi itibarıyla üslûb fena değil. Fakat bazı tiradlar lüzûmundan fazla uzun ve muz'ic.. Muhâverelerin bir kısmı da tiyatroculuk sanatı nokta-i nazarından affedilmeyecek hatalarla dolu. Eşhas-ı vakâyi' kendi terbiyelerine, seviyelerine göre idare-i kelâm etmiyor. Bütün bunlar Safveti Bey 'in kalemi altında birer kukla kalıyor.. Mesela Feride'nin Şefik'e hitaplarında öyle ancak muharririn söyleyebileceği parlak tabirler, Fârisî kaidesiyle yapılmış zengin ve muhteşem terkibler var ki bunları Feride'nin ağzından işitmek pek gayr-ı tabîi olduğu için karie pek fena bir tesir yapıyor.

Bir de piyeste mühim bir nokta daha nazarıma ilişti. Muhterem muharrir bize Şefik ile Necdet'i zararsız, tahsil ve terbiye görmüş -------? birer genç olarak gösteriyor.

Halbuki sonra bu zatlara entariyle kahveye çıkan Rüştiye tahsilini ikmâl edememiş mahalle bekârlarına has sözler söyletiyor. Mesela bilâ-istisna her cümle başında tekrar ettikleri "Ah birader" hitâbı ne kadar soğuk düşüyor! Hayat-ı hakîkiyye sahnesinde her sözünün başında "Ah birader" nakaratını tekrar eden insanların bulunmadığına zâhib değilim. Fakat Şefik gibi münevverü'l- fikr gençlerin her cümleye "Ah birader" hitâbıyla başlayacaklarına da hiç kâni' olamam. Eserde hemen hiç bir şahsa tesadüf edilemez ki sözüne "Ah birader" nevazeş-bâridiyle başlamasın. Bu köhne ve gayri samimi hitâbı böyle gayr-ı tabîi bir surette, mütemadiyen işitmek âdeta insanı sinirlendiriyor.

Kemâl-i samimiyetle itiraf eylerim ki ufak bazı nâkısalardan sarf-ı nazar edildiği halde, gayet nevvâr ve câzibedâr olan birinci perdenin böyle akîm kalışı beni cidden pek müteessir etti.

* * *

Şimdiye kadar edebiyatımız çocuklarımızı çok ihmâl etmiştir. Çocukların hislerine, seviyelerine göre sanatkârâne yazılmış kaç şiirimiz; onların ruhlarını meâliyatla, fedakârlıklarla, iyiliklerle tezyîn ve tetvîc edecek kaç edebî eserimiz vardır? Halbuki Avrupa Edebiyatında, hususiyle Alman Edebiyatında küçük dimağları, kalpleri terbiye için ne kadar güzel şiirler, ne kadar mütenevvi' nefis hikâyeler, parçalar var! Avrupa Edebiyatı, çocukları bu kadar çok düşünür, düşünmeye mecbur olursa, biz ne yapmalıyız bilmem?

Çocuklarımız için yazılmış güzel ve müfîd şiirler bugün bile hemen hemen Fikret ve Emin Beylerin birkaç eserine münhasır kalacaktı: Eğer nesl-i âhir şairlerinden İbrahim Alâeddin Bey'in "Çocuk Şiirleri" nâmındaki küçük bir mecmua-i eşârı intişâr etmeseydi...

Genç ve ciddi şairi hem şiir-i kalemiyle memlekete ettiği hizmetten, hem de şu küçük eserde gösterdiği muvaffakiyet-i sanatkârâneden dolayı tebrik ederim.

Alâeddin Bey masum vicdanlara hitap etmekte ihmâl edilemeyecek bir muvaffakiyet göstermiş, çocuklarımızın en ziyâde muhtaç olduğu fikirleri, hisleri sade ve fakat aynı zamanda câzib bir lisan-ı şiir ve sanatla ifade etmiştir. Lisan ve

edebiyatımızın sadeliğe doğru aldığı cereyanda muvaffak olacağına bu mecmua-i eşâr ufak, lakin ciddi bir nişânedir.

Hemen Türkçe kelimelerle küçük dimağların seviyesine inerken genç şairin sanatkârlıktan bir şey kaybetmeyişi eserine hususî bir mümtaziyet vermiştir.

Abdülhak Hâmid Bey'in kadir-şinâs ve teşvîkkâr bir takrîziyle müzeyyen bu eserin mukaddimesinde Alâeddin Bey çocukların lüzûm-ı terbiyesine dair ma'kûl bir çok fikirler dermiyân ettikten sonra şu doğru ve şâyân-ı dikkat sözleri söylüyor:

"Ma'a-mâ-fih bazı zevâtın telakkisi gibi çocuklara anlayabilecekleri tarzda âsâr-ı manzûme belletmekten gaye, onları mutlaka şair olmaya hazırlamak değildir. Belki ahenk ve kafiyesinin hüsn-i telakki ve suhûlet hıfzından istifâde ederek kalb-i masûmda ki duygulara doğru bir cereyan vermek, onları hissettirmek, düşündürmek, o darabân-ı müphem kalpleri doğruluk, fedâkârlık, milliyet ve vatanperverlik için çarpmağa alıştırmaktır. Çocuk kalbi işlenmemiş bir elmas gibi kıymetdâr bir şekil almağa gayet müsaid iken onu ihmâl ile kömür gibi siyah bırakmak hususiyle iklimimizin yetiştirdiği zeki, cevvâl dimağları büyük ninelerin hurâfâtı, eski iptidâi kitaplarının anlaşılmaz 'ibârâtı ile imlâ etmek bir cinayet-i maneviyyedir."

Fi'l-hakika eğer çocuklarımız bizim yetiştiklerimiz gibi yetişecekler, bizim ma'rûz kaldığımız aynı şerait-i 'a'na'nât ve hurâfât, aynı köhne ve sâik tahsil ve tedris içinde bulunacaklarsa hiç beyhûde yere "İstikbâl"den bahsetmeyelim. Artık "Yarın"ı mesut bir inkılâb ile zindedâr etmek için bugünün çocuklarını yetiştirmekte, terbiye ve tedriste fennî ve büsbütün yeni bir inkılâb yapmak lâzım geldiğine kani' olmak lâzım. İşte "Çocuk Şiirleri" böyle bir kanaat mahsûlü olduğu içindir ki her

türlü alkışlara, teşviklere lâyıktır. Eserin bir kusuru varsa o da küçük oluşu, ihtiyaca kâfi olmayışıdır.

Bu bizim için pek yeni olan küçük kitapta mevcut bazı şiirlerin ünvanlarını yazmak eserin kıymetini, mevzu'ların ehemmiyetini anlamak için kifâyet eder: Allah Sevgisi, Vatan, Padişah, Osmanlı Bayrağı, Ertuğrul'un Büyüklüğü, İyilik ve Doğruluk, Mithat Paşa, Çiftçinin Nasihatı, Millet Şarkısı, Fukarayı Seviniz, Çalışmak Sonra Oyun, Nâmık Kemâl, Ahlâk...

* * *

İçinde güzelce şiirler az olmayan "Erganun"dan hiç bahsetmemek haksızlık olacak...

Mehmed Behçet Bey'in Mecmuâ-i Eşârı yek-nesaki mevzû' nâkısasından bir dereceye kadar âzâde olmak haysiyetiyle şâyân-ı dikkattir. Fi'l-hakika şiirlerin mevzu'larında nazar-ı tahlîlden firar edemeyen bir tenevvü' var. Genç şair, en ziyâde muvaffak olduğu şiirlerde epey yükseliyor. Adedi dörde, beşe inhisâr eden bu pek az kusurlu nefis şiirlerden *Rahibe*'yi aynen buraya nakletmekle Behçet Bey'in şairliği ve sanatkârlığı hakkında muhterem kari'lere bir fikr-i icmâli vermiş olurum, zannederim:

Bir ma'bed-i esrar... Ebedi bir şeb-i ümid;
Bir belde-i hicrân ve elem; hâsir ve nevmîd;
Bir haşr-ı sükûn alçalıyor kubbelerinde;
Bir ma'bed-i esrar... O kalın , eski divarlar;
A'sârdan a'sâra eder hüznünü isâr;
Bir tayf-ı teselli bile yok fevk-i serinde.

Her dem bu derin levha-i deycûr elemden,
Bir vecd-i hayal efseri bekler, düşünürken,
Muzlim geceler vehm ü sükûnuyla mukayyed;
Bir ye's-i müebbedle bütün hilkat bî-sûd
Bir hufre-i târîke düşer samt u merdûd,
Her şey: ona boşluk, ona bir leyl ü müebbed.

Bir leyl-i müebbed ki bütün samt ü bîtâb;
Yıldızlar onun rûhuna bir hande-i şeb-tâb,
Bir şiiri nevîn eyleyemez belki de ilhâm;
Elhân-ı umûmi ona âhenk-i sükûnet;
Yok, yok uzatılamaz ona bir dest-i muhabbet,
Her dem sarıyor âfakını bir hâle-i âlâm...

Müebbed ona deycûr. Ebedî bir şeb-i âmac;
Mânâ-yı ziyâ eyleyemez ye'sini târac!
Leb-ber-leb sevda-yı garâm, öyle mukaddes
Bir his ile etmez darabân-ı kalb-i hazîni;
Tetvîc edemez fikrini, âmâl birini;
Bir çöl gibi ıssız ve kurak gamlı ve bî-kes.

Bîtâb dudaklar soluyor...Gençliği eyvah,
Hep mahv oluyor, mahv oluyor, mahv oluyor âh,
Sevmek ve sevilmek edemez kalbini tezhîb;
Bir çan sesi, bir kubbe-i ma'bed, iki üç mum,
Bir makbere, bir defteri a'mâl ile meş'ûm
Hislerle eder ömr-i elemdârını ta'kîb...

* * *

"Hâre"den de biraz bahsetmek istiyorum. Eserin mevzûunda muharririn yeniliğe olan meyl-i şedîdine rağmen, bir fevk'al-âdelik, bir orjinalite yok.. Eserin esası, asırlardan beri bir çok romanlara, piyeslere sermaye olmuş basit bir vak'adan ibaret: zevc ile zevce beyninde tarz-ı terbiyenin, efkâr ve hissiyâtın adem-i tevâfukundan mütevellid uçurumun husûle getirdiği cehennemî bir girdab, bir girdab-ı hayat-ı izdivaç.. Sonra bu elîm-i esas etrafında dolaşan aynı teferruat: ihtiyâc-ı kalbî tatmîn edilmeyen, ruh ve hissi anlaşılmayan aşka susamış zevcenin diğer biriyle münasebâtı, sükûtu...ilh... Diyebilirim ki şimdiye kadar yalnız bizde intişâr eden romanların, küçük hikâyelerin, piyeslerin onda yedisi, sekizi – ehemmiyetsiz farklarla– aynı mevzua mâlik... İşte Hare'nin esası bu kadar umumî ve basit.. Sanki dört perdelik piyes şeklinde mini mini bir Anna Karanin, bir Madam Bovary... Hatta yahut bir Aşk-ı Memnu, bir Seviye Talib...

Ma'a-mâ-fih mevzû'un mebzûliyet ve besâtitine mukâbil Süleyman Bahri Bey'in kaleminin ucunda öyle sanatkâr bir sihr ü füsûn var ki eseri mebzûl olmaktan kurtarıyor... Ona âdeta bir şahsiyet bahşediyor. Muharririn üslûbunda gösterdiği cazip yenilik; fikirleri, hayalleri, hisleri ihsâs ve ifâdede, mükâlemeleri sevk ü idarede ibrâz eylediği sanat ve mahâret bana Süleyman Bahri Bey'in istikbâlde şâyân-ı dikkat bir piyes muharriri olabileceği ümidini verdi. Pek isterim ki ümidimde aldanmayayım.. Şu dört perdelik piyeste öyle güzel, öyle büsbütün yeni, öyle şeffaf ve sehhâr cümlelere tesâdüf ettim ki sayfaların adem-i müsaadesinden dolayı buraya nakledemediğime cidden müteessifim...

"Hare" muharririne sanatkâr kaleminin feyz ü sihrini tamamen gösterebilecek, dimağlara ziyâ ve intibâh serpecek bâkir mevzû'lar ibda'ına çalışmasını tavsiye ile sözü kesiyorum.

6.Eylül.1911.Raif Necdet., C.6, S.32, s.645-664.

LEF NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY

"Hepimiz kâni' idik ki bize söylemek, daima söylemek, mümkün olduğu kadar çok, mümkün olduğu kadar acele yazmak, bastırmak lâzımdır, bunların hepsi beşeriyetin faydası için lâzımdır. Ve binlercemiz birbirimizle kavga ederek, birbirimizi yalancı çıkararak, diğer kimseleri öğretmek için hiç durmadan yazıyorduk, bastırıyorduk. Ve hiçbir şey bilmediğimizin, hayır nedir, şer nedir? diye hayatın koyduğu en sâde bir suâlin cevabını bile bilmediğimizin farkına varmayarak ve birbirimizi asla dinlemeyerek, yalnız ara sıra bana da müsâmaha etsinler, beni de medhetsinler diye müsâmahakârlık ve meddahlık ederek ve bazen de karşımızdakileri kızdırarak, tıpkı tımarhanedeki deliler gibi hepimiz birden bağırıp çağırıyorduk."

"Binlerce işçiler, bütün kuvvetlerini sarf edereek, geceyi gündüze katarak muttasıl çalışıyorlar, milyonlarca kelimeleri diziyorlar, basıyorlardı; posta bu basılmış kağıtları Rusya'nın her tarafına dağıtıyordu; biz daha ziyâde öğretmeye çalışıyorduk; fakat bütün bildiklerimizi herkese bir türlü öğretip, bitiremiyorduk, ve bunun üzerine bizi az dinliyorlar diye de kızıyorduk."

"Bu pek tuhaftı, lâkin şimdi anlıyorum: bizim hakiki ve samimi maksadımız ancak mümkün olduğu kadar çok para kazanmaktı. Bu maksada erişebilmek için kitap ve gazetelere yazı yazmaktan başka bir iş bilmiyorduk. Ve binâ'en-aleyh bunu yapıyorduk. Lâkin bu derece faydasız bir iş işlediğimiz halde gayet ehemmiyetli adamlar olduğumuza kanaat hâsıl etmek için faaliyetimizi haklı gösterecek muhâkemâta muhtaçtık ve onu da uydurmuştuk..."

"... Ben tekâmül-i hayat ve ehemmiyet-i şiir dininin haklılığına şüphe getirmeden hayli bir müddet yaşadım. Ancak bu hayatımın ikinci ve hele üçüncü senesinde din-i mezkurun doğruluğundan biraz şüphelenmeğe başladım ve bunun üzerine tedkîkâta giriştim. Şüpheme ilk vesile kâhinler arasındaki 'adem-i itilâf oldu. O kâhinlerden bazıları diyorlardı ki: "Biz, en iyi ve herkese faydalı muallimleriz; biz asıl lâzım şeyleri öğretiyoruz, başkaları yanlış öğretiyorlar." Diğerleri de: "Yok diyorlardı, asıl muallimler biziz, siz yanlış öğretiyorsunuz." böylece kâhinler birbirleriyle münâza'a ederler, birbirlerini sövüp sayarlardı, birbirlerini aldatırlar, yekdiğeri aleyhine hileler yaparlardı."

"İnsanlardan müteneffir oldum, kendi kendimden de müteneffir oldum. Anladım ki nefsimizi iğfâl ile vakit geçirirken hiçbir şey bilmediğimizin, hayatta biricik mühim olan "İyi ne? Kötü ne?" sualine karşı doğru bir cevap bulamadığımızın farkına varamamışız. Ve ben ef'âlimizdeki kezb ü hatayı mübhem bir surette duyuyor ve hakikati bulamamaktan muazzeb oluyordum, lâkin gururumu okşayan sanatkâr, şair ve muallim rütbesinden vazgeçecek kadar şecâatim yoktu. Bu akılsızlıktan daha altı yıl kurtulamadım."

"İkrarü'z-zünûb"a bakarak Tolstoy'un sanatkârlık, şairlik, muallimlik gururuna büsbütün kapıldığı zannedilmemelidir. O, hiçbir zaman efkâr-ı mevcûde ile itilâf edememiştir, daima bedbîn kalmış, terakkî ve tekâmül nazariyâtına asla i'tikâd-ı tam ile mu'tekid olamamıştır.

Tolstoy, Petersburg'da bir sene bile kalamadı, yine köyüne Yasnaya-Polyana'ya döndü(1856). Köyde bir aralık çiftlik idaresine ve kır işlerine daldı. Fakat kalemi elden bırakmadı. Bu sırada "Gençlik", "Müfrezede Tesâdüf", "Boragara", "Marker'in Hatıratı" ve "İki Husar"ı yazmıştır.

1857 senesinde Tolstoy, memâlik-i ecnebiyyeye seyahat eder. Avrupa'nın terakkîsi muharrir-i bedbînin hiç de hayret ve tahassüsünü celbetmez; Tolstoy derhal Avrupa medeniyetini keskin nazarlarıyla teftiş ve tahlile girişerek o medeniyetin parlak kabuğu altında sakladığı fecî' tezadları görüp ayırmakta gecikmez: ilm ü irfânın, terakkî-i sanayi'in göz kamaştıran ziyâsı Tolstoy'un nâfiz gözlerinden fakr u sefâletin 'umk u vüs'atini, fukara ve zu'afaya karşı irtikâb olunan mezâlimin şiddet ve dehşetini gizleyemez. Tolstoy, bu ilk Avrupa seyahati ihtisâsâtını "Prens Nehlidof'un Hatırâtından, Loseren" ünvanlı eserinde anlatıyor: Prens Nehlidof'u Loseren'de cereyan eden bir vak'a ta 'umk-ı ruhuna kadar nüfûz ederek titretmiştir. Tolstoy'a göre hârikü'l-âde haiz-i ehemmiyyet olan bu vak'a şundan ibarettir: 1857 senesi Temmuzunun yedinci günü Loseren'de, dünyanın en büyük zenginleri tarafından iskân edilen Şotiserhof Oteli önüne bir fakir gelerek yarım saat şarkı çağırmış ve kitara oynamıştır. Otelde bulunan yüzü mütecâviz ashâb-ı servet bu muganniyi dinliyorlardı. Muganni şarkısını bitirdikten sonra üç defa bu adamlardan para vermelerini rica etmiş ise de hiçbir kimse ona hiçbir şey vermemiş ve hatta hâzırûndan bazıları onunla istihzâ etmişlerdir.

"İşte vak'a-i mühimme –Prens Nehlidof'un Hatırâtı'nda Kont Tolstoy yazıyor– işte öyle bir vak'a-i mühimme ki zamanımızın murahhasları ateşli ve silinmez harflerle bunu kaydetmeye mecburdur. Bu vak'a gazetelerin, tarih kitaplarının ihtiva ettiği vakayi'în cümlesinden daha ciddi, daha amîk ve daha ziyâde haiz-i ehemmiyyettir. İngilizler, çok para verip de kendilerinden eşya almıyorlar diye binlerce Çinlileri öldürmüşlermiş; Fransızlar, Afrika iyi buğday mahsulü veriyormuş diye binlerce Arapları katletmişlermiş; İmparator Napolyon Pelombiyer'de yayan geziyormuş ve kendisinin sırf irade-i halka istinâden hükümdarlık ettiğini ispat için Fransızlara muttasıl yazılar yazdırıyormuş; bütün bu haberler ötedenberi ma'lûm şeylerdir; Lâkin Temmuz'un yedinci günü Loseren'de vukûa gelen hâdise-i azîme gayet yeni ve şâyân-ı hayrettir; bu hadise beşeriyetin ebedi fenalıklarında olmayınca,

cemiyyet-i beşeriyyenin bir devre-i muayyene-i tekâmülü semeresidir. Bu hâdise tarih-i ef'âl-i beşere değil, tarih-i terakki ve medeniyete mütealliktir."

"Neden bu mugayyir insaniyet-i vak'anın herhangi bir Alman, Fransız veya İtalyan köyünde vukûu mümkün değildir de, burada medeniyet, hürriyet ve müsâvâtın en âlî dereceye irtikâ ettiği, en medeni milletlerin, en medenî adamların toplandığı bu mahallede cereyanı mümkündür? Neden bu farkı, insaniyet-perver adamlar, cemiyet halinde umûr-ı hayriyye ve insaniyet-kârâneye muktedirler de kendi kendilerine kalınca hissiyat-ı kalbiyyeden tamamen te'arrî ediyorlar? Meclislerinde, mitinglerinde Hristiyanlığın Afrika vahşileri arasında ta'mîmini kemâl-i harâretle teşvîk eden, Hindistan'da bekâr yaşayan Çinlilerin gâilesini çeken, bütün beşeriyeti tarîk-i hakka irşâd için cemiyetler kurmakla uğraşan bu zatlar, kalplerinde insanın insana olan hiss-i basit merhametini neden duymuyorlar? Yoksa bu adamlardan o his büsbütün kalkmış mıdır? Onları meclislerinde, mitinglerinde, cemiyetlerinde oynatan hiss-i insaniyetin yerine kâim olan menfaatperestlikle gururdan mı ibarettir? Acaba medeniyet insanlar arasında mevcut muhabbeti tabîiyyeyi izale mi ediyor? İstihsâli için o kadar masum kanı dökülmüş, o kadar cinayetler irtikâb olunmuş müsâvât bu mudur? Halk da tıpkı çocuklar gibi müsâvât sözünün yalnız sesiyle mi mesut olabilir?"

"Bütün bu tefekkürâttan anlaşılıyor ki Tolstoy'un terakkî ve medeniyete itimâd ve itikâdı pek gevşemiştir; ikmâl-i nefs-i gâye-i hayâlisine –ki bi'l-âhire felsefesinin esaslarından olacaktır– teveccühü şimdiden başlamıştır.

Tolstoy, seyahatte iken, pek sevdiği biraderi Nikola vefat ederek, muharririn ruhunu kesîf bir zulmet-i ye'se garketti. Bütün müşâhedâtı kara bir renkle boyandı, şüphe yok ki, Tolstoy'a bu vâkıanın tesir-i azîmi olmuştur. Tolstoy, kardeşi ölünceye kadar etrafında ölümün müthiş tahrîbâtını az görmemişti. Kafkasya'da, hele

Sivastopol'de ölülerle muhât kalmıştı. Lâkin asıl kardeşi ölürkendir ki mevtin soğuk ve korkunç gözlerinin ruhuna saplandığını duydu: "Hayatımda hiçbir şey kardeşimin ölümü kadar bana tesir etmemişti. O daima ölümden fena bir şey yoktur derdi; fakat iyi düşünülecek olursa hayattan daha fena bir şey yok. Kendisinden bir eser kalmayacak olduktan sonra kardeşim ne için uğraştı, çalıştı?..."

"Ölümünden birkaç dakika evvel uyur gibi olmuştu; sonra birdenbire uyandı ve kemâl-ı dehşetle sordu: "A, o ne?" O, kendisinin hiçliğe battığını görmüştü. O, hiçliğe yuvarlandığı zaman yakalayacak bir şey bulamadıysa, sanki ben mi bulacaktım?"

Me'hazlardan Solovyof, Nikola Tolstoy'un vefatı zamanını, kardeşi Lef Tolstoy'un hayatında gayet mühim bir an olmak üzere telakkî ediyor; bu andan itibaren Tolstoy'u fikr-i mevt ta'zîbe başlamıştır; bu andan itibaren Tolstoy hayatı mevt nokta-i nazarından teemmüle meyyaldir; bu andan itibaren, Tolstoy'un âsârında, şu büyük ve korkunç sual mevzu'dur: "Yarın evcâ'-ı mevt başlayacak ve nihayet her şey insan için hiçe, sıfıra müncerr olacak öldükten sonra bütün bu mekruh yalanlardan aldatmalardan ibaret hayata ne lüzum var?"

Hâsılı bu andan itibaren Tolstoy'un en parlak sayfalarında bile zıll-i mevtin uçuştuğu mahsustur.

Yusuf Akçura

C.6, S.34, s.846-854.

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

Milletlerin tarih-i edebiyatlarına vukûf, sade edîbler ve şairler için değil, herkes için, muhtelif mesleklere mensup her dimağ-ı mütefekkir için de feyzkârdır, müsbet bir inkılâb kadar nevvardır... Bizde tarih denilince yalnız siyasî ve askerî hadisât-ı cihan hatıra gelir. Bu, ne büyük, ne affolunmaz bir hatadır... Tarihi yapan insanların dimağı, insanların vicdanı değil midir? O halde dimağları teşrîh, vicdanları tahlîl etmeyen; hadisât-ı dimağiye ve vicdaniyenin esbâb u 'avâmiline nüfûz eylemeyen, birleşmiş, muhtelif kitleler ve cemâatler birçok dimağlar ve vicdanların tâbi' oldukları kavânin-i ruhiye ve ictimâiyeye zaferle infâz-ı nazar edemeyen tarihler pek sönük, pek naçiz kalmaz mı?

Bir milletin tarihini yazmak elbette hükümdarların tantana-i mübalağa ile âlûde terceme-i hâllerini yapmak, yahud kumandanlarının menâkıb-ı galibiyet ve hezîmetlerini terennüm etmek değildir... Tarih, fenni bir tarzda, millletin ruhunu ve dimağını tahlil eder, muhtelif devrelerde geçirdiği inkılâbât-ı siyasiyye ve ictimâiyyeyi, tahavvülât-ı fikriyye ve ahlâkiyeyi esbâb u müessirâtıyla gösterebilirse ancak o zaman nâmına mesudâne istihkâk peyda eyler.

Sırf askerî, sırf siyasî tarihlerde de bu hassa, bu hassa-i tahlil az çok bulunmak lâzımdır. Onun için fikrimce bir milleti olduğu gibi, her nokta-i nazardan gösterecek tarih, o milletin tarih-i medeniyetidir. Tarih-i medeniyet... Ben bundan daha şâmil, daha muhît bir tabîr bulamıyorum. Ve bu terkibden siyasî, askerî, ictimâî, edebî, fennî, ahlâkî ve dinî bir tarih kasdediyorum. O halde, eğer tarih kâmilen veya kısmen mazinin derinliklerine, uzaklıklarına gömülmüş bir milletin şahsiyetini, ruhunu vuzûh ile sıhhat ile temâşâ için elimize verilmiş bir dürbün ise..

herhalde bu dürbün o milletin yalnız safahât-ı siyasiyye ve askeriyesini değil, belki daha büyük bir ehemmiyetle hadisât-ı ictimâiyye ve cereyânât-ı fikriyyesini de, en ince teferruâtına kadar gösterecek "modern" bir alet-i teftiş ü tarassud olmalıdır. Tarihe bu feyz-i bülendî, bu ihtişâm-ı kemâli verebilmek için edebiyat, tarih-i edebiyat ne mesut ve müesser bir vasıtadır[1].

Bir milletin siyaseti ile edebiyatı beyninde, basit nazarlar için girizân veya gayr-ı mer'î olsa da, hakikatte şâyân-ı ihmâl olmayan bir münasebet ve rabıta vardır. Bunun için sırf bir tarih-i siyasî yazarken o milletin edebiyatını yani efkâr ve hissiyatını , ahlâk ve itiyâdâtını nazar-ı dikkate almamak; istikşâf-ı hakikat için bunları mühim bir âmil, bir pişdâr olarak kullanmamak hiçîye doğru rücû'unu istilzâm eder bir hezimettir...Keza bir milletin, tarih-i edebiyatı yazılırken ictimâiyyat ve ahlâkiyyâtına ve o ictimâiyyat ve ahlâkiyatın tevlîd ettiği siyasete doğru tevsi? etmemek, esbâb u müessirâta nûr ve ziyâ sıçratmamak demek olacağı için zulmete ruhsat-ı cereyan vermektir.

'Acem tarihi edebiyatından dört beş asırlık mühim bir devre-i maziyi muvaffakiyetle yaşatan *Ser-Âmeden-i Sühan* "yüksek bir medeniyetin mehd-i tulû'ı ve mezar-ı ufûlü" olan İran'ın aynı zamanda ictimâî ve ahlâkî marazlarını, siyasî gafletlerini de ifşâ ederek siyasiyyat ile edebiyat arasında bir muvazenet-i suûd-u sükût mevcut bulunduğunu gösteriyor; bin seneden beri İran Edebiyatında vuku'a gelen tebeddülâtın üç yüz seneden beri İngiliz Edebiyatında husûl bulan tahavvülattan daha az, daha ehemmiyetsiz olduğunu söylüyor ve esbâb u müsevvirâtını tahlîl ediyor.. Hiç şüphe yok, bu levha-i tevakkuf ve inhitâtı tasvir ve tersîm eden esbâb u müessirat, biz Türkler için de ibretler, tesirler, intibâhlarla tedkîk ve tahlîl olunmaya lâyıktır.

---

[1] Neşredilmekte olan Büyük Tarih-i Umûmî'de Ahmet Refik Bey'in milletlerin edebî tarihleri için mühim bir mevki' tahsis ettiği görülür ki cidden şâyân-ı takdirdir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hüseyin Dâniş Bey'in ünvanını Türkçe yazılmış bir kitap için acîb ve garip gördüğüm "Ser-Âmeden-i Sühan"ında İran'ın on altı güzide şairi cidden büyük bir mahâret-i üstâdâne ile tedkîk ve tetebbu' edilmiştir. Bütün manasıyla mütehassıs bir kalemin mahsûl-ı bedîî olduğuna kalpte husûle gelen bir itimâd-ı nuşîn ile kitap takip edilirken asırlarca Osmanlı Edebiyatı üzerinde bir nüfûz ve tesîr gösteren bu muhteşem klasik edebiyatın tantana-i bülendi nazarlarda tecelli eyliyor.

Eser gayet mühim bir mukaddimeyi hâvîdir. Mukaddimeyi lisan-ı Farisînin envâi kadîmesi hakkında serd edilen malûmât-ı müfîde takip ediyor. Bundan sonra şairlerin tahlilât ve tedkîkâtına geçiliyor. Burada istitrâden şunu söylemek istiyorum ki Daniş Bey biraz daha tevsi'-i tedkîkât etmiş, eserinde bazı tadilât icrâ eylemiş bulunsaydı "İran Tarih-i Edebiyatı" nâmıyla bir mecelle-i nefise vücuda getirmiş olurdu. Binâ'en-aleyh "Ser-Âmeden-i Sühan" ünvanına da hiç hâcet kalmazdı. Maa-mâ-fih ben yine Ser-Âmeden-i Sühan'ı bir müntehabât, bir eşâr-i güzide mecmuası olmaktan ziyade, bir tarih-i edebiyyat olarak telakkî eyliyorum.

Mukaddimenin ihtivâ ettiği elîm hakikatler karşısında derin derin düşünmemek.. Pek parlak, pek şa'şa'dâr bir mâzi-i medeniyyete, bir mâzi-i edebiyyata mâlik İran'ın bugünkü inhizâm-ı siyasî ve ictimâîsi karşısında derin bir lerziş-i melâl ile titrememek gayr-ı kâbil... Mukaddimeden şu hazîn, fakat intibâh-feşân satırları aynen buraya naklediyorum.

"Fakat bugün Asya'nın şerâit-i siyasiyye ve ictimâiyyesi büsbütün değişmiştir. Şimalde Ruslar cenubda İngilizler iki büyük kutb-ı nüfûz ve iktidarı vücûda getirmişler ve Asya'nın kıtaat-ı İslamiyyesini o iki kutba bir daha sökülmez bağlarla rabtetmişlerdir. Bu nüfus tedrîcen gayr-ı mahsûs bir surette teessüs etmiş ve şimdi içinden çıkılmaz ve gayet ma'kud bir şebeke, bir balık ağı haline gelmiştir. Bugün

onu kırıp, koparabilecek kuvvet ancak kuvve-i maddi ve sipahîdir ki o da maa'l-esef İran'da mefkûd... Sasaniler zamanında nüfusu elli milyonu tecâvüz eden İran bugün sekiz milyonluk bir memleket derekesine inmiş ve bu kadarcık nüfus bile temin-i kuvvet-i lâ-yemût için gece ve gündüz fakr u ihtiyac ile pençeleşmekte bulunmuştur. Üç asra karîb bir zamandan beri bütün faaliyet-i dimağiyyesini nevbet be nevbet Haydarî, Nimetî, Şeyhî, Pabî gibi mezâhib-i icâd ve etfâsına sarfederek mevcudiyet-i maneviyyesini yıpratacak ve "Fena-fillah" tarîka-i sofiyyesini bu suretle sui-istimale kadar vardırarak hurâfât içinde boğulup kalacak yerde cevdet-i fikriyye ve ciyâdet-i zihniyyesini ıslah-ı cinsiyyet ve tezhîb-i husûlete vakfetmiş olaydı ve cereyân-ı umûmi-i temeddüni takipten geri kalmaya idi ve bunları yapabilmek için silkinip ba-rezâlet ve taassubunu tamamıyla omuzundan atabile idi. İran elbette bugünkü hâl-i elem-engize giriftâr olmazdı..."

"Zaman geçtikçe ahlâf-ı İran, eslâf-ı İran'ın yerini tutamamış ve müverrihin ve üdebâ hasbe'l-vazîfe beyân-ı hakikate ve teşvîk-i fazîlete sa'y edecek yerde müdâhine ve temellük tarîkini ihtiyâr ederek birçok selâtin-i müstebiddenin sefahatlarını ve vüzerâ ve hükkâm-ı denaet-pîşenin rezaletlerini ibârât-ı mutantana ile medh etmekten utanmayacak kadar alçalmışlar ve mübalağa-yı güna-gûn ve ekâzib-i fezahat-nümûn ile onları bir kat daha irtikâb-şenâyi'e tergîb eylemişlerdir..."

"...İran'ın düştüğü derekât-ı zevâle idâre-i siyasiyyesiyle birlikte edebiyatı da sürüklenmiştir. Bu edebiyat, İran'a edvâr-ı muhtelifede hükümrân olan ümerânın nevbet be nevbet ittihâz ettikleri usûl-u siyaset ve müteveliyyen zuhûr eden hadisât-ı ictimâiyye icâbınca zaman zaman millî –ictimâî ve ahlâkî– tasavvufî eşkâle girdikten sonra nihayet edebeşşukununa ve rezilâne bir hezel ü temellük girivesinde saplanıp kalmış ve bir kere battığı o mezlekeden bir daha kurtulup çıkamamıştır..."

Gerek hayat-ı ferdiyyenin, gerek hayat-ı idariyye ve ictimâiyyenin bütün safahâtında en meş'ûm, en muzır ve menfî kuvvet, hiç şüphe yok, tekmîl-i vüs'at manasıyla ahlâksızlıktır. Bu meş'ûm-ı müesser şimdiye kadar ne kadar milletleri girdâb-ı izmihlâle doğru sürüklemiş, ne kadar insanları tarihin yani ebediyetin sîne-i tel'înine terketmiştir. Hüseyin Dâniş Bey Sadi'nin memleketini son asırlarda tezebzüb ve inhitat içinde bulunduran yeğane âmilin ahlâksızlık olduğunu bu âmilin edebiyat âleminde de muzır ve elîm tesirler yaptığını söylemiş olmakla aynı zamanda hâzık bir tabîb-i ictimâî kudret-i fikriyyesine mâlik bulunduklarını ispat ediyorlar... Mukaddime-i eserin şu safhası cidden mühim ve ehemmiyeti nisbetinde intibâh-feşândır.. Bu safha-i mühimmeyi ise edebiyatımıza aid rakîk bir mesele takip ediyor.

İran Edebiyatı'nın son zamanlara gelinceye kadar Türk Edebiyatı üzerinde ne kadar mühim bir tesîr yaptığı muhtâc-ı izâh değildir. Yunan-ı Kadîm Edebiyatı'nın Fransız Edebiyatı üzerindeki tesîri ne kuvvette ise İran Edebiyatı'nın, Türk Edebiyatı üzerindeki tesîri de o derecededir, belki de fazladır.. Yalnız esefle şunu ilâve etmek lâzım gelir ki ikinci tesîr birinci tesîr gibi müfîd ve feyyâz değildir.. Fi'l-hakika bu tesirden Osmanlı Edebiyatı mana itibariyle hemen hiç müstefiz olamamıştır.. Yalnız lafz cihetinden, tantana ve âhenk cihetinden –o da bir dereceye kadar– istifâde etmiştir. Fakat öyle bir istifâde ki aynı zamanda mazarattan da büsbütün 'ârî değil! Acem Edebiyatı'nın Türk Edebiyatı üzerinde müsbet, feyzkâr bir tesîr yapamamasının sebebini Ser-Âmeden-i Sühan muharrir-i muhteremi bulmakta gecikmiyor; Osmanlı Edebiyatı'nın zaman-ı mâzide Fars Edebiyatı'na pey-rev olduğu için geri kaldığı hakkında bazı münekkidin tarafından edilen iddianın doğru olmadığını söyleyerek şu suâli irâd ediyor: İran'da medayih-nüvis ve mütebasbus şairlerden başka takip ve imtisâl olunacak şair mi yoktu?

İtiraf edeceğim ki şu sual-i münekkidânede büyük bir şemme-i hakikat vardır. Fi'l-hakika şairlerimizin çoğu İran Edebiyatı'nı taklîd ederken hüsn-i intibâhta

muvaffak olamamışlar; şiirlerini, şiirlerinin ruh-ı hislerini müthiş mübalağalar, bî-lüzûm tantanalar, müfrat teşbîhler içinde boğmuşlar, İran'ın manaya, fikre, felsefeye, samimiyetle ehemmiyet veren üdebâ ve şuarâsını değil, tantana-i elfaz ve sathiyat-ı mana içinde şenâverlik eden şairlerini takip ve taklit ile imâte-i evkât eylemişlerdir.

Bunun neticesi olarak Türk şiirlerinde her şeyden evvel [مى نى] kafiyesi icrâ-yı hükmeyliyor, eserlerde cidden bir millet için mûcib-şeyn addedilecek bir sefâhat hiss ü fikri nümâyân oluyordu. Bunun böyle olmasında o zamanki Osmanlı ahvâl-i ictimâiyyesinin, o zamanki Türk seviye-i irfanının 'azîm bir tesiri olmakla beraber diğer bir nokta daha vardır ki bu, Hüseyin Dâniş Bey'in her nasılsa nazar-ı tahlîlinden firar etmiştir. Osmanlı Edebiyatı teessüs edip de biraz mevcûdiyetini göstermeye başladığı bir zamanda İran Edebiyatı yavaş yavaş eski kudret-i fikriyye ve saltanat-ı hissiyesini kaybediyor, memleketin hâlet-i siyâsiyye ve ictimâiyyesiyle hem âhenk olarak edebiyatı da zaafa, fakr u efkâra düçar oluyordu. İşte Hüseyin Dâniş Bey'in şâyân-ı imtisâl ve taklid buldukları Hayyamların, Sadilerin, Hakanîlerin, Mevlevîlerin, Firdevsilerin Türk şairleri tarafından takip ve taklit edilememesinde "âsârında dünya durdukça ölmek bilmeyen nice metin hikmetler, büyük felsefî hakikatler" mevcut olan bu büyük adamların Türk şairleriyle muâsır olmamalarının da bir tesîri olmuştur. Çünkü muasır şairlerin, ediblerin nüfûzu tesîri eski üdebâ ve şuarânın nüfuz u tesîrinden daha başka, daha şedîd ve müesserdir. İran'ın bu cidden büyük şairleri değil Osmanlı şairleri tarafından, hatta kendi vatandaşları, kendi ahlâfı tarafından da (bi't-tab zamanın tesîr-i teceddüd ve inkılâbına hürmetkâr olmak şartıyla) takip edilmediği içindir ki İran hazîn bir sükût-ı edebî ve ictimâîye duçâr oldu. Onun için Osmanlı şairlerinin İran'ın 'âlî, fesâd-ı ahlâktan, sefahat-ı histen âri büyük şairlerini takip ve taklit etmesinden dolayı Daniş Bey'in muhikkâne yürüttüğü tenkid, daha şedîd olmak üzere, aynı zamanda İran'ın müteahhar şairleri hakkında da kâbil-i tatbiktir. İran Edebiyatı'na eski füyûzâtını, eski zindegîsini kaybettirmekte avâmil-i ictimâiyye ve ahlâkiyyenin muhassalası zâlim ve yegâne bir sebep olmuştur.

Bu zâlim sebep, maa't-teessüf İran Edebiyatı'nın Türk Edebiyatı üzerinde tesîr-i icrâ ettiği zamanlarda da Osmanlı vatanında mevcut idi!..

Artık ba'de-mâ İran Edebiyatı'nın Osmanlı Edebiyatı'na mühim bir tesîr yapması muhâldir. Edebiyatımız bundan sonra garbın edebiyatıyla –fakat zinde, metin ve nevvâr edebiyatıyla– muharrik tekâmülünü takip edecek, garbdeki şule-i irfân ile hayat-ı marifet ve sanatını takviye ve tenvîr eyleyecektir. Hüseyin Dâniş Bey "Edebiyat-ı Osmaniyye'de şimdi garbe doğru bir temâyül var.. Fakat bunun ne dereceye kadar zevk-i millî ve mahallîye tevâfuk edebileceğini istikbâl bize gösterecektir." demekle garb müteveccih bu temâyüle karşı tereddüd ve şüphe perverde etmiş oluyor. Kemâl-i katiyyetle söylerim ki bu teredüdleri muhakk değildir.. Dûr-ı endişâne ve hekimâne hareket etmek ve ruh-ı milliyeti rencîde eylememek şartıyla Osmanlı Edebiyatı ba'de-mâ ancak Garb Edebiyatı'nı takip ve tedkîk etmemekle terakkî eyleyecek yükselecektir. Yalnız edebiyatımız değil, her şube-i irfânımız garbden esecek nefahât-ı hayat ve füyûzât ile canlanacaktır... Biz ancak garbın irfanına, irfan-ı hakikîsine sarılmak ile kurtulacağız. Bizim için yegâne hedef-i selâmet budur. Maa-mâ-fih hiçbir Osmanlı kendi edebiyatı üzerinde vaktiyle bu kadar 'azîm tesirler yapan ve cidden pek parlak, pek şa'şa'dâr bir maziye mâlik bulunan İran Edebiyatı'nı bundan sonra da, ruhunda en derin bir lerziş-i ihtirâmla, selâmlamakta tereddüd etmeyecektir.

ukarıda da söylediğim gibi fikrimce Ser-Âmeden-i Sühan bir müntehebât, bir âsâr-ı güzide mecmuası olmaktan ziyâde bir tarih-i edebiyattır. O halde mükemmel bir tarih-i edebiyat olmak için pek az şeye arz-ı ihtiyâc eden Türk lisanıyla yazılmış bir esere "Ser-Âmeden-i Sühan" ünvan-ı Farisîsini vermek, hem eserin mevzûu hem de tahrîr edildiği lisan-ı nikât nazarından şâyân-ı tenkîddir. Maa-mâ-fih ciddi vesaik ve tetebbuata müstenid mükemmel bir te'lif-i güzîn meydana getirmek esere güzel bir ünvan vermemekten mütevellid kusuru ta'dîl, hatta imhâ edebilir... Fi'l-hakika Danişmend-i muhteremin sıhhat-ı tetebbuât ile zinde şu eserleri cidden pek vâkıfâne

ve üstâdâne yazılmış, İran Edebiyatı'nın en mühim, en muhtaç vesaik bir safha-i pür-şa'şa'sı bî-hakkın gösterilmiştir. Burada kendilerinden, vaad buyurdukları gibi, İran'ın Hafız-ı Şirazi 'den sonra yetişmiş üdebâ ve şuarâsını da ikinci bir cilt ile Osmanlı 'âlem-i irfânına ihdâ buyurmalarını rica edeceğim.

Milletlerin tarih-i edebiyatlarına vukûfun pek müfîd olduğuna kanaat-ı dimağiyem olduğu için evvelki musâhabelerimin birinde M.Rauf Bey'in vücûda getirdiği Yunan-ı Kadim ve İtalyan Tarih-i Edebiyatlarından bahsederken mütehassıs kalemler tarafından diğer milletlerin de tarih-i edebiyatları yazılması temennisinde bulunmuştum. Geçen ay, İran Tarih-i Edebiyatı'nın bir kısm-ı mühimini gösteren bu mükemmel cildi görmekle cidden pek sevindim. İnşallah yakında –bi't-tab' mütehassıs kalemler tarafından yazılmak şartıyla– Fransa, Alman, İngiliz, İsveç, Rus tarih-i edebiyatlarına da mâlik oluruz. Aynı zamanda bizim de mükemmel bî-taraf, vesâik-i sahihaya mâlik mufassal bir tarih-i edebiyatımız yok.. Mevcutlar pek nâkıs ve muhtasır.. İhtiyac-ı hâzır ile pek gayr-ı mütenâsib.. Ümit edelim ki saha-i ulûm ve edebiyatımızı kaplayan hareketsizliğe, atâlet-i kesîfeye rağmen, yakın bir istikbâlde bize mufassal, mükemmel, bî-taraf kabil olabildiği kadar gayr-ı şahsî bir Osmanlı Tarih-i Edebiyatı ihdâ edecek müteşebbis ve faâl bir kahraman-ı tetebbu' yetişir..

"Ser-Âmeden-i Sühan"ın bahsettiği ilk İran şairi "Rûdegi"dir. İran Edebiyat-ı hâzırası İran-ı kadîmin yedinci asr-ı milâdîde din-i İslâmı kabul etmesiyle teessüs ediyor. Fakat bu teessüs eden edebiyat iki asır kadar şâyân-ı dikkat bir simâya mazhar olamıyor, yahud tarih böyle bir sima-yı mümtâzı iyi zabt u tesbît edemiyor ki dokuzuncu asr-ı milâdi nihayetlerinde yetişen "Rûdegi" ilk İran şairi addolunuyor. Hüseyin Dâniş Bey Rudegi'nin olmak üzere marûf-ı âsâr-ı edebiyyenin nisbeten pek muntazam ve kavâid-i aruz ve kavâfîye pek mutâbık olmasından dolayı kendisini İran'da ba'de'l-İslâm zuhûr eden birinci şair olmak üzere kabul edememekle beraber eserine bu şairle başlıyor.. Rûdegi'yi meşhur Firdevsi takip ediyor. Firdevsi'ye aid tedkikât ve mutâlaat bu büyük şairin kudret ve şöhretiyle mütenâsib... Daniş Bey bize

"Şehnâme" müellif-i şehîrini olduğu gibi göstermeye muvaffak olmuştur. Firdevsi'nin kudret-i şairâne ve sanatkârânesini anlamak için şu mukayeseye atf-ı dikkat etmek kifayet eder: Ebu'ş-şuara "Homer"in "İlyada" ve "Odisse"si, "Virgil"in "Eneid"i, hatta Voltaire'in "Haniyad"ı ne ise Firdevsi'nin de Şehnâmesi odur.. Onuncu asr-ı milâdîde Avrupada edebiyat hemen hiçbir mevcudiyete mâlik değil iken Firdevsi'nin içinde yaşadığı asra takaddüm ederek Şehnâme gibi Yusuf u Züleyha gibi bedialar meydana getirmesinde sâik ancak deha olabilir.. Şehnâme nesren Fransızca'ya tercüme edilmiştir. Bu meşhur eserin İran Edebiyatı üzerinde husûle getirdiği müfîd tesirleri Daniş Bey güzel gösteriyor; bu tesirâtı mühim ve câlib-i dikkat bulduğum için aynen naklediyorum:

"Evvelâ – kendi zamanına kadar nesyen mensiyyen derecesine gelmiş olan lisan-ı Farisî'nin yeni baştan ihyâsına hizmet etmiştir. O altmış bin beyitlik koca Şehnâme'den baştan başa iki yüz yahud iki yüz elli kelimeden fazla lügat-ı Arabî'yeye tesâdüf edilemez..."

"Sâniyen – o zaman kâmilen mahv u zâil olmuş olan ihtisasât-ı vataniyye ve temâyülât-ı milliyeyi İranlılar içinde yeniden cûş u hurûşa getirmeye medâr olacak efkâr ile mâli olan Şehnâme İranlılara kendilerinin kim olduklarını, hangi merâhil-i terakkî ve tekâmülden geçtikten sonra hangi esbâbdan dolayı tedenni ettiklerini göstermiş ve kalplerinde ilk defa olarak muhabbet ü vataniyeyi iş'âl etmiş ve bu suretle zerdüştîlerin yani eski ateşperest İranîlerin bugünkü ahfâdının İran toprağından bugüne kadar tamamıyla kat'ı rabıta etmemelerine sebep olmuştur."

"Sâlisen – o zamana kadar bir meseli mevcut olmayan böyle muazzam bir tarih-i manzumî ortaya koyarak velev bu kadar tavilü'z-zeyl bir eseri adeta bir solukta başlayıp bitirircesine selîs ve yek-âhenk bir siyâk-ı müstahsende nazm u icâd bir

dahînin kudreti dahilinde bulunduğunu bülega-yı zamane göstermiş ve bununla edebiyat-ı İranîyeye bir ruh-ı taze nefhetmiştir."

Firdevsi'den sonra Menuçehri, Nasır Hüsrev gelir.. Bu rakîk ve sanatkâr şairleri meşhur Ömer Hayyam takip ediyor.. İran-ı kadîm şairlerinin nasıl bî-payan bir feyze mâlik olduklarını anlamak için eserlerinin mütemeddin ve müterakki lisanlara tercüme edildiğini söylemek kifâyet eder. Hususiyle Ömer Hayyam'ın şiirleri hem İngilizce'ye, hem Fransızca ve Almanca'ya tercüme olunmuştur.! Firdevsi'nin Şehnâmesi kadar Hayyam'ın da "Rübaiyyât"ı meşhurdur. Ömer Hayyam, her büyük adam gibi pek çok tenkidât ve muhâcemâta ma'rûz kalmıştır. "Kendi zamanının tâûn-ı felâket-nümûnı hükmünde olan erbâb-ı taassub ve nifâka karşı sihâm-ı ateşbâr taarruz ve tehâcümünü tevcîh etmiş olduğundan yaşadığı asrın nâil-i takdîri olamadı." Fikrimce bundan daha tabîi birşey olamaz. Hakiki dahîler asırlarına takaddüm edenler, asırlarının mahdûd efkâr ve i'tiyâdâtına sığamayanlardır.. Bu dehalar nûr-ı zekâlarıyla muhitlerini ve asırlarını kaplayan taassub ve cehâlet bulutlarını yırtar, parçalarken kabil midir ki mahdûdü'l-fikr mevcudiyetler tarafından üzerlerine tufân-ı tezyîf ve tahkîr dökülmesin. Ömer Hayyam'da Voltaire gibi taassuba ilân-ı harb etmiş, onunla şedîd müsâdeme ve mücadelelerde bulunmuştur. Benim fikrimce hiçbir şair İran'a kalemiyle Ömer Hayyam kadar hizmet etmemiştir. Son derece liberal olan bu mütefekkir, dimağının barikalarıyla zulmetleri parçalamış, memleketini bir inkılâb-ı fikrî ve ictimâîye hazırlamıştır. Daniş Bey "Hayyam"ın İngiltere ve Amerika'da şöhreti şarktaki ma'rûfiyetinden kat kat fazladır diyor ki cidden şâyân-ı ibret ve hayrettir!..

Ömer Hayyam'dan sonra "Hadika"sıyla müştehir sinâî tantana-i elfaz ile dolu kasideleri ve mersiyeleri şahsiyet-i fârikasını teşkîl eden Hakanî, "Hubsiyyat" ile ma'ruf Mes'ud Salman, "Mahzenü'l-esrar" ile mütemâyiz Nizâmî gelir. Cemâl İsfahani, Kemâl İsfahani'den ve medhiyyât vadisinde pek büyük şöhret kazanan

Enverî'den sonra da meşhur Mevlâna Celâleddin Rûmî İran Edebiyatı'nı feyzlere, şa'şa'lara müstagrak ediyor.

Mesnevi müellif-i ebedî El-İştihârı da eserde pek güzel tahlîl ve tetebbu' edilmiştir. Zaten "Ser-Âmeden-i Sühan"ın meziyyet-i mümtâzesi mutâlaa ettiği şairleri bilâ-istisna büyük bir sıhhat-ı vukûfla, derin bir zindegî-i tahlîl ile göstermesidir.

İran'ı yükselten büyük mütefekkir simâlardan biri de Sadî'dir. Sadî yalnız İran'ın değil bütün insaniyetin dâhisidir, o kadar yüksek ve mümtâzdır. Sadî gibi bir şaire, bir mütefekkire mâlik olduğu için İran ile'l-ebed magrûr ve müftehir olabilir..

Benî âdem a'zâ-yı yekdiğerend,
Ki der âferineş zîk-i güherend

Bedia-i insaniyyesini bundan altı ay yedi asır evvel terennüm etmek için dimağ mutlaka pek asîl bir cevher-i deha ile şa'şa-peyra olmuş olmalıdır. Gülistan şair-i Layemont'un takdirkârı olan İngilizler bu büyük moralistin –hatta sosyalistin– âsârını İngilizce'ye tercüme etmişlerdir. Asr-ı hâzırın yüksek, muhib-i insaniyyet mütefekkirlerinin ideallerini altı yedi yüz sene evvel besleyen bu "feylanterup? şairin şahsiyyet-i mümtâzesi hakkında bir fikr-i mücmel peydâ etmek için Fransa müsteşerikin-i ma'rûfesinden Silvestre de Sacy'nin Daniş Bey tarafından tercüme edilen, şu fikrini okumak lâzım: "Sadî, meslek-i ruhanîyi muhassa bazı saf-dilân-ı İslâmın gafletlerinden istifâde ederek batâet ve sefâhatla imrâr-ı hayat etmek için ihtiyâr eden sofîlerden değildi. Çünkü kendisi şeref-i diyaneti bu suretle pây-mâl edenler hakkında ağır bir lisan-ı 'itâb-âmiz isti'mâl eder. Nazariye-i ahlâkiyyesi pek temizdir.. Meslek-i ahlâkîsi ne rehâvete, ne de şiddet-i takayyüde meyyaldir.

Meslek-i felsefîsi hükm-i kadre inkıyâd ile istiklâl-i fikr ü hareket arasında münkasım mu'tedil bir mezhebdir..."

Hüseyin Dâniş Bey'in Şeyh Sadî hakkındaki şu fikri de pek muhakk ve pek şâyân-ı dikkattir: "Bunların cümlesinden ziyâde nazarımda Şeyhin mahiyetini büyülten âdet-i hukukiyyesidir. Hakikati, bütün açıklığıyla zamanına göre arkasından sürüklemesi muhtemel olan muhâtarâta rağmen söylemekten çekinmeyen bu şaire bunları söyleten yaşadığı cemiyetin içinde gördüğü nekâis ü müsavi olmuştur."

Ser-Âmeden-i Sühan İran'ın en büyük, en necîb şairlerinden Hafız-ı Şirazi ile hitâm buluyor. Sînesinde dört beş asırlık parlak bir edebiyatın şa'şa'-i füyûzât ve bedâyîi saklayan bu büyük ve nefis cildi kütübhane-i milliyyemize ihdâ ettikleri için muhterem muharririne teşekkür eder, İran üdebâ-yı müteahhiresini bildirecek ikinci cildi de tahrîr ve neşr buyurmalarını tekrar rica eylerim..

Bu teşekkür ve ricadan sonra "Ser-Âmeden-i Sühan"da nakîse telakki ettiğim iki nokta hakkında –samimiyetle telakkî olunacağından emin bulunduğum için– beyân-ı mutâlaat etmek isterim: bu iki noktadan biri muhterem muharririn o lüzûmundan fazla mutantan üslubuna aittir. Hüseyin Dâniş Bey de teslim buyururlar ki Osmanlı lisanının muharrik tekâmülünü çizen en hâkim kuvvet, sadeliğidir. Bunun böyle olduğunu anlamak için bundan otuz kırk sene evvel yazılan âsâr ile bugünkü eserlere bir darbe-i nazar fırlatmak kifâyet eder. Emin olmalı ki bugünkü eserler ile on beş yirmi sene sonra yazılacak eserler arasında da sadelik nokta-i nazarından gayet büyük bir fark görülecektir.. Bu, öyle bir kanûn-ı tabîi, bir cereyan-ı tekâmül ki önüne set çekmek gayr-ı kâbil.. Osmanlı lisanı hakkında bugün perverde edilen ideal, güzelliğine ve kuvvetine halel getirmemek şartıyla, kâbil olabildiği kadar, o lisanı Arabî ve Farisî 'anâsırdan, terâkibden tecrîd ve tahlîstir. Nevâ-yı sarîr muharrir-i muhteremi bazen o kadar mutantan ve müselsel terkibler isti'mâl ediyorlar ki, o

esasen güzel üsluplarına rağmen, insanın Veysî'den, Nergisî'den bir parça okuduğuna kâil olacağı geliyor. İşte kullandıkları terkiblerden bir ikisini buraya yazıyorum: kâide-i halel na-pezîr zeval u enderes.. ref'i ihsasâtı minnet ü şükrân.. şükrân-ı ezvâk-ı bî-payan visâl... bu gibi ruhlu ve zengin bir mana ifade etmekten uzak müselsel terkibleri zevk-i hâzırın hazmedemeyeceği tabîidir.

İkinci nakise de "Ser-Âmeden-i Sühan"ı tezyîn eden eşâr-ı Fârisiyenin Türkçe'ye tercüme edilmemesidir. Daniş Bey gibi her iki lisanda cidden mütebahhir bir şair-i muktedirden Fârisî şiirlerin Türkçe'ye tercümesini istemekte haklıyız. Öyle zannediyorum ki şu noksan, Osmanlı gençlerinin bu eser-i güzînden edeceği istifâde ve istifâzeyi maa't-teessüf epey tahdîd edecektir. Ecnebi bir milletin tarih-i edebiyatı yazılırken şuarâ ve üdebâsından intihâb edilen şiirler ve nesirler yalnız o lisan ile mi yazılır; yoksa eserin tahrîr edildiği lisana da tercüme edilir mi?.. Faraza bir muharrir Türk lisanı ile bir İngiliz Tarih-i Edebiyatı te'lif etse de Shakespeare'in, Byron'un, Taisan'ın şiirlerini kitaba yalnız İngilizce olarak derc eylese bu kitaptan kaç Türk müstefîd olur? Sadi'nin, Hayyam'ın, Celâleddin'in, Firdevsi'nin şiirlerini okuyup tamamen anlayacak hatta mütefekkirlerimizden, şairlerimizden, yüzde kaç kişi çıkar? Zannederim, hiçbir Osmanlı mütefekkiri veya şairi Hayyam'ın, Sadi'nin Fârisî lisanıyla yazılmış şiirlerini tamamıyla anlayamadığından dolayı tenkîd ve tahattia edilemez. Zemin-i istifâdeyi tevsî' ve teşmîl için İran Edebiyatı'nın bu güzîde şiirlerini Türkçe'ye –hiç olmazsa nesren– tercüme etmek lâzım ve zarurîdir.

Hüseyin Dâniş Beyefendi arz ettiğim şu lüzûmu ikinci ciltte lütfen nazar-ı dikkate alırlarsa Osmanlı şebâbına, Osmanlı 'âlem-i irfânına îfâ ettikleri hizmeti tevsi' buyurmuş ve o 'âlemi kendilerine bir kat daha müteşekkir ve minnettar bırakmış olurlar...

20.Kânun-ı Evvel 1911. Raif Necdet. C.6, S.35, s.868-883.

"TEZAD" ROMANI MÜNASEBETİYLE BİRKAÇ SÖZ

Söze başlamazdan evvel vesile-i mütâlaat ittihaz ettiğim romanın muharrir-i nezih ve muktedirini 'âcizâne tebrike müsâraatla hissiyât-ı hürmetkârânemi takdîm eylerim.

İtiyâdâtımızda, tefekkürâtımızda, harekâtımızda icrâ-yı ahkâm eden 'acîb tezadlar vatanı ve bizi daima girdablara sürüklüyor. "Tezad"ın kahramanı gibi vazifeye münkâd olacağımıza, ihtirasâtımıza mağlup oluyoruz. Nâşid hilkatinde erkeklere, Behire tıynetinde kızlara zavallı vatanımız ne kadar muhtaçtır. Muhabbet-i vataniyyeye bu merd delikanlının hissiyâtına hâkim olmuş, o sayede vazife, aşkına galip gelmiş. Fakat bu en kavi irtibâtı kırmak için kendisine kuvvet-bahş olan nedir? Pak bir vicdanın, saf bir kalbin, temiz bir mefkûrenin mahsul-ı bedîi Behire'nin mektubu değil mi? İctimâî derdlerimizin en muhlik yaraları izdivâc hususunda iltizâm ettiğimiz teseyyüblerden neş'et ediyor. Yaşadığımız asrın terakkiyâtıyla mütenâsib bir tahsil ve terbiyeye çocuklarımız ne kadar muhtaç ise âdâb-ı muâşeret-i milliyye ile kesb-i ünsiyyete de o nisbette müftekirdir. Lakin biz valideler bu mühim meselede biraz lâ-kayd davranıyoruz. Kızlarımızı ciddi bir malûmât iktisâbına lâyık görmüyor, ilm ü irfan ile techîze hakkıyla çalışamıyoruz. Onlarda o nâkıs tahsilleriyle iktifâya mecbûr kalınca modaya, âlâyişe tâbi' oluyorlar.

Nâ-mütenâhi emellerin husûlü için ihtiyâr edilen zâid masraflar aile hayatının muvâzenesini ihlâl ediyor. Binâe'n-aleyh bir kıza zuhûr eden tâlibin meziyyâtından ziyâde servetine rağbet olunuyor. Saadetin servetle kabil-i istihsâl olacağı zehâbıyla ne büyük felâketlere meydan veriliyor.

Bir taraftan da erkek çocuklarımızı tevsî-i malûmât için Avrupa'ya gönderiyoruz. İşte bu noktada ictimâî cerihalar kangren olmak tehlikesine marûz bulunur. Bunların ekseriyeti Nâşid gibi zencir-i aşkı kıracak iktidârı nefslerinde bulamıyor, kollarında birer yâdigâr-ı şebâb ile 'avdet ediyorlar. O dağdağa-i medeniyette yaşamış, zevk ü tarabla efnâ-yı vücud etmiş bir kadın, bir İslâm ailesinin muhit-i sükûnu içinde bahtiyar olamadıktan başka duhûlünden evvel mesut yaşayan hane halkının da bâis-i bedbahtîsi oluyor. O kadını hayatına terfîk eden erkek gençliğin, muhabbetin gözlerini setr ettiği perde altında bir müddet kâni' olduğu bahtiyarlığa akraba ve ehibbasını da iknaya çalışıyor. Yavaş yavaş perde yırtıldıkça hakikat bütün merâretiyle tavazzuh ediyor. Hele dünyaya gelen çocukların, ale'l-husus kızların hayat-ı muztaribânesi şâyân-ı terehhüm bir raddeyi buluyor. O zavallı kız büyüdükten sonra validesiyle sokakta gezmek şerefinden mahrûm kalıyor. Validesi sokakta tesâdüf ettiği âşinâlarla görüşürken mestur bir kadının musâhabeye iştirâkı bi't-tabi' münasebet olmaz. Binâe'n-aleyh refâkat ve himâyet-i maderâneden müstefîd olamaz. Evdede muamele aynı tarzda cereyân eder.

Meselâ validenin isim günü yahud senebaşıdır. Gelen misafirlere, tertîb edilen müsamerelere kız hep bigânedir. Hatta validesiyle pederi arasında bile bazen bir yabancıdan başka bir şey değildir. Ecnebi bir kadınla izdivac edenler aynı mesele dolayısıyla hemşirelerine de gadr etmiş, istikbâllerine kahhâr bir darbe vurmuş oluyorlar.

Biz Avrupa'nın terakkiyât-ı ilmiyye ve medeniyyesinden istifâde etmeğe, şâyân-ı imtisâl cihetlerinden hisse-yâb-ı menfaat olmağa muhtacız ancak her kavmin fenâ itiyâdâtı da kâbil-i inkâr değildir. Biz o fenâ kısmı taklîde meyletmeyelim ki emeklerimiz hebâ olmasın. Kızlarımız Behire gibi 'azm ü sebata, hüsn-i ahlâka

mâlik olur, iyi bir terbiye görürse Naşid gibi evlâdlar da tekessür eder. Erkeklerin de mürebbiyesi kadınlardır. Vatanın teâlisi kadınlarınt eâlisiyle müterâfiktır.

17.Kânun-ı Sâni. 1911.Selânik

Zekiye.

C.6, S.36, s.992-993

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

Geçen ay on sekizinci asrın fatihi Jean Jacques Rousseau'nun iki yüzüncü sene-i devriye-i velâdeti münasebetiyle Paris'te Panteon'da fevka'l-âde merâsim yapılmış, bu büyük mütehassıs ve mütefekkirin nâmına rekz edilen âbidenin bir zümre-i güzîde muvâcehesinde resm-i küşâdı icrâ edilmiştir. Başta Reis-i Cumhur Mösyö Kaliyer olduğu halde Fransa'nın meşâhir-i mütefekkiriyâtından, siyasî ve edebî eâzımından birçok zevât bu mümtâz ve muhteşem merâsimde isbat-ı vücûd eylemek suretiyle kadir-şinâslıklarını, mazinin büyüklerine hürmet ve merbutiyetlerini göstermişlerdir.

Rousseau yüksek ve orijinal şahsiyetiyle, fikrî hususiyle hissî dehasıyla yalnız Fransa'nın değil, umûm-ı beşeriyyenin on sekizinci asrına hâkim olduğundan Panteon'da merâsimde bulunan zevâtın husûle getirdiği heva-yı ihtisâs ve ihtirâmda bütün bir insaniyyet-i asîle ve mütefekkirenin ruhu ihtizâz etmiştir.

J. Jacques'ın sene-i devriyesi münâsebetiyle dünyanın tekmil gazeteleri, mecmuaları uzun uzadıya on sekizinci asrın bu yegâne evlâdından bahsetmiş, Rousseau'ya aid birçok kitaplar, hatıralar intişâr eylemiştir. Sanki Panteon makber-i meşâhirinde icrâ olunan merâsim bir nefha-i icâz-kâr ile Rousseau'yu diriltmiş, onsekizinci asrı canlandırmıştır. Diyâr-ı efkârda esasen Rousseau kadar tedkîk ve tetebbu'a müsaid bir zemin pek azdır. Çünkü Rousseau'dan bahsetmek bütün asırdan, bütün bir inkılâbdan bahsetmek demektir.

Cihan-ı medeniyyet matbûâtı Fransa'dan ziyâde insaniyete aid filozof şairden böyle derin bir vecd-i perestişkârâne ile bahseder, sütunlar doldurulurken gazetelerimizin şu fikrî ve edebî "Aktüalite"ye, şu muazzam ve muhteşem hâdise-i medeniyyeye de lâ-kayd kalışı cidden sezâ-vâr-ı teessüftür. Bilmem yevmî sayfalar, siyasiyyâtın girdbâd-ı ihtirâsâtına ma'kes olmak mahiyetinden başka bir manaya, bir ruha mâlik değil midirler?...

Herkes ne derse desin, ben Rousseau'yu, sathi düşünülürse bu garip ve acaip hatta belki mecnun mahlûku mabed-i insaniyyetin, mabed-i intibâhın ilk rahibi, ilk vâizi telakki eder; "Mukavele-i İctimâiyye"sini bir İncil-i inkılâb gibi takdîskârâne sever; onun ilk darbe-i nazarda anlaşıması güç ruhunun, riyâya ve ca'liyyete düşman o ulvî ve hassas ruhunun baş döndüren ve insana hiss-i ihtirâm-ı ilhâm eden yüksekliği karşısında bir huşû-ı dindârâne ile ser-fürû eylerim... Fi'l-hakika Jean Jacques'e hürmet ve meclûbiyyetim ne kadar şedîd, ne kadar 'amîk olmuş olmalı ki o müstesna ve ferâi dehayı şu kırık ve bî- mecâl kalemle tahlîl ve tesbit etmek için bana cesaret-i kâfiye verebilmiştir.

Derin bir mecrâ-yı yabis içinde meçhul menbalardan, mutalsam şelâlerden bir mucize-i hayat ve taravet bekleyen edebiyatımızda maa't-teessüf el'ân mühim bir hareket, bir feyzân yok.. Şu yubûset, şu hareketsizlik arasında muhterem kari'lerime edebî ve ictimâî on sekizinci asrı dehasının bâd-ı nûruyla müveccehler, ziyâlar içinde bırakan Rousseau'yu, o mütemevvic ve müteheyyic ruhu, ile velev ki nâçiz ve nâkıs olsun, göstermeye muvaffak olursam kendimi bahtiyar 'addedeceğim.

Jean Jacques Rousseau "1712" Haziran'ın yirmi sekizinci günü İsviçre'nin "Cenevre" şehrinde dünyaya gelmiştir. Protestan olan pederi ekser vatandaşları gibi saatçi idi. Hatta muaharren İstanbul'a gelerek I.Sultan Mahmud'a saatçi başı olmuştu. Validesi Rousseau küçük iken vefat etmişti. Bu suretle Jean Jacques pek küçük bir yaşta iken müebbeden validesinden, on iki yaşında da memleketinden çıkmaya

mecbûr olmuş pederinden ayrılmıştı. Çocuk amcasına terk edilmişti. Amca, Rousseau'yu civar kasabada Manastır Reisi olan protestan bir rahibin dest-i terbiyesine tevdî‘ eylemişti. Jean Jack burada üç sene kadar kalmış, epey bir tahsîl görmüştür. Kasabanın ve civarının menâzır-ı bediası Rousseau'nun tabiata meftûn ruhunu tamamen teshîr eylemiştir. Filozofun bi'l-âhire âsârında görülen ve bütün felsefesine tahakkûm eden *Aşk-ı tabiat* hissi burada tenemmüv ve inkişâf etmiştir.

Bundan sonra, Rousseau'nun hayatı bir keşmekeş içinde derbeder ve serseri geçer. Roussaeu'nun ne garip, ne titiz ve merdum-giriz bir ruha mâlik olduğunu a‘mâk hüviyetinde nasıl bütün insanlara benzemez bir maya-i ‘asabiyyet ve mümtâziyyet bulunduğunu anlamak için zaman ve mekan ile hiçbir zaman itilâf edememiş âsi ruhunun müselsel tugyânlarına dikkat eylemek kafi... Rousseau nereye gitmiş, hangi mesleğe sülûk etmiş ise orada bir isyan, bir cidâl ibdâ‘ eylemiş; baştan başa roman olan hayatı, hususiyle kırk yaşına kadar, zengin bir sergüzeşt-i serseriyâne içinde geçmiştir.

Protestan rahibi ile kavga ettikten sonra amcası kendisini bir müdde-i umumî mu‘inine verir. Fakat Rousseau burada kabil değil duramaz, az bir müddet sonra vazifesini terk eder; bir hakkâka çırak olur. Bu hırçın çocuk bu işte de ancak üç ay kadar mukâvemet edebilir... Bu üç ay zarfında da, vazifesini ifâ edecek yerde, yakın bir kütüphanedeki kitapları karıştırmakla vakit geçirir.. Bir gün hakkâkın gönderdiği yerden avdet etmek için pek geç kaldığından ustasının haşin tekdîrâtına duçâr olmaktan ise hiç gelmemeyi muvâfık bulur; istiklâle, perestişkâr ruhunu tehzîz eden hiss-i âzadegî ile şuh ve bedî‘ tabiatın sîne-i nevâzeş-perverinde, mest ü meftûn dolaşmaya başlar.. Nihayet bu serseri çocuğu civar köylerden bir rahib tesâdüf ederek Rousseau'yu himâyesine alır. Katolik olması için "Anesi" kasabasında kasabasında katolik "Madam de Warens"in himâyesine tevdi eder. Rousseau'nun sevimli, güzel simâsı dul madamın pek hoşuna gider. Rousseau bir müddet burada kalır. Sonra genç kadın Jean Jacques'i "Toren"e gönderir. Orada Rousseau katolik

olur. Madam de Warens bu genç serseriyi şedîd bir muhabbetle sevmiştir. Fakat Rousseau'nun o vahşi ve firarî, o serkeş ve merdumgiriz ruhu tamamıyla Madam'a teslim olmamıştır. Pek muhtemeldir ki Jean Jacques da genç kadını sevmiştir. Fakat hiçbir zaman aşkını Madam'ın arzu ettiği vech ile izhâr etmemiştir. Nihayet bu garip ve asabî mahluk bir gün genç kadınla da kavga ederek çıkıp gider. Bir müddet mürebbilik eder. Lakin bu mesleğin de istibdâdına tahammül eyleyemez. Yine kendisine daima şefîk bir valide gibi bakan Madam de Warens'e 'avdet eder. Madam bir meslek-i mahsûs sahibi olması için bu sefer Rousseau'yu bir medrese-i diniyeye verir. Fakat Jean Jacques'da rahib olmak için bir zerre-i istidâd bile mevcut bulunmadığından mektebi terk eder; mûsîkî tahsiline başlar. Kasaba kasaba dolaşarak nihayet Paris şehrine kadar gider. Epey devam eden serseri bir hayattan sonra tekrar Madam de Warens'ın yanına gelir. Bu defa madam ile beraber birkaç sene mesut ve pür-sükûn bir hayat geçirir. Mutâlaâtta, tedkîkâtta ve tetebbuâtta bulunur. Bu sa'yin bir mahsulü olarak "Narcisse" isminde bir komedi yazar. Fakat o hırçın ve asabî, o hiçbir muhite, hiçbir emele sığmak şanından olmayan çılgın ve cidâl-cû ruhu yine isyan eder. Madam de Warens ile tekrar bozuşur; onu terk eder ve sefâret katipliğiyle Venedik'e gider. Bir sene sonra orada da sefir ile kavga ederek Paris'e döner. Paris'e 'avdetinde Diderot, Dalamber, Voltaire, Fantonel, Kondiyak Mûsîkî-şinas-ı azim ve Madam d'Epinay ile mu'arefe eyler. Artık Rousseau'ya ketaib-i şöhretin pişedârları yaklaşır. Mûsîkîde gösterdiği istidâd şâyân-ı dikkat bir dereceyi bulur. Tertib ettiği mûsîkî parçaları son derece mazhar-ı takdir olarak ekâbir konaklarında çalınır. "Köy Falcısı" nâmındaki tiyatrosu da büyük bir muvaffakiyete nâil olur. Saltanat-ı hüsnleriyle salonları tezyîn ve tetvîc eden en kibar, en güzel ve nefis kadınlar Rousseau'nun etrafında pervâne gibi dönmeye başlarlar. Lakin Rousseau'nun o ser-âzad, o mağrur ve vahşi ruhu ne ketaib-i şöhretin ihtirâmlarına, ne de bu mümtâz nefîselerin nazarlarına vuzûh ile cevap verir. Fi'l-hakika Jean Jacques hürriyet-i şahsiyyesine, istiklâl-i harekâtına o kadar hürmetkâr ve perestişkâr idi ki hem peri-i şöhretin tesîr-i cazibedârı, hem de mest-i bahş kadın gözlerinin istibdâd-ı teshîrkârı karşısında hür ve lâ-kayd kalabiliyordu.

1750'de "Dijon" Akademisi'nin üdebâya hitaben ulûm ve fünûnun ahlâka hizmet edip etmediğine dair sorduğu suâle verdiği o meşhur cevap Rousseau'yu artık tamamen zirve-i istişhâra is'âd eylemişti. Edebiyata meraklı sahibe-i irfan bir kadın olan Madam d'Epinay şatosu civarında bir köşkü Jean Jacques'e veriyor, 'uzletgâhına çekilen filozof şimdi kitapları ile müreffeh ve pür-sükûn bir hayat geçiriyordu. Burada bulunduğu müddet zarfında "Nevol Elois" "Kontra-Sosyal" "Emile" gibi en meşhur eserlerini yazmıştır.

Zamanına, zamanının i'tiyâdât-ı siyasiyye ve ictimâiyye, 'an'anât-ı fikriyye ve terbiyesine şiddetle hücum eden bu eserlerin tevellüd ettiği heyecan o kadar şedîd olmuştu ki Rousseau artık Paris'te kalamamıştı.. "Emile" Darü'l-fünûn tarafından men' olunuyor ve parlamento kararıyla yakılıyordu! Rousseau yakalanmadan Fransa'dan firar edebildi. Sekiz sene İsviçre'de, Hollanda'da, İngiltere'de serseriyâne dolaştı. Ne tuhaf, ne garip tecelli ki Jean Jacques yalnız Fransa'da değil, bulunduğu diğer memâlik-i mütemeddinede de mahkum oldu.. İşte asrında anlaşılmayan, takdir edilmeyen, bir deha-yı mazlum daha. Rousseau "İtirafât"ını İngiltere'de yazmış, fakat ikmâl edememiştir. Muahhiren İsviçre'ye avdet ederek 1778'de Cenevre'de "Ermononvil" de altmış altı yaşında olduğu halde vefât eylemiştir.

Rousseau'nun muhtasar tercüme-i hâli bundan ibaret... Şimdi bu müthiş inkılâbcının, Fransa'nın bu ilk büyük nâsirinin ruhunu ve eserlerini tahlîl ve tetebbu' edelim:

Rousseau âzadegîye olan fart-ı meclûbiyyet sâikasıyla böyle her türlü rabıta ve intizâmdan 'âri bir hayat-ı serseriyâne geçirirken daima sanatkâr ve hülyadâr, daima bedâî-i tabîiye ve meâli ezvâka karşı hassas, daima tabiatın güzelliğine, semanın ve denizin şiiriyetine meclûb ve hayran kalmıştır. Rousseau'nun kalbi çok

güzel, çok saf ve şefîk idi. İnsanları yalnız cümlelerinde değil, hakikatte de kardeş telakki ederdi. Hissiyâtı gayet temiz her türlü riya ve ca'liyetten âzâde idi. Tebasbusun ebedî düşmanı idi. Bütün insanlara karşı kalbinde tabîi ve ihtiyârî bir muhabbet vardı. Son derece mağrur ve ser-âzâd, son derece perestişkâr-ı istiklâl olduğundan zamanının zî-nüfûz insanlarına, kral da dahil olduğu halde, zerre-i ehemmiyet vermez, çektiği her türlü sefâlete mahrûmiyete rağmen muazzam ve lâ-hûti bir gıda olan gururu kendisini yaşatır ve yükseltirdi.

Hiçbir kimseye benzemeyen Rousseau, eşya ve eşbah-ı muhiteyi asla olduğu gibi görmemiştir. Kırk yaşına kadar ona her şey hakikatten fazla güzel, o yaştan sonra da olmadığından ziyâde çirkin görünmüştür. Hayal, Rousseau ile hakikat arasında bir mania olup, daima kendisine eşyanın rahiyasını renk ve âhengini değiştirmiştir. Off!.. İyi kalbli, temiz ruhlu, yüksek idealli mağrur ve romanesk Rousseau nerede... Onun güzergâh-ı hayatını te'zîb ve tahrîb eden riyâ ve ihtiras sahnesi cemiyyet-i beşeriyye nerede!... Rousseau insanlar hakkında tabîî bir aşk ile mütehassis olduğu, saf ve temiz kalbi bütün insanları iyi ve 'âli-cenab görmek istediği için enzâr-ı nefretine çarpan bayağılıklardan, sefâletlerden son derece müteessir olurdu. Beşeriyet hakkında bir hiss-i merhamet ve muhabbet perverde etmeyen bir adam insanlarda gördüğü zulümlerden, âdiliklerden o kadar mteessir olmaz. Bu, pek tabîidir. Fakat Rousseau gibi ulvî, şefîk, muhib-i insaniyyet kalplerin cemiyet ile temastan aldıkları cerîhalar pek derin ve samimidir. Bu cerihaların en felanet-rup? bir kimseye bile muahhiren insanlardan iğrendirmesi muhtemeldir.

Âsârıyla, efkâr-ı felsefiyye ve ictimâiyyesiyle istikbâl üzerinde pek şedîd, pek zevâl, nâ-pezîr tesirler bırakan, 'asâ-yı teshirkâr şahsiyetiyle asrının cereyânını değiştiren bu insaniyet-perver filozof aynı zamanda Fransa'nın en cazip, en lirik, bir nâsiri, en büyük hikâye-nüvisidir. Evet, bu müthiş inkılâbcı, her şeyden evvel, hassas bir şair, büyük bir hayalperverdir. Fi'l-hakika Jean Jacques'in eserlerinin hemen

hepsi efsûnkâr üslûbuyla birer romandır. Faraza "'Adem-i Müsâvât", *İnegalite* "İnsaniyet"in.. Mukavele-i İctimâiyye *Contra Social* "Cemiyet"in.. Novel Eloise "Aşk"ın.. Emile "Terbiye"nin.. "İtirafat" *Confession* da kendi hayatının romanıdır.

Rousseau bütün bu romanlara tamamen ruhunu, o müşfik ve mağrur ruhunu koymuştur. Rousseau'nun kalbini tenvîr eden şafak şefakat romanlarını insanî ideal ile hâledâr etmiştir. Rousseau'nun bu büyük, bu insanî ideali ile hayat-ı ictimâiyyenin şekl-i hakikisi beynindeki fark-ı 'azîm muahhiren onu müthiş bir ictimâî anarşist yapmış, ve Jean Jacques şedîd bir savletle zamanının bütün eşkâl ü esasât-ı ictimâiyyesine hücum eylemiştir. İşte bunun içindir ki büyük bir şair, mümtâz bir nâsir olan Rousseau aynı zamanda dimağı hep sulh ve aşk-ı insaniyyet ile pür-heyecan bir feylezof, bir inkılâbcıdır.

Rousseau daima "İnsan iyi olarak doğar. Cemiyet onu fenâ yapar.." der. "İnsan iyidir." Bu sözü Rousseau'ya insanlar hakkında beslediği şefkati söyletiyor. "İnsanlar fenâdır." Bunu da gururu... Bütün müddet-i hayatınca Jean Jacques bu sözleri tekrar etmiştir. Çünkü bütün müddet-i hayatında onu şefkati ve gururu bir an bırakmamıştır. Rousseau hiçbir zaman insanların hâl-i tabîide yaşamamalarının mecbûri olduğunu kabul etmez. O, hâl-i tabîiyi, tabiata avdeti beşeriyet için en muvafık bir yaşayış 'addeder: "Evet, hâl-i tabîiye avdet edelim. Dünün zincirlerini kıralım... Tarihi leyl-i insaniyetin o meş'ûm rüyasını silelim..."

Rousseau'nun cemiyete düşman olmasının başlıca sebebi hayat-ı ictimâiyyenin insanların kalplerinde hırs-ı câh, zım', hased, tahakküm-ü bî-lüzûm u mühellik izzet-i nefs gibi fenâlıkları, ihtirasları tevellüd etmesidir. Maa'mâ-fih, Rousseau'nun hâl-i tabîiye avdetinden maksadı hâl u vahşete ric'ât etmek değildir. Onun üzerine titrediği emel insanın kalbinde mevcut bekâret-i hissiyyenin tesîr-i cemiyyet ile efsad edilmemesi, insanın iyi, müşfik, muhabbetkâr, serbest, saf ve tabîî

bir hayat geçirmesidir. Bütün bu noktalarda Tolstoy Rousseau'ya ne kadar benzer.[1] Victor Hugo da insanların iyi olarak doğduğuna, hayat-ı ictimâiyyenin onları telvîs ve efsâd ettiğine kani'dir.

Rousseau'dan sonra bu büyük feylozofun nazariyât-ı felsefiyye ve ictimâiyyesini tervîc ve müdafaa eden birçok mütefekkirler zuhûr etmiştir. Fakat bütün bu muharrirler ve mütefekkirlerin hiçbiri Tolstoy kadar Jean Jacques'ın efkâr u nazariyâtına sadakat ve samimiyetle yapışmamıştır. Tolstoy bütün kuvveti manasıyla Rusya'nın Rousseau'sudur.

Bazı nikât-ı nazardan Rousseau'ya benzeyen bir İngiliz edîbi vardır ki nâmı henüz medenî âleme yayılmaya başlamıştır. Dimağı sulh u insaniyet emel ve efkârıyla meşbû' olan bu simâ-yı necîbi, bu şerefdâr İngiliz ismini kar'ilerime takdîm ediyorum: Bernard Shaw... Birçok cihetlerden Rousseau'ya olan müşâbeheti cihetiyle istitrâden bu İngiliz mütefekkirinden biraz bahsetmek isterim..

Bernard Shaw 1858'de tevellüd etmiştir. Esasen İrlanda'lıdır. İrlanda'lı olması sert ve bedbîn tabiatını büsbütün âteşîn bir inkılâb-perver yapmıştır. Askerlik aleyhinde yazdığı "Les Armes et l'homme" nâmındaki eseri mesleğini bir dereceye kadar gösterir. Bernard Shaw yirmi üç yaşında "Dublin"den Londra'ya geldi. Orada elektrisyen oldu. Mûsîkîye de merak ve istidâdı vardı. Fakat ne elektrik sanatı, ne piyano ona hayatını kazandırıyordu. Bu sıralarda gerek İngiltere'de ve gerek Fransa'da herkes romana merak ediyordu. O da meyilan-ı umûmîye kapıldı; yazı

[1] Tolstoy da, Rousseau gibi, esasen insanların iyiliğine ve onları fena yapan heyet-i ictimâiyye olduğuna tamamen kâni' idi. İşte bu kanaat-ı vicdaniye ile riyâ ve yalancılık gurur ve ca'liyet tahakküm ve hodbini esaslarına istinâd eden medeniyyet-i hâzırayı ve aynı zamanda da insanları gaflet ve zulmete, sefâlet ve esarete doğru sürükleyen 'an'anât-ı kadîme-i dinîyeyi tenkîd ederek gaye-i esâsı sırf iyilik, rahm u şefkat esasına müstenid olan bir din ve medeniyet teşkîli hayaliyle uğraşmış, hayatının bütün saatlerini bu yüksek ve mukaddes gâye-i hayâlîyi zabt u teshîr için sarfeylemiştir. [Resimli Kitab, Numara 26: Musâhabe-i Edebiyye]

yazmaya başladı. Fakat eserleri tâbi'ler tarafından kabul olunmadı. Tab' edilen bir eseri de "Sansür" edildi! Bernard Shaw hayat u şerefe meclûb bir adam değildi. Onun için gayet bati yürüyen şöhreti pek esaslı oldu. Bu mütefekkir-i edîb yazı yazarken yalnız içinde yaşadığı muhîti, İngiltere'yi düşünmez. Fikren bütün insanları der-âguş eder; daima "insaniyet, insaniyet" diye feryâd eyler... Âteşîn bir sosyalist olan Bernard Shaw eserleriyle müsâvâtsızlığa, adaletsizliğe karşı ilân-ı harb etmiştir. Cemiyet yalanları, riyâları, sahtekârlıkları muvâcehesinde derin bir lerziş-i nefret ve istikrâh ile titreyen muharririn romanlarında, tiyatrolarında mevzû'lar bütün bu isyanlar, feryatlar ile dalgalıdır.

Bernard Shaw hakkında Fransa'da neşredilen ilk mühim eser bundan beş sene evvel "Revo de Pari"nin uzun bir makalesi olmuştur. İngiliz mütefekkiri her şeyden evvel bir satirik, bir hicviye nüvistir. İngiliz cemiyetinin bütün müsâvisini meydana çıkarır. "Candida" ünvanlı meşhur piyesi İngiliz dininin hatâyâsına karşı protesto hükmündedir. Bu eserde kendisi asabî bir vâiz, bir hatîb halindedir. Piyes Paris'te ilk defa olarak dört sene evvel sanayi-i nefîse tiyatrosunda mevki-i temâşâya vaz' edilmiştir. Eserlerinde esas itibariyle "İbsen"e yaklaştığı ve Rousseau ile Tolstoy'un nüfuzu altında bulunduğu anlaşılır. Şeklen Voltaire'e, Anatole France 'a muzâheret eder. Onlar gibi hicviyenin silah-ı yeğânesi olan istihzâyı kullanır. Bernard Shaw şedîd bir hâce-i ahlâk olmakla beraber aynı zamanda da edebiyat-ı hissiyenin de aleyhindedir. Maa'mâ-fih kendisi büyük bir mütefekkir olduğu kadar da zeki bir sanatkârdır. Daima "Bütün fenâlıklarımız yalandan gelir, bütün saadetimiz hakikatten gelecektir." diye feryad eder. Bernard Shaw için hulâsa olarak denilebilir ki Jean Jacques Rousseau gibi o da vadi-i garabete düşmüş ise hep sevda-yı hakikat uğrunda düşmüştür.

Artık şimdi doğrudan doğruya Rousseau'nun ruh-ı garibini, mişvâr-ı tefekkürünü fakat aynı zamanda orijinal dehasını şa'şa ve zaferle gösteren eserlerine gelebiliriz. Rousseau'nun şöhretine badî olan ilk mühim eseri "Dijon" Akademis'nin

üdebâya hitaben 1750'de irâd ettiği suâle verdiği cevaptır ki müsabaka da birinci mükafatı kazanmıştır. Rousseau'nun ulûm u fünûn, edebiyat ve sanat aleyhinde yazdığı bu nutuk cidden şâyân-ı dikkat ve hayrettir. Jean Jacques fünûn ve edebiyatın mazarratını, hulâsa olarak şöyle izah ediyor:

"Ulûm ve fünûn ve sanayi-i nefise cemiyet-i beşeriye için en muzır, en muhlik 'âmillerdendir. Bu hakikatı tarih ile ispat edebiliriz. Eski Mısır'da hayat refah ve saadet ile geçerdi. Mısrîler tabîi ve hakiki medeniyeti tesise muvaffak olmamışlardı. Bi'l-âhire bu medeniyetin sînesinde ulûm ve fünûn terakkîye başlar başlamaz bu terakkî ile ma'kûsen mütenasib olmak üzere inhitât ve sefâlet de yüz gösterdi. Nihayet Mısır münkariz oldu... Asya'yı iki defa istilâya muvaffak olan Yunanîler yalnız ziynet ve tantananın, sınâyi'i nefisenin terakkîsinden sonra zayıfladılar.. Ziynet ve sefâhat mikrobu o kahramanları o derece çürütmüştü ki "Demosten" bile canlandıramadı... Romalıların fıtrat-ı cengaverâneleri de ziynet ve sefahatla, ulûm ve fünûnun terakkîsiyle mahv u zail olmuştur."

Bizans, Fransa, vesaire gibi birçok memleketlerden misaller getirerek Rousseau müddeâsını tarih ile ispata çalıştıktan sonra ulûm ve fünûnun nasıl meydana geldiğini izah ediyor: ilm-i heyet: vehmden; belâgat ve edebiyat: hırs-ı şöhretten, nefretten, müdâhineden yalandan doğmuştur. Hendese: hissetten; hikmet vâhi bir meraktan, ilm-i ahlâk bile gurur-ı beşerden hâsıl olmuştur. Ulûm ve fünûn hâzıranın menşe'i rezâil ü müsâvimizdir.

Rousseau bu fikirleri der-miyân ettikten sonra ulûm ve fünûn sınayî'in tarihen olduğu kadar aklen de düşünülünce bir kıymeti hakikiyeye mâlik olmadığını ve bütün bunlarla bil'akis cemiyetin zehirlendiğini izah eyliyor...

Rousseau'nun ikinci mühim bir nutku da *İnsanlar arasındaki müsâvâtsızlığın sebebi nedir?* sualine verdiği cevaptır. Bu nutkunda şunu demek istiyor: İnsanlar hulken iyi yaratılmışlardır... Ulûm ve fünûn, esasât-ı medeniyye onları hodbîn ve marîz bir hale getirmiştir. Rousseau bu neticeye vâsıl olmak için tâ hâl-i vahşetten başlayarak edvâr-ı beşeriyetin bir krokisini çiziyor. 'Add-ı müsavâtın cemiyetin teşekkül ve terakkîsi nispetinde çoğaldığını meydana koyuyor... Nihayet şu neticeyi veriyor ki nutkun ruhu müşahebesindedir: "İnsanlar arasında görülen adem-i müsâvât hâl-i tabîiyyede görülemez. O, kuvvetini ve 'avâmil-i inkişâfiyesini münhasıren teessüs-i mülkiyette teessüs-i kavaninden ahz eylemiştir."

Rousseau'nun bu iki mühim nutkundan başka tiyatro hakkında muasırından "d'Alembert"e yazdığı mektup da meşhurdur. [Lettre sur les spectacles] Bu eserde de Rousseau sahnenin en bî-âmâl düşmanı olarak görünür.. Maa-mâ-fih kendisi de birkaç piyes yazmıştır. En mühimi "Narsis" ile "Köy Falcısı"dır. Rousseau "Tiyatro güldürerek veya ağlatarak insanı efsâd eyliyor. İlk defa cemiyet tarafından ifsâd edilen adam, sonra bir de tiyatro tarafından telvîs ediliyor." diyor.

Rousseau'nun temaşa hakkındaki fikirlerinde bir zerre-i hakikat bulunmakla beraber sağlam bir esasa müstenid değildir. Emile Fake diyor ki "Rousseau'nun –tiyatro fenâ bir ahlâk mektebidir– sözü doğru değildir... Maa-mâ-fih tiyatro ca'lî, sun'î bir ahlâk mektebidir, denilirse bir dereceye kadar doğru olabilir.. Burada taklîd büyük bir rol yapar. Zaten tiyatro hayatı, hayat da tiyatroyu taklîd eder. Yalnız bu noktada Rousseau ile itilâf kabildir. Rousseau tiyatro ahlâkî bir fayda temin etmez, kimseyi tenvîr ve ıslah eyleyemez, diyor. Fakat şurası muhakkak ki tiyatro ferdi değil, umumî bir iyilik tevellüd eder. Cemiyete iyi hisler verir. Müfîd bir muhît, bir hâlet-i fikriyye ibdâ' edebilir. Emile Öjiye'nin dediği gibi zaten maksad bir kişiyi değil, âlemi ıslah ve tenvîr etmektir."

Rousseau'nun sanat ve tiyatro aleyhinde bulunması pek tabîi görünmelidir. Çünkü o, medeniyet hayatının, monden âleminin şiddetle aleyhinde idi. Halbuki edebiyat medeniyetin, hayat-ı ictimâiyyenin ifâde-i câzibinden başka bir şey midir?

Jean Jacques Rousseau'nun şu eserlerinden başka mühim dört te'lif-i meşhûru vardır ki Rousseau denilince birden dimağda bu dört te'lifin canlanmaması gayr-ı kabildir: Emile, Kontra Sosyal, Novel Heloise, Confession.. Sanki bu isimler, bu eserler ile Rousseau beyninde gayr-ı kabil infikâk bir rabıta, bir ezelî âşina mevcut.

Emile ihtiva ettiği, garip, büsbütün yeni terbiye prensipleriyle 'akab-ı intişârında efkâr-ı umumiyyede pek ani, pek derin tesirler bırakmış hârikü'l-âde bir rağbet kazanmış, bütün lisanlara tercüme olunmuştur.[1] Bu eserde öyle mühim ve şâyân-ı dikkat esâsât-ı terbiviyye mevcuttur ki bugün bile tatbîk edilirse mesut neticeler verebilir. Rousseau'dan sonra ne kadar pedagoglar ilm-i terbiye mütehassısları gelmiş ise de hepsi az çok "*Emilee*"in sihr-i tesîri ve nüfûzundan kurtulamamışlardır. Bütün mürebbiler, hatta feylozofun aleyhinde bulunan mürebbiler geniş bir mikyâsta Rousseau'dan mülhemdirler. Akademi a'zasından edîb-i mümtâz Marsel Prevo 'nun daha geçenlerde intişâr eden "Valide Fransuaz'a Mektuplar" [Lettres a Françoise Maman] nâmında sevimli kitabı bile az çok Rousseau'nun tesîr ve nüfûzu altında bulunuyor. Yalnız be-nâm ve zî-kudret bir münekkid değil, aynı zamanda büyük bir mütefekkir, bir sosyolog olan Emile Fake "Rousseau pedagog olmak sıfatıyla iyi ve edilen o kadar tezyîflere, istihzâlara rağmen şâyân-ı ta'kîbdir." diyor. Emile en ziyâde ruhbân mehâfilinde heyecanı mûcib olmuş, Rousseau Paris'ten firar etmeye mecbûriyet hissetmiştir.

---

[1] Meşâhir-i eslâftan Ziya Paşa merhum da "Emile"i Türkçe'ye tercüme etmiştir. Fakat maa't-teessüf matbû nüshaları yoktur. Paşa'nın tercümede gösterdiği isâbet-i ntihâb bugünkü mütercimlerimizin kısm-ı küllisi için bir ders-i intibâh teşkîl etse gerek!...

Eser bir mukaddime ile başlar sekiz kitaptan müteşekkildir. Emile zengin bir çocuktur. Rousseau onun mürebbisidir. Kitabın sînesinden iltikât edilen mana-yı umûmi şudur: Mürebbi çocuğun hissiyât-ı mader-zâdına hiçbir şeyi ilave etmemelidir. Çünkü her çocuk iyi ve faziletkâr olarak doğar. Mürebbi yalnız o fezâilin inkişâfına nezâret edecektir. Rousseau'nun fikrince mürebbi bir şahid, bir râsıddan başka bir şey değildir. Mürebbinin en mühim vazifesi tabiat ile çocuk arasında bir vasıta olmaktan ibarettir. Çocuğu tabiatın sînesine terk etmelidir. Zirâ tabiat esasen iyidir. Çocuğun melekât-ı akliyye ve ruhiyyesi bırakmalı ki kendisine kendine inkişâf etsin. Çocuk, Rousseau'nun nazariyesince sinn-i reşîde vâsıl oluncaya kadar tahsîle başlamayacaktır. Bu yaşa kadar o, tabiatı tedkîk ve tetebbu' edecek, bi'l-cümle malumât-ı ibtidâiyyeyi, tedrîcî derecelerle, tabiat ve hayattan alacaktır. Sinn-i reşîde kadar dimağını it'âb etmeyerek tufûliyyetini şen ve ser-âzad geçirecektir. Bunun neticesi ile on beş yaşından sonra göreceği tahsil metin ve müsmir olacak ve mesâil-i felsefiye ve fenniyeyi daha kolay anlayıp daha müsbet ve müfîd bir halde tatbik edebilecektir.

Jean Jacques'ın fikrince faraza bir çocuk yaramazlık edip de bir pencerenin camını kırmış olsa onu tekdîr etmemelidir. Yapılacak şey o kırıktan gelecek rüzgâr veya birûdetle çocuğun nezleye tutulmasını temin eylemektir. Çocuk camı kırmakla nezleye tutulacağını, rahatsız ve hasta olacağını, ıztırap çekeceğini bilirse kabil midir ki bir daha cam kırsın. Ateş ile oynayan çocuğu da aynı muameleyi ifâ etmelidir. Çocuğun eli ateşe temasla biraz yandı mı artık onun ateşle, kibritle oynaması gayr-ı kabil olur. Görülüyor ki bütün bu prensipler pek pratik ve aynı zamanda müfîd neticeler vermeye müsaiddir. Ekseriyetle bizim validelerde olduğu gibi çocuklara, müfrit ve bî-lüzûm âsâr-ı şefkat izhâr etmenin, onların her dediklerini tehalükle icra eylemenin ne derece muzır ve vahîm olduğunu "Emilee" tamamıyla gösterir. Bir de "Emile"de Sophie isminde bir kız çocuğu vardır ki Rousseau cinsiyetin terbiyede husûle getireceği farkı bu kıza verdiği terbiye ile izâh eylemiştir. Emilee büyüdükten sonra izdivac ediyor... Fakat pek iyi bir koca olamıyor. Bazı muharrirler bundan

Rousseau'nun yanlış esaslara tebaiyyet etmiş olduğu zannına düşmüşlerse de doğru değildir. İyi insanlar çok defa ani tesâdüflerle birdenbire fenâ olabilirler.

Emilee şiddetle süt ninelerin de aleyhindedir. Çocukların valideleri tarafından emzirilmesini ehemmiyetle taleb eder. Bugünkü tebâbet Rousseau'nun şu fikrinde ne büyük bir hakikat mevcut olduğunu parlak bir surette gösteriyor. "Emilee"in Fransa'da hatta bütün cihan-ı medeniyyette husûle getirdiği en mesut tesirler, valideler tarafından ırzâ' usulünün ailelerce kabul edilmesidir. İşte size bir eser; sanatkârâne yazılmış bir terbiye romanı ki en kökleşmiş itiyâdları, en paslanmış fikirleri esasından sarsıyor. Halbuki bizim muhit-i ictimâiyyemizde böyle esastan sarsılmağa, koparılmağa muhtaç ne kadar köhne ve muzır fikirler, terakkî-i umûmîye mâni ve hâil ne şedîd ve bî-âmal itiyâdlar, hurâfeler var. İşte yine edebiyatın mühim bir meselesine, o müebbed meseleye temas ediyorum: Âsâr-ı edebiyyede *güzellik* ile beraber *fayda* da olmalıdır. Güzellik mühim bir şarttır. Bi'zzat edebiyattır. Fayda da husûsiyle bizim gibi milletler için mühim bir lâzımedir; bi'zzat hayattır.. Edebiyatın hayat ile imtizâcı kadar tabîi, mûnis, mesut ve nevvâr bir izdivac olabilir mi? Ben sanatı, edebiyatı o kadar yüksek, o kadar sehhâr ve feyzkâr görmek isterim ki bir eser-i sanat, bir eser-i edebî güzelliklerle ruhumuzu telzîz ve teshîr ederken aynı zamanda kudret-i faidevisiyle dimağımızda ufuklar açsın; inkılâplar yapsın.. Değil yalnız muzır itiyâdlarımızı, sakîm ve köhne fikirlerimizi, hatta Meclis-i Mebusân'ın bazen ihtiyac-ı hakikîye cevap veremeyen kanunlarını bile değiştirmek için bir âmil olsun. Evet o kadar sehhâr ve zî-kudret, o kadar müfîd ve cevvâl bir edebiyat... Düşünmeli ki Fransa'da bazı kanunları me'buslar değil, edîbler yapar!...

Hayat-ı cemiyyet düşmanı olan Rousseau çocuğu hâl-i tecerrüd ve inzivâda yaşatmak fikrindedir. Cemiyet ile temas çocukları ifsâd eder, itikâdındadır. Şu nazariyeyi Emilee hakkında tamamen tatbîk etmiştir. Rousseau valideden yalnız çocuğu emzirmek taleb eder; başka bir şey değil.. Cemiyete düşmanlığı Jean Jacques aileye de göstermiştir. Çünkü aile ufak mikyâsta cemiyetten başka bir şey değildir.

Onun için çocuğu aile muhitinden, aynı zamanda mazinin miras-ı meş'ûmu olan hurâfât ve 'an'anâttan uzak tutmak ister.

Emilee'de cidden müfîd ve bedîi gördüğüm bazı fikirleri hulâsen kar'ilerimin pişegâh-ı istifâdelerine vaz' etmek için a'mâk-ı vicdanımda büyük bir tehâlük hissediyorum:

"Yaşamaya başlar başlamaz kendimizi de terbiyeye başlarız. Terbiyemiz bizimle beraber başlar. Bizim ilk validemiz süt ninemizdir."

"Çok yaşayan insanlar çok seneler saymış, yaşamış değildir. Belki hayatı çok hissetmiş olanlardır..."

"Çocukları doğar doğmaz kundak denilen mengeneye sokmak vücudunun inkişâf-ı tabîisi için son derece muzırdır. Çocuk bu sıkıntıdan kurtulmak için pek çok kuvvet sarfeder.. Nihayet yorulur, kuvveti tükenir.. Bu vech ile vücudunun 'anâsır-ı tenemmüvi azalır. Kundak âdet-i sakîmesi câri olmayan memleketlerde çocuklar daha kuvvetli, daha mütenâsib ve gürbüz; aksi yerlerde ise cılız, kanbur biçimsiz olur. Binâ'en-aleyh esâreti çocuklardan dünyaya gelir gelmez ref' etmelidir. Serbest hareketlerle vücudun suret-i teşekkülü bozulmasın diye vücudu mengeneye sokarak bozuyorlar. Onu tek sakat olmasın diye kötürüm yapıyorlar, bu vech ile çocukların ilk hisleri bir hiss-i zahmet ve meşakket oluyor. Yapmağa ihtiyaçları olduğu halde bütün harekete, serbestlik ihtiyacâtına karşı 'anîf ve haşîn bir mümânaat görüyorlar. Çocuğun ilk sadâsı ağlamak ise aldığı ilk hediye de zincir, mâlik olduğu ilk his de teessür ve ıztıraptır. Sadâsından başka serbestçe hareket ettirecek bir uzvu olmadığı halde nasıl olur da o uzvu teessürat ve ıztırabât-ı maddiyesini ifade için kullanmaz. Nasıl olur da kendisine yapılan fenâlıktan, istibdattan dolayı feryat, isyan etmez. Çocuğun bu tabîi feryadı, bağırması haksız olarak sizi kızdırır. Bağırtır. Ne fikirsizlik!.. Tabiata gayr-ı muvâfik fikirsiz bir 'âdet de çocukları süt annelere teslim etmektir."

"Daima tabiatı tarassud ediniz.. Ve onun çizdiği yolları itina ile takip eyleyiniz... Tebâbetin en nâfi' kısmı hıfzü's-sıhhadır. İtidâl ve sa'y insanın en hakiki iki dostudur. Sa'y iştihâyı tezyîd eder, itidâl, iştihânın sû-i istimâl edilmesine mümânaat eyler."

"Bir çocuk, bir şakird her şeyden evvel kuvvetli ve tamü's-sıhha olmalıdır. Bunun için de jimnastiğin, hareket-i bedeniyyenin nef'î âşikârdır. En çok jimnastik yapan, en çok hareket eden ve mezâhim-i sa'y ve amele mukâvemet eyleyen çok yaşar. Bütün fenâlıklar zaaftan gelir. Çocuk ancak zayıf ve nahîf olduğu vakit fenâ olur. Onu kuvvetli yaparsanız hemen iyileşir. Yalnız muhâkemedir ki bize fenâ ve iyiyi tanıttırır... Bize iyiliği sevdiren, fenâlıktan nefret ettiren vicdan, muhâkemeden müstakil olmakla beraber, onsuz da inkişâf edemez. Muhâkeme edecek bir sinne gelmediğimiz zaman yaptığımız iyilikler ve fenâlıklar muhâkeme düşünce neticesi değildir."

"Çocuklar konuşmaya başladıkları vakit daha az ağlamaya başlarlar. Bu da pek tabîîdir. Madem ki teessürât ve tahassüsâtını, ıztırâbât ve infiâlâtını sözle söyleyebiliyor, o halde ağlayarak söylemesine hâcet kalmaz."

"Hayatta hiç ıztırap çekmeyen, keder ve mahrûmiyet ne olduğunu bilmeyen bir adam, kabil değil insaniyete karşı hissiyât-ı merhamet ve şefkat ile mütehassis olamaz, sosyal olamaz. Hem cinsi arasında o, sanki bir vahşi hayvandır."

"Çocuğun her dediğini, her istediğini yapmak kendisini ahlâksız, sefil ve müstebîd yapar... Diğer insanların kafasını kendi esirleri gibi telakki etmeye başlar..."

Rousseau'nun en mühim eserlerinden biri de İnkılâb-ı Kebirin husûl bulmasında büyük ve mühim bir tesîri görülen *Mukavele-i İctimâiyye* [Contra Social] dir.. Bu eser o kadar büyük , o kadar lâ-hûtî bir tesîr ve kudrete mâliktir ki inkılâbın incili olmuştur. Mirabu, Danton, Ropespierre, Mura gibi meşhur ihtilâlcilerin hep ellerinde bu incil ile ma'bed-i inkılâbın içine girebilmiştir. Rousseau bu eserinde evlâ cemiyetlerin suret-i teşekkülünden, sonra hakk-ı hâkimiyetten ve hukuk-ı beşerden, sonra hükümet ve idareden, daha sonra da muhtelif teşkilât ve müessisât-ı ictimâiyyeden bahsediyor. Jean Jacques bu eseriyle ilk defa olarak şiddetle hükümât-i müstebiddeye hücûm eyliyor. Hukuk-ı esâsiyenin ilk âmillerini ortaya koyuyor. Fikrince hükümet bir mukavele neticesinde teşekkül etmiştir. Bu mukavelenin en mühim ve yeğane şartı refah-ı halktır.

Hükümet bu vazifesi mukâbilinde halkın hürriyetini biraz tahdîd etmesi tabîi ise de hükümet temin-i refah-ı halk vazifesinde ufak bir eser-i tekâsül ve tesâmüh gösterdiği dakikada mukavele münfesihtir. Rousseau son derece demokratik bir meşrutiyetin taraftarıdır. Cenevre meşrutiyetini numune olarak tavsiye eder. Zaten Rousseau bu saltanat-ı mutlaka-i milliye fikrini küçükken İsviçre'de gördüğü Protestan terbiyesinden almıştır. İsviçre muhit-i tabii ve ictimâiyyesinin, Cenevre müessesâtının bu hususta Rousseau'ya olan tesiri her yerde pek bâriz olarak mahsûs olur..

Rousseau'nun fikrince öyle bir heyet-i siyasiyye ve ictimâiyye teşkîl eylemelidir ki heyet-i mecmûiyyesinin kuvve-i umûmiyye ve müşterekesi o heyetin her ferdinin can ve malını siyânet edebilsin; her fert ancak nefsine itâat etsin, ve olağandan ziyâde hür olabilsin. İşte "Mukavele-i İctmâiyye"nin ruhu! Bu cemiyet-i mevhûme tamamen "Tolstoy"un istediği cemiyettir... Hükümdar olmayacak; "Velayet-i 'amme" [Autorite] olmayacak.. Her şey hükm ü icmâ' suretiyle hall ü fasl edilecek... Zamanımızda mevcut sosyalizm, anarşizm, nihilizm, kollektivizm gibi bütün mezâhib-i ictimâiyye hep esaslarını, gazâlarını beşeriyetin ilk kanun-ı esasisi

olan "Kontra Sosyal"den almışlardır. Hatta değil yalnız ihtilâl-i kebîrin eser-i nefîsi olan "Hukuk-ı Beşer" beyannâmesi, bugün medeni hükümetleri idare eden o kavaid ü esâsât-ı siyasiyye bile Mukavele-i İctimâiyye'de mevcut siyasî ve ictimâî nazariyelerle münasebetdârdır.

Rousseau hakkındaki tedkîkât ve tetebbuâtımızda bî-taraf olabilmek için şimdi Fake'nin bu hususstaki fikirlerini, itirazlarını da serd etmek iktizâ eder...Fake diyor ki:"Rousseau hiç şüphe yok, beşeriyetin tanıdığı en büyük şairlerden ve mütefekkirlerdendir. Aynı zamanda o bir sosyologdur da... Fakat onda sosyologluk iki türlüdür... Biri tamamen sosyolojik, diğeri politik. Sosyolojik efkârına ben de iştirâk edebilirim. Rousseau terakkîye itimâd etmez. Hiç ihtimâl vermez ki medeniyet bir terakkî olsun. O medeniyetin bir hastalık olduğuna kaildir. Hakkı var. Hummalı arzular, ihtiraslar insanları daima yeni vesait-i zevk ü neşât icâd ve ibdâ'ına sevk ediyor ve neticede bütün bu vesait birer alet-i ıztırâb oluyor. Tabii bu bir hastalık, hem de müdhik bir hastalık. Bı nokta-i nazardan Rousseau'nun istintâcâtında bir anarşizm yoktur. Bu hükm ile Rousseau sadece saf ve tabîi hayata, köy hayatına temiz ve samimi ezvâk ve ahlâka avdet etmek istiyor. Fakat politika ile karışık "Sosyoloji"sine, daha doğrusu efkâr-ı siyasiyyesine hiçbir vakit iştirâk edemem. Rousseau'nun kabul ettiği şekl-i idare mutlak surette icrâ-yı hükümet eden bir kraldan daha ziyâde hercâi, daha gayr-ı mes'ûl ve daha müstebiddir. Denilebilir ki Rousseau'nun meslek-i siyasîsi kraldan 'avâma nakledilmiş bir "Despotizm"dir. Onun için Rousseau'nun müdafaa ettiği şekl-i hükümet merdûddur."

Maa-mâ-fih muhikk ve gayr-ı muhikk bütün bu itirâzâta rağmen " Kontra Sosyal" büyük ve yüksek emeller ve şafaklarla istikbâl-i insaniyet arkasında koşan bütün mümtâz ve necîb dimağlar için daima bir timsâl, bir ideal vazifesini ifâ etti, ve edecektir.

Kontra Sosyal'den rast gele birkaç cümle alıyorum: "İnsanlar nasıl tabiata itaat etmeye mahkumsa kanuna da öyle itaat etmeye mecbûrdur..İşte bunun içindir ki kanunlar tabîi olmalıdır. Mimar binayı yapmazdan evvel o binaya toprağın tahammül edip, edemeyeceğini muayene ettiği gibi bir vaz'-ı kanun da yapacağı kavânîn ve nizâmâta ahâlinin itaat edip, edemeyeceğini evvelce düşünmelidir."

"Hürriyet müsâvâtsız yaşayamaz, muhâfaza-i hayat edemez. Demokrasi bütün ahâliyi der-âguş eder. Onun için vaz' olunacak kavânîn ve nizâmât bu tahribâta karşı gelebilecek bir mahiyette olmalıdır."

"Tabiat daima müsâvâtı tahrîbe meyyâldir. Meflûc bir adam ki koşmak ister, ve sonra sağlam bir insan ki istemez, her ikisi de aynı mevkiyi muhafaza etmekle ittihaz etmiş olurlar. Hayât-ı siyasiyye de aynıdır. Onda da kuvvet-i merâm vardır. Kuvvet hükümette, merâm, kudret-i kanuniyye de heyet-i teşrî'yededir."

"Bir millet ki her şeyi iyi idare edebilir. Asla idare olunmaya ihtiyacı olmaz."

Rousseau'nun kudret-i edebiyyesini ilân eden, ne hassas, ne şair bir ruha mâlik olduğunu gösteren eseri *Novel Heloise* [La Nouvelle Heloise] nâmında hissî ve felsefî romanıdır. Rousseau Mukavele-i İctimâiyye'siyle nasıl inkılâb-ı kebîrin ilk müjdecisi olmuş ise bu romanıyla da romantizmin ilk mübeşşiri olarak görünmüştür. Denilebilir ki Hugo'nun dehâ-yı sehhârıyla teessüs eden romantizm mekteb-i edebisi ilk malzeme-i üslûbunu, ilk malzeme-i hiss ü hayalini "Novel Heloise"den almıştır. Bu roman Rousseau'nun bütün bir kalbidir. İnce hisler, felsefî fikirler, ruhî tahlîller ile mâl-â-mâl bu eser on sekizinci asrın yubûset-i nesebîyye-i edebiyyesine tarâvetler, cazibeler serpmiştir. Bu romanda yalnız bir şey taklîd edilmiştir: samimiyet. Bu

romana Rousseau yalnız bir şey koymuştur: kalbini... Orada biraz Rousseau'nun müsâvîsi, fakat pek mebzûl bir surette feylezofun o emsâlsiz temiz kalbinin merhamet ve safveti vardır. Daha sonra da esere, şafak-ı şefkat, ziyâ-yı muhabbet ile hâledâr bir felsefe-i insaniyet ve uhuvvet hâkimdir. Hayat-ı medeniyyenin, monden âlemlerinin fenâlıklarını, riyâlarını, levslerini gösteren bu romanda Jean Jacques tabiata avdetin saf ve samimi hayat-ı tabîînin yorulmaz bir müdafî şeklinde manzûr olur.

Rousseau'nun felsefesinde en ziyâde kabil-i tatbik, fevke'l-had mühim bir prensip vardır ki bunu asîl bir heyecana der-ağuş etmemek kabil değildir: *Zekanın inkişâfı çalışırken kalbi ifsâd etmemek..* İşte terbiyede ideal olacak yeğane bir destûr. Medeniyyet-i hâzıranın fikrimce en mühim bir kusuru: bazen, belki de ekseriya, ulûm-ı fünûnun, dimağı imâr ederken kalbi harâbe-zâra çevirmesidir. Bu öyle çıplak bir hakikattır ki tesirâtı altında medeniyyet-i hâzıra inlemektedir. Me'lûl, hummalı medeniyyet-i hâzırayı tedavi ve ifşâ edecek, ona kuvvet ve saadet verecek yeğane ilâh terbiye-i umûmiyyede bu destûrun muvaffakiyetle tatbikidir. Şu terbiye idealini, bizim gibi terakkîye doğru ilk adımlarını atmak isteyen bir millet hırz-ı can ederse kurtulur, mesut olur. Zekânın inkişâfına çalışırken kalbi ifsâd etmemek!.. Oh! Ne munis, ne temiz, ne mesut, ne emel-i nevvar ve hayat-nisâr bir terbiye düstûru...

Kalpler bozulmadan zekâların nasıl inkişâf edeceğini göstermiş olmak maksadıyladır ki Rousseau iki asırdır hâlâ hayat u hararetini, tarâvet ü şiiriyetini muhafaza eden ve bundan sonra da muhafaza edecek olan "Novel Heloise" bediasını meydana getirmiştir.

Jean Jacques'in hâl-ı inzivâda ve tabiatla temasta bulunduğu zamanda kaleme aldığı bu meşhu roman mektuplardan müteşekkildir. Sînesinde gençliğin bütün rüyâları, bütün nurları, emelleri titreyen "Novel Heloise"in kahramanı Senpero bi'z-zat Rousseau'dur. Kadın kahramanı "Julie" de kendisinin sevdiği bir kızdır. "Kaler" muhibbesi Madam d'Epiney'dir. "Lord Bornston" bütün müddet-i hayatında

aradığı ve buldum zannettiği bir dosttur. Romanın eşhâs-ı vakâyîi birer serseri-i histir. Zaten Rousseau'nun romanlarının eşhâs-ı vakâyî fikirleri pek gariptir. Yalnız şurası şâyân-ı hayrettir ki "Novel Heloise" son derece romanesk bir eser olmakla beraber aynı zamanda gayet tabîî ve sadedir. Eşhâs-ı vakâyiden "Volmer" büsbütün hayalî, fantastik.. Onda hakikat nâmına bir şemme bile yok.. Fakat Senpero, Julie ve Koler daima hakiki tasvirlerle pür-hayat... Senperu, zayıf, rakîk, mütemevvic, hassas ve romanesk...Bütün muhayyile ve hissiyâttan mürekkeb bir mahlûk.. Sanki dünyaya yalnız sevmek, belâgat ve şefkat ile aşktan bahsetmek için gelmiş... Bunda hakiki bir simâ var. Koler eserin ilk kısmında biraz nâkıs.. Çünkü Rousseau evvelâ onu şen ve müstehzi yapmış; halbuki sonra ona ciddi roller vermiş. Maa-mâ-fih Julie'nin evsâf-ı tabâyii iyi gösterilmiş. Şimdi mevzûu muhtasıran icmâl edelim:

"Julie Detanj" isminde bir genç kız mürebbisi olan "Saint Preux"yu seviyor. Mürebbi tehlikeyi hissederek kaçmak istiyor. Fakat bu arzusunu tatbîke vakit bulamadan gird-bâd-ı ihtirâsa düşüyor. Fikr-i hisse mağlup oluyor. Kızın pederi Baron Dö Tanj bu iki aşıkın izdivâclarına hiçbir zaman muvâfakat etmemeye yemin ediyor. Ve Julie'nin Saint Preux'yu görmesine katiyyen mümânaat eyliyor. Kızın validesi de kederinden ölüyor.

Bütün bu ahvâle muhalefet ve mümânaatlara rağmen Julie ile Saint Preux mütemâdiyen mektuplaşıyorlar. Aşk, ihtirâs, hayat-ı elem, ateş-i müfâreket bu mektuplarda sanki tecessüm etmiştir.

Julie en nihayet nevmîd olarak kendisine teklif edilen izidvâca rıza gösteriyor. Ciddi ve iyi bir adam olan Mösyö "Volmar" ile evleniyor. Saint Preux bunun üzerine intihara karar veriyor. Muhibbesi Kaler'in [Madam d'Epiney] intihar aleyhinde yazdığı hekimâne mektuplarla intihardan vazgeçiyor.

Julie'ye gelince: Saint Preux hakkında kalbinde beslediği şedîd ve âteşîn aşka rağmen o pek iyi bir zevce oluyor. Volmar zevcesinin romanına tamamen âşinâ olduğu halde Julie'ye bu kadar iyi bir terbiye vermeye muvaffak olan bir adamın be-heme-hâl nezdine gelerek beraber yaşamalarını istiyor.. Tesîr-i aşk ile ruhundan vurulmuş bir kuş mazlûmiyetiyle uzaklara kaçan mürebbiyi davet ediyor. Saint Preux geliyor.. Volmar ona hanesinde bir daire tahsîs eyliyor.. Volmar'ın hem Julie'nin, hem Saint Preux'un namusuna itimâdı vardır. Bu iki aşık kalpleriyle elîm mücadelelerde bulunuyor... Dimağlarının muhâkemeleriyle kalplerinin cûşîş-i hissiyâtını boğmak istiyorlar. Saint Preux çabuk mağlup oluyor. Julie dinden, hiss-i mâderâneden kuvvet alarak mukâvemeti temdîd eyliyor. Nihayet onun da menâbi'-i kuvvet ve mukâvemeti tükeniyor. Fakat tam mağlup olacağı, sükût edeceği zaman vefat ediyor. Kocasını, Kaleri, husûsiyle Saint Preux'yu kederler, matemler içinde bırakıyor. Bil'âhire Saint Preux, Julie'nin çocuklarına mürebbi ve bu suretle mütesellî oluyor. İşte mevzu bundan ibaret. Bu roman romantik mektebin ilk temel taşıdır.

Mevzu bütün manasıyla romantiktir. Aşıkların tali'sizlikle mücadelesi hiçbir eserde bu kadar elîm ve müessir olarak tasvir edilmemiştir. Her satırında kari' ağlamak ihtiyacı duyar. İhtimâl, Napolyon'un dediği gibi bu ifrât bir kusurdur. Zirâ muhabbetin mesut ve şatır dakikaları da vardır. Fakat herhalde bu kusur-ı güzel, müessir ve şiir-i hüzn ile lerzişdârdır. İnce tehlikât-ı ruhiyyeden başka bu romana tabiatın güzellikleri, bediaları da nefis birer çerçeve olmuştur. "Alp"in muhteşem ve vakûr şâhikaları, göllerin melâl-engîz renk ve âhenkleri eserde derin bir lerziş-i hayat ve sanat ile titreşir. Üslup ise cidden nefis, cidden hazîn ve sehhârdır. Bu hususta da Rousseau ile Tolstoy tamamen birleşir. Rouessau'nun en bî-âmân en garezkâr düşmanları bile bu büyük nâsir-i mütefekkirin üslûb-ı füsûnkârını şu vech ile tasdike muztarr kalıyorlar. "Rousseau, o tahammül edilmez garib ve acîb fikirlerini, felsefelerini ancak üslûbunun sihr-i nüfûzuyla herkese kabul ettiriyor." İşte Rousseau'nun şairliğini, sanatkârlığını, üslûb-ı sehhârını düşmanları böyle teslim ediyorlar. Rousseau'nun dimağı ile kalbi her eserden ziyâde bunda pür-hayattır.

Novel Heloise intişâr edinceye kadar tahlilât-ı ruhiyye ile mâl-â-mâl bir roman yazılamamıştı. Bu eser âdeta edebiyat-ı hâzırayı açan bir kapı hükmündedir. Edebiyat nokta-i nazarından on sekizinci asrın nısf-ı evveli pek yabis, pek bî-hayat idi. Muharrirler hayatı, olduğu gibi tasvir edemiyorlardı. Eserlerde gayr-ı tabîîlik vardı. Zevk-i heyecan da veremiyorlardı. Hâsılı yabis, câzibesiz, gayr-ı milli bir edebiyat... İlhamsız, taklîdkâr, sahte bir sanat. İşte on sekizinci asrın tahminen altmış senelik edebiyatı... Fakat asrın nihayetlerine doğru bir rüzgâr esti, yeni bir hayatın tohumlarını saçtı. A'mâk-ı dimağında, şedîd bir muhayyile, a'mâk-ı kalbinde şedîd bir hassasiyet ile müthiş bir şair yetişti. Rousseau asrını teheyyüc ve tehzîz etti. Aynı zamanda sehhâr ve cazibedâr romantizm sarayının bânisi büyük "Chateubriand"ı yetiştirdi. Fi'l-hakika "Chateubriand" ancak Rousseau'nun zâde-i edebîsi olabilir.

"Mâ-ba'dı var."

Raif Necdet

C.7,S.41,s.330-360

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

"Novel Heloise"i tetvîc eden mektupların hemen hepsi güzellikler, incelikler, ateşler içinde yüzüyor. İntihâb pek müşkil olduğu için gelişigüzel bir mektup naklediyorum:

Saint Preux'dan Julie'ye

"Aşk yuvasına girerken kalbimdeki heyecan son derece boldu...Oh Julie!. İşte senin mukaddes nefeslerinle dolu odandayım.. İşte ruhumun tapındığı mabeddeyim, aşkının meşalesi hatvelerime rehber oldu. Görünmeksizin geldim.."

"Ey vaktiyle müşfîk nazarlara, âteşîn şehkalara sahne olan cazip ve mesut yer! Sen benim ilk ateşlerimin parladığını ve söndüğünü gördün; şimdi nûr-ı saadetle tetevvüc edeceğini göreceksin... Nasıl evvelce tezelzül-i nâ-pezîr sabr u sebâtımın şahidi oldunsa şimdi de saadetimin râsıdı ol. Şimdi de dünyanın en mesut, en pak ve samimi ezvâkına muharrem ol!."

"Bu esrârengiz ev ne kadar sehhâr! Herşey burada güzelleşiyor.. Herşey burada beni harâb eden aşkı tagaddiyye ve takviye ediyor. Ah Julie!.. Bu muhit hep seninle, senin nezih ruhun, senin mukaddes enfâsınla dolu.. Arzularımın, emellerimin alevi mevcudiyetinin bıraktığı izlere yayılıyor. Burada birden hislerim ser-hoş oldu. -----? o hemen gayr-ı mahsûs, gülden daha latîf, sûsenden daha hafîf râyiha ki her tarafa bahar-ı mestî saçıyor. Tatlı sesinin mûsîkîsini işitiyor gibi oluyorum. Ruhumun gizlediği bütün bu dağınık elbiseler âteşîn muhayyilemde

bi'z-zat seni yaşatıyor. Tekmîl şu zarif, şûh, sevimli eşyada pür-hayat ihtizâzlarla senin hüviyetin, senin râyihan titreşiyor.."

"Ah, ne müheyyec ne vecd-ârâ bir temâşâ!... Muazzez korseni bin defa öpüyor, bin defa kucaklıyorum. Öyle zannediyorum ki henüz korse de müşfik bir kalp, mesut bir el altında çırpınıyor. Julie, benim güzel Julie'ciğim! Her tarafta seni görüyorum, seni duyuyorum. Teneffüs eylediğin hava ile seni teneffüs ediyorum. Bütün mevcudiyetime hulûl ü nüfûz ediyorsun. Senin yaşadığın, hayat geçirdiğin bir yerde sensiz bulunmak benim için meğer ne kadar âteş-nâk, ne kadar merâret-âlûd, sabırsızlığıma karşı ne kadar müthiş oluyormuş.. Oh, gel!.. Çabuk gel!.. Kanatlan, uç.. Artık tahammül edemeyeceğim, artık öleceğim, Julie!.."

"Burada mürekkep ve kağıt bulabildiğim için çok memnunum. Hissiyâtımı kağıt üzerine dökmekle biraz inşirâh duyuyorum..".

"Aman, bir gürültü işitiyorum. Sakın vahşi, zalim pederin olmasın! Zannetmem.. O, o kadar alçak değildir. Lakin şu dakikada ölüm bana ne kadar müthiş görünüyor. Ümitsizlik beni ne kadar tahrîb ediyor. Ey Allahım! Senden daha bir saat hayat isterim. Ondan sonra ölebilirim. Ondan sonra beni ne yaparsan yap! Of, nedir bu vücudumu harâb eden arzular; nedir bu korkular, zalim helecanlar... Aman Yarabbi! Kapı açılıyor, biri içeriye giriyor. Ah, o... O ! Julie'yi görür gibi oluyorum. Kapıyı kapadığını işitiyorum. Ey benim zayıf ve hassas kalbim! Sen heyecan altında çok ezildin. Şimdi seni sarsacak saadete tahammül ve mukâvemet edebilmek için metin ve kuvvetli ol!..."

Rousseau'nun ruh-ı garîbini en ziyâde gösteren karakteristik eseri kendi hayatının romanı olan *İtirafât* (Confessions)ıdır. Bu eseri ile Rousseau, tamamen şâhika-i garâbet ü istiklâlde müşâhade olunur. Riyâ ve kezbin en bî-âmâl düşmanı görünen Jean Jacques bu kitapta söylenmeyecek sözleri söylemiş, âzâdegîye karşı temâyül-i âteşînini ispat eylemiştir. Maa-mâ-fih kendisine isnâd ettiği zemâimin hepsinin doğru olmamak ihtimâli de vardır. Bununla beraber ne saf ve ne temiz, ne cesur ve bî-pervâ bir ruha mâlik olmuş olmalı bir adam ki muâsırları hırs-ı iştihâr ile ne yapacaklarını şaşırırken o, böyle bir ihtirâsa zerre kadar kapılmayarak icâbında kendisini şiddetle tenkîd ve takbîh etmekten çekinmemiştir. Fi'l-hakika hiçbir muharrir şimdiye kadar nefsinden bu kadar hürriyet-perverâne bir surette bahsetmemiştir. İhtirasın, şöhret entrikalarının iştihârı temin edemeyeceğine, ancak iştihâra karşı lâ-kayd büyük ruhlara peri-i şöhretin reverans yapacağına Rousseau en parlak bir misaldir. Jean Jacques fezâil ve müsâvisini bu eserinde hiç riyâ ve ca'liyyete kapılmayarak olduğu gibi, hatta biraz müfrit, itiraf eylemiştir.

Aynı zamanda "İtirafât"ın üslûbu Fransa Edebiyatının en güzel bir "nesri"dir. *Edebiyat-ı Tevdîi* La litterature Confidentielle'nin "Şeduvar"ı telakki edilen bu te'lif Rousseau'nun bütün eserlerinin mütememmîdir.

İnce, müdekkik bir moralist; zarif, muktedir bir münekkid olan Jules Lemaitre bundan beş altı sene evvel Paris'te Jean Jacques Rousseau hakkında bütün Fransa âlem-i edebiyatının heyecanla nazar-ı dikkatini celbeden konferanslar vermişti. Bu konferanslarında Julies Lemaitre Rousseau'nun kıymet-i meziyet-i fevka'l-âdesini inkâr etmemekle beraber bazı yerlerde feylozofu fenâ halde hırpalamıştır. Julies Lemaitre ile Rousseau'nun meslek ve mezhebleri arasında mevcut uçurum, münekkid-i muhteremi tedkîkât ve tenkidâtına tabiatıyla ifrâta sevk etmiştir. Maa-mâ-fih Julies Lemaitre "İtirâfât" hakkındaki tenkidâtında, bir dereceye kadar haklıdır.

Bu büyük münekkid diyor ki: "Rousseau'nun İtirâfât'ı ne Chateubriand'ın "Memories d'outre-tombe" nâm-ı eserine, ne Lamartine'in "Tevdîât"ına, ne George Sand'ın "Hayatımın Tarihi"ne, ne de Reine'nin "Hatırât-ı Şebâb"ına benzer. Bunun gibi söylenmeyecek her türlü esrar-ı şahsiyyeyi ifşâ eden hiçbir eser ne Rousseau'dan evvel ne de sonra yazılmıştır."

İşte Rousseau'nun eserlerini mücmelen tedkîk ettik. Şimdi müessirin o büyük ve orijinal ruhunu biraz daha tahlîl edelim. İçinde yaşadığı on sekizinci asrı tedkîk eyleyelim. Bu nâfiz ve sehhâr şahsiyetin nasıl bugün hürmetle yâd ettiğimiz büyük ve insani on sekizinci asrı tevlîd ve ibdâ ettiğini gösterelim. Vakıâ on sekizinci asrın hâkimi, fatihi yalnız Rousseau değildir. Voltaireler, Montesquieuler, Delambrelar, Diderotlar, Mirebolar, Fontenelliler, Buffonlar da " asr-ı intibâh u insaniyet"i inşâ ve tesîs eden kahramanlardan, amele-i mütefekkirindendir. Fakat herkes ne derse desin, benim fikrimce, daha doğrusu hissimce Rousseau bi'z-zat on sekizinci asırdır. Bütün bu saydığım, mütefekkirin-i muhtereme on sekizinci asrın fatihleri ise Rousseau da fatihlerin fatihidir. Vakıâ siyasiyyât ve hatta ictimâiyyât nokta-i nazarından on sekizinci asrın hutût-ı esasiyesi Mirebo'da gözükür. Rousseau gibi orator ve romanesk, Montesquieu gibi müdekkik, mütetebbi', Diderot gibi mütehevvir, Voltaire gibi heccâv ve münakaşacı olan Mirebo'nun fikirleri kadar hiçbir şey daha zinde daha pür-hayat bir surette on sekizinci asrın ruh-ı siyasî ve ictimâiyyesini temsil ve tenvîr edemez. Fakat biz burada yalnız siyasî ve ictimâî on sekizinci asrı değil, aynı zamanda belki daha ehemmiyetle edebî ve felsefî on sekizinci asrı kasd ve tedkîk ediyoruz.

On yedinci asırda, o muhteşem Klasik Edebiyata rağmen, fikr-i ilmî ve fennî henüz inkişâf edememişti. Fikirler âdeta fenden nefret ediyordu. Asrın nihayetine doğru tesîs edilen Fünûn Akademisinden sonra yavaş yavaş efkârda fen ile muvaneset husûle gelmeye, fünûn-ı hikemiyye ve tabîiyye mevcudiyetini göstemeye

başlamıştı. On sekizinci asır ise ilk defa olarak "Fen"in kudret ve cazibesi huzurunda takdirkâr ve hürmetkâr bir vaz' almıştı. Bu asırda taassub, hristiyanlık fikri de bi-t-tab zaafa düşmüştü. Vakıâ bunun sebepleri muhtelif ve karışık ise de en mühim sebeb ü âmâl, fikr-i fennînin inkişâfıdır. Ve on sekizinci asrın felsefesi de bundan başka bir şey değildir. Hatta ilk insaniyet fikirlerini tevlîd eden bu âlî felsefe Rousseau ve arkadaşlarının tesîriyle öyle mühim bir kuvvete mâlik olmuştu ki Fransa ihtilâl-i kebîri bile bidayette kozmopolit bir şekilde gözükmüştü. İhtilâl; millî, sırf Fransa düşünülerek yapılmış değildi. O "vatan"dan ziyâde "insaniyet"i düşünüyordu. Ancak vatanın bir kısmı düşman istilâsına ma'ruz kaldığı zaman inkılâb-ı kebîr, vatanî bir şekil ve mahiyet alabilmiştir. Onun için Fake: "Rousseau siyasî ve ictimâî fikirleriyle Fransa ihtilâline meş'um bir istikâmet vermiştir." diyor.

Maa-mâ-fih itiraf etmelidir ki on sekizinci asrın "Büyük Asır", "Asr-ı İnsaniyet" namlarıyla temâyüz etmesinde Rousseau'nun o ilk darbe-i nazarda garip görünen efkâr-ı siyasiyye ve ictimâiyyesinin mühim, pek mühim tesiri olmuştur.

Kudret ve zerâfet tenkidîyelerine, efkâr-ı âlimâne ve hâkimânelerine hayran olduğum "Emile Fake"nin Rousseau hakkındaki mutâlaat-ı üstâdânelerine tamamen iştirâk etmekle beraber yalnız bir nokta , ihtimal acz-ı tefekkürümden, münekkidler prensi ile ayrılmak ihtiyacını hissediyorum. Fake Rousseau'yu büyük bir sanatkâr, müceddid bir nâsir bulmakla beraber mutasavvıf bir filozof telakki ediyor. İşte hayret ettiğim, anlayamadığım bir nokta!. "Kontra Sosyal"ı ile Emile Fake'nin de takdir ettiği "Emile"i ile asrının mişvâr-ı tefekkür ve tahassüsüne şedîd bir darbe-i inhırâf ve inkılâb vuran, dest-i dehâsıyla ihtilâl-i kebîrin murassa ve hunîn anahtarını imâl eden bir adam nasıl olur da büyük bir filozof olamaz? Fikrimce filozof sade nazariyât-ı felsefîyeye ulûm-ı hikemiyeye mükemmelen âşina olan bir adam demek değildir. Filozof asrından ayrılan, asırların dimağına tahakküm eden, asrında siyasî ve ictimâî, fikrî ve ahlâki inkılâblar yapan, büsbütün yeni cereyânlar, kanallar açan adamdır.. O halde nasıl şüphe edilebilir ki Rousseau büyük bir filozof değilldir.

Düşünmeli ki Jean Jacques yalnız kendi asrını zabt ü teshîr etmedi. On dokuzuncu asra da nüfûz etti. Ve onun sînesinde bir Tolstoy yetiştirdi. Hatta yirminci asır bile Rousseau'nun nüfûz-ı hâkimiyet-i maneviyyesinden kurtulamadı. Bil'akis her gün biraz daha o nüfûza mağlup ve musahhar oldu; ve oluyor.. Misal mi istersiniz? Öyle ise işte menba'ını "Kontra Sosyal"den alan mezâhib-i hâzıra-i ictimâiyye! Şekl-i tarâvet ve cazibesine rağmen medeniyyet-i hâzırayı 'alîl bırakan o tahammülsüz hummâ-yı ihtirâs ve buhran bugün Rousseau'ya, Rousseau'nun o garip ve eksantrik görünen nazariyelerine nasıl büyük bir hak verdiriyor, Yarabbi! Ben daha ileri giderek diyeceğim ki: istikbâl –uzak bir istikbâl– Rousseau'nundur.

Rousseau içinde yaşadığı zamana omuzunu çevirerek kimsenin hatırına gelmeyen derin, garip fakat şâyân-ı dikkat fikirler, ictimâî ve siyasî cereyânlarla bütün bir asr-ı inkılâb icâd ve ibdâ eylemiştir. Beşeriyetin ilk kanun-ı esasîsi, mabed-i inkılâb ve intibâhın ilk incili olan "Kontra Sosyal" müellifine nasıl birinci sınıf filozof sıfatıyla bakılamaz, hayret ederim.Binâen-aleyh Fake'ye rağmen derim ki "Novel Heloise" muharriri nasıl romantizm mekteb-i edebîsinin mübeşşirlerinden büyük bir sanatkâr, büyük ve müceddid bir nâsır ise "Kontra Sosyal" müellifi de inkılâb-ı kebîrin en esaslı mübdi'lerinden büyük bir mütefekkir, büyük bir filozoftur. Rousseau'nun hayat-ı siyasiyye ve ictimâiyyede, hayat-ı fikriyye ve ahlâkiyyede husûle getirdiği inkılâb, âlem-i edebiyatta tevlîd ettiği inkılâbdan daha az mühim olmalı ki Jean Jacques'ı büyük bir edîb; fakat mutavassıt bir filozof telakki edelim...

On sekizinci asır, edebiyat nokta-i nazarından, zayıf ve garip bir husûsiyete mâlik gibi görünür. Fi'l-hakika bu asırda on yedinci asır klasik edebiyatının gözleri kamaştıran şa'şa'sı görülmediği gibi on dokuzuncu asrın cevval ve pür-hayat terâvet-i edebiyyesi de hissedilmez. Fakat bütün bunlarla beraber inkâr olunamaz ki on sekizinci asra Rousseau büyük bir kıymet ve mevcudiyet bahşedebilmiştir. Eğer bu asır Rousseau'dan mahrûm olmuş olsaydı, edebî bir kıymeti olmayabilirdi. Fakat Jean Jacques oldukça on sekizinci asır daima tarih-i edebiyatta, mühim, parlak bir

mevki‘ işgal edecektir. Fi’l-hakika Rousseau, siyasî ve ictimâî büyük on sekizinci asra sanat ve hassasiyetiyle aynı zamanda bülend, şâyân-ı ehemmiyet bir mâhiyet-i edebiyye veren bir şair, müceddiddir. Bu asırda Rousseau'ya gelinceye kadar edebiyat pek yabis, pek bî-hareket idi... Jean Jacques onu canlandırdı ve asrını teheyyüc etti. On dokuzuncu asrın bidâyetlerinde vukû‘ bulan o muazzam inkılâb-ı edebî (Romantizm) kuvve-i hayatiye ve ibdâ‘iyesinin en mühim akşamını on sekizinci asra yani Rousseau'ya medyûndur.

Fake'nin şu sözleri on sekizinci asrın vaziyet-i edebiyye ve fikriyyesini bize pek güzel surette gösterir:

"On sekizinci asır kendisine takaddüm eyleyen ve kendisini velî eden iki büyük edebiyat asrı arasında sıkışmış kalmış, bu iki asrın tantana-i edebiyyesi karşısında sönmüş, kararmış zannolunur. Fakat unutmamalıdır ki bu asırda edebî bir şa‘şa‘ya, câzib ve güzel bir musavvere mâliktir. Onun da teceddüdleri ve ibdâ‘ları vardır. O, evvelâ birçok nev‘i edebiyat icâd, daha doğrusu ihyâ etti. Zaafa, hatta memâta mahkûm olmuş aksâm-ı edebiyyeyi bir nefha-i hayat ile canlandırdı. Hemen tamamen denilecek bir surette edebiyat-ı siyasiyeyi, edebiyat-ı fenniyeyi, edebiyat-ı tarihiyeyi ibdâ‘ eyledi. Montesquieu, Rousseau, Voltaire edebiyat-ı siyasiye ve tarihiyeyi, Buffon o güzel ve nefis edebiyat-ı fenniyeyi tesîs etti. İşte on sekizinci asrın meşâhirleriyle mâlikâne-i edebiyat bu suretle genişlemiştir. Bu kahramanlarla on sekizinci asır elân yüksektir. Daima da insaniyetin enzâr-ı takdir ve hürmetini celb edecektir. Bu asır, bazı zayıf noktaları olmakla beraber büyük ve kıymetlidir. Evet itiraf etmeliyiz... Bu, ne tamamen bir asr-ı edebî, ne de tamamen bir asr-ı felsefîdir. Fakat bugün beşeriyetin gördüğü feyzân-ı intibâhın, feyzân-ı fennînin ilk mübeşşiri, ilk rehberidir..."

Rousseau'yu en büyük bir edîb ve sanatkâr yapan meziyetler şunlardır: Hissiyatındaki o hârikül'-âde şiddet ve derinlik, tabiatında ve şahsiyetinde mevcut orijinalite, hayatı tarz-ı telakkisinde ki başkalık, tabiatın bedîalarına güzelliklerine

karşı beslediği âteşin ve bî-pâyân aşk u meclûbiyyet.. Sonra da bütün bunların fevkinde câzib ve füsûnkâr bir üslup.. Ve öyle câzib ve füsûnkâr, öyle hissi ve hassas bir üslup ki ser-âpâ şiir. Rousseau'nun edebî büyüklüğünün en büyük nişânesi Fransa edebiyat-ı hâzırasında hükümrân olan üslubunun, onun üslubundan esas itibariyle hemen hiçbir farkı olmamasıdır. Denilebilir ki bugünkü Fransa sanatkârları Rousseau'nun üslûbunu kullanıyor. Onun için Rousseau'ya aynı zamanda lisan ve üslûbun hakiki bir müceddid nazarıyla bakılabilir. "Fenelon'dan, Bousseau'den beri unutulmaya yüz tutan üslûb-ı hitâbeti de o ihyâ ve tecdîd etti. Dehâ-yı sanatıyla nesir cidden büyük bir rikkat ve ahenge, mühim bir tekâmül ve inkılâba mazhar oldu. Kesin, kısa, rakîk, asabî, müheyyec, pür-hayat bir üslub.. İşte Rousseau'nun üslubu. Aralarında az çok fark olmakla beraber Fontenelli, Montesquieu, Diderot, hatta hasm-ı bî-âmânı Voltaire gibi muâsırlar hep Rousseau'nun üslubuyla yazı yazmaya başlamışlardı. Jean Jacques'ın üslûb-ı teshîrkârından bu büyük adamlar bile şahsiyetlerini kurtaramamışlar, onun câzibe-i nüfûzu ile sürüklenmişlerdir.

Rousseau'nun kullandığı kelimeler yalnız birer fikir nişânesi değildi. Aynı zamanda onlar yaşayan teneffüs eden ve parlayan birer hatt-ı tahassüs idi. İşte bu mevhibe sayesinde Rousseau yalnız câzibedâr bir muharrir, bir hatîb olmakla kalmamış, aynı zamanda eşya ve eşbâh-ı muhitenin mâhir bir musavveri, bir ressamı olmuş idi. Bunun için yazılarında tabiatın bütün güzellikleri, zinde ve pür-hayat yaşar.. Ancak bu nefis yazılarladır ki Fransızlarda bedâyi' tabiata karşı derin, zevvâ nâ-pezir bir zevk ve aşk uyanmıştır. Tabiatı tasvir ve tersîmde büyük muvaffakiyetler gösteren Chateubriand, George Sand gibi muharrirler hep Rousseau'nun şakird-i sanatıdır. Rousseau sanatın ahenk-i muhteşemini sevdi ve cümlelerinde o muhteşem ahenk bir ma'kes-i bedî' buldu..."[1]

Rousseau'nun kalbi ne kadar zayıf ise fikri ve muhayyilesi o kadar kavî idi. Fikri ve muhayyilesi o kadar kavî idi ki kalbî zaafları bile ekseriyâ müthiş birer kuvvet oluyordu. Büyük ve asil bir gayeye, bir hayale doğru koşan şair kendisini

---

[1] Dix-Huitiéme Siécle Emilee faguet.

muhit-i eşya ve efkâra karşı şedîd bir lerziş-i nefret ve istikrâh ile titriyordu. İşte ancak bu mana-yı nefrettir ki Rousseau'nun ruhunu tamamıyla izâh eder.

Garip ve derin bir moralist, müphem ve mağlup bir mu'tekid olan Rousseau'nu felsefe-i ahlâkiyesi on beşinci ve on altıncı asırlardaki burjuvazi ailelerinin ahlâkını tecdîden tatbikten ibarettir. Rousseau daha çok sensualist bir "Kant"tır. Filozofların en fâzılı olan Kant ile Rousseau'nun felsefe-i ahlâkiyeleri birçok noktalardan birbirine benzer. Rousseau'nun ahlâkı hissiyet, dinî mihrâb-ı tabiat üzerine müessestir.

On sekizinci asır bir "İntibâh-ı fennî" asrıdır. Bu asırda herkes hikmet-i tabîiyyeye, riyaziyâta, tarih-i tabîiyyeye merakî sarmıştır. İşte bu asrın kahramanları, amele-i mütefekkirini elli seneden beri, ellerinde asâ-yı fen, dimaglarında şule-i ikâz, zulmeti ve hurâfâtı parçalamak için uğraşıyorlardı. Rousseau asrının şu büyük fikrine bi-t-tab tamamen iştirâk etmekle beraber onun vesâit-i tahribiye ve tenvîriyesi büsbütün başka idi. O, ansiklopedistleri pek sevmiyordu. Çünkü fenni sevmiyordu. Onun "fenn"i "his" idi. Hurafâtı zulmeti parçalamak için Rousseau başka bir silah intihâb etmişti. Zulmet ve taassub ile –yeni bir tenbih ile– mücadele ve mücâhedeye başlamıştı. Jean Jacques muhâkeme ve fiil ile değil, his ile iş görmek, sevk-i kalbî, heyecan-ı tabîi ile her şeyi ezmek istiyordu. Ve bu vech ile *Felsefe-i Hissiye*'yi tesis etmişti. Felsefe-i hissiyede hâkim sevk-i tabîî ile teessürdür. İşte bu felsefe iledir ki haberi olmadan, romantizmin teşekkülüne ve sanat-ı tenkîdin terakkîsine sebep olmuştur. Rousseau'nun nazariyât-ı felsefiyesini en ziyâde şiddetle müdafaa eden ve onun hakkında birçok eserler neşreden muâsırlardan meşhur "Madam de Stael"dir. Bu büyük kadının Jean Jacques hakkındaki mutâlaatı pek doğru, pek vâkıfânedir.

Hâsılı Rousseau öyle güzîde bir edîb, öyle mümtâz bir filozof, öyle hiç kimseye benzemez nâfiz bir şahsiyettir ki bıraktığı tesirler bugün bile zindedir. Netice olarak Jean Jacques'in tasavvurları, fikirleri yüksek, âsi bir dimağın hülyâları, emelleri büyük mecrûh bir ruhun mahsulüdür; denilebilir.

Şimdi J.J.Rousseau hakkında Avrupa meşâhir-i mütefekkirinin besledikleri efkâr ve hissiyâtı kar'ilerime nakledeyim:

Rousseau'yu hâlâ düşmanlarından ziyâde sever, onlara tercih ederim.

Emilee Faguet

Rousseau'ya gelinceye kadar hiçbir muharrir bize tabiatı, mezrû' ve gayr-ı mezrû' toprağı olduğu gibi gösterememiş, tasvir edememiştir. Rousseau'nun tabiat tasvirleri gayet zî-hayat olup, ruha kadar nüfûz eder.

Joule Lemaitre

Ne eserlerini, ne şahsiyetini severim. Tavrı musavver hayatı şâyân-ı nefrettir. Rousseau bir deli, bir şarlatan, bir sefildir.

Voltaire

Rousseau daima olduğu gibi gözükür bir adamdı. Her zaman doğru, açık söyler; sahtelikten, ca'lîyetten, riyâdan nefret ederdi. Ne fazileti izhâr ne de seyyiâtı ihfâ etmeyi severdi. Kendisini fenâ tanımış olanları mazur görmek icâb eder. Herkes onun ruhunun ulviyetini takdîr edecek bir hilkatte doğmamıştır.

Mirebhau

Ne derlerse desinler ihtilâl-i kebîri yapan Rousseau'dur. "Novel Heloise" romanındaki o kuvvet, o sihr-i sanat, üsluptaki o füsun nedir? Maa-mâ-fih bu güzel romanda Rousseau biraz ifrâta sapmıştır. Muhabbet bir hazz olmalı, azab olmamalıdır. Bu eser sanki ateşten yapılmıştır. Okuyanı teheyyüc etmekle kalmaz;

yakar.. Eserin kahramanları o kadar tedkîk-giriz, o kadar esrârengiz, o kadar firârî ve gayr-ı kabil tasvir ki...

Napolyon

Sen bu âlem için hulk olunmadın; sen bu dünyaya lâyık olamayacak kadar 'afif idin, büyük idin...

Schiller

Rousseau'nun eserlerini derin bir dikkat ile okuyan bir kari' kendisini nadir bir nüfûz-ı fikr, necîb bir itilâ-yı dehâ, lebrîz-i hassasiyet bir ruh karşısında bulur.

Kant

Tahayyülâtı, zaafı, itirâfâtıyla galebe çaldı, herkesi ağlattı. Bu genç müessir-i sada, bu feryâd-ı kalb çoktan beri yeryüzünde işitilmemişti. Rousseau'nun vefâtından sonra intişâr eden "İtirâfât" sanki mezardan gelme bir enîndir. Bu eseri ile Rousseau canlanıyor, eskisinden daha pür-kudret, daha hayret-bahş ve daha şâyân-ı perestiş bir halde göz önüne geliyor.

Michelle

Rousseau hakiki olmaktan ziyâde belîğ, mûcez olmaktan ziyâde pür-gu, mantıkî olmaktan ziyâde parlak olmak ister.. Kari'i tenvîr edecek yerde gözleri kamaştırır.

Diderot

Rousseau âteşin olduğu kadar necîb, hassas ve muhteris olduğu kadar rakîk değildir. Hissiyattan, aşktan ziyâde hayalât ve tasvîrâtda şairânedir. İlhâmı ruhtan ziyâde histen gelir. Dehâsı büyük bir güzelliğe mâlik ise de bu güzellik ziyâsını gökten ziyâde topraktan alır.

Chateaubriand

"Üslûb-ı beyân aynıyla insandır." Kavl-i meşhûru bi'l-hassa Rousseau hakkında doğrudur. "İtirafât"ı hatıra gelmeksizin hiçbir eseri okunmaz. Elinde kitap, huzur-ı rabbaniye nasıl çıkmak istemiş ise insanlara da öyle görünmüştür.

J.Simeon

Muhâkeme ne derse desin, ahlâkı için Rousseau'yu sevmemek gayr-ı kabil olacaktır.

Saint-Beauve

Rousseau'nun en büyük, en müebbed bir şerefi hevâi ve mülevves hayat-ı ictimâiyyeden tard edilen bir takım hissiyât-ı âliyeyi cemiyete zaferle iade etmesidir.

Alfred Demonsier

Rousseau ummanlarda kılavuzlar gibi, geşte-i insaniyeti fırtınalar içinde meçhul gayelere doğru sevk ediyordu.

Edward Rod

J.J.Rousseau "Müsâvât" fikrinin intişârı sadedinde bi'l-cümle ihtilalcilerden ziyâde iş görmüştür. Bu hususiaki tefevvuk u nüfûzu şahsiyetinden mütevellid olduğundan kemâl-i suhûletle efkâr-ı umumiyyeye hulûl etmişti.

Ruşkor

İtirâfât, Novel Heloise gibi eserleriyle müellifî olan bu sanatkâr-ı aşk u hissiyatı herkesten ziyâde takdir ederim. Eserlerinin ictimâî nokta-i nazarından çok defa nâfi' olduğunu da inkâr etmem.

Moris Bares

"Aşk-ı tabiat" eshâb-ı muvaffakiyetinden birini teşkîl eder. Zamanındaki kadınlar ve dolayısıyla bi'l-cümle kadınlar nezdinde cihanî bir şöhrete mazhar

olmuştur. Rousseau'yu tefrîk ve temyîz eden müzeyyâ şakirdi "George Sand"de de vardır. George Sand biraz da Rousseau sayesinde yetişmiştir.

Bernlev

Muhterem kari'lerime aynı zamanda bu büyük adam hakkında Osmanlı üdebâ ve mütefekkirinin perverde ettikleri tahassüsâtı da göstermek arzu ettiğim için adreslerini bildiğim zevâta mektuplar yazarak Rousseau'ya aid fikirlerini istimzâc eylemiştim. Kıymetdâr fikirlerine müracaat ettiğim zevâtın hemen hepsi cevap göndermek lütfunda bulunduklarından kendilerine suret-i mahsûsada arz-ı teşekkürât eylerim. Rousseau hakkındaki nâçiz tetkikâtımı muhterem üdebâ ve mütefekkirimizin zinde-i efkâr u hissiyatıyla tetvîc ü ikmâle muvaffak olduğum için pek memnunum.

J.J.Rousseau yaşadığı asrın dereke-i idrâkatından pek çok yüksek, maa-mâfih biraz da muğlak bir fikr-i âlî ile mütehallî idi. Bu sebeple netice-i tefekkürâtı olan âsâr u müellifâtı zamanında garip görülmüş ve vücudu ise ebnâ-yı asrına girân gelmiştir. Benim fikrimce Rousseau akvâm-ı fâzılanın mâ-bihi'l-istinâdı olan usûl u siyasetin müessis-i münferîdidir. Şu kadar ki henüz tamamıyla tatbikâtına gidilememiştir. Rousseau'nun Kontra Sosyal'i mebhas-ı ictimâiyyatta bir akl-ı selîm metinin tabâyi' beşerle kavânin-i mevzûa arasındaki revâbıtın zevâid ve nevâkısını, yani ifrât ve tefrîtini tetebbu' ve tetkikten mütevellid zâde-i tefekkürâtıdıdır ki ihtivâ ettiği kavâid ve nazariyâtın mâhiyeti idrâk olunduğu gün cemiyet-i beşeriye ihrâz-ı nisâb tekâmül etmiş olacaktır. Binâen-aleyh Rousseau'nun mâhiyet-i ulviyyesi de o zaman taayyün edecektir.

Hâsılı Rousseau'yu on sekizinci asır tanıyamamış yahut tanımak istememiştir. On dokuzuncu asır tanımağa ve tanıtmağa çalışmıştır; nihayet yirminci asır, o

dâhiye-i dehâyı edeb ü irfânı, tanımağa muvaffak olacak ve kendinden evvelki iki asra bu suretle de isbat-ı tefevvuk eyleyecektir.

Ebuzziyâ

Protestan olduğu halde iki defa mezhebini değiştiren, hakkak çıraklığı, tâcir yazıcılığı, mürebbilik, mûsîkî muallimliği, seyislik, sefâret kitâbeti gibi mazlum ve münevver her renge giren J.J.Rousseau kırk yaşından sonra Mukavele-i İctimâiyye'siyle, siyâsiyâta, ictimâiyyata, karışmış, "Emile"i ile asrının terbiyesine müdâhale etmiş, "Savovalı Papazın İtirâfâtı" ile de tenkidât-ı dinîyeye girişmiş filozof göründüğü halde daima bir şair kalmış mühim bir sâhib-i zekâdır ki muarrif-i ahvâli

Bir 'ârifim ki zıddına gittim bu âlemin

mısra'ınan mâlidir.

Rousseau'yu takdîr etmek için tercüme-i halinin teferruâtını eserlerinden pek çok sonra okumak veya hiç okumamak lâzımdır.

Hâmiyesi Madam de Warrens bugün sağ olup da mühimmiyesi hakkında onun da fikrini sorsa idik bize Rousseau'nun "Husûsiyet-i hayatı ile âsârındaki müddeîyâtı ahlâk ile efkârının, özü ile sözünün pek ayrı şeyler olduğunu ispat eder." hükmünü vereceğine şüphe yoktu.

Ahmet Hikmet

J.J.Rousseau'nun âsârı hissiyât ve cemiyât-ı beşeriyede büyük bir inkılâb hâsıl etmiştir. (Novel Heloise)i hayat-ı hissiyenin parlak bir âbide-i nefîsidir. Rousseau bu eserinde tefekkürden ziyâde tahassüsün ehemmiyetini rikkât-i kalbi, rahm-i şefkat yaşlarını, zevk-i aşkı tasvir eylemiştir. Rousseau'nun fikrince hissî bir hayat, insanların en tabîî hayatıdır. Rousseau, bu fikriyle (Romantik) mesleğinin esasını vaz' etmiştir.

Rousseau asıl dehâsını ictimâî fikirlerinde göstermiştir. Fransa inkılâb-ı kebîri Rousseau'nun zâde-i efkârıdır. Bütün on dokuzuncu asır, Rousseau'nun efkârıyla meşbû'dur. İctimâî fikirlerin esaslarını Rousseau'nun âsârında aramalıdır. Bence Rousseau efkâr-ı beşeriyede daimî et-tesir bir inkılâb husûle getiren en büyük dâhilerdendir.

Ahmed Refik

J.J.Rousseau'dan bahsolunduğu zaman derhal Voltaire'i hatırlarım. Ve sonra bu iki şahsiyet-i mümtâzede Yunan felsefe-i kadîmesinden "Heraklit" ile "Demokrit"in in'ikâsât-ı fıtratını görür gibi olurum.

Bana öyle gelir ki yazılarında Voltaire daima güler, Rousseau ise ağlar. Biri ibtisâm-ı tehekküm ile, diğeri işkâbe-i teellüm ile âlûde bu iki müstesnâ simâ-yı dehânın, hâkimâne ve hekimâne telkinât ve neşriyâtlarıyla on sekizinci asırda garb-ı âlem insaniyetine ve bi'l-husus Fransa'ya bahşettikleri füyûz-ı irfân ve intibâhı mukayesede (Mukavele-i İctimâiyye) müellif-i mütefekkiri (Lügat-ı Felsefîye) muharrir ve mütebahhirine takdim etse gerektir.

Recaizâde Ekrem

J.J.Rousseau şüphesiz, beşerin yetiştirdiği en kuvvetli dehâlardan biridir. Vâkıâ inkılâb-ı kebîri Karlayl'ın dediği gibi, her şeyden ziyâde açlık meydana getirdiyse de bunda o yaman Cenevrelinin dahl ü taalluku, tesîr ve nüfûzu pek ayândır. J.Jacques fikr-i beşer için yeni ufuklar açmış, yeni kişverler fethetmiş, harîmine duhûl-ı memnû' zannolunan mıntıkalara girmiştir. "İtirâfât"ı ca'lidir. Kendi kendisine isnâd ettiği zemâim pek o kadar doğru değildir. Esaslı bir ahlâksızlığı varsa nefsine iftirasıdır. Hulâsa J.J.Rousseau'yu seviye-i insaniyeti bir kademe terfî etmişler sırasında görürüm.

Bizim Temmuz İnkılâp'ından evvel bir Jean Jacques'imiz gelmediğine pek müteessifim.

Celâl Nuri

J.J.Rousseau üdebâ on sekizinci asrın en büyük nâşiri, ahlâken şüphesiz bir kahraman, felsefesi itibariyle..... bir hayal-perverdir, diyeceğim.

Corneille, Buvalo ve Racinelerin elfâz-ı arasında tesîs ettikleri hudûd u necâbeti ve adem-i necabeti ilk tepmeleyen J.Jacques olmuştu; bazı kelimât üzerinden pespâye yaftasını kaldırarak bütün lehçe-i lisana, havza-i edebiyatı o açtı. Denebilir ki âşinâlarla birlikte "Romantizm"in vâlid ve mehdîsidir.

"İtirâfât"ında kaydettiği âsâm-ı 'adîdeye rağmen J.J.Rousseau'yu nevâdir-i asfiyâ 'adâdına dahil görmeliyiz; her duyduğunu, her düşündüğünü, her yaptığını ortaya dökebilecek mazanne-i fezâil sık sık dünyaya gelmez.

Bu edîb-i hâkim, ehl-i kalem olmaktan ziyâde ehl-i hikmet olmak üzere müteâriftir. Halbuki feylesof olmaktan ziyâde katip olmak üzere müştehir olmalıydı. Zira itiraf etmeli ki âsârı bir manzume-i felsefe olmaktan ziyâde bir mecmuâ-i şiir ve histir. Ne bedreka-i terbiye olmak üzere *Emile*'i kabul eden vâlide, ne de destûr-ı siyâset olarak *Kontra Sosyal*'e bağlanan ricâl-i devlet hakkında, ne yalan söyleyim, büyük bir itimâd beslemem. Maa-mâ-fih bu eserler ihtilâl-i kebîrin belki en feyyâz tohumu olduğuna göre insaniyet onları ile'l-ebed şâyân-ı ibcâl görür.

Cenab Şehabeddin

J.J.Rousseau'nun değeri, her şeyden ziyâde, hassasiyetindendir. Kendi eserlerinin bir yerinde tahminen şöyle diyor: "Kuvve-i mefkûremin saha-i idrâkı daha pek mahdûd iken ihtisâsâtın kâffesi bana malûm idi.

Kadınlar nezdindeki muvaffakiyeti hep bu fart-ı hassâsiyetindendir. Yazdığı cümleler ve ifadeler pek uzun olmakla beraber âli ve nutk-ı perdâzâne ve sahîhü't-terkibdir. Fakat, ihtisâs kendisine dost-gîr olmadığı yerlerde (Jean Jacques) yalnız müsecca' ve müzeyyen cümleler yazmak derekesine düşer.

Şimdi nâsir ve müteressil Jean Jacques'ı bırakalım biraz da hakîm ve mütefekkir J.Jacques'ı tedkîk edelim:

Filozof J.Jacques, tabakât-ı ümemin ayrı ayrı mu'tekid-fihi olan erkân-ı müessese-i diniye haricinde, bir Allahın mevcut olduğuna mu'tekiddir. Cemiyet-i beşeriye hakkındaki efkârına gelince, bu efkâr vehle-i ûlâda mantıkî gibi görünür. Bunda da; (J.Jacques) fikirden ziyâde kalbe hitâb eder. Bu efkârı daima büyük bir ihtiyât ve ihtirâz ile telakki etmelidir. Çünkü, Jean Jacques azimet ve safvet-i ihtisâsâtıyla ve câzibe-i kelâmıyla büyük ve sehhârdır.

Jean Jacques'ın bütün nazariyât-ı ictimâiyyesi bu kâideye müncer olur: "İnsan Hakk'ın yedd-i hilkâtinden iyi olarak çıkmıştır." Fakat bu kâide ve bu nazariye pek çok münakaşa götürür: İnsanın menşeî nedir? Bunu kim biliyor? Belki bir ferişte, belki de bir behime. Fakîrin işte, Jean Jacques hakkında düşündüğüm hulâseten bunlardır.

Hüseyin Dâniş

İki yüzüncü sene-i devriyesi Avrupa merâkiz-i irfâniyesinde tevkîr edilen "J.J.Rousseau" hakkında Osmanlı kari'in edebiyatı için yazacağınız makale münâsebetiyle fikr-i âcizânemi dahi sormak lütfûnda bulunmuşsunuz.

Muhâkeme-i ahvâl ve eşyadaki hodgamlığı dolayısıyla nice tenkidâta uğramış olmasına rağmen Rousseau kütübhane-i eslâfe bırakmış olduğu eseriyle yine kendisini bütün akvâm-ı mütemeddine-i cihana hürmetle tanıştırmıştır. Bendeniz Rousseau nâmını Ziyâ Paşa merhûmun Emile mukaddimesini okuduğum zaman öğrenmiştim ki yirmi iki sene kadar bir zaman oluyor. Cenevre şehrine ilk gidişimde Run nehrinin Laman gölünden püskürüp çıktığı noktada kâin J.J.Rousseau nâm adacığı ziyaret eylediğim anda bu nâm-ı bülend sahibinin senûhât-ı medunesinden bazı şeyler okumak hevesine düşmüş idim. Fakat "Mukavele-i İctimâiyye"sinden ve *La Nouvelle Heloise* ile *Confessions* üzerine yazılmış birkaç makale-i tenkîdiyeden başka bir şey okumağa muvaffak olamadım.

Muhâkemât-ı edebiyyesi gibi mülâhazât-ı siyâsiyyesini dahi pek çok muharririn-i münekkide tahrîbe uğratmak istemiş ve fakat Rousseau'nun efkâr u muhâkemâtı yine batınen, ba'd-ı batın birçok ashâb-ı ilm ü kalem için mevzû-ı mübâhis edilmek gibi bir takdîre mazhar olagelmiştir. Beyne'l-ümem bir hayli efkâr-ı ihrârânenin şuyû'na ilk mürevvec bulunmuş olan Rousseau hakkındaki makale-i aleyh-güzar tahrîr ü neşrini bir himmet ve irfan-perverâne olmak üzere samimiyetle alkışlarım mîrim

Halil Hâlid

J.J.Rousseau.. hasta, muztarib, mahrûm, münfâil, münkesirü'l-kalb olduğu halde yazdı. Bu ahvâl filozofların şân-ı husûsisi olan "muallelün-bi'l-garez olmayan

bir nazarla eşyayı görmek" hasisasını ondan nez‘ ediyordu ve etmemek mümkün değildi. J.J.Rousseau mutâlaa olunacak bir mevzûdur. Fakat iktifâ olunacak bir muktedâ değildir. J.J. Rousseau İngiltere'de doğsaydı, ve orada yaşasaydı iştihâr etmek şöyle dursun belki taayyün edemezdi. Âlî ve mazlûm ruh-ı eşyayı kendisinin daima idbâr u hırmân ile muallel gözleriyle gördü ve bize gösterdiği kendi gördükleridir. Ve onun delâletiyle gördüklerimiz, tabiatta ve hakikatte olduğu hâl ve mâhiyette değil, onun nazarında mün‘akis ve mütecelli olduğu hâl ve mahiyette manzûrumuz olur. Onun "Hüccet-i imân"ı "Kontra Sosyal"dır. Giyotinin önünde "Beni (Rousseau) öldürüyor!" feryâdı ne kadar iştilmiştir.!

Abdullah Cevdet

Rousseau'nun azimet-i dehâsına en büyük delil kendi düşmanlarıdır. O kadar muârıza mâlik hiçbir muharrir mutasavver değilken, Voltaire'den mütefekkirin-i hâzıraya kadar, hiçbir Rousseau düşmanı yoktur ki o rehber-i bülend beşeriyetin celâl-i dehâiyyetini itirâfla muztarr kalarak defaat ile girîve-i tezâda düşmüş olmasın. Hasm-ı bî-âmânı Voltaire bile herkesten ziyâde Rousseau'yu sevdiğini mektuplarında mu‘terifken bazı satırlarında Rousseau'dan ve eserlerinden nefret ettiğini söylemekten çekinmedi.

Jean Jacques'ın muârızları ekseriyâ şu terâneyi tekrar ederler. "Rousseau mahrûmiyet içinde hiyân-güzâr olduğundan felsefesi bir eser-i infiâl ve igbirârdır." Muhâkemâtında bî-taraf olmadığını ispat için ne tarafgirâne bir bühtan! Rousseau yoluna çıkan en büyük saadetleri bile tepmekten hiçbir lahza fârig olmamıştır ki sıhha-i ikâzı nevha-i tazallüm hükmünde tutulsun. Rousseau ‘alîl ve muztarib yaşadı; çünkü tabiat ve beşeriyete aşık olduğu kadar medeniyyet-i garbiyyenin şa‘şa‘i zehr-âlûdundan mütevahhiş ve müteneffirdi. O, kürsi-i tabiatta kendi için değil, fakat insaniyet yalnız insaniyet için ağlayıp, inliyordu. Feryâd-ı âteşini cemiyyet-i medeniyyenin teabbüde karîb bir muhabbetle merbût bulunduğu bazı âdât ve mutekidât-ı esâsiyeye râci‘ olduğundan bir mahşer-i itiraz uyandırdı ise de o nidâ-yı

lâ-hûtiyi susturan olmadı ve olmayacak, o sadâ peyâ-pey daha nâfiz, daha müessir bir tantana ile şevâhik-i â'sâr üzerinde yuvarlanacaktır. Rousseau nâmının lâyık olduğu evc-i zafere suûdı ancak cemiyet ve medeniyyet-i hâzıranın tebeddülü ve dimağ-ı beşerin rıbka-i? taklîd ve tabiiyetten tecerrüdü halinde mümkün olur. Rousseau'nun bütün kusuru herkesten doğru söylemesi, herkesten başka düşünmesi idi. Fakat dehâsı o kadar büyüktür ki hail-sayt olan bu kusur-ı medenî bil-cümle hükemâ ve üdebâdan ziyâde haiz-i şöhret ve tesîr olmasını men' edemedi. Eğer büyük bir filozof olabilmek için dolambaçlı ve mübhem nazariyeler, fenni ve muhteşem ıstılâhlar icâdı lâzım değilse, Rousseau Avrupa hükemâsı içinde yeğane tanıdığım ve anlayabildiğim büyük bir filozoftur; aynı zamanda da Fransa'nın en mümtâz bir nâsiri, en hassas bir şairidir.

M.Rauf

6.Temmuz.1912. Raif Necdet. C.7, S.42, s.410-427

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

EDEBİYATIMIZIN DÜŞKÜNLÜĞÜ

Bizde edebiyatın düşkünlüğünden başka bir de fikir zayıflığı mevcuttur ki bunu yalnız mutâlaa ile gidermek mümkün değildir.

Garblıların, bâ-husus edebiyatımıza zemin-i teceddüd olan Fransızların edebiyatını ve tarz-ı hayatlarını iyice öğrenerek meleke kesbetmek lâzımdır; bu da Paris'in zevk, yahut talebe âleminde öğrenilemez... Onların iyi tanımadıkları ecnebilere açık olmayan husûsi maişetlerine dahil olmalıdır ki –Fransızları– ilm ü irfanda bütün milletlerin fevkine isâd eden hasse ve meziyetin cidden farkına varılabilsin. Bizde öğrenmekten ziyâde taklîde meyl vardır..

Teceddüdü seven en birinci millet Fransızlardır. Fikirlere başkalık vermek, daha doğrusu asr-ı hâzırdaki ahlâk bozukluğunu göstermek üzere yeni muharrirlerin kalemleri âlî hissiyâtı okşamayacak pek maddi bir zeminde maceralar tahrir etmektedir. Fakat bu muharrirlerin adedi ne kadar az ise Fransa'da maneviyatları mükemmel aileler de o nispette çok bulunduğundan –hissî ve ahlâkî– eserleri tercihen okuyanlar ekseriyeti teşkîl ediyor.

"Şurada müşâhadem üzere bir şey anlatayım: –Rev Dolapa– ismindeki piyes aylarca oynandığı ve temâşâsına büyük bir merak ile koşulduğu halde..temâşâgirler içinde –O!.. bu âdeta ahlâksızlık dersi! – sadâları yükseliyordu!"

Paris'te her akşam Şatiley Meydanı'nı geçilmez derecede kalabalık eden Sera Bernar Tiyatrosu'nda ise tarihin en eski vak'aları ve ibret alınacak fâciaları temsîl edilmekte hatta henüz tufûliyyetten çıkan çocukların bile bir ders görmeleri fikriyle oraya götürülmesine müsâraat olunmaktadır.

Pek âlâmod kimselerin –Adam sen de! İhtiyar aktrisin köhne piyesleri de görülecek şey mi?.." dedikleri işitiliyorsa da (Sara Bernar Tiyatrosunda) iyi bir yer bulabilmek için üç dört gün evvel bilet alınmak mecbûriyeti o büyük sanatkâr hakkında ki umûmi rağbetin derecesini pekâla ispat etmektedir.

Biz Türkler, modaya olan meftûniyetimizi edebiyat hususunda da izhâr ettiğimiz için tarihî bir vak'a yazsak; bir dudak büküntüsüyle –eskimiş şeyler de okunur mu?..– ta'rîzine uğruyoruz... Hiç düşünmüyoruz ki Fransızların bugünkü bülend-i mevki eski hatırâtı yaşatmakla hâsıl olmuştur; hem de nasıl yaşatmak?.. Müzelerin kesreti ve orada muhafaza ettikleri eski millî kıyafetleri... Bütün hükümdarlarının çocuklarının oyuncaklarına varıncaya kadar... Birinci Napolyon'un "Bu gül rengi elbise giyinen bir küçük adamdı!" şarkısının müsebbibi ve henüz ufak bir zabit iken giydiği gül renkli redingotuyla (Siyestem Bonapart) şapkası... Daha neler neler mevcut!...

Meşâhir statüleriyle müzeyyen Paris sokaklarında evvelki asırların zulümlerini.. Şimdiki sanatın bedialarını.. Tarih sayfalarını çevirmek zahmetine girmeden insan görüp öğrenebilir!

Fransızlar yenilikler ihdâs ettikleri kadro eski hatıralara hürmet eylediklerinden malûmâtları vasi', fikrî terbiyeleri mükemmel olarak teceddüd

etmişlerdir. Onlar, hiç bir şeyi unutmamakla kazanmışlar. Bizler, bi'l-akis pek zengin olan Türk, Arap ve Aceme aid binlerce şiir ü edeble dolu vak'aları mühimsememekle neler kaybetmişiz!.. Bunu idrâk edebilmek için eski tarihlerimizi karıştırmak kâfidir.

Biz yalnız garbın modasına tâbiyiz. Garb Edebiyatının ne suretle teceddüd ve terakkî ettiğini düşünmeğe bile üşeniyoruz!.. Biz, hâlâ Arabî ve Fârisî terkibleri alalım mı, bırakalım mı? münakaşasındayız!

Siyasiyâta (hem de tezvirât kabilinden) olan inhimâkımız devr-i meşrutiyetin en istifâde edilecek zamanını kararttığından.. edebiyat âlemimiz ağlanacak bir tarza döküldü, tarihe müteallik yazılan iki buçuk tiyatro kitaplarımızda göze çarpan hatalar ise edebiyatımızın daha fazla aşağılandığına delâlet ediyor!

Parlak ve lâtif kelimeleri karalamakla beraber nâfiz ve hakikat-bîn fikirlerle eserler te'lif etmeğe çalışmalıyız.

İşte garblıların bize tefevvukı bu yüzdendir.

9.Eylül,1912 Emin Neyyir C.8, S.43, s.548-550.

ÂVENİN-İ ZİYÂ

İdrâk-ı beşerin keşf ü telakkisine ibdâyen râm olmayacak bir takım mahûf, hâkim ve nâfiz kuvvetlerin mahâretkâr ellerinde, takdir denilen ezeli bir kitabın şuûn u hâdisâtını oynayankainat, tıpkı bir tiyatro sahnesinde olduğu gibi iki kısım eşhâs ihtivâ eder: bir kısm-ı azamî yalnız bir an için görünmek vazifesiyle memur bir gölge, bir figuran gibi, hayatları sâkit ve şahsiyetsiz, renksiz, hatta celb-i nazar etmeksizin ufûl edip giderler. Bunlar maa't-teessüf, nihayetsiz bir tarlayı dolduran otlar kadar mebzûldur; yalnız tenbit eylerler; ferdiyetleri itibariyle gayr-ı mahsûs bir fiil-i hayatîyi ifâdan sonra, arkasında bir iz, bir keder bırakmaksızın ölürler ve yerlerini, yine öyle kendi cinslerinden bir lüzuma terk ederler.

Diğer az kısım, kâinatın ruhu, âdeta hulâsasıdır; ötekilere rağmen, bi'l-akis bunların ferdiyeti câlib-i ehemmiyet olur. Simâlarında müebbed bir hayatın iltimâî, bir garâniyet-i heykel gibi hayatın ölmez ve muhterem mevki'inde hemcinslerinin fevk-i serinden bakarak, en büyük ebediyetleri bile gavr nisyanına çeken zamana rağmen yaşarlar. Şüphesiz hayat-ı maddiyeleri, diğerlerininki gibi, nihayet; artık bî-hareket ve mütevekkil sükût eder fakat onlar giderken arkalarından belki bütün beşeriyetin sadâ-yı mâtemi gelir.

Lâkin, ne fecî, ne mel'un bir tecellidir ki Avrupa'da bir kıyamet, bir mahşer yapan her şey, şark için gayr-ı kabil-i izâh bir hiç, bir sükut oluyor. Sanki elimizde, en muazzam ve müheykel şeyleri bile küçülte küçülte bir zerre haline getiren tuhaf bir alet var. Ve içimizde hâlâ o kadar çok adamlar da var ki içinden baktıkları bu riyâkâr aletle mükevvenâtı, ufuklarıyla tehdîd etmekte bir tabiat ve hak bulurlar; o

kadar ki şarkta, mesafe, kuvvet, cesâmet halledilemez bir muammadan ibaret hale gelmiştir.

Bunun, birçok deliller getirerek dedikodular yapmak istemem, yalnız Ahmed Midhat, Ebuzziya fâciaları, en yakın, en cellî bir misâlidir. Hiç ümit edilmeyen, hiç teselli kabul etmeyen bir zamanda ölümleriyle, maneviyâtımızdan ve vatanımızdan belki Rumeliler kadar kıymetdâr ve muhterem bir parça daha koparıp öldüren bu iki vak'a, bir Fransa, bir İngiltere, bir kadir-şinas memleket için, bir Alsas Loren, bir Amerika kadar müthiş ve ezâkâr olacağı şüphesiz iken, Yarabbi bizler neden ahmaklar gibi birbirimizin yüzüne bakarak sükût ettik? Vâkıâ birkaç kelime, birkaç laf söylendi! Bi'l-hassa bu iki bedbahttan biri diğerine mersiye-hân oldu, fakat korkuyorum ki bunlar da âdi bir tasallüf, bir nümâyişten ibâret kaldı. Halbuki bunlar, ne fâzıl, ne muazzam, ne samimi velvelelere bâis olacaktı; yalnız İstanbul değil, pay-ı tahtın düşmanlara düştüğünü haber almış kadar tâ ruhunun en namuslu, en şecî bir tarafından kükreyen sadâlarıyla, vilayetler, siyah kağıtlarla matemlerini ilân edecek, karalar bağlayacak, ve bi'z-zat pay-ı taht, daha iyi ağlamak için mumlarını yakmayacaktı.

Eyvah, biz neler yapmadık!... Bütün Rumeli gitmişken, daha dünki kara Bulgarlar, kapımızı, namusumuzu, saltanatımızı, tarihimizi, mukaddesiyâtımızı.. çalmışken, yüz binlerce nüfusumuz en vahşi, en katil ellerle parçalanmışken yine sükût ettik; yine öyle bir şeyler anlamayan manasız nazarlarla birbirlerimize bakıştık

Ahmed Midhat ve Ebuzziya'nın kimler olduklarını uzun uzadıya teşrîh edecek değilim; buna ne şu mahdûd sayfalar, ne de merhûmların hususiyet ve şahsiyetleri hakkında –hepimiz nâmına utanarak söylüyorum– telakkî edebildiğim malûmât müsâid değildir. Yalnız, umûmî bir hulâsa ile, Ahmet Midhat hakkında: merhûm ilk velinimet-i maarifimiz olmuştur, diyeceğim. Yazıları hakkında şimdiki efkâr, ne

kadar bî-âmâl ve nâ-müsaid olursa olsun, Ahmet Midhat büyük bir hüviyet-i edebiyye sahibi de olmasa, Şinasi'nin tesîs ettiği devre-i edebiyenin en hâkim, en nâfiz mümessillerinden biridir. Hatta bu devir, bütün muvaffakiyât ü hayatını bu zâta medyûndur. Vâkıâ Şinasi ve rüfekâsı hiç de Ahmet Midhat'a istinâd etmeyen bir edebiyatın müessisidirler. Fakat bu tesîsi tamîm eden, ona kıymet ve nüfûz veren, onu duvarlara hitâb eden kimsesizlik ve mechûliyetinden kurtararak mülkün, henüz maarifin ilk ışıklarıyla açılan dimağına zerk ile hayat ü bekâsını temîn eden Ahmed Midhat'tır.

Merhum, bu, yılmaz, fütûr getirmez, hatta mükâfât kabul etmez mesâisini, "Saadet, Tercümân-ı Hakikat, Çanta, Kırk Anbar" gibi sayısız mecmualar ve gazetelerde, yine öyle sayısız kitaplarıyla tespit ederek, vatana şimdiye kadar hiçbir kimsenin yapamadığı hizmeti ifâ etmiştir. Bugün bizde, biraz okumak ve anlamak zevki, ateşi mevcut ise, şüphe etmeyiniz ki bu, herkesten evvel Ahmed Midhat'ın ibdâ'idir. Bâ-husus, uyandırdığı bu zevk veya ihtiyac-ı kıraat bile, bizde romancılığın ilk müessisi, ilk mûcidi olmak şerefini nefsine hasreden Ahmed Midhat'ın, başlı başına muazzam ve lâ-yemût bir şaheseridir; isterse dest-i zaman, nankör bir tenkîd ile "Bir hiç..." denilen âsârını müebbeden gömsün!

Ebuzziya merhuma gelince: Tasvir-i Efkâr'ın kari'lerine, bi'l-hassa Şinasi edebiyatını tedkîk edenlere mechûl olmayan muhterem ve temiz bir simâdır. Mesâî hususunda Ahmed Midhat'la, Ebuzziya arasında şâyân-ı hayret bir müşâbehet görülür. Memleketin, Zaloğullarının, İskenderlerin bile bâzû-yı mukâvemetini büken zulm ü kahrı bu iki bedbaht mukadderâta karşı âciz ve zayıf kalmış ve onlar hatta hiçbir ücret ve mükâfât beklemeyerek anlaşılamayacak kadar büyük ulüvv-i cenâblarıyla, hayatlarında, ölümlere kadar çalışmak, fedakârlık etmekten saf ve ulvî bir zevk aramışlardır. Fakat ihtilâf-ı hilkat, muhtelif tezâhürlerle bu iki vefâkâr arkadaşı yek-diğerinden ayırmıştır: Ahmed Midhat'ın her şey olmak hırsına mukâbil Ebuzziya da mütebâriz ve metin bir kâbiliyet-i edebîye ve siyâsîye vardır. Kendisine

mahsûs, zarîf ve nüktekâr, bir üsluba, sitîze-cû ve muhallil bir muhakemeye ve düşündüklerini tuhaf bir suhûletle ifade eden bir lisana mâlik olan Ebuzziya, vâkıâ ne Kemâl gibi kabına sığmayan, ne de Hâmid gibi kuvvetli çalak bir kanatla yükselmek istemiştir. Ebuzziya'nın dünyada en çok hürmet ettiği simâ, Namık Kemâl merhumdu. Tercüme-i hâlini yazarken "Senin tercüme-i hâlini yazmak, bana mukadder olacağını evvelce bilseydim, beynimi patlatırdım." dediği gibi, hep faziletler, büyüklükler için, vatanı, milleti için, dinmez yaşlarla ağladı; bugün ona da yalnız birkaç kişi, şüphesiz en samimi, en tesellisiz hicranlarla evlâdı ağlıyor. Fakat o kadar sevdiği, o kadar hürmet ettiği bizler, birbirimize bakmaktan başka bir şey yapmıyoruz. Zavallı Ebuzziya, zavallı Midhat, bari Allah'ın rahmeti sizlere olsun!

S.B. C.8, S.46, s.728-732

MEŞÂHÎR MUHARRİRİNİN TARZ-I MESÂİLERİ

Saha-i matbûata ciltler dolusu eserler yığan meşâhîr muharririnin nasıl ve ne gibi şerâit-i husûsiyyeye tâbi olarak çalışabildiklerini tedkîk edecek olsak pek garip hallere tesâdüf ederiz. İtiyâd denilen kuvvetin bütün mesâil-i ruhiyede olduğu gibi bu hususta da büyük bir tahakkümü vardır. Fakat itiyâdâtın bu nev'ini ahlâk ve zekâ üzerinde tesirât-ı ma'kûse hâsıl eden bazı itiyâdât-ı muzırradan tefrîk etmeliyiz. Ve şunu hatırdan çıkarmamalıyız ki o zekâ, o hassa-i hayret-fermâ ancak muntazam bir usûl dairesinde musirr-âne bir sebâtın muâvenetiyle mebzûl eserler, mahsuller verebilir.

Fi'l-hakika en büyük muharrirlerin de kendilerine mahsûs itiyâdâtı, tarz-ı mesâîsi vardır. Birinin tâbi daha doğrusu esiri olduğu şerâit-i husûsîye dahilinde bir diğeri iki sözü bir araya getirip yazamaz... Biri ancak sabahları cemiyyet-i efkâra mâliktir, öteki yazı yazabilmek için gecenin sükun-ı tenhaiyyesine iltică etmezse olmaz. Dahası var: eğer bu muharrirlerden biri size ancak şu kıt'ada kağıtlara yazı yazabileceğini veya şu cins mürekkeple, bu nev' kalem kullanmak mecbûriyetinde bulunduğunu söylerse inanınız. Bu kağıdın, o mürekkebin veya kalemin ekseriya kendi malı olmaktan başka hiçbir meziyeti olmamakla beraber muharrirlerle o derece ünsiyetleri vardır ki hakikaten onlardan ayrılınca o muktedir muharrir acemî oluverir. Onu kendi odasına, her zaman me'lûf olduğu kitapların, kağıtların arasına bırakınız. Suhûlet ve muvaffakiyetle çalıştığını görürsünüz, garip çocukluk.! mu dersiniz? Olabilir. Fakat itiyâdın mizâc u tabiatı bu garâbeti iktizâ ettiriyor, ne yapalım? Sully Prudhomme latîf bir şiirinde itiyâdı şöyle tasvir etmiş: İtiyâd yabancı bir histir ki gelir bizim kuvve-i muhâkememize can-nişîn olur. O bir hizmetçidir ki girdiği evde pek güzel yerleşir. Size tahakküm etmek isteyen bu hizmetçinin ribka-i itaatına teslim-i vücûd ederseniz vay halinize! Zira bu acûze yek-nesak hatveleriyle sizin şâbb ve zinde emellerinizi uyutur.

Bu takdirce itiyâd muharrir için bazen müzâhir olabileceği gibi bazen de bir mania teşkîl ediyor, demektir. Bu hırçın acûzenin dediği yapılırsa iş kolaylaşıyor, damarına basılırsa muharrir bir türlü muvâzene-i fikriyesini bulamıyor.

Voltaire ki vüs'at karihası, servet-i efkârıyla celb ü hayret ettiği kadar da nezâhet-i kalemiyesiyle şöhret-şiârdır; odasında birkaç yazıhane bulundurumuş. Bunların her birinde ayrı ayrı başlanmış eserler olup, hepsini ayrı ayrı yürütürmüş. Birinde bir facia, ötekinde bir eser-i tarihî, bir üçüncüsünde meselâ bir hikâye bulunurmuş. Voltaire bu yazıhanelerin her birinde takrîben birer saat çalışmak üzere birinden öbürüne gidermiş.

Voltaire bir salon adamı idi: ziynet ve ihtişâmı severdi; zerâfete, âlâyiş-i servete, ağır kumaşlı döşemelere meftûn idi. Muâsırlarından olan Jean Jacques Rousseau ise Voltaire'e nisbeten bir bedevî addolunabilir. Rousseau tabiata meftûn olduğu için yazı yazarken gözleri tabiatın bir levha-i şairâne ve sâhirânesi üzerinde karar etmeliydi. Rousseau "Montmorans Ormanı benim için bir darü'l-mesâîdir" derdi. Paris'te ikâmete mecbûr olduğu zaman tenha bir sokakta, loş bir binanın dördüncü katında kendisine hem yatak odası, hem yemek odası, hem de bir hücre-i mesai hizmetini gören bir odada otururdu. Yazı masasının bir tarafında adi bir yatak, diğer tarafında ise mutfak takımı bulunurdu. O masanın başında Rousseau başında bir takiyye, sırtında bol bir entari olduğu halde yazar, santurunu çalar, arasıra da haffesinin yanında fıkırdayan yemek tenceresine bakardı. Gözünün önünde Montmorans Ormanı renginde bir resim levhası, kanaryalarla meskûn bir kafes, pencere önüne konmuş birkaç çiçek saksısı levâih-i tabiattan kendisine birer şemme verirdi.

Tıpkı mekteplilere benzeyen muharrirler de vardır. Evlerinden kaçmağa bahane ararlar ve icbâr ile evde hapsedilmedikçe çalışamazlar. Dölil işte bunlardandı. Kocasının kesb ü kârını daha iyi düşünen zevcesi şairin bu haline vâkıftı. Yine bunun için kocasını mana-yı hakîkisiyle odasında hapsederek kapının anahtarını yanına alırdı.

Birgün şairin iki ahbâbı kendisini ziyarete gelirler. Kapıyı vururlar, kendisini çağırırlar, fakat kapı yine açılmaz. Nihayet Dölil'in sesi işitilir:
"Affedersiniz, zevcem biraz dışarı çıktı. Çalışayım diye beni anahtar altına almıştı. Biraz bekleyiniz, şimdi gelir."

Biraz sonra Madam Dölil koltuğunun altında kocaman bir sepet olduğu halde çarşıdan gelir. Pek hoşa gitmeyecek bir tarz-ı kabul ile misafirleri içeri alır. Öteden beriden bahsolunur. Misafirler gittikten sonra zevcesi Dölil'in eline hemen kalemini tutuşturarak der:
"– Hadi bakalım Mösyö, şimdi şu kaybettiğiniz zamanı telâfi ediniz.
– Fakat siz yok iken ben hep yazdım.
–Zararı yok, yine yazınız, biraz daha yazınız. Yazdığınız beyitlerin her biri beş frank getirmekte olmasına göre yemeğe oturuncaya kadar kırk frank kazansak fenâ mı olur?"

Buna mukâbil bazı muharrirler de vardır ki kendilerini öldüresiye çalışırlar. Bu hususta Balzac kadar nazar-ı dehşete çarpan hiç kimse yoktur. *La Comedie Humaine* o ne ummân-ı beşerdir! O ummân-ı 'azîmi bütün tufanlarıyla, kasırgalarıyla beraber çalkalayabilmek için ne kuvvet, ne müthiş bir sa'y u gayret lâzımdır. Balzac bu hizmet-i şakanın "bu kürek cezasının" zîr ü bâr tazyikine atılır ve o tazyîke ister istemez tahammül etmek için vücudunu cebr ederek tabiatın fevkinde, bütün hıfzü's-sıhha-i kavâidinin haricinde bir kaide-i husûsiye teşkîl eder.

Akşamdan yemeğini yer yemez yatar, sonra gece yarısı kalkar. Gecelik entari makamında kullandığı bir rahip abasına bürünerek koca bir çay fincanı dolusu kahvesini yuvarladıktan sonra yedi mumlu bir şamdanın ziyâsı içinde çalışmağa başlar; çalışır. Çalışır, durmaksızın, dinlenmeksizin ertesi gün öğle zamanına kadar çalışır. Sayfaları doldurdukça okumadan, numara bile koymağa lüzûm görmeyerek muttasıl arkasına atar.

Öğle vakti uşağı odaya girer. Efendisinin yemeğini getirir, darmadağınık ortalığa saçılan kağıtları toplar, dosdoğru matbaaya götürür, teslim eder.

Şu tarz-ı mesâi muharrir için dehşetli olduğu kadar, mürettipler, tâbi'ler için de mucib-i haşyet idi. Fi'l-hakika kaleminden çıkar çıkmaz matbaaya giden sayfalar romanın nev-ummâ kaba taslak bir numûnesi olup, onu asıl provaları tashîh ederken süsler, bezerdi. Yine bunun için Balzac'ın gerek prova ve gerek sayfa tashihleri beyne'l-mürettibin bir şöhret-i mahsûseyi hâiz olmuştur.

Teophile Gautier Balzac'ın meshuh bir sayfasını şu yolda tasvir ediyor. "Satırların başından ortasından veya nihayetinden çıkmış çizgiler, sağa, sola, aşağı 'azîmet ederek sayfanın dört kenarında boş bir yer bırakmamacasına yeni yeni cümleler, tasvirler, hâşiyeler, istitrâdlar gösterir. Birkaç saat sonra sayfa bir çocuk elinden çıkmış çocuk resmine döner. Tashîhât bir taraftan öbür tarafa sıçrar. Rakamlar, işaretler, Yunan hurûfâtı, bir yerden öbür yere atılarak satırları karşılaştırarak, çatıştırarak sayfayı bir hale getirir ki ekseriyâ kağıdın kenarlarına biraz daha kağıt yapıştırmağa lüzum görülür. Çünkü evvelce tashîh edilen yerlerde sonra türlü türlü takallübâta uğrar.

Balzac şu ifrât-ı mesâîsiyle az zaman içinde Fransızlar için büyük bir heykel-i edeb-rekz ettiyse de mahsûlât-ı fikriyyesindeki bu feyz ü bereket, bu feyzânın sahibini boğdu. Balzac elli yaşında öldüğü halde şüphesiz o sa'y-i müfrite kurban olarak gitti.

Bu hal Gustave Flaubert için daha başka türlü, daha meşakk-engîz olmuştur. Bunun eserleri Balzac derecesinde değildir. Gustave Flaubert o muharrirlerdendir ki yazdıklarından bir türlü memnun olamazlar. Daima tasavvurât ve hayâlâtı başka, yazdıkları başka olur.

Flaubert hemen senenin on iki ayında Rousen'deki mâlikânesinde hücre-i mesaisinde geçirirdi. Yaz geceleri odasının pencereleri açık durur ve kendini gömmek istediği sükûnet-i tenhâî ancak uzaktan geçen Sen nehrinin mahremâne mırıltılarıyla ihlâl olunurdu. Bu halde meşe koltuğuna oturur ve Guy de Maupasantt 'ın tarifine göre uçları düşük iki sert beyaz bıyıkla kat' olunan demevî çehresi ele geçmeyen bir kelimenin takib-i taab-âverinden dolayı bir ihmirâr-i gazapla şişerdi. Uzun kirpiklerle sâye-dâr olan nazarları satırların, kelimelerin arasına karışarak harflerin arasındaki ahenk-i insicâmı uzun uzadıya lihâze-i tedkîkten geçerek şikârını gözleyen avcı dikkati ve insafsızlığıyla kelimeleri hedef-i dane-i ta'rîz eder, fakat yazdığını bir dakika sonra yine beğenmeyerek her hatvede tevkîf eder, on kere yazar, onunu da çizer, sayfaların kenarına çıkar, çaprazvari satırlar yazar, yirmi sayfa yazdığı halde temize ancak bir sayfalık yazı çıkarabilir ve bu tab'-ı takat-şikenle bir müddet kendinden geçerdi.

Bin kere tereddüd ettikten sonra Flaubert nihayet bir cümlede karar kılarsa kağıdı eline alır gözlerinin hizasına kadar kaldırır, sonra kendisi de kalkarak odasını geniş adımlarıyla sarsar ve yazdığı cümle-i nesrîyeyi cehren okurdu. Müteâkıben masasının başına oturur, cümlenin ahenk-i mûsîkîsinde sâmiasını tahrîş eden bir

kelime varsa onu da tebdîl ederek hep o kararsızlık, o kanaatsizlik, o endişe ile inleyerek bir başka cümleye başlardı. Şu halini kendisi de kaç kere azâb-ı ihtizâre benzeterek sekerât-ı mevt gibi sekerât-ı üslup ile hayatını tebâh ettiğini anlatmıştır.

Guşeş-i dimağıyenin bu gibi mahkumlarına karşı bazı muharrirler de vardır ki ibdâ' ettikleri eserler, hiç olmazsa zahiren, büyük bir zahmetin mahsûlü olduğunu göstermezler. Lâ-yefnâ bir künz ü irfâna mâlik olan George Sand, bu bî-bedel kadın işte o mesut romancılardan biridir. George Sand gündüzleri az söyler, yerinden kımıldamaz. Hayat-ı hakiki ve haricîden hiçbir nasibi yokmuş gibi oturduğu yerde beyninde tasvir edeceği eşhâs-ı vak'anın hamurunu yoğurur. Akşam olunca yemekten sonra masasının başın oturur. Bu masanın üstünde hep bir kat'ada kesilmiş deste deste kağıt bulunur. Bu halde romanın mâ-ba'dına devam eder. Bir gün evvel bıraktığı yerden bilâ-tevakkuf yazar. Yarı geceyi dört saat geçinceye kadar muttasıl yazar. Şu sekiz saatlik ikdâm içinde bir roman hitâma ererse George Sand onu heyet-i mecmuasıyla bir paket yaparak ertesi gün "Revo de Demond"a göndermek üzere bir tarafa bırakır; sonra da hiç büyük bir iş olmamış gibi bir sükût-ı lâ-kaydâne ile başka bir romana başlar.

Binlerce kıymetli sayfalara vücut veren bu suhûlet-i tahrir George Sand'de olduğu kadar Teophile Gautier'de dahi vardır. "La Paris" gazetesinde tiyatro kısmı tefrikâsını der-uhde etmiş olan bu bahtiyar muharrir matbaanın bir köşesinde âdi bir masa başında pür-telaş öteye beriye baş vuran amele arasında, makine gürültüleri içinde, çizgisiz, tashihsiz tefrikâsını bir cümlede yazıp verirdi.

Sa'yin, kabiliyet-i tahririn şu muhtelif tarzları kâbil midir ki âsâr üzerine bir te'sîr-i mahsûs icrâ etmesin? Şüphesiz o eserlere vech-i alâkamızda bunun bir dahli vardır. Balzac'ın tarz-ı mesaisindeki dehşet ve meşakkat eserlerinden bellidir. O eserlerde geme, azıya gelmeyen azgın, kuvvetli bir atın kudret-i cereyânı görülür. Tasvir ettiği vakaî'n teferruat-ı cüz'iyyesine kadar gösterdiği dikkatle ekseriya

üslûbu zahmetli ve karışık olur. Meraklı Flaubert'in o bitmek tükenmek bilmeyen tereddüdleri, endişeleri üslûbundaki saht u selâmetle tezâhür eder. Bir âb-ı cârî letâfet ve sühûletiyle akıp giden George Sand'in kalemi ise üslubundaki cereyân-ı âb-dârı hâsıl eylemiştir. Hâsıl-ı kelâm Teophile Gautier dahi yazı yazmakta aynı sühûlete mâliktir. Çünkü Fransız lisanının müstesnâ bir feyzine mazhardır. Kendisi derdi:"Mesele iyi bir sentaks bilmektedir: benim cümlelerim her zaman ayaklarının üstüne düşen kediler gibi her zaman doğru düşer."

Acaba kuvve-i tasavvuriyeyi sunî olarak tahrîk ve teheyyüc etmek kabil midir? Muharrirlerin pek çoğu için bu kabiliyet gece çalışmakla hâsıl olur. Uykusuzluk ve bunun icabât-ı zarûriyesinden olan hummâ-yı tabîî asâbı tahrîk eder.

Bazıları bu gece çalışmak merakını gündüze bile teşmîle yani gündüzlerini bile gece haline getirmeğe kalkışmışlardır: Alfred de Musset gündüzleri perdeleri tamamıyla inmiş, mumlar yanmış olduğu halde şiirler nazm ederdi.

Mûsîkînin ruha tesîri inkâr olunabilir mi? Ummân-ı hissiyâta verdiği telâtumlar ne heyecanlar uyandırır, ne kıyametler koparır! Alexandre Dumas zâde? bir taraftan piyano dinler ve onun feyz-i ilhâmâtıyla bir taraftan komedilerini yazardı. Teophile Gautier ise buna külliyen muhâlif olarak mûsîkîye "Gürültülerin en fenâsı ve en pahalısı" demiştir.

Bununla beraber muharrirlerin teheyyüc-i asâb u hissiyât için müracaat ettikleri çare her vakit böyle hayali olmakla kalmaz. Alexandre Dumas koca bir bardak limonataya kanaat ettiği, Balzac dehşetli surette kahve içtiği gibi pek çoğu da tütün ve müskirât isti'mâl ve hatta bunu sû-i isti'mâl ederler. George Sand tütüne o

derece mübtelâ idi ki Theodor Banville'in dediğine bakılırsa tütünden mahrûm olduğu zamanlar bu kadın zekâsını, istidâdını tamamıyla kaybedermiş.

Heyhât! Şu sırada Musset'nın, bu bedbaht şairin menba'-ı sünûhâtını hatırlamalı mıydık? Hakikat-i halde hayâlât-ı şairânesine merkez-firar olan âpesnet kadehi karşısında gözleri bulanarak kendini derece derece kaybeden Musset'nin son sinn-i hayatı ne kadar fecîdir.

Müskirât ve minbehâtın şu sû-i-istimâlâtı adem-i intizâm maişetiyle de terâfuk ederse bir zekâyı pek çabuk söndürür. Az çok dâ'-ül-küûla mübtelâ olan bohem muharrirleri bunun en büyük misâlidir.

Gerard de Nerval bir kağıdın ucuna kurşun kalemiyle bir takım notlar yazar. Matbaa için mev'ûd olan makalenin vakti geldi mi baba Gerard idarehanede isbât-ı vücûd eder. Cebinden bir küçük mürekkep şişesi, kalemler, notlar hâvî kağıtlar döker, yazmağa başlar. Öyle bir fart-ı tehâlükle yazar ki arkadaşlarından biri gelip, icbâr etmedikçe işini bırakıp kaçamaz. Oradan bir gazinoya kapağı atar, nakd-i mevcûdunu sarf edinceye kadar oturur, içer. O sırada bir makaleye veya bir küçük hikâyeye başlar: birkaç satır yazmasını müteâkip ehibbâsından biriyle uzun bir muhabbete dalar. Sonra malzeme-i kırtasiyesini toplayarak oradan kalkar her uğradığı yerde üçer beşer satır yazarak makalesini, hikâyesini itmâm eder.

Contes cruels müellifi şafak sökmeden evvel evine girmezdi. Öğle zamanı uykudan uyanarak bir tas et suyu içer, sonra yatağının içinde, yastıklar arasında

çalışmağa başlardı. Bu suretle akşama ve bazen de akşamdan bir iki saat sonralara kadar çalıştıktan sonra geceyi yine dışarıda geçirmek üzere çıkardı.

Paris'in leyâl-i ziyâdârında bir meyhanenin kuytu kenarında irtisâm eden bir çehre –Paul Verlaine'in simâ-yı münhasifi– bi'n-nisbe daha keder-engîzdir. Hâin bir canavar-ı heyet mahvfiyla masasına abanan bu şâyân-ı merhamet-i serseri bir tarafına kağıdını, hokkasını öbür tarafına apesnet kadehini kor. Gözleri görmeksizin bir nokta-i mücerredeye merkûz iken feverân ânı ile anlaşılmayacak surette mırıldanarak acele birkaç satır yazar. Sonra bağteten kalemini kadehine batırarak nefretle masasının üstüne fırlatır. Ellerini bir irti'âş-ı marazi ile oğuşturur; o sırada bir hande-i sâmit dudaklarını gererek o muztarib çehreye bir mana-yı haşiyet ilkâ eder. Sonra birden kadehini yuvarlayarak etrafında hiçbir şey görmeksizin daima muhtelic, mütezelzil işine devam eder ve bu humma-yı asabî bir eser-i cinnet midir, yoksa küûlun tesîrinden midir? anlaşılmaz. Ayık zamanları Paul Verlaine şu zaafına hiddet ederek en müstehcen küfürler yağdırmaktan hâlî kalmazsa da ne çare ki bu hâl o esr-i zaafın tekrarına asla mani olamaz.

En mahsûldâr kalemler muntazam bir hayatın, muntazam bir sa'yın yetiştirdiği kalemlerdir. İşte böyle her muharririn bir merakı, bir âdeti var. Bunda taaccüb edilecek bir cihet aramamalıdır. İtiyâdın câzibe-i tahakkümünden kendini kim kurtarabilmiş ki! Bu büyük adamların böyle ufak tefek âdetlerini, meraklarını taklîd etmekten kolay bir iş olamaz. Fakat asıl mesele orada değil herkes Balzac gibi kahveyi, Musset gibi musakirâtı sû-i-istimâl derecesinde içebilir. Geceyi gündüz, gündüzü gece yapar; Hugo gibi ayakta Rousseau gibi yatarken yazabilir. Herkesin yapamayacağı bir şey varsa o da Rousseau'nun talâkatına, Hugo'nun vüs'at hayaline, kudret-i tasviriyesine, Balzac'ın nüfuz-ı nazarına, George Sand'in kuvve-i tasviriyesine mâlik olabilmektir.

Ali Hâmi C.8, S.47, s.831-842 Şubat-Mart 1913

EDEBİYATTA HAKÎKAT VE HAYÂL[1]

Bırakın yükseklere, semâya çıkayım, bırakın yerde kalayım, icâb ederse onun ruhuna 'umkuna dalayım... İşte iki şekl-i fikrî...

Bunları hikmet-i bedayi ile ahlâkını tebeddül ve tagyîr eden cemiyetin tarz ü tefekkürâtının tahavvülâtına tâbi bulunan nazariyatının iki esasî şeklidir. Hiçbir itikâd yoktur, ki bir nokta-i husûsî-i hayata; ve yine hiçbir nokta-i husûsî-i hayat yoktur ki eşkâl-i sanattan birine tetâbuk etmesin. Hikmet-i bedâyi, bu itibâr ile dinî, ictimâî, ahlâkî mu'tekadâtın yedd-i tahakkümünde bulunur, ekseriya onlar tarafından âdeta sevk ü idare edilir. Esâsen üslûb-ı tarz-ı tefekkür, tarz-ı tahassüs, tarz-ı beyân demektir. Bir fikir kanaat haline girmiş bir his olduğu gibi bazen bir his bir fikrin mevlüdî olabilir. Binâen-aleyh fiil nasıl be-nefse vücûd bulur ise üslup da o suretle tinnet-i savt ruhu olmak dolayısıyla, bi-zâtihi, be-nefse tevellüd eyler. Onu sunî, fikir ve kanaatımızın, hissiyâtımızın haricinde mevcûd aynı nev' mevâdd ile mezc etmek mümkün değildir.

Ekseriya itikâdât; hayat-ı şahsiye ve ictimâiyyenin ıslâh ve ikmâline şitâban, başka bir dünyada, daha ziyâde, vüs'at ve refâhî mütefekkir eşkâl-i müteaddide-i ümidden ibarettir. Bu ise şairin: "Ümid cihandan da büyük.. zevk ise mahdûd" sözünü ispat edecek bir mahiyettedir. Biz ümide bu kadar mütehâlif, mütenevvi' eşkâle mâlikiyetinden, her saniyede tebeddül ederek eşkâl-i sanatı da ezyâl-ı zarîfesi arkasında sürüklediğinden dolayı darılamayız. Nasıl ki birden ziyâde din, siyâsiyât, ahlâk varsa birden ziyâde de hikmet-i bedayi mevcuttur.

---

[1] Esası Kiyv'den alınmıştır.

Gâye-i kemâl ile mümkün hezâr şekl-i hayâlâtın saha-i telakkisidir. Ahlâkın olduğu gibi hikmet-i bedayinin de iki şekl-i esâsîsi meslek-i hakîkuyyun ile meslek-i hayâliyyundur. Bu iki meslek her birimizin tehâlif eden arzularından, temâyüllerinden birine cevap vermektedir. Meselâ Nâbi-zâde Nazım'dan hoşlanan bir kimse ötede Sâmi Paşa-zâde Sezâî'den, Hâlid Ziya'dan da hoşlanabilir. Felsefede olduğu gibi edebiyatta da yalnız alındıkları takdirde ne meslek-i hayâliyyun, ne de hakîkuyyun doğru olabilir. Bunlardan her biri hayatın bir noktasını bir cihetini tenvîr ve izâh eyler. Meselâ binlerce heyâkil-i hayatiye ve mâ-fevke't-tabîiyyeyi hâiz bir bina bir müze dahiline giriniz. Ötede semâlara uçmak isteyene bir melekü's-sıyâne sizin nazar-ı harîs sanatınızı tevkîf ettiği gibi beride de bir hayvan, bir nebât resmi sizden aynı iltifâta nâil olur. Bir kubbe-i mermer-i sakin altında birbirine bu kadar zıt olan şeylerin sizde bir zevk uyandırmasının yeğâne sebebi istediğiniz bir şeye cevap verebilmesinden tezâhür eder; yaşar gibi görünmek...

Gerek hakîkuyyun, gerek hayâliyyun tarafından kaleme alınan eşhâsın her biri, kâbiliyet-i hayâtiyeleri nisbetinde güzeldir. Hayat; hüsnün en doğru, en aziz bir mikyâsı, bir esasıdır. Eğer böyle olmamış olsaydı... Hayat-ı nebâtiyye ve hayvaniyyenin hayat-ı fikriyye ve ahlâkiyyeden yani hayat-ı âliye denilen şeyden yoksun olması lâzım gelirdi. Halbuki bir canavarı pür-hayat olarak pîş-i intizârımızda yaşatmak mürde-zâd bir gâye-i kemâl-i izhâr ve irâiyeden evlâdır. Sanatta münferiden, maddiyet bir adem-i iktidâr işaretidir. Fakat çok itibârî, çok mübhem hayâlât bundan berbat: bu yarı yolda tevâkuf etmek, nokta-i 'azîmeti şaşırmak, hüsn-i cenin halinde bırakmaktır.

Sanat demek ikmâl ve tavzîh ederek "İstihsâl" faaliyeti demektir. Tabiatın hüsn-i bedîisini izhâr etmek bu veyahud şu tasviri, bu veyahud şu mürtesimi göstermek değildir. O bütün tasvirâtın, mürtesimâtın münasebetindedir. Bunun

içindir ki, tefâsîl ve teferruattan biri üzerinde icrâ edilecek küçük bir ta'dîl keyfiyeti heyet-i umûmiyeyi bozacak bir mâhiyet kesb edebilir.

Hüsn, hiçbir zaman suret-i mutlakada sadegî dahilinde bulunamamıştır. O sadeleştirilmiş bir teşevvüştür. O daima 'amîk, mûnis tabirât dahiline girmiş mütenevvi efkâr u hayâlâtın birkaç parlak destur şekline ifrâğ edilebilmesinden ibâret kalmıştır. Meselâ klasik muharrirlerin onu küçük, fakir bir miktarda efkâr ve hayâlât ile hutûtun katılığında bir intizâm-ı mükemmel, mübalağa-kârda tabiatın bundan inhinâlarını, müşevveşiyetlerini tagbîr ve tadîlde aramaları büyük bir hatadır.

On dokuzuncu asrın İsviçre şairlerinden bulunan "Amiyel" "gâye-i kemâli hakikatin fevkine isâd etmemelidir: çünkü onun yaşamak için diğeriyle gayr-ı kabil kıyas hakkı vardır." sözünü söylemiştir.

Sanatkârlardan bazıları hayâle şitâbı esas telakki ederler. Şair-i marîz Musset bir mısra'ında "kendimize rağmen, semâya nazarlarımızı döndürmeliyiz" dediği halde "Emile Zola" mesele-i edebiyatı tecessüm ettiği eşhâsından birine "Hayatın, yeğane hayatın menbaı valîdi olan rahîm ve şefîk toprak beni âgûşuna al." sözlerini söyletiyor. Biri semâya çıkmak istiyorken diğeri ka'r-ı arza girmek arzusunu izhâr ediyor fakat bu, evc, hazîz noktalarına benzer, ne kadar birbirinden ayrı iseler de yine bir hatt-ı müstakîm ile birbirine merbutturlar, evet, toprak... Fakat unutmamalıdır ki onu besleyen az çok semâdır; semânın güneşi, havasıdır. Bugünkü hakîkiyyunun da ba'zları sanatkârı tabiatın şahidi telakki ile onun hakikatini söylemek mecbûriyetinde bulunduğunu serd ü ityân ediyorlar. Evet sanatkâr öyledir; şehâdetinde en birinci mecbûriyeti izhâr-ı hakikat meselesinde tezâhür eder. Yalnız sanatkâr ham bir hadiseyi görmekle, nakletmekle vazifesini ifâ etmiş olmaz; bunların esbâbını mücerred bir takım mutâlaat ile bize keşfettirmeye, hiç olmazsa, ihsâs eylemeye mecbûrdur. Sanatkâr, vaz' ettiği her kelimede, arâiye eylediği her mevzuda ne kadar

birden ziyâde şey gösterebilir, ihsâs edebilirse o kadar büyük olur. Hayat-ı hakîkiyyede hiç dikkat etmediğimiz mîhânigî bir kısım olduğu gibi bir de kısm-ı şairâne mevcuttur. Her şey, her fiil, tabii olarak iki simâ arz eder: bunlardan biri her ziyâ altında yeni bir renk kesb eder. İnsana hissi hayatı verir, mütebeddil, müteharriktir; işte bu eşyanın şiiri, ifadesi, onların tecessüs-averidir ki bizim için hakikaten mevcut olan da budur... İkincisine gelince: O tamamıyla mîhânigî, bi-n-netice her zaman ayniyeti haizdir ki bizim dikkatimizi celb ü tevkîf edecek hiçbir şeye mâlik değildir. Bu bir lüzum, bir zarurettir, ve çok tanındığı için de görülmekten muarrî ve münezzehdir. Eğer bir sanatkâr, bu sabit lâ-yetegayyer kısmî, hakikati göstermeye, izhâr ve irâeye kalkarsa bize hatır etmez arasında nâ-bedîd olmuş, hatta hayatiyetini bile fazla tanınmaktan kaybetmiş, bizim hiçbir vechle tecessüsümüzü okşamayan, okşayamamış yek-nesâk, muz'ic bir hakikati göstermiş ve nâfile yorulmuş olur. Onun vazifesi karie, temâşâgîre, sâmia her gün değişen, tebeddül eden, fikr-i hayatı ihsâs eyleyen hakikatı göstermek hususunda tecellî eder. Meselâ bir mûsîkî-şinâsa araba gürültülerini esvât vasıtasıyla ihsâs etmek hakkı verilmiştir. Fakat bu, hiçbir zaman nazar-ı dikkatimizi celbetmeyen, tecessüsümüzü uyandırmayan âdi, yek-nesâk, gayr-ı muntazam, tahtalarla kaldırımların imtizâcından mütevellid şemâtet-i 'âdiye ve sâbitesini izhâr vazifesi değildir. Onun da semâh-ı sanatkârânenin duyabileceği ince, nezih, mütebeddil şikayetleri, ıztırapları, tehevvürleri, tereddüdleri hulâsa, zamana, mekâna aid mütebeddil şikayetleri, ıztırapları vardır. Sanatkâr işte onları toplamaya ve bize göstermeye mecbûrdur. Eşya ancak ifade ettikleri mana dolayısıyla bir kıymete mâliktir. Eğer size bir şey ilhâm etmişlerse, size bir şey söylemişlerse, yahud düşündürmüşlerse, hissiyâtınızı tahrîk etmişlerse onlardan bahsedebilirsiniz.

Fakat bu, mu'tenâ ve ifadeden ârî bir ta'dâddan, hakiki bir teessür ve tahassüsü muhtevî olmayanı görmek için görmekten, ihsâs ü ifhâm gâyesini düşünmeyen bir fazlalıktan ibâret ise gölgedir, zulmette bırakmak, onu meydana getirmekten daha evlâdır. Zirâ, umk-ı meselede, hâiz-i ehemmiyet olan; hakikatin bir

şeyler söylemesi, idrâk-ı beşere hitâb eylemesidir: Halbuki güçlük ifhâm ve tebliğ sanatına mâlikiyettedir. Hakikî olanı, bir "hakikat" mübâlağa-kârâne dahilinde izhâr, ifade, tebliğ daima mümin-i kıymet ve takdir olamaz.

Sanatkârın birinci şartı mümtâziyeti görmektir. Fakat yalnız bu kâfi değildir. Haiz-i kıymet ve ehemmiyet nokta-i nazar-ı şahsî, kainat-ı mer'iyyenin tezâhür ettiği kûşe-i rü'yet, hulâsa herkesin ruhunda taşıdığı nâ-merî ile mer'iyenin imtizâcıdır. En büyük sanat ruh-ı eşyayı yakalayan yani şahsî umumiyete, zaman-ı bî-pâyân dahilinde saniyeye rabt edeni bulabilmektedir.

O halde eser-i sanat, gözlerimizin önünde dolaşan hayâlâtın karmakarışık bir surette istihsâlinden ziyâde bu hayâlâta verilen tenâzürden ibârettir. Sanatkâr olmak demek bir tenâzüre göre görmek demektir. Binâen-aleyh sanatkâr olmak demek bir tenâzür-i derûnî ve mümtâze mâlik olmak, en âdî bir kimse gibi eşyayı ru'yet etmemek demektir.

Hâdisât-ı sanat dahilinde taklîd-i tam olmak üzere hiçbir tasvire tesâdüf edilemez.Bî-hakkın sanatkâr olan kimse doğrudan doğruya taklîd etmektense kendisine hakikatten mülhem olan ve maâni ve ifâdâtı eserinin üzerine nakş eyler. Dehâ tabiatı, az çok, yeniden ibdâ eder, onu bir hüsn-i bedîî sînesine vaz' eyler, zenginleştirir. Bu inkişâf, bir mana-yı mantıkî dahilinde vücûd bulur. Zekâ-yı beşer; tabiattan daha ziyâde vahdete, intizâma meyyâldir. O ef'âlî, efkârî bir vahdet-i mantıkîye sahasına idhâlden fevka'l-âde mahzûz olur.

Şuraya kadar verilen izahât bize anlatıyor ki sanatta ne tam hakikat, ne de tam hayâl yaşayabilir. Hakikatı ancak bir 'adese-i şahsiyetten görmelidir, ki

görülmeye liyâkat kesbedebilsin. Bir tenâzür-i derûnî ve mümtâze mâlik olmayan hakikatler, sâbit, lâ-yetegayyer olanlar gösterilmeye şâyân değildir. Daha sonra hakikatı, izhâr ve irâe edebilmek için az çok, sun'iyyete, hayâle ihtiyaç vardır. Nasıl ki hattiyât mütemâdiye-i a'sâr-ı terakkîyât ve keşfiyât-ı fenniyeye beşeriyyeti isâl etmişse âsâr-ı sanat üzerindeki kâzibiyyet de ruh-ı sanatkâra kari-i temâşâgeri, sâmi'i sevk ü isâl eyler.

Ham hakikatı göstermeğe kalkanlar daima zarar etmişlerdir. Bizde meslek-i hakîkiyyunun üstâd-ı muazzamı Nâbi-zâde Merhum Bey çok tecrübelerden sonra bu nokta-i hakikate vâsıl olmuş, "Zehra"sını yazabilmiştir. Seyyie-i tesâmüh vesâire gibi âsârın sırf ham hakikatten ibâret olması nazar-ı dikkati celbedememiş, fakat "Zehra"da hakikatin ruh-ı sanatkâr ile memzûc bulunması, onun mir'at-ı tefekkürât ve tahassüsâtından in'ikâs etmesi lâ-yemût bir hayat mâlikiyetine bir vesile-i asliye olmuştur.

Âsâr-ı sanat hakikatin ifâdesi değil, mümkünâtın ifadesidir. Bize "olabilir a" hissini verdikten sonra maksadına, vazifesine yetişmiş olur.

Şehabeddin Süleyman. C.8, S.47, s.843-847

ŞİİR[1]

Şiir? Mana-yı hakîkiyyesi, mana-yı ruhiyyesi tamamıyla anlaşılamamış, her dimağın rüzgâr-ı tetebbuatına, her kalbin zelzele-i tahassüsâtına tâbi olmuş bir kelime. Herkes, her kalem buna kendi desâtir-i hayatiyesine göre tevdi'-raz mana etmek hususunda bir dakika tereddüd etmemiş. Hatta bazıları lügattaki tarîfi bile kabul eylemişler. "Mevzûn ve mukaffa söze ıtlâk olunur." demişlerdir.

Acaba bu bir tül gibi nîm-i şeffaf, nîm-i bulutlu bir şey midir? Bunun bir mana-yı hakîkisi, bir mana-yı fennîsi yok mudur? İlm-i ruhun tedkîkât-ı ahîresi olmamış olsa idi, hikmet-i bedâi nâmıyla yâd edilen felsefe-i sanat bundan istifâde etmemiş bulunsa idi, şüphesiz şimdiye kadar 'indiyât ve faraziyât arasında boğulup kalırdı. Lakin bugün biz onun hakikatına, onun esasına nüfûz ettik demektir. Onun da bugün ne gibi şeylerden tevellüd ettiği tamamıyla tahakkuk etmiştir.

Şiir, mana-yı şâmil ve hakîkisiyle ibdâat-ı sanatkârânenin heyet-i mecmuasına mâliktir. Nedim'in Sadâbâd'ı, Hâmid'in Eşber'i, Fikret'in La Dans Sarpantan'ı nasıl şiirse "Mikelanj"ın Mediçilerin mezarı üzerindeki heyâkil muztaribesi "Leonar da Vinci"nin "Lajokand" nâmındaki levha-i ibtisâmkarı, "Verdi"nin "Teraviyata" ismindeki nefahât aşk u ye'si, öylece, şiir mefhûmu dahilindedir. Bir mensure gibi bir roman da, bir manzume gibi bir eser-i temâşâ da mevlüd ü ibdâât olduktan sonra şiirdir.

---

[1] Esası Veru'ndan

Fakat bunun manasını biraz daha tahdîd ile saha-i edebiyata gidelim. Şiir, hassasiyâtın bir teheyyüc-i mahsûsıyla muhayyilenin hararetinden ibârettir ki bu kabiliyette doğan kimseleri nîm-i idrâkı, nîm-i gayrı idrâkı, bir dalâlet-i his, bir "niâs" dahiline vaz' eder.

Esasen şair doğanlar, teessürât ve tahassüsât-ı asliyelerini ancak şu halet-i ruhiye ve fikriye ile lâ-yetenâhi ve nefis bir surette büyütürler. Âsâr-ı kalemiye-i şiiriyenin de bütün hiss ü nefâseti bundan mütevelliddir.

Şair bir adese, bir pertev-i söz gibidir, onun nazarına vaz' edilen her şey büyür, başka bir şekil, başka bir ruh alır.Hassa-i şairiyet bütün hasâis-i sâire-i beşeriye gibi bir takım hatayat ü mezâyânın mahsûlüdür. Ve bunlar da güzergâhımıza vaz' edilen mevzuâtın zekâlarına, mizaclarına göre lâ-yetenâhi bir surette methûl ve mütebeddeldir. Meselâ on dokuzuncu asrın en büyük şairlerinden "Zühre-i elem" sahibi Baudleaire bir garibe-i hilkattir. Eğer o büyük bir mübdi' olmamış olsaydı, ona hayat-ı ictimaiyyede bîmarhaneden başka bir mevki bulmak güç olurdu.

Bu nokta-i nazardan hayatta şair olmayan ancak aptallardır. Zira şairiyet, bir teheyyüc-i mahsûs ile hassasiyet ve zekânın seviye-i âdiye fevkine suûdı demektir. Her mütessir ve her müteheyyic olan kimsenin, teheyyücâtı devam ettiği müddetçe ruhuna bir takım yeni yeni tahassüsât, dimağına yeni yeni efkâr akar. Ve onda ne kadar teessürât ve teheyyücât serî, ne kadar şedîd, ne kadar teyakkuza müsaid ise o kadar da kabiliyet-i şiiriye çok demektir. Lakin bu kâfi değildir. Bir adam kendi kendine düşünür, kendi kendine mâ-fevkü'l-'âdiyatı yaşayabilir, teheyyücâtı gayet şiddet-nâk gayet vüs'at-nâk olur. Şair olmaz. Şairiyet ancak bize göre tayin eder bir

keyfiyettir. O bize tahassüsâtını, tesirâtını nakledebilmelidir ki biz ona şair diyelim. Kendisinde kaldıkça şiir nâ-tamam olur.

Mesele böyle bir hale geldikten sonra şairiyet keyfiyeti az çok güçleşir, zira bu müşevveş, zarurî bir takım kabiliyete ihtiyaç gösterir.

Bu şeraitten biri teessürât ve teheyyücâtın gayet şedîd olmasıdır. Eğer böyle olmazsa şair hâricen izhâr ve ifade etmek mecbûriyetini hissetmez. Fazla-i tahassüsât gayet vâzıh olmalıdır ki bil'âhire anlaşılabilecek hutût ile gösterebilmiş olsun.

Halbuki bu, gayet müşkil bir iştir. İnsan ân-ı heyecanında teessürât ve tahassüsâtını kelâm ile nakledecek yerde lisan-ı tabîî ile evzâ' ve harekât ile nakleder. Bu dakikalarda kendine mâlik değildir ki, taht-ı tesirinde bulunduğu heyecandan başka bir şeyi düşünebilsin, ona göre hareket etsin. Fi'l-hakika bazı kimseler vardır, bir teheyyücün dest-i ra'şe-i âverinde zebûn kalmakla beraber, bir muzâafiyet-i şahsiyenin sahibi olmalarına binâen, yine hislerinin, teessürlerinin ne olduğunu, ne kadar vüs'at ve şiddete mâlik bulunduğunu tayin edebilirler. Fakat bunlar pek nadirdir. Ekseriyet-i beşer bir heyecan dahilinde bulunduğu zaman ne düşünebilir, ne de yazabilir. Borje'ye "Sanatkâr olabilmek için hissetmemek zarurî imiş." sözünü söyleten bu halet-i ruhiyedir.

"Sanatkâr olmak için hissetmemek zarurî imiş" sözü kısmen doğru kısmen de yanlıştır. Doğrudur, çünkü insan şedîd bir teessürün zebûnu olduğu zaman hislerini doğrulukla vuzûhla ifade edemez. Farazâ hayatınızda size bir kadın tahakküm ediyor –her mevcut için sehhâr ve füsûnkâr kadınlar vardır– bu sizi eziyor, kırıyor, öldürüyor. Demek ki size birçok heyecanât-ı nefîse, ıztırabât-ı güzîde ilhâm ediyor.

Siz bunları o dakikalarda ayrı bir "mensure" haline vaz' etmeğe kalkarsanız yanılırsınız. Çünkü o şiddet ve harareti kelimelere tevdi' edememek gibi bir zaafın zebunı yazamazsınız, gösteremezsiniz, o halde ne yapmalı? İyi yazabilmek için hal-i sükunu beklemelidir. Şair, ancak maziye rücû ile, hatırâtını ikaz ile ifade-i teheyyücâta muvaffak olur. Bu bizzâte tahassüsât değil, sadâ-yı tahassüsâttır. Bunun için de hafızasında tahassüsâtı zinde bulmalı, hakikaten canlı bir tesiri ifade eder gibi görünmelidir. Halbuki maziyi hafızada pür-hayat bulmak kadar güç bir şey yoktur. İnsan şöyle bir düşündüğü zaman maziye aid pek çok şeyleri hatırlayabilir. Fakat vakayi'n tahaddüs anındaki heyecanı tamamıyla yeniden duymak, başkalarına da ihsâs u ifhâm etmek kolaylıkla vücude gelemez. Vakta ki kalemi ele alırız, üç sene, dört sene evvel duyduğumuz bir hissi ifadeye kalkarız; her hüsnün eridiğini, söndüğünü kaçtığını görürüz. Eşkâl-i vechiyeyi zabtetmekte, nakletmekte böyle bir güçlük mevcuttur. Dostlarımızdan birisinin simâsı nazarlarımızın önünde daima durur, lakin onu göstermeye, tarif ve tavsife kalkarsak tamamıyla gösteremeyiz, ifade edemeyiz. Ne kadar azîz, kıymetdâr ulular vardır ki hatıraları umk-ı kalbimizde bir acı şeklinde durduğu, yaşadığı halde simâlarının hutût-ı zarifeleri dimağımızda silik bir rüyâ gibi kalmıştır.

Bize bazen güzel bir kadından, güzel bir manzaradan, güzel bir heykelden bahsederler. Güzel kelimesi kâfidir. Dimağımızda biz bunu duyar duymaz bir şeyler yaşar gibi olur. Bir şeyler hissederiz, bir şeyler anlarız. Lakin uyûn-ı ruhiye ile gördüğümüz bu hissi ifade etmek istersek, şair ve sanatkâr değilsek bir şey gösteremeyiz, bir şey ifade edemeyiz.. Yahut evvelce nazar-ı dikkatimizi celbetmiş olan bir levhayı, bir heykeli doğrudan doğruya kopya ederiz.

Zirâ burada hafıza, muhayyileye galip geliyor demektir. Yaşanmış, teessür duyulmuş, bir şeyi ihsas ve ifade edecek yerde hafızanızın soğuk bî-mana mukallidliğine tâbi oluyorsunuz. Sanat ise heyecanâtın mevlûdîdir, taklîdin değil...

Demek ki bir eser-i şiir, ancak heyecanın haricen tanınabilecek hutut ile ifadesi ve nakledilecek kadar şiddet teheyyücü havî olması suretiyle tevellüd edebilir. O halde?

O halde bu nazariye doğru ise –doğru olduğuna hiç şüphe yoktur, ilm-i ahvâl ruhun tedkîkât-ı ahiresi buna şahiddir– şiir denilen şey sırf şahsî ve manevîdir. O bizim bazı menâzır karşısında, bazı hikâyâtın istima'ında, bazı efkârın tefehhümünde duyduğumuz heyecanın mahsulüdür. Ve bu hissiyatımızın derecesine, zekâmızın şiddetine göre kuvvet-i itibâr ile değişiyor, tebeddül ediyor.

Bir şiirin kıymet-i hakikiyesini ne ile ölçebiliriz? Madem ki elimizde bu destur vardır bu bizim için gayet kolay bir iştir. Bir şiirin kıymet-i hakikiyyesi sahibinin hassasiyet ve muhayyilesinin hassaisiyle yahud teessürünün nakl ü ifadesindeki kuvvet ve nüfûz ile ölçülebilir.

Maa-mâ-fih hadisât ü vakayi bu neticeyi cerh eder gibi görünüyor. Bazı şairler vardır ki yeni yeni tahassüsâta, yeni yeni efkâra, garip garip heyecanâta mâliktirler. Onların tahassüsâtı ve tahayyülâtı hem asırlarının pek çok fevkindedir; hatta onlarınkinden tamamıyla ayrıdır. Bunlar ekseriya tanınmadan, şöhrete suud etmeden ölürler. Bunun için şiirde muvaffakiyet hissiyât ve efkârı temsil etmekte ve onları kendi şahsiyetinden geçirdikten sonra birkaç derece yükseltmektedir.

Lakin bu da doğru değildir. Eğer böyle olsaydı Naci'yi Osmanlıların en büyük şairi telakki etmeliydi. Galib seksen sene sonra mezar-ı nisyandan ser-i tevkîr ve ta'zimeye yükselmemeliydi. Halbuki bunlardan biri morde-zad oldu,diğeri ise yaşıyor, yaşayacaktır.

Lakin bu şerâit dahilinde şair olmak da ne güç..! Hepimiz şair olamadığımızın acısını kalplerimizden silmeliyiz.

Şiirin hissedilmesi kari ile şairin ruhu arasındaki münâkaleden veya imtizâcdan mı ibarettir? Eğer böyle telakki edecek olursak ve ilhama itikâd etmek mecbûriyetinde kalırız. Halbuki şiir bir sa'y-ı şahsîdir. Şair bunun nokta-i azimetini, kari veya samia ise nokta-i vürûd ve itmâmını teşkîl eder. Eğer kari veya samia kendiliğinden bir şeyler ilave etmeyecek olursa lâ-kayd bir vaziyette kalır ki şiiri hissetmiyor demektir. Bazı eski yerler vardır, su başları vardır, biz oralarda bulunduğumuz zaman bir zevk-i derunî, bir zevk-i ruhî hissederiz. Niçin? Çünkü harabeler nâ-tamamdır, uzak bir maziyi muhtirdir sînelerinde bizim bilmediğimiz, görmediğimiz binlerce hatırât medfûndur, biz bütün bu şeyleri düşünür, şahsi tecrübelerimizle onlara bir mevcudiyet verir, bir hazz duyarız. Su başları da böyledir. Bir su gelir, nereden geldiği, nereye gittiği bizce mechuldür. Biz menbaında sâfiyet, berrakî sükun düşünürüz. Gittiği yerin umman-ı 'akur olduğunu tasavvur eyleriz. Ve bunun için neşeleniriz, ruhumuzda nuşîn bir şey duyarız. Zira bunlardaki nîm mechuliyyeti itmâm ediyor, çünkü bunlara bizden, şahsımızdan hissiyât, efkâr, hayalât ilave ediyoruz.

Çok siyah bizi korkutur, çok beyaz ise bizi yorar. Şiir bu iki esasî boyadan ictinâb etmelidir, ki matlûb olan tesiri husûle getirebilsin. O nîm-i vüzûh ile nîm-i mübhemiyeti haiz olmalıdır.

On sekizinci asırda yaşayan mimarlardan "Pirenezi"nin kezzab ile basılmış bir resm-i kalbi vardır. Bu bir kilisenin dâhilini gösterir, fakat nazarda yalnız kubbe, ve ne yere, ne de kubbeye merbût olmayan muallakta sütunlar mevcuttur. Ve sütunlardan ikisinin üzerine tahtamsı bir şey gerilmiş... Ve bunun üstüne yere bakar,

insanı her yerde takip eder bir beşer başı tersîm edilmiş. Bunun kadar uçurum hissini veren hiçbir şey yokmuş, çünkü bu nîm-i mübhemiyet ile nîm-i vüzûh dahilinde bulunuyor. Ve bizim şahsiyetimizin sa'yine vesile oluyor.

Şiir de müheyyec olmak için böyle bir şey'i haiz olmalıdır. Muzlim, mübhemât ile mâl-â-mâl bir şair hassasiyât-ı beşeriyeye ihtizâz getiremez. Aynıyla pek açık, tefâsil ve teferruatın en hurdalarıyla meşgul bir eser de bizi sıkar. Borje'nin "Disipıl" nâmındaki eseri bunun bir delilidir. Okuyanlar en küçük bir fikrin, bir hissin ilmî tahlîline varıncaya kadar her şey eserde mevcut olduğu için esnemekten kurtulamazlar. Bunun içindir ki âsâr-ı sanat-ı istiârât ve teşbihâtın boyalarına muhtaçtır. Bunlar kari'in, temâşâgerin ruhunu okşar, zira onun da şahsiyetinin hareketine sebebiyet verir, zirâ ona da bir sa'y gösterir.

Fakat bu da kâfi değildir. Biz şiirden derin bir zevk alabilmek için müessirinin, mebda'ının zekâsına, dehâsına hayran olmalıyız. Bundan dolayı taklîd-i tam âsâr sanatta bir kıymete mâlik olmaz. Zira biz tamamıyla şairi her dakikada, her saniyede bizim nazarlarımız önünde bulundurmak isteriz.
Bu hissi âsâr-ı temâşâda bütün kuvvetiyle duyarız. Önümüzde bir oyun oynanırken, daima hakikat ile bizim aramızda mebda'ının hayali yaşar. Eğer öyle olmamış olsaydı, bütün piyesler hakikatin ifade-i tamı bulunsa idi zevk-i bedîî yerine hiss-i nefret duyardık.

Fakat şair bizi yoracak surette şahsiyetini izhâr etmemelidir. Daima kendisinden bahseden adam kadar muz'ic bir şey tasavvur olunur mu?
Beyan edilen mutalaattan şu neticeye vâsıl oluruz: bir heyecan-ı bedîî' duyabilmek insanı eserde bulmalıyız; bizim takdirâtımız hep ona teveccüh ediyor; ve fikr-i hüsn de bundan tevellüd eyliyor. Bu nâ-kabil cerh bir kaidedir. Şahsiyet-i sanatkârı haiz

olmayan bir eser hiçbir zaman kıymet-i şiiriyeye mâlik olamaz. Gayr-ı şahsiyet sanatta olamaz.

Yunan-ı atîkin gayr-ı şahsî denilen sanatı öyle değil, şahsiyet-i kavmiyeyi haizdir. Burada kavm-i müesser, mübdi' makamına kâim olmuştur.

Hulâsa şair her şeyden evvel şahsî, şiir de şahsiyetle mâl-â-mâl olmalıdır. Bu da ne güç Yarabbi, ne güç!

Şehabeddin Süleyman. C.8,S.48, s.904-913

ÜSTÂD EKREM

Pek mühim ve elîm bir hadise, daha doğrusu, bir bâdire-i edebiyye: Üstâd Ekrem vefat etti!.. Bu haber-i felâket, İstanbul'un mahâfil-i irfanında hemen şimdiye kadar emsâli görülmemiş 'azîm bir gid-bad-ı heyecan ve teessür husûle getirdi.

Memleketimizin en lâ-yemût bir simâsı olan üstâdın üfûl-ı nâ-gehânisi ile kalb-i vatanda hâsıl olan teessür-i 'amîkin derecesini anlamak için cerâid-i yevmiyemiz ile mecâmi-i mevkûtemize atf-ı nazar etmek kifâyet eder. Fi'l-hakika şair-i muazzam yarım asırlık o pak ve şan-âver ömr-i edebîsi ile memleketimizin hayat-ı edebiyatında ve hayat-ı terakkiyât-ı fikriyyesinde müstesna bir mevki-i garra işgal etmiş pek muhterem bir simâ idi.

Mekteb-i mülkiyede bir nezâhet-i âlimâne ile tedrîs ettiği ulûm-ı edebiyye ile o zamanın genç dimağları üzerinde pek mesut ve feyzkâr tesirler yapmış; ve bizde mana-yı sahih-i edebiyat ilk defa olarak müşârün-ileyhin "Ta'lim-i Edebiyat"ı ile anlaşılmıştır. Yalnız bu te'lîfi güzin o zamanın muhît-i irfanında başlı başına bir inkılâb-ı edebî, bir inkılâb-ı hissî ve bedîî husûle getirmek için kifayet etmişti. Ekrem Bey, bugün tarihi bir ehemmiyet peydâ eden o tedrisât-ı âlimânesi ve o tedrisâtın mahsul-ı bedîî olan Ta'lim-i Edebiyat'ıyla hakikaten "Üstâd" ünvan-ı mübecceline istihkâk peydâ etmiştir. Ber derecedeki üstâd denilince yekden hatıra Ekrem Bey'in gelmemesi artık gayr-ı kâbil olmuştur. Sanki "Üstâd" ile "Ekrem" kelimeleri birer lafz-ı müterâdif, sanki Ekrem, üstâda ebedi lâ-yenfekk bir sıfattır.

Üstâd Ekrem'in şebâbe en büyük hizmeti yalnız edebî değildir. Aynı zamanda terbiyevî ve ahlâkîdir de... Merhûm dersleriyle, sözleriyle ve tavırları ile, eserleri ve

şiirleriyle daima gençliği güzelliğe, iyiliğe, fazilete, nezahet-i hisse ve fikrîyeye sevk ü imâleye çalışmıştır. Eserlerinde terbiye ve nezaketi, ruh-ı nezaheti rencîde edecek en nâçiz ve basit bir kelimeye bile tesâdüf olunmaz. Bir edibin hayatında bu, ne ulvî, ne şâyân-ı temenni bir mazhariyettir. Münakaşât-ı kalemiyede de müşarün-ileyh daima muhafaza-i necâbet etmiş, kendisine vuku' bulan hücumlara, şütûm ve tahkirâta sükûn ve nezâhetle mukâbele eylemiştir. Muallim Naci'nin lisanımıza ettiği hizmet gayr-ı kâbil inkâr olmakla beraber Ekrem Bey'e karşı yaptığı o galizâne taarruzlar ve tahkîrler muallim-i şehîri çok düşürmüş, üstâd-ı bî-naziri de o nisbette yükseltmiştir. Bu münakaşa, tarih-i edebiyatımızın öyle mühim, öyle şayan-ı dikkat bir faslını teşkîl eder ki bugünkü erbâb-ı kalemimiz bu fasıldan ibret ve intibâh ile müstefid olabilirler. Şütûm ve tahkirât ile bir bahsin, bir münakaşanın kazanılamayacağına Ekrem-Naci cidâl-i edebisi, en müesser, en beliğ bir misaldir. Menemenli-zâde Tahir Bey'in "Elhân"ı için yazdığı "Takdir-i Elhân" nâmındaki eser-i bülendî Recaizâde'nin münakaşâtta gösterdiği nezâhet-i kalemiyeyi pek vazıh ispat eder.

Türk medeniyetinin vücuduyla iftihar edeceği en büyük simâlardan biri olan Ekrem Bey pek genç iken edebiyata intisâb etmiş ve ilk eseri olan "Nağme-i Seher" şairin bir şahsiyet-i edebîyeye mâlik olduğunu göstererek istikbâlin büyük bir istidâdını cihan-ı edebe takdîm ve tebşîr eylemiştir. Bunu takip eden eserler, hususiyle Tefekkür, Pejmürde ve üç ciltten müteşekkil Zemzem Ekrem Bey'in kudret-i şairânesinin birer abide-i zî-ihtişamıdır. Şair-i â'zâm böyle cidden üstâdâne bir çok nefis manzum ve mensur şiirlerden başka Muhsin Bey, Şemsa, Araba Sevdası nâmlarında üç güzel hikâye de yazmıştır. Araba Sevdası Servet-i Fünun'da resimli olarak tefrika edilmiş ve pek büyük bir rağbete mazhar olmuştu.

Üstâd-ı muhteremin son te'lifi aynı zamanda şaheseri olan "Nijad Ekrem", iki muazzam ciltten müteşekkildir. Üç sene evvel intişâr eden bu nefis ve mukaddes kitab-ı elem, Büyük Ekrem'in ulvî ve rakiîk ruhunu gösteren en mühim, en doğru bir

vesikadır. "Nijad Ekrem"in 'akab-i intişârında Raif Necdet Bey Resimli Kitab'da yazdığı Musâhabe-i Edebiyye'siyle bu güzîde eserden şöyle bahsetmişti:

"Büyük ve ebedi bir eleme ma'kes olan bu eser-i nefisi insan okumakla yalnız hassas ve şefik bir kalbin, nezih ve müstesna bir peder kalbinin ince feryatlarını, derin iztıraplarını, samimi inlemelerini hissetmiş ve bu büyük eleme iştirâk eylemiş olmaz; belki aynı zamanda hassas ve feyzkâr bir zekâ-yı nev-şukuftenin menâkıb-ı hayatını safahat-ı ruh fikrini takip etmekle de ulvî ve müheyyec bir zevk, bir zevk-i hürmet ve hayret, bir zevk-i melâl ve ızıtırap duymuş olur..."

"Fi'l-hakika eser okundukça Nijad'ın nâ-behengam ölümüne bir ye's-i hûnin ve ateşîn ile acımamak gayr-ı kabil. Bu yüksek hilkatin hüviyet-i maneviyesine serâir-i ruh u fikrine edilen nüfuz gittikçe derinleşiyor; ve bu nüfuz derinleştikçe muhterem zavallı pederin büyük elemine karşı hissedilen hürmet, bir mana-yı muhîb-i kudsiyyet alıyor..."

"Muhtelif tarihlerde yazılmış mensur ve manzum şiirlerden teşekkül eden bu musavver eserde samimiyet, samimiyet-i melâl her türlü kuyûdât-ı tahrir ve sanata hükümrân olmuştur."

"Tarih-i Edebiyat-ı Osmanî'de Ekrem nâmı kadar Nijad ismi de payidâr olacaktır. Çünkü müessirin kalemi ve kalbi kadar "Nijad Ekrem"in kahramanı da yüksek ve necîb.. Evet, Nijad sahne-i hayattaki az ömrüne mukâbil safha-i edebiyatta çok yaşayacaktır. Muhterem şairin şedîd, şefkat ve ibtilâsı, evlâdını genç yaşında mezara gitmekten men' edemedi. Fakat neşrettiği şu son eser, onu fâni olmaktan kurtardı..."

Ekrem Bey'in Nijad'ın vefatından dolayı hissettiği o ebedi büyük elemi anlayabilmek ve bu emsalsiz elem karşısında derin bir huşû-ı dindârâne ile eğilmek için Tevfik Fikret Bey'in Nijad'a aid samimi teessürlerle mâl-â-mâl güzel makalesini de okumak lazım..."Nijad Ekrem"de aynen mevcut olan bu güzel neşide-i teessür ve hicranın bir kısmını iktibas ediyoruz:

"Nijad edebiyatımızda lâ-yemût bir simâdır. Ketb-i edebiyyemizi karıştıran nazarlar mutlaka bu simâ-yı tefekkür üzerinde tevâkkuf edecek, onun nâ-behengam üfûl-i ebedisine ağlayacaktır.

Evet bu kadar çocuk, bu kadar genç ölüyor; bu kadar babalar evlâdlarını kaybediyor. Bu babanın kaybettiği evlâd başka evlâda benzemez; Nijad yerine konur bir cevher değildir. Ekrem Bey evlâdını değil, Nijadını kaybetti. Nijadını yani herşeyini. Kendisi ağlayan gözlerini semaya dikerek sayıyor:

– O benim refîkim, enîsim, mahremim, hem demim, hem zebânım, hem hâlim, hem hayatım.. O benim herşeyim, o benim ruhumdu; ben onsuz hiçbir şey değilim.

Sonra durup yine o nazarla soruyor:

–Şimdi ben ne yapacağım?..

İşte bütün hakikat bu son kelimededir; ne yapacak zavallı üstâd? Ne yapacak ki bu telâfi kabul etmeyen ziyâ'ı, bu devası olmayan cerihayı, bu unutulmayacak acıyı, bu teselli bulmayacak kalbi biraz tatmin ve teskîn edebilsin?

Zavallı Nijad... Etrafında bu kadar boşluk bırakmak için sen ne büyük bir mevcut imişsin! Seni tanyanların kalbinde nasıl bir yer tutmuşsun ki gaybûbetinle o kalpler boş, sönük, harab kaldı.

Nijad hem pek hassas, hem fevka'l-âde metin ve ciddi bir fıtrat idi. Irsî bir inhimak-ı bedaiyle müterâfik derin bir meyl-i hikmet kendisini mahâsin ve hakâike meftûn etmişti. Bu küçük başın, bu küçük vücudun neresine sığdığı bilinemeyen o kabiliyet-i ulviye işte o da bugün toprak oldu. Buna ağlamamak mümkün değildir.

Nijad'ın gaybûbetine bir çocuğa, bir küçük kardeşe ağlar gibi ağlamıyorum. Nijad çocuk değildi, o hiçbir zaman çocuk olmamıştır. Kendisini tanıyanlar pek iyi bilirler ki o küçücükten beri büyük bir adam idi. Etvârında, efkârında, akvâlinde muhatabını küçülten bir büyüklük vardı. Kusurlarının ulviyeti muhakemelerinin derinliği onu daima çocukluğun fevkinde tutmuş, muhatablarını kendisine karşı hatta akran muamelesinin fevkinde bir muameleye sevk etmiştir. Bu, şüphe yok ki mesut bir mazhariyet idi; fakat o mazhariyet netice itibariyle felâket oldu... Zavallı Nijad!..."

İşte Üstad Ekrem'i ebedî bir füsûn-ı, hüzn ü elem içinde bırakan Nijad, edebiyatımızın o lâ-yemût simâsı, böyle bir nadire-i hilkat idi... "Nijad Ekrem"de mevcut hazan-ı nefîseden "Şuûn-ı Âleme Karşı" ünvanlı uzun şiir-i hazîn ü bedianın yalnız bir parçasını alıyoruz:

Ey levh-i bülend ufuk... Ey magrib-i gülgûn!
Ey hüsn-i bedi' şafak... Ey maşrık-ı pür-hûn!
Ey barika-i hâtife... Ey necm-i seher-zâd!..

Ey mader-i matem-zede... Ey vâlid-i me'yûs!
Ey nâle-i bî-fâsıla... Ey girye-i mahbûs!
Vah! Ey kurre-i toprakta yatan sevgili evlâd!

Mahv oldu, o bir vehm ü hayal oldu, değil mi?
Bulmak onu bir emr-i muhal oldu, değil mi?

Arasıra âsâr-ı bedialarıyla sayfalarını tezyîne muvaffak ve daima teveccüh ve himâye-i üstâdânelerine mazhariyetle mübâhî olan "Resimli Kitab" dahi-i edebin üfûl-ı nâ-gehânisiyle son derece müteessir ve dil-hûn olmuştur. Merhûm müşarün-ileyhin mahdum-ı mükerremleri Ercümend Ekrem Beyefendi ile necîb ve muhterem ailesine kemâl-i samimiyetle arz-ı ta'ziyeti mecmuamız en mukaddes vezâiften 'addeder.

R. K. C.9, S.50, s.162-176. Ağustos-Eylül 1913

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

3.3.EĞİTİM VE SOSYOLOJİ İLE İLGİLİ YAZILAR

TARİH-İ OSMÂNÎ'DE HAL' U 'AN'ANÂT-I RUHÎYE-1

Hal'-i edvâr-ı mutlâkiyyetin sahâif-i tarihte kemâl-i ehemmiyyetle sebt ü tahrîr ettiği vakayi-i mühimmenin birincilerinden ma'dûddur. Beşeriyet ilk yaşayışındaki hürriyyet-i harekâtı kaybederek heyet-i ictimâiyye dediğimiz bu sunî, muhdes, nev-amâ bid'at şeklinde rev-nümâ olan topluluğa me'lûf olduğu zamandan itibâren kuvvetli bir şahısta, bir heyette mütemessil görmek gibi o hayat-ı sunîye ve muhdesenin netâyicine kapılmıştır. Onun içindir ki kuvvetin mümessili olan şahıs veya heyeti sükût halinde görmekten hem mütevehhim, hem de cibillet-i ser-âzâdegîsi sevkiyle başka bir yolda, başka bir sevinçle, gurur ve azimet-i intikam cuyânesine yaraşan bir insiyâk-ı tab' ile mütebessim olagelmiştir. Maa-hazâ o tevehhüm ve tebessümünü yine gizli bir infiâl idare etmekten hâlî kalmamıştır.

Bu infiâl, bir terbiye, bir irade, daha doğrusu bir 'an'ane-i rûhiyye âsârından ma'dûddur. Kuvvet, yapıştığı elleri nasıl büküp kırarsa keff-i meşiyyetine ta'lik ettiği ellerden de bükülüp kırılmadıkça intizâ' etmez. Bu tecellî-i müsenna ictimâiyyâta da has olmuş ve mutlakiyyet-i idare devrelerinde tesîrât ve ihsâsât-ı mütefâvitede bulunarak elden ele geçmiştir.

Beşerin bi'z-zat sâika-i tahaffuz ile icâd ve kabul ettiği bu kuvvetin zaman zaman leh ve aleyhinde izhâr ettiği ihtirâm ve adâvet ihtilâfât-ı umûmiyye sahnelerinin en müessir temâşâlarındandır.

Hâl-i hâzırda mevcut tedkîkât-ı ictimâiyye hâsselerine göre insanları ibtidâ hayrân-ı müesseri eden kuvvet, kuvve-i bedeniyyedir. Kendi meselini kapınca yere vuran bir fert, sâir efrâdın birden bire nazar-ı hayret ve taaccübünü celb eylemiş, bu ilk insaniyet şedîd bir surette tezâhür eden bu fiil-i tagallübü o hayret ve taaccüble alkışlayarak sahibine yine o hayret ve taaccübün muhassalası olan bir hürmet-i mecbûriyye ile bakmağa başlamıştır.

Fakat bu hürmet-i mecbûriyye korkudan başka bir nâm ile tefsîr edilemiyor. Çünkü mütegallibi temâşâ edenler arasında o anda bir iştirâk-ı tahaffuz hissi peydâ olmuştur. Cümlesi birer defa medîd veya kasîr bakıştıktan sonra bir incizâb âmı ile yek-diğere takarrüb ederek beraber yaşamak, beraber gezmek, beraber oturup kalkmak arzusunu duymuşlardır. Yek-diğerinden farklı bir kuvvet, yek-diğerinden fazla bir zekâvete, yek-diğerinden ziyâde vesâit-i maişete mâlik olmayan bu efrâd böyle müttehid, böyle mümtezic, böyle merbût kalabilmek için aralarında ilk defa hiss-i itâat, saniyen bir râbıta-i inzibât bulundurmağa ihtiyaçları olduğunu anlamışlardır. Bu iki hissin, beşerin silsile-i merâtib diye vaz' ettiği muâdele-i teşrîfâtiyyenin iki hadîdidir.

İşte kuvveti eşâr eden(in) buraya, bu muâdelenin tertîbât-ı hurûfiyesinden birinin üzerine bu suretle vaz' olunmuştur.

* * *

Kurûn-ı mechûlenin nâtık olduğu hayat-ı râiyânede bu(nun) kuvveti babadan ibtidâ eder. Henüz üç dört okkalık bir yavruyu sade ve ser-âzâde bir maîşetin beslediği kemikli, etli, sinirli kollar arasında hissetmeyecek derecede tutan o ferd-i beyâbanî, onun yirmi, yirmi beş okkalığını da bir müddet sonra kaldırıp

hoplatmaktan pek zahmet duymamıştır zannederim. Bu adamların zamanımızda pek parlak ve câlib-i hayret emsâli görülüyor. Fakat bâziçe-i kuvvet olan çocuk bundan elbette hissedâr-ı hayret olmaktan kendisini alamamıştır. Kabâil ve aşâîrin teşekkülünü icâb eden kuvvetler de hep böyledir. Kuvvetli bir şahısta, bir rükn-i tesîste mütemessil görünmesinden mütehassıldır. Şimdi böyle bir kuvveti, bu kuvvetin sahibi ve mümessili olan bir ferdi o kuvvetten mücerred görmek istemek hiss-i itâat ve râbıta-i inzibâtiyye kavâid-i müessesesine karşı bir tecavüz addedilmek zarûri görünüyor. İşte bu zarûret de o kuvvetin icâd ettiği bir siper, bir kalkan, âdeta bir mevki-i müstahkem makâmındadır, tecavüz efrâdı mâni olan bu siperi ekseriyâ isyân nâmıyla anılan diğer bir kuvvet, birinci kuvveti hâsıl eden diğer kuvvetlerden müteşekkil bir şiddet, kırmağı itiyâd edinmiştir.

Eşkâl-i isyaniyye pek mütenevvidir. Bunun tenevvüî, derûnundan zuhûr ettiği heyet-i ictimâiyyenin idare edildiği kavânin ve kavâid-i mahsûseye tâbidir. Bizim hal‘ isyanlarında mütecelli olan şekil hemen yek-diğerinin aynı ve yek-diğerine müsâvidir. Cümlesi, cümlenin malûmu olan bir destûra tâbi‘dir. Kavanîn ü kavâid-i devlette ve eşkâl-i idariyyemizde pek az tadilât vukûa gelerek usûl-ı hükümet sûretâ şeri‘yete tevfîk edilmiş ve halbuki tedâbir ve evâmir-i keyfiyye her nev‘ hudûd-ı kanuniyye ve nizâmiyyeyi gölgede bırakarak hükümrân olduğu sebeple ufak bir entrika, bir söz, hatta bir hareket büyüye büyüye âdeta bir (muharrik-i isyan) tesîr ve kuvvetini ahz eylemekten hâlî kalmamıştır.

Fakat tarih-i Osmanîmizde mestûr olan hal‘alarda en mühim kuvvet, en mühim müessir asker ve halkın ayaklanması olduğu halde bu kuvvet ü müessiri neticelendiren taraf şer‘iden verilen fetvâdır. Bu âmil, vakayi‘-i hal‘iyyenin netice-pezîr olmasını ta‘cîl ve takviye eden bir (vasıta-i mûcibe) gibi zuhûr ederek kırılan kuvveti bi'l-ihyâ diğerine tevdî ve kıyâm eden kuvve-i mühacemeyi teskîn etmek hâsse-i mümtâzesini haizdir.

Osmanlı hükümdârânı miyânında merâret-i hal'i ilk tadan Murad-ı Sâni ile ferzend-i ercümendi Fâtih (Mehmed) Sânidir. Gerçi Murad-ı Sâni, arzu-yı firâğ ile kendi kendisini hal' etmiştir. Jon Höniyod'un galebât-ı mütetebbiası o şehriyâr-ı pür-vakârı tâc u tahttan müstagnî bir hâle getirmişse de şehâdât-ı tarihiyye müşarün-ileyhde yine bir eser-i igbirâr husûle gelmiş olduğunu müeyyeddir.

Hoca tarihinde muharrer olan sutûr-ı âtiye her ne kadar hocanın mahsûl-i hâme-i belâgatı ise de Murad-ı Sâni'nin Sadrazam Çandarlı (Halil) Paşa'ya keşf-i zamîr etmek gibi bir müracaatını mahakî olmakla bu müracaatı bir telhî-i nâ-kâmî olmaktan başka bir şeyle tefsîr etmek mümkün değildir.

Hoca diyor ki:

(Nazm-ı musâlih hilâiften, ibâdet-i dergâh-ı hâlik savbına rû-yı teveccühlerin tevcîh idüb taht u tâc ile ibtihâcı târık ve gûşe-nişînlere müşârik olalar. Ve saltanat pîrâyesini meskenet-i sermâyesine ve hükûmet âlâyişine tebdîl ile devlet-i câvidânı bulalar. Lâ-cerem bu sırrı (!) Halil Paşa'ya ifşâya teveccüh buyurup ettiler ki: "Bunca demdir ki 'İbâdullah için çalışıp miyân-ı memleket-i İslâmiyânı hâşâk-ı fitneden pâk u a'dâ-yı devlet ü dinin girîbân-ı hayatın çak idüb ikâmet-i cihâd için hemîşe pâyımız rikâbda ve azmimiz şitâbda olup râh-ı dinde mekdûrumuz mebzûl ve seyf-i meslûlumuz ile düşmen-i bed-hâh şikest ve mahzûldur. Bir müddet dahi hükûmetten el çekip halvet-nişîn ve 'uzlet-güzîn olmak hâtırdan geçer. Fikr-i umûr halâik ile zikr-i hâlikten zühûl, ehl-i ukûl katında makbûl değildir. (Eser-i igbirâr)"

"Ehl-i tecrîdin külahı tâc-ı istignasıdır"

"Saltanat didikleri ancak cihân gavgasıdır"

"Dünya rıf'atinin encâmı ve saltanat şükûhunun fercâmı bilindi. (Eser-i iğbirâr) ve nükûş-ı hubb-ı câh, bî-avnillah zamîr-i ağahımız levhasından silindi."

"Nî-saltanat ü fikr-i kes mî-bâyed"

"Ne geşt-i gül ü ne hâr u ne hiss-i mî-bâyed"

"Nî- kanad ü ne âzar mikes mî-bâyed"

"Yek lahza bed-rest-i dest res mî-bâyed"

Beyit

"Varalım bir iki gün zikr edelim mevlâyı"

"Bize ısmarlamadılar bu yalan dünyayı"

"Bir nice dem telakkî-i mucibât nedem (eser-i igbirâr) ve ferâgat mesnedine vaz'-ı kadem edelim." İlh.

(Solak-zâde) Hoca'nın lisân-ı padişâhtan alâ-tarîkü'l-hikâye söylediği şu sevâd-ı teessürü telhîs eylemiştir. Onun ilave ettiği satırlar ise ber-vech-i âtîdir:

"Fazl-ı rahmâne istinâd edelim. Nâmını hükümet üzere yâd edelim. Bu fena devletinden el çekelim. Mızraa-i dilde ceb ceb ekelim. Daima nefsle cihâd edelim. Tayy-i ser-menzîle murâd edelim... İlh."

Biraz evvel söylediğim vechle müverrihlerin mutâlaât-ı zâtiyyesine muvâfik olan şu satırlar hiçbir zaman Murad-ı Sâni'nin kendi kendisin hal' ettiğinden dolayı hissettiği infiâl veya igbirârı müfesser değildir.

Fakat padişâh-ı müşârün-ileyhin ikinci (veya üçüncü) defa olarak kabul ettiği saltanat edişinde, velev ki ricâl-i hükümetin ilhâh ve istirhâmı üzerine vâki' olmuş olsun, firâğ ve 'uzlet-i ma'lûmesinden pek vazıh bir aksü'l-ameli görülüyor.

Bu aksü'l-amel (Varna) melhamesi galibiyet muşâ'şaasının verdiği tesliyet-i sürûr encâm idi. Bunda zerre kadar şüphe yoktur. İğbirâr-ı ibtidâî zâil olunca,

muvaffakiyetin bahşettiği neşe hurûş edince (fikr-i saltanat)ın tekrar neşv ü nemâ bulmasını tabîi görmek de zarûridir.

Bu esnada (Halil) Paşa'ya isnâd edilen entrikada Murad-ı Sâni'nin de işareti, alâkası olduğu hissediliyor. Hatta Hoca merhum, işi nazma dökerek diyor ki:

(Varna Muharebesinden)

Göçüp ol cây-i heyecandan şehinşah
Edirne cânibine tuttu çün rah
Çü, gördü tazedir Sultan Mehmed
Sipahi içre olmamış mukallid
Münâsib görmedi kim ol nihâlî
Perîşan ede a'dâ, mekr ü âlî
Bunu fikr etti kim bir nice eyyâm
'Adüvv def'ine bi'z-zat ede ikdâm
Şeref-bahş ola devlet-i mesned yine
Vere revnâk-ı umûr ehl-i dünya
Velî 'ahdî ere sinn-i kemâle
Ola evvel dem-i adüvv üzre havâle
Civanlık âleminde çekmiye gam
Ol efkâr etmeye kalbini derhem
Biraz müddet huzûr u işret ide
Mukaddem olduğu sancağa gize
Eğerçi böyle fikr etti şehinşah
Velî olmadı bir kes ondan âgah
.....ilh

Âlî tarihinde ise bu cihet pek ziyâde sarîhtir. Hatta şu vechle izâh ediyor: "Lakin gerek vüzerânın, gerek sâir asâkir ü ümerânın daima re'y ü tedbîrleri bu idi ki Sultan Murad'ı yine pay-i tahta getireler. Ama bir hile ile ber u cânibe azm ettirip sadr-ı kadîmine geçireler. Bu tedâbîr ile Sultan Murad Hân "Edirne"ye geldi. "Saruca Paşa'nın sarayına nüzûl kıldı. Pes oğluna ilkâ ve ziyafet etmek lâzimesini Sultan Mehmed'e inhâ ettiler. O tedâriki gördürüp envâ'-ı iclâllah saraya getirdiler. Vakta ki ferzend-i Ercümend peder-i saadet mend bisât üzre oturup mihr ü vefa kasdına kemer-bend kılınmak mertebelerini söyleşti, zâhiren budur ki sadrınızı babanıza teklif edesiz, deyip riâyet-i edebe tergîb şeklini gösterdiler.

Meğer ki Sultan Murad Hân dahi nev'an peşîman olmuş imiş, cülûs için bu denlü cây-ı ruhsatı faraza ki güçle bulmuş imiş, heman ki şehr-yâr-ı civan-baht teklîf-i cülûs-ı taht kıldı, bir miktar naz tarîkini işâr ederek cevâz gösterip geçti oturdu."

Maa-hazâ bu mesele-i hal'iyyeden en ziyâde müteessir olan Fâtih Sultan Mehmed'dir. Denilebilir ki Manisa'ya doğru sevk-i semend-i menkûbiyyet ettiği dakikada Halil Paşa'nın i'lâm-ı idâmını da yazdırmıştır. Murad-ı Sâni'nin ikinci defa olarak saltanatı kabul ettiği hakkında rivâyât-ı muhtelife varsa da bahsımıza taalluku olmadığı cihetle yalnız nikât-ı ihtirâsiyyeyi nazar-ı dikkate alıyoruz.

Hoca, infiâl-i Fâtih'i dahi nazmen îrâd ediyor:

"Buyurdu oğlu olan şehr-i yâre
Ki ikbâliyle Mağnisaya vara
Hemen 'azm eyledi Sultan Mehmed
O semte kim buyurdu Şah-ı emced

Velî muğber olub kalb-i şerîfi
Halil için didi gör şu herifi
Ki nice iyledi tahrîk-i asker
Ne vechile bizi itti pes-ser"

Fakat kuyûd-ı tarihiyyenin burada bir inceliği daha var. Vakâyi-i hal'iyyede onu asla kaçırmağa gelmez.

Evvelâ: Hoca tarihinde olan ve "Edirne"de bu esnâda zuhûr eden yangına müteallik bulunan fıkranın son cümlesi. Bu cümle şöyledir: *Sultan Murad Hân diyardan 'ubûr idüb Edirne'de "Bucak Depe"de nüzûl etti. Şikâr nâmına(!) çıkub Yeniçerinin zamîrin blb serîr-i saltanata mükerreren cülûs idüb Sultan Mehmed Hân'ı Mağnisa'ya gönderdi.*

Sâniyyen: Reviş ifadesi başka olan Solak-zâde tarihindeki kayıttır: *Halil Paşa ilkâsıyla Sultan Mehmed vâlid-i mâcidlerine: hâlâ siz hayatta iken biz padişâh olmak münâsib değildir. Evvelde emrinize imtisâlen kabûl-ı şeklî gösterilmiş idi deyü teklif-i serîr iyledi, meğer ki vezir askerle(!) bu husûsta ağz-ı bir etmişti.*

Sâlisen: Yine Solak-zâde'nin beyânına göre: *Şikâr bahanesiyle etrafı geşt ü güzâr idüb Yeniçerinin mâfî-z-zamîrin bilicek esnâ-yı şikârda hatt-ı şerîf tahrîr olunup Sultan Mehmed Hân nâmdâra tekrar livâ-yı Mağnisa tevcîh olundı.*

İşte şu üç kayd delâletiyle dahi tezâhür ediyor ki Murad-ı Sâni kendi kendini hal' dan müteessir olmuştu. Lakin bu meselede en can alacak nokta (Yeniçerinin mâ-fî'z-zamîrini bilmek) tabîr-i mahsûsidir. Bu tabîrin ihtivâ ettiği husûsiyeti

unutmamalıdır. Vakâyi-i hal'iyyenin cümlesinde onun muâvenet ve gayret-i müşterekesi değil belki tesîr-i kat'iyyesi görülecektir.

Hal'ın Fâtih'e sû-i tesîrini iyice ifhâm edecek vakâyi'den biri de pederinin haber-i vefatını alır almaz, bir Arap atına binerek ve: "Beni seven arkamdan gelsin" diyerek maiyetini beklemeyecek derecede pay-i tahta şitâbân olmaktaki teşebbüsüdür hatta Manisa'dan Gelibolu'ya iki günde gelmiştir.

Edirne'de Bıçaktepe'de kıyâm edip de yarım terakkî ile ıskât edilen Yeniçeriler, Fâtih'ten cülûs bahşişi istemek gibi ikinci kıyâmı andırır harekât-ı serkeşânede bulunmağı unutmamışlardır.

* * *

Bu iki şekilden kat'-ı nazar edilecek olursa Osmanlılar'da keyfiyyet-i hal'a ibtidâ kat'i bir şekl-i tarihi verenin Yavuz Sultan Selim olduğu tezâhür eder. Çünkü bil-icbâr pederi (Bayezid-ı Sâni) nin elinden zimâm-ı hükümeti almıştır. Hem de nasıl? Şehzâde Sultan Ahmed ile Şehzâde Sultan Korkud'u da bir anda fikr-i saltanattan hal' ederek. Anlaşılıyor ki (Selim-i Evvel) bir darbede üç müdedeî-i saltanatı âçığa uğratmış ve hükümeti kendisine has kılmıştır. Fakat burada dahi cây-i dikkat olan madde: askerin kendisine mezâhir olduğudur.

Şehzâde Sultan Ahmed de harb-cû idiyse de Selim-i Evvel'deki batş u şiddet Yeniçerilerin daha ziyâde muhabbetlerini celb edecek derecede mütebâriz idi. *Resimli ve Haritalı Tarih-i Osmanî*'nin birinci cildinde Yavuz'un mesleğini şöylece hülâsa etmiştik: *Arabistan'ı, Mısır'da hükmeden ümerâ-yı herâkise elinden,*

Acemistan'ı şîîyyeden kurtarmak, İslâmı bir noktaya cem' için icâb ederse Hind'e, Turan'a gitmek.

Bu tasavvur-ı azîm o zamanın askeri nezdinde Padişâhın ulv-i kadrini tecessüm ettiriyordu. Verdiği bolca bahşişler ise onlarda ki irtibâtı daha ziyâde takviye etti. Hal böyle iken yine bu asker biri Azerbeycan tarafında, diğeri Tebriz ve Karabağ kışlağında azm-i fâtihânesine mâni olmak üzere kıyâm etmiştir.

Bayezid Paşa hilm-i tab'ı ile askerin umûr-ı hükümete müdâhalesini âsân kıldığı cihetle Yavuz'un tehdîdâtı bir müddet-i mevkûte için onlara hiss-i itâat ve inzibâtı ilkâ edebildi.

Bayezid'ın keyfiyyet-i hal'dan sûret-i tesîrini tarih etrafıyla tahkîye edemiyor. Veyahut vaktiyle etmek istememiş. Yalnız iki fıkra naklediyor ki: Biri: Bayezid'ın Selim'e senevî iki yüz bin düka altını teklîf ettiği ve diğeri: teklîf-i vâki' reddelince Yeniçerilerle beraber İstanbul halkının da (birinci defa) Saray önüne giderek:
– Biz Sultan Selim'i isteriz, diye bağırdıklarını müteâkib padişâh-ı halîm:
– Devleti oğlum Selim'e terkettim. Cenâb-ı Hak müteyemmin eylesin, dediğidir.
Görülüyor ki Bayezid-ı Sâni tâc ü tahtını terketmek fikrinde bulunmamış ve bi'lâhire askerle halkın ittihâdı üzerine menkûben terkederek Dimetoka'ya revân olmuştur. Bu gidiş esnâsında keyfiyyet-i vefâtı henüz bir ukde-i tarihiyyedir.

Şu meselede halkın askerle ittihâdından biz ne anlayabiliriz? Kocaman bir anarşi. Zaten memleket devr-i fetreti andırır bir haldeydi. Şehzâdeler münâzaâtı, Selim'in Kırım- Rumeli seferleri bu anarşinin, hükümetsizliğin başlıca safahatından değil miydi? Fakat bizim burada aradığımız, vakâyi-i âtiyye için *'an'ane* olacak bir kayd-ı ibtidâî idi. İşte onu bulduk. Ahmed Rasim. C.6, S.35, s.884-894.

TARİH-İ OSMANÎ'DE HAL' U 'ANA'ÂT-I RUHÎYYE-2

Eşkâl-i İsyâniyye

Hal'a bir şekl-i tarihi veren " Yavuz Sultan Selim"dir, demiştik. Bu tarihten geriye bir ere daha atf-ı nazar-ı dikkat edecek olursak gayetle mühim bir vak'a daha görürüz: Çelebi Sultan Mehmed'in irtihâlini gizleyen vükelâ:

–Padişâhımızın ez-mîr oğlu "Hamza" Bey üzerine seferi vardır. Diyerek Yeniçeri ile Sipahi asâkirinden bir kısmını Biga'ya yollamışlardı. Fakat "silah-dâr"lar şüphelendiler. Padişâhın yüzünü görelim de öyle gidelim, diye direndiler. Bu vaziyet vükelâyı ziyâdesiyle sıktı. En sonunda hekimbaşının tertîbi üzerine naaş-ı Çelebi'ye roba giydirip karanlık bir odada taht üzerine ik'âd ettiler. Arkadan bir adam ellerini sallıyordu. Silah-dâr zabitânından içeriye girenler (zaten padişâhın yüzüne bakmak âdâbdan olmadığı cihetle) el hareketlerini, selam zannettiler.

Zâhiren bu dereceye kadar resm-i itâatı ilerletmiş olan askerin Yeniçeri kısmını "Varna" melhamesinde, ondan evvel dahi "Devr-i fetret"te görmelidir. "Devr-i fetret"te Yeniçeri gâh bir şehzâdenin taraftarı, gâh ondan i'râz ile diğerinin mensubu olmak suretiyle idâme-i şûrişe ve şûriş dolayısıyla cerr-i menfaate koyulmuşlar, "Varna" melhamesinde ise düşmanın çokluğunu görerek ekserîsi kaçmışlardı. Demek ki nizâmât-ı askeriyyede inhilâl mukaddemâtı tâ o zamanlarda bile görülmeğe başlamıştı.

Fakat bu itâatın ilk numûne-i insilâbı yine Bıçaktepe vak'asıdır. Burada şekl-i isyân daha mütebâriz, daha kuvvetli görünür. Sadrazam Çandarlı Halil Paşa Varna muhârebesi için Sultan Murad-ı Sânîyi davet ettirerek Fâtih'i gölgede bıraktığı cihetle hitâm-ı muhârebede kalb-i Fâtih'te hâsıl olan infiâli keşfetmiş ve bunun üzerine hayatına sû-i kasd vukuundan korkarak bir rivâyete göre Yeniçeriler ile uyuşarak Edirne'de yangın ikâ'ıyla onları yağma ve gârete sevk eylemiştir. Yeniçeriler Fâtih'in taraftarı olan Şehâbeddin Paşa'nın konağını basarak Paşa'yı iç kapıdan eski saraya kaçıp Padişâha ilticâya mecbûr ettikleri gibi teskîn-i isyana sa'y eden ümerâdan bir kısmını dahi zedeleyerek el çektirdiler.

İşte bu esnada idi ki şekl-i isyan Bıçaktepe'den rev-nemâ oldu. Bütün ahâli-i şehr bunların irâs ettikleri dehşetten tir tir titriyordu. Bu şekilden Fâtih de irkildi. Hatta Yeniçerilerin ulûfelerine yarım akçe zamm etmek sûretiyle teskîn ve tatyîb etmeğe mecbur kaldı. Halil Paşa ile nüdemâdan İshak Paşa ve Beylerbeyi Uğuroğlu Sultan Mehmed'in esbâb-ı hal'ini ihzâr etmişlerdi.

Hal' bahsinde bu isyanların silsile-i tekâmülü iyice okunmalıdır. Ahvâl-i umûmiyyemize bu şekillerin tesîr-i kat'iyyesi vardır. En ziyâde tedkîk edecek olan madde isyan-ı asâkirdir. Bu şekilleri asla gözden kaçırmamalıdır. Sultan Murad-ı sâniyen veya sâlisen Taht-ı Osmanî'ye ik'âd eden şu heyet-i müttefike, padişâha karşı askerin kıyâmını hemen ilk defa olarak Osmanlılarda tervîc eylemiş ve Yeniçerilerin esas itâat ve inzibâtına büyük bir rahne açmıştır. Demek ki askeri elde etmekle kuvve-i mutlakaya mukâbele her kuvvet için kâbilmiş. Bu hakikati bizde ilk defa olarak Fâtih ile Murâd-ı Sâni anladılar. Baba, davet-i vükelâ üzerine Edirne'ye ikinci avdetinde o da askerin menviyyat u âmâlini anladı. Oğul, bu anlayışının neticesi olan hatt-ı şerîf ile süklüm büklüm Manisa'ya revân oldu.

Fâtih'in bidâyet ve nihâyet saltanatı da bu askerin emârât-ı kıyâmını görmüştür. Yeniçeri Bıçaktepe'de aldığı yarım akçe terakkîden hayli neşe-mend olmuştu. Sultan Mehmed, cülûsunu müteâkib baş gösteren Karaman oğlunu te'dîb için azmettiği seferden dönerken bunların bir vaz'-ı nâ-memûl aldıklarını gördü. Hatta *Tâcü't-tevârih* diyor ki:

"....Cerâim-i gozeştesini afv idüb Kasaboğlu Mehmed Bey'i tecdîd-i ahd ü peymân ve te'kîd-i mevâsîk ü imân için Kahramanoğluna gönderdiler. Ve rû-yı teveccühlerin Bursa cânibine dönderdiler. Hilâf-ı tarîkte(!) bir cây-ı tengde Yeniçeri alayı bağlayıp reh-güzârda dirnek ettiler. Hâdım Şehâbeddin Paşa ile Turhan Bey: Devletlü Padişâhım kulların bahşiş recâ iderler deyü Yeniçerinin sebeb-i tevakkufunu revân idicek? on kise akçe ferman buyurub tefrîk derâhimle cemiyyetlerin perişan(!) itdiler. Lakin bu bî-edibâne vaz'ları(!) igbirâr-ı hâtır-ı 'âtırları olmağın birkaç günden sonra Yeniçeri Ağası Doğan Bey'i te'dîb idüb[1] azlettiler. Ve Yayabaşılarını dahi muhkem te'dîb ettiler. Ağalığı Mustafa Bey'e verdiler. İshak Paşa'yı Menteşeoğlu İlyas Bey üstüne gönderdiler..."

Şu suret-i te'dîbeden de anlaşılıyor ki Fâtih Yeniçerilerin vaz'ını beğenmediği gibi itâatlarından da son derece şüphelendiğinden (Mufassal)ın naklettiği vechle: "Bâb-ı hümâyun kullarından yedi bin efrâdı dahi Yeniçeri miyânına idhâl edince artık bu askerin intizâm ü itâat-i müstakbelesinden emin olabildiler!"

* * *

[1] Mufassal diyor ki: ... On kise kadar akçe bunlara tevzi' olunarak arsızlıkları ber-taraf edildiyse de askeri bu yola alıştırmak asla tecvîz olunacak ahvâlden olmamasıyla Yeniçeri Ağası olan Kazancı Doğan Bey'i huzura celb ederek gerek askerin adem-i itâatından ve gerek orduda mevcud efrâdın kebude muvafik olmamasından dolayı silah ve kamçı ile a'lâ te'dîb eyledikten sonra azledip Yeniçeri Ağalığını saray kullarından Mustafa Bey'e tecîh ve Yayabaşı zabtcı vesâir zâbitandan dahi en çoğunu değnekten geçirip yerlerne hep kendi bende-ânından adamlar nasb ettiler.

Maa-hazâ bu *cülûs bahşişi* bir âdet, hatta kıyâm ve isyân için bir muharrik, bir alet oldu kaldı. Fâtih'in vefâtıyla tezâhür eden iki nev' şekl-i isyânın biri acize ve fukarâ ve şehir ahâlisi üzerine vuku' bulan mühâcemât, diğeri de Sadrazam Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın sûret-i katlidir. Bu iki şeklin arasına bir de Sultan Korkud, Sultan Cem vak'aları karışmıştır.

Mehmed Paşa (Nigbuze'de) Fâtih'in irtihâl edildiğini haber alınca hâl u mevkiin müthiş bir suret alacağını anladı. Demek ki askerde adem-i itâata dair bir meyl-i mahsûs hisseder olmuş idi. Derhal (Keklik) veya (Leklek) Mustafa nâmındaki mabeynciyi Amasya'da mukîm şehzâde Bayezid'a gönderdiği gibi her ne fikre mebnî ise mu'temed adamlarından birini de Konya'da mukîm Sultan Cem'e yolladı. Vefât-ı Padişâhîyi halk ve askerden gizlemek maksadıyla İzmit'ten Üsküdar'a kadar sevâhili taht-ı muhâfazaya aldırarak iskelelede amadeşdi tatil eyledi. Acemi oğlanlarını köprü tamiri bahanesiyle İstanbul'dan çıkarıp Fil Çayırı denilen mahâlle sevketti. Naaş-ı Padişâhîyi kapalı bir koçu arabasına yükleterek Yeniçeri'den saklamak maksadıyla her zamanki teşrîfât ile İstanbul'a doğru yürüttü.

Burada *Tâcü't-Tevârih* diyor ki:

"Hüsn-i tedbîre mâlik ve isâbet mülküne semenlik olmadıkları cihetten amelleri bâtın ve emelleri âtıl olub ser-nihânları şehre-i cihân oldı. Her çeşit askere yasak itdiler ki nüzûl buyurulan merhâleden gitmeyeler ve İstanbul tarafına güzâr itmeyeler. Müfîd olmadı. Yeniçeri tâifesi "-----? --------? -------?" muktezâsı üzere vâkıf olub bir an tevakkuf etmediler. Ve "Pendik" önünden "Bereme" ile geçip birkaç at gemisini, Üsküdar iskelesine getirip keşnîlere süvâr oldılar ve deryayı geçüb İstanbul'a koyuldular. Ve mezbûr paşanın (Mehmed Paşa) evin basub katline ikdâm ettiler ve İstanbul ağniyasına taarruz idüb yahud evlerin talan ve nice nice teaddi zahmın görmiyenleri talan eylediler. İshak Paşa ol evânda fermân-ı padişâhî ile "Silifke'den gelüb İstanbul muhâfazâtına meşgul idi. Kul tâifesiyle nev'an ülfeti olmağın anın nasihatıyla münassah olub fi'l-cümle sükûn buldular."

Bu şekil de unutulmamalıdır. Yağma, katl-i vezir, katl-i padişâh, katl-i halk, tehdit, iki, üç sınıf askerî arasında mukâtelât, hal', hep bu şekilden feyz almıştır. Fi'l-vâki' bu şekilde *tahrîk*in de medhalî müşâhiddir.

Tarih askerî vak'ayı tasvir için şu bir iki cümleyi pek güzel yazmıştır:
"Fâtih'in vücûdu Yeniçerileri makâm-ı 'ubûdiyyette tutan bir zencir ü pay-bend idi. Orduda olan Yeniçeriler vefâtını duyar duymaz selâsil-i irtibâtları çözülerek ve zencirden kurtulmuş mecnûnlar gibi boşanıp birkaç gemi ile İstanbul'a koyuldular."

Tahrîk bu defa İstanbul muhafızı İshak Paşa'dan sudûr ediyordu. Bu nev' müessirlerin sevk edildiği maksadı burada daha âşikâr görebileceğiz.

Tâc-üt-Tevârih bu keyfiyyet-i tahrîki lisan-ı me'lûfuyla şöylece tasvir ediyor:
"Müverrihler demişlerdir ki: Ol gün Sultan "Bayezid" Hân Hazretleri mâtem libâsıyla şehre girip 'ammâmeleri "şemle" idi. Ve Beyler, Paşalar, ve Ağalar şemle kuşak sarınub matem-gizlikde şâh u âlâ-cenâba mütebaat iylediler. Ve "İshak Paşa" hafiyyeten Yeniçeriye dedi ki:
– Hamza Bey oğlu Mustafa Paşa bir nâdân u müntakim kişidir. Vüzerât mesnedine gelirse benim marifetimle ziyâde olunan vezâifinizi kat'a gûşiş etse gerektir. Firâğ-ı bâl isterseniz anın İstanbul'a geçmesi bâbını südde-i derman iyleyin."

Bu tahrîk ve telkîn Yeniçerinin kese-i menfaatine dokunduğu gibi Mehmed Paşa'yı katlettiklerinden dolayı "müntakim" sözünden de öğrendiler. Padişâhın Üsküdar'dan kadırgasıyla gelirken yanaşarak Mustafa Paşa'yı geriye döndürmesini müttefiken taleb ettiler. Bayezid, bi'l-mecburiyye Paşa'yı döndürdü. Bâb-ı Hümâyûna

vusûlünde de bir arzuhâl verdiler. Padişâh'ı durdurdular. Nişancı Mehmed Paşa'nın katlinden ve içlerinden bazılarının yağma-gerliğe cür'etinden dolayı afvedilmelerini istediler. Bunu da kabul eyledi. İshak Paşa bir taşla iki kuş vuruyordu. Mehmed Paşa'yı katlettirmiş, Bayezid'ın fevka'l-âde mu'temedi olan Mustafa Paşa'yı kendisi harîs-i câh-ı sadâret olduğu cihetle geriye döndürmüş idi.

Müverrih-i şehîr *Hammer* üçüncü cildinde bu vak'ayı mahz-ı tahrîk olmak üzere yazar. Bundan mâ-adâ Padişâhın Yeniçeri mutâlebâtına gösterdiği rû-yı kabûlü zaaf haline isnâd eder. (Mufassal): "Fetret hâlinde bulunan bir pây-i tahtta fitnesiz, fesâdsız saltanat için hal'ın bu derecelerine kadar ihtiyâr-ı sahîh vardır." diyorsa da bu hüküm de o anda şekl-i isyanın büyüklüğünü göstermeğe kâfidir.

Tezâhür ediyor ki terakkî, bahşiş istemek ile başlayan ilk hareket Yeniçeri Ocağı'na tervîc-i makâsid ve âmâle müsaid ve istenildiği zaman silsile-i itaati kesretmeğe muvâfık bir kudret ve cür'et verdiği ger vekîl-i millî taslayan bir sadrazamı katl ü idam etmek ve sonunda bir nev' tehdîd ve ibrâm ile kendilerini affettirmek tarîkini dahi güşâde bırakmıştır. Şâyân-ı teemmüldür ki bir sadrazamı katl ve şehri yağma eden bu asker, Sultan Bayezid'ın biraderi Cem'i mağlup ederek avdet ettiği sırada vaktiyle Yeniçerilere kapılarını açmayan Bursa ahâlisini dahi katliâm için kıyâm etmiş ve bahşiş ile ancak daire-i sükûna gelebilmiştir. Halbuki Bursalılar bunları İstanbul'da icrâ ettikleri şenâatten korkarak dahl-i şehre sokmamışlardı. Binâen-aleyh şekl-i isyan ikinci bir devreye girmiş bulunuyor. Bahşiş ve ihsân 'akîb-i vak'aya yani gâret ve katlin sonuna geçmiş idi.

* * *

Şu kayıtlar bize Padişâhlarımızdaki kuvve-i mutlakanın yavaş yavaş meyl-i teczî ederek kendi kuvveti demek olan asâkir ocağına doğru serpildiğini ispat eder. Şu halde inkısâma uğrayan böyle kuvvet, husûl-ı muvâzenet için çarpışmaktan hâlî

kalamaz. Diğer taraftan bu muvâzeneti ihlâl eden yeni yeni müessirler de peydâ olmaktan geri duramaz. *Tahrîkât, din nâmına iğfâlât, tagallüb emelleri, cehl-i avâm, cehl-i ekâbir, sû-i idare, sû-i istimâl, Padişâhın ahvâl-i memlekete adem-i vukûfu* ve emsâli siyânet, hükümeti zaafa düçâr etmekle beraber kuvvetin bir taraftan diğer tarafa sûret-i intikâlinde nümâyân olan ve alabanda sarsıntılarını andıran ânîst ve sürat-ı sademât ile derhal bir tarafa eğilip devrilmek tehlikelerine de sokmağa müstaidd kılar. Dâhilen zayâ'-ı muvâzenet ile iki tarafa bocalayan sefîne-i hükümetin ummân-ı iğtişâşât içinde ne tarafa gittiğini kestirmek kolay değildir. Bazusuna güvenen "kapudan" olur. Bi't-tabi emr ve kumandanın muhabbet ü ciddiyetine hâlel gelir.

Yavuz'un bi'z-zat kendi eliyle babasını hal' etmekteki muvaffakiyeti meşrebinin Yeniçeri tabâyi' cenk-i cûyânesine muvâfakattan ileri geldiğini cerhedecek elimizde hiçbir sened-i sahîh yoktur. Çünkü Bayezid-ı Sânî'nin sekiz şehzâdesinden ancak üçü ber-hayat kalmış ve bunlardan Sultan Korkud'u Yeniçerileriler musikiye, Sultan Ahmed'i de zaaf-ı ahlâk mübtelâ gördükleri cihetle Trabzon valiliğinde Gürcü ve Kızılbaşlara galebesiyle temîn-i şöhret etmiş olan Yavuz'a meyilleri artmış idi. Hatta Sultan Ahmed'in İstanbul'a takarrübünde –çünkü Bayezid-ı Sânî müşarün-ileyhi tahta iclâs etmek emelindeydi– Selim'in aleyhdârı olan vüzerâ ve ricâlin hânelerine hücûm ve dühûl ettikleri gibi şehzâdenin İstanbul'a mürûrunu men' için iskeleleri tarassud ederek Maltepe'den döndürdüler. Bu hücûmda Vezîr-i a'zam Hersekoğlu Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Beylerbeyi Hüsnü Paşa, Kazaasker müeyyid-zâde Abdurrahman Efendi, Nişancı Naci-zâde Cafer Çelebi güç hâl ile kaçabilerek kendilerini kurtarabildiler. Fakat Yeniçeriler gerek bunların ve gerek adamlarının mallarını yağma ettiler. Ertesi sabah yine Bâb-ı Hümâyûna toplanarak "gece ettikleri şenâatten istigfâr" isimleri bâlâda mezkûr beş kişinin mesned-i rif'atten hal'ların rica ettiler. Bi-t-tab' Bayezid-ı Sanî yine kabule mecbûr oldu. Dümen, yedd-i cabbâr Selim'de dehşetli bir alabanda manevrası icrâ ediyordu.

Yavuz, bi-t-tab‘ babasını kolundan tutup yere indirmedi. Fakat Yeniçeriler müşarün-ileyhin inmesini divana hücûm etmek sûretiyle teshîl ettiler. Şehzâde Ahmed, bunların cengâverlik ve cesaret gibi âsâr-ı merdiyye-i meftûniyyetini bi'l-hesâb Anadolu'yu kabza-i teshîrine aldıktan sonra gönüllerini almağa karar verdi. Fakat ne yaptı biliyor musunuz? Biraderi Sultan Şehinşah'ın oğlu Karaman Vâlisi Sultan Mehmed'in üzerine yürüyüp Konya'yı aldı. Bu hareketi herhalde menfûr idi. Çünkü Anadolu'da yine bir mesele-i fetret zuhûra geliyordu. Ba‘de Nur-ı Ali halîfe nâmında bir şiâ mürevvicinin üzerine veziri (yollar kasîdi Sinan) Paşa'yı yolladı. Paşa mağlup oldu. Bu haber Yeniçeri'yi Divan'a hücûm ettirdi. Şımarıklar Sultan Ahmed'in şerâit-i saltanatı cem‘e iktidarı olmadığından, Sultan Korkud'un fazl ü irfânıyla beraber ‘akâmeti bulunduğundan âvâz-ı bülend ile dem-sâz olarak "Padişâh Selim'i" intihâba cebr ettiler. En sonra:

–İttifâk-ı cumhûr ne vech üzre ise zuhûr bulsun ve dil-hâh sipah-ı ne ise öyle olsun dedirdiler.

Görülüyor ki bu galeyânlı eşkâl-i mütelâtimede *tagallüb* ve *zorbalık* kaymak bağlamağa başlamıştı.

Ahmed Rasim

C.6, S.36, s.955-962

HİKMET-İ TARİHİYYE VE HİKMET-İ İCTİMÂİYYE

"Bir hikmet-i ictimâiyye meraklısı" imzasıyla aldığım bir mektupta deniliyor ki: "İlm-i cemiyyet bir çok kavânin-i ictimâiyye zikr ü irâd eder, bir cemiyetin teşekkülünü, bekâsını ve hatta mevtini veya hiç olmazsa inhitâtını bir takım kavâid-i sâbite ve kat'iyyeye istinâd ettirir. Fakat biz bu kavâninin sıhhatini, vukû-ı hale derece-i mutâbakatını nasıl anlayacağız? İlm-i cemiyyetin yeni bir ilm olmasına ve tesîs ettiği kavâninin henüz ilk devre-i teşekkül ve ifadelerinde bulunmalarına göre bu kavâninin usûl-ı müşâhede ile tahakkukunu görmek, vâkıa mutâbakatını anlamak için tecrübeye mürâcaat lâzım gelse istikbâlin sîne-i mechûlâtından doğacak hiç olmazsa bir asırlık vakayi' beşeriyyeden edineceğimiz fikre ve emsileye muntazır olmaklığımız icâb eder. Tecrübe târikiyle teeyyüd etmeyen, edemeyen bir ilm, ilm-i nâkıstır. Halbuki âtîden alacağımız bu ders-i tecrübeyi mâziden, tarihten alabilirsek istifademiz pek çok olur, âni ve seriü'l-ifâ bir usûl tecrübeye mâlik olmuş oluruz. Acaba hikmet-i ictimâiyye tarihten müstenbat kanunlar taharrî ediyor mu?"

"Tabîr-i âhirler tarih, vukûât-ı ictimâiyyenin fiilen tecellîsinden ibâret olmak haysiyetiyle tarih hikmet-i ictimâiyyeden değil, belki hikmet-i ictimâiyye misallerin vukûât-ı tarihiyye ile te'yîd edebilirse yalnız ol zaman bir ilm-i hakîki halini iktisâb eder. Nitekim hukûl-ı düvel ilmi bütün kavâid ü nazariyâtını emsile-i tarihiyye ile te'yîd ediyor. Acaba hikmet-i ictimâiyyenin bütün kanunları da emsile-i tarihiyyeye tatbîk olunabilir mi?"

Bu sual bana, bir müddet evvel, mecmuası için istediği bir makalenin ne meâlde olması sualime mukâbil "tarihten müstenbat kavânin-i ictimâiyye" yazıp

gönderen bir mecmua sahibinin vaktiyle pek garip bulduğum tarz-ı telakkîsini der-hatır ettirdi.

Hikmet-i ictimâiyye, mevzuu bahsi her vakit bilâ-ihtiyâr ve bir sevk-i tabîî ile ifâ ettiğimiz efâl-i ictimâiyyeden ibâret olmak hasebiyle beşeriyetin en ziyâde temas ettiği ve en bedîhî ve tabîî olan şeylerdir. Bu hadiseleri izâhta zâhiren herkes suûbet çekmediği veya izâha değer mâhiyette görmediği için ekserîya muhtac-ı tedkîk görülmez, veyahut herkes bunların hall-i kat'iyyesine mâlikiyyet iddiasında bulunur ve kendi nokta-i nazarına ve seviye-i fikriyesine göre izah etmek ister. İnsanın medeniy'üt-tab' ü lemsî, binlerce seneden beri bir cemiyet dahilinde yaşaması bu tarz telakkîyi tagyîr ü tebdîl etmemiştir. Fi'l-hakika ihtiyâcât mübrime-i hayâtiyyeden olan her gün her dakika her zî-hayatta tekrar eden hâdise-i teneffüs, veya hâdise-i hazm gibi efâl-i hayatiyyenin bile mahiyet ü hakikatini beşeriyetin ancak nice asırlar mürûrundan sonra iktisâb edebildiği teemmül olunursa hikmet-i ictimâiyye hakkındaki malûmâtın nisbeten pek yakın bir zaman mahsûlü olmasına ve bunun hakkında hâlâ yanlış tarz telakkîlerin devam etmesine hayret olunmaz.

"Vukuât-ı tarihiyyeden müstenbat kavânîn-i ictimâiyye" teharrisi talebi vukûât-ı tarihiyyeye mugayyir ve mübâyin kavânîn-i ictimâiyye vücûdunu imâr eder. Halbuki vukûât-ı tarihiyyede vakâyi-i ictimâiyye-i mazîden başka bir şey değildir. Ancak hikmet-i ictimâiyye tedkîkât vâkıasında her nev' vakâyi'-i ictimâiyyenin husûlünde âmil ve müesser olan bütün esbâb-ı mütehâlifeyi nazar-ı itibâra aldığı sırada tarihi, mâzinin vak'alarını, mâzide yaşayan ecdâdın ahlâfa bıraktıkları ırsî ve temâyülât-ı tabîiyyeyi dahi nazar-ı dikkatten dûr tutmaz; fakat ne hâlî, ne muhit-i hâzırı hiçbir vakit ihmâl etmez, çünkü vakâyi'-i ictimâiyye yalnız mâzinin değil, belki mâzi ile beraber muhit-i hâzırın ve mâziden beri vücûda gelen tekâmül ü tahavvülün de mahsûlesi, neticesidir. Kavânin-i ictimâiyye sırf tarihten iktibâs edilebilmek için cemiyyet-i hâzıra üzerinde yalnız mâzinin icrâ-yı tesîr etmesi lâzım

gelir, vayahut tabîr-i âhirle her cemiyet yalnız mâzisinin taht-ı tesîrinde yaşaması iktizâ eder. Vâkıâ bazı cemiyetlerde mâzinin, 'an'anât-ı sâbıkanın verâset-i ceddiyenin ehemmiyeti pek büyüktür, fakat bu kabîl cemiyetler muhâfazakâr ve terakkîleri ma'dûm veya hiç olmazsa batî olan akvâmdır. Çünkü 'an'anât-ı sâbıka ve mâziyyeye müteallik olan bütün müessirât, cemiyeti mevki-i sâbıkında bulunmağa tabîr-i âhirle terakkî ve tahavvülden âzâde kalmağa sevkeder. Süratle terakkî eden yani sık sık tahavvülâta marûz kalan cemiyetlerse mümkün mertebe mâzinin tesîrâtından kurtulmağa çalışmış, tarihin tesîrinden meh-mâ-emken âzâde kalmış olanlardır. Binâen-aleyh bu cemiyetlerde tarihin tesîrinden ve vakâyi-i tarihiyyenin tesîri derece-i tâliyede kaldığı gibi son derece muhâfazakâr olan cemiyetlerde bile hâl-i hâzırın tesîri hiçbir vakit ehemmiyetsiz veya nazar-ı ehemmiyyetten sâkıt olacak bir mertebeye tenezzül edemez.

İşte bu izâhâta nazaran sırf mâzide herhangi bir fikir veya birçok cemiyet dâhilinde güzerân vakayi' ve hadisâtın cem ü telfîkiyle kavânîn-i ictimâiyye istihrâcı mümkün olamaz. Ve bu nevi kavanîn-i ictimâiyyenin yanlış olması ihtimâli pek kaî olur. Çünkü mâzideki o vakâyiin husûlünde müessir olan avâmil hâl-i hâzırda tamamıyla ve aynıyla mevcut değildir. Avâmil ü müessirât değiştiği gibi mahsûlleri olan vakayi-i ictimâiyye de tebeddül eder, ve eski müessirlere nazaran ifade ve ikâme ettiğimiz kanunlar şimdiki müessirlerde bir tahavvül vukûa gelmiş ise –ki agleb-i ihtimal bu tahavvül vukûa gelir ve ahvâl-i ictimâiyye uzun müddetler sabit ve bir karar olamaz– doğru olamazlar, ve hadisât-ı ictimâiyye-i hâzıraya tatbîk edilemezler.

Meselâ İskender cenk-cû ve cesur bir askerî hükümdar idi. Makâm-ı hükûmete gelmesiyle beraber Makedonya hükümetini cihangir bir hükümet mertebesine is'âd etti. Bu vak'a-i tarihiyye münferid bir halde ahz olunacak ve muahhiren saha-i tarihte isbât-ı vücûd eden Jul Sezar, Napolyon gibi dehât-ı

askerîyeden veya hükümdar olmayan bir takım büyük kumandanların zuhûruyla Roma ve Fransa'da cihangirliğe sulûk ettikleri ve az çok muvaffak oldukları teemmül edilerek bir cemiyet dahilinde zuhûr eden mahîr kumandanların o cemiyeti cihangirliğe sevkedeceklerine zâhib olmak, ve bunu tarihte görülen üç beş misâle igtirâren bir kanun-ı ictimâî şeklinde irâd etmek asla doğru olamaz.

İşte bu itibârla, sırf vakâyi'-i tarihiyye itibârıyla tarih, kavânîn-i ictimâiyyenin ahz ü iltikât edileceği bir menba olamaz. Fakat tarihin bir kısm-ı tedkîkâtı vardır ki yalnız vakâyi'-i tarihiyyeye zikr ü irâd etmez, belki o vakâyiin hîn-i güzarânındaki ahvâl-i ictimâiyyeyi arîz ü amîk tahkîk ü tedkîk eder, zamanın ruh-ı ictimâiyyesini, o vak'a üzerinde icrâ-yı tesîr eden avâmilin künh ü mâhiyetini nazar-ı itibâre alarak hadise-i tarihiyenin esbâb-ı hakîkisini, felsefe-i hudûsunu, hikmet-i tekvinini, mâzide güzarân olan ve evvel zamanda cereyan eden vakâyi-i sâire ile olan münesâbâtını taharri eyler. Hülâsa şimdi bir hikmet-i ictimâiyye mütehassısının bir cemiyet veya bir hadise-i ictimâiyye hakkında icrâ ettiği tedkîkât-ı ictimâiyyeyi mâziye inkılâb eden bir veya müteaddid cemiyetler hakkında icrâ eyler. "Hikmet-i tarihiyye" denilen bu nevi tedkîkât-ı tarihiyye adetâ hikmet-i ictimâiyye ile tev'eme mâziye vakâyi, vakâyi-i mâziyyeye tatbîk edilmiş bir nevi hikmet-i ictimâiyye tedkîkâtıdır.

İşte bu nevi tedkîkât-ı tarihiyye kavânîn-i ictimâiyyenin istihrâcına ve tenvîrine pek ziyâde hizmet eder. Ve bu itibârla tarih, hikmet-i ictimâiyyenin bir menba-ı mühim ve lâ-yezâlî halini iktisâb eyler.

Meselâ İskender-i kebîr vak'asını hikmet-i tarihiyye, esâmi-i vukûât-ı tarihiyye gibi, yalnız âdîyen zikr ü irâd etmekle iktifâ etmez ve İskender'in yalnız ahvâl-i husûsiyyesini ve harp husûsundaki cesaret ve mahâretini beyân ile hadise-i cihangîriyi izah etmek iddiasında bulunmaz. Belki bunlardan başka İskender'in

mücâvirleri olan Yunanistan'da Atina'nın devr-i inhilâtında ve Asya'daki İran'ın hâlet-i zaafta bulunmasını da nazar-ı itibâra alarak ol "zamanın" ve İskender'in "muhitinin" –gerek muhît-i şahsîsi ve gerek muhît-i ictimâisi– tesîriyle Makedonya'nın cihan-ı malûma müstevli olabildiği hakikatını istihrâc eder ve bu kadar avâmil ve müessirâtıyla mufassal bir surette tedkîk olunan hadise-i tarihiyye bir kanun-ı ictimâî şeklinde ifâde olunmağa liyâkatını ihrâz edebilir. Ve " Komşuları zayıf ve kuvve-i intişâriyyesi hadd-ı kemâle vâsıl olan bir cemiyette yetişen mâhir bir kumandandan, derece-i mahâret ve idare ettiği cemiyetin şiddet-i müessireye ve inbisâtiyesi ve kendisine olan inkiyâd u itâatı ile mebsûten ve komşularının zaafıyla ma'kûsen mütenâsib bir sûrette muzafferiyet ve istilâya koşar ve muvaffak olur." şeklinde irâd edeceğimiz kaide-i tarihiyyenin mümâsil bir hâletta mümâsil neticeler hâsıl edeceğine mutmain oluruz.

Halbuki kuvvetinin zayıfa doğru hırs-ı taaddi ve tecavüzünü irâe eden bu kanun "cidâl-i hayat" kanun-ı umûmî kanunun ictimâiyyesinin saha-i siyasiyyede bir tatbîkinden başka bir şey değildir. Bu umûmî kanunun tatbîkâtını sofranıza gelecek bir kap yemek muhâfazasında hizmetçiler ne kadar az ihtimâm ederlerse hanenizde bulunan bir kedinin o yemeği sizden evvel midesine indirmesi muhakkak olması gibi en âdi bir misâlden başlayarak beyn-el-milel iktisâdiyâtta, edebiyatta, ulûm u fünûn sahalarında meşhûd olan envâ' adîdesinde görürüz; vesâit-i istihsâl-i servet-i ma'dûm ve bazar-ı ticareti ve ecânibe karşı meftûh olan memleket, mücâvir veya iktisâden daha müterakkî memleket mamûlâtı tarafından iktisâden istîlâ olunmağa ma'rûzdur: âteşîn ve parlak kalemli bir edîb, tedkîkât-ı ilmîye ve fünûnîye-i ciddîye ve metîneye bina-yı mutâlaat eyleyen bir âlem, mahâret ve dehâsının şiddeti nispetinde hemmesleklerine karşı galebe eder, iklîm-i edeb ü ilminde kalemen ve fikren müstevlî olur.

İşte bu itibârla bütün vakâyi-i tarihiyye mahzâ tedkîkât-ı ictimâiyye kuvvetiyle hakiki surette tavazzuh eder. Ve hikmet-i tarihiyye ile hikmet-i ictimâiyye birbirine karışır. İstatistik ilminin müessislerinden olan Şelazer "İstatistik hâl-i sükûnette bulunan bir tarih, tarih ise hâl-i harekette bulunan bir istatistiktir." demişti. Fi'l-hakika ulûm-ı ictimâiyyeden olan istatistik hâl-i harekette bulunan bir cemiyetin veya cemiyetlerin bir zaman zarfındaki ahvâlinden, tarihinden ibâret olduğu gibi yine ulûm-ı ictimâiyyeden olan tarih dahi cemiyetlerin yek-diğerini takip eden ahvâl-i ictimâiyyelerinin bir istatistikinden ibârettir. Bu misâli hikmet-i tarihiyyede tatbîk ve teşmîl ederek diyebiliriz ki: "hikmet-i ictimâiyye hâl-i sükûnda bulunan bir hikmet-i tarihiyyedir, hikmet-i tarihiyye ise hâl-i harekette bulunan bir hikmet-i ictimâiyyedir."

Vâkıâ hikmet-i ictimâiyyede tesîrât-ı mâziyi, kanun-ı tekâmülü mevzû-i bahs ederse de bu tedkîkâtından maksat hep bir zaman-ı muayyen zarfında hadiseyi hakkıyla tavzîh içindir, yoksa hikmet-i tarihiyye gibi cemiyetin cereyan-ı a'sâr zarfındaki ahvâl-i ictimâiyyesinin tafsîli değildir.

Bedîi Nuri.
C.6, S.36, s.963-968.
Ocak,1912.

DEMOKRASİ BİR ESER-İ TEKÂMÜL MÜ TEKEMMÜL MÜ?

Milletler terakkî ettikçe, daha doğrusu darbe-i zaman ile tarîk-i tekâmülde ilerledikçe esâret-i siyasiyyeden sıyrılmakta ve gittikçe umûr-ı hükümete müdâhale ederek eşkâl-i idariyyenin lâ-yenkati' tebeddülüne bâis olmaktadırlar. Hükümat-i hâzırada umûmen demokrasiye doğru bir cereyan-ı serî müşâhede edilmektedir. Hiç şüphe yok ki sosyalist muhayyilelerinin tezâhüründen ve cemiyet-i hâzıranın tahavvül-i esasîsinden evvel hey'et-i siyâsiyyenin son merhale-i tekâmülü demokrasi olacaktır.

Demokrasinin bir hükümet herhangi bir heyet-i ictimâiyyenin bir ferdi veya ekser efrâdı tarafından değil, bi'l-cümle erkân u eczâsı tarafından kabul ve tatbîk edilen bir idaredir. Avâmın hükümrân olduğu memleketlerde idarî ve siyasî, cismâni ve ruhânî hiçbir kayd u imtiyâz mutasavver olamadığı gibi sunûf-ı hâkime ve mahkûme de görülemez. Demokrasinin yegâne gayesi 'ale'l-ıtlak esâretin izâlesidir.Hükümet-i avâmda herkes hakk-ı hizmet ve intihâba mâlik ve beynlerinde mümkün mertebe müsâvât-ı cârîdir. Yunan-ı Kadîm cumhuriyetleri hükümet-i avâmın siyasiyâtta en sahih bir misâlidir. Yunanlılar fezâil-i milliyelerine sahip oldukları müddetçe hakiki bir demokrasiye müstenid cumhuriyetler tesîs etmişlerdi. Kanunlarını kendileri tanzîm ve yine kendileri icrâ ederlerdi. Yunan senatosu ile meşhur Aserabaj Meclisi aynı zamanda hem kuvve-i teşrîiyye, hem de kuvve-i tenkîdiyyeyi hâizdi. Likorg, servetteki adem-i müsâvâtı izâle veya ta'dîl için, Romulus gibi araziyi halk arasında seyyânen taksim ettiği gibi (Fiylolos) Atina'da servetten sûret-i mütefâvetede intikâline mâni olmak maksadıyla en müşkül-pesend sosyalistleri memnun edebilecek verâset kanunları ihdâs eylemişti.

Montesqiue'nun dediği gibi "Demokrasinin hacer-i esasîsi hükmünde olan faziletin nâbûd olması üzerine Yunanlılar bi'l-âhire bu cumhuriyetlerini kaybederek yalnız kuvvet ve tahakküme müstenid olan monarşilerle beraber ufûl eylediler."

Hükümet-i mevcûde arasında demokrasinin bu şekline, yani avâmın doğrudan doğruya hâkim bulunduğu idarelere tesâdüf olunamaz. Bu itibârla zamanımızda saha-i siyaset hakiki bir demokrasiye mâlik değildir. Bu kelime olsa olsa Fransa, Amerika gibi bazı husûsâtta temâyülât-ı demokrasiye irâe eden memleketler hakkında mecâzen ve tevsîen istî'mâl edilebilir.

Hükümet-i avâma muvassal olan vasıta-i yegâne rey-i âmm ise de bu vasıta hükümetlerin ihtirâz ve adem-i emmniyyeti ve milletlerin sükût u cehâleti sebepleriyle şimdiye kadar hiçbir zaman sûret-i hakîkiyede rû-nûmâ olamamıştı. Maa-mâ-fih kavânîn-i intihâbiyyede vücûda getirilen tadîlât-ı dâime nihâyet avâmın hâkimiyyet-i kat'iyyesine müncerr olacaktır.

Demokrasinin bir netice-i tekâmül olduğu ve hükümetlerin peyder-pey demokratikleştikleri bu vechle izâh edildikten sonra bu şekl-i siyâsînin bir eser-i terakkî olup olmadığını, cemiyyet-i beşeriyenin demokrasi sayesinde teâlî edip, edemeyeceğini tetebbu' fâideden hâlî değildir ki esas mevzuum da bundan ibârettir.

Maddiyyunun haşîn ve yâbis nazariyeleriyle gayr-ı menûs ve ulviyyet-i beşerîyeye mu'tekad bir muhâkeme-i selîme ile tevzîn edilince demokrasinin bir netice-i tekâmül olmakla beraber aynı zamanda bir gaye-i tekemmül de olduğunu kabul etmek icâb eder.

Kabus-ı cehl ü gafletten tamamıyla tecerrüd etmiş, hukuk u vezâifine bî-hakkın vâkıf bir millet-i mütemeddinenin kendi kendini idare etmesinden daha makûl ve meşru' bir hâl tasavvur olunamaz. Fakat her şeyde bir şekl-i müsbet arayan, tabiat ve maddiyet haricinde hiçbir fikri kabul etmeyen mütefekkirin-i hâzıraya göre demokrasi cemiyete muzır ve binâen-aleyh terakkî-i beşerîye mâni olacağından teessüsüne meydan bırakmamak iktizâ eder. Bu iddiayı serd edenler her şeyden evvel demokrasinin gayr-ı tabîî hilkat ve fıtrat-ı insaniyye ile, kavânîn ve esasât-ı tekâmüliyye ile gayr-ı kâbil te'lîf olduğunu beyanda müttehaddırlar. Rekâbet-i hayatiyyeyi ileriye sürerek demokrasiye tehâcüm edenler derler ki: "Mücadele-i hayat tabîî ve zarûrîdir. Hayvanat arasında olduğu gibi insanlar beyninde de kavîler zebûnları eziyorlar ve ezecekler. Bu mücadelenin neticesi olarak kavîler gitgide maddeten ve manen peydâ-yı şekîmet eder, payidâr olur; zayıflar ise yalnız kavîleri takviye sûretiyle heyet-i umûmîye hizmet ettikten sonra mukâvemet gösteremez, zâil olur. Tabiatta kavîlerin tahakküm eylemesi şarttır. Tekâmül ve terakkî neticesi olarak kavîlerde daima kesb-i ehemmiyyet eden havâs-ı fârike verâset sayesinde batından batına intikâl eylemek suretiyle bekâ-pezîr olur. Avâmil-i medeniyyenin en mühimleri intikâl suretiyle tekâmül ve tekemmül eden istidâdât müktesibe-i beşeriyyedir. Bir banker, bir mimar, bir musiki-şinas, bir sanatkâr veya bir âlim netice-i sa'y u gayreti olarak sia-i fıtrîyyesini tevsî eder, kabiliyet-i tabîiyyesine yeni yeni müktesib istidâdlar ilave eyler ki bunları tevârüs eyleyecek insan âtide lâ-yenkati' takviye ve tenmüyeye devam ederler. Demokrasi bu kanun-ı tabîîye mugayyirdir. Çünkü hükümet-i avâmın gayesi hukuk-ı beşeriyyeyi tesvîye yani zayıfları i'lâ ve kavîleri tenkîl etmektir."

Bir hayli münakaşâta bâdî olan bu itirâz-ı garîb Charles Darwin'in insan hayvaniyyenin bekâsı hakkındaki nazariyâtından müteşaibdir. İngiliz hekimi herhangi bir neslin ancak en kavî efrâdının yaşamasıyla pâyidâr olabileceğini iddia ediyordu ki fenn-i hâzıra da bu esası kabul etmiştir. Şu kadar var ki beşeriyete bir

hisse-i mümtaziyyet-efrâz olunmasa bile Darwin'in bu fikrini ancak tekâmülât-ı maddîyede tatbîk edebiliriz.

Ulemâ-yı ictimâiyyeden Mösyö Bougle'nun sûret-i mükemmelede izâh eylediği üzere havâs u hâlat-ı maddiyye gibi istidâdât-ı fıtriyyenin batından batına intikâl sayesinde tekâmül ve tekemmül ettiği kat'iyyen iddia olunabilir mi; bir şair, bir ressam veya bir heykeltraşın sulbundan ensâlın sanayi-i nefîsede kabiliyet-i mümtâze ile mütehallik olmaları terbiye ve taklîd sayesinde değil midir? Havâs-ı maneviyyenin de tevârüs ü tenmû-yi kabul edilse bir heyet-i efrâdı içinde en ziyâde kabiliyetdâr olanların diğerlerine nisbeten akvî oldukları ne ile sabittir? Bu sabit olsa da ensâlin kavî marifetiyle bekâ-pezîr olması ne için bir eser-i terakkî olarak telakkî edilmeli? Hadisât-ı tekâmüliyye her zaman zevi'l-hayatın menâfi'ne muvâfik bir halde cereyân eder?

Demokrasinin aleyhinde bulunanlar bu tarz idarenin taksîm-i â'mâle mâni olmak itibariyle bâdî-i tedennî ve sükût olacağını der-miyân eylemektedirler. Fikirlerince heyet-i ictimâiyye birçok a'zâ-yı faâle mâlik birer bünye olduğundan a'zâlarının vücûd-ı hayvaniyede olduğu gibi vezâif-i muhtelife ile mükellef olması icâb eder. Hayat-ı beşerde kuvve-i teşrîye rolünü ifâ eden âlât-ı icrâiyye el ve ayakların vazifesini yapamaz. Aristokrasi ile idare olunan mahallerde dimağ tarzında milletin hâlât u harekâtını tanzîm ile mükellef bir sınıf-ı münevver ü mümtâz mevcuttur.

Hükümet-i avâm ise tatbîk edildiği heyet-i ictimâiyye efrâdına aynı vezâifi tahammül eder. Millet kendi kendini idare edecek... Binâen-aleyh dimağını bir sınıf-ı mahsûs değil fakat heyet-i umûmiyyesi teşkîl eyleyecektir. Bu hâl ise keşmekeş ve izmihlâlî mûcib bir haldir; zümre-i hayvânât tedkîk edilince minkısmü'l-vezâif olan efrâdının daha kavî olduğu görülür. Bunların esfeli hükmünde olan mikroplar ve

hayvanât nezdinde vezâif-i muhtelife-i hayvaniyye için a'zâ-yı muhtelifi mevcut değildir. Fakat istiridye, örümcek, köpek ve ilâ-âhire gibi sunûf-ı hayvaniye içinde yükseldikçe gitgide vezâifin ayrıldığı, düşünmek, hazmetmek, icrâ etmek, nefes almak gibi başka başka umûr için ayrı ayrı a'zânın bulunduğu görülür. Bundan anlaşılacağı üzere, Montesqiue'nun fikri vechle tabiatta inkısâm vezâif bir delîl tekemmül olup aksi bir nişâne-i inhitâttır.

Bütün bu fikirler cemiyyet-i beşeriyyenin bir bünye-i hakikiyye olduğuna göre makbûl u mu'teber olabilir. Ve mu'tarızlar her şeyden evvel bu ciheti ispat etmelidirler. He'yât-ı insaniyyenin çok defa bünye-i beşeriyye ve a'zâ-yı beşeriyye suretlerinde tebliği bir istimâl-i mecâzîdir. Hakikatte insanların heyet-i mecmûâsı bir bünyeden ziyâde bir cemiyet, bir şirkete meşâbihtir. Olsa olsa cemiyet halinde hayat-güzâr olan hayvanatla he'yât beyninde bir mukâyese yapılabilir ki bu halde demokrasi aleyhdârânı hak kazanamazlar. Zirâ tabâkât-ı hayvaniyye içinde en ziyâde teşrîk-i mesâi eden arılarla, karıncaların faâl şirketler tesîs ettikleri ve bi'l-hassa arılarda bir aristokrasi bulunduğu inkâr olunamazsa da mahlûkât efrâdından hiçbirinin diğerlerine karşı hakk-ı tahakküm ü velâyeti yoktur. Bi'l-akis erkek, dişi, cümlesi bi'l-fiil çalışmakla mükelleftir.

Bu izâhâttan anlaşılacağı üzere demokrasi tabiyyet-i fen tekâmüle mugayir bir idare değildir. Yalnız bazılarınca bu adem-i mugayirâtta demokrasinin makbûl ve müstahsen olmadığını istilzâm edemez. *Emil Fake* demokrasinin ulûm u fünûna müstenid bulunması lüzûmunu iddia ederek diyor ki:

"Tabiatta hiçbir şey insanlara demokrasiyi talîm ve telkîn etmediği için bu idare tabiattan müstehrec ve fen ile müeyyed değildir. Fennî değilse ne olabilir? Hayalî mi? Hissî mi?... Her iki takdirde takîbinde tereddüde düçâr oluruz. Bu tereddüd de hiçbir zaman vârid olamaz. Evvel emirde herhangi bir fikrin kabul olunması için tabiat tarafından telkîn edilmiş olmasına ne lüzûm vardır?...

Nev'-i beşeri dereke-i bahâime indiren tabiiyyûn, ilm-i ahlâkın, bi'l-hassa kıyâsen tabiata muhalif gibi görülen namus u izdivâcın ulviyyet ve ehemmiyetini tasdîk etmiyorlar mı?

Eğer demokrasinin be-heme-hâl bir ilm ile müeyyed bulunması mukteziyyesi tarihe niçin müracaat etmeyelim?... Asırlarca tekrar etmiş olan itiyâdât u itikâdât-ı beşeriyyeye tabîî nazarıyla bakılıyorsa, kraliyetler, imparatorluklar, cumhuriyetler tarih sayesinde maddiyyuna gayr-ı tabîî görünmüyorsa demokrasinin de tabiat-ı beşeriyyeye mugayir olmadığını ispat için şehâdeti tarihiyyeye müracaat edebiliriz. Fi'l-hakika bu idare-i siyasiyye eşkâl-i muhtelifede Yunan-ı Kadîm ile Romalılar beyninde müesses olmak itibariyle beşerin tabiat-ı ictimâiyyesine menâfî değildir. Çağ-ı bedeviyete peyveste olmayan vahşilerse daima demokrasiye yakın bir tarzda yaşamış olduklarından hılkat-i beşeriyyede ona mugayir görülemez. Hükümet-i avâm iki üç kişinin hayal hânesinde vücûd bulmuş efkâr-ı zâtîyeden değil, bi'l-akis milyonlardan mürekkeb cemiyetlerin hayat-ı tekâmüliyyesi mukteziyâtından bulunduğu için tabîî olduğunda iştibâha mahal var mıdır?"

Münekkid-i şehîr *Fake* maddiyyun tarafından serd olunan itirâzâtı gayr-ı makbûl 'addettiği halde demokrasinin teessüsüne suret-i kat'iyyede rızâ vermiyor ve diyor ki: "Ben demokrasiye kat'a düşman değilim. Bi'l-akis en liberal bir hükümet-i avâmın teşekkülünü temenni edenlerdenim. Yalnız demokrasinin liberal olabileceğine itimâd edemiyorum...

Aristokrasi ile idare olunan milletlerde peyder-pey kesb-i kuvvet ve şekîmet etmek için gayet şiddetli bir sâik-i tabîî mevcuttur. Demokrat milletlerde ise hiss-i milliyet-i kuvvet ve şekîmet lâ-yenkati' azalmaktadır.

Demokrat hükümetlerde sunûf-ı hâkîme bulunmasa da emr-i idareyle mükellef rüesânın lüzûmunda şüphe edilemez. Hükümet-i avâm ise hâiz-i iktidar-ı rüesânın vücûda gelmesine mânidir.

Zengin doğan bir çocuk müddet-i medîde terbiye-i fikriyyesiyle meşgul olarak istidâdât-ı fıtrîyesinin tenmiye etmek için fırsat u vesâite mâlik bulunduğundan yirmi beş yaşını idrâk edince fakir vatandaşlarından kat kat daha mükemmel ve daha nâfi bir uzv-ı ictimâiyye halinde meydana çıkmış olur. Binâen-aleyh demokrasi ba'de't-teessüs pâyidâr olabilmek için yine nev-'amâ bir aristokrasi ihdâs eylemek mecburiyetindedir. Benim fikrimce herhangi bir millet sükûta kâil değilse hubb-ül-gayr (Alturisme) ile tadîl edilmiş bir rekâbet-i hayatiye içinde maîşet-güzâr olmalıdır."

Emil Fake netice itibariyle demokrasiye taraftar bulunuyor. Zira hükümet-i avâmda herkesin had-be-had hareket edeceğini, hiçbir reis veya amire tâbi olmayacağını kimse iddia etmez. Demokrasinin izâle etmek istediği şey ale'l-ıtlâk velâyet değil, bir sınıf-ı mahsûs halinde avâmdan tecrîd edilmiş mütehakkim bir aristokrasidir. Parlemantolarda, mebûsân u a'yân tarafından müntehib olan rüesâ umûr-ı idareyi deruhte ettiklerinden dolayı demokratlarca aristokrasi sınıfa idhâl edilmez. Demokrat idarelerde hâkim veya rüesâ sınıfı nâmıyla bir zümre bulunamaz. Hükümet-i avâm rüesâsı milletin ittifak arasına müstenid birer hâkim-i yek-rûzedir. Bu gibi memleketlerde nâzırla, müdürler, partiler gayet serî bir sûrette tevâlî ederek siyasi bir aristokrasi teşkîline muktedir olamaz.

Fake zengin çocukların sermaye-i peder-dad sayesinde fakirlerden daha mükemmel bir terbiye ahz edebileceklerini der-miyân ederken milletlerin ekalliyetleri teşkîl eden aristokrat sınıflarında husûle gelecek terakkiyâta mukâbil kitle-i avâmın demokrasi tahtında muhayyirü'l-fûl bir halde teâlî edeceğini unutuyor. Hükümet-i avâmın gaye-i yegânesi zayıf ve zebûn olanların mevki-i ictimâiyyelerini yükseltmektir. Bu halde aristokrasi nümâyân olacak zayıf ve tedennî ekseriyeti vücûda getiren amele, zirâî ve esnaf sınıflarında zuhûra gelecek terakkiyât ile telâfî edilmez mi? Kuvvet yalnız keyfiyyetle değil, kemmiyyetle de istihsâl olunabilir. Kemmiyyet ise havasda değil avâmdadır.

Meşhur müelliflerden *Takvil* Amerika demokrasisine dair vücûda getirdiği bir eserde demokrat hükümetlerde her şeyden ziyâde fikr-i teşebbüs, hubb-ı gayret ve meyl-i saadetin tenemmüv ü inkişâf eylediğini, sınâat ve ticaretin daima ziraate tefevvük ettiğini, adem-i müsâvâtın mahsûs bir derecede azaldığını, marifetin, adalet ve asayiş fikirlerinin nâ-mütenâhi bir halde izdîyâd eylediğini dûrü dirâz teşrîh ettikten sonra hiss-i milliyyetin tenakıs ve inhilâlini demokrasiye aid yegâne mahzûr u nakise olduğunu ilave ediyor. Halbuki milletlerin insaniyet ve medeniyyet-i hakikiyyeye takarrüb ettiklerini gördüğümüz zaman milliyetlerinden ziyâde kemâl-i manevî lie kâim olduğundan demokrasi yalnız bir eser-i tekâmül değil fakat aynı zamanda bir netice-i terakkî ve faaliyettir.

M. Rauf.
C.7, S.38, s126-134.
Mart-1912.

ÇOCUKLARIN TERBİYE-İ BEDENİYYE VE RUHİYYESİ

Mukaddime "Fransızca'dan"

Çocuklarımız dünyaya gelmeyi arzu ederek doğmadılar. Biz, muhâfaza-i nev'î kâfil pek kadîm bir sevk-i tabîîye teba'en onların vücutlarına bâdî oluyoruz. Kendilerine vereceğimiz terbiye ile bizden tevârüs eyledikleri mizâca göre tevellüdleri bir saadet veya felaket olabilir. Mini mini yavrusunun o küçücük ruh u cisminden mesûl olan kendileri değilmiş gibi bir hayli peder veya vâlidenin evladına gördüğü tab'-ı nâ-hemvâre karşı müktesebâtını vâlîdinine medyûndur. Eğer onlardan müntakil olan temâyülât-ı tabîîye medhûl ise çocuk mizâcına karşı ancak terbiyeden mülhem ıslaha-i fikriyye ile galebe çalabilir. Hayfa ki, ey gafil peder ve valideler! Pek bedîhî olan bu hakîkati hiçbir zaman kabul etmek istemiyor ve çocuklarınızı tembel ve nâ-ehl mürebbîlerin dest-i ızlâlına terk eyliyorsunuz. Celb-i menfaatten başka bie sâike tâbi olmayan bu mürebbîler yavrularımızda gördükleri câzibe-i hulkîye sayesinde onları sevmekte muztarr kalmamış ve yalnız para için çalışmış olsaydılar sabîyânın hali kat kat bed-ter olurdu. Bu bâbda cümlemiz bî-pâyân serzenişlere müstehakız.

Herbert Spencer "Terbiye" nâmındaki eserinin dördüncü faslında zengin İngiliz köylülerinin panayırdan avdetlerinde meyhanede birleşerek kısrak beslemek, semiz domuzlar, etli, sütlü koyun ve inekler yetiştirmek gibi mevzû'lar üzerinde fütûr-ı nâ-pezîr bir gayretle mübâhese ve münakaşa ettiklerini tasvir ile hiçbirinin evladının istidâd-ı maddi ve manevisini temenniye medar olacak tedâbîri teemmüle yanaşmadığını söyler ve "Koyun ve öküzlerimize temîn eylediğimiz menafîden artık çocuklarımıza hisse çıkarmak zamanı gelmiştir!" der.

Bu sözü sarf eden bir İngiliz olursa gitgide cılız, kuvvetsiz ve boysuz olan ırkımız için memleketimizde neler söylemek lâzım geldiğini tasavvur edersiniz. Cümlemiz evlad sahibiyiz. Bir kere vicdanımıza müracaat edelim. Çocuklarımıza hayat vermekle, tesadüf edecekleri bî-nihâye husemâ ile pençeleşmek, nefislerine galebe çalmak ve bizden mûris olan az çok mesieti hâvi fıtratlarından semerât-ı makbûle iktitâf edebilmek için kendilerine en kuvvetli iki silah yani derece-i azamiyyede âfîyet-i bedeniyye ve maneviyye vermek mecburiyetinde bulunuyoruz.

Binâen-aleyh çocuklarımızın tarz-ı hayatlarını tedkîkten hiçbir zaman fârig olmamalıyız. Kendilerine ihsâs etmeksizin nazar-ı dikkat ve ehemmiyetlerimizi daima üzerlerine atfedelim.

Çocuklarımız hastalanmazdan evvel tabibe müracaat etmeli, tedavisine ihtiyaç mess ettirmeyecek tedâbîr-i sahîhiyi kendisinden öğrenmeliyiz. Malûmâtlı ve hayır-hah bir tabib küçük bir mahlûku kambur, tembel, verem veya yaramaz olmaktan men'e zann olunduğundan fazla muktedirdir. Büyük Descartes'ın şu sözlerini unutmayalım: "Fikirle beden arasında o kadar yakın bir münasebet vardır ki insanları daha âkıl ve kâmil görmek arzu edenler devayı fenn-i tıpta aramalıdırlar."

Birinci fasıl: Mümâresât-ı Bedeniyye

Hulâsa: –Anglosaksonların tefevvuk-ı bünyevîleri –Fransız lise ve kolejlerinde jimnastik –Doktor Lagronsin'in kitabı –Mümâreset-i bedeniyye kavânîni –Netâic-i müstahrece –Cizvitlerle liselerde çocuk oyunları –Fransız kızlarının terbiye-i bedeniyyesi

Uzun müddet Londra'da ikâmet etmiş olan Fransız muharriri İngiltere'den avdetinde bir gün bana tesadüfle Fransız halkını İngilizler kadar güzel bulmadığını söylüyor ve diyordu ki: "Paris'te vâki hiçbir ictimâî bir İngiliz mitingi" kadar nazra hoş ve âhenkdâr değildir. Britanya'da mahdûlu'l-mikta setavet ve viski mübelâları bil-istisnâ, herkes uzun boylu, rakîk ve mevzûn endamlı, bir kelime ile hakiki bir zarâfet ve melahat-ı cismâniyye ile mütemeyyizdir. Fransa'da ise sınıf-ı mütevassıt ve hatta amele bile boylu, kalın ve tıknazdır. Umûmiyetle cümlesinin karınları çıkıktır.

Anglosaksonların bu tefevvuk-ı maddisi başlıca iki sebepten neş'et eder ki bunlar da daha müstahsen bir tagaddi ile mümârese-i yevmîye-i bedeniyyedir.

Çocukların kendisinden ileride dûrû dirâz bahsedileceğinden şuracıkta erkek ve kız çocuklarının terbiye-i bedenîyelerinden bahsedelim.

Fransa'da henüz mümâresât-ı bedenîye beyne'l-etfâl lüzûmu kadar icrâ edilemiyor. Evân-ı tufûliyyetimizde çocuklar haftada yetmiş saatlik bir sa'y-i mecbûrîye mukâbil ancak iki saatlik mümârese-i ihtiyâriyeden müstefîd olmakta idi. Fazla olarak jimnastik dersleri o kadar muz'ic ve nâ-hoş bir halde verilmekteydi ki talebe bu derslere şevk ile isbât-ı vücûdâtımız ve çok defa tagayyüb sevdasına düşerdi. İhtiyar ve sert muallimin taht-ı nezâretinde sıra sıra gayr-ı müteharrik duran çocuklardan her biri derin bir zucret-i kalp içinde bekleyerek trapez veya halkalar üzerinde bir iki cambazlık yapmak nevbeti gelince arkadaşlarının hande-i istihzâsı altında iyi fena bir iki hareket-i bedenîye icrâsından sonra müddet-i medîde bir intikam ve sükût-ı askerâne içinde ayakta durmak için sıradaki mevkiine avdet ederdi. Şu halde bir Fransız'ın bir sene zarfında jimnastiğe vakfettiği zaman üç ila dört saatten ibâretti. Hakikat bu merkezde iken doktorun:

– Şu çocuğa biraz jimnastik yaptırmalısınız, demesine karşı:
– Jimnastik yapıyor efendim... cevabını vermekten çekinmezlerdi.

İngiltere, Belçika ve İsveç'te ise mürebbîler fikir ile cismin mütevâziyen tenemmüv ve inkişâfi lüzûmunu idrâk ediyorlar ve yalnız dimağı itâb u işgal edilen bir ırkın nasıl tedennî ve inhitâta sürüklendiğini görüyorlardı.

İngiltere'de Şarl Kanisley bu hakikati tedvîn için te'lîf eylediği romanlarda kahramanlarını fezâil-i hulkiyye ve tekvâ-yı kâmileye mâlik pehlivan pazulu olarak temsil ettiğinden İngiliz halkı bu temsili numune-i hareket-i ittihâz eylediler. Fransa'da bu tekâmülün husûli daha medîd zamanlar zarfında vukua geldi. Hâlâ Fransızlar bu noktada İngiliz ve Belçikalılardan hayli uzaktatırlar. Maa-mâ-fih bugün gerek Paris'te ve gerekse Valayat'ta terbiye-i bedenîyeye hâdım bî-nihâye cemiyet ve kulüpler mümârese-i cismâniyyenin ıslâh-ı ırk hakkında ne büyük bir âmâl olduğunu ispat eder bir hayli netâîc-i mesûde meydana koymuşlardır. Bu bâlâda icrâ kılınan tecârîb-iadîdeden müstehrec bazı malûmat-ı mühimmeyi enzâr-ı karine arz eylemek ve erkek çocuklarımız arasında hangi nev' mümâresât-ı bedenîyenin ta'mîmine çalışmamız icap edeceğini göstermek isterim.

Evvel emirde şu dakikayı unutmamalıdır ki taab denilen şey daima bir dert ve bir hadise-i dimağiyeden ibârettir. Kol ve bacaklarımızın hareketini tanzim eden aksâm-ı dimağımız, mutâlaa, tahrîr veya tekellüm nazmı olan kısımlar kadar marûz-ı taabdır. Fazla bir taab-ı zihnîye giriftâr olan bir çocuk kol ve bacak hareketlerini yaptırarak taabını dinlendirmek sevdasına düşmelidir ki biçare bir taabdan kurtulmuş ve bir diğerine mübtelâ edilmiş olur.

Bu kanundan âtîdeki ahkâm-ı ameliyye istihrâc edilir:

1. Liselerimizde ders programlarını o vech ile tanzîm eylemelidir ki ders saatleri şimdikinden daha kısa, teneffüs ve oyunlar ise şimdikinden daha sık olsun. Böylece çocuklardan az bir müddet zarfında daha çok bir sa'y-i dimağı beklemiş oluruz.

2. Çocukların icrâ edecekleri mümâreseler bi'n-nisbe mutedil ve tedrîci olmalıdır. Zira harekât-ı şedîde en ziyâde tedavisine ihtimâm edeceğimiz kuvvetsiz çocukları asâb yorgunluğuna duçâr edebilir.

3. Yorgunluk bir hadise-i dimâğiyye olmak itibâriyle yalnız amûd-i fekârî ile yapılacak mümâresât-ı bedeniyyeyi tenvî ederek dimağ ile yapılacak ve fikr-i vâridenin dahl-i daimisini istilzâm edecek hareketlerde tevakkî eylemek icâp eder. Musârie-i bedenîye, halka, barfiks ve paralel oyunları mütemâdiyen fikr ü dimağı işgal ettikten mâ'ada kol ve gövdenin yalnız bazı adalâtını kuvvetleştirmek ve teneffüs ile cereyan-dem üzerinde pek az tesîrât hâsıl etmek gibi mahâzîri şâmildir. Binâen-aleyh bu gibi mümâresâtı terk ederek imâl-ı fikre ihtiyaç mess etmeksizin vücûda kuvvet ve çeviklik, a'zâlara hareket ve faaliyet veren ve taggaddiyi tesrî eden bir takım hareketten ibâret bir sıhhî jimnastik kabul eylemek zarûrîdir.

Kılıç talîmlerini bi'l-hassa küçük çocuklara hiç tavsiye etmem. Bu mümâres-i bedenîye vücûdun iki tarafını aynı tarzda tenmîye etmemek, dikkat ve i'mâl-ı fikre bâis olmak ve asabîlerde fazla heyecan husûle getirmek gibi muhâzîri câmi'dir. Meç oyunu elli yaşlarında artirik? ve biraz sahib-i semen olan erkekler için münâsib bir jimnastiktir.

4. Mümâresât-ı bedenîye talebe için müz'ic ve sıkıntlı bir mâhiyette olmamalı, onları eğlendirmelidir. Binâen-aleyh mecburî jimnastik derslerini hadd-i asgariye ircâ edersek bunların yerine çocuklara hem nâfi ve hem eğlenceli oyunlar öğretmek tarafını iltizâm etmeliyiz.

Ta'dâd olunan bu kavâid-i esâsiyyenin derece-i ehemmiyyeti çok zamandan beri sunûf-ı ruhâniye tarafından takdîr edilmiş ve tesîs-kerdeleri olan müessesât

terbiviyede bu usuller tatbîk olunagelmiştir. Cizvitlerin mektebinde geçirdiğim bir iki sâl şebâbımda okuduğum dersleri tahattür ediyorum. Felsefe dersi hiç de iyi değildi. Tarih-i tabiî derslerine gelince bunlar da gayet dûn bir derecede talîm olunurdu. Fakat bu nevâkıs bedel ne fevâid iktitâf ettim. bir kere teneffüs zamanlarında oyun taht-ı mecbûriyetteydi. Heyet-i talîmiyeyi teşkîl eden rahibler bile elbiseleriyle kıvırarak talebe ile birlikte nev'a nev' oyunlar oynarlardı. Arkadaşlarımla ekseriya oynadığımız gerdune-i zafer [char] koşusunu tamamıyla sarfederken merâkibin içinde ayakta duranlar dizginlerden başka istinâdgâh bulamayarak bin müşkilâtla temin-i muvâzeneye çalışırlardı. Bu kabîl oyunlar hem sıhhî ve nâfi ve hem de eğlencelidir.

Ruhban tarafından idare olunmayan mekteplerde bu kabîl lu'biyyâta ne kadar tesadüf olunur! Liselerde orta ve büyük yaşlılar ya ikişer üçer gezerek kemâl-i ciddiyetle kadınlardan veya siyâsiyâttan bahsederler veya ayrı ayrı melûl çehrelerle dolaşırlar.

Bi'l-umûm mekteplerin bu müessesât-ı ruhâniyeye tevfîk hareketle oyunun taht-ı mecburiyete alınmaması en ziyâde temenni edilecek şeylerdendir. Maa-t-teessüf liselerde mubassırla talebeye daima bârid ve bigâne nazarlarla bakarak oyunlarında aralarına karışmazlar. Mektep talebesinin jimnastik hatveleriyle gezmeğe çıkarılması da gayet nâfi bir tedbirdir. Yürüyüş ve koşu mümâresât-ı bedenîyenin en sadesi, en az müteabbî olduğu gibi a'zâ-yı muhtelifeye hareket ve tagaddiye faaliyet vermek itibâriyle en nâfi 'addedilebilir.

Aynı derecede şâyân-ı tavsih mümâresât sırasında bisiklete binmek de zikretmeğe değer. Fi'l-hakika itidâl ile hareket ederek günde azâmi bir saat binmek, düz veya hafifçe manidâr sütuh üzerinde gitmek ve hiçbir zaman yarış etmemek

şartıyla bisiklet yedi yaşından büyük çocuklara nâfi bir alet-i mümâresedir. İtiyâd edilmeyen harekât-ı bedenîyeden mütevellid yorgunluğun neşv ü nemâ yaşlarında ale'l-ekser hummâ-yı tifo, difteri, kızamık vesâire gibi erâzın tahdisini tehiyye ve teshîl eylediği görülmüştür.

Bisikletten sonra deniz banyosu ve yüzme mümâresâtı gelir. Soğuk su hadd-ı zâtında mukavîdir. Maa-hazâ deniz banyosunda da ihtiyâttan tearrî de kâbil olamaz. Asabî çocuklar soğuk su içinde sararırlar, nefes darlığı hissederler. Bu mizâcda olanlar denizde ziyâde harekette bulunarak birûdetin temâsıyla merâkiz-i asabîyelerinde husûle gelen teheyyücâtı izâle etmeli ve banyoya suret-i tedriciyede alıştırılmalıdırlar.

İkinci Fasıl: Tagaddi

Tagaddinin etfâlin kıymet-i maddiyye ve maneviyyelerine olan tesîri. –Liselerde tarz-ı tagaddiyye. –Et ile tagaddi. –Sebze ile tagaddi. –Sabah taamı. –Öğle taamı. –Yemek esnasında sükût.

Terbiye-i etfâle dair yazılacak asâr ne kadar küçük olursa olsun tagaddi bahsine tahsîs olunacak sahâif büyük bir yekûn tutmalıdır. Çünkü emr-i tagaddi mübâhis-i terbiviyenin en mühimlerinden biridir.

Evvel emirde şuna itimâd etmelidir ki çocukların neşv ü nemâsındaki intizâm ile ensicelerinin bil-hassa ensice-i dimağiyelerinin nev‘ ü mahiyeti tarz u tagaddiyyelerine tâbidir.

Vaktiyle (Abedev Turvil) Mösyö Demolen, Jul Lameter ve Havg Loru demişlerdi ki:

"Biz Fransızlar bir teşekkül-i iştirâki içinde neşv ü nemâ buluyoruz. Eğer teşekkül-i ferdî ile tekâmül eden Anglosaksonlar tarafından bel' olunmak istemiyorsak onlara benzeyelim. Pederlerimizin evini bırakarak istimâra gidelim. Mesâlik-i dakîkeyi birer ekalliyet-i mütefekkireye terk ile mugaddi meşâgili teşkîl eden ticaret, sınâat ve ziraat gibi işlerle meşgul olalım!"

Fransızların kuvve-i nemâiye ve ittisâiye itibâriyle Anglosaksonlara benzemeleri için kendilerine onların emzecesine mümâsil bir mizâc bulmaları ve faaliyet-i azîme içinde muhafaza-i sükûn ve itidâlî, serinkanla muhakemeyi, sebât ve metâneti onlardan öğrenmeleri lâzım gelir. Uzviyyet-i beşerîyenin mıymet-i fâideviyesine tagaddinin pek ziyâde tesîr-i icrâ ettiğinde şüphe yoktur. Deniliyor ve ispat olunuyor ki cihangîr akvâmdan bir çokları ibtidâları cebelî idiler. İctimâiyyât ulemâsınca cebelî olmaları fakir bulunmalarını ve bu sebeple arazi-i müsteviyeye vusûllarında sahle'l-istihsâl servetleri kemâl-ı ihtirâs ve tehâlükle zabt eylemelerini intâc eylemiştir. Halbuki fakir olmakla beraber bu bâbda ihtirâs ve tehâlük göstermemeleri de mümkündü.

"Mâ-ba'dı var."

Nureddin

C.9, S.49, s.80-89

ÇOCUKLARIN TERBİYE-İ BEDENİYYE VE RUHİYYESİ

(Geçen nüshadan ma-ba'd)

Halbuki bir fizyoloji mütehassısı bu hadiseyi başka bir tarzda tefsîr eder. Onun fikrince cebel-nişîn olanlar yaşadıkları mıntıka-i hevaiye sayesinde fevk-al-âde bir kuvve-i hayatiyeye mâlik olup fiil-i tagaddileri faaliyet-i dâime içinde bulunur. Kanları o derece kesâfet peydâ eder ki Alp, Pirene, Kordiler ahalisinin kanında 6-7 milyon küreyve-i hamrâ bulunduğu halde havâli-i müsteviyede ikâmet edenlerin kanı ancak 4 milyon nisbetinde küreyvât-ı hamrâya mâliktir.

Herbert Spencer başta olduğu halde bi'l-cümle İnglizler ancak iyi tagaddi eden milletlerin hâkim ve mütehakkim olduklarını telkîn ve tedvîn ederler. İngiltere'deki amele ve efrâd-ı bahriye dünyanın en zinde ve çalışkan insanlarıdır. Zira un ile değil etle beslenirler. İngiliz talebesinin ders saatleri az, teneffüs saatleri ve oyun zamanları ise Almanya ve Fransa'da olduğundan hayli ziyâdedir. Derece-i kâfiyede tagaddi etmeyen bünyelerin mikropların sirâyetine mukâvemet edemediği defaât ile sabit olmuştur. Fransız talebesi liselerde ağır ve gayr-ı kâfi ile beslenmektedir. Aileleri nezdinde yiyip içen şâkirdân ise daha mebzûl ve daha mütenevvi et'ime ile tagaddi ettikleri halde tarz-ı tagaddileri sıhhî ve nâfi değildir.

İstidâdlarına göre çocuklarda yüksek bir kuvve-i nemâiye, müteyakkız bir dimağ ile zinde ve faâl adaleler vücûda getirmek için kendilerini ne gibi gıdalarla beslemek lâzım geldiğini beyân edelim.

On-on beş yaşlarında bir çocuk, sûret-i mu'tedilede neşv ü nemâ bulunduğu halde, vasati olarak günde, on beş gram siklet kazanır. Binâen-aleyh bu yolda yetişen bir çocuğa idâme-i hâli için verilecek gıdadan fazla bir de neşv ü nemâsına yardım edecek agdiye de verilmek icâb eder. Eğer neşv ü nemâsı batâetle vukûâ geliyorsa Doktor Springer'in usûlü vechle her gün bir miktar taze hubûbat (buğday, çavdar, yulaf, mısır) ve et'ime ile beslenmesi muktezîdir.

Sûret-i umûmiyyede erkek ve kız çocuklarımızı kuvvetli büyütmeliyiz. Bazılarının tavsiyesi vechle ale'l-acele sebze ile tagaddiyelerine gitmek iyi bir hareket değildir. Sebzeyle beslenen çocuklar daha semiz ve renkli olursa da kuvvet ve renkleri ders ve oyun esnâsında zâil olur. Bu tarzda büyüyenler tahsil ve spor mütâibine mukâvemet edemezler. Sebze ile tagaddi usûlü doktorun tavsiyesi ile ancak fazla gürültücü ve itiyâdî bir halde yaramaz ve ele avuca sığmaz çocuklar için tatbîk olunmalıdır. Hele beş, altı yaşlarına vâsıl olunca çocuklar bi'l-hassa kışın veya ekâlim-i beridede bilâ-endişe etle tagaddiye başlayabilirler. Güneşin harareti de agdiyenin miktarına icrâ-yı tesîr eder. Meselâ Fransa'da Lil, Bazansun veya Nansi'deki mektep talebesine kışın Marsilya'da tahsîl eden çocuklara haziran ve temmuz aylarında verilen etten iki kat fazla et verilmek lâzım gelir.

İklim-i barideden 'addedilen İngiltere'de mektep talebesine günde 300 gram kızarmış et verilir. Bu miktar Fransız veya Alman talebesi için fazladır. Memâlik-i mezkûrede ve ez-cümle Fransa'da çocuklar günde, 150, orta yaşlılar 200 ve büyükler 250 gram et yemelidirler.

Beş ile on beş arasındaki çocuklar günde dört defa taâm etmelidirler. Birçok ailelerde akşam yemekleri daima daha mütenevvi ve batî-ül-hazm et'imeden müteşekkildir ki bu itîyâd iyi bir şey değildir. Yemeğin son lokmasını müteâkib

yatağına çekilen bir çocuk midesinde uykusunu ihlâl etmeksizin vücûdunu takviye ve tenmîye edebilecek yumurta, sebze ve süt müstahzarâtı gibi agdiye-i hafîfe bulundurmalıdır.

Sabahları çocuğunuzu mektebe gönderirken önüne bir fincan çikolata ile biraz çorba ve bir dilim ekmek korsunuz. Ve bu hareketinizle gecenin tagaddisiz geçen saât-ı medîdesinden kurtulan bî-çarenin öğle zamanına kadar beş saat çalışmasını kansız kalmış, uyuşmuş olan hüceyrât-ı dimağiyesinin yüzlerce müz'ic fikir ve kelimeyi hıfz edebilmesini temîne çalışıyorsunuz! Cidden vâhi bir hareket! O agdiye-i hafîfe sayesinde çocukların dimağı öğle taâmına kadar nîm-i yakaza halinde gibidir. Öğle taâmında ise iştihâsı lüzûmundan kat kat fazla olacağından ziyâde yemek yiyerek midesini bozar ve akşama kadar hazmda ve bi'n-netice bi'l-cümle harekâtında adem-i intizâm ve uyuşukluk hisseder. Bundan istihsâl edeceğimiz netice şu ki: sabahleyin saat yedide bir mektep talebesinin taâmı iki yumurta, tereyağ sürülmüş büyük bir dilim ekmek ve hafif kahveli bir fincan sütten ibâret olmalıdır. Bu suretle tagaddi eden bir şâkird zinde-i dimağ olacağı gibi az taabla çok iş görebilecek bir iktidara mâlik bulunur. İkindi yemeğinde de talebeye yalnız yavan ekmek verilmelidir. Saat dörtte uzun ve mutaab bir dersten çıkan şâkird birtakım agdiye-i mukavviyye olmalı ve kışın sıcak meşrubat içmelidir.

Öğle taâmı her zaman et'imenin en mühimi olmalıdır. Et yenilmesi en ziyâde sıhhî olacak taâm öğle yemeğidir.

Üçüncü Fasıl: Tagaddi, a) Mâ-ba'd

–Hulâsa –Çorba –Et suyu –Ekmek –Hulviyyat –Saab-ül-hazm-ı agdiye –Şâyân-ı tavsîh gıdalar.

Fransa'da câri bir an'ane-i milliyeye tab'en Fransızlar büyümek ve kuvvetli olmak için çok ekmek ve çorba isti'mâli lâzım gelir. Halbuki Fransız kavminin gitgide cılız ve kuvvetsiz olmasının sebebi yalnız Fransızların kâfi derecede mümâresât-ı bedenîye ile meşgul olmamaları değil, bundan mâ-adâ ve belki de daha mühim olarak fazla miktarda ekmek ve çorba ve çerezle tagaddi eylemeleridir.

Bu tarz tagaddiye adalâttan ziyâde yağ yapar. Vücûda bir betâet-i cismiyye ve fikriyye vermeleri insanı âtıl ve külfetsiz işlere sevkeder. Bunun neticesi olarak pay-i azm ve gayretimizi kemâl-i cesaretle uzaklara sevkedecek müsmir ve faide-bahş teşebbüsât-ı şahsiyeye girişmek için lâzım gelen kuvvet ve metânetten mahrûm olur ve memuriyette paslanmaya rıza gösteririz.

Et suyu şâyân-ı tavsih bir yemek olduğu halde hasse-i mugaddiyesi azdır. Et suyunu yalnız bir müştehi 'addetmeli ve hareket-i hazmiyeye kuvvet ve sürat vereceğini düşünerek içmelidir. Hatta midesi zayıf olan çocuklarımıza et suyu içirmezsek pek iyi bir harekette bulunmuş oluruz. Zira yediklerini güç hazmeden mideler kavî bünyelerin hazmedebileceği ağır gıdalar fazla ve gayr-ı tabii bir halde tahammürüne müsaiddir ki et suyu da mükemmel bir vasıta-i tahammür olmak itibariyle bu agdiye miyânına dahildir.

Kuvvetsiz çorbalara gelince: bunlar ya hiç istimâl olunmamalı veya lapa kesâfetinde kullanılmalıdır. Bu nev' çorbalar kışın vücûdumuzu teshînden başka bir işe yaramaz.

Pederlerimizin nasihatlarına kapılarak çocuklarımıza külli miktarda ekmek yedirmekten çekinmeliyiz. Ekmek denilen gıda-yı zayıf yalnız muhtâc-ı imdâd ve muavenet olan fukaraya nâfi olabilir. Zira bîçareler başka azotlu et'imeden mahrumdurlar. Maa-hazâ fakirler bile ekmek yerine bir tabak mercimek pişirip yemiş olsalar maksatları daha ziyâde temîn edilmiş olur. Mürekkebâtı tamam olan ekmek saabü'l-hazm, beyaz ekmek de pek az mugaddidir.

Sıcak ve yumuşak ekmek içi midemizde şişmiş bir sünger gibi durur. Çocuklarımıza daha sehlü'l-hazm bir hale gelerek havâss-ı mugaddiyesini muhafaza etmiş olan kızarmış ekmek yedirebiliriz. Herhalde ekmek içinden ziyâde kabuğundan yemek hazm itibariyle ihmâl edilmeyecek tedâbirdendir.

Zayıf bir çocuğu semirtmek için her taâmda ona beyaz veya kızarmış ekmekle tereyağ vermeli, tereyağını ekmek üzerine sürerek heyet-i mecmûasına da miktar-ı kâfi tuz serpmelidir. Meşrubat nâmıyla süt ve bi'l-hassa (hasta ineklerden sağılmadığı takdirde) çay veyahut ma'kam süt vermek maksada kâfidir. Tereyağ semirtir. Süt mugaddi bir maddedir. Tevsi-i mideye düçâr olanlar bi'l-istisnâ herkese tavsiye edilebilir.

Süt müstahzarâtına gelince: bu kabîl et'imeyi daima pişirmeli ve derûnuna biraz limon veya portakal çiçeği ziynetinden başka 'ıtriyât karıştırmamalıdır. Hiçbir zaman çiğ kaymak yememelidir. Zira bu gıda büyük bir suhûletle tahammüre müsâiddir. Tatlılara gelince bu nev' yemekler dişleri bozar, mideyi yorar ve bî-lüzûm bir şehm vücûda getirir. Çocuklarımıza mu'tedil surette reçel yedirmeliyiz. Reçel kışın kıymetdâr bir gıda olmakla beraber lüzûmundan fazla şekerlidir. Taâm hitâmında çocuğa verilecek en muvâfik kuru hamizer? tatlısı, pişmiş kaymak ve az şekerli kompostolardır.

Meyve mevsiminde çocuklara biraz şeftali ve iyice olmuş üzüm yedirmek husûsunda pek ihtirâz-kâr olmayın. Pek az miktarda çilek, ağaç çileği, erik ve armut yemeli, hatta mümkünse bu hazmı batî meyveleri kat'iyyen kullanmamalıdır.

Hem de umûmiyet üzere kabulü icâb eden bir kâide vardır ki çocuklar çiğ şeyler yememelidirler. Maa-hazâ şâyân-ı tavsîh olan ve olmayan et'imenin bir listesini tanzîm etmek karilerce mûceb-i suhûlet olacaktır.

b) Hazmı güç yemekler

Hazmı güç olan et'ime şunlardır: Ekmek içi ve bununla yapılan yemekler, konserveler, siyah etler, baharlı yemekler, ağır balıklar, ıstakoz, yengeç ve karides, istiridye, midye, turp, salata, kavun, sirke, kuzu kulağı ve domates gibi hâmız me'kûlât, yağlı yemekler, haşlamalar, haşlanmış patates, kuşkonmaz, lahana, karnıbahar, soğan, kuru fasulye, şekerleme ve tatlılar, çiğ kaymak, çiğ meyve, yağlı peynir.

c) Şâyân-ı tavsiye yemekler

Kızarmış soğuk ekmek veya bayat ekmek kabuğu, yumurta (hazır lopları müstesna) hafif balıklar (balık kızartılınca derisini be-heme-hal soymak lâzımdır), kızarmış beyaz veya kırmızı etler yani dana, tavuk, koyun ve öküz etleri (Etin pişmemiş hasse-i mugaddiyesini mahsûs bir derecede ta'dîl etmez. Çiğ et sehl-ül-hazm ise de ekli bağırsakta solucanlar husûle getirir.), pek taze yeşil fasulye, enginar, ıspanak, ebegümeci, marul ve salata matbûhâtı, kuru hamur tatlısı, az şekerli komposto, pişmiş kaymak, gravyer veya çester peyniri.

Yemekler en iyi cinsinden hâlis tereyağ ile pişirilmelidir. Et'imeye ziyâdece tuz , az miktarda biber koymalıdır.

Meşrûbata gelince: mütehammir içkilerden hiçbirini isti'mâl etmemek kâr-ı âkıldır. Hele çocuklara ispirtodan katre bile içirmemeli, ne bira, ne elma şarabı ne de siyah, beyaz şarap vermemelidir. Mekteplerde talebeye kışın çay ve yazın süzülmüş menba suyu içirmek iktizâ eder.

Çocuklarınız evinizde bulundukları zaman taâm vaktinden bir saat evvel büyük bir kadeh süt veya su şürb eylemelidirler. Taâm esnasında pek az mâyiât kullanılmalı. İki şarap kadehi dolusu su maksada kâfidir.

İçkilerin en sıhhîsi sâfi sudur. Maa-hazâ onu da müfritâne isti'mâl etmemeli, gerek yemek esnâsında ve gerekse ba'd-et-taâm fiil-i hazm vukû' bulurken mümkün olduğu kadar kadar az su içmelidir. Çok içildiği halde usâre-i mugaddiyenin kesâfeti azalır, fiil-i hazm peydâ-yı müşkilât eder. Kemikleri yolunda teşekkül etmeyen, vaktinden evvel neşv ü nemâ bulan zayıf çocuklar içtikleri suya az miktarda fosforiyet-i kilis? veya gliser ve fosforiyetler ilave eylemelidirler.

İşte çocukların tagaddisi hakkında tatbîki icâb eden vesâyâ-yı nâfia bunlardan ibarettir. Maa-mâ-fih bu tarz tagaddide hiç şüphe yok ki iklim, mevsim ve mizâc ile az çok tahavvüle ma'ruzdur.

Bu bahse hitâm vermezden evvel son bir tavsiyede bulunacağım: çocuklarınızın dişlerini muntazamen muayene ettirmelisiniz, ıztırap hiss eylemelerini beklemeksizin onları her üç ayda bir sanatta mâhir ve mülâyim bir diş tabibine götürünüz.

Çocukları sofrada ağır ağır yemek yemeğe, yediklerini çiğnemeğe alıştırmalıdır.

"Ma-ba'dı var"
M.Nureddin
C.9, S.50, s.256-267.
Ağustos-Eylül 1913

ÇOCUKLARIN TERBİYE-İ BEDENİYYE VE RUHİYYESİ

(Geçen nüshadan mâ-ba'd)

Dördüncü Fasıl: İstihmâm

Çocuklarımızı soğuğa alıştırmalı mıyız? Kışın ortasında İskoçyalıların yaptıkları gibi boyun ve bacakları 'üryan olarak sokağa çıkmalarına müsâade etmeli miyiz? Kezalik İngilizlerin büyük bir menfaat istihsâl eyledikleri soğuk su banyosunu isti'mâl eylemeli miyiz? Hıfzü's-sıhha erbâbı ile validelerin bu kadar hâl-i ihtilâfta oldukları hiçbir mesele tasavvur edemem. Bu bâbda kendisiyle münakaşada bulunduğum bir Rus kadını kânûn-ı evvel ayında Cenevre gölündeki buzları kırdırarak biri gâyetle küçük olan çocuklarıyla birlikte göl suyunda istihmâm ettiklerini hikâye ediyordu. Validenin ve tevellüdlerinden itibâren birûdete alıştırılmış olan bu çocukların bu tarz-ı hareketlerine cinnet diyebilmek de herhalde bu usûl istihmâmı bizim cesaretsiz Fransız validelerine tavsiye edemem.

Yaşadığımız iklim ve terbiye-i ecdâd-ı mândemizle soğuğa mukâvemet husûsunda milel-i sâireye tevfîk harekete kalkarsak cidden manasız olur. Maa-hazâ çocukların sıcakla pek ziyâde istînâs ettirilmesi, pamuklar içinde büyütülmesi usûlüne tamamıyla muhâlifim. Biraz izah edelim:

Gayet zayıf ve her türlü emrâza müsteidd bir halde tevellüd eden bir çocuk en hafif bir soğukla pek ziyâde rencîde olur. Bi'l-akis fakat nevzâd kavi-ül-bünye ise bu takdirde nâfi bir mukavvi hükmünü iktisâb eden birûdetin tehâşîde hiçbir sebep tasavvur edilemez.

Bu sadedde bakınız bir İngiliz ne diyor. herbert Spencer *Terbiye* nâm eserinde çocukları bacakları üryân gezdirmenin kemâl-i şiddetle aleyhinde bulunarak diyor ki:

"Vücûd-ı etfâlin birûdetle sertleştirilmesi icâb edeceği itikâdı bir hayâl-i sahîften başka birşey değildir. Bu yolda büyüyen çocuklardan bazısı vücutları fazla sertleştiğinden ölürler. Bazısı da bu usûlün mahâzîrini gerek sıhhatlerinde ve gerekse neşv ü nemâlarında çekerler. Rakîk ve mülâyim tavırları kendilerine revâ görülen gadri ispat ettiği gibi sık sık rahatsızlanmaları da temelsiz ebeveyne bir ahzâr-ı kâfîdir. Bazı zenginler köylü çocuklarının bürehne olarak sokakta oynadıklarını görerek sıhhat ve afiyetin elbisenin hafifliği ile kâm olduğu neticesini istihrâc ederler. Gafiller unutuyorlar ki o mesut çocuklar her an hevâ-yı sâfi teneffüs ederek hareket-i dâimede bulundukları gibi meşgale-i dimağıyeleri de hiçbir zaman cümle-i asabîyelerini ihlâl edecek bir mâhiyette değildir. Hakikat-i halde onları tamü's-sıhha bulunduran hafif kisveleri değildir. Bi'l-akis üryân bulunmaları vücutlarındaki hararet-i garîziyenin isrâfını müstelzim olmak haysiyle de bu tarz telebbüsleri zararlarına hâdım olmak icap eder.

Spencer bu Bâbda bize misâl olarak Şetland adasının barkirlerini gösterir. Bunlar İngiltere'nin cenûbunda yaşayan Esblerden ziyâde birûdete mütehammilseler de umûmiyetle cücelerdir. İskoçya'nın şimâlindeki koyunlar İngiliz koyunlarından ziyâde sıskadır. Laponlarla Eskimolar ve ateş arazisindeki şiddet-i birûdete rağmen üryân gezen halka gelince: bunlar da o kadar cılız ve çirkindir ki hem cinsimiz olduklarına inanmakta müşkilât görürüz.

Spencer'ın bu mütâlaada yalnız kaldığını zannetmeyelim. Bu bâbda beyân-ı re'ye salâhiyetdâr kânûn-ı sâni ayında temmuz ayındakinden iki defa fazla vefîyât verdiklerini ispat etmektedirler.

Hayvanat mürebbîleri de pekâla bilirler ki birûdete arz olunan mevâşî geç semirir. Ve semen peydâ etmeleri için âdetten pek çok fazla tagaddiye edilmeleri iktizâ eder.

Son müdekkikâne tecrübelere nazaran soğuk fiil-i tagaddiyi son derece tesrî eyler. Ve harâret azîziyenin ziyâına bâdî olur.

Bu hususta Paris'in en meşhur çocuk hekimleriyle istişârede bulundum. hemen cümlesi çocukların nezle, bronşit, bronkofipomoni gibi hastalıklara tutulmalarını ve fiil-i tagaddilerinin müfritâne tesrîî suretiyle medhûl ve muzır bir halin vukû bulmasını men' için bacaklarını çıplak bulundurmamak lâzım geldiğini beyân ettiler. Etıbbâ-yı meşhureden Mösyö Berjerden ile Dehli'nin Encyclopeie d'hygiénee nâm-ı risâlede intişâr eden makale-i mühimmelerinde kışın çocuklara yün çorap giydirilmesini bile derece-i vücûbda görmektedirler.

Bütün bu izâhattan şunu istihrâc etmek lâzım gelir: soğuk dâimi olmamak şartıyla birinci sınıftan bir mukavvî, bir devâ-yı sıhhîdir. Suret-i mantıkiyede bu mukavvîyi istimâl edecek olursak menâfiinden istifâde eder ve muhâzirini görmeyiz.

Kış, yaz çocuklarınızı soğuk suya alıştırınız. Sağlam ve mukâvim iseler her gün 10 santigrat hararetinde soğuk suya süratle daldırıp çıkarınız. Nisbeten asabî, hassas iseler 32 santigratta ılık ve tuzlu su banyosu şâyân-ı tavsîhtir. Bu halde banyodan çıkarken biraz soğuk suyla serî bir duş ve ba'de kıldan bir eldivenle vücûdun kızarıncaya kadar oğulması ve daha sonra da müsâvi hacimde suyla mahlût kolonyanın bir bezle vücûda sürülmesi icap eder.

İşte bu tedbîr-i basit mukâvemet iktisâb eylemelerini temîne kâfidir. Soğuk avalarda çocukların boyunlarına ipekli veya yünlü mendiller sarmak iyi bir tedbir değildir. Bürehne-kerden gezmeleri boğaz hastalıklarından muâfiyetlerini temîn eder.

Suret-i umûmiyede, çocukların kışın çıplak bacakla gezmelerine müsaade edilmemeli, ayaklarına yazın tîre ve kışın yün çorap giydirilmelidir. Vücûda naylon iç çamaşırlarının derinin teneffüsü men‘ veya ta‘sîb eylememesi icap eder. Yün ve pamuktan mahlût olarak imâl olunan ten fanilaları vücûdun şeklini kolaylıkla alır ve teneffüse mâni olmaz. Yazın çocukların tenine ince patiska değil, bir kalınca ketenden mamûl bir gömlek giydirilmelidir. Gömleğin sertliği dâima bir münebbih-i â‘sâb hükmündedir. Deriyi tahrîk ve teneffüsünü teshîl eder.

Erkek çocuklar kemerle midelerini ezmemek için askı kullanmalıdırlar ve bacaklarına sıkı ve lastikli çorap bağları takarak tenini tazyîk altında bulundurmaktan ve cereyan-ı deme mâni olmaktan ihtirâz etmek lâzımdır. Mektep çocuklarını tâife kıyafetinde gezdirmek şâyân-ı tavsihtir. Fransız liselerindeki asâkir-i berîye üniformalarını andıran o kapalı kıyafet sıhhate muzırdır. Tâife üniforması yumuşak kumaş, geniş pantolonu, bol ceketi ve açık yakasıyla hem sıhhate elverişli ve hem de daha zarîf bir tarz telebbüstür. Oyun saatlerinde kısa pantolon giyilmesi müreccehtir.

Kızlarımıza gelince: bil-hassa devr-i teşekküllerinde beyhûde yere soğuk almalarına sebep olmaktan sûret-i kat‘iyyede ictinâb etmelisiniz. Sinn-i bülûğâ vusûllarından evvel korse giymeyeceklerdir. Eğer giymelerine müsaade ederseniz dikkat ediniz ki istimâl edecekleri korseler yalnız bir vasıta-i ziynet ve işkence olmasın, mideyi, karaciğeri, böbrekleri, bağırsakları ve dalağı suret-i dâima tazyîk edip yerlerini değiştirecek bir şekilde bulunmasın. Genç kadınlarda sık sık görülen a‘zâyı dâhiliyenin kayması gibi hâlât münhasıran korse istimâlinden münbaistir.

Daima ölçü üzerine korse imâl ettiriniz. Sıhhî korseler uzun ve ön tarafı düz olur. Nokta-i istinâdı iki yöndeki belkemikleri olacak tarzda yapılan korseler mideyi ezmez, her uzvu rahat bırakır.

Beşinci Fasıl: Yatak Odası – Uyku

–Çocuklara yatak odası intihâbı –Ziyâ ihtiyacı –Mefrûşat –Odanın sûret-i teshîni –Yatak –Uyku saatleri

Bir hasta çocuğun tedavisine davet olunan bir tabib ekseriya hastanın en küçük ve karanlık bir odada yatırılmış olduğunu müşâhede eder. Esasen her evde en güzel ve güneşe en ziyâde nâzır olan odalar peder ve valideler tarafından işgal olunur. Çocuklara hemen hemen daima ikinci derecede sıhhî olan hücreler tahsîs edilir.Bu hal belki ebeveynin lâyık oldukları ihtirâmdan neş'et ederse de peder ve valide çocuklarının neşv ü nemâları için elzem olan iki amel-i mühimmenin yani hava ile ziyânın gayr-ı kâfi miktarda vücûdu sebebiyle evladlarının bil'âhire mariz olmalarına sebebiyet verdiklerini düşünmelidirler. Ziyâdan maksadım duvar veya sâr sutûhtan mün'akis olan ziyâ-yı müntesir değil, fakat hayata lâzım olan bl-cümle evsâf-ı harûriye, ziyâiye ve kimyeviyesiyle odaya doğrudan doğruya giren ziya-yı şemstir.

Fakat diyebilirsiniz ki: "Benim oğlum odaya yalnız yatmak için giriyor. O gündüz başka odada veyahut şanzelizede tenezzüh ediyor." Halbuki sekiz on saatlik bir gece ikâmeti çocuğun sıhhatini rahne-dâr etmeğe kifâyet eder.

Çocukları güneş girmeyen bir odada oturtmak onları sıska, renksiz, kansız, asabî ve melûl etmektir ki bu da verem için en müsâid bir vasıta-i tahassuldur. Paris'te vukû bulan o müthiş vefiyyâtı (50.000 de 11.000) çocuk odalarının karanlık

ve bârid avlulara nâzır olmasından neş'et eder. Londra'da her ailenin bir evi, bir damı vardır. Biz Fransızlar ise yek-diğeri üzerine mevzû altı yedi tabaka apartmanlarda yatar, kalkarız. O suretteki İngiltere'nin pây-i tahtı Paris'ten iki kat fazla nüfusa mâlik olmadığı halde beş defa ziyâdedir.

Ziyâ-yı şems tasavvurumuzun pek çok fevkinde mühim ve nâfi bir kuvve-i hayatiye menba'ıdır. Ecdâdımızın ma'bud-ı ittihâz etmiş oldukları bir kevkeb-i alîyenin eşia-i kıymetdârı dimağımızın hüceyrâtını ikâz eder, uzletimizi çevikleştirir, damarlarımızda kanın tazyîkini yükseltir ve bi'n-netice vücûdumuza rahat ve hafiflik hissi, kalbimize bir inşirâh ve inbisât-ı latîf bahşeder.

"Ma-ba'dı var"
Nureddin
C.9, S.51, s.365-370
Ekim-Şubat 1913.

3.4.GEZİ YAZILARI

PARİS MUSÂHABELERİ

Paris müzeleri arasında binasının ehemmiyet-i tarihiyyesi, ihtivâ ettiği kolleksiyonların kesret ü kıymeti itibâriyle en ziyâde zengin olanı şüphesiz Louvre müzesidir. Hatta bu derecelerde zengin, bu kadar kıymet-dâr âsârı muhtevî olan müzelere ancak Londra gibi, Berlin gibi mühim şehirlerde tesâdüf edilebilir.

Muhteşem Louvre Sarayının bütün dairelerini işgâl eden bu müzeyi hakkıyla ziyaret edebilmek için beş on gün sarfetmek icâb eder. Müzenin âsâr-ı 'atîkaya münhasır olan sanayi 'atîkasına aid binlerce nevâdir mevcut. Yunan ve Makedonya medeniyeti, Bizans, Romalılar devri âsâr-ı 'atîkası da pek revnâk-dâr. Bu âsâr miyânından birçoğu bizim memleketimizde bulunmuş, buraya nakledilmiştir.

Hatta bütün dünyaca ma'rûf ve meşhur "Venüs" heykeli de 1820'de Milov adasında bulunmuş. Şimdi Yunan hükümetine aid olan bu ada o tarihte Osmanlı Hükümetine merbût idi. O zamanlar Fransız hükümetinin Dersaadet sefîri olan Marki de Riviere bu heykeli satın alarak 1821'de Kral XVIII.Louis'ye ihdâ etmiş. Bu heykel milattan dört asır evvel yapılmış imiş. Yazık ki heykelin kolları kırılmış olduğundan elde edilebilen bir iki parçası ayrıca teşhîr edilmektedir. Burada (sayfa 209) neşrettiğimiz fotografta dehlizin tâ nihayetinde görülen heykel işte bu "Venüs"ün heykelidir. daha bu heykele gelinceye kadar bu koridorda görülen âsâr-ı nefîsenin hemen ekserî üzerinde bunların Memâlik-i Osmaniyye'de bulunmuş

oldukları yazılıdır. Müzemize büyük bir kıymet vereceği şüphesiz olan böyle kıymetdâr âsârın elimizden çıkmış olmasına teessüf olunur.

Maa-mâ-fih birçok medeniyetlerin mehd-i zuhûru olan memleketimizin her tarafında âsâr-ı 'atîka mebzûlen mevcut olduğundan hiç olmazsa ba'de-mâ yeniden zayâ'a mahal verilmemesine dikkat etmek ikdâm u vezâiftendir.

Hele Louvre Müzesinin Asya medeniyet-i 'atîkasına aid olan kısmında Nemrud, Sargon, Sardanapal gibi kralların saraylarından bakiyye kalmış parçalarla Asûrîlerin muhârebâtını, av sahnelerini, bahriyyununu musavver olan oyma ve kabartmalar hep bizim topraklarımızdan sökülüp getirilmiştir. Kıbrıs Adasından getirilmiş olan cesîm bir vazo müzeyi gezenlerin en evvel nazar-ı dikkatini celbeden âsâr-ı nefîseden biridir. Bu vazo vaktiyle mürtefi' bir dağın tepesine mevzû imiş. Eski Yunanîler ilahelerine hürmeten bu vazo derûnune şarap veya diğer bir mâyi dökmek için bu dağa tırmanırlarmış. Ve'l-hâsıl müzenin bir kısmı pek zengin ve mühim âsârı muhtevî olup, bunlardan mâ-adâ Afrika medeniyetine, Hristiyanlık devrine, Tunç Devri mamûlâtına ve mücevherâta aid bir çok kısımları da var ki bunların her biri ayrı ayrı tedkîk ve tetebbu' zahmetine değer.

Müzenin resim kısmında İtalya, İspanya, Almanya, Flaman, İngiliz ressamlarına aid birer daire var. Burada Raphael, Velasquez, Rubens, Rembrant, Van Dick gibi dünyanın en meşhur ressamlarının tabloları teşhîr edilmiştir. Fransa ressamlarına aid kısımda ise en zengini 17.asırdan sonraki ressamların eserleridir. Burada Watteau, Baucher, Fragonard, David'in tabloları nazara çarpar. David'in tabloları birkaç muâsırın âsârı ile birlikte ayrıca bir daireyi işgâl etmektedir. 19.Asır ressamları içinde başka bir daire mevcuttur. Burada da Miletler, Diazlar, Messonniersler teşhîr edilmiştir. Bunlardan mâ-adâ zengin kimseler tarafından toplanarak vefâtlarından sonra müzeye terk ü teberru edilmiş olan dört daire daha

vardır ki bunlardan dördüncüsü olan Chauchard Koleksiyonu daha bir hafta evvel halka açılmıştır. İsimlerini ta'dâd ettiğimiz ressamların her biri hakkında ayrı ayrı malûmât vermek, en meşhur tablolarının kopyasını neşretmek fikrindeyiz. Fi'l-hakika bu ressamların nâmı, şöhreti, hemen dünyanın her köşesinde tanınmıştır. Rubens'in bir tablosunu Raphael'in bir eserini, David'in Napolyon'un resm-i tetevvücünü görmek için tâ Amerika'dan, Rusya'dan, Hindistan'dan, Çin'den Paris'e, Brüksel'e, Anvers'e gelen seyyahlar pek çoktur.

İstanbul'da dahi bir resim müzesi tesis-i tasavvurunda bulunulduğunu gazetelerde okumuştum. Bu müzeyi vücûda getirmek için Avrupa müzelerindeki en meşhur tabloların kopyaları yaptırılacağı rivayet ediliyordu. Yalnız kopyalardan vücûda getirilmiş bir müze pek o kadar hâiz-i ehemmiyet olmamakla beraber bu teşebbüs sırf bir mebde' olmak itibariyle şâyân-ı tebrik ü tahsîndir. Lâkin kopya ettirilecek tabloların hüsn-i intihâbına ve tabloların mümkün olduğu kadar Osmanlı ressamları tarafından kopya edilmiş olmasına dikkat etmek şarttır. Lehu'l-hamd Avrupa müzelerinde çalışan ressamlarımız var. Eserlerini muallim ressamlara, sanayi-i nefise erbâbına beğendirebiliyorlar. Hatta bunlardan bir ikisi meşhur tablolardan birkaç büyük kopyalar vücûda getirmeğe de muvaffak olmuşlardır. Meselâ Tuluz müzesinde ressam "Benjamin Constant"ın Fatih Sultan Mehmed Hazretlerinin Der-saadete duhûllerini musavver tablosu genç ressamlarımızdan Ali Sami Bey tarafından büyük bir muvaffakiyetle kopya edilmiş ve Paris sanayi-i nefise mektebi muallimlerinden meşhur ressam Mösyö Kurmon'un takdirâtına da mazhar olmuştur. Louvre müzesinde ressam Messonnier'in tablolarından "Les Ordonnances-Neferler Kışla Kapısında" nâm-ı askerî tabloda Osmanlı ressamlarınndan Selim bin Meşaka tarafından büyük bir mahâretle kopya edilmiştir. Messonnier gayet ince işler bir ressam olduğundan kimse bu zâtın tablolarını kopya etmeğe cesaret edemezken bir Osmanlı ressamının buna muvaffak oluşu Louvre müzesi heyetini memnûn ve mütehayyir bırakmış ve Selimbin birçok takdirâta, teşvikâta mazhar olmuştur. Tabiî hükümetimizde bu genç ressamları takdîr ve teşvîkten geri durmaz.

Louvre Sarayı 1204'te Kral Philipie August tarafından inşâ ettirilmiş; o vakitler saray müstahkem bir kale halinde imiş. V.Şarl bu kaleyi bir saray haline getirmiş, I.Fransua 1541'de saraya büsbütün yeni bir şekil verdirmiş, bu sarayda ibtidâ Kraliçe Catherine de Meducci zevci Kral II.Henry'nin vefâtından sonra ikâmete başlamış. 1610'da Ruayyak tarafından katledilen IV.Henry'nin naaşı bu saraya nakledilerek teşhîr edilmiş, XIII.Louis bütün zamanını Louvre'da geçirirmiş, XIII.Louis'den I.Şarl'a kadar saray gayr-ı meskûn kalmış, XIV.Louis 1652'de Louvre'a yerleşmiş ve 1658'de sarayın salonlarından birinde vücûda getirilen bir sahnede Molier, Nikumer hâilesini kralın huzurunda oynamış. 1789 ihtilâlinde bu sarayda akademi daireleri, kralın matbaası ve birçok daire bulunuyordu; konvansiyon bunların hepsini oradan çıkartarak sarayı müze haline getirmiştir. Asıl müzenin tesîsi I.Fransua zamanındadır. XIV.Louis zamanında tevsi' edilmiş, XVIII.Louis ve X.Şarl zamanlarında âsâr-ı 'atîka müzeleri zenginleşmeğe başlamış, 1848'den itibaren gittikçe tevsi' ve terakkîden hâlî kalmamıştır.

Ressamlarımızdan biri Louvre'nin manzara-i hâriciyesinden bir kısmını gösteriyor; sarayın sağ cihetinde görülen heykel Gambeta'nındır. Diğer resim sarayda Apollon Galerisi denilen bir salonu târâiye etmektedir. Bu salon Avrupa saraylarındaki salonların vüs'at itibariyle en mühimlerinden ma'dûddur. 61.50 metre tûlunda, 9.5 metre 'arızında, 11metre irtifâ'indedir. IV.Henry zamanında yapılmış ve XIV.Louis tarafından inşâ ettirilmiştir. Tavan ve duvarlardaki resimler en meşhur tablolardır. Bu salonun ortasındaki camekânlarda gayet kıymetdâr ahcâr ve mücevherât mahfûzdur. Meselâ Regent denilen elmas dünyanın en güzel elması 136 kırat geliyor: kıymeti 12 milyon frank tahmin edilmiş bu elması 1717'de nâib-i hükümet Philiphe Duralian satın almış, 1792'de elması çalmışlarsa da bir sene sonra bulunmuş. 1796'da İtalya'ya gönderilen ordunun masârifine muktezî meblağı tedârik için elmas rehine konulmuş, bil'âhire, Napolyon, birinci konsül iken bu elması kılıcının kabzasına koydurmuş, X.Şarl da tacına ilave ettirmiş. Bu elmasın yanında

bir güzel elmas daha var. Bu da 1792'de çalınmış ve birkaç gün sonra bir evin damında bulunmuş. Bu iki elmastan mâ-adâ Cezayir Bey'inin bir saati, I.Napolyon'un resm-i tetevvücünde başına giydiği taç, Madam Tiyer'in incileri gibi daha birçok kıymetdâr mücevherât var. Milyonlarca kıymeti olan bu mücevherât etrafında gece gündüz bir bekçi bekliyor, camekânın etrafına da demir parmaklık çevrilmiş.

Louvre Müzesinin tedkîk ve tetebbuuna diğer bir makalemizde devam edeceğiz. Bâ-husûs sanayi-i nefîse kısmında ressamlığın muhtelif sınıflarını ayrı ayrı tedkîk ederek en meşhur ressamların, en makbul ve ma'rûf eserlerini muhterem karilerimize göstermeğe, tanıtmağa çalışacağız.

-Paris-

Faik Sabri

C.5, S.27, s.225-232.

PARİS MUSÂHABELERİ

Paris'te Opera

Paris'i süsleyen, bu muazzam şehre bütün heybetini, güzelliğini bahş ile her sene yüz binlerce ecnebîyi celbeden mebâni arasında şüphesiz Opera binası 'azimet ve haşmet-i intizâmı, letâfet ve hüsn-i tertîbi ile en birinci mevkîi ihrâz eder. Louvre Sarayı önünde Teathre Franse'yi sağ tarafta bırakarak Opera cadde-i kebîrinden yukarı doğru çıkan her zâir, bu geniş ve üç sıra elektrik ve havagazı lambalarıyla müzeyyen sokağın tâ nihayetini kaplayan bu yüksek bina karşısında lâl ü mebhût kalmağa mahkumdur. Yaklaşıldıkça daha büyüyen, büyüdükçe daha güzelleşen bu binanın 11.000 metre murabbaî mahal işgâl ettiğini ve tamam-ı otuz milyon franga mâl olduğunu düşünerek bu bina ile Kadıköy ve Direklerarası'ndaki salaşlarımızı, hatta Beyoğlu'muzu süsleyen kışlık ve yazlık tiyatrolarımız arasındaki farkı mukâyese edebilirsiniz. Opera Avrupanın meşhur şehirlerindeki mebâni-i 'azîmenin en büyüğü değildir. Belçika'nın pay-i tahtı olan Brüksel'e hâkim bir tepede inşâ edilen ve Babil Medeniyetini hatırlatan kat kat setleri, sıra sıra sütunları, üst üste saçakları ile şehri ezecekmiş gibi görünen Adliye dairesi, irtifâî 97.50 metreyi bulan kubbesiyle her halde Paris'in operasından daha muazzam, daha dehşetlidir. Tarz-ı mimarî, aid olduğu asr-ı medeniyetin hissiyât ve temâyülât-ı ruhiyyesini bütün hakikatiyle ârâiye edecek bir unsurdan denilir. Bu halde Poelaert'ın Brüksel Adliye dairesi ile Şarl Garniye'nin Paris Operası 19.asr-ı idealine en celî, en mükemmel birer burhan gibi gösterilebilir. Fi'l-hakika, arkeoloji iânesiyle mevcûdiyetleri tanınan eski asırlar tarz-ı mimarîlerinden hemen her birinden birer parça birer numûne iktibâs ederek birbirine karıştırdıktan sonra hiçbir netice-i kat'iyyeye varamayan 19.asır mimârîsine bunlardan iyi misâl olamaz. Maa-mâ-fih heyet-i umûmiyyede bu ne 'azimet..bu ne heybettir. Her ne kadar operanın renkli mermerle müzeyyen olan cephesinde fart-ı sıklete mukâbil kâfî derecede ulviyet bulamayan münekkidler de varsa da tarz-ı tertîb ve tersîmi itibariyle Şarl Garniye'nin eseri her

halde 19.asır mimârîsinin enmûzec letâfetini hulâsa eden nefis bir parça olduğu kâbil-i inkâr değildir. Bâ-husus sütunlar arasını süsleyen ve kimi faciayı, kimi musikiyi, kimi raksı, şiiri tasvir eden gruplar ile birinci katta kurinet usûlü sıralanmış on altı kolon arasında meşâhir-i musiki-şinâsandan Mozart, Beethoven, Uber, Meyerber, Rossini, Halivey'yi gösteren tunçtan heykeller binanın heyet-i umûmiyesine nazra pek hoş gelecek, bir revnâk ve celâdet bahşeder.

Operanın en güzel yeri, herkesin nazar-ı takdîri ve hayretini celbeden ciheti büyük merdiveni ile fuayesidir. Bu mermer merdiven bir faciayı diğeri mudhikeyi gösteren iki büyük heykel ortasında açılan müzeyyen bir kapıya çıkar. Burası tiyatronun bütün yüksekliğinde gayet vâsi' bir kubbenin altındadır. Her katta beheri beş metre tûlunda süslü ve renkli mermer sütunlardan ellisi arasında müzeyyen balkonlar mevcuttur. Binanın meydana nâzır cihetinde olan fuaye (Teneffüs Salonu) 54 metre tûlı, 13 metre arzî, 18 metre irtifâî ile gayet muhteşem ve mükellef bir salondur. Altın yıldızlarla süslenmiş yedi kapıdan balkona çıkılır. Balkonda opera meydanına, bulvarlara ve opera caddesine karşı –hele geceleri– hârikü'l-âde bir manzara vardır. Binlerce fenerler, rengârenk reklamlar.. Altın sarısı ile süslenen ve kırmızı kadife döşenmiş olan tiyatro 2156 kişi istiâb ediyor. Sahnesi kürre-i arz üzerinde mevcut sahnelerin en büyüğüdür. İrtifâî 60, arzî 55, 'umkî 25 metredir. Bu kadar vâsi' olan sahnede artık ne dekorlar, ne makineler, ne perdeler, ne tertibât mevcut olabileceği pek kolay anlaşılır.

Bu "Opera" binasının inşaatına 1862'de başlanmış ve 1875'te resm-i güşâdına muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Ressam-ı şehîr Edvarde Tay Detaille'in gayet mutantan ve mükellef olan bu resm-i güşâdı gösterir bir tablosu mukaddemâ Lüksemburg müzesinde teşhir edilmişti. Bu tablonun fotografını neşrediyoruz (s.319). Tabloda vürûdları görünen zevât, Belediye a'zâsı ve bunları istikbâl edenler de zamanın

üdebâ ve şuarâsı, ressamları, musiki-şinaslarıdır. Bu tablo o kadar mâhirâne tersîm edilmiş ki bi'l-cümle çehreleri tanımak mümkün oluyormuş.

Operanın sağ cephesi bir müzeye ve kütüphaneye hasredilmiştir. Bu müze 1903'te Şarl Malerb tarafından tesîs ve meşâhir-i musiki şinâsâne, meşhur artistlere, rakkaselere, operaya aid eşya ve hatırât teşhîrine tahsîs edilmiş. Meselâ Pagani'nin kemanı, Cherubini'nin enfiye kutusu, Spontini'nin hokkası Sanklu'da bir Alman güllesiyle kırılan Goethe'nin kitâresi, 17. ve 18.asır tiyatro kostümleri, 1858, 10 Kânun-ı Sânisinde Opera'da 3.Napolyon'u telef maksadıyla Orsini tarafından atılan bomba, 1820'de Opera'da Louvel nâmında biri tarafından kama ile öldürülen Kral Şarl'ın mahdûmu Dük de Bery'nin çamaşırından kanlı bir parça, 18. asır rakkâselerinin maskesi gibi birçok garip ve tarihî eşya mevcut...

Kütüphanede musikiye ve tiyatroya aid âsâr var. Meselâ Opera'nın güşâdından beri bu tiyatroda oynanan bi'l-cümle opera ve balatlar koleksiyonu 10.000'i matbû ve 60.000'i el yazısı olmak üzere mühim bir yekûn teşkîl ediyor.

Opera'nın menşeî 16. asr-ı milâdiye kadar yükselir. o zamanlar Floransa'da birkaç şair ve artist musikiyi, dûçâr olduğu karışıklıklardan kurtararak eski safiyet ve sadeliğe avdet ile Yunanîlerin tarzını ihyâ etmek maksadıyla bir proje yapmışlar ve şiiri musikiye tatbîke çalışarak yavaş yavaş sahneler tertîb etmişler; nihayet küçük şarkılar, piyesler meydana getirmişler. Lâkin bu musiki-şinaslar ahenge ehemmiyet vermiyorlar daima yek-tarz, yek-vezn bir cereyan tutturuyorlardı. Ve-l-hasıl ahenk-i esvâta, perdelerin tebdîline, makamların seyrine ve bir makamdan diğerine nasıl geçilebileceğine vâkıf bulunmuyorlardı. Bütün bu nikâtı bulan Mont-verde nâmında bir musiki-şinâs olmuştu.

Fransa'da operanın menşe'i 1671'dedir. Pierre Perrin nâmında bir rahib, Rober Kamiyer nâmında bir musiki-şinas ile birlikte Paris civarında Issy'de Fransızca şarkılı komediyi oynamışlardı. Bu eser mazhar-ı kabul olunca Perrin bir opera akademisi vücûda getirmek ruhsatını istihsâl etmiş ve Paris'te Sen sokağında ilk operayı tesîs etmiştir. Bil'âhire 14. Louis zamanında akademinin idaresi Lulli'ye havâle olunmuş on dört sene operayı bu zat idare etmiş, fakat Lulli'nin vefâtından sonra opera bir buhrâna uğramış nihayet Kampe ve Ramu gibi musiki-şinasların himmetiyle eski parlaklığını bulmuş.

Almanya'da birçok zamanlar İtalya Operası rağbet bulmuş, nihayet 1678'e doğru Hamburg'da Alman Operası tesîs edilmiş. Lâkin, Galuk ve Mozart gibi birçok Alman musiki-şinasları bile İtalya Operası yazmışlar, Mozart'ın Le Flute En Choutee Fidelio'sundan sonra Weyer, Sofer ve Richard Wagner gibi meşâhir yetişmiştir.

İngiltere'de bir aralık millî operalar görülmüşse de ilerleyememiştir. Bugün bir İngiliz millî operası vardır denilemez. Halbuki Fransa ve İtalya'da birçok eserler yazılmış, İtalya'da Rossiniler, Donizettolar, Belliniler, Passiniler, Verdiler; Fransa'da Auberler, Meyerberler, Halevz, Gounodlar, Bizetler, Massenetler, Saint-Saensler yetişmiştir.

Paris Operasının muvaffakiyetle vaz'-ı sahne ettiği piyeslerden en meşhuru Meyerber'in Les Hugvenots'ı, Verdi'nin Aida'sı, Halevz'in Le Juive'i, Goethe'nin Fauste'ıdır.

Opera pek ziyâde rağbet görür. Hemen her vakit yer bulmak kâbil olmaz. Haftalarca evvel yerler kiralanır. Böyle olmakla beraber masrafı pek çoktur. Bu

cihetle hükümet oraya senede 800.000 frank tahsisât verir. Operada taganni eden artistler konservatuvarlardan birinci, ikinci çıkanlardır. Bu sene ilk defa olarak Şahmuradiyan nâmında bir Osmanlı, opera sahnesinde Faust rolünde sürekli alkışlara mazhar oldu. Şahmuradiyan Efendi Muş'ta tevellüd etmiş bir Osmanlı artistidir. Rusya'da Tiflis şehrinde Kevorakiyan Kolejinde tahsil etmiş, Erzurum kilisesinde birçok seneler muganniliк ettikten sonra Paris'e firar eylemiş, konservatuvara girmiş, Manaşuf nâmında zengin bir Ermeni, Şahmuradiyan Efendi'nin istidâd u kabiliyetini görerek kendisini himaye etmiş ve tahsilini temîn etmiş. Dört sene nihayetinde ikinciliği kazanan Şahmuradiyan Efendi bu sene ki müsâbakada birinciliği kazanarak nihayet opera artistleri mîyânına dahil olmuştur. İlk defa olarak sahneye çıktığı akşam vatandaşımızı alkışlamağa gittim. Bu gayûr ve mâhir artisti ne büyük bir hiss-i memnuniyet ve iftihâr ile dinlediğimi tarif edemem. Bâ-husus bütün tiyatro halkının sürekli alkışlarına mazhar olduğunu görerek sevincimden gözlerim yaşardığı esnâda bu mahcûb delikanlı sahneden kaçıyor ve halkın musirr-âne taleplerine mahviyyet-i ibrâzı ile cevap veriyordu.

Paris.

Faik Sabri

C.5, S.28, s.313-321

PARİS MUSÂHABELERİ

Versay Sarayı

Paris'e gelen seyyahlar, bu büyük şehrin gezilecek, görülecek yerlerini dolaştıktan sonra herhalde civarında da küçük cevelânlar yapmağa mecbûrdurlar. Çünkü civarı yalnız güzelliği, letâfet-i tabîiyyesiyle değil, muhteşem sarayları, âsâr-ı 'atîkadan kiliseleri, kıymetdâr müzeleri ile de şâyân-ı temaşadır. Sen Kolev'in parkı, kat kat havuzları, Fontainebleau'nun şatosu, ormanı; Kompiyehen Sarayı, Şantiyi Müzesi ve şatosu ziyaret edildikten sonra Versay'a bir kere uğramak tabîi ve zarurîdir. Fransa'nın kraliyet zamanından kalma en muhteşem, en mükellef yâdigârı olan Versay Sarayı, müzesinin ihtiva ettiği âsârın kıymet ü nedretinden mâ-adâ mevkîinin letâfeti, tarz-ı inşâsının güzelliği ve bahçelerinin ruh-ferâ menâzırıyla her yaz binlerce zâiri celbeden bir cennet köşesidir. Mayıstan eylül nihayetine kadar – hele pazarları, bütün havuzlardaki kat kat fıskıyelerin suları koyuverildiği zaman – bu bahçeler en kibar tuvaletlerle dolar. Göllerinde kayıklar, istimbotlar ile gezilir. Ormanlarında çiçekler toplanır, çimenleri üzerinde yemekler yenir. Çocuklar koşuşur. Gençler en nadir çiçekler ile bezenmiş tarhlar arasında kolkola dolaşır. bir yandan da askerî mûzikası latîf havalar çalar. Sarayın hârici bu kadar kalabalık olduğu halde dâhili de doludur. Fakat adedi yüzleri geçen salonları bir günde nasıl gezip bitirmeli. Sarayın üç katı da müze. En alt kat heykellere, diğerleri tablolara hasredilmiş, bazı salonlar da, bu sarayda kralın oturdukları zamanın hallerine bırakılmış. Meselâ: XIV.Louis'nin yatak odası. Kral bu odada ölmüş. 16. Louis ve zevcesi Mari Antounet 1789 İhtilâl-i kebîrinde, saraya hücûm eden halka bu odanın balkonundan görünmeğe ve Paris'e gelerek ba'de-mâ oradaki saraylardan birinde oturmağa vaad etmeğe mecbûr olmuşlar. Bu odada görünen müzeyyen yatağı XIV.Louis'nin halıcı başiyyesi (De-Lev-bel) tamam-ı on iki senede imâl etmiş, yatağın arkasındaki halı Hazret-i İbrahim'in oğlunu kurban edişini musavver olup

gayet kıymetdârdır. Yerdeki halı vaktiyle ihtilâl zamanında elden çıkarılarak Almanya'da bil'âhire, İtalya'da satılmış. Sonra Kral Louis-Philipe bu halıyı yeniden satın almış. Zaten bu müze baştan aşağı Louis-Philipe'in ihyâ-kerdesi. Louis-Philipe bütün varını yoğunu bu müzeyi vücûda getirmeğe hasretmiş, bu uğurda kendi kesesinden 24 milyon franktan ziyâde sarfetmiş.

Kraliçe Mari Antounet'in apartmanı da pek güzeldir. Mari Antounet'in bu odaya ilk defa olarak girdiği vakit odanın sol köşesindeki aynaya bakmış; aynada hayâlini kafasız görerek fena halde korkmuş. Bunu bir hiss-i kable'l-vukû' suretinde de telakki edenler olmuştur. Çünkü kraliçe malûm olduğu üzere, giyotin üzerinde kafası vurulmak suretiyle terk-i hayat etmiştir. Maa-mâ-fih kraliçenin bu rü'yetine sebep aynaların tarz-ı tertîb ve vaz'ından ibâret olduğunu bugün bile aynı tecrübenin tekrar edilmesinden anlaşılmıştır: Buna bitişik oda kraliçenin istirâhat salonudur. Kraliçe 1789, Teşrîn-i Evvel gecesi saray âhâli tarafından hücûm ve işgâl edildiği zaman bu salonda imiş. Kapıda nöbet bekleyen hademelerin sebât u mukâvemeti sayesinde Kraliçe kaçmağa vakit bulabilmiştir.

Versay Sarayı XIII.Louis zamanında küçük bir şatodan ibâret imiş. Kral ava çıktığı vakit davetlileriyle burada buluşur imiş. XIV.Louis ise Versay'a iyice yerleşmiş ve Fransa'nın makarr-ı hükümetini oraya nakletmiştir. Bu rüçhâniyet 15. ve XVI.Louis zamanına kadar devam etmiştir. Bu müddet zarfında küçük Versay şehri tabiatiyla tevsi' ederek koca bir şehir olmuştur.

Fransa ihtilâl-i kebîri zamanında nüfusu sekiz yüz bini mütecaviz imiş. XVI.Louis'nin davete mecbûr edildiği Meclis-i Millî Versay'da toplanmış, meclis azâsı üçüncü ictimâ'larında meclis kapısının bâ-emr-i kralî kapanmış olduğunu görerek top oyunu sahasında buluşmuşlar ve memlekete bir kânûn-ı meşrutiyet

bahşetmeden evvel ayrılmamasına, bu uğurda fedâ-yı hayata orada yemin etmişler, 5 Mayıs 1789'da Paris ahalisinden kadın erkek yedi sekiz bin kadarı bu Versay Sarayına hücûm ederek Kralı Paris'e gelmeğe icbâr etmişler ve bundan sonra Versay ehemmiyetini kaybetmiş, yalnız 1870'de Almanların Fransa'yı işgâlleri sırasında Prusya Kralı bu saraya inmiş ve Parislilerin yeni hükümete karşı isyanları esnasında Mösyö Thiers ve Mareşal Mak-Mahon Versay'da kaldıkları gibi Mebusan Meclisi de burada in'ikâd etmiş ve Komün Vukûâtı bastırıldıktan sonra hükümet Paris'e nakledilmiştir.

Saraya geniş bir meydandan girilir. Meydanın iki tarafında on iki büyük heykeli vardır. Bu heykeller buraya Paris'te Konkard Meydanı'ndan getirilmiştir. Bunlar Rişluv, Baiyar, Kolber, Masesana gibi Fransa'nın meşhur adamlarının heykelleridir. Ortada XIV.Louis'nin bâr-gîr üzerinde tunçtan bir heykeli vardır. İki tarafında kornet usûlü sütunlarla müzeyyen daireler görülür. Mermer döşeli ufak bir holden geçilerek saraya girilir. Saray o kadar büyük ve karışıktır ki burada bir iki kelime ile hülâsa etmek mümkün değildir.

Bu cihetle yalnız en meşhur salonlarından bahsedeceğiz. Bu salonlardan biri 14. Louis'nin haftada üç defa asil-zadegânı kabul ettiği Herkül salonudur. Tavanı, duvarları pek müzeyyen bu salonun eşyası, yerdeki halıları, pencerelerindeki şam perdeleri ihtilâl-i kebîr zamanında elden çıkarılmış. Duvarda "Herkülün Muzafferiyeti" nâmıyla bir levha var. Bu resim meşhur ressam Lemoine tarafından sekiz senede yapılmış. Fakat bu tablo ressamın hayatına hâtime çekmesine sebep olmuş. Lemoine bu tablo için birçok para ve zaman sarfetmiş, XIV.Louis ise kendisine pek cüzî mükâfât-ı takdîye verdiğinden ressam ye'sinden intihar etmiş.

Bu salondan sonra "Venüs", "Diana", "Apollon" salonları gelir. Bunların da tavanlarında, duvarlarında Blanchar, Hevas gibi meşhur ressamların kıymet-dâr

tabloları vardır. Bunlardan sonra gelen aynalı salon hakikaten bir harikadır. XIV.Louis şerefine yapılmış olan bu salon on yedi büyük pencereden ziyâ alır. Ve bu on yedi pencerenin mukâbilinde gayet sanatkârâne işlenmiş, altın çerçevelerle müzeyyen on yedi endâm aynası vardır. Vaktiyle salonda bulunan eşya, masalar, şamdanlar, çeragdanlar, vazolar, portakal ağaçları, sandıkçeleri hep som gümüşten veya altın kaplı gümüşten mamûl imiş. Perdeler altın işlemeli beyaz şam kumaşı imiş.

1871 Kânûn-ı Sânide Prusya Kralı bu salonda resmen Almanya İmparatoru ilan edilmiş, 1896'da Rusya Çarı II.Nikola'nın Fransa'ya seyahatinde bu salonda bir resm-i kabûl icrâ olunmuş.

Sarayda bir de opera salonu vardır. 1753'te başlanarak 1770'te ikmâl edilmiştir. 1871'de muhârebeyi müteâkib in'ikâd eden meclis-i millî burada toplanmış ve 1876'da bu salon meclis-i â'yâna kalb olunarak meclis 1879'a kadar burada kalmıştır. Bu salona yakın yerde meclis-i mebûsân veya kongre salonu vardır. 1876'da mebûsân burada toplanmış ve meclis-i mebûsânın Paris'e naklinden beri bu salon kongreye hasredilmiştir.Yeni bir reis-i cumhûrun tayini icâb ettiği zaman â'yân ve mebûsân â'zâsı burada toplanır. 865 yer vardır. Riyâset mevkîinin iki tarafında Gublon fabrikasından çıkmış iki halı vardır ki bu halılara birer milyon frank kıymet takdir edilmektedir.

Sarayın bahçesinde muhtelif bir iki bina vardır. Bunlardan Büyük ve Küçük Teriyanun denilen saraylar da birer müzeciktir. Versay Sarayı XIV.Louis'yi hatırlattığı gibi Küçük Teriyanun da zevcesi Mari Antounette'i hatırlatır. XVI.Louis bu küçük sarayın Kraliçenin pek hoşuna gideceğini görerek: "Madem ki çiçekleri

seviyorsunuz, ben de size bir buket takdim edeyim." sözleriyle bu sarayı ona vermiştir.

Mari Antounette maiyyeti ile birlikte sarayda pek sade bir hayat geçirmiştir. Kraliçe bütün vaktini mutâlaa ile, dikiş ile, bahçede oyun ile geçirirmiş. Sarayın civarında değirmen, süthane, çiftlik gibi binalar yaptırmış. Kâh değirmenci, kâh sütçü kadın kıyafetine girer, bahçede öyle dolaşır, çayırlar, çimenler üzerinde oturur, koşuşurmuş.

İhtilâl-i kebîrde Kraliçe sarayı terke mecbûr edildikten sonra burası adi bir meyhane haline gelmiş, avâma mahsûs bir balo olmuş. Fakat 1805'te Napolyon Teriyanun'u ziyaret ederek bu sarayın hükümete iadesini emretmiştir. İkinci İmparatorluk zamanında Teriyanunlar İngiltere Kraliçesi ve Vortemburg Kralı tarafından ziyaret edilmiş. Ve 1865'te Felemenk Kral ve Kraliçesi şerefine burada bir ziyafet verilmiş ve Meç ordusunu Almanlara teslim töhmetiyle maznûn olan Mareşal Majen'i idama mahkum eden Divan-ı Harb 1873'te büyük Teriyanun'da in'ikâd etmiştir.

Versay Müzesinin ihtivâ ettiği eser hakkında başka bir makalemizde malûmât verir ve meşhur tablolardan bir ikisinin resimlerini vaz'ı enzâr-ı kari'in ederiz.

Paris
Faik Sabri
C.5, S.29, s.411-417.

İSTANBUL'DAN MEŞHED-İ HÜDEVENDİGÂRA

Seyahat hadd-ı zatında ne kadar hoş, ne kadar dil-firib ise buna karar verdikten sonra seyahate başlayıncaya kadar geçen günlerin her saniyesinde bile huzur-ı fikrî alt üst eden, insanı bizâr bırakan muamma-engiz bir kuvve-i hafîyenin kararsız parmakları insanın ruhunu mütemâdiyen kurcalar, durur. Ne zaman seyahate karar vermiş isem hareket edinceye kadar beni o derece sabırsızlık, telaş istilâ eder ki ne mesaî-i yevmiyyemde bir ıtrâd, ne muhakemât-ı fikriyyemde bir vuzûh ve hatta ne de uykumda bir huzur ve intizâm bulmak mümkün olmaz. Bütün bu seyahat yapanlar da benim gibi, eğer böyle serseri günler, dakikalar yaşıyorlarsa onları da şâyân-ı merhamet bulurum! Fakat itiraf etmeliyim ki sabırsız, telaşlı dakikaların da kendine has latîf ve sehhâr bir zevki var.

İşte böyle bir isti'câl ruhu ile örtülen bir haftanın bâr-ı ıztırabını Sirkeci Garı'nda terk ederek vagona girdiğim zaman omuzlarımda büyük bir hiffet hissettim. Tam bir hafta seyahat istihzârâtıyla, idareye müteallik muamelât-ı câriyenin kâbil sevk ü idare bir hâle-i ifrağıyla iştigal ederek o kadar yorulmuş idim ki ne Sirkeci mevkifinin meşhur-ı âlem olan o mülevves hâli, ne vagondaki hücremizin o berbat manzarası bugün için bana yeni bir hamûle-i teessür veremedi.

Bavulumu, fotograf çantasını, su şişesini, paketlerimi, her tarafı istilâ eden çilek sepetlerinin arasına yerleştirdikten sonra artık işim kalmamıştı; beni teşyî' için gelen refikama veda ederek hücredeki yerimi işgâl ettim. Yirmi beş sattan fazla devam edecek bu şimendifer yolculuğunda bana arkadaş olacak olan zevâtı selâmlayarak birer birer bunları gözden geçirdim; tanıdık bir sima yoktu. ----------? çıkacağını bil'âhire öğrendiğim temiz bir efendi beyaz çoraplı ayaklarını toplayarak

köşede bağdaş kurmuş oturuyor ve dizlerindeki putor ona daha vasi‘ bir hakk-ı istirahat bahşediyordu, karşısında henüz beş altı yaşında bulunan çocuğu elindeki peynir ekmekle ‘amîken meşgul oluyordu. Beride, fotograf çıkartmaktan asla hoşlanmayan bir mebus, beyaz sarığı, temiz cübbesi, küçücük gözleri, pek gür olmayan sakalıyla gözümü ısırıyordu, evet.. resmini elde etmek için beni bir çok zahmetlere katlandıran hazret bu, tam kendisi idi...

Karşısındaki zâta meclisin tâ sabaha kadar devam eden bir gün evvelki mesaîsinden kemâl-i sükûnetle bahsediyordu! Şu hâlde tanıdık hiçbir kimse yok demekti. Bu mahrûmiyyeti tahakkuk edince biraz neşem kaçtı; tâ Selânik'e kadar asla daire-i ülfetlerinde bulunmadığım zevâtla meşgul olmak o kadar hoş bir şey değildi. Tam bu sırada kompartırmana dahil olan bir muhibbimden aynı tarîk üzerinde beraberce seyahat edeceğimizi anlar anlamaz, bu tesâdüften dolayı, cidden memnun oldum; artık yalnız değildim.

Ân-ı hareket gelmişti. Kondüktörlerin çan gürültüsünü takip eden Furuveç nidâları arasında tren hafif bir sarsıntı ile ağır ağır süzüldü. Şimdi birçok vagonların arasından, birçok makaslardan kendine bir tarîk-i selâmet bularak geçen lokomotif Lüleburgaz'a kadar sürüklemeğe mahkum olduğu bu hamûleyi böyle mütemâdiyen getirip, götürmekten bîzâr olmuş, yorgun müştekî bir sadâ inlerken kondüktörlerin bağrıştıkları o furuveçler hâlâ kulaklarımda ye’sli akislerle devam ediyor, Osmanlıların, İslâmların pây-ı tahtı olan bu güzel, bu tarihî şehrin tam göbeğinde yüzlerimize çarpılan bu furuveçlerle ne kasdedilmek istenildiğini bir türlü anlayamıyor, halledemiyordum.

Bir zamanlar burada en büyüğünden en küçüğüne kadar –bi’t-tab‘ ecnebî ve hristiyan– bütün şimendifer memurları başlarında şapkalarla dolaşırlar, kondüktörler

hareket işaretini verirken [fertin] nidâsıyla kulaklarımızı sanki yırtarlardı; ara sıra bunları gördükçe, işittikçe: Yarabbi, acaba neredeyiz? diyorum... Bir Osmanlı memleketinde Osmanlılıktan feyz-i hayat alan bir kumpanyada, bu garip şapkaların, bu garip (fertin] lerin manası acaba ne idi?

Bilmem nasıl oldu, bir gün bu siyah, bu garip şapkalara bedel ser-pûş-ı millîmiz olan fesler gözüktü; [fertin] lere bedel [tamam] kelimeleri duyuldu; şimdi Osmanlılık uyanıyor, kendi hakkına, kendi şeref ve haysiyetine riâyet ettirmeği bilen bir tavırla yattığı yerden kalkıyor, doğruluyor, yükseliyordu. Ve ona hürmet etmek lâzımdı. Edildi! Acaba daha üç sene geçmeden ne oldu ki meşhur fertinlerin mecbûri [tamamların] yerine şimdi [furuveç] ler kâim oluyor? Oh bizler! Bu kamçılara karşı hiçbir şey yapamazsak bile bari biz Osmanlıların yüzüne bağırılan bu yabancı kelimeleri, ıslıklarımızın şütûm hakareti içinde boğmak da mı elimizden gelmez? Biz böyle küçük işlerde cesaret gösteremezsek yarın feslerimizin yerine şapkaların, sancaklarımızın yerine ecnebî bayraklarının yükseldiğini görmeğe şimdiden hazırlanmalıyız.

"En küçük ihmaller bazen en büyük felâketleri tevellüd eder."

İşte ben bu düşüncelerle meşgul iken tren epey ilerlemiş, Kumkapı'ya yaklaşmıştık ki kondüktör biletlerimizi muayaneye başladı. Birer birer biletlerimizi verdik, bu zavallı kağıtçıklar tâ cigergâhlarında açılan birer ceriha ile yine avdet ettiler. Kondüktör mebusun önünde durmuş, biletini muayene etmek için bekliyor, halbuki o anlamamazlıktan gelerek, refîkiyle musâhabesinde devam ediyordu. Nihayet adamcağız tahammül edemedi, "Efendi bilet?" dedi. O, küçük gözlerini biraz daha küçülterek memuru yukarıdan aşağı hafifçe süzerken elini ağır ağır cebine götürüyor; rahatsız edilmiş olmaktan mütehassıl tatlı bir igbirâr ile birşeyler arıyordu. Nihayet aynı bitâetle yükselen el küçük bir cüzdanı kondüktöre uzattı. Bu mebusların hüviyet varakası idi ki daima sahibinin ufak kat'ada bir resmiyle

müzeyyen bulunur. Vapurlarda, şimendiferlerde bir sihr-i tesîre mâlik olan bu mini mini cüzdanı kondüktör büyük bir vaz'-ı hürmetle aldı, açtı; kendisinin asla anlamadığı bir lisanla yazılmış olan bu yazıları birçok tedkîk etti. Yine bir şey keşfedememiş olmalı ki fotografa iyice dikkat ettikten sonra sahibine tevcîh-i nazar ederek aynı zât olduğuna kanaat getirdi; buyurunuz Beyefendi, iltifatıyla ve daha derin ve hayretkâr bir reverans ile cüzdanı sahibine iade etti...

Sıra refîkine gelince mudhik bir hâl başladı:

– Biletiniz Efendi?

– Ah.. bilet almadım.

– Fakat efendim nasıl olur ki biletsiz...

– Aceleye geldi oğlum! Zaten şuracıkta ineceğim, kaç kuruştur?

– Nereye efendim!

– Ayestefanos...

– (Büyük bir hayret ve adem-i memnuniyetle) Fakat efendim, bu tren Ayestefanos için müşteri almaz. Yasaktır efendim.

– Oğlum cezası ne ise vereyim.

– Cezası da yoktur efendim.

– İyi ne yapacağız?

– (Mebus Efendiye baktıktan sonra) Ne yapalım efendim. Ayestefanos'ta inersiniz, fakat bir daha bu trene de binmeyeceksiniz efendim!

Bu son cümlenin manası pek şık idi; Yani "böyle mükerrem ve muhterem bir refîk olmadan kazaen bir daha yolcu katarlarına binerseniz, Kumkapı'da kapı dışarı edileceğiniz muhakkaktır." demek istiyordu... Bu hadise de bitti. Nisbeten tren mütezâyid bir süratle o teneke mahallelerinden yâr u ağyâra karşı bir sahife-i sefâlet halinde daima açık tuttuğumuz o harap ve köhne kulübelerden uzaklaşıyordu.

İnsanın tâ 'umk-ı ruhunda derin bir neşter ile cerihâlar açan bu manzara-i sefalet bilmem ki evliyâ-yı umûrun hiç mi enzâr-ı dikkat ve merhametlerini celbetmez? Bunlar binlerce insanların, binlerce vatandaşlarımızın hayatını kemiren

bu felâket ve sefalet meşherini göremeyecek veya görüp de aldırmayacak kadar bî-his ve teessür iseler memlekete acımaktan başka elimizden bir şey gelmez. Bu pek müessir olan sefalet-kedeleri gösterir resimleri bil'âhire neşredeceğiz. O vakit bütün tedkîkâtımızı tabiîdir ki, bir bir teşrîh ederiz.

Trenimiz, artık Yedikule'den çıkmış, İstanbul'un bu şehr-i muazzamın, önünde yüz binlerce ecdâdın îsâr-ı hayat ettikleri, tarihî surlarını arkada bırakarak, büyük Alemdâr'ın makber-i hazînine sürünerek ilerliyor, tabiatın lütufkâr yeşillikleri içinde köpürerek, soluyarak koşuyordu. Ayestefanos'a takarrüb etmiştik. Ailem hat boyunda, tren geçerken mendilleriyle beni selâmlayacaklar bir defa daha uzaktan veda edeceklerdi. Bu arzularını bildiğim için, Ayestefanos'a muvasalat etmeden evvel, vagonun koridoruna çıktım. Her lahza kendilerini görmek ihtimaliyle mendilimi hazırladım. Pencerelerden birine dayanarak tabiat-ı muhîteyi garip bir hiss-i teessürle temâşâya daldım.

Mütemadiyen meşgaleler ile yıpranan vücuduma, mesaî-i fikriyye ile her gün daha ziyâde ezilen dimağıma bir nefha-i sükûn bahşeden bu güzel köydeki âsûde hayatımı, bütün âlâmımı en ince ve en müşfik bir ihtimâm ile sararak beni hayata karşı daha cesur daha mukavim bir kuvvetle rabıt eden bütün efrâd-ı ailemi düşünüyor, velev mevkut bir zaman için olsun buradan uzaklaşmak şimdi bana ağır geliyordu. Uzaktan son bir selâmla ailemi, evimi, henüz benim için yeni olan köyümü selâmlarken kalbim elîm bir şekk-i tereddüdle sızladı:

Ya avdet edemezsem? Önümde meçhul, gürültülü bir saha vardı! Fakat bu zaaf-ı hissiyâta kapılmak asla doğru değildi? Bu boş, manasız düşünceleri hemen bir tarafa bıraktım, cigaramı yaktım; cebimden çıkardığım deftere şunları karaladım:

–22.Mayıs.1911– Şimdi nazarımda bu mâi semâ ile bu yeşil toprak, sâmiamda şimendiferin mütemâdiyen koşmasından mütehassıl demir gürültülerinden başka bir şey yoktu...

Arkadaşlar arasında biraz muhteriz musâhebeler hafifçe devam ediyordu. Ben, içinde yirmi beş küsür saatlik bir zaman geçirmeğe mahkûm bulunduğumuz bu kompartımanı daha samimi ve muhabbet-kâr bir nazarla tedkîk ettim. Kâlu-belâdan kalma bu mülevves ve harap vagon şark şimendiferleri kumpanyasının bütün ruhunu, bütün meziyetini gösteren bir âbide-i sanat idi... Koridorunda, cam çerçeve nâmına hiçbir şeye mâlik olmayan yetim bir pencereyi nazar-ı hayret ve teessüfle temâşâ ettikten sonra her parçası ayrı ayrı sallanan müheyya-yı sükût-ı sefîl çerçeveler, yırtık mülevves perdeler, kağıtları çatlamış tavan kaplamaları, o sarı pirinç kapı tokmakları, küllükler, süslü çiviler, temizlik yüzü görmemek, hiçbir ihtimâm ve takayyüde mazhar olamamaktan mütehassıl bir ye's-i sefâletle renklerini kaybetmişler müstekreh bir manzara almışlardı. Anlaşılan bu kumpanyada mine'l-bab, ale'l-mihrab herkes yalnız tahsîsâtını almağı düşünüyor, idare-i maslahat yeğane saik-i hareket bulunuyordu. Vazife-şinaslık, doğrusu, bu kadar olabilirdi...

Bu teessürleri uzun uzadıya taşımak lüzumsuz idi... Etrafı seyretmeğe başladım. Trenimiz şimdi Küçükçekmece Gölü'nün kıvrıntılı latîf sahilini takip ederek ilerliyor, sağda birçok hâlî arazinin, çalılarla çırpılarla bezenmiş ötesine berisine birkaç yabanî çiçek; kısa, feyz-i hayattan mahrûm boynu bükük birkaç ağaç serpilmiş bir sahanın latîf yamaçları, tepeleri, uzanıp gidiyor, bu manzaraların mütevelliyen takip etmesi ne kadar himmetsiz adamlar olduğumuzu bana bir daha ihsâs ederken aynı zamanda böyle tabiatla mahsur, medeni meşgalelerden âzâde birkaç saat geçirmekte olduğumu kalben büyük bir sevinçle itirâf ediyor ve bu itiraf bende 'amîk bir haz, fikrimde derin bir huzur hâsıl ediyordu. Mesaî-i mütemâdîye ile ezilen dimağlar için en müesser ve en hakikî vesile-i huzur ve istirahat ne kadar

çorak olursa olsun böyle menâzır-ı tabîiyyeyi temâşâ etmek değil midir? İşte ben de fikren ruhen büyük bir hisse-i hayat alarak temâşâ-yı tabiata dalmıştım. Çatalca'ya kadar hiç oturmadan devam eden bu seyran bir senenin bütün yorgunluklarını, bütün elemlerini bana unutturdu.

Şimdi zinde, müsterih bir dimağla Selânik'e gidiyorum ve ancak böyle huzur-ı fikr ve ruhla her türlü teessürât-ı müterâkimeden âzâde bir dimağla orada rahat rahat gezer, eğlenebilirdim. Mesmûât ve istidlâlâtıma nazaren o muhitle bed-bînînin o kadar sönmeyeceğine kanaatim vardı; İstanbul'a ser-kârda bulunanlardan tutunuz da, en basit adamlara varıncaya kadar, herkesin türlü türlü esbâb u müessirât-ı hakikiyye veya hayaliyyenin taht-ı tesîrinde bed-bîn bulundukları bir hakikattir. Ben de bi't-tab' bu tesîrâttan hariç kalmamış olduğumdan güzergâhın menâzır-ı latîfesi dimağımın hamûle-i ye's ve teessürâtını tasfiye ediyor, âzâde-ser, kayıtsız bir ruh ve fikrin temîn edeceği 'amîk bir ümit ve memnuniyet şimdiden kalbimi dolduruyor idi.

Akşam olmuştu, tabiat esmerîn bir sitare-i şiir ü hayal arkasında mütemâdiyen kararıyor, dünyanın o azîmetli gözü yavaş yavaş kapandıkça sanki sârî bir hüzn-i amîk her tarafı istilâ ediyordu. Tabiat-ı muhîte şimdi o kadar derin ve pür şiir bir sükût u sükûn içinde uyumağa başlıyor idi ki sâmiayı yırtan gürültüleri bile mahdûd bir dairenin halkası içinde eriyor, kayboluyordu.

Şimdi, başlarımızın üzerinde mühtezz, kirli sarı bir ziyânın açılıp, kısılan lem'aları hücreyi hafifçe tenvîr ederken, şu dakikada elektrik ziyâlarının kaynaştığı nûr huzmeleri içinde, dünyanın her tarafına uçuşan binlerce vagonlar hücirât-ı dimağiyemde yek-diğerini takiben muttasıl geçiyor, her iyi şeyden mahrûm kalan bu zavallı memleketin talihsizliğine, bahtsızlığına bir türlü kanaat edemeyen hissiyât-ı

ruhiyyem bu beş asır evvelki tenvîrin hâlâ şu yirminci asr-ı medeniyetle memleketimizde cây-i kabul bulabilmesine karşı isyan ediyordu.

Gecenin siyah şeritlerini yazarak ilerleyen tren nihayet Lüleburgaz'a gelmişti. Katar burada iki kısma ayrılıyor, biri Edirne'ye doğru yola devam ediyor, diğer kısmını başka bir lokomotif Edirne hattından gelen vagonlarla beraber Selânik'e götürüyor. Biz bi't-tab' vagonumuzu tebdîl etmeden Selânik iltisâk hattına geçtik, Merih'in vasi', ışıldak çizgisini takip ederek yolumuza devam ettik.

Artık uyku zamanı gelmişti. Artık o ber-bâd kumpanyanın hattında olmadığımızı şimendiferin sürat-i seyri sarîhen gösteriyordu. İstanbul Edirne hattında sürat ibtidâi ve batî olduğu halde iltisâk hattında büyük bir fark hissolunuyordu. Süratin tezyîdi nisbetinde sarsıntı da artıyor, uyku ve istirahat ihtiyacı daha şiddetle hissediliyordu; biz de bu ihtiyaca mutâvaat ederek birer köşeye büzüldük... Kapanmak isteyen gözlerimden firar eden uykuyu yakalamak epey müşkül oldu...

Sabah olmak üzere idi, büyük bir gürültü ile uykudan uyandım, kompartımanın kapısında duran bir yolcu toplanmamızı bekliyordu! Kirpiklerimin arasından simâsını teşhîs ettiğim bu zat tanıdıklarımdan biri idi, derhal kalktım, kendisine bir yer gösterdim, merasim-i mu'tâdeden sonra nerede bulunduğumuzu sorunca: –İskeçe'deyiz, dedi. Demek şimdi dünyanın en güzel tütünlerini yetiştiren bu meşhur kasabadaydık. Bu arkadaş da Selânik'e gidiyordu.

Tren İskeçe'den hareket etti; bir müddet sonra Karasu boğazına girecektik; şimdi sabırsız ve mütevekkil bir tereddüd ile etrafı görmeğe çalışıyor, fecrin donuk gölgeleri altında uyuyan bu yerleri iyice tedkîk etmek mümkün olamıyordu, her saniye ince Karasu'ya daha ziyâde takarrüb ediyorduk. Galata-Beyoğlu Tüneli

müstesna olmak üzere şimdiye kadar hiçbir tünelden geçmemiştim. Halbuki Karasu boğazında otuz, otuz iki tünelden geçecek, hemen bir o kadar da köprü aşacaktık! Şimendifercilik nokta-i nazarından en mühim mıntıkalardan bir de burası olduğunu mühendis refîkim bana anlatıyor ve yine bu tünellerden birinin fennî bir hata ile malûl olduğunu ayrıca temin ediyordu. Bu teminâtı aldıktan sonra tabiî daha büyük bir tevekkül ile intizâra başladım.

Şimdi lokomotifin müthiş kayalıklar arasında akisler peydâ ederek dağılan ıslıkları sıklaşıyor, tren bir tünelden çıkarken hürmetli bir köprünün traverslerini yalayarak geçiyor ve sonra yine başka bir tünele dalıyor, dağları delerek suları çiğneyerek mütemâdiyen koşuyor, koşuyordu.

Her iki tarafını ihâta eden silsile-i cebel ile, 'ale'l-ekseriyâ yalçın kayalıklardan müteşekkil korkunç, muhîb ve fakat o muhteşem manzarasıyla Karasu boğazının o sâmit ulviyetini, o mağrur ve mütekebbir azâmetini bütün müddet-i hayatımda asla unutmayacağım...

Beşer burada da tabiatın bütün mevâniini mağlup ve râm ederek fevz u zafer medeniyeti i'lâ etmiş, aşılması mümkün olmayan dağları böğürlerinden delmiş, müheyyâ-yı sükût –ihtimal milyonlarca kilo sıkletinde– kayaların beline birer destin urarak onları oldukları yerde müebbeden bağlamış, kudurup, köpüren suların tâ ciğergâhına âhenîn köprülerinin temellerini saplayarak üzerinden geçmiş ve bu suretle insanlığa bir şah-reh-i medeniyet daha açarken mini mini dimağlara istinâd eden zayıf kolların hakîr parmakların icaz-kâr kudretini, bu azâmetli manialarının yüzüne bir kere daha galip ve muzaffer bağırmıştır. Bir saat kadar süren bu cidden arızalı, tehlikeli boğazdan, otuz kadar tüneli arkada bırakarak, geçmiş idik ki güneş henüz daha iyice yükselmemiş bulunuyordu.

Belki dünyanın çok haşîn ve fakat en bedî‘ manzaralarından birini, hilkâtin en bî-bedel bir şiir-i ‘azimetini böyle yakından görmüş, okumuş olmaktan o kadar ser-mest olmuştum ki ruhumda başka bir beşâşet, dimağımda başka bir incilâ, bütün mevcûdiyetimde kâbil-i tarîf olmayan yeni bir seyyâle-i sürûr uçuşuyordu...

Tren artık şimdi en münbit ve mahsuldâr, ma‘mûr köyler, kasabalarla bezenmiş ovalardan geçiyor, sabahın temiz, saf, serin havası ciğerlerimizi yıkarken güneş bütün bir yeşil dünyayı yıldızlıyordu... Bütün yolcular pencerelerin önüne sıralanmışlardı; bir zâbit arkadaşım, bana elleriyle bir yeri işaret ederek: gördünüz mü? diyordu.. Halbuki aradan birkaç dakika daha geçtiği hâlde yine bir şey göremiyordum... Biraz sonra hayal meyal bir şeyler farkeder gibi oldum, bu hayal gitgide kesb u vüzûh etti; bir sırt üzerine mebnî beyaz, zarîf bir takım binaları iyice tefrîk edebiliyordum. Meğer bunlar Selânik'in topçu kışlaları imiş.

Tren ilerledikçe bütün şehir yavaş yavaş görünmeğe başlıyordu. Bir an evvel bu şehrin içinde bulunmak için sabırsızlanıyordum. Nihayet tek tük ve biraz sonra sıkça binalar arasından geçmeğe başlıyorduk. Mütehayyir kaldım, bu harap ve sefîl manzaralı kulübeler, evler boyuna devam ediyordu.

Nihayet arkadaşım izah etti. Anladım ki burası Selânik değil, Selânik'in maddi ve manevi sefaletlerle ma‘lûl bir mezbelesiydi. Bir şehrin hemen hemen medhâlinde bu adi mahallerin göze çarpması üzerimde fena bir tesîr icrâ ediyordu. Tren bir müddet daha koştuktan sonra, ba‘de'z-zevâl saat bir buçuk raddelerinde Selânik'in şehir istasyonu önünde tevakkuf etti. İstasyonda bir bando-yı musiki hürriyet marşını çalıyor, büyük bir izdihâm çalkalanıyordu.

Etrafa göz gezdirdim; bana burada intizâr etmek lütfunda bulunacağını tahmin ettiğim kadîm bir dostumu arıyordum. Tahminde aldanmamıştım. Musâfahayı ikmâl etmeden otellerde yer bulup bulamayacağımızı sordum. Ancak Grand Otel'de müsaid bir oda hazırlatabildiğini öğrenince geniş bir nefes aldım; bu lütûf ve nezakete teşekkür ettikten sonra beraberce bindiğimiz araba bizi otelin kapısında bıraktı; eşyamı odanın bir tarafına koydurduktan sonra ilk işim yüzümün, gözümün ne halde olduğunu görmek için aynanın önüne gitmek oldu. Ne göreyim? Kömürcü çırağına dönmüşüm! Hemen fesimi, ceketimi, yeleğimi, gömleğimi çıkardım, kollarımı sıvadım, mümkün olabildiği kadar temizlendim! Yarım saat kadar devam eden bu meşgale hitâm bulduktn, elbiselerimi de değiştirdikten sonra aşağı indik; otelin altındaki lokantada büyük bir iştihâ ile karnımı doyurdum; sigaramı, kahvemi içtim. Artık vazifeyi düşünmek için hiçbir mâni yoktu; bu muhterem refîkimin lûtf-ı delâletiyle sokağa çıktım. Tramvay caddesini takiben yürüyor, bir fotografhane arıyorduk; yüz yüz elli hatve yürümemiştik ki Hilâl Fotografhanesi ibâresini havî bir levha gözümüze ilişti. Hemen kapıdan içeri girdik. (Selânik'te bulunduğum müddetçe bu fotografhanede mazhar olduğum o nazikâne, edibâne hüsn-i kabul ve muâvenet, müdürü Ahmed Kemâl Efendi ile rüfekâsı, beni cidden medyûn-ı şükran bırakmıştır. Selânik'te bulunan muhterem kari'lerime bu müteşebbis, nazik, sanatında mâhir, çalışkan fotografçıyı sûret-i mahsûsede tavsiye etmeyi bir vazife-i kadr-i şinâsi 'addederim.) Fotografhanede işimizi tesviye ettikten sonra şehri biraz dolaşmak istedim. Önümüze çıkan ilk tramvaya atlayarak oldukça düz bir hatt-ı müstakim teşkîl eden bir caddeyi kat' ederek İttihât Bulvarı'na geldik. Bulvar hakikaten zarîf bir caddeydi. İki sıra muntazam ağaçlarla, bahçeli güzel binalarla müzeyyen olan bu caddenin müntehasını veya mebde'ini Beyaz Kule Meydanı teşkîl ediyordu; Beyaz Kule'de tramvayı değiştirerek rıhtım hattına geçtik. Sahili takip ederek Hürriyet Meydanı tesmîye edilen her iki tarafı büyük binalarla örülmüş şık, zarîf küçük bir meydanın önünde tramvaydan indik; cesîm bir gazinonun meydanı dolduran masalarından birini de biz işgâl ettik.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Büyük bir izdihâm her taraftan taşıyordu. Gazinoların masaları hemen bütün meydanı doldurmuş; ortada ince, uzun kıvrıntılı bir geçit muhtelif istikâmetlere doğru akan insanlarla âdeta bir anafor halini almış, cereyana kapılanları mütemâdiyen çekip götürüyordu... Renkli elbiselerin, rengârenk şapkaların, tuvaletlerin imtizâcıyla garip bir hâl alan meydanın manzarası cidden pek dil-firîb idi. Musevî kadınlardan kıyafet-i milliyesini muhafaza edenlerin o şâyân-ı tedkîk kisveleriyle; bu halkın arasına karışmaları, yeşil saltalarıyla?, fistikî çatkılarıyla, salkım salkım incileriyle mağrur ve mütevekkil dolaşmaları manzaraya başka bir garâbet bahşediyordu. Musevî nisvânın bu kıyafetlerini, şimdiye kadar asla görmemiştim. Benim için pek yeni olan bu tuvalet nazar-ı hayretimi celbediyordu. Nefs-i Selânik'te böyle muhafazakâr 'anâsırın mevcudiyeti doğrusu şaşılacak bir şeydi.

Akşam olmak üzereydi; küçük, mini mini müvezzilerin çığlıklarıyla meydan âdeta gürlüyordu, herkes bu gürültülerin sebebini anlamak için, sabırsızlanıyordu, nihayet Musevî bir çocuk lastik bir top gibi, masamızın önüne düştü, yerinde duramıyor, mütemâdiyen zıplıyor, mütemâdiyen bağırıyordu:

Padişahımız geliyor, geliyor, geliyor! ve elindeki ilaveleri masalara îsâr ediyordu; birer tane kapıştık. Bir hamlede okuduk: Zât-ı Hazret Padişahının Selânik'e müteveccihen İstanbul'dan hareket buyurduklarını kemâl-i meserretle anladık. Bu meccânen tevzî' edilen ilaveleri taşıyan yüzlerce çocuklar, müvezziler her tarafı dolduruyordu, her tarafta bağrışıyor, bütün bir memleketin çehrelerine birer ibtisâm-ı sürûr serpiyorlardı...

Bu masûm yavrucukların bu mesut müjdelerini hararetli elleriyle saran halkın bütün mevcudiyetinde şimdi sâri bir hazz u sürûr uçuşuyordu; beller doğruldu, başlar

dikildi; parlayan gözlerden müteheyyic kalb ü vicdanların bütün ihtisâsât-ı mesudânesi her tarafa yayılıyordu. Bu ulvî hâl beni müteessir etti; düşündüm, asırlardan beri padişahlarına mütehassir kalan bu vatandaşlarımın şu andaki umûmî saadeti dünyanın en azametli servetleriyle kâbil-i istihsâl olamayacak kadar büyük ve derindi..

Daha birkaç sene evvel, hıyanetkâr ellerle, Osmanlılığın havza-i ittihad ve uhuvvetinden koparılmak tehlikeleri altında çırpınan bu kıtanın en mu'tenâ bir şehri şimdi padişahlarının ziyaretini meserretkârâne alkışlarken, kim bilir, yine şu dakikada karanlık, izbe tavanlar altında ne kadar sefiller, ne kadar muhterisler, ne kadar hainler ye's ü izmihlâlin en kahredici azablarıyla kıvranıyor, yanıyordu?...

Evet! Osmanlı meşrutiyeti bu hain ve muhteris emelleri tâ esasından yıkmış, hûn-ı ecdâdıyla muhammer, vatanın bu parçasını da inkırâz ve izmihlâlden kurtarmıştı. Şimdi o hakikaten mukaddes, o hakikaten şâyân-ı tebcîl olan muazzez ve sevgili padişahımızı uğrunda îsâr-ı hayata hazır, milyonlarca fedakâr ve hürmetkâr evlâdının arasında görmek, kim bilir, bu yıkılan kâşânelerin enkâzını nasıl tahammülsüz bir ateş ile yakıyor, ebediyyen mahv u muzmahil ediyordu!...

Şimdi "Barbaros Hayreddin" Osmanlıların en kıymetli vücûdunu, en ulvî ruhunu bize her saniye daha ziyâde yaklaştırırken Osmanlı feyz ü rıf'ati, Osmanlı hakk u istiklâli bu memleketlerin en küçük zerrât-ı hevaniyesinde bile daha başka bir gurur ve azametle parlıyordu..

Gözümü, güneşin hemen hemen solmak üzere bulunduğu tarafa çevirdim, ufukta sanki mütelâşî, müterediddid ve gazûb bir berkan-ı ateş hâsir ve me'yus

kanıyordu.. Ruhumu bütün incelikleriyle, bütün nurlarıyla saran lâhûtî bir hiss-i inbisât, muzaffer bir kumandanın en manidâr tebessümleri gibi mağrur ve müftehir, dudaklarımda uçuştu...

Sonra, kalben mutmain ve mesut bir sükûnetle cereyana karıştım; hiçbir şey hissetmeden, hiçbir şey görmeden yürüyerek otele geldim. Yatağımın âsûde sükûneti içinde gözlerimi kaparken, bu muzaffer günün zerrîn sayfalarını tekrar yaşıyordum...

'Ubeydullah Esad
C.5, S.30, s.511-533

SON ALMANYA SEYAHATİNE BİR NAZAR-I UMÛMİ

Haziran evâlinde Almanya'ya giden Osmanlı kafile-i züvvarı ile beraber yola çıkacağım zaman Resimli Kitab müdürü bu risâle için bazı fotografîler göndermekliğimi talep etmişti. Bir memleketin menâzır-ı muhtelifesini irâe eder resimler her resimci dükkanında ve birçok seyahatnâmelerde ve coğrafya kitaplarında bulunabilir. Fakat insan kendi seyahatinin hatırât-ı husûsiyesini hıfz etmek isterse geçtiği yerlerin ve tesâdüf ettiği zevât ve vakâyi'in resimlerini kendi alıp, zabtetmeğe mecbûrdur. Bundan dolayı ben de her nereye olursa olsun seyahate çıktığım veya vakâyi' mühimmeye tesâdüf edeceğimi tahmin ettiğim zaman fotograf alâtını yanımdan ayırmam. Bu suretle kendimce kıymetdâr bir takım resimler toplamak zatem mu'tâdım olduğundan Resimli Kitab idaresine Almanya'dan bazı fotografîler göndermekte ve daha bir çoğunu beraber getirmekte müşkülât çekmedim. Fakat avdetimde, müdür-i muhterem ile mülâkâtımda işin bununla bitmeyeceğini anlayarak biraz endişeye düştüm. Zirâ resimlerden başka benden bir de seyahatın safahât-ı muhtelifesini telhîs eder bir makale talep ettiler.

Avrupa'dan memleketimize gelip bir hafta sonra avdet eden bazı ecnebî gazete muhabirlerinin bu müddet-i kalîle zarfında Osmanlılığın hatta bütün âlem-i islâmiyetin bi'l-cümle ahvâli hakkında tedkikât-ı 'amîke icrâsıyla etvâr u harekâtımızı ve en derin hissiyâtımızı tahlîl ederek memleketimizin hâl-i hâzırı ve âtisi hakkındaki mutâlaalarını müş'ir ciltlerle kitaplar yazdıklarını ve bu yazılara itimâd edenler bulunduğunu görüyoruz; binâen-aleyh benden de bu seyahate kadar toprağına adım atmadığım ve hâlâ lisanını bilmediğim Almanya'nın terakkiyâtı, ordusu, sanayî, Alman 'anâsır-ı muhtelifesinin kabiliyeti ve ahvâl-i ruhiyyesi, Alman hükümetinin siyaset-i hâzırası hakkında malûmât-ı mufassala talep ediilmiş olsaydı, zikrettiğim misallerden cür'et alarak ben de bu mesâil-i mühimmeye dair çabucak

bir kaç cilt kitap yazıvermek iktidârını belki kendimde hissederdim. Fakat (Bu seyahatten ne anladınız, gezdiğiniz yerlerde ne gördünüz? Bunu muhtasaran bize hikâye ediniz!) denilince doğrusu düşünmeğe başladım ve ürktüm. Bunun için görüyorsunuz ki bir türlü bahsin içine girişemeyerek hep etrafında dolaşıyorum. Görülecek nevâkıs hakkında muhterem kari'lerin affını rica etmek üzere zarûri gördüğüm şu uzun mukaddimeden sonra söze ibtidâr ediyorum.

Almanya Seyahatine Nasıl Karar Verildi?

Almanya seyahatinin mürettibleri Almanya'da Doktor Bey nâmında bir gazeteci ve memleketimizde Servet-i Fünun sahibi Ahmed İhsan Bey'dir. Osmanlı muhibbi olmakla iştihât etmiş, hatta Bey Paşa tesmîye edilmiş olan Doktor Bey'in bana kendi ifade ettiğine nazaran mümâ-ileyh geçen sene Arnavutluk'ta harekât-ı askeriyeyi takip ettiği sırada Fransa seyahatinden yeni avdet etmiş olan bir Osmanlı zabiti Fransa'da gördüğü hüsn-i kabulî ve terakkiyât-ı sınâiyye ve medeniyyeyi öyle bir lisan-ı takdir ile zikretmiş ki Almanya'nın dahi gerek sanayi ve terakkiyât-ı medeniyye, gerek misafirperverlik husûsunda hiçbir milletten geri kalmadığını ispat ve izhâr etmek üzere bu seyahati tertîb etmek derhal müma-ileyh Doktor Bey'in hatırına gelmiş. Almanya'ya avdet etmiş; bir taraftan da Ahmed İhsan Bey ile sözleşmiş, her ikisi çalışmış, uğraşmış nihayet bu tasavvuru gayet parlak bir surette mevki-i fiile koymağa muvaffak olmuşlardır.

Böyle bir seyahati tertîb etmek için ne kadar çalışmak, ne kadar sebât ve faaliyet göstermek lâzım geldiğini tecrübeten bilmezsem de gördüklerime nazaran pekâla tahmn edebiliyorum. Evvelâ seyahatin ruhu olan parayı tedârik etmek için bu parayı verecek olanları görmek, iknâ etmek, sonra seyahat programını tanzîm etmek, bu program dairesinde görülecek yerlerin görülebilmesi için lâzım gelen müsaadeleri istihsâl etmek ve her birinin yine programını ayrı ayrı yaptırmak ve umûmi bir

programın tatbîkini temin etmek üzere şimendiferlerin, vapurların hareket ve muvâsalatlarını hesap etmek vesâit-i nakliyeyi, konak yerlerini ihzâr etmek ne kadar karışık ve müşkül olduğunu düşündükçe bunun mertebelerine ve tatbikatını fiile ihzâr ve temîn edenlere karşı ne derece minnetdâr olmaklığımız lâzım geldiği acaba iyice takdîr edip, bu vazife-i şükrânı bihakkın ifâ edebildik mi diye düşünüp terddüd etmekten kendimi alamıyorum.

Kafileye Nasıl Katıldım?

Almanya'yı görmeği çoktan beri arzu ediyordum. Fakat Alman lisanına adem-i vukufum daima beni müterеddid bırakıyordu. Zira Paris'e defaatle vukû' bulan azîmet ü avdetlerimde topu bir kaç saat Peşte'de ve Viyana'da kalarak bu şehirleri pek sathî bir surette gördüğüm zaman tesâdüf ettiğim müşkülât lisanını bilmediğim bir memlekette etraflıca bir seyahate kalkışmaktan beni yıldırmıştı. Bunun için bir Osmanlı kafilesinin Almanya'ya gideceğini işitir işitmez bu fırsattan istifade etmek hatırıma geldi. Gerçi benim gibi hürriyet-i şahsiyesinin muhafazasına son derece ehemmiyet veren bir adam için bir kafileye tâbi olmak ve ondan mütevellid bin türlü esârete katlanmak hakikaten müşkül idi, fakat bunun mahâzîr-i adîdesini takdîr etmekle beraber muhassenât-ı mahsûsasını da teraziye koyarak azîmete karar verdim. Seyahate iştirâk eden zevât içinde kadîm ve azîz ehibbâmdan birkaç kişi bulunduğu gibi bir kısmıyla da aşinâlığım vardı. hiç tanımadıklarıma gelince onlarla da esnâ-yı rahda kesb-i maarife ederek refakâtlerinden müstefîd olmak ümidi tabîî idi. Ve böyle oldu.

Bir aile içinde bile adem-i vukûu imkânsız olan ufak tefek ilişkiler istisnâ edilirse bu seyahat hiçbir hadise zuhûr etmeden hitâm buldu denilebilir. Otellerde odaların tayini, ziyafetlerde yerlerin tahsîsi meselelerinden tevellüd edebilen bu müşkülât hadd-ı asgare tenezzül etti. Kendi hesabıma yolda kendimi üzmeyerek güzel güzel gidip gelebilmek için İstanbul'dan hareket edeceğim zaman iki şeye

katiyyen karar vermiştim: biri ihtimâl haricinde olarak şahsıma karşı bi'l-iltizâm bir tecavüz vuku' bulmadıkça her şeyi hoş görüp, hiçbir şeye aldırmamak diğeri ise seyahat esnasında gazete okumayıp, kimse ile asla politikaya veya işe dair mübaheseye girişmemek! Seyahatin resmi programına kendi kendime ilave ettiğim şu iki maddenin tatbikinden o kadar müstefîd oldum ki kafile ile yola çıkmak üzere koca karı ilacı kabilinden şu reçeteyi ifşâ ediyorum.

Şimendifer Âlemi

İstanbul'dan hareketimizde elli sekiz Osmanlı ve iki Almandan mürekkeb olan kafilemizi adî sürat katarı istiâb etmediğnden bizim için yataklı vagonlarla bir yemek salonundan mürekkeb husûsi bir katar tertîb edilmişti. Seyahatin tâ bidâyetinde tahmin edemeyeceğimiz bir hâl zuhûr etti ve birçok latifelere sebebiyet verdi; Osmanlı kari'lerinin bir kısmınca olsun malûm olsa gerektir, Avrupa-yı şimâlî ahalisi ve be-tahsis İngilizlerle Almanlar hiç su içmezler ve yemekte de hemen hiç ekmek yemezler; ona göre alışmış ve terbiye edilmiş olan yemek salonu hizmetkârları her birimizin önümüze, mandalina kadar küçük fakat gayet lezîz birer ekmek parçasıyla müteaddid şarap ve bira şişeleri koydular; ekmekler birkaç saniye içinde ortadan kalktı fakat şarap ve bira şişelerine iltifât edenler az bulundu. Her taraftan su, ekmek sesleri işitilmeğe başladı. Yeniden gelen ekmekler bir hamlede tükendi ve adi su yerine açılan maden suyu şişeleri hemen boşandı... Osmanlılara su ve ekmek yetiştirmekten âciz kaldı. Sonradan işittiğime nazaran daha Bulgaristan'ı geçmeden lokanta vagonunun kilerinde ne kadar maden suyu varsa hepsini tüketmişiz! İleri istasyonların birine telgraf çekilerek yeniden tedârik edilmek mecbûriyeti hâsıl olmuş! Su ve ekmek hususundaki bu hâl hemen her yerde tekrar etti ve her yerde hizmet eden garsonların hayretini mucîb oldu, birçok defalar bize ekmek yetiştirmekten âciz kalan hizmetkârlar bir küçük tepsiyi ekmekle doldurup yanımıza bırakmışlardı.

Bulgaristan'dan Geçerken

Katarımız Mustafa Paşa istasyonunu geçince Osmanlı toprağına veda ettik. Fakat dahil olduğumuz memleketin bir yabancı memleketi olduğunu bir türlü gönlümüz kabul etmek istemiyordu. Otuz üç seneden beri haklarında revâ görülen bunca gadrlara, tazyîkâta rağmen bizim cinsimizden, bizim lisanımızla mütekellim yüz binlerle kardeşimizin hâlâ meskûn bulunduğu bu yerleri biz hâlâ bir Osmanlı vilâyeti zannetmek istiyorduk. Fakat istasyonlarda gezinen Bulgar jandarmaları acı hakikatı gözümüzün önünde tecessüm ettiriyordu. Sırbistan hududuna kadar koca bir gün imtidâd eden bu yolculuk esnâsında sağımıza solumuza bakıp da mamûr ovaları gördükçe ve tâ ufuktaki Balkanların ötesinde Tuna boyuna kadar bunlardan daha vâsi', daha mamûr yerler bulunup, cümlesinin birden nasıl elden gittiğini düşündükçe kalplerimizi hüzn ü keder istilâ eyledi.

Rus muhârebesi olduğu zaman küçük bir çocuktum; bir veya bir buçuk sene evvel Rusçuk'ta da bulunmuştum. Fakat çocuk gözüyle gördüğüm Rusçuk'un hükümet konağı, kışla meydanı, bağları, bastonları, Tuna boyu, kış mevsimindeki kızak âlemleri, Ulah sahilindeki Yerköy Pınarı hâlâ hatırımdadır.

Muhârebede pederim Bodin'de mahsûr kaldı. Tâ musâlahaya kadar kendisinden haber alamadık; Balkanlarda vukûa gelen müsâdemelerin birinde ailemizden bir topçu zabiti şehit oldu; kış üstü bozgunluk haberleri gelmeğe başladı. Ondan birkaç ay evvel evimizin önünde sokağa dizilen Sırp esirlerinin yerine sonraları Rumeli muhacirlerinin ilk kâfileleri göründü. Bunların çektikleri mezâhim, verdikleri telefât işitildi. Vagonlara sığamayarak nerdubanlarına zincirlerine asılıp, kardan, soğuktan donanların, yol kenarına dökülüp kalanların, dâr u diyârını terkedip firâr ederken arkalarından yetişen gaddar ve hûnhâr bir düşmanın kargıları, bıçakları

altında helâk olanların hikâyeleri o sinn-i sabâvetimde kulaklarımı doldurduğu gibi bu bîçarelerin İstanbul'a kadar gelmeğe muvaffak olanlarından kırk ellisini kendi evimizde barındırmış olduğumuzdan sefâletlerini yakından dahi görmüştüm. İşte Filibe ovasından, Sofya balkanlarından geçtiğimiz zaman hep bu hatıralar zihnimden, bu manzaralar gözümün önünden geldi geçti.

Osmanlı seyyâhînine bir ders-i ibret vermek için onları, Almanya'ya kadar götürmeğe hâcet yoktu. Bu ilk adımlar bize en müeesser bir ders vermeğe kâfi idi. Fakat asırlardan beri hiçbir felâketten ibret almamış olan Osmanlıların hâlet-i ruhiyyesi acaba şimdi tebeddül etti mi? Acaba mazideki hatalardan mütenebbih olmak zamanı bizim için de hülûl etti mi? Buna kendimiz ne desek nâfiledir. Bu suallerin cevabını şimdiki ve âtideki ahvâl ü efâlimize göre bizim çocuklarımız, torunlarımız verecektir. İnşallah evlâd u ahfâdımız nâmımızı hayr ile yâd ederler.

Peşte'de

Bu seyahatte Osmanlıların Avrupa medeniyetiyle ilk teması Peşte'de vuku' buldu. İstasyona sabaha karşı vâsıl olan katarımız orada yedi sekiz saat beklemek mecbûriyetinde idi. Bizi boş bir hat üzerine çektiler. Elbiselerimizi giyip, katardan ininceye kadar geçirdiğimiz cüz'i zaman zarfında birçok yolcu katarlarının lâ-yenkat gelip gittiğini müşâhede edince muhitimizde mühim bir tebeddül husûle geldiğini anladık ve medeniyet-i garbîyenin şark cihetinde ileri karakolu makamında bulunan Peşte şehr-i şehîrini dolaşmak üzere takım takım çıktık.

Peşte hakikaten Avrupanın en güzel ve en muntazam şehirlerinden biridir. Macarlar pay-i tahtlarını diğer büyük pay-i tahtlar derecesine getirmek için büyük fedakârlıklar ihtiyâr etmişler ve şurası şâyân-ı takdirdir ki şehri usûl-ı cedîde üzere

tanzîm etmekle beraber çirkinleştirmeyerek kendine mahsûs bir letâfet vermeğe muvaffak olmuşlardır. İstanbul müstesna olmak üzere bugün Avrupanın bütün büyük şehirlerinde geniş caddeler, muntazam binalar, temiz sokaklar mevcuttur. Fakat Peşte'de bu güzel ve muntazam caddelerden başka bir de Tuna boyu vardır ki bunu her yerde bulmak kâbil değildir. Peşte'yi teşhis ve tefrîk eden cihet Tuna üzerine atılmış cesîm ve zarîf asma köprülerle karşı cihette Bodin şehr-i kadîminin tepeleri, eski kaleleri ve menâzır-ı umûmiyesidir. Memleketimizde menâzır-ı tabîiyyeden başka güzellik nâmına birşey görmeğe alışmamış olan Osmanlılar Avrupaya gidince dürtülüp kakılmadan geçebilen geniş caddeleri, topukları tersine dönmeden yürünebilen kaldırımları elbet beğenir ve takdîr ederler. Fakat bunların yanında bir de güzel dere, göl veya tepe görürlerse kalpleri başka türlü açılır, başka bir keyif duyarlar. Bunun için Peşte şehri Osmanlıların en ziyâde beğeneceği memleketlerden biridir. Peşte'ye evvelce iki defa gelmiştim. Maa-mâ-fih bu defa dahi rüfekâ ile beraber memnuniyetle çıktım, dolaştım. Şehirde şöyle bir cevelândan sonra saray-ı kralî havlusuna girdik. Kapıda nöbet bekleyen ve bizim jandarmalarımız gibi mai üniforma ile melbûs olan Bosnalı İslâm askerleri kafilemize hayretle baktılar, sonra bir husûsi hanenin havlusunda sıkışmış olan Gül Baba türbesini ziyaret ettik, oradan mebûsan dairesine gidip, boş iskemleler karşısında gayet belîğ bir nutuk irâd eden bir mebûsu seyrettik. Nihayet bizi Peşte'nin meşhur ve gayet mükemmel olan ziraat müzesine götürdüler; Osmanlı kafile-i züvvârının Almanya'da bir müzeyi nasıl gezeceğinin ilk tecrübesini burada ifâ ettik. Yani sağımıza, solumuza bakmadan nefes almadan müteaddid salonları koşarak geçtik, girmemizle çıkmamız bir oldu. Nihayet istasyona avdet ederek Berlin' e müteveccihen tekrar yola konulduk.

Berlin

Berlin'e sabahleyin muvâsalat ettik. Heyetimizi istikbâl etmek üzere müşir Fon Dragoliç Paşa Hazretlerinin riyâseti tahtında Alman ricâl ü mu'teberânından birçok zevât ile beraber sefîrimiz Osman Nizâmî Paşa Hazretleri ve sefaret heyeti

istasyona gelmişti. Bize beyân-ı hoş âmedi edilip her birimiz kendisine takdîm edildikten sonra Fon Dragoliç Paşa Hazretleri esnâ-yı seyahatte nutukların münhasıren Alman veya Türk insanlarının birinde irâd edilmesi lâzım geleceğini ihtâr ettiler. fakat bu ihtâr-ı katî'ye rağmen gerek Almanlardan, gerek bizden Fransızca nutuk irâd edenler de bulunduğunu sonraları kemâl-i taaccüble müşâhede ettik.

Osmanlı züvvârı yalnız Berlin'in değil Avrupanın en güzel ve en yeni otellerinden biri olan Kayzerhof oteline yerleştirildi. Biraz istirahat edip, sabah taamını ettikten sonra rükûbumuza tahsîs edilen ve her biri otuz kişi kadar istiâb eden iki büyük araba ile Berlin'in mahallât-ı muhtelifesini dolaştık. Yanımıza verilen iki kılavuz geçtiğimiz yerleri bağırarak Fransızca bize tarîf ü beyân ediyordu. Osmanlı züvvârı etrafına bakındığı gibi Berlin halkı da bize bakıyor, bizi selâmlıyordu. Siyah cübbesi ve yeşil sarığı ile nazar-ı dikkati celbeden Karesi mebûsu Galib Efendi ayrıca mazhar-ı iltifât oluyordu. Mîr-i müma-ileyh de daire-i intihâbesini dolaşır gibi sağa, sola selâmlar vererek geçiyordu. Bu ilk günde Berlin'in yalnız sokaklarını, bahçelerini, meydanlarını gördük ve Şarlotenburg'da bulunan İmparator Frederick'in kabrine giderek bir demet çiçek bıraktık. Berlin caddelerinin temizliği, intizâmı her türlü tarîf ü takdîrin fevkindedir. Zaten bu temizlik ve intizâm Almanya'yı teşhîs eden cihettir. Avrupanın büyük şehirlerinden Peşte'yi, Viyana'yı ve bâ-husûs Paris'i bilirim. Berlin zarâfet husûsunda Paris'e ve hatta Viyana'ya çıkışamaz fakat caddelerinin vüs'atı ve hele temizliği, tenvîrâtın kesret ü mükemmeliyatı husûsunda şüphesiz hepsine fâiktir. Eyyâm-ı âdiyede bile zevâlî saat üç ile altı arasında Paris'in birçok caddeleri âdeta geçilemeyecek kadar kalabalık olur; o derece ki mûrûr u 'ubûru temîn etmek için polisler münâvebe ile arabaları ve yayan gidenleri durdurup diğerlerine yol vermeğe mecbûr olurlar; yeraltı şimendiferlerinin yapılması bile hâlin önünü alamamıştır. Berlin'de ise ne pazar günü, ne gece, ne gündüz bu kadar kalabalık bir cadde göremedik. Fakat en işlek

yerler olan Frederik İştirase ve Putsdamerpalas da bile mürûr u 'ubûr o kadar intizâm tahtına alınmış ahâli de bu intizâma o derece alışmıştır ki hiçbir karışıklık vuku' muhtemel değildir. Berlin'in caddeleri hemen umûmiyetle asfalt döşeli olduğundan ayna gibi düzgündür, yayan gidenlere mahsûs geniş yollarda boydan boya zümrüt gibi yeşil çimenli kısımlar var. Bunların ortasına mütenevvi' çiçekler dikilmiş, tarafeyndeki evlerin tekmîl balkonları çiçeklerle tezyîn edilmiş. Hangi tarafa 'atf-ı nazar edilse intizâm ve tahâret görülüyor. Bu çiçekler, yeşillikler gözü hoşça okşuyor; ahâlinin üstü başı umûmiyetle temiz, kadınların ekserî boyunları ve kolları çıplak, gayet sade olan melbûsâtında zarâfetten ziyâde istirâhat aranıldığı görülüyor. Durupta çokluk sağına, soluna bakınan yok. Herkes süratle işine gücüne gidiyor; Berlin'in tramvayları gayet temiz, gayet sık ve süratli geçiyor, Berlin'de tramvayda yer yok lakırdısı olamaz. İstediğiniz yerde bir iki dakika intizâr ederek istediğiniz cihete, yirmi iki para ücretle sizi götürecek bir tramvay bulabilirsiniz. Bunları işleten muhtelif şirketlerden en büyüğü yalnız Berlin dahilinde dört yüz kilometre tûlunda tramvay hududuna mâliktir. İstanbul ile civarındaki mahallât Berlin'den çok dağınık olduğu halde mevcut tramvaylarımızın tûlı ancak yirmi kilometreye bâliğ olduğu düşünülürse aradaki fark takdîr edilebilir. Yeraltı şimendiferleri, maktû' ve ehven tarifeli arabalar, otomobiller ve otobüsler de yine başka...

Berlin'in tiyatrolarından, kahvelerinden, lokantalarından, müzelerinden hiçbir şey görmedik. Rüfekâdan bazıları gece ziyafetlerinden sonra Raks Sarayı denilen bir nev' eğlence mahalline gitmişler. Onların da gördükleri bundan ibâret kalmmış. Resmî programımızda bazı askerî manevraları, fabrika ziyaretleri gibi şeyler vardı; programımız haricinde olarak Almanya'nın sadrazamı makamında bulunan bizi sarayına bir çay ziyafetine davet etti, bu sarayın binası sade ve kibar. bahçesi de gayet büyük ve güzeldi. Orada da hüsn ü kabule ve iltifâta mazhar olduk. Berlin civarında Tegel poligonunda gördüğümüz askerî balon ve seyyar telsiz, telgraf ve telefon manevralaı ve Klausdorf'da Sperenberg'deki şimendifer ve köprü ameliyyâtı Alman ordusunun intizâm ve mükemmeliyetini müşâhade etmekliğimiz için birer

vesile olduğu gibi Berlin içindeki itfaiye balonlarından birinin manevraları dahi başkaca mazhar-ı takdirimiz oldu.

Ne Berlin'de ne de diğer şehirlerde gezdiğimiz fabrikalar hakkında etraflıca malûmât-ı i'tâ edememekte ma'zûrum. Zirâ bunları o kadar seri bir süratte gezdik ki hepsinde müşâhade ettiğimiz intizâm, faaliyet ve tahâretten başka bir şey görüp anlayamadık diyebilirim.

Bu miyânda dürbüncü Goertz'in, Ludwig Löwe'nin makine imâlathanesinin, Siemens& Schueqert ve Allegemine elektrik fabrikalarının ve Sharlottenbourg da ki elektrik tenvîrâtı ve kuvve-i muhrike merkezinin yalnız isimlerini zikredip geçmeğe mecbûrum. Şarletonborg'da orman içinde tesîs edilmiş zükûr ve inâs-ı ibtidâi mektebini de tarîf etmektense orada aldığım bir resmi kari'lere arz etmeği tercih ediyorum.

Saksonya Fabrikası

Berlin'den müfârkat etmeden evvel oradaki vatandaşlarımız bize güzel bir ziyafet vermişlerdi. Almanya'da bir Osmanlı âlemi olan bu ziyafeti Osmanlı kari'lerine uzun uzadıya tarif etmeğe hâcet olmadığından hemen Saksonya'ya geçelim. Saksonya'nın pây-i tahtı olan Dresde şehri küçük fakat gayet şirin ve kibar bir memlekettir. Berlin'de çokluk tesadûf edilemeyen kadîm ve zarîf binalar Dresde'de mebzûldur. Dresde'de dahi Berlin'de olduğu gibi sanayi pek müterakkî dir, büyük bir faaliyet meşhûldur. Fakat burada sanayi-i nefîseye olan merak, zevk-i selîme delâlet eden âsâr Berlin'de mefkûddur. Saksonya'nın sanayi-i nefîseye te'alluk eden mamûlâtından şark ahâlisnce en malûm ve marûf olanı zaten Saksonya nâmıyla yâd edilen giran-behâ çanak çömlekleridir. Babalarımızın, dedelerimizin evlerinde gayet mebzûl olduğu halde şimdiye kadar bir kısmı kırılarak bir kısmı da fakr ü

zaruretin tazyîkiyle elden çıkarılarak gittikçe kesb-i nedret etmiş olan bu zarîf tabakların, kâselerin, fincanların imâl edildiği mahal Dresde kurbunda vâki' Meissen şehrindeki fabrikadır; bu fabrikaların ziyareti resmi programımız dahilinde olduğundan hepimiz oraya otomobillerle gittik. Berlin dahilinde caddelerin mükemmeliyetine rağmen Berlin civarında gördüğümüz yollar –yine bizim şoselere asla kâbil-i kıyas olmamakla beraber– Almanya gibi bir memlekette beklenilen derecede muntazam ve mükemmel değildi. Halbuki Dresde'den Meissen'e gittiğimiz zaman geçtiğimiz yolların hepsi değilse de kısm-ı azamî gayet mükemmel, gayet düzgündü. İstanbul'daki köprülerden hâlâ para alınıyor! diye şikayette bulunan vatandaşlarımıza şunu beyân edeyim ki Peşte'de Koloniya'da vesair memleketlerde ki büyük köprülerde dahi bir mürûriye ücreti alındıktan başka Dresde ile Meissen arasındaki iki üç yerde otomobillerimizi durdurarak yol için bile mürûriye aldılar; bir müesseseden doğrudan doğruya müstefîd olanlardan alınan tahsili bu kadar kolay olup da asla bakâyâ da kalmayan bir vergiden kolay kolay sarf-ı nazar edilemeyeceği âşikâr bulunduğundan bizim de köprü parasını ilâ-nihaye vereceğimize kâni olmaklığımız lâzımdır. Bu halin yalnız bizde vâki' olmayıp dünyanın en müterakkî memleketlerinde bile mevcut olduğunu şu vesileyle izhâr etmeği faideden hâlî göremiyorum. Gelgelelim Saksonya fabrikasına; bunun tarihçesini yapmak bu makalenin zemininden hayli tebâud etmeği mucîb olacağından oralara girişmeyerek muhtasır bir nazarla iktifâ etmek zarûri olacaktır.

Saksonya fabrikası gayet muntazam ve fakat aynı zamanda gayet zarîf bir darü's-sınâie büyük bir sükun içinde çalışan birtakım mâhir ve zevk-i selîm sahibi erbâb-ı sanatın 'uzletgâhıdır. Burada patırtı, gürültü yok, faaliyet var. Fakat tabîri mecâz ise sakin ve rahat bir faaliyet, herkes işiyle meşgul; fakat vazifesini telaşsız hatta keyf ü muhabbetle ifâ ediyor, onunla telezzüz ettiği, iftihar ettiği görülüyor. Tabaklardan, saksılardan ve daha nce eşya-yı nefise-i muhtelifenin resimlerini yapmak ve boyamakla meşgul olanalrın odaları birer küçük salon gibi tezyîn edilmiş. Duvarlarında güzel resimler asılı, masalarının üzerindeki hakiki çiçekler,

doldurulmuş, kurutulmuş kuşlar, kelebekler duruyor. Tabîi birer model olarak isti'mâl ediliyor. Fabrikada çalışan yüzlerce kadınlar ve erkekler hep böyle sakin ve zarif bir muhit içinde imrâr-ı hayat ederek o güzel eserleri vücûda getiriyorlar. Meissen fabrikasında Saksonya porselen mamûlâtının en güzellerinden mürekkeb gayet kıymetdâr bir müze mevcuttur. Ne çare ki tatar postası gibi sürülen kâfilemiz efrâdı durup bunları doya doya temâşâ edemedi. Bunun için hiç olmazsa bir hatırasını hıfz edebilmek için resmini almağa teşebbüs ettim, o esnâda rüfekâ hep otomobillerine binerek gittiler, çıktığım zaman güç hâl ile son arabaya yetişebildim. Onun yolcuları da hadd-ı nizâmîye vâsıl olduğundan kendimi kabul ettirinceye kadar akla karayı gördüm. Oradan gidip Meissen şehri içinde etrafa hâkim bir tepe üzerine binâ olunmuş ve kurûn-ı vustâ âsâr-ı bediasından olup, ahîren temîn edilmiş olan gayet güzel bir sarayı gezdik; bu kıymet-i tarihiyyesine inzimâm eden letâfet-i mevkiyyesi ve tertîbât u tezyînâtının güzelliği hasebiyle görülmeğe lâyık yarı saray, yarı kale cesîm bir binadır.

Saksonya'da porselen fabrikasından başka daha bir iki büyük fabrika gezdik, gayet mühim ve vâsi' olan hıfz-ı sıhha sergisini dolaştık ve Kral Hazretlerinin sayfiyesinde yeni Pilinç Sarayı'da –Kralın gaybûbetinde– bir çay ziyafetine davet olunduk. Bu saray Boğaziçi'ni andıran Elb nehri sahilinde inşâ edilmiş olup, Kadîm Yunan tarzındaki direklerinden mâ-adâ tezyînâtı ve bir dereceye kadar mefrûşâtı Çin usûlündedir. Hatta Saksonya mamûlâtından bulunan çay fincanları ve sofra takımları bile Çin örneklerini taklîd ediyordu. Sarayın sadece güzelliğiyle beraber hademesinin almış olduğu kibar terbiyesi dahi şâyân-ı dikkatti. İki gün içine sıkıştırılan bu ziyaretleri gezmeleri asr-ı hâzır medeniyetle mütenâsib bir süratle ikmâl ettikten sonra Şarkî Prusya'ya yani Prusya'nın Leh vilâyetlerine müteveccihen hareket ettik.

Posen – Alman Muhâcirleri

Posen şehri Prusya'nın Rusya hududuna karîb ve istihkâmât mıntıkasına dahil bir şehirdir. Burasının terakkiyât-ı medeniyyesi Berlin ve Dresde'ye makîs olmamakla beraber yine şâyân-ı tezâkirdir. Zira şu son senelerde gerek şehrin tezyîn ve imârı, gerek köylerin ve ziraatın ıslâhı için Prusya Hükümeti pek büyük himmetler sarfetmiş ve muvaffak olmuştur. Osmanlıların affolunmaz bir müsâmahası ve hata-yı siyasisi neticesi olarak yüz elli sene evvel Rusya, Prusya, Avusturya arasında inkısâma uğramış olan Lehistan ahâlisi hâlâ lisanlarını, âdât-ı milliyelerini muhafazaya muvaffak oldukları gibi galiba er geç günün birinde yine hürriyet-i milliyelerine nâil olmak ümidini de hâlâ terk etmemiş olacaklardır ki onların izâle-i nüfûzuna çalışılıyor. Bizim gördüğümüz kadar Prusya'ya tâbi olan Lehliler Rusya'dakiler gibi gaddârâne muameleye marûz değildirler. Prusya hükümetinin burada takip ettiği siyaset Leh Beylerini, zâdegânını ezmek ve Lehlilerde ümid-i istiklâl bırakmayarak Leh anâsırını Almanlaştırmaktır. Yoksa onların vücudunu ortadan kaldırmak değildir.

Bu gayeye vâsıl olmak için istimâl edilen vesâit –bizim gördüğümüze nazaran– bir taraftan birçok Alman mektepleri açarak bütün çocukları celbetmek ve Alman lisanını ta'mîm edip Leh lisanını unutturmak, diğer taraftan Leh Beylerinin cesîm çiftliklerini istimlâk ederek gayet küçük parçalara taksîm ile içine Almanya'nın her cihetinden gelen muhâcirleri iskân etmektir. Bu muhâcirlerin her birine takrîben yüz elli dönüm yer veriliyor. Fakat bu yerler verilmezden evvel istimlâk edilmiş olan çftliğin arazisi imâr ediliyor; yani batak yerler kurutuluyor, yollar, su cedvelleri açılıyor. Hatta köy yerleri intihâb edilip köy haneleri de inşâ ve ondan sonra da muhâcirler celbediliyor. Şâyân-ı dikkat bir cihet de şurasıdır ki bu muhâcirlere arazi meccânen verilmiyor. Büsbütün de satılmıyor. Arazinin kıymet-i hakikiyesi üzerinden senede yüzde üç nisbetinde bir nev' vergi tarh edilmek suretiyle taleplerine veriliyor. Yani gelen muhâcirler bu yüzde üçü vermek şartıyla ilâ-nihaye

bu araziye tasarruf ediyor. Fakat büsbütün temellük etmediği için âhire satamıyor. İşte bu tedbîr sayesinde muhâcirîne tahsis edilen arazinin tekrar Lehlilere rücû etmesine imkân bırakılmıyor; muhâcir sıfatıyla bu araziye tâlib olanların lâ-akıl beş altı bin marka yani iki yüz elli, üç yüz lira kadar bir servete mâlik olmaları meşrût tutulduğunu ilave edersem bizdeki muhâcerât usûlüyle Prusya'nın Lehistan'da tatbîk ettiği usûl arasındaki farkı iyice izhâr etmiş olurum.

Posen civarında gördüğümüz muhâcir köylerinin haneleri o kadar muntazamdı ki Drama civarında tütüncülükle iştigâl eden bazı kasabalarımız istisnâ edilirse bizim birçok kasaba ve leva merkezlerimizde, hatta o kadar uzağa gitmeğe ne hâcet, pây-ı tahtımızın fakir mahallelerinde bile onların emsâline nadiren tesâdüf olunur. Ekserî üç dört oda ve bir mutfaktan mürekkeb olan bu köy evlerinin tefrîşâtında da demir veya tahta karyoladan, yemek odasının büfesine, çay takımına ve mutfağın sobasına varıncaya kadar hiçbir şey unutulmamıştır. Böylece hepsi hazır ve mefrûş olduğu halde üç dört yüz lira raddesinde olan bedeli tekâsit ile tesviye edilmek şartıyla muhâcirîne hemen teslim ediliyor. Prusya hükümeti şimdiye kadar böylece dört yüz köy ihdâs ü imâr ve bunlara yüz elli bin muhâcir iskân etmiş ve bunu için beş yüz milyon markı yani takrîben yirmi yedi milyon lira sarfetmiştir. Hâlâ da bu uğurda bütçesine bir iki milyon lira tahsîsât vaz‘ ediyor.

Posen civarında gezdiğimiz köylerden birindeki evlerin hepsinin üzerinde bir takım darb-ı meseller, kıt‘alar, nasihatlar yazılmıştı. Ez-cümle köyün mekteb ve hükümet dairesi önündeki meydanda bulunan şadırvan şeklindeki yuvarlak bir çeşmenin üzerinde şu garip ibâreler muharrer idi:

"Yârab bizi kıtlıktan muhafaza et. Bizi avukatların, kalfaların, tezvîrâtına, muhtekir sarrafların tazyîkâtına ma‘rûz bırakma."

"Her ân u zamanda bizi suların tuğyânından, yangında, doludan ve sûret-i umûmiyede köylüyü ezen her türlü musibetten masûn eyle!"

Köylü haneleri üzerindeki yazılardan bir de şunu nakledeyim:

"İmparatorun kılıncı var.
Köylünün sabanı var.
Her ikisine de hürmet etmeyen
Akılsız bir adamdır."

Posen'de gördüğümüz en mühim şey şüphesiz bu muhâcir köyleri ve köylü haneleridir. Bir de ziraat sergisi, bir iki mekteb ve kütüphane gezmişsek de bunların tafsîlâtına girişmeyerek yalnız kız terbiye-i beytiye mektebinin bir resmini derc etmekle iktifâ edeceğim. Bunda on iki yaşlarında Alman ve Leh kızlarının yemek pişirmeği öğrendikleri mutfak mı diyeyim dershane mi diyeyim her ne ise orası görülüyor.

Keyl Kanalı – Alman Sefâin-i Harbiyesi

Bir ay içinde bütün Almanya'yı dolaşmakla mükellef olan kafilemiz Prusya'nın aksâ-yı şarkı olan Posen eyaletinde aksâ-yı garb-ı şimâlîsi olan Keyl ve Hamburg cihetlerine tevcîh-i hareket etti. Kanalı ve tersanesiyle meşhur olan Keyl şehrini ve dünyanın en büyük limanlarından biri olan Hamburg limanını görmek husûsunda cümlemizde büyük bir merak vardı. Keyl'e sabahleyin gayet erken vâsıl olduk hemen kafilemizi ikiye ayırdılar, benim kısmetime Krop kumpanyasının malı olan "Cermanya" gemi inşaat fabrikasının ve bir tahte'l-bahr torpido istimbotunun ziyareti isâbet etti. Bütün Alman fabrikalarında gördüğümüz intizâm ve tahâreti "Cermanya" imalathanesinde de gördük; fakat bir taraftan girip diğer taraftan çıkmak suretiyle vukû‘ bulan ziyaretimizden pek müstefîd olduk dersem yalan söylemiş olurum. Tahte'l-bahr torpido istimbotunun ziyaretinden bi't-tabi hepimiz memnun kaldık, bundan sonra bizi Alman donanmasının en son imâl edilmiş gemilerinden olan Blücher zırhlı kurvazörüne götürdüler. Orada Amiral Bachmann'a mülâki olduk, Trendtel Kaptanın kumandasında bulunan bu kurvazörü kaptanın kumanda

dairesinden teknesinin dibine kadar gezdik, dolaştık, top talîmlerini müşâhade ettik. Garâibden olmak üzere bu kurvazöre Nicolas Sultz isminde gayet iyi Türkçe ve Rumca tekellüm eden bir çavuşa tesâdüf ettik; meğer bu Alman bahriyelisi İzmir'de doğmuş ve sinn-i mükellifiyet-i askerîyeye gelinceye kadar orada yaşamış imiş.

Keyl seyahatinin Osmanlılarda bıraktığı en hoş hatırattan biri torpido istimbotları üzerinde icrâ ettiğimiz bir cevelândır. İkiye tefrîk edildiğini yukarıda beyân ettiğim kâfilemiz ayrı ayrı iki istimbota irkâb edildi. Keyl limanını boydan boya geçtik. Bu liman Haliç-i dersaadet gibi dar ve uzun gittikçe vüs'ati tezâid eden bir denizdir. O gün icrâ edilen kotra yarışları münasebetiyle limanda birçok yelken kayıkları, buharlı husûsi gemiler mevcut idi. Direkleri birer Eyfel kulesi yavrusu gibi demir aksâmdan mürekkeb dört Amerikan kurvazörü ve bunların tagaddiyesine mahsûs on dört bin tonluk hamûlesi olan bir kömür vapuru dahi orada ahz-ı mevki' etmişti. Bunlardan sonra birçok Alman sefâin-i harbiyesi dahi görmüşsek de büyük deridnavetler açık denizde ve İngiltere'de icrâ edilen merâsimde bulunduğundan onları göremedik; limandan uzaklaşıp engin denize takarrüb ettikçe torpidolarımızın sürati tezyîd edildi. Azâmi süratleri olan otuz üç mile vâsıl olup olmadığımızı bilemem. Fakat herhalde lâ-akıl yirmi beş otuz mil süratle hareket ettiğimiz muhakkaktır. İstimbotların fen dairesinde hesap ve imâl edilmiş olması ve makinelerinin gidip gelme hareketine ma'rûz adi makineler olmayıp yalnız hareket-i devriye ile müteharrik türbün nev'inden bulunması neticesi olarak bu sürati 'azîmeye rağmen sarsıntı gayet azdı. Ara sıra büyük dalgalara tesâdüf ettikçe bütün güverte tepeden inme tufan yağmuruna ma'rûz bulunmuş gibi su altında kalıyor, herkes bir tarafa kaçışıyordu.

Bu cevelândan sonra bizi Keyl kanalına götürdüler. Orada ibtidâ kanal erkân-ı memûriyetinden biri bize gayet güzel ve muhtasar bir konferans vererek kanalın sûret-i inşâsı, hâsılâtı, hâl-i hâzırı ve âtisi hakkında pek müfîd malûmât

verdi. Kanalın der-dest icrâ olunan ameliyat-ı tevsiyesinin esbâb-ı mûcibesini, ehemmiyet ü kıymetini izâh eyledi. Ondan sonra bu müessese-i cesîmeyi yakından görmek için üzerinde bir saat kadar vapurla seyahat ettik.

Almanya'da bizi gezdirdikleri fabrikaların her birinde mütehassıslardan gayrının dahi anlayabileceği bir lisanda bidâyetten böyle muhtasar birer konferans verilmiş olsaydı ziyaretlerimizden elbet daha ziyâde müstefîd olmuş olurduk. Maa-t-teessüf bu gibi izâhât i'tâsını düşünenler pek az bulundu. Bu miyânda birinci derecede Berlin'deki Ludwig Löwe makina fabrikası ile Essen'de Kurup fabrikasını zikredebilirim.

Dresde'deki hıfz-ı sıhha sergisinde dahi sergi müdürü pek nâfi' malûmât u izâhât i'tâ etmek lütfunda bulunmuşsa da her zaman kendisine takarrüb edip söylediğini dinlemek, anlamak herkese nasîb olmadı.

Kotra yarışları münasebetiyle Keyl otelleri lab-â-leb dolu olduğundan gece orada kalmağa imkân yoktu, günümüzü ikmâl ettikten sonra şimendifere râkib olup Hamburg'a gittik.

Hamburg'da Görmediğim Şeyler

Ah Hamburg! Bu seyahatin bidâyetinden beri program haricine çıkmamağa itînâ ederek ziyafetleri kaçırmamak husûsunda gösterdiğim sebâtın mükâfâtını beklerken cezasını Hamburg'da çektim. Midem harâb, vücudum bî-tâb olmuştu. Ömrünü atâletle geçirmemiş benim gibi gezmeğe, dolaşmağa, erken kalkmağa alışmış adamlar için Almanya seyahatinde gündüz velev ifrât ile gezmek, dolaşmak,

koşmak, tahammül fevkinde bir zahmet 'addolunamazdı. Fakat gündüzün o hayat faâlânesinden sonra her gece üç üç buçuk saat imtîdâd eden ziyaretlerde bulunmak ve nisfe'l-leylden sona yatıp ertesi sabah karanlıkta kalkarak uyku ve istirâhat zamanını kesretmek doğrusu her yiğidin harcı değildi. Hele benim gibi zuefâ-yı ümit olanlar için bunun tesîrâtı ez-zaman sonra hissetmek tabîi idi. İşte bunun için Hamburg'a gelince vücuduna saçma değmiş bir kuş gibi çöktüm, kaldım. Rüfekâmın kısm-ı azâmî ise durmak dinlenmek bilmeyen çarh-ı devrân gibi hareketlerine devam ettiler.

Almanya'nın eczâ-yı mütemmimesinden olduğu halde istiklâlini resmen muhâfâza etmiş olan Hamburg Cumhuriyetinin meclis-i ayânında verilen ziyafet, Hamburg limanına Heligoland adasına vukû' bulan ziyaretler hep görülmeğe şâyân şeyler imiş. Fakat göremedim. Nihayet son günü biraz canlanmağa başladım. Hiç olmazsa Hamburg'un meşhûr-ı âlem olan limanını göreyim dedim. Akşam üzeri kendi kendime otelden çıktım. Liman nerede olabilir? Su olan mahalde değil mi? Otel Atlantik nâmıyla yâd edilen mükellef ve mutantan misafir hanemiz vasî'ce bir suyun kenarında bulunduğundan her ne kadar göz önünde vapur ve rıhtım gibi şeyler yok ise de limanın biraz ötede olacağını tahmin ederek ve bu derenin bir cihetten sabit ve basık büyük bir köprü ile mahdûd olduğunu da görerek diğer cihete doğru ibtidâ mâşiyen sonra yolcu taşıyan küçük istimbotlardan birine râkiben sahili takip ettim: Heyhat su bol fakat liman nâmına hiçbir şey yok? Daha doğrusu gördüğüm suyun hepsi boydan boya süt liman fakat rıhtımlar, anbarlar, mağazalar, yolcu ve yük vapurları yok, yok! Sözü çok uzatmayalım iki saat kadar dolaştıktan sonra Hamburg limanını bulamaksızın otele avdet ettim. Ama bu sayede Hamburg'un en güzel mahallelerini, şehrin kenarında ve civarında bulunan Alster mahallelerini gezmiş görmüş oldum. Bu mahallelerin letâfetini, ma'mûriyetini tarîf etmek mümkün değildir. Vüs'ati Haliç-i dersaadetin köprüler arasındaki kısmı kadar olan bu suyun kenarında su sathından az mürtefi' bir geniş yol tasavvur ediniz. Bu yolun kenarından başlayıp, tedrîcen suyun içine kadar inen bir sat-ı mâil boydan boya

küçük fidanlı gül ağaçları, çimenler ve mütenevvi‘ çiçekler ile müzeyyen ucu bucağı görünmez bir bahçe halindedir; bu çiçeklerin, çimenlerin arasına bir adam geçecek kadar küçük yollar yapılmış ve bazı geniş mahallerine, kanepeler, iskemleler, konulmuştur. Yolcu taşıyan küçük istimbotların yanaşması için ara sıra küçük vapur iskeleleri de vardır. Sahili takip eden bu yolların diğer cihetini Hamburg ağniyâsının şatoları işgâl ediyor. Her biri bir şekl-i zarîfte inşâ edilmiş bu ikâmetgâhlar birer büyük bahçenin ortasına tertîb edilmiştir. Bu bahçelerde yekdiğerine rekâbet edercesine muntazam ve müzeyyen olup, âdeta birer küçük ormanı andıran cesîm ağaçlara dayanmıştır. Bu latîf manzaranın üzerinde dolaşan karabulutlar o gün aldığım resimlerin renksiz ve sönük çıkmasına sebebiyet verdiğinden bunları kari’in-i kirâme arz etmekten sarf-ı nazar ediyorum.

Osmanlı kâfilesi ertesi günü ‘ale's-sabah Hamburg'dan müfâreket edecekti. Hastalık gibi meşru‘ bir mazeret bile olsa Hamburg limanını görmeden bu şehirden gitmek ayıp olacağını takdîr ederek o sabah kâfileden ayrılarak limanı bulup görmeğe, sonradan arkalarından yetişmeğe karar verdim ve bu defa sırf kendi tahmin ve hesabım üzerine hareket etmekten sarf-ı nazarla limanın hangi cihetlerde bulunacağını evvelce tahkîk ederek yola çıktım ve bu defa bulmağa muvaffak oldum. Hamburg limanı yalnız bizim için değil, Almanlar için bile şâyân-ı temâşa bir şey olduğundan bunu gezdirmek ve göstermeğe mahsûs küçük istimbotlar var. İki üç frank raddesinde bir ücret mukâbilinde züvvârı alıyor, dolaştırıyor, yine aldığı mahale getirip çıkarıyor. Ben de herkes gibi böyle bir istimbota râkib oldum ve limanı sadece bu istimbottan görmekle iktifâ etmeğe mecbûr oldum. Hamburg limanını Selânik veya İzmir limanlarının biraz büyüceği gibi tasavvur etmek pek büyük bir hata olur; o âdeta bir âlem. Bizim Haliç-i dersaadet gibi uzunluğuna imtidâd eden bu tabîî limanın birçok girintisi çıkıntısı var, bi’t-tabi her tarafına rıhtımlar yapılmış, mütenevvi‘ ve musanna‘ tahmîl ü tenzîl aletleri tertîb olunmuş; cesîm mağazalar, dubalar inşâ edilmiş bunların hepsi demir hatlarla ana demir yoluna rabt olunmuş. Dediğim gibi bu bir âlem ki onu da şöylece bir görüp

dolaştıktan sonra yine iyice anlayamayarak şimendiferin vakt-i hareketine daha iki buçuk saat kaldığından havanın yağmurlu olmasına rağmen Hamburg civarında meşhur Hagenbeck'in tesîs ettiği hayvanat bahçesini de bir görüp orada taâm etmeğe karar verdim. Dünyanın hemen bütün canbazlarına hayvanat-ı vahşiye-i vesâireyi satan bu cesîm müessesede hayvanatın envâi' muhtelfesi hâl-i tabîîde yaşıyor, fakat şimâlîden gelen beyaz ayılara mahsûs dağlar, kayalıklar yapılmış, arslanlar, kaplanlar etrafı geniş ve derin hendeklerle muhât bir yere salıverilmiş, deve kuşları oldukları yerde yumurtlayıp yetişiyor. Ve'l-hâsıl hepsi tamam-ı fen dairesinde besleniyor ve büyütülüyor.

Ren Vilayeti

Hamburg limanını görmek emeli rüfekâ ile birlikte Brehm limanını gezmekliğime mani oldu. Brehm'e günün ortasında yetişebildiysem de ancak bu güzel ve zarîf şehri bir dolaşmağa vakit bulabildim ve istasyonda kafileye iltihak edip Kavolonya şehrine gece muvâsalat ettik; yolda şimendiferdeki hissiyâtım pek gariptir. Hemen fâsılasız denilecek derecede birbirine yakın olan cesîm fabrikaların imâlathanelerin etrafı elektrik fenerleriyle gündüz gibi tenvîr edilmiş, ara sıra tâ kenarından geçtiğimiz bir dökümhanenin fırınları bir cehennem kapısı gibi açılmış ateş fışkırıyor, etrafında zebâniler gibi birtakım siyah mahlûkat gidiyor, geliyor, çabalıyor, uğraşıyor; simsiyah ve yüksek bacalardan hep alevler çıkıp gökleri tenvîr ediyor. Katarımız ise güyâ nihayetsiz bir yanar dağın içine sevkedilmiş de bu müthiş muhitten kendini tehâlis etmek istiyor gibi kendisi de ateşler püsküreerek alabildiğine kaçıyor, uçuyordu. Ancak âlem-i hayalde tasavvur edilebilen bu menâzir bir iki saat imtidâd etti ve bizi hayretler içinde bıraktı. Vestphalie yahut Ren vilayeti denilen bu kıt'a Almanya'nın en zengin ve en müterakkî yerleridir. Buraların servet ü ma'mûriyet fevkâlâdesi bir taraftan yeraltında bulunan gayet zengin ve mebzûl kömür madenlerinin ve diğer taraftan yeryüzünde akan ve mu'tad dereler ve

kanallarla memleketin cihet-i muhtelifesine merbût bulunan Ren nehrinin vücuduyla husûle gelmiştir.

Bu kıt'a ahâlisinin Cenab-ı Hak tarafından ihsân u ibzâl edilen bu tabîi servetleri uzaktan temâşâ etmekle kanaat etmeyip onlardan mümkün mertebe istifade etmenin çaresini ve vesâitini ihzâr ettiklerini beyâna hâcet bile yoktur. Almanya'nın hiçbir tarafında yollar, şimendiferler, kanallar, dere üzerindeki limanlar , iskeleler bu kadar kesîr değildir. Ren nehri üzerinde kayıklar, vapurlar durmamacasına gidip geliyor, sahil-i bahr ile içeriler arasında gayet dûn bir ücretle münâklâtı temîn ediyor. Büyük şehirler civarında çifte hat ile idare edemeyen demir yolları çok yerde yek-diğerine muvazî altı hat ile işletiliyor. Mütemadiyen yolcu ve eşya katarları birbirini takip ediyor, şehirler tevsi' ediyor. Birkaç hanelik köyler cüzü-yi bir müddet sonra cesîm birer şehir halini alıyor.

Kavolonya

Kavolonya'da altı gün kaldım. Almanların Dom, Fransızların Katedral dedikleri cesîm kiliseye nâzır olan otelimizden her sabah çıkarak başka başka cihetlere gider civar şehirlerdeki müessesât-ı sınâiyyeyyi temâşâ ederek akşama avdet ederdik. Gördüğümüz fabrikalardan bahsetmeğe kıyâm etmek nihayetsiz bir makaleye zemin açmak demek olacağından bundan dahi sarf-ı nazarla yalnız cesâmet ve intizâmıyla âlem-i sanayide birinci mevkiî işgâl eden Kurup fabrikasının ve cesîmet itibarıyla değilse de mamûlâtının nefâseti itibarıyla ondan geri kalmayan Arharet fabrikasının isimlerini zikretmekle iktifâ edeceğim

Kavolonya'da Almanların pek çoğu iyi Fransızca biliyorlar ve Fransızca mükelleme etmek husûsunda da asla taassub göstermiyorlar. Bazı dükkanların üzerinde Fransızca levhalar hatta nakşedilmiş küçük Fransız bayrakları bile gördüm.

Kavolonya mihmandarlarımızdan biri bu hususta şöyle idare-i kelâm etti: "Buraları vaktiyle Fransa idaresinde bulunduğu zaman daire-i kralîye çatgın bazı sefih papazlara me'kel olmuştu. Buradan yalnız para çekerler memleketin imârını düşünmezlerdi. İnkılâb-ı kebîr vukûa gelince cumhuriyyun gelip papazları kovdular, biraz yüzümüz güldü, arkasından Napolyon Bonapart geldi. Şimdi gördüğünüz gayet mükemmel yolları inşâ etti, cedveller açtı, memleketimizi imâr etti, bütün kalbimizle Fransa'ya merbût idik. Napolyon'un sükûtundan sonra bir asır evvel memleketimiz Prusya'ya ilhâk edildi, yeni efendimiz aç ve zûkûret idi. Bize iyilik etmek şöyle dursun, onlar bizim avucumuza bakıyorlardı, biz de onlara ısınamadık; halbuki 1870 muharebesinden sonra Almanya memleketimizi ihyâ etti, yavaş yavaş hissiyâtımız tebeddül etti şimdi Almanya'ya kemâl-i samimiyetle merbûtuz, büsbütün Alman olduk." Hemen harfiyen naklettiğim şu ifade bizim için ne kadar şâyân-ı ibret! Memleketimizde her biri birer âmâl-ı mahsûsaya hizmet etmek istiyor gibi görünen milel-i muhtelifenin ittihâdını temîn etmek, cümlesini hepimize karşı müşterek olan vatana kavviyen rabt etmek için vesait-i fevka'l-âdeye müracaat etmektense memleketin imârına çalışmak, herkesin ticaretini teshîl, kâr-ı kesbini, malını, canını temîn etmek her halde daha müesser bir çare olacağı me'muldur. Her ne denilirse denilsin, milel-i muhtelife-i Osmanîye zaten doğdukları, büyüdükleri Osmanlı toprağında rahat ederlerse burada rızklarını kolayca temîn ederler, sa'y u gayretlerinin semeresini idrâk edebilirlerse müzevirler tahrikât ve iğfâlâtına o kadar kolay kapılmayacakları âşikârdır.

(Maba'dı sonra)

Gerirî-zâde

C.6, S.32, s.675-702

PARİS MUSÂHABELERİ

Milletlerin ruh u hayatı maarif ile kâim olabileceğine artık şüphe edilemeyen bu asırda hükümetler evvel-be-evvel âhâlisinin tenvîr-i efkârı cihetine hasr-ı mesâî ediyor. Fakat halkın gözünü açmak, avâmı öğrenmeğe sevketmek, cahil kısmının merakını uyandırmak yalnız mektep açmak, hâce yetiştirmek ile vücûda getirirlip bitmiş olmuyor. Bizde de kâfî derecede değilse de iyi kötü mektepler var. Bizde de muallimler rahle-i tedrîslerinde talebe yetiştiriyorlar, bizde de halkı cehâletten kurtarmak için bir inhimâk, sathî bir inhimâk nümâyân. Fakat bütün bunlar memleketimizin dört köşesine nimet-i maarfi serpmeğe kâfî gelmiyor. Yine ahâlimizin bir kısm-ı mühimi okumak, yazmak bilmez, ahvâl-i âleme külliyen bî-gânedir; nice mektep görmüşlerimiz bile mâzisinden bî-haber; istikbâlinden bî-haberdir.

Hayat yalnız mektep denen binanın dört duvarı içinde, kitaplarda değildir. Hayat etrafımızda muhîtimizdedir. Muhîtimiz ne derecelerde mütefekkir olur, ne kadar çok esbâb-ı terakkî ihzâr eder ise hayatımız da o kadar parlak olur. Muhîtin efrâd-ı âhâli üzerine olan tesîrini inkâr kâbil midir? Bugün Avrupa şehirlerinde bile bu tesîr bir değildir. Bir kere Paris gibi her türlü esbâb-ı terakkî ve tekemmülü ihtivâ eden bir şehir ile Fransa'nın meselâ değil öyle ufak bir köyü, hatta Cannes gibi, Kalermanferran gibi, Monpeliye gibi vilayet-i şehirleri arasında dağlar kadar fark vardır. Birinin muhîti ne derecelerde vâsi‘ ve her türlü tetebbu‘ ve mütâlaaya müsaid ise diğerininki o kadar noksandır.[1]

---

[1] Sırası gelmişken şurada bir istitrâd yapmak isteriz. Maarif Nezâreti tarafından Avrupa'ya ikmâl-i tahsile gönderilen efendilerden bir kısm-ı mühimmenin Paris'te bulundukları malûmdur. Ahîren Nezâret-i celîle bu efendilerin yeni sene-i tedrîse ibtidâsından itiâren vilâyât fakültelerine naklini tensîb etmiş. Bu kararın memleketimiz için ne büyük bir ziyân tevlîd edebileceğini der-pîş mülahaza etmelidir. Bu kararın ittihâzına sebep olarak Paris'te bulunan bazı erbâb-ı irticâ ile münâsebette bulunabilecekleri veyahut bir menba‘-ı ilm ü irfân olduğu kadar bir merkez-i sefâhat u rezalet olan bu şehrin eğlencelerine kapılabilecekleri gibi fikirler gösteriliyor. Bunlar sahîh bile olsa talebenin cümlesine teşmîl edilmemelidir. Bu gibi harekât-ı nâ-marzîyede bulunanlar bi-t-tahkîk elde edilmeli ve yalnız bu gibiler hakkında bir karar-ı katî‘ ittihâz olunmalıdır.

Hele bu fark bir memleketten diğerine geçildiği vakit daha ziyâde göze çarpar. En derin yeri yüz metreyi geçmeyen âdetâ küçük ve ehemmiyetsiz bir kanaldan başka birşey olmayan ufacık bir Manş Denizi Fransa ile İngiltere arasına güyâ binlerce fersah 'umkunda bir çukur kazmış gibi iki tarafın 'âdât u ahlâkında, tarz-ı maişetinde, düşünüşünde, çalışışında zıddiyetler tevlîd etmiştir.

Muhîtin bu zenginliğini temîn eden vesaitten biri de müzeler, bâ-husûs tarihî müzelerdir. Bu makalelerde sırasıyla Paris'in, Lüksemburg, Louvre, Versay gibi müzeleri hakkında malûmât verdik. Geçen makalemizde Versay Sarayı'nı izâh etmiş, birkaç resim de neşreylemiştik. Bu sefer Versay resim müzesinden intihâb etmiş olduğumuz beş tabloyu neşrediyoruz. Bu resimler hep Fransa'nın ihtilâl-i kebîr zamanını musavverdir. Callet'in tablosunda XVI.Louis'nin, hilekâr değil fakat saf-dil çehresini görüyorsunuz. Namuslu, iyi kalpli bir zât olan Louis zekâsının nedreti, bâ-husûs hiçbir azm ü sebât sahibi olmaması yüzünden büyük felâketlere uğramıştı. Her akşam, sabahleyin yaptıklarına pişman olan, muhâtabına göre fikr ü mesleğini değiştiren, Neker ile buluştuğu vakit hürriyet-perver ve ıslâhât taraftarı, zevcesi Marie-Antoinette'in karşısında muhâfâzakâr ve müstebîd oluveren Kral nihayet giyotin üzerinde terk-i hayata sevkedilmiş, az zaman sonra Marie-Antoinette de aynı felâkete dûçâr olmuştu. Bu resimde XVI.Louis'yi Fransa krallarının kilisesinde icrâ edilen resm-i tetevvüclerinde büyük üniforma ile görüyoruz. Kralın ayağında beyaz satenden kısa bir pantolon, altın dökmeli ve kırmızı ökçeli kunduraları vardır. Elbisesinin kolları beyaz dantelalarla süslenmiş, yeşil renk kadifeden büyük bir mantoya bürünmüştür. Kralın elinde som altından 'asâsı, yanıbaşında yeşil kadife yastık üzerinde tacı ile kılıcı görünüyor. Diğer bir resmimizde Marie-Antoinette'i görüyoruz. Avusturya İmparatoriçesi Marie Terez'in kızı olan bu Kraliçe tâ küçük

---

Yoksa bir iki kişi yüzünden memleketimizin maarifine âtîsine kader-i dahli olablecek bir karara gidilmemelidir. Çünkü talebemizi Fransa'nın vilâyât-ı fakültelerine irsâl etmek –bu efendilerin geçen sa'yilerin hebâ olması, bir sene daha temdîd-i tahsillerine mecbûriyet görülmesi gibi mahzûrlar bertaraf– cahil kalmalarını temîn etmekten başka bir fayda tevlîd edemez. Bugün Fransa'nın vilâyât-ı fakültelerinin ne derecelerde acınacak halde olduğunu Fransızlar kendileri bile itirâf ederler. Zaten vilâyât gençlerinin itmâm-ı tahsil için Paris'e hücumları da bunu ispata kâfidir.

yaşından beri saraylarda büyümüş, yetişmiş ve kraliyeti Cenâb-ı Hakkın bir mevhîbesi gibi telakkiye alışmış olduğundan Fransa ihtilâl-i kebîrinin en birinci düşmanı olmuş ve zevcini Fransa ahâlisinden soğutmak için elinden geleni yapmış, nihayet facia bir âkıbete varmıştır.

Moller'in tablosu Perreur devrini ne güzel tasvîr ediyor. Memleket dâhili ve hârici düşmanların tehdîd-i istilâsı altında titremekte iken Fransa'nın mukadderâtını ellerine alan birkaç kişi selâmet-i umûmiye komitesi ve konvansiyon nâmları altında keyfî bir idare ihzâr etmişler ve ahâliyi dehşet içinde bırakmak sûretiyle memleketi müdafaaya sevk etmeğe çalışmışlardı. Memlekette serbestî ve meşrutiyetin temîn ve bekâsına karşı bir teşebbüste bulunanlar tabîî müttehim 'addolunabilirlerdi. Fakat bu serbestîyi temîne hizmet etmeyenler de şüphe telakkî edilmeğe başlanmış bu suretle birçok bî-çareler, bî-günahlar tevkîf edilmişti. İhtilâl mahkemeleri hergün yüzlerce mevkûfîni giyotine gönderiyordu. Bunlar arasında kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar da vardı. Moller bu havf u dehşeti tablosunda pek güzel irâe etmiştir. Vinchor'un resmi memleketi düşmanlarına karşı müdafaa için halkın nasıl meserretler, sevinçlerle gönüllü yazıldığını irâe ediyor. Davide'in tablosu Fransa'da serbestînin temîni için Ropespierre ve Danton ile birlikte çalışarak büyük hizmetler ifâ eden Mara'nın metresi tarafından banyoda iken vurularak terk-i hayatını musavverdir. Bu tablonun bir aynı da Brüksel müzesinde teşhîr edilmektedir.

İşte bu tablolar Fransa'da ihtilâl-i kebîr zamanında sırasıyla irâe ve temsîl eden birer canlı vesikadır. Versay müzesinde daha bu gibi tablolardan I.Napolyon zamanına, 3.Napolyon'un Cezayir Muhârebâtına, 1870 Muhârebesine aid olanları da vardır. Böyle bir müzeyi ziyarete gelenlerin bu tablolardan ne kadar istifâde edeceklerini bir kere tasavvur etmeli. Bu tablolar tarih hakkında derin tetebbuât ve tedkîkât icrâ edenler için istifâde-bahş olduğu kadar avâm için de fayda temîn eder. Bu cihetle dersaadette tertîbi mutasavver olan Millî Müzemizde de mümkün olduğu

kadar bu noktaya riâyet edilerek ecdâdımızın şanlı safahâtını musavver tablolar tedârikine himmet edilmesi muhîtimizin seviye-i irfan u idrâkını yükseltmek için en musîb bir tedbirdir.

Paris – Haziran

Faik Sabri

C.6,S.33,s.755-760

İNGİLTERE'DE

İngiltere Medeniyeti

Memleketimizde Avrupa Medeniyeti denilince hemen gözümüzün önüne Fransızlar ve onların ahlâk u âdâtı, tabiat u meşrebleri tecellî edivermesi bizde artık âdet hükmüne girmiştir. Biz Avrupa medeniyetini yalnız Fransa perdesi arkasından seyre alışmışız. Her hususta onları taklîde yelteniyoruz. Fi'l-hakika ekseriyetimizin en ziyâde itilâf kesbedebildiği lisan Fransızca olduğu gibi en çok gidip gördüğümüz yer Fransa ve kendi muhîtimizde en çok tesâdüf ettiğimiz ecnebîler de Fransızlardır. Son zamanlarda Almanlar rakipleri Fransızlardan ziyâde bizimle istînâsa başladılarsa da bu takarrüb henüz kâfî derecede değildir. İşte bizi yalnız Fransa medeniyetine celb ü cezb eden bu sâikalardır ki Avrupada başka medeniyetlerin mevcudiyetinden bizi bî-haber bıraktırıyor. Fransa medeniyeti yanında daha eski ve daha metin bir İngiliz medeniyeti ile her ikisini de geçmeğe başlayan az zamanda aralarında hesapsız fâsılalar bırakacak olan bir Alman medeniyetinin parlak safahâtından bizi bîgâne kılıyıor. Madem ki garb medeniyetine muhtacız bu halde garbde tesâdüf edeceğimiz bütün medeniyetleri tedkîk ile bizim ahlâk ve husûsiyetimizi en muvâfık olanı ile imtizâca çalışmalıyız.

Bu üç medeniyetin üçünü de gördüm, ve üçünü de tedkîk ettim. Bize en yakın olanının İngiltere medeniyeti olduğuna kanaat kesbettim. Yazık ki en az tanıdığımız memleket de İngiltere, en büyük dostlarımız oldukları halde, ahlâk ü âdetleri ve meşrebleri hakkında en az malûmâtımız olan kavim de İngilizlerdir.

İngilizler faâl bir kavim değil, biz de faâl değiliz. Fakat onları kurtaran, onlara saadet-i hakîkiyeyi temîn eden şey metânet-i ahlâkiyeleridir. İşte bize de lâzım

olan budur. Biz, Osmanlılar, şimdiye kadar ahlâkımızın, âdâtımızın safvet ü nezâhetiyle yaşadığımız cihetle Avrupa medeniyetinin âguş-ı ihtirâmını açacak yol ancak muhâfaza-i ahlâk tarîkidir. Bu numûne-i fazîleti de Avrupada yalnız İngiltere'de bulabiliriz.

İngiltere toprağına ayak basar basmaz daha ilk kademede nazarınıza çarpacak şey aile muhabbeti, aile hayatı, aile eğlenceleridir. Görürsünüz ki bir İngiliz işini gücünü bitirir bitirmez evine can atıyor, zevcesi ile çocukları ile birlikte mümkün mertebe ziyâde bulunmağa gayret ediyor. Aile babalarını, ana yavrularını müşfik âğuşlardan uzaklarda sürünmeğe sevkeden gazinolardan, kafe-şantonlardan, lokantalardan, meyhanelerden ortada eser yok... Kaldırımlar üzerinde birçok mesafeler işgâl eden birahane masalarını, apesnet kadehleri, bira bardakları önünde gözleri dönmüş adamları ve bütün bu sefâletler arasına daha müthiş emrâz-ı ictimâiyye tohumları serpen kaldırım dilberlerinin çantalarını sallayarak bellerini kırarak, etrafa tebessümler saçarak geçişlerini İngiltere'de göremezsiniz... Karnınız mı aç..İşte eviniz.. Zevceniz, çoluğunuz çocuğunuz size muntazır; yolcu iseniz indiğiniz otelde her şey var. Gidip yersiniz, hararetiniz mi var, işte bir bar, ayakta bir bardak limonata yahut bir bira içer, çekilirsiniz ve bardan içeri girdiğiniz vakit daha ilk nazarınıza çarpan şey duvara asılı bir levhadaki şu sözlerdir. " On altı yaşından aşağı gençlerin bu bara girmesi memnû'dur." Bunu okumakla meşgul iken görürsünüz ki yanı başınızda biraz kafayı tutmak isteyen bir ameleye, bar sahibi, üçüncü viski kadehini vermiyor; çünkü bu üçüncü kadehten o mes'ûldür. Bir müşteriye lüzûmundan fazla içki vermesi onun için dâimi-i mücâzâttır. Canınız mı sıkıldı, işte bahçeler... Şehrin hemen her tarafını kaplamıştır. Orada genç kızların 'afîfâne tenezzühlerini, çocukların oyunlarını seyreder, hava alırsınız. Ne size yan gözle bakacak bir kadına rast gelirsiniz, ne de sizden ufak bir iltifat bekleyene..[1]

---

[1] Senîn'de geçenlerde Ahmed Şerif Bey Kurbağalı Deremiz hakkında gayet muhikk bir makale yazmıştı. Bir diğer gazete de buna mukâbeleten bir bend neşretmiş, bunda dünyanın her tarafında böyle eğlenilir denmiş. Bana kalırsa dünyanın hiçbir tarafında Kurbağalı Dere'deki gibi eğlenildiği yoktur. İngiltere'yi bir tarafa bırakalım, Paris'te bile –karnaval günü bulvarlar müstesnâ olmak şartıyla (zaten böyle günlerde kendini bilenlerin öyle yerlerde işi yoktur.)– Kurbağalı Dere'deki gibi eğlenilen bir

Canınız daha uzunca bir cevelân mı istedi. İşte memleketin her tarafına sokulan trenler, sahilin her girintisine seferler yapan küçük vapurlar. Sıkılmayınız, üçüncü mevki bileti alınız. bu kadife döşeli üçüncü sınıf vagonlar herhalde Fransa –bâ-husus şimâl hattı üzerindeki– trenlerinin ikinci sınıfından daha temizdir. Bundan başka vagonda tesâdüf edeceğiniz halk üstü başı temiz adamlar, sade, zarîf giyinmiş kadınlardır. Vapurlardan büsbütün mevki gürürltüsü kaldırılmıştır. Her tarafta fiyat birdir. Arzu edersenz güvertede otururşunuz, üşürseniz kamaraya inersiniz. Bu kumpanyalar yazın her gün teferrüc seferleri tertîb ederler; meselâ South-tempthon'dan hareketle Vayt adası etrafını devr için –ki sekiz saat süren bir yolculuktur– gidip gelme bilet iki buçuk şilindir. On altı kuruş kadar bir şey. Aile hayatını böyle bir vapurda da görürsünüz. Küme küme ayrılmışlar, ufak sepetlerle yiyecek getirmişler. Güle eğlene yiyorlar. Bu vesâitten mâ-adâ tramvaylar, tenezzüh arabaları da vardır. Bunlarda da fiyat pek ucuzdur.

Ben İngiltere'yi tarîf ve tavsîf için Londra'yı misâl tutmuyorum. Burası bir pây-i tahttır. Orada her cins adama rast gelirsiniz. İngiliz halkını orada anlamak güçtür. Ben size vilâyet şehirlerinden bahsediyorum. Bu şehirlerin nezâfetini, intizâmını Fransa vilâyet şehirleriyle mukâyese ediyorum. İngiltere'de öyle birbirleri üzerine çıkmış kat kat evler göremezsiniz. Bütün evler iki katlıdır. Hemen hepsi aynı biçimde, aynı modelde. Bu şekl ü model yalnız bir sokaktan diğerine geçilince değişir. Her evin önünde yeşil bir bahçe. Böyle bir bahçe evin arkasında da vardır. Alt katta bir salonun be-heme-hâl çıkıntısı ve müdevver bir penceresi olacaktır ve be-heme-hâl bu pencerenin arasından üç ayaklı bir masa üzerine konulmuş bir saksı ve çiçekler göreceksiniz. Salonunda böyle saksılı olmayan eve belki ancak yüzde bir tesâdüf ettim. Bütün girip, çıktığım, gördüğüm evlerin tarz-ı tertîbi, tefrîşi hemen hemen bir gibi. Bütün bunlar İngilizlerin ne kadar intizâm-perver , bâ-husus kaideye riâyeti sever adamlar olduğunu gösteriyor. Yemek, içmeğe gelince İngilizler az fakat

---

tenezzüh mahalli bilmiyorum. Öyle bir yer ki insan orada kendi hasmını, akrabasını görmeğe tahammül edebilsin.

sık yiyorlar. Günde beş defa aile erkânı sofra başında toplanırlar. Efrâd-ı aileyi bir araya getirmek için iyi bahâne değil mi? Sabah kahvaltısı alafranga yedi ile sekiz arasındadır. Bunda sütlü çay içilir, yumurta, balık, tereyağlı ekmek yenir. Öğleden sonra saat birde yemek ekseriyâ çorba, et, haşlanmış sebze, tatlıdan mürekkebdir. Saat beşte çay ve tereyağlı ekmek yenir. Gece yatmazdan evvel supe makâmında gâh çorba, gâh çay, kuru et yenerek yatılır. Sofrada sudan başka içki görmezsiniz.

İngiltere şehirlerinde –hatta köylerinde– nazarınıza çarpan en güzel binaları sorunuz. Size bunların mektep ve kütüphane olduğunu söylerler. Newforest dedikleri bir ormanda geziyordum. Fersahlarla mesafe işgâl eden bu çam ağaçları ve çayırlıklar arasında çiftlikler, köyler serpili idi. Cadnom köyüne girer girmezden evvelâ zarîf, şık bir bina gözümüze çarptı. Ne güzel ev diye yaklaştım. Kapısının üzerinde "Mekteb-i İbtidâî" sözlerini okudum.[1] Okudum da bir de benim elif-bâ'yı öğrendiğim Ayazma Mahalle Mektebi gözümün önüne geldi. Burası kır ortası, orası bizim pây-ı tahtımız, düşündüm. Halâsımız ancak burada maarifi böyle her kapıya, her eve sokabilmekte.

Muhterem karie ve karilerime bir misâl göstermek isterim: Lâkin ben bu misâli büyük şehirden alacak değilim: Poole İngiltere'nin cenûbunda kendi isminde gayet girintili çıkıntılı bir limanın nihayetinde eski ve unutulmuş bir balıkçı köyüdür. Unutulmuştur, çünkü yanıbaşında ancak yetmiş senelik bir hayata mâlik olan Böurnemouth şehri mükellef bahçeleri, muhteşem binaları, şairâne mevkiî ile bütün ehemmiyeti kendine celbetmiştir. Poole o sakin köşesinde eski bir İngiliz köyü olarak kalmış, fakat maariften, medeniyetten o da hissesini almıştır. İspatı: işte neşrettiğimiz resimler. Biri bu köyün bir caddesini gösteriyor. Buradan elektrikli tramvay geçiyor. Diğerleri bahçesi, mektebi, kütüphanesidir. Mektep ile kütüphane

---

[1]South-tempthon'da İnâs-ı İbtidâiye mektebi ile Zükûr-ı Rüşdiye mektebini ve Darü'l-Fünûn'unu ziyarete muvaffak oldum. Bu mekteblerdeki müşâhedâtım ve tedrîsât hakkında başka bir makalede malûmât vereceğim.

binasına dikkatle bakınız. Böyle müessesât-ı medeniye bizde nadirdir. Bu kütüphanede on bin cilt kitap, her türlü gazete ve risâle var. Kütüphanenin kapısı herkes için açıktır. Bundan başka şurasını da göz önüne getiriniz ki içerideki hâfız-ı kütüb sinek avlamakla meşgul değildir. Çünkü erbâb-ı müracaat lüzûmundan fazladır bile.

Poole'un kütüphanesi yine bir şey değil. Cevelânlarımdan birinde South-tempthon'un 30 mil şarkında Saliburi nâmıyla topu topu otuz evden mürekkeb bir köyde mektebin karşısında bir kütüphane gördüm. İşte biz de böyle en ufak köyümüze kadar maarifi sokmağa çalışmalıyız. Bize hayat bahşedecek sâik –daima tekrar edelim– maariften başka bir şey değildir.

İngiltere
Faik Sabri
C.6,S.34,s.839-845

İNGİLTERE'DE

Vüs'ati nüfusunun kesreti ile dünyanın en birinci şehri olan Londra İngiltere'nin ne kadar karanlık, ne kadar gürültücü ve yorucu bir şehri ise bu vâsi' adanın cenûb sahiline serpilmiş olan Fulkasitan Brayton, yazın yüz binlerle halka sayfiye-gâh teşkîl eden ve deniz hamamlarıyla meşhur olan şehirler de o kadar palak, o kadar âsûde ve sakin birer istirâhât mahallidir. Pikadelli'nin dâimi bir faaliyet gösteren cûş u hurûşundan kurtulup da deniz kenarına çekilenler Londra'nın sisli semâsına mukâbil burada âdeta bahr-ı sefîdin semâ-yı kebûd fâmını bulurlar. Hele bu şehirler içinde "Sayfiyeler Kraliçesi" denilen Brayton Manş denizinin gâh sakin, gâh haşîn dalgalarına sînesini açan koycuğu, temiz çakıl taşlarıyla döşenmiş sahili, latîf manzaralı bahçeleriyle en ziyâde mazhar-ı rağbet olan bir yerdir. Bu cihetle yaz, kış hemen her mevsimde buradan zâirin eksik olmaz. Pazar günleri Londra'dan binlerle erbâb-ı teferrüc gelir. Şimendifer kumpanyaları ahâliye suhûlet olmak üzere böyle günlerde husûsî trenler çıkarır ve 'azîmet-i 'avdet âdeta yok pahasına bilet vererek halkın rağbetini tezyîde hizmet ederler.

Şurası garip ki zâirin arasında ecnebîye pek az tesâdüf olunur. İngiltere Avrupayı dolaşanlarımızın tarîk-i ziyaretlerinden ekseriya hariçte kalır. Zaten en ziyâde seyahat eden, gezmeyi seven kavim İngilizlerdir. Bu cihetle meselâ: İsviçre'de, Fransa'da, Almanya'da birçok İngiliz'e tesâdüf olunur da İngiltere'de İsviçre'li, Fransız, Alman seyyâhı pek az görülür. İşte bu hal İngiltere şehirlerinin şahsiyet ve husûsiyetlerini muhafaza etmelerinde başka bir 'âmil daha teşkîl etmiş oluyor.

Fransa'da, Belçika'da deniz hamamlarıyla celb-i rağbet eden şehirler veyahut kaplıcalarıyla meşhur beldeler halkı cezb ü davet için gazinoların, kumarhanelerin vücûduna arz-ı iftikâr ettikleri halde İngiltere'nin banyo mahalleri ciyâdet havalarından, muhîtlerinin sükûnetinden, sahillerinin temizliğinden başka bir vasıta aramağa lüzum görmezler. Biyariç'te, Diyep'te, Ostand'daki gazinonun büyük kubbesi yeşil örtülü masaları üstünde yükseldiği halde Brayton gibi, İngiliz şehirlerinin önünde Manş denizine uzatılmış demir iskeleler üzerine mebnî pavyonlar en edebî ve ahlâki piyesleri vaz'-ı sahne eden mu'teber tiyatro kumpanyalarına güşâde bulunur. Berikilerde menfûr bir hırs uğrunda binlerce liralar avuç avuç serpilirken ötekilerde üç beş kuruş mukâbilinde halk bir ders-i ahlâk alır.

İngilizlerin mütenâsib ahlâkiyelerini tarîf ve tavsîf husûsunda mübalağa ettiğime haml olunmasın bu makalelerde bu bâbda kari'lerime bazı malûmât vermeğe çalıştım. Fakat emin olmalı ki hakikati, bu metîn adamların daha memleketlerine hatve-endâz olur olmaz her ecnebînin gözüne çarpan hakikatı tamamıyla izâh edememekten korkuyorum. İngiltere sokaklarında, velev 'amele velev fakîr hiçbir kimseye tesâdüf etmezsiniz ki yanınızdan geçerken size hafifçe temas etmiş olsun da derhal nazikâne bir "I am sorry" demesin. Bu cümleyi her yerde işitirsiniz. Bunu İngilizler, Fransızların pardonu mukâbilinde kullanırlar. fakat mana-yı lagvîsi af talebine ma'tûf değildir. "Müteessif oldum." demektir. Koca İngiliz, nezaket fevka'l-âdesiyle beraber, bilmeyerek istemeyerek yaptığı bir hareketten dolayı bir diğerinden af talebine kalkışacak kadar 'izzet-i nefsini yenmek istemediği için bu cümleyi sarfeder.

South-tempton'da iken bir zükûr-i rüşdiye mektebi ile bir inâs-ı ibtidâiye mektebini ziyaret etmiştim. Zükûr mektebinin sanayi kısmında sekiz on yaşındaki çocukların dest-i mahâretinden çıkmış işleri görerek mütehayyir kalmıştım. Biz böyle 'amelî cihetlere hiç ehemmiyet vermiyoruz. İçimizde yaşını başını almış olanlarımız bile başı sıkışınca bir yere bir çivi vurmağı, bir tahta parçasını yontmağı

bilemiyor. Ne aile babaları var ki en ufak işlerde beceriksizlik gösterirler. Böyle hep küçükten ihmâl edilmiş terbiyeler, talîmler vardır ki lüzûmsuz görülürler, halbuki hayatta çok faydaları vardır. İnâs mektebinde biçime dikişe verilen itinâ nazar-ı dikkatimi çarptı. Bizim kız sanayi mekteplerimizde en ziyâde nakışa ehemmiyet veriliyor. Fakat bir libâs üzerine işleme yapmazdan evvel o libâsı kesmeyi, biçmeyi, dikmeyi bilmelidir. İşte bu cihetler bu kız mekteplerinde talebâta numûneler vermek, kumaşlar kestirerek diktirmek suretiyle 'amelî olarak talîm olunuyor. Brayton'un da kütüphanesi ve müzesi mükemmel. Tarz-ı inşâsıyla şark, bâ-husus Hint usûl-i mimarîsini andıran bu binada her türlü menâbi-i ilmiye tevhîd edilmiş, biri halkın gelip orada çalışmasına mahsûs, diğeri evlere götürülecek kitapları muhtevî iki kütüphane, biri yevmî gazetelere diğeri haftalık ve aylıklara mahsûs iki kıraat salonu, tarih-i tabiîye, tabakaâtü'l-arza, ma'denîyâta aid müzler; resim sergileri... Ve'l-hâsıl muhîtin tezyîd-i irfânına aid vesâit hep bir araya getirilmiş. Hepsinden istifâde meccânen...

Brayton'un en cazibedâr yeri rıhtım boyudur. Üç kilometre mesafe işgâl eden bu rıhtım üzerinde bir tarafta yüksek oteller, süslü binalar, latîf bahçeler vardır. Orta yerde çimenlerle mestûr sahalar piyâdelere güşâdedir. Daha aşağıda tabiattan çakıl taşı döşeli sahil... Burada kanepeler, iskemleler mebzûldur. Yaz akşamları kanalın durgun suları arkasında kaybolan güneşi seyir için halk dolar. Bundan mâ-adâ rıhtımın sahil katında bizim belediye barakaları büyüklüğünde fakat daha temiz ve süslü kulübecikler vardır. Bunlar kirayla verilir. Hemen hepsi döşelidir. Şehirde evleri, otelde olanları gelirler. Bunları kiralarlar. Bu suretle aile vaktini sabahtan akşama kadar deniz kenarında geçirmiş olur. Çocuklar, gençler denize girer. Yaşlılar şems-siperli sandalyelere oturarak gazetelerini mutâlaa ederler. Hizmetçiler yemeği hazırlarlar ve kulübeciğin önünde bir tente altında öğle yemeği yenilir. Sonra, dalgaların hafif fışıltısı ile tatlı bir uyku kestirilir. İşte buraya tebdîl-i havaya gelenlerin zamanı böye geçer. Pazar günleri çarşı pazar hepsi uyur. Herkes evinde ailesiyle meşguldur. Öğleden onra rıhtımlar kalabalıklaşır. Kimi siyasî ve ictimâî,

kimi dinî konferansçılar kürsülerini sahile kurarak başlarına birçok halk toplarlar. Bu konferanslar hiçbir istifâde-i şahsiyeye müstenîd değildir. Nâtıka-perdâz halkın güşâyiş-i ezhânından tevsi‘ malûmâtından başka birşey düşünmez. O ya nefsini bu maksada hasredmiş yahut mensûb olduğu cemiyetten bu vazifeye tayîn olunmuştur. Bir defa küçük bir meydanda beş hatîbi birarada gördüm. Beşi birden başka başka mevzû‘lar üzerine nutuk söylüyorlar, yüzlerce halk başlarına toplanmış bunları dinliyorlardı. Birinin mevzuu "Sosyalizm" diğerinin ki "Ticarette esbâb-ı Terakkî" idi. Bir üçüncüsü müstemlekâttan bahsediyordu. Sokaklarına varıncaya kadar dershanesi olan ve efrâdı arasında bu gibi mesâil-i ictimâiyyeyi anlayacak, heves ve arzu ile dinleyebileceklerin adedi bu kadar ziyâde olacak derecede maarifi terakkî etmiş bulunan İngiliz kavmini tebcîl ve takdîr etmemek mümkün olmuyor. Yazık ki Avrupa medeniyetleri içinde en az tanıdığımız, en az tetkîk ve tetebbu‘ ettiğimiz İngiliz medeniyetidir. Halbuki birçok nikâtte bize en ziyâde temâs eden, ahlâk ve tabâyi‘mize, örf ve âdetlerimize en çok tevâfuk eden medeniyetin İngiltere medeniyeti olduğunu göz önüne alarak İngiltere'yi daha iyi tanımağa çalışmalıyız.

Faik Sabri
C.6, S.35, s.908-913

HALEB

Eski Yunanlıların "Halyun", İskender'in ahlâfî Selefukosların "Berea" tesmiye ettikleri Haleb şehri kırk asırlık tarih hayatıyla ne inkılâbât-ı 'azîme geçirmiştir! Âbidât-ı Mısrîyenin ifâdât ve şehâdâtına nazaran milâd-ı İsadan iki bin sene mukaddem mevcûd olan bu şehirde milattan dokuz asır mukaddem Asuriye hükümdarlarından İkinci –Almanasa– hadisât-ı cûye ma'bûdi "Hadâd" nâmına zebihaler takdîm etmiş; İskender'in ahlâkından Selefukosi Nikotor ehri, bir asır sonra İran hükümdarı Hüsrev ü Sânî tarafından yakılmak üzere, yezyîn ve tevsî' eylemiş, fakat bu ihtirâk Haleb'in tekrar, büyük ve meşhur, bir şehir halinde yükselmesine mâni olamamıştı. Maa-mâ-fih Haleb'in şimâli, Suriye'nin rakipsiz en büyük bir şehri halinde ispat-ı vücûd etmesi ancak rakîbi olan "Konserin" şehrinin harabîyet-i tammesinden sonra başlar. Haleb'in beş saat garb-i cenûbisinden, Hama şimendifer hattının pek yakınında şimdi ehemmiyetsiz bir köyden ibâret olan "Konserin" –kartal yuvası– beldesi Nikator'un "Hales" tesmîye ettiği şehrin hem ism-i kadîmi hem ism-i cedîdidir. Selefukosların İran hudûdunda bulunan meşhur şehirlerinden birisiydi. Hüsrev-i Sânî Haleb'i tahrîb ettiği zaman Kanserîn ahâlisi atmış beş yetmiş kıyye-i atîk raddesinde altın fidye vererek haleb'in tâ'lîne giriftâr olmaktan tahlîs-i giribân edebilmişlerdi. Ebu-Ubeyde Bin-El-Cerrah'ın Şam fütûhâtı sırasında Ayyad-Bin-Ganem idaresinde sevkedilen bir seriyye Haleb'i feth ve Kanserin'i tahrîb ettiği zamandan beri (961 milâdi ve 350 sene-i hicriiyesinde) kale-i müstesna olarak yalnız Rumlar tarafından zabtedildiği pek az bir müddet istisnâ edilirse Haleb, bir daha başka bir dinde hükümet eline geçmemek üzere İslâm olmuş, ve o tarihten sonra hükümet-i İslâmiyeden başkası burada hükümrân olmamıştır. Salbiyan akınlarında Haleb şehri, müstahkem kalesiyle, istlâdan masûn kalmış, ve bi'l-akis Salbîlere karı olan hücumlarda mühim bir mevki ihrâz etmişti. Maa-mâ-fih "Kanserin" Ebu-Ubeyde'nin tahrîbinden sonra tekrar vücûd bulmuş, mülük-i Emevîye zamanında valilere mukarr olmuş, bir aralık devlet-i Hamdâniyeye de mukarr olarak iktisâb-ı ehemmiyet etmişti

Nihayet mülûk-ı Selçukîyeden Taceddullah dördüncü asr-ı hicrî ibtidâlarında Kanserin'i kâmilen yahrîb ettikten sonra Haleb şimâli Suriye'nin rakipsiz en büyük bir şehri kalmıştır. Zaten Kanserin tahrîb edilmezden mukaddem üçüncü asr-ı hicrî ibtidâlarında Nikafur'un Haleb'i muhâsarası sırasında Kanserin ahâlisi Haleb'e hicret etmişlerdi; Kârvân tarîkinin Kanserin'den Haleb'e intikâli Haleb'in her türlü hücumlara mukâvim olan müstahkem kalesi maddi tahriplerden ziyâde helâk u inkırâzına bâdî olmuştu.

Haleb idare-i Osmanîyeye dahil oluncaya kadar muhtelif hükümetlere tâbi olmak suretiyle inkılâbât-ı siyasiye-i müteaddîde geçirmiştir; Devlet-i Abbasîye'nin inkırâzıyla tevâif-i mülûk teşekkül eylemeğe başladığı zaman bütün memâlik-i İslâmiye'de olduğu gibi Haleb dahi ömr-i siyâsiye nazaran bir günlük denilecek kısa ve devamsız hükümetlerin taht-ı istilâsına girmeğe başladı. Bazen olurdu ki aynı bir haneden erkan miyânında tegallüb edenler diğerlerini hal' ederek cânişîni olurlardı. 336 sene-i hicrîyesinde (948 milâdi) Hanedân-ı Hamedâniyeden birisi Haleb'de kesb-i istiklâl etti. 376 senesinde (988) Halebliler Mısır'da icrâ-yı hükümet eden Devlet-i Fâtimîyeye arz-ı inkıyâd ettiler, ve Ma'zeddulla'nın mahdûmu "El-Aziz" burada hükümrân oldu. 414 senesinde (1024) Beni Merdasiler Haleb'e müstevlî oldular ki bunlar aslen Arap ve "Beni Kilâb" kabilesine mensup idiler. 479 sene-i hcrîyesinde (1088) –Musul'da icrâ-yı hükümet eden– Akabeti hükümeti bunların hükümetine nihayet verdi. Fakat burada üç sene sonra mevkiini Selçuklulara terketti. Burada icrâ-yı hükümet eden Selçukî hüümdarları Aksungur, Tutuş, Rıdvan (Tutuş'un oğlu) ve Sultanşah –ki Alparslan'ın biraderidir– olmuşlardır. 510 senesinde (1117) "Beni Aratek" hanedanından –ki Mardin'de icrâ-yı hükmederlerdi. İlgazi Haleb'i feth ve Kral Bodovin zamanındaki Ehl-i Salîbler hücumuna karşı müdafaa etmiştir. İhlâfından "Timurtaş" zamanındaki 142 milâdi ve 417 hicrî Haleb Salibun tarafından şiddetli hücuma dûçar olarak uzun müddet mahsûr kalmış ve Salibuyun'a kapılarını güşâde ederek bir raddeye gelmişken vürûd eden kuvve-i imdâdiye

sayesinde hülâs olmuştur. Maa-mâ-fih Timurtaş Salibiyun'un mütevelli hücumlarına karşı zaafını hissettiğinden ertesi sene mülkünü Musul'da icrâ-yı hükümet eden "Aksungur Bersekî" ye terketmiştir. Üç sene sonra Aksungur'un oğlu Mesud zamanında "İmâdeddin Zengi" Haleb'i istilâ etmiş ve 577 (1183) senesine kadar yeddinde muhafaza eylemiştir. Bu tarihte Haleb hâkimi İkinci Zengi Haleb'i Selahaddin Eyyûbî'ye terk etmiş ve Haleb Hûlagu'nun hücumuna kadar Eyyûbîler yeddinde kalmıştır. 657 hicrî (1260 miladî) bu tarihte Mısır'da icrâ-yı hükümet eden Memlûklar Haleb'i zamîmen memâlik etmişler ve 1571 sene-i milâdiye yani 922 sene-i hicriyesinde Sultan Selim'in "Mercidabık" muharebesine kadar yeddlerinde bırakmışlardır. Sene-i mezkûre Recebinin yirmi üçüncü günü Mercidabık'ta vukûa gelen muharebede Memlûkların son hükümdarı Sultan Gavri maktûl ve Haleb de ol tarihten beri Hükümet-i Osmanîye yeddinde medîd ve esaslı idareye nâil olmuştur.

Haleb tarih-i Osmanîde mühim bir hadisenin mehd-i zuhûru olmak üzere de haiz-i nisâb-ı itibârdır. Sultan Selim Haleb'i fethettiği zaman cami-i kebîrde kıraat edilen hutbede hatîb "Hâdimü'l-haremeyn-üş-şerefeyn" ünvân-ı celîl-üş-şanını hükümdar âlî-tebâre izâfe etmiş, hükümdarân-ı Osmanînin bu sıfat-ı celîleri ilk evvel Haleb'de ve Haleb'li bir hatîb tarafından tertîl ü tevcîh edilmişti.

Haleb'in düçâr olduğu tahavvülat ve inkılâbâtın bir kısmı da inkılâbât-ı arzîyedir: Suriye kıtası cenûbunda bahr-ı Lut ile Havran dağlarının şimâlinde, Antakya ve Amik gölleriyle Toros dağlarının pek güzel göstereceği vechle bürkânîdir. Burada bulunan şehirlerin kaffesi zelzelelerden her zaman az çok musâb olmuş, buradaki cesîm ve ma'mûr merâkiz-i medeniye şedâid-i zelzeliye ile mahv u nâbûd olmuşlardır. Antakya, Haram, Ma're kazaları dahilinde bulunan cesîm harabeler, Balbak ve Tedmir harabeleri tedkîk olunursa zelzelelerin burada ne büyük roller oynadığı tezâhür eder. İşte Haleb şehri dahi mevki-i tabîîsinin icâbâtı olan seyrân-ı terakkîsinde bu afet-i mühlike yüzünden dûçâr-ı tevâkkuf ve hatta çok

kereler, tekrar i'tilâ etmek üzere, dûçâr-ı inhitât olmuştur. Haleb'in telefât-ı azîme ve hasârât-ı cesîmeyi mucîb olan nâ-mütenahi zelzeleleri arasında tarihin kaydettiği en meşhurlarını –muhtelif muahezelerden toplayarak– ber-vech-i âti kaydediyorum. 508 ve 532 hicrî (1114 ve 1139 milâdi) tarihlerinde Haleb şiddetli zelzelelerle harâb olmağı müteakip Kral Bodin tarafından muhasara olunmak felâketine de ma'rûz oldu; fakat her iki gaileyi de def' ederek tekrar, ma'mûr ve müterakkî yükseldi. 564 tarih-i hicrîsindeki (1170 milâd) zelzelenin tesirât-ı müthişesini izâle için Nureddin Zengi'nin himmet-i âlîyesi yetişti: Nureddin Zengi şehri ve kaleyi tekrar inşâ ve tezyîn etmek suretiyle Haleb, tarih-i hayatında büyük bir mevki tutmuştur. Elyevm kale içinde bulunan minareli caminin Nureddin tarafından inşâ edildiği harabesinin kapısı üzerinde muharrer yazılardan anlaşılıyor. Kalenin orta tarafındaki cami şerîfi ise 563 senesinde "Ebu'l-aksâm Mahmud Berzengi İbn-i Aksungur"un binâ ettiğine civarındaki yazılardan müstebân oluyor. Kalenin medhalindeki ebnîyenin ise Mülk-üz-Zâhir tarafından 605 tarihinde (1209 milâdi) binâ edildiği yüksek binanın etrafındaki yazılarda mukarrerdir. 655 tarihinde (1260) Haleb zelzele-i musîbetlerinin yanıbaşında bir diğer musîbet daha giriftâr olmuş, Hulâgu tahrîb edilmişti. Yirmi sene sonra Mongollar tarafından ikinci bir tahrîb ü gârete giriftâr olmağa rağmen zengin ve cesîm Haleb tekrar hayat buldu. 'Azamet-i sâbıkasını istiâde etti. Memlûklar zamanında şimâlî Suriye'nin pay-i tahtı idi. 801 tarihinde (1400) Timur Haleb'i tekrar tahrîb etti; fakat Haleb bu sadmeye de mukâvemet ederek muhâfaza-i mevcudiyet eyledi. İdare-i Osmanîye Haleb'i asırlarca müddet-i esîri olduğu teşevvüş-i siyâsiden kurtarmışsa da musîbet-i 'azamâsı olan zelzel bu güzel ve ma'mûr şehri vakit vakit ziyaretten hâlî kalmamıştır. Haleb onuncu asrın rub'-ı evvelinden beri nâil olduğu idare-i Osmanîye sayesinde fi'l-hakika müreffeh ve müterakkî bir hayata dahil olmuş, birkaç senelik mevkût hükümetlere bedel kuvvetli ve devamlı bir hükümetin yedd-i tedbîrinde kalması hududunu tevsi' nüfusunu tezyîd etmişti. On üçüncü asr-ı hicrîde nüfusu üç yüz bine bâlig olmuş, Haleb evc-i terakkiyâta vâsıl olmuş idi. Fakat 1238 senesinde vuku' bulan zelzele yüz elli bin nüfusun telefine bâdi olmuş idi. Daha evvel 1234 tarihinde vuku' bulan zelzeleyi müteakip ve iki sene sonra bir de veba musallat olarak telefât-ı külliyeyi

mûceb olmuş idi. 1244 tarihinde tekrar zelzele oldu, fakat o sırada burayı merkez-i ittihâz eden Mısırlı İbrahim Paşa imâr ederek Haleblilerin derd ü felaketine hemsaz oldu; ve lehu'l-hamd bu son defa telefât u hasarât-ı külliyeyi mûceb olan zelâzel-i arziyenin sonuncusunu teşkîl etti.

Fakat büyük vücutlara has olan büyük dertler, Haleb'i pençe-i kahrına almaktan yine hâlî kalmadılar: Süveyş Kanalının güşâdı hadisesi Haleb için büyük bir darbeydi. Haleb, asırlarca müddet şark ile garbın Hindistan ve Irak ile Avrupanın güzergah-ı ticarîsinde ahz-ı mevki eden Haleb, kanalın güşâdıyla bu imtiyâzından mahrûm kalmış, sükûta, tedennîye mahkûm olmuş idi. Bir aralık Haleb nüfusunun seksen bine kadar tedennîsi bu vak'anın Haleb tarih-i hayatında ne mühim bir tesir yaptığını vâzıhen ispat eder.

Maa-mâ-fih milyonlarca bâdiye nişînânın cevelân-gâhına en yakın bir merkez-i medeni olmak, her rekabete, her darbeye rağmen mühim bir merkez-i ticarî, bir merkez-i sınâî ve gittikçe mütezaid bir merkez-i zirâî sıfatını hâiz bulunmak dolayısıyla Haleb mücadele-i hayat, mücadele-i bekâ ve terakkî yolunda yine muzaffer, yine galip geldi; terakiyât-ı umûmiyesiyle Haleb şöhret-i sâbıkasını, mevkîi kadîmini muhafazaya sâ'yidir. Haleb için son ümid-i terakkî olan Bağdad hattı az daha Haleb'i büyük bir felâkete ma'rûz kılıyor idi; fakat münevver Haleb tehlikeyi keşfetti, ve hakkını müdafaa etti: şimdi Bağdad hattına bir şube hattıyla merbût olduğu gibi İskenderun'a da yakınlarda bir şube ile merbût olacak, önünde vâsi' bir saha-i muvaffakiyet ve terakkî iftitâh edecektir. İskenderun limanının inşâsından sonra da Haleb için yeni bir devr-i terakkî meftûh olacak ve Haleb Hindistan tarîk-i kebîri üzerinde bulunmak imtiyâzını kısmen istirdâd edebilecektir. Fikrimce Balkanlar hadisât u tebdilât-ı âhiresi Bağdad hattının mahrecini Haydarpaşa'dan İskenderun'a hemen kâmilen tahvîl etmiş, binâen-aleyh Haleb de bu

mahrecin mühim ve zengin bir deposu halini kesbetmek istidâdını daha ziyâde kazanmıştır.

Şimdiki kuyûd-ı resmîye Haleb nüfusunu 120.111 kişi olmak üzere kaydediyor burada bi't-tab ecnebiler ile yabancılar ve birtakım gayr-ı muharrernüfus dahil olmadığından Haleb nüfus-ı hâzırası herhalde yüz elli bini tecâvüz eder. Hergün munzamm olan ebnîye-i cedîde Haleb'in istikbâlde mühim bir ma'reke-i iktisadîyeye hazırlandığını gösteriyor, fakat bu ma'reke-i iktisadîyenin baş kahramanları arzu ederim ki biz şarklılar olalım. Haleb'in mevki-i ticarîsi pek erken zamandan beri Fransız ve Venedik ticarethanelerinin burada teessüsünü icâb etmiş idi. On altıncı asır sonlarında bunların eserine İngilizlerle Hollandalılar iktifâ ettiler idi. Bu kadar vesâit-i nakliyeden sonra Haleb yerlileri ve 'ale'l-umûm şarklılar açık gözlülük etmezlerse pek parlak bir âtı vaad eden Haleb saha-i iktisadîsi ecnebilerin yedd-i istilâsına geçecektir. Onun için fikirleri fikrimin bir ma'kesi, bir diğer "beni" olan "Ahmed Tevfik" Bey'in Tanîn'deki mektuplarında yazdığı tavsiyeleri ben de Haleb şebâb-ı münevverine tekrar ederim: Sa'y u gayret, faaliyet-i müteceddidâne ve müterakkîyâne! ve burada tarih-i hayat-ı sâbıkasını çizdiğim Haleb hayat-ı hâzırası için de o mektupların kırâatini tavsiye ederim.

Nasıriye

Bedii Nuri

C.8, S.48, s.936-941

SOFYA'DA[1]

Nisan-Mayıs, 1913

Müşâhedât ve Tahassüsât

Buraya getirildikten iki gün sonra bir ihtiyât-ı sıhhî olmak üzere konulan karantinadan dolayı on gün kadar hotellerde mahsûr kaldık. Bu şekli büsbütün yeni muhâsaradan kurtulur kurtulmaz dimağımda ilk duyduğum emel, şehri gezmek ve – kâbil olabildiği kadar– Bulgarların ruhunu, millî ve ictimâî hayatını tedkîk ve tetebbu‘ etmek oldu...

Evvelâ şunu itirâf edeyim ki Sofya'yı hiç de ümit ettiğim derecede ma‘mûr ve pür-ihtişâm, muntazam ve muazzam bulmadım. Değil Bükreş'e; Selânik'e ve İzmir'e nisbeten bile büyüklük ve güzellik cihetlerinden çok geri. Eğer parkeli kaldırımları, güzel ve temiz birkaç geniş caddesi ile elektrik tramvayları ve elektrik tenvîrâtı olmasa Bulgar pay-i tahtına ibtidâî bir şehirden başka bir şey denilemez.

Caddelerde, sokaklarda gezerken kendimi garb ile şarkın medd ü cezir mütemâdîsi içinde bulunuyorum zannettim. Fi'l-hakika elektrik tramvayları ile süslenmiş temiz ve geniş caddeleri, aynı seviyede olmamakla beraber epey muntazam ve büyük binaları ile bir Avrupa, bir garb memleketinde yaşadığınızı anlar

[1] Bir seneyi mütecâviz bir zamandan beri yazılarından muhterem kari ve karielerimizin mahrûm kaldığı Raif Necdet Bey'in yakında intişâr edecek olan (Üfûl) nâmındaki eserinin "Sofya'da..." ünvanlı müheyyic ve pür-inkilâb bir kısmını bu eser-i muazzamın intişârından evvel karilerinin pîş-i nazar-ı iştiyâkına arz eylemeğe muvaffak olduğundan dolayı "Resimli Kitab" mesut ve müftehirdir. Milli heyecanlar ateşli intibahlarla mâl-â-mâl "Üfûl" muharirin Edirne muhâsarası esnâsındaki hatırât ve intibaatını ihtivâ ettiği için, kıymet-i edebiyyeden başka kıymet-i tarihîyeye mâliktir. Yakında hissî ve ictimâî mühim bir eser-i edebîye kavuşacaklarını şimdiden karilerimize tebşîr ederiz.. "Müdüriyet"

gibi olurken bir iki hatve ilerlemeniz, sağa dönmenizle toza veya çamura bi't-tab dar sokakları, mana-yı tavrında pür-işân bir fakr-ı umrân okunan küçük evleriyle kendinizi birden bir şark şehrinde bulursunuz! Evet,, yalnz iki hatve size bu fena tahavvülü göstermek için kifâyet eder. Lâkin bana bu tahavvül ne kadar cazip, ne kadar mûnis ve pür-füsûn görünüyordu... Hüviyetimi İstanbul sokaklarında bulunuyor vehmi ile sarmak ihtiyac-ı ruhiyyesi içinde bu tozlu yollarda dolaşmakta nasıl garip, nasıl anlatılmaz bir zevk duyuyordum..

Sofya'da garb ile şarkın cidden hâl-i mübârezede..Şehrin ruhunda şarklılıktan silkıinmek, garbe doğru ilerlemek için ciddi ve metin bir temâyül var. Fakat şarkta bir muannid çocuk gibi memleketin etiketine yapışmış, kolay kolay onu bırakmak istemiyor. Şarkın şu anane-i taannüdüne garb, muzafferiyetinden emin olanlarda görülen ince bir tebessüm-i istihzâ ile sanki gülümsüyor!.

Vadi-yi ömründe Bulgar pay-i tahtı daha çok mesafeler kat' etmeye mecbûr...Öyle zannediyorum on, on beş sene evvel gelmiş olsaydım, burasını âdi bir kasab şeklinde görecektim. Anlaşılıyor ki şehrin bugünki terakkîsi on beş senelik mesâinin mahsulüdür. Eğer bir müddet daha böyle vukûfla, ziyâdâr bir azimle çalışılırsa Sofya bir dereceye kadar tuvaletini 'umrân ve ihtişâmını ikmâl edebilecek...

Garbın, mütefevvik ve muzaffer, tebessümüne mukâbil, şehrin simâsında, simâ-yı millîyesinde nazar-ı tedkikten fırar etmeyen bir kabalık, bir bayağılık sırıtıyor. Ahâlinin çoğunda hâlâ bir çoban ruhu var.. Hiss-i bedâî-peresti pek az.. Modaya, ihtişâma, zerâfet ve sefâhate karşı sarîh bir temâyül de yok.. Anlaşılıyor ki Bulgar pay-i tahtı günü gününe moda şuûnâtını değil; lâkin millî hareketleri ictimâî cereyanları takip ediyor. Evet itiraf etmeli ve bu acı itiraftan derin bir hisse-i intibah

kapmalıyız, bütün vahşetleri, bütün kabalıkları ile beraber Bulgarlar cidden uyanık, çalışkan, cidden ideal sahibi vatanperver ve fedakâr bir millet...

Sınâatlarının ibtidâiliğine rağmen yerli emtianın ecnebi eşya ile azimkârâne mübâreze izleri hissedilen üzerlerinde yalnız Bulgarca yazılmış levhalar muallak mağazalar, pazar ve yortu günleri tamamen kapalı... Duvarlara yapıştırılmış ilanlarda, reklamlarda sade Bulgarca lisanı.. Meclis-i millîyenin karşısında İkinci Aleksandr heykeli bile millî bir şahsiyet iddiasında.. Bir an zâhiren Paris'in o muhteşem operasını andıran "Milli Tiyatro"da da Bulgarlığı benimsemek isteyen bir ahenk mahsûs.. Edîblerin, şairlerin hatta ressamların mihrâb-ı ilhâmı en çok aşk-ı vatan, aşk-ı milliyet ile ziyadâr...

Hâsılı nereye bakılsa, te'amîk-i nazar edilse Bulgarların mukaddes bir mabed gibi milliyete, vatana tapındığı görünüyor...Lâkin işte bu dindârâne perestiş, bu ateşli aşktır ki onlara zevk-i zaferi tattırıyor..
Bana Bulgarlar harbi nasıl kazandı! diye bir sual sorsalar cevabım pek, mûcez ve katîdir:
– Mekteplerle, husûsiyle ibtidâî mekteplerle...

En aşağıdan, en yüksek tabaka-i ictimâiyyeye kadar Bulgarlarla görüştüm.. Hepsinde müşterek bir his, müşterek bir fikir, müşterek bir ideal gördüm... İşte ihyâ, siyâsi ve ictimâî muhtelif tabakalar arasında bulunması tabîî kin ve tehevvür mazeretlerini imhâ eyleyen yeğane kuvvet, milli maksat etrafında ittihâd... Hiçbir Bulgar çobanına, hiçbir Bulgar kadınına tesâdüf edemezsiniz ki kalbi, tarihî heyecanlarla çarpmasın. Dimağûı küçükten beri ilkâ edimiş bir terbiye-i vatanîyenin lem'alarıyla parlamasın..Ah biz Türkler umûmiyet itibariyle tarihimizi bilmez, tarihimiz ile ruhumuz arasında samimi ve âteşin bir irtibât tesîs edemezken onlar, o

dünkü çobanlar, o tarihi bizden çok iyi biliyorlar; ve bu bilişlerden, ruhları için, bizim aleyhimize olarak ne nuhbeler, ne hayatlar, ne kuvvetler çıkarıyorlar... Bulgarları nasıl mektepler, mekteplerde bu metin terbiye, bu millî ve vatanî ideal muzaffer ettiyse, biz Türkleri de bütün bu muazzez kuvvetlerin fikdânı, fikdân-ı elîmi pür-işân eyledi.. Evet.. bizi cehl, bizi idealsizlik, bizi maarifsizlik münehzim etti. Bizi maarifsizliğin karanlık sînesinde beslenen ve köhne Bizansın "Heva-yı tabîî ve tarihi"sinde şedîd bir vüs'at-ı inkişâf bulan ahlâksızlık batırdı.

Oh şte yine burada da *Ahlâ*k'a o müebbed meseleye temâs ediyorum. Evet ahlâk, fakat mahdûd, dar manasıyla değil, bütün vüs'at-ı şumûluyla bir ahlâk.. Millî, vatanî, siyâsî, ictimâî, medenî ve şahsî bir ahlâk.. Vatana ve insaniyete muzır olmamak bil'akis olabildiği kadar faydalı olmak esasına müstenîd temiz ve yüksek bir ahlâk...Bu geniş ve hakiki manasıyla kabinede ahlâk, parlamento ahlâkı.. Gazetelerde ahlâk, mekteplerde ahlâk, askerlikte ahlâk, ticarette ahlâk, kitaplarda ahlâk, hatta edebiyatta, sanâyi-i nefîsede ahlâk...

Vatanın nâçiz bir evladı, bir ferd-i ictimâiyyesi olmak sıfatıyla fikrimi serâheten söylemek mecbûriyetindeyim.. Ben bizim için başka bir çare-i necât, başka bir vasıta-i i'tilâ görmüyor, göremiyorum..

Bulgarlarda bir şîme daha nazar-ı tedkîkime çarptı: Avrupa'yı taklîd ederlerken Japonlar gibi ciddi ve dûr-endiş hareket ediyorlar. Avrupa'nın mehâsinini, terakkiyât-ı ciddiyesini, kendilerine ruh ve gıda verecek 'anâsırını taklîd ediyorlar..Zâhirî ve hevâyi şa'şasını, şa'şa-i zarafet ve sefâhatını değil...

Avrupa şehirlerinde olduğu gibi, burada da iki umûmî bahçe var: belediye ve boris bahçeleri.. Yine Avrupada olduğu gibi bahçelerde duhûliye yok... İşte size ma'kûl, sıhhî, hatta vatanî bir taklîd.. İşte size Avrupayı ciddi bir ta'kîb numûnesi... Tefekkürü beni ser-âpâ sinir yapan o bugünki fenalıkların mühim bir mesûlü, meşûm bir menbaı, devr-i istibdâdı tabiatıyla ma'zûr görelim... Ya dört beş senedir İstanbul'da, diğer büyük şehirlerde ahâlinin sırf ihtiyâcât-ı sıhhiyeleri nazar-ı ehemmiyete alınarak umûmî bahçe tesîsine teşebbüs olundu mu?[1] Husûsiyle kafesler içinde mahbûs, havasızlıktan, ziyasızlıktan, hayatsızlıktan gözleri sapsarı kadınların, vatana evlat ve asker yetiştiren validelerin hiç olmazsa ihsân-ı tabiat olan hava ve ziyâdan istifade etmelerini temin için o müebbed-i zavallılara bir büyük ve güzel park yapıldı mı? Beyoğlu'nda o da duhûliyeli iki bahçe var. Fakat Tepebaşı ve Taksim bahçeleri, sıhhî ve faidevî birer müessese olmaktan ziyâde birer eğlence, birer sefâhat yeri...

Bu bahçe meselesi ilk darbe-i nazarda ehemmiyetli görünmeyebilir. Lâkin fikrimce bundan daha mühim mesâil-i ictimâiyye pek az ve mahdûddur. Çünkü bu bahçe meselesinin sıhhat meselesi ile teksîr-i nüfus mesele-i mühimmesiyle belki de gayr-ı mer'i fakat herhalde şedîd bir rabıtası, bir alâkası vardır. Düşünmeli... Hükümetler niçin o kadar masraf edip, şehirlerin ortalarında muhtelif umûmî bahçeler yapmak külfetini ihtiyâr ediyorlar; ve sonra da duhûliye almıyorlar. Sadece şehrin, milletin sıhhati için! Milletin sıhhati hükümetin kuvveti demektir. Bu fedakârlığı yapmakla yine hükümet kazanıyor. Zinde, kuvvetli, terbiye-i sıhhiye ve bedeniyesi mükemmel bir millete mâlik bir hükümet ne kadar mesut, ne kadar şerefli ve satvetlidir.[2] Bu bahçeler aynı zamanda şehirlere has seyyiât-ı medeniye ile, sefâhat ile kısmen bozulmaya başlayan ırklara hayat ve kuvvet vermek için birer

---

[1] Şehr-i emîni Cemil Paşanın ziyâdâr faaliyet ile âhîren açılan Gülhane Parkı fikrimce İstanbul'un tarih-i hayat-ı ömründe pek büyük bir hadise, hatta bir inkılâptır... Teşrin-i Evvel 1329

[2] Vücutlarının her türlü meşakke tahammül edecek derecede sağlam ve zinde olması Bulgarların muzafferiyetinde pek mühim bir tesîr yapmıştır.

telâfi-gahtır. Bu bahçelerde ciddi ve nezih, hava alan kadınları, cesur ve müteşebbis, koşan ..mütemâdiyen koşan çocukları görmek ne tatlı, ne ümid-nevâz bir manzara-i istikbâldir.

Birgün belediye bahçesinde, kanepeye oturmuş, bütün bunları düşünür ve izlerken yanıma aşağı tabakaya mensûb bir Bulgar geldi. Anlıyordum ki benimle konuşmak istiyor. Zihni vesile aramakla meşgul bulunuyordu. Bu sırada tâ karşıda koşan bir kız çocuğu düştü. Bunu fırsat-ı ittihâz ederek memnun ve münşerih bir tavır ile:

– Bu bahçeler, dedi, çocuklar için çok ıslâh.[1] Hava alıyorlar, koşuyorlar, düşüyorlar...fakat daima kuvvet kazanıyorlar..

Fikrini tasdik ettim. Bu temâşâdan istifâde etmek için kendisine bazı sualler sordum.. Sorduğum suallere ümit edilmeyecek derecede vâkıfâne cevaplar aldım.. Sebebini bildiğim halde, niçin bahçelerde musiki yok, dedim... Nazarlarında hafif bir bulutla cevap verdi:

– Bütün kardeşlerimiz vatan için o kadar kan dökmüş iken burada hiç musiki olur ?...

Bir an içinde gözümün önünde istanbul bir panorama süratiyle geçti; Tepebaşı ve Taksim bahçelerindeki musikiyi, Sarıyer'de ve Kadıköyü'nde ince sazı, Beyoğlu'nda hay u huy sefâhati işitiyor; İstanbul sokaklarında uyuklayan atâlet ve lâ-kaydîyi, kuşdili çayırının yeşil sînesini karartan âdiliği, tozlara bi't-tab arabaların tepelerden Kağıthane'ye doğru indiğini görüyor gibi oluyorum.. Şu manzara, sathi bir bakışla ihtimâl ehemmiyetsiz görünebilir.. Fakat nâfiz bir nazarla o manzaraya bakılacak olursa derinliklerinde bir milletin esbâb-ı teâli ve inhitâtına aid pek belîg, pek mûcez izlere, manalara tesâdûf olunur.

---

[1] Bulgarların çoğu Türkçe biliyor...Bizim hissiyâtımıza âdâtımıza epey vâkıf.."Islah" kelimesini iyi, güzel manalarına kullanıyorlar.

Muzaffer oldukları halde Bulgarlar evvelin vatandaşlarının hatıralarına hürmet etmekte bir mecbûriyet-i kat'iyye duyuyor; eğlenemiyor, musiki dinlemeye tahammül edemiyor.. Biz ise bu kadar perişan, bu kadar makhûr olduktan, bu derece üfûl ettikten sonra şehidlerimiz ruhuna hürmet değil, bu müthiş, bu bî-nazîr felâket-i millîyeye matem tutmaya bile üşeniyoruz, öyle mi? Ah, edebiyat' Bir milletin, bir devrenin dimağını, hâlet-i ruhiyyesini göstermek ve birden bütün bir tarihi ibdâ' etmek için bazen sen ne pür-füsûn, ne kıymetdâr bir vesikâsın!...

Hakka tefvîz-i umûr et ne elem çek ne keder
Gelir elbette zuhûra ne ise hükm-i kader

*

İç bâde güzel sev var ise akl u şuurun
Dünya var imiş ya ki yok imiş ne umûrun

*

Aheste giden erişir menzil-i maksûduna
Tiz reftâr olanın pâyına dâmen dolaşır

İlh.....

Of!... Zaten müheyya-yı 'atâlet ve gaflet bir millete büsbütün afyonlar serpen bu miskin, bu sefîh, bu uyutucu ve uyuşturucu manzumeler ne muzır, ne câni, ne intibâha düşman eserlerdir, Yarabbi... bu şiirlerin şiir şeklinde herzelerin muhterem sahipleri bu yazılarıyla millete ne kadar fenalıklar yaptıklarını bilmiş olsalardı kalemlerini kırarlar, parçalarlardı! Emin olmalı ki edebiyatta böyle nazariyeler, böyle felsefeler, böyle sefâhatlar ve müsekkinetler..böyle gayr-ı mer'î ve zehirli imtisâslar milletin ruhunu, ruh-ı kudret ve intibâhını zannâne emmekte nâfiz bir tesîr yaptı... Öyle nâfiz ve meş'ûm bir tesîr ki şimdiye kadar inkılâplar, teceddüdler ve teâlîler gösteren edebiyatımızda maa-t-teessüf elân mahsûs ve mevcut. Eğer bu cidden zengin musîbetin kıymet ve ehemmiyetini de takdîrde fakrı fikrî ve kalbî gösterir, bu

belâ-yı millîden de bir intibâh-ı edebî ve ictimâî ibdâ' edemezsek yazık bize... Yazık bütün bir tarih-i şan u şerefe!

Bulgarların millî şairi Ivan Vassof'un Bulgar-Sırp ihtilâfı münasebetiyle yazdığı "Makedonya'ya" unvanlı şiirin tercümesini Fransız lisanıyla burada ilk defa olarak intişâr etmeğe başlayan "Eko de Bulgari" gazetesinde gördüm. Sanattan hiçbir şey kaybetmeyen bu güzel, bu ateşli şiir öyle vatanî bir ideal, öyle millî bir hararet ile yazılmış ki en ölü bir ırkı harekete getirecek, ona aşk-ı intikam verecek bir füsûn-ı hayat ve ziyâ ile dolu... Ben eminim ki bu şiiri yazmakla şair memleketine en muktedir diplomattan daha ziyâde hizmet etmiştir. Yine ben eminim ki bu şiiri okuyan Bulgar neferinin kalbi, geçirdiği o sekiz aylık hayat-ı cidâl u meşâkke rağmen, Sırplarla harp etmek ve onu ezmek için derin, pür-hayat bir ateş ile sızlamıştır...

Eğer bizim edebiyatımız vaktiyle millete hayat ve intibâh verir bir şekl ü cereyân almış olsaydı o cereyân bugün sanatın güzellikleri, incelikleri ile tekâmül etmiş olunsa idi şimdi pek mesut, pek zinde ve nevvar bir edebiyata mâlik olacaktık. Ve ihtimâl bu kadar acı bir musîbete, bir musîbet-i millîyeye de uğramayacaktık.

Burada tedkîkâtım Bulgarların fikrî terakkîlerine, millî intibâhlarına hizmette şairlerin, edîblerin pek büyük bir tesîri göründüğünü ispat ediyor. Yalnız İvan Vassoff, yazdığı bir eserle[1] bütün bir milleti aşk-ı intikam içinde mest etmiş, Makedonya'yı Türk idaresinden kurtarmak için bütün Bulgarlara kuvvetli bir emel ü ateş vermiştir.. Ben kalbimde derin, acı bir melâl-i hased ile emin oldum ki harp ederlerken Bulgar askerlerinde bu meşhur ve âteşîn eserin verdiği hayat u emel ile tagaddi ve teâlî etmiş bir ruh vardı. Sanatın edebiyatın kendisine tahmîl ettiği o

---

[1] Eser "Boyunduruk Altında" unvanını taşıyor. "Sous le joug" nâmıyla Bulgarca'dan Fransızca'ya tercüme edilmiştir.

büyük vazife-i vatanîyeyei bî-hakkın takdîr eden Vassoff evvelce bizim aleyhimize hazırladığı Bulgar ruhunu şimdi Sırplar için ihzâr etmekle meşgul ve endiş-nâk!.. Ne vatanî, vatanî olduğu için de ne kudsî bir endişe, bir endişe-i sanat!.

Bilmem memleketin dûçâr olduğu bu müthiş, bu bî-nazîr felâket karşısında da sanat ve edebiyatı yalnız zevke, zevk-i aşak hâdim bir alet menzilesinde telâkki edenler bu muhîb, bu zalim manzara-i hakikat muvâcehesinde de sanatı *faide ve intibâh* için istihdâm etmek emel ü ihtiyacı hissolunmayacak mı?..

Ah... Lâkin artık intibâh, intibâh!... İdarî, ictimâî, fennî ve edebî bir intibâh!.. Artık azm ile ve bütün bir şiddetle telâkkiye doğru şitâb, fevt edilecek bir dakikamız bile yok.. Dimağda sarsılmaz ve yılmaz bir azm-i merâm, kalpte necîb bir heyecân-ı intikâm ile çalışmalı; ruhlara derin ve mukaddes bir ideal ile hepimiz bir noktada, müttehid ve kavî, birleşmeli ve sevişmeliyiz!. Üfûl yalnız, bu hevâ-yı şerâit dahilinde, parlak bir tulû' getirebilir!

Bulgar çobanına en mühim suâlimi sonraya bıraktım:

– Mektepleriniz, dedim, nasıl? İyi mi, çok mu!..

O, imtihanda kendisine en ziyâde bildiği ve sevdiği suâl sorulan bir talebe memnûniyet ü tehâllüküyle ezber bir parça okuyormuş gibi, seri ve mütevellî bir cevap verdi:

–Ooo... Bizim mektepler hem çoktur, hem de ıslâhtır..her mahallede bir mektep vardır.. Hem de parasızdır, herkes çocuğunu mektebe verir, okutturur, okutturmazsa ceza görür.. İşte siz de görüyorsunuz ki Sofyâ'da üçten ziyâde kilise yok, fakat üç yüz mektep var. Kasabalar, köyler de böyle bizim papazlar ahâliye, köylüye daima "Çok çalışınız...okuyunuz...vatanınızı seviniz; ve onun için lâzımsa ölünüz.." diye nasihat ederler. Kim okumak öğrenir, kim çalışır, kim vatanı için fedakârlık yaparsa Allah

onu çok sever, derler... Bizim askerlerin hemen hepsi okumak bilir. Niçin muhârebe yaptığını bilir..söylenen sözleri, verilen emirleri, yapılan talîmleri de daha iyi, daha kolay anlar. Muhârebede, talîmde kalpleri, kafaları karanlıkta değil, aydınlıkta... Sizin asker çok iyi ama okumak bilmez. Bir de sizde "Şef" yok. Kumandanlarınız, büyük zabitleriniz iyi değil... Şimdi siz hiçbir şeye bakmayın. Sade, sade mektep açın...

Şu sözler kalbime, verem olduğunu bildiği halde hastalığının başkaları tarafından söylenmesine tahammül edemeyen bir zavallının duyduğu o büyük elemi verdi.

Bir gün bir mağazaya girdim.. Avrupa emtia ve eşyası o kadar pahalı ki hayretler içinde kaldım. Lâkin emtia-i ecnebiyeye pek fazla konulan gümrük resminden fışkıran bu paha Bulgaristan'a ne mebzûl faizler serpiyor... Ruhumda acı bir sızı ile gıbte ettim, hased ettim ve inledim. Aman Yarabbi! Burada da bir ceriha, memleketin hayat-ı iktisadiyesine aid elîm bir nişâne-i acz u zaaf; Kapitülâsyon...

Maa-mâ-fih şurasını da söylemekten vazgeçemem ki Sofya'da ticaretin, hayat-ı iktisadın mühim bir kısmı Musevîlerin, Avusturyalıların, Ermenilerin elinde! Lâkin şu hâl, bizde olduğu gibi, Sofya'nın millî manzarasına bir katre-i zaaf u şûriş bile dökemiyor!...

Bütün Bulgarlarda bizimle konuşmak için büyük bir tehâlük var. İşte şurada da mağaza müstahdemini benim için derhal samimi birer dost oldu. Eşya alırken bu dostluğun verdiği mebzûliyet-i kelâm arasına nasılsa Sırp meselesi, Bulgarları ser-âpâ ateş içinde bırakan bu heyecanlı "aktüalite" de karışmış bulundu. Biri yaşlı,

diğeri genç muhâtablarım, biraz şarlatanlık memzûc olmakla beraber, öyle ateşle, öyle ruhtan kopan mağrur bir feverânla Sırplara kinler, tehevvürler, azablar savuruyordu ki ancak ideal sahibi bir millet efrâdında görünebilir. İhtiyar gözlerinde zinde kıvılcımlarla:

–Ben, diyordu, Türk muhârebesine gitmedim. Fakat bu muhârebeye gideceğim, bu ateşe atılacağım... Sırpların, biz nasıl asker olduğunu pekâlâ biliriz. Onlar hiç de sizin gibi değil. Ah bir olsa, bir muhârebe olsa...

Boris parkında ihtiyar bir profesör ile görüştüm... Harbin vukûuna çok teessüf ediyor; ve bizim ile ittifâk arzu ediyor... Fi'l-hakika hemen bütün Bulgar milleti bu arzuda!.. Bizimle konuşmak, bu fikirlerini meydana koymak için hiçbir fırsat kaçırmıyorlar. Âdeta propaganda yapıyorlar..Biraz sonra ihtiyar muallimin yanına, cebinde Tan gazeteleri genç bir muharrir geldi. O da aynı fikirde... Ben bütün bu emelde bulunan Bulgarlara samî-i ruhumdan kopan alevli bir hisle aynı kat'i cevabı veriyorum:

– Sizinle ittifâk mı? Belki olabilir... Fakat yalnız bir şartla... Bizim için artık Alsas-Loren meselesi haline giren Edirne'yi iade etmek şartıyla...

Makedonya'da ve bu o kadar muşa'şa' yirminci asrın huzûr-ı medeniyetinde müttefik milletlerin irtikâb ettikleri vahşetlere, zulmlere henüz şimdi kitaplarla yavaş yavaş vâkıf oluyorum da o müthiş ve menfûr Edirne mezâlimini bile hafif bulmaya başlıyorum... Hayret ü lanet! Yalnız vahşi Balkanlıların alçak zulmlerine, iftirâslarına değil; o kadar medenî ve müterakkî, o kadar mütekâmil ve demokratik milletleri ve hükümetleri temsil eden resmî Avrupanın kurûn u vusta, mezâlimini geçen bu menfûr vahşetleri ruhunda hiçbir zerre-i lerziş hissetmeden, câmid ve lâ-kayd, temâşâsına da hayret u nefret!

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yarabbi! Bî-günahlara karşı irtikâb edilen bu zulme, bu derece vâsi‘ ve müthiş bir zulme nasıl râzı oldun? Of!.. Esirlerin gözlerini çıkarmak... kadınları, çocukları bir eve doldurup, tutuşturmak... Namuslarına taarruz edilmiş kızları diri diri toprağa batırmak...Hamilelerin karınlarını parçalamak... Evet, bütün bu tüyleri ürperten edvâr-ı ibtidâiye mezâlimini yapmak için bu Balkan milletlerinin kalpleri nasıl insanlıktan çok uzak siyah ve kırmızı hislerle mülevves olmalıdır. Bugün en ibtidâî vahşetleri ve zulmleri ihyâ eden bu denî Balkan vahşetlerine Avrupanın gösterdiği o haksız teveccühe, sempatiye şaşmamak ve çıldırmamak kâbil değil. O kadar müştâk-ı medeniyet olduğum halde böyle Avrupa medeniyetine "kahrolsun" diye bağırmak ihtiyacıyla vicdanım tutuşuyor. Demek bütün bu irtikâb edilen vahşetlerde zımnen Avrupa da müşterek...

Of Yarabbi! Medeniyet, adalet, insaniyet kelimeleri bu müthiş vahşet bu hissiz sükût karşısında nasıl birer kukla, birer oyuncak mahiyetinde kalıyor!.. İrtikâb ettikleri bu kadar mezâlimden sonra Balkanlıların yaptıkları muhârebeye hâlâ La guerre de libération "Hürriyet ve İstihlâs Muhârebesi" demeleri için bu milletler hakikaten utanmak denilen hasîsadan bî-haber olmalıdır.

Geçen gün mevsûk bir menbâ‘dan haber aldım ki biz buraya geldikten sonra, Edirne'de askerler aç bırakılmak suretiyle öldürülmüş... Zavallı Edirne müdâfileri Bulgar zulmüyle her gün iki üç yüz şehid vermiş... Yalnız Selânik, Serez, Kavala ve Dedeağaç havalisinde yüz bini mütecâviz müselmânın bî-günahın vahşîyâne, zalimâne katlinden sonra Edirne'de yirmi bin esirin açlıktan gaddarâne öldürülmesi! Lâkin bu zulm, bu vahşet unutulmaz Ey Türkler, Ey Osmanlılar...Of! Bu derece derin, bu derece muzlim bir vahşeti, bir zulmü tasvir etmek için kelimeler ne kadar nâçîz, lisan ne kadar kudretsiz. İnhizâmdan ziyade bu vahşetin intikamını almak lâzım.. Hem inhizâmın, hem bu zulmün necîbâne, asilâne intikâmını almak istiyor

muyuz? Öyle ise uyanalım ve çalışalım... Ah, hususiyle birbirimizi sevelim, çok sevelim...

Turquie Agonisante'ın son tab'ını gözlerimde en samimi yaşlarla okudum[1]. Piyer Loti'ye değil yalnız Türklük ve Osmanlılık, bütün insanlık minnetdâr olmalıdır. Sengîn ve hodbîn Avrupanın ortasında insaniyet için, hakikat ve adalet için feryâd eden bu kadar kuvvetli bir saânın bulunması, bütün bu vahşetlere,zulmlere isyan eden bu derece büyük ve şefîk bir kalbin yaşaması cidden hayret-i efzâdır... Dreyfus meselesinde Emil Zola yapılan o kadar hücumlara ve tahkîrlere rağmen, ne kadar yükseldiyse, Balkanların bu zulm ve vahşet hadisesinde de Piyer Loti o kadar belki daha ziyâde i'tilâ etti. Bu i'tilâ karşısında mest ü hürmet kalmış ruhumdan insaniyet-perver edîbe, hak ve adalet için harp eden o şeci' ve necîb kaleme müebbed minnetdâr ve teşekkürler diyebilirim ki bizim, esir Türk zabitlerinin Sofya'da mazhar olduğumuz nısbî rahat ve emniyeti Bulgar medeniyetine değil; bu büyük kalpli akademi âzâsının kitabına, feryadına medyûnuz...

Harbin bidâyetinde Sofya'da bir beyânnâme neşredilmişti. Piyer Loti'nin dediği gibi bu beyânnâme irtikâb edilen zulm ve vahşette cidden büyük bir rol oynadı. Daha doğrusu bu katl-i mutaassıb beyânnâme mahzâ zulmü, katl-i teşvîk ve tevsî' için, evet inanınız buna, bu derece âdi ve vahşi bir maksad için yazıldı. Bu meşhur ve meş'ûm beyânnâmeyi okuduğum zaman gözlerime inanamamış, bir müddet derin bir vecd-i hayret ve teessür içinde kalmıştım. Diyebilirim ki şimdiye kadar hiçbir yazı, hiçbir fikir beni ruhumda bu derece şedîd zelzeleler isyanlar yaparak sarsmamıştır.

---

[1] Turquie agonisante terkîbini aynı rengi, aynı kuvveti, aynı mana ve edâyı vermek şartıyla tercüme müşkil-pesendlik hissettiğim için yalnız Fransızca'sını yazmaya mecbûr oldum. "Muhtazır Türkiyâ": soğuk... "Hâl-i İhtizârda Türkîyâ" pek hoşuma gitmedi... "Can Cekişen Türkiyâ": kaba ve mevzua tamamen muvâfik değil... "Zulm ü Hüzâl İçinde İnleyen Türkîyâ": biraz iyi, fakat çok uzun.

Ey fikirleri o kadar yükselten felsefe... Ey derin ve mümtâz Avrupa felsefesi... Sen yirminci asırda böyle en ibtidâî hisler, en vahşi fikirler, en müfteris taassublarla âlûde hûn-haver beyânnâmelere kudret-i ibdâ' vermek için mi terakkî etmiştin?!... Of! Ne müthiş, ne baş döndürücü tedennî. Demek her şey heyûlâ... Demek sen de senin i'tilân da heyûlâ!.. En metin intibâhlar..en derin hakikatler asırların sîne-i tetebbu'ndan fışkırmış en pâyidâr ziyalar, felsefeler...demek her şey heyûlâ, her şey serap!...

Haziran,1913

Ruhumda derin bir kabus-ı melâl ile kapattığım defter-i intiba'âtı tekrar açacağımı pek az ümit ediyordum. On yedi Mayıs tarihi meş'ûmunda imzalanan mukâdemât-ı sulhiyye ile Avrupadan üfûl ettiğimizi nîm-i resmî bir surette itirâf etmiş olmuyor muyduk?... Demek ki her şey bitmişti... Demek ki sekiz ay evvel vatan için başlayan bu romanda bugün selefleri gibi bir facia, bir hâile olmuş; ezilen mübârek toprağımız, mülevves ellerde kirlenen mukaddes bayrağımız karşısında bu yenş fakat bî-nazîr muâhede-i hezîmet de imzalanmıştı. İşte toprak ve bayrak aşkı sönük milletlerin hazin tecellîsi! İşte asırlardan beri 'amâ-yı siyasi ve ictimâî içinde nuru, ziyâ-yı hakikati görmeye muvaffak olamamış hükümetlerin elîm tâlî'!.. Artık ne bir katre-i ümit, ne bir lem'a-i rehâ...

Demek yakında, üzerine İngiltere'nin pay-i tahtında imzalanan siyah ağırlığı çökmüş hüviyetimizle, İstanbul'a gideceğiz... Of! Ne melûl, ne muzlim, ne vakâr-şiken bir seyahat, bir kâbus-ı telakkî...

Ajanslar sulhun imzalandığını bildirdiği vakit ruhum, hiç sevmediği ve nefret ettiği nişanlısı ile cebren nikahı 'akdedilen zavallı bir kızın duyduğu o büyük ve ince

elem ile sızlamıştı... Varlığıma hâkim bu elem ile tedârakât u istihzârâtta bulunuyordum. Çünkü haziran ibtidâlarında mecrûh vatana kavuşacağımız muhakkak görünüyordu...

Oh! Ne mesut, ne şifakâr bir tahavvül... Ne necîb, ne âdil bir cilve-i şuûn!.. Uzaklardan istikbâl için yeni bir ışık parıldıyor.. Müfteris müttefikler kudurmuş bir vahşet ile tıpkı çaldıkları emvâli paylaşamayan haydutlar gibi yek-diğerinin üzerine atılıyor... Londra muâhedesinden tam bir ay sonra bir "Bulgar-Sırp ve Yunan" harbini temâşâ sekiz aydır zulm ve inhizâmdan yorgun nazarlar için, Yarabbi, ne derin, ne nûşîn bir zevk, bir zevk-i intikâm.. Of intikam!.. Bazen sen cidden pek füsûnkâr, pek cazip, pek ruh-efzâ bir kuvvetsin..

Şimdi esaret hüviyetimde o kadar zelîl ve muz'ic bir tesîr yapmıyor. Tavk zilletinden kurtulmak, sevgili vatana kavuşmak ihtiyacı, başka mukaddes bir aşk, ateşli bir arzu ile kuvvetini kaybediyor.

Ey adl-i semavî!.. Aylardan beri mübarek toprağı telvîs eden zulmün ve vahşetin cezasını artık ver! Çünkü bu ceza, bu ulvî ve ziyadâr ceza muhtemeldir ki insaniyet hatta siyaset için ebedî ve tarihî bir meşale olsun!..

Harp başlar başlamaz Sofya'nın ırkî bir kabalıka nasırlı göğsü geniş bir heva-yı gurur ile şişmeye başladı. Fakat maa-l-memnûniyye bu, çok devam etmedi. Bulgar ordularının menfî muvaffakiyetleini izâm etmek, hezimetlerini muzafferiyet şeklinde göstermek için gazetelerde nazar-ı tahlîlden fîrar edemeyen mezbûhane çırpınışları ve sonra bu saravî te'vîlleri takip eden o derin bir mana-yı haybet u hüsrân ifşâ

ediyor görünen sükûtlar pek güzel ispat ediyordu ki vaziyet-i harbiye Bulgarlar için hiç de müsaid değildi.

Diğer taraftan Romanya istilâsı vaziyeti bir kat daha fenalaştırıyor, Sofya'nın havasına muhâsarada kalmış bir memleket kâbusu veriyordu. Fi'l-hakika kısmen mahsûr bir hayat yaşıyor gibiyiz.. Avrupa'dan gazeteler, İstanbul'dan mektuplar gelmiyor... Yerli cerâid şedîd bir sansür altında inliyor. Fırınlar ekmek yetiştiremiyor. Erzak ve eşya iki kat fiyat ile satılıyor. Esasen Avrupa şehirlerine has râyiha-i medeniyetten, şiir-i hayattan mahrûm ve bî-nasîb Sofya şimdi büsbütün ıssız, büsbütün yabis ve haşîn...Hunhar, hodbin bir hükümetin siyaset-i sakîmesi ile zalim, kaba bir milletin vahşet-i meş'ûmesi hal-i muvâzenette... Galiba bu vahşetin cezasını bizzat o siyaset verecek!..

Temmuz, 1913

Bulgaristan seri hatvelerle hezimete, felâkete doğru gidiyor. Ferdinand'ın, Keşof'un, Danef'in 'anûd ve hodbin siyasetiyle bî-tâb bir hale gelen Bulgar ordusu Sırplara, Yunanîler mağlup olmakta ber-devam. Sofya hükümetinin Tuna'yı aşan Romanya askerlerine, şu meşhur Midye-İnuz hatt-ı meş'ûmun parçalayan Osmanlı ordusuna bakmak için başını çevirecek kudreti yok... Hodbin, mağrur hesaplarla idare edilen bir siyasetin muntazam ve ideal sahibi bir orduyu ne sefîl bir halde bırakacağına böyle bir siyasetin memleketi şahika-i ikbâlden nasıl nâ-gehân hazîz-i idbâre düşüreceğine bundan sonra tarihte, en parlak ve pür-hayat bir misal, Ferdinand'ın, Danef'in ve emsâlinin elleriyle idare olunan Bulgaristan olacaktır...

Bulgar ırkının bütün ırsî kabalıklarını, vahşet ve huşunetlerini şahsında cem' ü temsil eden Danef, Londra muâhedesinin o mağrur, o kahraman baykuşu nihayet elîm bir sükût ile mevki-i iktidardan çekildi. Liberallerden müteşekkil Radaslavof-

Ganadiyef kabinesi Subraniye'de şimdiye kadar Bulgarlarda görülmemiş bir nezaket ü mülâyemet ile beyânatta bulundu. Hatta bir meskenet-i tezalimkârâne ile Avrupanın âğûş-ı adâlet ü merhametine! ilticâ eyledi..

Temmuzun sekizinci günü in'ikâd eden meclis-i mebusan, öyle zannediyorum, Radaslavof'un, Ganadiyef'in hakikati haykıran nutukları ile pek fecî, pek tarihî bir haileye sahne olmuştur. Sekiz aydır vecd-i zaferden mest mebuslar hakikatin fecâatini bütün bir vuzûhla anlamaktan mütevellid humâr-ı infiâl içinde, Bulgarlıkla ve maksad-ı harble hiçbir rabıta ve alâkası olmayan Edirne'nin zabtında ısrar eden siyaset-i sakîmeye, eminim, âmâk-ı kalplerinden feverân eden hiss-i isyan içinde lanet-hân olmuşlardır. Diğer cepheden şunu da itirâf etmelidir ki aynı zamanda bu ictimâ, Subraniye'nin terbiye-i siyasiyesi Fındıklı Sarayı'nın duvarlarında medîd-i intibâh aksleri bırakacak derecede kavî olduğunu göstermiştir. Memleket birçok siyasi hataların ve gafletlerin hatta daha fecî olmak üzere, şahsî ikbâl-perestlerin ve hodbinliklerin kurbanı olmuşken zamanın nezaket ü icâbına *şimdilik* boyun eğmekte bütün bu ateş gayz u ihtirâs ile tutuşmuş kitle-i siyase büyük bir metânet-i vatanperverâne ibrâz eylemiştir...

Yeni başvekil diyor ki: "Başladığımız işi mesut bir neticeye isâl etmek için itimâd ve müşâverenize muhtacız... Dün birbirimizin hasm-ı siyasîsi olduğumuzu bugün unuttuk... Bu mühim ve nazik dakikalarda Bulgarîyada siyasî fırkaların mevcut olmadığını farzediyoruz.. Ve sizden çok rica ediyoruz ki vatanın istikbâlini temîn ve namusunu muhafaza husûsunda bir cehd-i biraderâne ile birleşiniz, ve bize elinizi uzatınız..."

Ne derece şâyân-ı dikkat bir levha-i ibret ki gerek Radaslavof'un, gerek hariciye nâzırının harice karşı isti'mâl ettiği lisan-ı itidâl yalnız Avrupa'ya münhasır

değildir... Elân çarpışan ordularıyla hâl-i harpte bulunan Sırplar ve Yunanîler, Londra ve Petesburg muâhedelerini parçalayan Türkler ve Romanyalılar hakkında da aynı lisan-ı mülâyemet kullanılmıştır!... Sanki galîz ve müteazzim Danef'in takip ettiği sakîm politikanın huşûnetini bu zavallı adamlar yumuşak sözlerle ta'dîl ve imhâ etmek için çırpınıyor... Çoktan beri kaba ve zimt-fürûş hitâbeler işitmeğe alışmış Subraniye, bu birer nutuktan ziyade enîn-i tazallümü andıran sözlerden herhalde çok müteessir ve müteaccib olmuş olmalıdır...

Osmanlı ordusunun Edirne'ye yaklaştığına, hatta bu Türkler için mukaddes şehri Bulgarlardan istirdâd eylediğine dair kuvvetli ve ısrarlı şâyialar deverân etmeye başladı... Temmuzun yedinci gününden itibâren otelerde hapis oluşumuz, dışarıya çıkamayışımız ruhumuzu tatlı ve heyecanlı ra'şelerle titreten bu şâyiaların doğruluğuna bizi daha ziyade inandırdı..

Of!. Yarım sene kan ve ateş, mahrûmiyet ü sefalet içinde.. Son dört aylık devrede de zalim, hunhar bir boyunduruk altında inleyen zavallı memleket... Osmanlıların mukaddes Alses Loren'i !... Geçirdiğin o şehirlerin tarihinde müstesnâ on aylık fecî hayat-ı âlâm ve maceranın mükâfatını acaba sana bu mübarek temmuzun dest-i inkılâpkârı verecek mi? Oh! Eğer Edirne'yi ordu istirdâd eder ve siyaset de eski pay-i tahtımızı bize bahş u iade eylerse ben bunu tabiatın amâkında gizli olup pek nadir zamanlarda feverân eden hiss-i hakikat ve adaletin müstesna bir isyan ile muzaffer oluşu şeklinde telâkki edeceğim...

Günler geçiyor... Bu elîm ve muzlîm hayat-ı esâret ü mahbûsiyet fevkinde varlığıma saadet ve heyecan veren şâyialar her gün daha fazla bir zindegî-i şebâb ile serpilerek deverân ediyor.. Edirne'de şâyialardan çok sükût-ı hayale uğradığım için inanmak isteyen ruhumda sızlayan bir ceriha var...

Burada manevi muhâsıra bir kat daha peydâ-yı kesâfet etti... Avrupadan gazeteler, İstanbul'dan mektuplar gelmemekte ber-devam... Havayie-i zarûriye bin müşkilâtla tedârik edilebiliyor... Bulgar gazeteleri te'vîlât, Sırp ve Yunan mezâliminden şikayet ile mâl-â-mâl... Edirne'nin Türkler tarafından işgâl edildiğini itirâf etmiyorlar. Pek muhtemeldir ki bugün Edirne'de necîb Osmanlı bayrağı temevvüc ediyor.. Bütün Osmanlılık ve İslâmlık büyük bir bayram yapıyor.. Halbuki biz burada en fakir ve hissiz ruhları yükseltecek derecede servet-i zulm ve zillet ile mücehhez bu gûşe-i esarette kalbimizi saran bir 'ukde-i şüphe içinde inliyoruz... Edirne'de mahsûr iken ordunun, milletin duçâr olduğu hezîmetlerden, felâketlerden hiç haberdâr değildik.. Şimdi de askerimizin ileri hareketleri ve muvaffakiyetleri, husûsiyle bizi o kadar derin bir heyecan ile alâkadâr eden Edirne'nin işgâli hakkında ciddi, kalpte zerre-i şekk bırakmayacak derecede kati' ve mevsûk haberler alamıyoruz.. Burada şuun-ı vatan, şuun-ı cihân ile râbıtamız kesildi.. Ne elîm tecellî!..

Bulgarların vahşi kinleri hâl-i aleyânda.. Bulunduğumuz otellere hücûm etmeleri hiç de ihtimal haricinde değil... Eski Zagra'da üserânın mühim bir kısmı şehit edildiği şâyiasının kuvvet katiyyetle deverân eylemesi bu ihtimali tezyîd ve teyîd ediyor... Her dakika taarruza, bizi bekleyen tehlikeye, bir sinir-i hissiyât içinde, intizâr ediyoruz.. Edirne'nin istirdâd edildiğini düşünmek, marûz kaldığımız tehlikeye husûsi bir cazibe veriyor.. Edirne'nin işgali haber-i katiyyesini bir tehâlük-i mecnûnâne ile beklemekteyiz.. Asâbi bir buhran-ı intizâr içinde nasıl vakit geçireceğimizi bilemiyoruz.. Ah Yarabbi!.. Vatanın selâmet ve saadeti ümidi olduğu için kalpte azîm bir inşirâh-ı ruhânî ile çekilen ve tahammül edilen bu ikinci devre-i ıztırap, neticede eski pay-i tahtımızı bahşetmek suretiyle bize mükâfâtını verecek mi?

Of!.. Hüviyetimde Edirne için tutuşan bir ateş dimağımı yakıyor.. Mübarek Meriç'in vakâyî'-i maziye ve muzlimeyi bir terâne-i esrarengiz ile fısıldayan sularına tevdî-i matem eden yetim sükût ağaçlarının şiir-i melâli ruhumu şedîd bir cazibe-i aşk ile titretiyor.. Sultan Süleyman nefîs bir kız endâmı gibi nârin ve dîl-nişin minarelerinin dört aylık elem ve hicran ile dolu felsefe-i sükûtu kalbimde intikamlar, alevler, feryatlar ibdâ' ediyor...

Ey Edirne!.. Ey Nil gibi mübarek Meriç ve Tunca kenarlarında cehenneme kaymış mukaddes kubbe-i vatan! Üfûlün ve sükûnun beni çıldırtıyor.. Dimağıma bulutlar yığıyor.. Söyle itirâf et bana.. Cehennemden kurtulduk, dört aylık kâbusu üzerinden attın mı? Vaad et, ifşâ et bana... Üfûlünle bizi bedbaht ve medhûş ettiğin gibi tulû'nla da ruhumuzu mest ve mesut eyleyecek misin? Düşün, düşün ki senin halâsın..müdafaan için hayatını altı ay samimi yaşamış ruhlarda nasıl bî-nazîr bir cennet-ü saadet ibdâ' eyleyecek!...

(Mab'adı gelecek nüshada.)

Raif Necdet

C.9, S.49, s.5-24.

Haziran-Temmuz,1913.

SOFYA'DA

Temmuzun yirmi ikisi... Bu tarih hayatımın en müstesna, en müheyyec, en mesut bir gününü teşkîl edecektir. Çünkü esaretten, zilletten, taarruz tehlikesinden husûsiyle o büyük müjdeyi katiyyetle haber alamamaktan asabî bir ye's ve fütûr içinde inleyen hüviyetim bugün hayat ve gurur kazandı... Çünkü Türklüğe, Osmanlılığa aid kısmen alınmış mukaddes bir intikam ile ruhum bugün nûr u itminân aldı... Çünkü tabiat u hadisâtta gayr-ı mer'î bir kuvvetin, adalet ve hakkaniyet kuvvetinin mevcut ve meknûz olduğuna ve bu kuvvetin bazen faâl bir rol oynadığına bugün iman getirdim... Oh!... Mesut bir tesâdüfle elime geçen on üç temmuz Tanîn ve on bir temmuz La-Turki gazeteleriyle anladım ki iki haftadan beri mukaddes ve mazlûm Edirne Osmanlı ordusunun âğûş-ı şefîkinde dört aylık hayat-ı zulm ve hicrânın cerîhalarını sarıyor. Ne ulvî, ne rahm, bir anda bütün elemleri ve felâketleri unutturan ne samedâni bir tedavi...

Dünyada hiçbir istihlâs, hiçbir istirdâd bunun kadar meşru', bunun kadar mukaddes değildir. Eminim ki bu kudsiyet ve meşruiyet karşısında bir hürmet-i dindarâne duymamak namuslu diplomatlar için müşkül olacaktır... Balkan vahşetlerinin zulmleriyle kirlenen yirminci asır tarih-i medeniyetinin hiç olmazsa birkaç sayfası pak ve muallâ kalmak isteniliyorsa büyük bir tehâlük ve heyecanla bu istirdâdın meşruiyeti tasdik edilmelidir.

Bütün Sofya gazeteleri sayfalarını Sırp ve Yunan mezâlimi ile dolduruyor... Hatta –Aman Yarabbi, ne şâyân-ı intibâh bir istihzâ-yı şuûn!– Bu gazeteler Makedonya'daki Sırp ve Yunan mezâlimi karşısında Türk idaresini, Türk boyunduruğunu dört gözle arıyor.. Tamamen anlaşılıyor ki bugün Makedonya'da muharebenin fevkinde müthiş, bî-aman, vahşi makâtile var.. Bî-günahlar, gayr-ı

muharebeler, kadınlar ve çocuklar en fecî bir şekilde katlediliyor. Hunhâr Balkan milletleri vaktiyle Türklere, İslâmlara yaptıkları zulmlerin ve cinayetlerin cezasını şimdi yek-diğerini boğazlamakla çekiyor. Oh! Semâdan nüzûl etmiş ne ulvî bir cezayı siyasi, ne parlak bir lem'a-i intibâh! Sırp ve Yunan gazeteleri de aynı kuvvetle Bulgar hunhârlığından şikayet etmiş oluyorlar ki Meyr, Veçarnaposta, Norodni Perava, Dinevanik, Otra, Eko de Bulgari gibi Sofya'nın başlıca gazeteleri hep hararetli müdâfaat ve tekzibât ile mâlî... Vahşi Türk idaresini beğenmeyen bu medeni! milletler şimdi Makedonya'yı tamamen mezar u harabezâr yaptı. Artık baykuşlar istedikleri gibi ötebilirler!.

Cihan-ı medeniyet karşısında mahkum olmamak için irtikâb ettikleri cinayet ve vahşetleri birbirlerine isnâd husûsunda eski müttefikler öyle mezbûhâne hareketlerde, müsabakalarda bulunuyor ki insan bu hale bir zehr-i hind-i infiâl ile gülmekten men'-i nefs edemiyor.

Bulgarların Edirne'den ve Trakya'nın diğer kasaba ve köylerinden çekilirken de en şenî' mezâlimi irtikâb ettikleri bî-çare müselmanları, hatta Rumları fecî bir surette katlettikleri tahakkuk ediyor... Denilebilir ki değil kurûn u vustâda, edvâr-ı ibtidâiyyede bu kadar vahşiyâne, 'akûrâne harp yapılmamış, bu kadar mezâlim icrâ olunmamıştır. Bilmem bu tüyler ürperten muzlim manzara-i vahşet ü şenâat karşısında Avrupa Balkanın bu hunhâr milletlerine tevcih etmek için yine vicdan-ı medeniyesinde bir kudret-i temâyül hissedebilecek mi?

Of!.. Bulgarların medeniyetten, hiss-i insaniyetten ne derece naîbdâr olduklarını gösteren elîm, fecî bir haber daha! Eski Zagra hadise-i vahşiyânesi maa-t-teessüf te'yid etti. Orada esir Türk yavruları 'alenen şehit edildi. Çoğu Edirne müdafaasında parlak hizmetler ve fedakârlıklar gösteren nişancı alayına mensûb

Anadolu evlatlarının bu müellim âkıbeti gayr-ı kâbil... Bizim de hotellerde vaziyetimiz gittikçe nezaket ü tehlike peydâ ediyor. Her an bir hücûma marûz kalmak ihtimali artıyor. Bulgar vahşetlerinin verdiği alevli intikam, kalbimizi yakıyor.. Bu ateş o kadar kuvvetli ki asırlar onu söndüremeyecek... İttifaklar onu istikât edemeyecek.. Bu meselede hükümet ile millet tamamen ayrılabilir. Siyasette his yoktur. Orada yalnız menfaat hâkimdir. Devlet menâfi-i siyasiyye istihsâl eyleyeceğine kâni olursa bu zâlim düşmanla ittifak bile akdedilebilir. Buna taaccüb ü teessür, fazla ve beyhûdedir.. Fakat bu, asîl bir kin-i müebbedle mücehhez olması lâzım gelen milleti Bulgarların âteşîn bir düşmanı olmaktan men' edemez... Osmanlılar rûhen bütün Balkanlıların tabîî ve ebedî bir düşmanı kalmalıdır. bu milletlerin harpte sâik muvaffakiyetlerinden en mühimmesi de bizim vatan, millet kelimelerini telaffuz etmek için ağızlarımızda bir zerre-i salâhiyet bulamadığımız o meş'um otuz beş sene zarfında çocuklarını Türk kininin alevli şarkıları, ninnileriyle uyutmalarıdır. Öyle bir uyutmak ki uyandırmaktan daha ateşli, daha pür-hayat ve pür-intibâh!.. Ancak küçükten beri böyle cevvâl, pür-ateş bir kin, bir emel ile tagaddi eden bir millet harpte kudret ve zindegî gösterebilir.. Biz öteden beri yalnız eslihaya ehemmiyet verdik.. Halbuki harbi kazanan tüfekler ve toplardan ziyâde ruhtur, manevi silahtır. Bu silah olmadığı içindir ki bütün toplarımız, tüfeklerimiz Kırk Kilise pişegâhında düşman elinde kaldı.. Artık bundan sonra olsun beşikteki çocuklarımızı miskin ve muzlim terânelerle değil; nurlu müntakim şiirlerin alevli hitabeleriyle sallayalım. Validelerin âğûşunda, mekteplerin sînesinde öyle yeni bir batın, öyle yeni bir nesil yetiştirmeliyiz ki dünyada vatandan başka bir şeyi sevmesin, intikamdan başka bir aşk duymasın.. Bunun için de evlerde, valideler, pederler millî birer misyoner..mekteplerde muallimler, mürebbîler aynı zamanda âteşîn birer terbiye-i vataniye hocası olmalıdır..

Evet! Fihte'nin çok hakkı var; muzafferiyeti temîn eden ne silahın kıymetidir, ne vücudun kuvveti... Ancak ruh-ı milliyenin metânetidir. İnhizâma, siyasi ve ictimâî birçok sebeplerle beraber, vicdan-ı millînin fıkdânı ile duçâr olduk.. Eğer musîbetin

aks-i tesîri bizi müteyakkiz etmezse inkırâza mahkumuz. Milletine "Arerof" ihdâ eden bir Yunanlıyı bu fedakârlığa sevkeden kuvvet, vicdan-ı millînin kudret ve metânetten başka bir şeyi değildir.. Lâkin bir ferd-i millînin şu fedakârlığıdır ki bütün bir millete bir harp kazandırdı!.. Düşmanlarımızı istihfâfta ifrât göstermemelidir. Düşmanı kuvvetli farzetmek kavî olmamız için mühim bir saiktir.

Bulgarların en şenî vahşet ve mezâlimine duçâr olduğumuz halde Avrupa bize merhamet etmek için kalbinde ufak bir lerziş hissetmedi. Fakat aynı mezâlim Yunanîler, Sırplar hakkında tatbîk edildikçe birden vicdan-ı medeniyyet isyan u feverân eyledi... Bulgarlar Avrupa'da eski mevkilerini kaybetti. Demek şimdiye kadar bize yapılan zulm, meşrû' öyle mi? İşte vicdanı çıldırtan, kalpte âsi heyecanlar tutuşturan bir haksızlık... Lâkin fazla teheyyüc beyhûde ve bî-semere... Zannederim, soğukkanlılıkla bu haksızlığın sebeplerini tedkîk ve tetebbu' etmek, bu maraza şifa aramak daha ciddi ve müfîd bir hareket olacak...

Senelerden, hatta asırlardan beri Avrupa'nın bizim için sengîn ve zalimâne bir vaziyet almasına sebep, siyasi ve ictimâî kusurlarımızdan ziyâde İslâm olmamızdır. Bugün İslâmiyettir ki bizi Avrupa'ya düşman yapmıştır.. Bunun böyle olmasında da dinimiz erkân u ulemâsının son asırlarda gösterdikleri gaflet ve zulmetin büyük bir tesîri olmuştur.. Esâsen mezâhibin en celîli olan din-i İslâm te'vilât ve tahrifât-ı cahilâneyle.. asrın, devrin zerre-i ihtiyacına bile itaat etmek istemeyen 'anûd ve hodbîn bir 'amâ-yı taassub ile öyle bir hale getirildi ki hayat-ı milliye ve ictimâiyemizi bitirdi. Mahvetti.. Biz eğer kurtulmak, kudret ve şerefle yaşamak istiyorsak her şeyden evvel varlığımızı bir cehd-i şedîd ile hurâfât ve köhne itiyâdâtından tecrîd etmek, müessesât-ı dinîyemizi, medreselerimizi asrın ihtiyacı ile mütenâsib bir hâl-i teceddüdde ifrağ eylemek elzem... Zamanın ihtiyacât-ı ictimâiyye ve siyasiyyesine cevap veremeyen her müessese velev ki dinî olsun, hiçtir, menfî bir kuvvettir. Fennî hayata tatbik etmedikçe gerek cemiyet, gerek fert itibariyle yaşamak

kâbil olmadığını artık dimağlarımız anlamalıdır... İslâm şehirlerindeki sükûnet ve meskenet, fakr-ı ma'muriyet ile Avrupa bilâdındaki hummâ-yı hayat u faaliyet, ihtişâm-ı ümrân ve iktisat nazarlara iki din arasındaki farkı bizim aleyhimize olarak maddeten göstermekte müsabaka eyledikçe Avrupa boyunduruğu altından kurtulmamıza imkân yoktur... Ve bu adem-i imkân her türlü teâliyi esasından sarsmak için ne müthiş, ne meş'ûm bir darbedir? Dimağlarımızda dini tarz-ı telakki nokta-i nazarından bir inkılâb husûle gelmezse ne hedefe çabuk muvasalat ederiz; ne de hem siyasi, hem iktisadi hayatımıza hâkim Avrupa'nın zulmünden kurtuluruz... Bizim asır-dîde meskenetlerimizle, gafletlerimizle Avrupa o hale geldi ki bir tavr-ı kati'-i minkâdâne ile bütün bu gaflet ve meskenetlerin mevlîdi İslâmiyettir, dedi, meseleyi halletti... İşte bizim mukaddes vazifemiz, halledilmiş zannolunan, bu meselenin tamamen yanlış olduğunu bir katiyyet-i riyâzîye ile cihan-ı temeddüne ispat etmektedir.. Medreselerimizde, mekteplerimizde, usûl-ı terbiye ve hayat-ı ictimâiyyemizde yapacağımız âteşîn inkılâblarla Avrupa'ya göstermeliyiz ki bu zillet ü meskenete, taassub u cehalete sebep din-i celîl İslâm değil, belki sefil ve mümted bir sûi-idare...gâfil mazinin dimağımıza bıraktığı meş'ûm bir kabustur.. İslâmiyet maddi ve manevi her türlü terakkiyât ve teâliyâtın hamîsi, müşevvikî, âb-ı hakîkisidir.

Cahil softaların eser-i telkinâtı olan muhayyel ve hurâfe-âlûd bir dindir ki ecdâdından kahramanlık tevârüs eden büyük ve necîb bir milleti Kırk Kilise hezimetine uğrattı.

Düşman önünde harp etmeden firar eden ve şanlar, mefhâretlerle mâl-a-mâl tarih-i askerîmizi pek elîm bir surette lekeleyen Türk evladlarının hepsi mütedeyyindi, fakat bu onları tüfeklerini atarak, tarihte görülmemiş bir hezeyân-ı firar içinde, kaçmalarını men' edememişti. Çünkü bütün bu ruhlar milli terbiye ile, ciddi ve ziyadâr bir terbiye-i dinîye ve vataniye ile yetişmemişlerdi... Dindâr telâkki

edilen Mehmetçikler berkî ve cehennemi bir süratle bilâ-harp kaçarken dinsizlikle ithâm edildiği için Otuz Bir Mart yevm-i meş'ûmunda cahil ve sefil eller tarafından parçalanmak istenilen Mahmud Muhtar Paşa, necîb bir şecaatle ilerliyor, kendisini muhâtaraya atıyor ve nihayet mecrûh düşüyordu! 'Avâm için ne intibâh-âmiz bir manzara! Ah, hiç unutmam.. Otuz Bir Mart Vak'ası'ndan galiba iki gün sonra idi.. Cahil ve muzlim kümelere biraz ziyâ serpebilmek ümidiyle sivil olarak dışarıya çıkmıştım.. Vezneciler'de su kemeri civarında bir kitleye tesâdüf ettim, yanlarına yaklaştım. İçlerinden biri müstekreh bir 'amâ-yı itikâd, galîz müveccehlerle köpürmüş bir hezeyân-ı intikam içinde: Ah diyordu, Muhtar Paşa dinsizi! O vatan ve millet haini! Bir yakalansa kendi elimle onu darağacına asacağım!

Bir gayz-ı 'akûrla söylenen bu mülevves sözler 'amâk u vicdanımda öyle şedîd bir hiss-i nefret ve istikrâh uyandırdı ki en bedbîn dakikalarımda o muzlim simâ olanca şeametiyle derhal muhayyilemde, bir müekkil-i azâb gibi canlanır; beni kâbuslar içinde bırakır...

İşte asırlardan beri bizi kemiren, mahveden muzlim ve müfteris dendân-ı taassub! Bu meş'ûm, bu hain dendân-ı taassubu tamamen parçalayamazsak, emin olmalı, mukaddes vatan büsbütün parçalanacaktır!.

Çok temmeni ediyorum ki Kırk Kilise hezîmeti bizim için "Yena"nın Almanlara verdiği füyûz-ı intibâhı bahşetsin.. Bu inhizâm, o feyz-i intibâhı verirse o kadar felâketlere rağmen harpten müfîd ve zinde çıktık, diyebiliriz. Ben bu intibâh-ı ümit etmekle kalbimde derin ve nûşîn bir zevk-i heyecan hissediyorum. Esas itibariyle milletin her türlü terbiyeye kabiliyeti vardır. Yalnız onu idare edecek, onu fennî bir surette terbiye ve tenvîr edecek dehâlar, vicdanlar lâzım. Bir asker hilkâten ne kadar cesur ve fedakâr olursa olsun, kumanda heyeti şecî ve nevvâr olmaz,

hareket ve tertibâtta fennî bir ahenk bulunmazsa mağlubiyet muhakkatır. Yüksek tabakanın mesûliyeti çok ağır, çok büyüktür... Otuz beş senedir milliyet ve vatan kelimelerinin telaffuzu cinayet addedilen bir diyarda milletleri yaşatan bu mukaddes hisler sönük olursa müteessir olmalı fakat bedbîn, intibâha ve telâfiye doğru koşmak şartıyla, asla... Biz zulmü, düşmanı, hariçte değil, kendimizde aramalıyız... Bazen –bilerek bilmeyerek– biz kendimize o kadar zulm, o kadar düşmanlık yaparız ki en müthiş ve muhteşem bir hasm-ı haricimiz o kudreti gösteremez!..

Sofya'nın hased ve tecessüsle kalbini dinliyorum. Orada hem âhenk bir nebzân-ı millî ve vatanînin çarptığını hissediyorum. Bu haşîn ve müellim diyâr-ı garabet ve esâretten kurtulup da mukaddes vatanıma geldiğim zaman İstanbul'un ruhunda aynı hassasiyeti fakat daha fazla bir necâbet ve nezâhatle görürsem çekilen felâket ve hicranları o dakikada unutacak ve mesut olacağım. Oh, şu hazîn ve samimi temmuz, ateş-i i'tilâ ve intikamla tutuşan heyecanlı kalbimde ne müesser bir kudret ve câzibe ile hâkim!...

Ağustos, 1913

Bir ay devam eden kanlı ve vahşi bir harpten sonra nihayet Bulgaristan, Tutreken-Balçık hattını Romanya'ya, hemen bütün Makedonya'yı Yunanlılar ve Sırplara terkeden sulh mukâvelenâmesini Bükreş'te imzalamakta muztarr kaldı. Şimdiye kadar irtikâb ettikleri vahşetlerin ve siyasi hataların cezasını vermiş gibi derin bir mana-yı inşirâh ve itmînan ile gülümseyen Bükreş muâhedesi Bulgarlar için cidden meş'ûm bir darbe-i intibâh oldu.. Bu darbenin aks-i tesîri Sofya'da tamamıyla mahsûs.. O azîmet-fürûş gazetelerin ahenk-i ifadelerinden şimdi mersîyeye pek benzer bir inîn-i tazallüm, iki ay evvel bütün cihana meydan okuyan muhtelif tabakât-ı ictimâiyyeye mensup Bulgarların önlerine bakarak, melûl ve mütefekkir

yürüyüşlerinde sürüklenmeye şebîh bir merâret-i ıztırâb var. Bu manzara-i tezâd tarihin şimdiye kadar verdiği intibâh derslerinin en mühim ve müessiri olsa gerek... Bulgaristan'ı Yunanlılarla harp ettiğine nâdim ettiren Bükreş muâhedesi ne sefâbahş, ne tesliyet-nevâz bir sihr-i 'adl ile ihtiyac-ı intikamımızı tatmîn ediyor.. Fazla gurur, fazla zulm, fazla hodbinlik ve aç gözlülük yalnız ferd için değil, aynı zamanda cemiyet için de muzır olduğunu bütün bir belâgat ve ihtişâmla gösteren şu levha-i inhizâm. Tabiatı ve hadisâtın ibdâ' ettiği öyle mühim ve bî-nazîr bir ders-i siyasettir ki bundan hayatta olsalar Bismarklar, Maternihler, Kaverler bile müstefîd olmak ihtiyacından vâreste kalamazlar...

Maa-mâ-fih fikrimce Bükreş muâhedesinin çizdiği hudut: tabîi olmadığı için şeklini uzun müddet muhafaza edemeyecektir. Tabiata mugayyir hareketin cezasını vermekte tabiat gecikmez. Bu muâhede bî-lüzûm ve gayr-ı tabîi bir surette Sırbistan'ı, husûsiyle o şımarık ve şarlatan Yunanistan'ı o kadar büyülttü, muvâzeneyi o kadar târ u mâr etti ki Makedonya'nın sînesine müthiş bir unsur-ı şûrîş ve nifâk, müthiş bir bomba soktu.. Elbette bu yeni bomba ateşler, intikamlarla tagaddi ederek yakın bir istikbâlde bir antrak-ı asayiş-çâk ile tekrar patlayacak! Fi'l-hakika milliyetlerin, unsurların ihtiyaçlarına katiyyen cevap veremeyen bu tevzî' ve taksîm, Balkanlarda yeni ateşler, yeni bâdireler görmek için bize pek ciddi sebepler veriyor.. Çok eminim istikbâlde dökülecek kanlarla Balkan haritası yeniden ta'dilâta uğrayacak.. Oh, ne nûşîn, ne müheyyec bir zevk-i intikam! Bütün hadiseler, Bulgarlara, Makedonya'da Osmanlı idaresini arattırmakta birbiriyle müsâbaka ediyor...

Bulgar idaresine ilân-ı isyan ve infiâl etmekle cidden faziletkârane bir kahramanlık, büyük bir şecaat-ı milliye ve medeniye gösteren Garbî Türkiye'nin Bulgaristan'a terki ne kadar haksız ve gayr-ı tabîî ise Sırbistan ve Yunanistan'ın da bütün Makedonya'yı paylaşması o kadar sunî ve gayr-ı âdilânedir. Bilmem Avrupa

nasıl oluyor da şu gayr-ı tabîî şerâit dahilinde Makedonya'ya sükûn ve intizâm, ümrân ü saadet verilemeyeceğini, bizim lehimize olarak, anlamak istemiyor? Fikrimce Makedonya'da geniş, hür bir muhtâriyet-i idare teessüs etmedikçe orada kan ve isyan eksik olmayacaktır...

Harpten avdet eden askerin bir kısmı buraya geliyor. Terhîs süratle icrâ ediliyor. Tamam-ı bir hafta, Sofya her gece bir muhârebe hayatı yaşadı. Şimendiferlerle memleketlerine gönderilen askerler harpte sarfedemedikleri mermiyâtı ihtirâs-ı 'akûr ile burada israf ediyorlar. Bütün gece tüfek sadâları Sofya âfâkını çınlatıyor.. Bu, bir nişâne-i şâdmanî mi; yoksa emâre-i gayz u isyan mı? Belli değil! Hükümet, pay-i tahtında yağan, hatta bazen müntakim ve müstehzî bir ıslık gibi pencereleri selâmlayan bu tufân ateşi ıskât etmek için kendinde bir zerre-i kudret ve selâhiyet bulamamaktan mütevellid bir sara-i 'acz ü fütûr ile kıvranıyor. Zabt u rabtı, terbiye-i askeriyesi o kadar mükemmel bir ordunun şimdi gösterdiği şu serkeş ve serseri hâlet-i ruhiyyeye tahammül etmesi için bir hükümetin mutlaka millete ve orduya karşı kabahat ve cinayeti olması lâzım gelir...

Kuvve-i askeriye ile istirdâd edilen Edirne'yi kudret-i siyasiyenin elimizde ibkâ edip edemeyeceği meselesi ruhumda derin gird-badlar, uçurumlar yapıyor. Aynı zamanda, hakkından emin olanlarda görülen bir itminân u heyecan ile dimağımda büyük, feyz-nâk bir ümit yaşıyor.

Birkaç günden beri Avrupa gazeteleri gelmeye başladı... Balkan milletlerinin vahşetlerinden artık nasılsa tedhiş etmeye başlayan Avrupa efkâr-ı umûmiyesinin lehimizde imâle edildiğini anlamak beni pek mesut ve müteheyyic etti. Türkleri en bedbaht, en muzlim günlerinde müdafaa eden Şecî' ve Âli-cenâb Piyer Loti'nin İstanbul'a gelmesi, oradan Edirne'ye gitmesi ve müşahedât u intibââtını gazetelere

yazması, muhterem edîbe necîb birkaç kalemin daha tâbi olması... Bütün bunlar ender tecellî eden adl-i şuûnun bize ne güzel, ne sehhâr bir mükâfatı... Efkâr-ı medeniyyenin şu iki tezâhürâtı hakikatın hazîn ve müşkül bir zaferi olduğu için ne kadar hissi, ne kadar rakîk ve müesser!. Oh! Bu geç inkişâf etmiş manzara-i zafer karşısında bütün bir hassasiyetle ağlamak ruhumda ne tatlı, ne canlı, ne cazîb uçurumlar, heyecanlar ibdâ' ediyor. Demek puankareye rağmen, Rousseau'nun sevgili memleketi de hakikati anladı!... Kurnaz Balkanlıların Avrupa efkâr-ı umûmiyesini kazanmak için yaptıkları o kadar entrikalara rağmen hakikatin tezâhürü, Fransa'da necîb bir vesvese-i insaniyet ile lehimizde idâre-i kalem eden muharrirlerin tezâyidi bizim için cidden mesut, şimdiye kadar nazîri olmadığı için de cidden câzib bir hadisedir. Cihan-ı temeddün-i efkâr-ı umûmiyesinin ne büyük ve muhteşem bir kuvvet olduğunu anlamak ise artık intibâha, hakikate doğru yürüdüğümüze bir nişânedir..

Bugün Ağustos'un Yirmi Biri: Bayram... Bu diyâr-ı garîb ü esarette idrâk edilen bayram bizim için cidden pek hazîn ve tahammülsüz olacaktı. Eğer Edirne'nin siyâseten de kurtulduğuna, bu mukaddes şehrin müebbeden Osmanlı kalacağına aid müjdeyi işitmeseydik.. Bulgaristan'ın Türkiye ile doğrudan doğruya sulh ve itilâf akdetmesi için Don Cenral Savof'un riyâsetinde İstanbul'a bir heyetle gitmesi bugün verilen müjdeyi te'yîd ve te'kîd ediyordu.. Bu, Osmanlı siyasetinin muşa'şa' bir zaferi demekti. Şâyân-ı hayret bir gaflet ve zulmetle asıl maksadı Makedonya'yı unutarak vahşi bir hezeyân-ı zafer içinde Trakya'da lüzûmundan fazla kan dökülen ve Edirne'yi zabt etmekle ordusunu büsbütün bî-mecâl düşüren sâbık muzaffer ve mağrur baş kumandanın galibâne cevelân ettiği Trakya'yı Türkiye'ye iade edecek bir muâhedeyi imza için İstanbul'a gidişi –kendisinin harp zamanında şiddetle arzu ettiği gidişle ne elîm, ne müstehzî bir tezâd!– Feylesoflara, hikâye-nüvislere zengin bir mevzu' teşkîl edebilecek derecede teshîrkâr bir hadise, bir cilve-i şuûndur...

Edirne'nin verdiği şok neşeyle Sofya'nın şu haşîn ve yâbis muhitinde nisbeten şâtır ve mesut bir bayram hayatı ibdâ ettik...Kırk beş gündür otellerde mahbûs ve mahsûr kalarak cidden asabî, heyecanlı bir buhrân-ı intizâr içinde muz'ic ve tahammülsüz bir hayat geçiren bizler, bugün dışarıya çıkıyor ve nazarlarımızda okunan kalbî meserretlerle yek-diğerimizi tebrik ediyorduk.. Bu, hayat veren muzâaf bir tebrikti... Bayramın ve Edirne'nin tebriki demek bayram, on aylık hayat-ı meşâkk ve mahrûmiyetin, on aylık hayat-ı elem ve hicrânın acılarını geniş bir mıkyâsta unutturmak için bize kıymetli bir hediye ile gelmişti: Edirne... Bu mukaddes ve muazzez hediye, kendi eliyle gömdüğü sevgili anasının bir nefha-i ma-fevke't-tabîa ile nâ-gehân dirildiğini gören bir evlâdın duyduğu haz ve saadetten çok fazla bir heyecan-ı meserretle bizi mest eylemiştir.

Her yaşadığımız gün, Edirne'deki hakkımıza biraz fazla bir kuvvet ve meşruiyet vererek geçiyordu. İstanbul konferansının in'ikâdı şurada beş aydır yaşadığımız o gurursuz, o câmid ve zelîl hayatımıza ruh u hararet vermişti. Yürüyüşlerimizde, turlarımızda vâsi' bir mikyâsta şeref ü haysiyetini temizlemiş adamlarda görülen nîm-i mesut bir zindegî vardı... Fakrü'd-dem gurur ile sönen hüviyetimize birden nur u itminân dolmuştu.

Son zamanlarda derin bir vecd-i zulmet içinde bî-tâbâne inleyen ruhumda şimdi sanki yükseklere doğru pervâz etmek isteyen ibr mâi kanat var... Artık hayatın manasını, yaşamanın maksadını anlıyorum... Oh vatanım ma'şûkuna tamamen kavuşuyor... "Kazaya uğrayan" ordumuz çok zamandır husûf içinde kalan siyasetimiz şeref ve haysiyetini kazanıyor.

Ah vatan.. Ah mukaddes ana!.. Seni husûsiyle son otuz beş sene zarfında büsbütün unuttuk.. seninle hemen alâkamızı kestik.. Seni bî-kes bıraktığımız için şimdi biz yetim kaldık... Bizim bu meş'ûm devre-i nisyânımıza mukâbil

düşmanlarımız âteşîn bir ideal, vatanî ve millî bir terbiyeyle yetişti.. Biz nisyân ve lakâydîmizin cezasını, onlar vatana alâkalarının, millî terbiyelerinin mükâfâtını gördü.. Artık uyanmak, istikbâlde bu asalet ve necâbetten mahrûm vahşi milletlerden intikam almak bizim için mukaddes bir ideal olmalıdır. Ah, çünkü Osmancığın şimdiye kadar hiç görmediği zillet ve hakareti gördü.. Ah, çünkü bu merd ve cesur bayrağın namus ve şerefini hâle-i zaferle temizlemek elzem...

Bulgarların, burada bazı hallerini, adiliklerini, maâliyâttan nasipsizliklerini görüyorum da böyle bayağı bir millete nasıl mağlup olduğumuzu derin bir hayret ü teessürle düşünüyor, titriyorum... Rüşvet, bu adilikler ve kabalıklar memleketinde o kadar sefilâne ve zilletâne bir süratte teemmüm etmiştir ki bu sükût-ı manevi karşısında yaptıkları terakkî-i maddiye şaşmamak gayr-ı kâbil.. İstanbul'dan gönderilen gazete ve kitapları mürselün-ileyhlerine vermiyorlar.. Fakat Bulgarlar için muzır ve sahibine teslimde mahzûr olmaması, o gazete ve kitapların rüşvet veren başka bir ele geçmesine mâni olmuyor!.. Bir el ki merkez kumandanlığında bu işler için müstahdem neferlere hatta bir paket sigara uzatır, oradan her şeyi alabilir! İşte rüşvetin en ufak fakat sefil ve müstekreh bir mikyâsı... Şimdiye kadar İstanbul'dan gönderilen gazeteler, mecmualar ve kitapların hiçbirisi elime geçmedi.. Lâkin gazetelerden bir kısmı parayla, rüşvetle, sade bize değil, hatta berber dükkanlarına satıldı! İddia edebilirim ki dünyada asaletten, meâliyattan, rikkat u zerâfetten bu kadar bî-nasib bir millet pek azdır. O halde bütün nekâiseyle, bütün bu müsâvisiyle beraber Bulgaristan'ı otuz beş sene içinde bu kadar yükselten sihr-i kuvvet nedir? Bu, bir muammadır ki halletmek için anahtarını çok aradım... Buldum zannettiğim anahtar, bilmem ki bu ırkın serâir-i hayat u muvaffakiyetlerini gösterebilecek mi?..

Milletime Bulgaristan'ı olduğu gibi gösterebilmekle ancak hizmet edebileceğime emin olduğum için onları bizimle galibâne ve fedakârâne harp ettiren müessirât ve meziyâtı bî-tarafâne tedkîk ü tahlîl etmek isterim.

Evvelâ bu millet, her şeyden evvel çalışkandır... Ve bu, bütün maniları ezmek, ileriye doğru yürümek için ne müessir, ne sehhâr bir kuvvettir... Off! Bayağı bir milletin çalışkanlığı, şu fıtrî meziyeti ile necîb bir kavmin atâlet ve lâkaydîsi, o ârızî hasleti ne elîm, ne intibâh-âmiz bir tezâd-ı kahr teşkîl ediyor!..

Sonra da Bulgarlar cesur ve meşakkk-ı hayata mütehammildir.. Çalışkanlık ve yılmazlık.. Bu öyle metîn, kıymetli ve esaslı iki kuvvet, iki seciyedir ki âteşîn bir ideal, millî ve vatanî bir terbiye ile takviye edildikten sonra bütün boşlukları, hatta ahlâkı, sefâletleri, ictimâî âdilikleri az çok telâfi edebilir. Yüksek tabakanın, husûsiyle mütefekkirin ve üdebânın vazife-i milliyelerini tamamıyla idrâka muvaffak olması Bulgaristan'ın terakkî ve intibâhında cidden büyük bir rol oynamıştır. Avâm, havâs tarafından fennî olarak idare ve tenvîr edilmiştir. Nasıl 1806 hezîmetinden sonra Prusya yalnız siyaset ve askerlikle kurtulmamış, halâs ve teâlisinin en mühim bir kısmını edebiyata medyûn bulunmuşsa Bulgarlar da şu son otuz senelik kudret ü intibâhlarını erkân-ı siyasiye ve askeriyesinden ziyâde mütefekkirlerine, şairlerine borçlu kalmıştır. Off! Bizim için ruhu sızlatan, gafletimizi yüzümüze çarpan ne acı bir darbe-i hakikat!... On Temmuz inkılâbıyla idrâk edemdiğimiz bu hakikati hiç olmazsa bundan sonra anlayabilirsek çok iyi...

Millî ideal, millî vahdet-i efkâr, millî ittihâ Bulgarların siyasi incili olduğunu "Dinevenik" şu sükût u buhran dakikalarında bile gurur ve iftiharla yazıyor. Acaba bizim yüksek, mukaddes bir maksad etrafında toplanılmış millî bir ittihâdımız şimdiye kadar siyasi bir kirânımız olmuş mudur? Bunun cevabını Meclis-i Mebûsan'ın dört senelik tarihini yazacak müellifler versin!..

Otuz beş sene Bulgarlar mütemâdiyen çalıştılar.. Mükemmel bir tehzîb, bir terbiye-i milliye gördüler, hiçten bir varlık, bir kudret gösterdiler.. Halbuki biz yine o otuz beş sene içinde afyon yutan Çinliler gibi derin bir uykuyla uyuduk... Atıl ve miskîn, esnedik.. İşte bunun için de o muhîb ve necîb varlığımızı hiç ettik.

Hâsılı Bulgarların sihr-i muvaffakiyetini çalışkanlıklarında, küçük yaştan beri aldıkları milli terbiyede görüyorum. Bu milli terbiyeyi vermekte ibtidâiye mekteplerinin, inâs medreselerinin, şuârâ ve üdebânın vazifelerini pek mükemmel bir surette ifâ ettiklerinde görüyorum. Ah, husûsiyle Bulgarların terbiye-i nisvâne, kız mekteplerine pek büyük ehemmiyet verdiklerini görmek ve anlamak kalbimi nasıl anlatılmaz teessürler, tahassüslerle rencîde etti... Kızlarını mükemmel, fennî bir surette terbiye ve tehzîb eden, bu körpe dimağları, ruhları, tarih ve milliyet hâleleriyle tenvîr eyleyen bir millet, esasen ne kadar adi ve hulkâten vahşi olursa olsun, cidâl-ı hayatta daima güzergâhına zafer çiçekleri serper!.. Bütün bu hakâike rağmen bizde elân "İnâs-ı Sultanî"yi tesîs ve güşâdden men‘ eden kuvveti düşünüyorum da o eş‘ûm ve siyah kuvvetin zulm ü zulmetine ruhumdan kopan bir isyân-ı samimiyle lanet ediyorum. Evvelce mektep açamıyor, yazamıyor, Avrupa'nın terakkiyât ve teâliyâtını memleketimizde tatbîk edemiyorduk... Çünkü karşımıza bir heyülâ, muzlim bir kâbûs, zâlim bir padişahın zâlim bir istibdâdı vardı... Lâkin şimdi de taassubun, zulmetin istibdâdı devam ettikten sonra? Bize intibâh, nur ve ziyâ nasıl gelecek? Luterlerle, Fihtelerle..ulemâ ile, üdebâ ve şuarâ ile.. bu yüksek tabakaya değil bugünden, On Temmuzdan beri teveccüh eden mukaddes vazifeyi, manevi mesuliyeti düşünüyorum da o vazife ve mesuliyette arzu ettiğim derecede hararet ve faaliyet göremememekten inliyorum..

"Yena" hezimetinden sonra, sekiz sene içinde yükselen Prusya bugün de bizim için bir numûne-i intibâh olmazsa pek yazık!. Bu mesut numûne-i garrâyî On Temmuz inkılâbından beri maa-t-teessüf göremedik.. Onun için bütün Rumeli'yi

kaybettik.. Hiç olmazsa şimdi, şu Balkan felâketinden sonra, o nur-â-nûr hakikati ibret ü intibâhla görelim de vatanımızı, mevcudiyet-i milliyemizi kurtaralım.. Yaşamaya ve yirminci asra lâyık bir millet olduğumuzu ispat edelim.. Artık siyasiyede yekâzet ü basiret devleti, tabaka-i edebiye ve mütefekkirede tenvîr ü irşâd, mileti kurtarmakta yek-diğeriyle müsabaka etmelidir.

Hem 1806 faciası daha elîm, daha müthişti... Prusya ordusu berkî bir süratle taraf taraf perişan olduktan başka kalelerde, bizim mevâki‘ müstahkememiz gibi düşmana şerefle müdafaada bulunmuş; hemen Napolyon askerlerine ser-fürû etmişti. Tilsit muâhedesini sefilâne imzalamaya mecbûr olmuş milliyet ve vatanperverlik hislerinden bî-nasîb bir milletin sekiz dokuz sene sonra Leipzig muzafferiyetiyle namus ve şerefini parlak bir surette iade eylemesi için okumak mutlaka bir cehd-i harika-nümâ ile çalışması ve rûh-ı milletin şuarâ ve üdebânın âteşîn şiirleri, hitâbeleriyle mütemâdiyen alevlenmesi lâzımdır. Ohh!.. Bu mukaddes edebiyat-ı telkinîye "Şitâyin"in işini ne kadar teshîl ü tesri‘ etmişti. Fihte'nn dehâ-yı vatanperverânesiyle Berlin Dar'ül-fünûnunda parlayan milliyet ve intikam ateşi 1813 zaferini tevellüde ne mühim, ne sehhâr u nevvâr bir rol oynamıştı.

Edîblerin ve şairlerin bir milletin tâlî‘ ve istikbâli üzerinde bu derece derin, bu derece nâfiz ve kat‘î bir tesîr yaptığı görülmemiştir. Sanki edebiyat, gazûb ve âteşnâk bir kuvve-i mihânikiye gibi, birden milleti hedefe doğru sevk u tahrîk etmiştir.

Eylül, 1913

Karaineci müessesenin gönderdiği tahkîk-i mezâlim komisyonu buraya geldi... Heyet a‘zâsından bir İngiliz, esir zabitân u efrâdın marûz kaldığı zulm ve vahşetin hikâyelerini, onlarla bi'z-zat temasta bulunarak dinledi.. Ve anladı ki

Sofya'da da, düvel-i muazzama süferâsının gözü önünde de Bulgarlar esir Türk askerlerini tahammülsüz işkenceler altında ezdiler.. Ve fıkdân-ı gıdayla hepsini zaaf u hüzâl içinde inlettiler.

Menâkıb ü vahşeti derin bir teessürle not eden bu adam, husûsiyle bu adamı ta Amerika'dan buraya kadar gönderen Kâraineci ne ulvî, ne necîb, ne pür-hayat bir şiir-i insaniyetle yükseliyor; gubâr-ı hicrân ve metrûkiyet dolu ruhumuzda ne tatlı, ne mutarra bir cereyân-ı şükrân ve minnetdâdi bırakıyordu. Eğer âlem-i hayatta ara sıra böyle ışıklar, böyle nurlar belirmese beşeriyet-i muztaribe azîm-i berfifâ-yı hicâ-hiç içinde derin iniltilerle müebbeden inleyecek, mahvolup gidecek... Takdîs size ey yüksek ve insanî ruhlar!..Ben zulmü teftîş ü tahkîk için ta Amerika'dan buraya kadar gelen bu büyük vazifeli necîb heyetten aldığım teselliyât-nevâz lem'ayı karanlık mezarımda bile hissedeceğim..Of!. Eğer her milyarder, her zengin Karaineci gibi aynı zamanda servet-i vicdana mâlik olmuş olsaydı bugün şedîd bir sara-i ıztırâb ve sefâlet içinde kıvrandığını gördüğünüz beşeriyet pek mesut bir inkılâb yapar, hür ve temiz bir hayat yaşardı!..

İki haftadan beri asabî bir helecân-ı intizâr içinde beklediğim haber nihayet geldi: sulh imzalandı. Mukaddes Edirne'yi müdafaa için kendisine elzem arazi ile, tamamen ve resmen bize terk ü iade eden sulhu, nısbî bir heyecan-ı saadetle karşıladım.. Bu on bir aylık bir zulmetten sonra ilk doğan ufak bir ışık; bu medîd ve sefîl bir üfülden sonra nîm bir tulû' idi. Vatanda intibâh tamamen teesüs ederse hatta ben yakın bir zamanda bu nîm-i tulû'dan bir tulû'-ı muhteşem yapılacağını da ümit ederim.

Şimdi canım, can-gâh vatana kavuşmak için, yuvasından cüdâ düşmüş bir kuş heyecan-ı pervâzıyla titriyor. Sofya'nın altı aylık hatırat ve intibâatını, bedbaht ve

müteheyyic yaşayan ruhum ve dimağımla vatana avdette ufak bir tesliyet duyuyorsam o da musîbetler, felâketler, zulmetlerle dolu şu bir senelik tarihin millete âtî için bir nur-ı intibâh vazifesini ifâ edeceğini ümit eylediğimdendir. Eylülde başlayan ve yine aynı ayda hitâm bulan bu bir senelik faciayı millet hiçbir zaman unutmamalı, o tarihî haileyi millî bir Kur'an gibi dimağında hıfz etmelidir... Zaten bu, kendi eseridir.. Bu tarihî facianın, yahut bu fecî tarihin sahibi, muharriri kendisidir. Geçenlerde ellinci sene-i devriye-i vefâtı merâsimi yapılan hassas ve ulvî şair "Alfred de Vigny"nin şu güzel sözü, aynı zamanda, ne cazîb, ne müheyyic bir bedia-ı hakikatı ihtivâ ediyor: Tarih bir romandır ki müellifi millettir..

Oh, güzel ve doğru sözler!... Sehhâr, hayali bir üslupla ifade olunmuş, âmâkında cazibeler, heyecanlar, mütemevvic hakikatler! İşte ruhları yükselten ve milletleri dirilten müfîd ve hakiki edebiyat.. Bunun içindir ki "Sanat"ı vatan ve insaniyet için müfîd bir surette istimâl etmeye muvaffak olanlar, sanatta mündemic güzelliği hayr ile tetvîc ettikleri için muzâaf bir muvaffakiyet göstermiş olurlar...

Raif Necdet
C.9, S.50, s.180-192.

3.5.KADINLARLA İLGİLİ YAZILAR

KADINLARA HAK

Avrupa'da Kadınlara Hak-6
Kadınlara Hukuk-ı Siyasiyye

Kadınların hürriyeti kabul edilince, erkek, kadın çalışmada birbirlerine tâbi olmayacaklardır. Bu hürriyetin ilân ve kabulü kadını cemiyet âzalığına kabul etmek demektir. Kadın bir kere cemiyetin hür, müstakil, çalışabilir bir uzvu olunca, bundan sonra cemiyet işlerinde de gözünü açacaktır. Kadının cemiyet işlerine karışması hem kendinin, hem cemiyetin menâfi'ne olacaktır.

Cemiyetin en büyük işi muamma gibi karışık olan, hükümet idaresi, teftişi ve cemiyet arasında intizâmı muhafazaya vasıta olacak kanunların tertip ve tanzimidir. Hükümetin idaresine, teftişine, kanunların tanzimine, hâsılı cemiyet işlerine karışmak insan için hukuk-ı siyâsiyyedendir.

İnsan hür olsa da, ona istediği gibi çalışma izni verilse de; iyi ve serbest çalışabilmek için insana hükümetin idaresine kendi sesini katabilmek, onun teftişine kendisinde bir kuvvet görebilmek hakkı da lâzımdır. İnsan, içinde bulunduğu yaşadığı, cemiyetin ahvâlini istediği kalbden istediği kalbe değiştirebilen kanunların tanziminde bulunmak hakkına haiz olmazsa, istediği gibi çalışamaz; yani böyle bir adamda çalışmak hürriyeti eksiktir.

Demek insana çalışmak hakkını veren hürriyet bize bu şahsî haktan sonra, bir de siyasî hak vermeğe borçludur. Avrupa'da bir asırdan fazla bir zamandan beri milletlerin bu hakkı, cemiyetin bir kısmı yani erkekler için tasdik edilmektedir. Halk artık kendisi hâkim; kral yalnız krallığını ediyor. Şimdi hâkim millettir, bunun gibi millet bizzat kendi hükümetini inthâb ediyor; kendisine lüzûmu olan kanunları kendi yapıyor, kendi kendini idare ediyor. Tek bir ses artık milletin rahatını bozamıyor, bir zamanda olduğu gibi, hükümdarlar cemiyet için toplanan paraları çalamıyorlar. Çünkü şimdi millet herkes ile beraber onların da sözlerini, yürüyüşlerini, düşünüşlerini bile şart altına koyuyor; hem herkese hürriyetini veriyor ve bunu koruyor ve hem de kim olursa olsun hükümdar olsun, onun bile diğerinin hakkına geçmemesi için dikkat ediyor.

Hükümetini seçmek, hükümetin idaresine, teftişine bakmak ve kanunların tanzimine lâzım heyeti intihâb eylemek haklarını bugün yalnız erkekler haizdirler. Halbuki erkeklerin hükümeti kadınların da hükümetidir. Erkekler yaşlı başlı bir erkeği neden hukuk-ı siyasiyyesinden mahrûm edemiyorlar? Çünkü bu haktan mahrûm olan kimse tam hür sayılamaz, kendinin hâkimi addolunamaz; böyle bir adam istediği gibi çalışabilmek kabiliyetini de haiz değildir.

Eğer hukuk-ı siyasiyyeye mâlik olmak için düşünür, hisseder olmak lâzım ise, bu kâbiliyet erkekte olduğu derecede kadında da var. Zamanımızda bazı memleketlerde siyah ırklara da hukuk-ı siyasiyye verilmiştir. Siyah adamlar akılca, fikirce beyaz adamlardan aşağıdadır deniliyor. Bu farktan mâ-adâ bir de renk farkı var. Ama bu farklara bakılmayarak nihayet siyah derili erkekler de hukuk-ı siyasiyyelerini kazanıyorlar. Çünkü hukuk-ı siyasiyyeden mahrûmiyetleri, beyaz erkeklerde olduğu gibi, çalışmalarına, zekâ ve kâbiliyetlerini yükseltmeğe mani

görülüyor. Kara adamların şahsî hürriyetleri hukuk-ı siyasiyyeye de nâil olmalarını istiyor. Beyaz erkekler buna hak veriyorlar; hukuken bir erkek hükümet işlerine karışamaz ise kendisini idare edecek kanunların tanziminde bulunabilmek hakkında bilâ-sebeb mahrûm olursa, bu son derecede bir mahrûmiyettir diyorlar.

Acaba beyaz kadınlar, Avrupanın göbeğinde olan, erkekler derecesinde tahsil gören ve hele görebilen kadınlar bu siyah erkekler kadar akılca, fikirce beyazlara yakın değil midirler, insanlık lezzetinden hak alabilmek için bu kadınları bunlardan aşağı tutmaya ne sebepler var?

Kadınlara hukuk-ı siyasiyye verilmesinden bahseden bir kimseye Şopenhaver böyle cevap vermiş:
"Eğer kadınların kendisinde bir noksanlık olduğunu kabul etmesem bile, diyeceğim ki tabiat ezelden beri bir kere kadınlara adaletsizlik etmiş onları erkeklere esir gibi yaratmış, eğer yaradılışta kadınlar erkeklerden daha zayıf olmadıysalar bile tabiat sonradan erkeğe daima kuvvet vermiş, kadından da daima kuvvetini almış. Kadın bedelâ, beyinsiz bir oyuncaktır. Beyninin küçüklüğüne bakınız, onu insan gibi saymamak lâzım gelecek. Yaptığı mülâhazasızlıklara dikkat ediniz: onu insan saysanız da, nihayet bir çocuk saymağa mecbur olacaksınız. İstenilen kadın haklarına gelince, tabiat onu men' ediyor. Kadın bir kere nasıl olursa olsun, erkek haline gelmelidir. Hak da o zaman gelecektir. Tabiat kadını o hale getirmeyecektir. Demek kadınlara erkekler gibi hak vermek de lâzım olmayacaktır."

Kadınlar için bu zehir gibi sözler görünüşte olduğu kadar kuvvetli değildir. Zaten Şopenhaver, kendisi de tasdik ediyor; tabiat nasılsa bir kere adaletsizlik etmiş, diyor. Biz ilave edeceğiz, belki tabiat –Şopenhaver'in dediği gibi– bir kere adaletsizlik etmiş, ama insanlar, erkekler tabiattan sonra bu adalaetsizliği tekrar

etmişlerdir. Ve her gün de bu adaletsizliği tekrar etmektedirler. Bir kere insanların adaletsizliklerini kaldıralım, kadınlar hürriyetlerini bulsunlar, çalışmada, cemiyetin her türlü işlerinde onlar da kâbiliyetlerini göstersinler. Ondan sonra, tabiatın hakikaten adaletsizlik edip etmediğini anlarız. İşte o zaman tabiatın kadınları erkeklere esir yaratıp yaratmadığı meydana çıkar.

Şopenhaver kadar kadın düşmanı bulmak mümkün değilse de, bu adamın zehirleri de o kadar tesirli değil, Şopenhaver sûni olarak, kadınları aşağıya indirmeğe savaşmış ve hakikaten onların bazı noksanlarını gösterebilmişse de kadınlarda yükselebilecek bir kâbiliyet olmadığını ispat edememiştir. Avrupada bir asır evvel çıkan Kondorse'lerden sonra, İngiltere'de Stuart Mill, Amerika'da Lukresiemont, Heverbut, daha sonraları Makelonan, Morgan kadınlara müsâvât hakkı verebilmek lâzım olduğunu gayet güzel ispat edebilmişlerse de bu büyük adamların nasihatları nihayet yalnız Amerika'da netice verebilmiş; ve biraz İngiltere'ye tesir etmiş ve Avrupanın İngiliz âlemi fikrini döndürmüştür. Kadınlara, sonra erkeklerin daha sonra da cemiyetin kendisine faydalı olan bu fikirler milyonlarca batıl fikirleri göğsünde tutan eski avrupa toprakları içine girememiş, tek tük nüfûz ettiyse de insanların içine işlememiştir.

Bundan bir asır evvel Kondorse yazıyor: "Kadınlar erkekler gibi hisseder, ahlâk fikirlerini anlar ve bu fikirleri takdir eyleyebilirler. Bu sebepten kadınlar da erkekler gibi intihâb etmek ve edilmek hakkına lâyıktırlar. Kadınların gebelikleri, geçici rahatsızlıkları haklarından mahrûm olmağa sebep olamaz. Erkekte de bütün kışlar devam eden hastalıklar eksik değildir; kolayca nezleye tutularak hasta olan erkekler bu sebepten hiçbir hak kaybetmezler. Kadınlar ilmen erkekler kadar icadâtta bulunamamışlardır. Bu doğrudur yalnız, hak sahibi olmak için dehâ aşır adam olmak lâzım değildir. Kadına hukuk-ı siyasiyye verilince bu hak onu, o işlerinden ayırmaz. Çünkü kadın evinin işlerine bakmalıdır, hukuk-ı siyasiyye sahibi olan kadın bu sebeple işini gücünü bırakmağa borçludur diyorlar. Bu doğru olamaz. Çünkü çiftçiye

hak verilmek ile sabanı üzerinden kaldırılmıyor, ehl-i sanatta dest-gâhından ayrılmıyor. Bu hâlde kadın da o işinden yine geri kalmaz."

Bonapart yeryüzünden kadın tasvirini kaldırmağa çalışıyor gibi görünüyor. Onun devrinde ne 'amelîyât kalıyor, ne de nazariyât. Yarım asır sonra Jul Simonlar hâlâ bir hayalin esiri gibi söz söylemeden korkuyorlar. Fransa kadınlara hukuk-ı siyasiyye verebilmek için en ümitsiz bir memleket halini alıyor. İngiltere ve bâ-husus Amerika kadınları büyük hareketler yaptıkları halde Fransız kadınları ancak 1882 tarihlerinde bin imza ile birinci defa olarak kendilerine parlamentodan müsâvât-ı hukuk istiyorlar. Hatta burada bile kadınlar daha ziyâde hukuk-ı medeniyyeye ehemmiyet vererek, hukuk-ı siyasiyyeye o derece ihtiyaçları olmadığını göstermek istiyorlar. Kadınların bu talepleri şu ifadelerle izâh edilerek mecliste okunuluyor:

"Stuart Mill başta olduğu halde hekim, ekonomist, hukuk-şinas birçok büyük adamların müdafaa ettikleri 'Kadınlara müsâvât-ı hak' iddialarına karşı, bunların tamamen asılsız olduklarını ispata kalkışmak biraz terbiyesizlik olur. Yalnız bu fikirlerin bugün dahi kabul edilecek derecede olgun olmadıkları da meydandadır. Halk heyet-i kanuniyyelerinde, meclislerinde kadınları erkekler gibi görmeğe henüz alışmamıştır. Sonra, bu yabancı, yeni unsurun meclislerde neler çıkaracakları ve cemiyet meselelerinden mâ-adâ daha ne gibi meseleleri de meydana atacakları belli değildir. Denilebilir ki, kadınlar cemiyetin ictimâî ve siyasî meseleleri ile uğraşacak hâl ve terbiyeye henüz varamamışlardır. Hele bugüne kadar siyaset işlerine karışan Fransa kadınlarında erkekler gibi olgunluk, metanet, keskin düşünücülük görülmüyor."

Meclis, komisyonun bu mütâlaasını doğru bulduğu için daha ziyâde ümit etmek mümkün değildir. Komisyonun düşüncelerini de ayrıca tenkîde hâcet yok.

Parlamento usûlü ile idare edilen memleketlerden Almanya, Avusturya, İtalya, İspanya, İsveç, Danimarka, Belçika, Hollanda'da kadına intihâb hakkı için henüz ümit yoktur. Bunlardan bazılarında, hele İsveç, Hollanda'da kadınlara biraz tahsil ve terbiye meselelerinde ve biraz meclis idarelerinde hukuk-ı siyasiyye veriliyor. Almanya'da asıl heyet-i kanuniyyeleri intihâb etmek ve bunlara intihâb edilmek sözleri kadınlar içinde bile derin kök peydâ edememiştir. İnsanın şahsına riâyet hissi en ziyâde İngiltere'de. Anglosakson unsurunda terakkî ettiği burada da belli oluyor. İngiltere Avrupa'da kadınlara en ziyâde hukuk-ı siyasiyye veren ve kadınlar için intihâb etmek ve edilmek haklarını kabule hazırlanan bir memlekttir.

Fransa'da hâlâ bugün intihâb, kadın hakkından bahsedilince diyorlar ki "Kadınlar hukuk-ı siyasiyye iddialarından vazgeçmelidirler. Kadınlar için bundan evvel alınacak hukuk-ı medeniyyede müsâvât vardır. Bir kere kadınlar kanun-ı medenî önünde erkeklerle müsavi olsunlar ondan sonra da, daha ileriye gitmeğe lüzûm görerek, hukuk-ı siyasiyye isteyebilsinler." Halbuki hukuk-ı medeniyyeyi almak daha kolay görülse ve erkeklerin nihayet burada kadın iddialarına karşı, inat etmeyecekleri zannolunsa, hukuk-ı medeniyyede müsâvât istemek bir taraftan hukuk-ı siyasiyyede de müsâvât istemeğe mani değildir. Hatta, hukuk-ı siyasiyyede müsâvâtı kadınlar daha ziyâde ve daha evvel istemelidirler ki, heyet-i kanûniyyeler intihâbına başlayınca kendi haklarında manasız maddeler ile dolu olan hukuk-ı medeniyye kanunlarını da kolay kolay değiştirebilsinler. Kadın intihâb etmek hakkını kazanmadıkça ve kitapları içine gömülen, garip, garip düşüncelere, ihtiraslara, babadan kalma âdetlere esir ve mağlûp olan senatörlere, parlamento azalarına nihayet tesirleri olamadıkça, bu hakları ile hukuk-ı medeniyye müsâvâtsızlıklarını da değiştirmek mümkün olamaz. Şimdiye kadar Fransa parlamentosu ile beraber Alman, Belçika, İsveç, Danimarka parlamentolarına kadınların hukuk-ı medeniyyelerini tevsî lüzûmu hakkında ne kadar projeler, arzlar verilmiştir? Kadın çalışması hürriyeti ve kadın çalışmasının tanzîmi hakkında nezaretler tarafından

birçok kanun lâyihaları teklif olunmuştur. Bunlar, kadında intihâb etmek hakkı olmadığı sebebiyle, kadın hışmından korkmaya lüzûm görmeyen parlamentolar tarafından –hafif ve şiddetli istihzâlarla– reddolunmuştur.

İngiliz ırkı bile, bu kadar zamandan beri çalıştıkları halde, kadının hukuk-ı siyasiyyesini bütün manası ile kabul edemediler. İngilizlerin kadın hukuk-ı siyasiyye vermek istemeleri tarihi faydasız değildir. 1844 tarihinde Richard Gubden kadınların istediği hakta müsâvât ne demek olduğunu izâh ediyordu. 1851 senesinde Kont de Karlayl Kamaraya kadınların intihâb haklarına dair bir arz veriyor. Yine bu zamanda Stuart Mill kadınları müdafaaya başlıyor idi. Bu ekonomist, feylesof 1866 senesinde parlamentoya bin beş yüz kadın imzalı bir arz-u hâl yolluyordu. Bu imzalar en büyük ailelerin, en tanınmış kadınların idi. İngiliz kadınları bununla kendilerine intihâb hakkı istiyorlardı.

1867 senesinde Mebuslar Kamarası'nda intihâb kanununun kadınlara muvafik surette ta'dîli için müzakerâta başlandığı vakit Kamara'da hazır olan Stuart Mill diyordu:

"İngiliz Kanun-i Esâsis'inde anlaşılmaz bir kaide-i istisnaiyye vardır. Bu, kadınlar hakkındadır. Kadınlar, her türlü hukuktan faydalanmak için şart konulan her türlü yükleri çekiyorlar, kanunun istediği vazifeleri görüyorlar; bundan sonra yine haktan mahrûm oluyorlar. Bu neden? Kadınlar erkekler gibi vergi vermeğe boçlu tutuluyorlar, cemiyetin yüklerine erkekler gibi iştirâk ediyorlar Çünkü bir ailenin reisdirler, yahut bir sanatları vardır, bir ticaret ile uğraşmaktadırlar. Sonra kadınlar oğullarımızı terbiye ediyorlar, kadınların çoğu intihâb hakkına mâlik olan erkeklerden pek ziyâde akıllıdırlar, bilgiçtirler. –Cemiyete vergi veren intihâb hakkına mâliktir–kaidesini ne için kadının zararına burada dinlemiyorlar? Bu bir adaletsizliktir. Ve bu adaletsizliğin sebebi de hafif düşünmektir, kadınların intihâb etmeleri insana garip geliyor. Fakat bugün garip gelen şey yarın tabîî gelir. Bir şey

garip geldiği için adaletsizlik edilemez. Yenilik, tebdîl-i dünyanın birinci tabîi kanunudur." Stuart Mill tarafını 82 kişi, aksini de 196 kişi tutmuştu. Meşhur Dizeraeli, Fursit, Berigot ve daha birçok ma'rûf adamlar kadınların tarafındaydı. Teklif reddolundu.

1879 senesinde parlamento şimdi, parlamento intihâb hakkı için değil, belediyelere intihâb hakkı için bir projeyi müzakereye başlamıştı. Berigot tarafından olan bu teklif kabul edildi. Lakin sonra, evli olan kadınların belediye intihâbı hakkına mâlik olmaları tahdîd olundu.

1870 senesinde Yakob Berigot, Liyon Yastovik yüz otuz bin kadın imzasını hâvî bir arz ile parlamentodan –bütün manası ile– kadına intihâb hakkını istediler. Muvaffakiyet ile neticelenmeyen bu birinci büyük tecrübeden sonra müracaatlar tekrar edildi. Aynı sene içinde kadınlar yeni tesis edilen maarif meclislerine kabul olundular.

1873, 1875, 1876 senelerinde heyet-i kanuniyye intihâbına kadınlar için hak vermek iddiaları yine tekrar edildi ve şiddetli hücumlar ve büyük gürültüler ile parlamentoya müracaat olundu. Kadınlar hâlâ parlamentoda ekseriyet kazanamıyorlar; eski fikirli, yenilikten korkan kimseler otuz kırk kişi kadar fazla çıkıyorlardı.

Stuart Mill 1873 senelerinde ölüyor. Ama kadınların müdafaacıları arttıkça artıyor. 1878, 1879, 1883 senelerinde Leonard Kavert, Yakob Brigot, Stansfeld taraflarından kadınlara yine hukuk-ı siyasiyye isteniliyor; parlamentoya daha kuvvetli, daha şiddetli tekliflerde bulunuluyor. Ama hâlâ ekseriyet kadınlara hak vermeyi kabul etmeyenlerde... Yalnız 1889 müzakeresinde ekseriyet 16 kişi fazladır.

1884 senesinde parlamentoda Vodal gibi kuvvetli, nüfûzlu kimseler tarafından tutulan kadınlara intihâb-ı umûmiyede hak teklifi Gladston ile beraber eski fikirli bütün muhâfazakârlar tarafından reddedildi. Gladston "Kadının hak sahibi olması, meziyetini kendisi önünde ve cemiyet önünde arttırması sevimli bir şeyse de, bu hak bana garip geliyor. Kadın bizim işlerimize karışmasa daha iyi olur." diyordu.

Nihayet 1886 senesinde Mebuslar Meclisi Reis-i Sânisinin teklifi ile kadınların umumî intihâblara hakkı müzakerâtına girişildi ve ekseriyet ile kadınların da erkekler derecesinde hukukunu kabul etti. Fakat layîha husûsî tedkîkâta havale edildi. Bu sırada ise meclis dağıtıldı. Teklif kanun olamadı.

Yeni intihâblar kadın taraftarı olanları azaltmamış, ziyâdeleştirmişti. Şimdi kontluk meclisi teşkilâtı ile uğraşılıyordu. Kadınların vilayet-i idare meclisleri hükmünde olan bu kontluk meclislerine intihâb hakkı meclisce tasdik edildi; hatta bazı kadınlar meclis azalığına namzed olarak meydana atıldılar. Londra şehrinde kadınlardan Leydi Sand Haverest ve Miss Gobden intihâbı kazandılar. Mahkeme-i temyîzin kararıyla hükümet bu intihâbları feshetti. Ve bu iki kadının azalığını kabul etmedi. Lord Mat kadınların vilayet-i mahalli meclislerine intihâb edilmelerini Lordlar Kamarası'na teklif ettiyse de 85 fazla rey ile bu teklifi reddolundu.

1892 senesinde Mister Balfor belediye intihâbâtında evli olmayan kadınlara verilen hakkın evli olanlara da teşmîl edilmesini parlamentoda kabul ettirmeye çalıştıysa da, Gladston kendisine galebe etti.

İki sene sonra 1894 senesinde, nahiyelerde belediye teşkilâtı hakkında yeni bir kanun tanzîm ve müzâkere edildiği zaman, parlamento azasından Mak Laren kadınlar için, evli olup olmadıklarına bakılmayarak, bu meclislere erkekler ile müsavi derecede intihâb hakkını istedi. Bu hususta ekseriyet hâsıl oldu. Ve bu karar hükümetçe tasdîk edildi. Hatta Mak Laren'in teklifi kabul olunduktan sonra hükümet daha ileriye de gitti: mahalli idaresine aid olan bu meselede kadınların yalnız nahiye meclislerine değil karye meclislerine, Disterbak, kanton meclislerine de, mekteb-i teftîşi dairelerine de, kanunlarca gösterilen şartları haiz oldukça, muayyen bir vergi verdikçe cins tefrîk edilmeyerek, ve evli olup, olmadıklarına bakılmayarak, erkeklere müsavî surette intihâba girebilmelerine ve bu haktan istifade etmelerine müsaade gösterdi.

Şüphe yok, kadınların istedikleri hukuk-ı siyasiyye, heyet-i kanuniyyelere intihâb hakkı daha çok uzak... Ama ne ise bu küçük edimler de kadınlara az hak vermiyor, nahiye, kontluk, belediye meclislerine intihâb hakkını haiz kadınların sayısını az ziyâdeleştirmiyordu. Eski kanun ile yalnız evli olmayan kadınlar intihâb hakkına mâlik iken belediye meclislerine 298.126, kontluk meclislerine 502.199 kadın bu hakka sahipti. Şimdi evli olanlar da buraya gireceğinden intihâb edecek kadınların sayısı birkaç kere artacaktır.

Asıl intihâbât-ı umumiyyeye gelince, 1896 senesinde mebuslar meclisine verilmek üzere 257.000 imzalı bir arz tertip edildi. Bunda bütün İngiltere kadın mektebleri muallimelerinin, kadın doktorlarının, edebiyat ve sanâyi ile uğraşan kadınların imzası vardı.

Nihayet 1897 senesinde mebusların parlamento intihâbında kadınlara hak veren bir kanun layîhasını kendiliğinden kabul etti, ekseriyet 71 rey fazla ile

kazanıldı. Bu kanunu kabul edenleriçinde her fırkadan adam bulmak mümkündür. Sir Vilyam Herkurt, Henry Laboşer bu yeni kararı kabul etmediler. Ve şiddetle itirazlarda bulundular. O zaman birinci hazine nazırı olan Mister Balforn kadınların hakkı taraftarı olması, kararın Lordlar Kamarası'ndan kolayca geçmesine ümit veriyordu. Fakat ümitler neticelenmedi. Hatta 1900 senesinde mesele tekrar meydana çıkarıldıysa da henüz daha bir netice elde edilemedi.

Görüldüğü gibi İngiltere için ümitler pek ziyâde; âdeta burada kadınların intihâb hakkı meselesi kaideten halledilmiş sayılabilir. Her taraftan kabulü için evvela zaman, sonra kadın taraftarı olanların mütemâdi ve ateşli gayreti kesilmemek ister.

Ertuğruloğlu

Haziran 1904, Berlin.

C.5, S.27, s.234-243.

KADINLARIMIZIN MEVKİ-İ İCTİMÂÎSİ

Bizde "mevki-i ictimâî" sözü ağza alındı mı hemen erkeklere müteallik bir hususta; memuriyetler, rütbeler, nişanlar, imtiyazlar vesaireden bahsedileceği hatıra gelir. Bu sözde kadınlarımızın; validelerimizin, hemşirelerimizin, zevcelerimizin hukuk-ı insaniyyelerine, hukuk-ı tabiîyyelerine temas edecek bir cihet yoktur.

Acı olsa da itiraz etmeliyiz, kadınlarımız için bir mevki-i ictimâî tasavvur etmeğe bile tenezzül edemiyoruz. Bizce bütün dünyanın en büyük şanları, en büyük şerefleri ancak erkeklerindir; bunda kadınlarımıza ifrâz olunabilecek hiçbir hisse yoktur; kazara hukukumuza biraz iştirâk edebilmiş olanları varsa onları da tahkîr ve tezlîl etmek, o biçareleri hatır ü hayale gelmez iftiralarla telvîs eylemek en basit ve ibtidaî bir hissimizdir.

Kadınlarımızın, yalnız, ortalık süpürmek, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, çocuklarına bakmak, vesaire gibi bir erkeğin yarım saat bile tahammül etmek istemeyeceği hizmetler için yaradılmış olduklarına bütün mevcudiyetimizle kaniyiz. Bütün bu ağır ve hasîs vezâife mukâbil kadınlara bahşetmek lütfunda bulunduğumuz bir imtiyâz varsa, o da onları birer "tatlı et" olarak kabul ve telakki ettiğimizdir! Bu büyük imtiyazla iktifâ edemeyerek, müteselli olamayarak, hukuk-ı insaniyye ve tabiîyesinden biraz müstefîd olmağa, onu biraz müdafaaya yeltenen zavallıları ise, haylaz, haşarı biraz daha ileri gidilrse sinirli, edeb ve terbiyeden mahrum birer ahlâk düşkünü sıfatıyla terzîle kalkışırız.

Kadın, yalnız evindeki işlerle iştigal etmeli; akşamları sinirli, yorgun argın, bazen ispirtolu bir kafa ile avdet eden kocasını karşılamalı, icap ederse elini eteğini

öpmeli, öteye beriye fırlattığı kirli elbiselerini toplayıp temizlemeli, karnını doyurmalı, kahvesini, çayını, ispirtosunu hazırlamalı, ve fakat asla şikayet etmemeli, hiçbir şey istememeli, onun için de hissiz, duygusuz, sessiz-sedasız bir gölge gibi yaşamalı ve bütün bunlardan sonra, güler yüzle, geniş bir saadetle, ezelî ve ebedî bir memnuniyetle onun zevkini, eğlencesini temin etmelidir... İşte bizim için en iyi, en faziletkâr, en 'afif ve namuslu kadınlar bu öldürücü, boğucu hayat altında kıvrananlardır!..

Kadın bu mahdûdiyet içinde zelîl ve sefîl önümüzde süründükçe, günden güne hissinden, benliğinden, mevcudiyetinden uzaklaşarak mevki-i insanîsinden sükût ettikçe nazarımızda yükselir, kıymet ve ehemmiyet kazanır ve bizde böyle bir kadın karşısında –hürmet ve muhabbete bedel– istihfâfkâr bir merhamet hissetmekle daha çok zevk alır, sanki ciddiyetimizin azamet ve gururunu bu suretle okşamış oluruz...

Fakat düşünmeliyiz ki kadınların da bir hissi, bir ruhu, bir dimağı, bir mevcudiyeti, bir insanlığı var! Takdir etmeliyiz ki kadınların da yaşamak için hakkı, heyet-i ictimâiyyemizde bir mevkiî, bu dünya üzerinde tıpkı bizim gibi onların da hukuk-ı tabiîyye ve insaniyyesi var.. Evet, biz bunları ne düşünür ve ne de takdir ederiz; dimağımızı, ruhumuzu, vicdanımızı o kadar büyük ve müthiş bir cehl ü taassub kaplamıştır.

Gözlerimizi bürüyen siyah bir bulutun altında hakikatın fecâyiini bütün çıplaklığıyla, bütün levsiyle göremiyoruz; gözlerimizde elîm bir vaziyet içinde sükût etmeğe mecbur oluyorlar ve böylece üzerinde oturduğumuz dalı kendimiz baltalıyor, hafre-i helâke doğru baş döndürücü bir süratle koşuyoruz... İstikbâli kurtaracak olan nesl-i âtîmizin, bugün zulüm ve hakaret altında inleyen bu zavallı kadınlarımızın

kucağında büyüyeceğini, terbiye göreceğini düşünürsek ne kadar büyük bir felaket karşısında bulunduğumuzu belki anlayabiliriz; belki anlayabiliriz de bu büyük derd-i ictimâîmizi tedavi edebilmek, vatanın selâmet ve istikbâliyle alâkadar olan bu cerîhalarımızı kapatmak için biraz çalışır, uğraşırız...

Yakın bir mazinin levs ve riyâ ile dolu muhît-i mütefessihinde kadınlarımızın her dem marûz kalmış oldukları hakaretler, zulümler, adilikler tabiîdir ki daha unutulmamıştır.

Makâm-ı celîl hilâfet-i İslâmiyyeyi, bu millet-i mazlûmenin safha-i mukadderâtını bilâ-mâni karartabilmek için bir siper ittihâz etmiş olan hakan-ı Mahlûun muvaffakiyet-i istibdâdkârânesini en ziyâde teshîl eden bir şey vardır ki o da avam-ı halkın tanıtmağa çalışmış olmasıydı. O, otuz bu kadar senelik devr-i saltanatını, Osmanlı milletinin kansızlığına değil, fakat tarafından daima mazhar-ı teyîd olmuş olan cehle, hadd-ı meşrûiyyeti fersah fersah tecavüz eden taassuba medyûndur.

O zamanlar, ara sıra köprü başlarında, çarşıların müzdeham yerlerinde afîf ve namuskâr kadınlarımız memûrin-i zabıtanın tecavüzât-ı resmiyyesine uğrar, irade-i hilâfet-penahî ile men‘ edilen çarşafların makaslarla kesilmesi gibi dünyanın en sefîl, en berbat rezillikleri i‘lâ melâil- nâs olunur ve bütün bu riyâkâr adiliklerle onun hilâfet ve saltanatı sanki teyîd ederdi.

Bu faciaların meânî-i muhtelifesi karşısında biri küll, diğeri cüz’i iki mevcudiyet başka başka hislerle mütehassis olur; bir cehl ü taassubun tatmîn

edilmesinden mütehassıl bir memnuniyetle beşûş, diğeri, insanlığın pâ-mâl edilen ulviyetini ağlayan bir ruhun elemleriyle me'yus bildiklerini okurlardı.

Bu facialar bir tarafta devam ederken, beride, Sivas'tan, Ankara'dan, Eskişehir'den ve daha bilmem nerelerden toplanan, analarının, babalarının, kocalarından gasp edilen vatan-ı cüdâ masûm yavrucukları, o zavallı çerkez kızları taşıyan arabalar, dolmak bilmez bir gavre açılan yüksek bir kapıdan mütemadiyen girer; o bedbahtları yıldızlı kapıların önüne, beyaz mermer merdivenlerin üzerine döker, döker, dökerdi!

Memleketin cephe-i namus ve faziletine karşı açılan bu sehaif-i levs ü denaât mütemadiyen çevrilir dururken ötede cehl ü taassub afîf ve namuskâr kadınlarımızı tahkîr ve tezlîl etmekle tatmin olunur. Ve böylece, bütün o levsler sanki setr edilirdi.

Hepimiz bu siyah sayfaları biliriz, fakat yalnız bilmek kâfi değildir; bildiğimiz şeylerin neticelerini de nazar-ı ibret ve mutalaaya almazsak aynı hataları tekrar etmekten bizi hiçbir kuvvet men' edemez. Şu halde düşünelim; koca bir memleketin üzerinde otuz bu kadar sene gerilerin, onu nurdan, ziyâdan, her türlü terakkiyât ve tealliyâttan mahrûm bırakmış olan yıldız-ı âkibet ne oldu?..

Bugün lâne-i bûm ve gurâb bir halde tarihin siyah sayfanda ebediyyen inlemeğe mahkum muzmahill bir sezâî... İşte o kadar...

Havasının en küçük zerrâtında bile sarı bir saadet ve beşâşet oynayan, parlak, mişmiş, sıcak bir yaz sabahı idi; altı yüz senelik Osmanlılık mazinin hûnîn sehâifine

çelik bir kalemle hatt-ı iptal çekyor, istikbâlin refah ve saadete doğru açılan pak ve beyaz sayfanda (hürriyet-adalet) kelimelerinin artık tezehhür ve inkişâf etmekte olduğunu görüyor, "yaşasın hürriyet, kahrolsun zulüm ve istibdâd" gulguleleri arasında yükselen alkış tufanlarıyla memleket baştan başa vuruluyor, çınlıyor; bütün bir memleketin mahkum-ı esaret insanları canlı bir dalga gibi temevvüc ediyor, bütün o müessesât-ı istibdâd bu sıklet ve kuvvetin altında eziliyor, mahvoluyordu...

Memleketin üzerine çöken o koyu istibdâda, o bitmez tükenmez zulm ü 'udûvâne bedel şimdi, artık beşeriyetin hukuk-ı tabiîyye ve insanîyesinin en âli ve mukaddes kısımlarını teşkîl eden hak, hürriyet ve adaletin hüküm-fermâ olmağa başlayacağını düşünürken kadınlarımızın o tâkat-şiken şerâit-i ictimâiyyesinin de makûl ve meşrû bir seviyeye yükselebileceğini ümit etmeğe başlıyorduk.

Fakat ne kadar şâyân-ı teessüftür ki daha o parlak günlerin harîm-i nûranûrunda bile bu ümitlerin ne kadar boş, ne kadar nâ-be-mahal olduğunu gördük. Vatanın, milletin saadetiyle kadınlarımızın da mesut olacağını düşünmeyerek onların bu saadet-i millîyeye iştirâklarını görmeğe bile cehl ü taassubumuz tahammül edemedi; köpürdük, söylendik, daha neler neler yaptık.. Maa-mâ-fîh bu galeyân arasında ufak tefek taşkınlıkların yapılabileceğini, fakat sükûnet istikrâr bulunca icâbât hakk u adlin hükmüne münkâd olabileceğimizi düşünebilenler biraz teselli bulabilmişlerdi; günler, aylar geçti. her şey hall-i aslîsine avdet ettiği halde sabit kalan bir şey vardı ki o da kadınlarımıza karşı hissede geldiğimiz tehevvür ü kinimiz idi. Çok geçmedi, hükümet-i sabıka zabıtasının revâ gödüğü o resmî hakaretleri, biz, kadınlarımızın sokak ortalarında çarşaflarını yırtmak, peçelerini parçalamak ve daha bilmem neler yapmakla tekrar etmekten utanmadık arlanmadık..

Memleketin her tarafında hüküm-fermâ müthiş bir anarşi, bir hükümetsizlik bu tecavüzleri bir emr-i mübâh derekesine düşürüyor, günden güne yeni tecavüzler, yeni tahkîrler karşısında me'yûs ve mütehayyir kalan kadınlarımız bir takım sefîl erazilin kin ü tehevvürüne marûz kalmamak için, artık sokağa çıkmağa bile cesaret edemiyorlardı.

Bu elîm hâl ü mevki az çok şiddetlerle, fasılalarla hareket ordusunun İstanbul'a girdiği güne kadar devam etti.

Bu halâskâr ordu cehlin, istibdâtın meş'ûm çehresine indirdiği şamarlarla kanun u adaletin hakk u galebesini temîn etti. Anarşiye bedel kanuna itaat ettirmeyi bilen ve tatbîk eden kuvvetli şedîd bir hükümetin tesisiyle erbâb-ı namus biraz nefes alabildi, hakkına, hürriyetine sahip oldu. Bu meyanda bi't-tab' kadınlarımızda artık hakaret görmek korkusu altında olmayarak sokağa çıkabiliyor, melbûsât ve sairesini tedârik edebilmek için çarşıya inebiliyor; biraz tenezzüh etmek, biraz gezmek gibi insanların en sıhhî bir ihtiyacından, en tabiî bir hakkından onların da istifade edebilmesine bir mani kalmıyordu; çünkü gayrın hakkına, hürriyetine taarruz eden eller, divan-ı harplerin, mahkemelerin o şedîd hükm ü adaleti karşısında artık kırılmış, meftûr kalmıştı.

Her inkılâbın tabiî olan ihtilâclarını nazar-ı dikkat önünde bulundurmakla beraber bu kanunu devrin kadınlarımızın da hukuk-ı insaniyye ve medeniyyelerini temin etmeğe çalışacağını kat'iyyen ümit ettik, ve bunun bi'l-fiil icrâ edildiğini görerek müteselli olduk.

Artık kadınların da hukuku biraz mecrâ-yı tabiîsine giriyor, onlar da insanlıklarını, mevcudiyetlerini –harf-endâzlık vesâire gibi rezaletlerimizi ber-taraf etmek şartıyla– idrâk edebiliyorlardı.

Fakat son zamanlarda cehl ü taassub yine kadın hakkının mevcûdiyetine kâil olamıyor, alttan alta kadınların elbisesinden, ademi tesettüründen, aşkınlığından bahsederek hakikat-i halde ise bizi tarihin siyah sayfalarına müntehi bir yola sevkedebilecek kuvveti bu vesilelerle istihsâle çalışıyor, her gün yeni rivayetler, yeni iftirâlarla kendini hissetirmeğe başlıyor!

Bu noktada hükümetle beraber matbûâne, sunûf-ı münevveriyye mühim bir vazife tertip ederken bunlar unutuluyor, kuvvet ve metânetle hareket etmesi lâzım gelen hükümet kendinde bu cesareti bulmağa lüzûm görmüyor, sunûf-ı münevvere de bu vazife-i irşâda bedel cehlin karşısında boynunu büküyor; geniş bir sahada yine geniş hatvelerle ilerlediğini her gün, ama her gün gördüğümüz o ezilmeğe, kırılmağa lâyık cehl ü 'udvân kuvveti serbest serbest istediği yere girip, çıkarak büyüyor, daima büyüyor!

Ve biz buna mani olmak vazifesiyle mükellef iken, vatanımızın hayr u nef'î ancak bu kuvvetin âhsen suretle ortadan kaldırılmasını istilzâm ederken hükümet-i meşrûtenin bir daire-i resmiyyesi bir tezkîre ile kadınların tesettür vesâirede görüldüğü söylenen adem-i mübâlâtından, mazınne-i töhmet olabilecek yerlerde görüldüklerinden bahsederek nazar-ı dikkati celbetmeğe ve bu suretle o tatmin edilmeğe lüzûm görülen kuvvete bir cemîle arz etmeğe çalışırken ne bu ric'atın derece-i ehemmiyetini ve ne de beride milyonlarca namuslu kadınlarımızı yeni bir silsile-i tahkîr ve tezlîl altında kıvrandırdığını düşünmüyor.

Hiçbir zaman, hudûd-ı meşrûiyyeti tecavüz edecek bir mübâlâtsızlığı ne kadınlarımızın ve ne de erkeklerimizin şeref ve haysiyetine lâyık göremeyiz. Mazınne-i töhmet olan yerlerde yalnız kadınların değil hatta erkeklerin de bulunmasını, görülmesini heyet-i ictimâiyyemizin ulviyyet ve necâbetiyle kâbil-i te'lif 'addedemeyiz; en kavî, en muazzam milletlerin, medeniyetlerin böyle bir vasat-ı mütefessihte ne kadar çabuk çürüdüklerini, mahv u münderis olduklarını herkes gibi biz de biliriz. Fakat hiçbir zaman, birkaç rezilenin açık, saçık ötede beride dolaşabilmesinin bütün kadınlarımızı tekrar ağlatmak, sızlatmak, me'yûs etmek için kâfi bir sebep teşkîl edebileceğini de tasdik ve kabul edemeyiz.

Zabıta herkesin riayet etmeğe mecbur olduğu edeb-i dinîye ve millîyemizi sıyâneten bu gibi fena halleri pek güzel ve pek kolay men' edebilir. Bu kadar basit ve mantıkî tedbirler elde bulunurken sırf bir gürûh-ı esâfilin hırs u iftirası yolunda bütün kadınlarımızı, validelerimizi, hemşîrelerimizi, zevcelerimizi nev-amâ bir sesle-i tahkîr olan bu şüphe ve töhmet altında ezmek, doğrusu, akıllara hayret verecek bir garibe-i nesfettir! Zavallı kadınlar...

Doğruyu, hakikati söylemek lâzım gelirse bilâ-tereddüd itirâf etmeliyiz ki biz erkekler kadınlarımızdan pek çok ziyâde terbiye almağa muhtaç bir sürü düşkünleriz. Birçoklarımızın 'indinde bu vadide namus, fazilet, ahlâk kelimeleri leddü'l-icâb söyleniverecek, süslü, tantanalı, manasız kuru laflardan başka bir şey olmadığı gibi namusun, faziletin, ahlâkın, icâbâtına tevfik hareket edebilmek diğer kahramanlarımızdan birçoklarının bile kârı değildir.. İffet ve namusun müdafaa edildiği bir meclisten çıkar çıkmaz, evlerimizde melûl ve masûm bizi bekleyen zevcelerimizi, ailelerimizi, hatıra bile getirmeden karanlık muhitlerde birkaç saatlik bir zevk ü safâ(!) yapmanın müdafaa ettiğimiz namus ve fazilete mugayyir bir hakikat teşkîl edemeyeceğine bütün mevcudiyetimizle eminiz?..

Bir iki saatlik bir eğlence, ne namus ve faziletimize, ne de şeref ve haysiyetimize nakîse veremez? O derekeye düştük ki bu bayağılıkları hukuk-ı tabiîyyemizden 'addediyoruz. Ne halktan, ne hâlikten sıkılıyoruz..

Bu nakîse-i ahlâkiyyemizi nazar-ı dikkat ve insâf önünde bulundurarak tecâvüzâtımızı bir hadde kadar indirmek lüzûmunu hissetsek mertçe, erkekçe hareket etsek haydi aff u müsahameye lâyık görülelim... Fakat hayır! Biz böyle melûl yaşarken beride, sokakta tesadüf edeceğimiz bir kadının –her türlü tecavüzât-ı lisaniye ve fiiliyemizden sarf-ı nazar– etek toplayışından, şemsiye tutuşundan, yürüyüşünden, bakışından, mânâlar istihrâc etmekten ve bu istihrâcâtımıza bina-yı fikr ü mutalaa ile onun hoppalığına, adiliğine, mübtezelliğine, şımarıklığına hüküm vermekten asla çekinmeyiz..

Yirminci asırda yaşadığını hisseden bir kadının zevk-i selîme mutabık bir surette telbîs ettiğini görsek ne kadar mestûr olursa olsun, ne kadar afîf ve namuskâr bir hal ve tavırda bulunursa bulunsun hakkında derhal bir sû-i zann u fikri hâsıl etmekten bizi hiçbir şey men' edemez; görenek belasının o kadar esiri olmuşuz. Bir kadının namus ve iffetine şıklığının veya çopurluğunun hiçbir tesiri olamayacağını takdir edemeyecek kadar mahdûdu'l-fikir kalmışız!.. Yazık...

Heyet-i ictimâiyyemizde kadınlarımıza mahsus yek-nesâk harici bir bir libas numunesini resmen kabul etmek imkânını –ki bi't-tab' adîmü'l-ihtimâldir– tasavvur edebilsek bile bu kadar muhtelif iklimlerin, muhtelif ve mütenevvi tarz-ı telbislerini tevhîde, bütün o muhtelif akvâmı, o muhtelif tarz-ı tefekkürleri memnun etmeğe imkân yoktur. İstanbul kadınları için kabul edilebilecek libâs-ı hariciyi bazı mıntıkalar o kadar açık saçık, bazı mıntıkalar da o kadar ağır ve gayr-ı kabil

tahammül olarak telakki edecekler ki bunun nasıl bir neticeye varacağını söylemeğe lüzûm görmüyorum.

Şu halde hakikat kendi kendine tezâhür ediyor, medeniyet terakki ettikçe muhitin icâbâtına riayet etmeğe erkekler kadar kadınlar da mecbur oluyor. Bu cereyana karşı durmak cinnetten başka bir şey değildir. Yalnız biz burada muhitin imkân ve tahammülünün fevkinde bir tarz telbis ihtiyâr edilmesinde –eğer varsa– bir mânâ göremeyiz; ale-l-husus âdâbı dinîye ve âdât-ı millîyemizin daima meşrû ve makûl bir tarzda muhafaza edilmesini şiddetle iltizâm edenlerdeniz. Fakat hiçbir zaman, bu asr-ı medeniyette, kadınlarımızın çuval içinde gezmelerine tahammül edemeyiz...

Şunu da bilmeliyiz ki, bundan on sene evvelki elbiseler dahi bugünkü elbiselerin düçâr olduğu tecavüzlere marûz kalmış olduğu halde, o zaman hoş görülmeyen libasları bugün pek muvafık görmeğe alışacak ve onu muhafazaya sa'y edecek kadar mecburî bir devre-i tekâmül geçirmişizdir. Dün fena olarak telakki ettiğimiz bir şeyi bugün bize iyi olarak kabul ettiren zamanın cereyan-ı tabiîsine, hükm ü kuvvetine fitreten ve tab'en minkâd ve mahkum olduğumuzu düşünürsek sıkıntıya kürek çekmemiş, hissiyâtımızı kuru laklâkiyyat ile izâiye etmemiş oluruz!

Hemşîrelerim sizlere hitâb ediyorum, evlerinizde sizlere rahat ve huzur göstermeyen, sokaklarda şeref ve haysîyet-i nısvîyyenize hürmet etmeyi henüz öğrenemeyen, iffet ü ismetinize bir leke sürememek mahrûmiyet ve acısıyla gezmenize, yürümenize, elbiselerinize, ne kadar masum olursa olsun her hal ve tavrınıza kadar karışmak, hayatınızı, hukukunuzu ellerinde birer bazîçe olarak kullanmakla hırs u tehevvürünü tatmin etmek isteyen, hulâsa sizin iffet ve namusunuzdan intikam almak

Bu nazariyeyi gözlerinizin önüne alırsanız geniş bir saha-i sa'y ü mücâhide karşısında bulunduğunuzu anlarsınız. Fakat bu mesâî-i insaniyyenizde sizlere muâvenet edecek pek çok erkekler bulamayacaksınız, kendi kuvvetinize,kendi mevcudiyetinize, kendi faziletinize istinâd etmeye mecbur kalacaksınız. Lakin zararı yok, aranızda fikriyle, irfanıyla temeyyüz etmiş veya edecek birçok kıymetdâr vücutlar var, toplanınız; küçük, büyük heyetler cemiyetler teşkîl ediniz; aileleriniz arasında telkinâtınızla, hariçte neşriyâtınızla hukukunuzu tanımak istemeyen dimağlarımıza nüfûz ediniz, hakikati yavaş yavaş anlatınız.. Ta ki bu zillet ü esâret devri kapansın, kapansın da sizlere bir sabah inkılâbın ziyâ-yı hak ve adlî içinde insanlığınızı tebcîl edebilesiniz.

İtiraf ederim, bu muvaffakiyeti kazanabilmek için tâkat-fersa mücâhedât ister, nihayetsiz himmetler, fedakârlıklar ister. Fakat hangi nimettir ki külfetsiz istihsâl olunabilir?

Bu büyük saadetin velev bir zerresini olsun temin edebilmek için Resimli Kitab'ın bir hizmet ü delâleti olabilirse bu sayfalar sizindir; yazınız, felaketlerinizi, elemlerinizi, muhitin lütf-ı müsaadesi derecesinde bu sayfalarada birer birer anlatınız, eminim Resimli Kitab'ın bütün karileri, bu binlerce münevver ve vicdanlı insanlar sizleri bir kardeş kulağıyla dinleyecekler, elemlerinize iştirak edeceklerdir. Sırf hukuk-ı nısviyyetinizi müdafaa etmek için her türlü fedakârlıkları göze alarak müstakil bir gazete tesîs lâzım gelirse o vazifeyi de bana bırakınız. Bu suretle sizlere, vatanıma, insaniyete, küçük bir hizmet arz edebilirsem en büyük mükâfatı, bana manevîyetim, en büyük zevki bana vicdanım verecektir.

Hemşirelerim sizlere hitâb ediyorum: lâyık olmak için çalışmak, mütemâdiyen çalışmak lâzımdır.

Ubeydullah Esad. C.5, S.28, s.281-296.

KADINLARA HAK

Avrupada Kadınlara Hak-7
Hukuk-ı siyasî ve Amerika Kadınları

Lotorno, Morganlar Amerika'da çıkmışlar, Lukresimont, Hourbutet Amerika'da peydâ olmuşlardır. Karaların esirliklerini kaldırmak hissi nihayet Amerika'da doğmuştur. Kadınlara hak vermek onları cemiyet azası saymak yine bu memlekette birinci defa olarak meydana atılmış, birinci defa tatbik edilmiştir.

Amerika yeni dünya olduğu gibi yenilik dünyasıdır. Sanatta, ticarette, ziraatte, insaniyette, hukukta, erkeklik, kadınlıkta, her şey de yenilik göstermiştir. Bu memlekette binlerce seneden beri kalmış Amerikalıları boğan fenâ âdetler yoktur; Avrupa'da, Asya'da eski dünyalardan kalma dinî, zehirli bir hava, serbest soluk almağa müsaade etmeyen kesif, bâtıl fikir bulutları Amerika'da hüküm sürmüyor. Amerika, temiz bir hava, taze bir toprak, taze bir cemiyet, taze bir insaniyet. İnsanlar burada babaları ne yapmışlar ise onu yapıyorlar. Düşünceleri, akılları var, eski zamanda ne yapıldığına bir kere bakıyorlar. Ondan sonra lâzım olduğu gibi maziyi, tarihi değiştiri, değiştiriveriyorlar. Amerika bunun için düşünce, serbest fikir memleketi, serbest terakkî yeridir.

Burada kadın da bir kere kendine bakıyor, bir kere kendisine hâkim olmak isteyen erkeğe bakıyor, bir de erkekler arasında birbirlerini hür, müsavi tanımak hakkındaki kaîdeye dikkat ediyor. Bundan kadının erkek gibi hür, müstakil, istediği

gibi çalışır, hak sahibi olduğu surette güzel olacağını anlıyor. Ama kadın hür, müstakil hak sahibi olabilir mi? Kadın dikkatini artırıyor; erkekler ne için hür, erkekler ne için kimseye tâbi değil, erkekler ne için hak sahibi?

Erkekler insan odukları için hür, yoksa erkek oldukları için değil. Erkekler yine insan oldukları için hak sahibi, erkek oldukarı için değil! Kadında hür olmak, hak sahibi bulunmak için erkekte olan her şey var. O halde kadın ne için hür değil ne için hak sahibi değil? Erkeklerin adaletsizliklerinden... Adaletsizlik eski dünyaya lâzımdır. Taze amerika toprağına elvermez. Kadınlar düşüncelerini açık söylüyorlar, erkeklere açıkça diyorlar:

"Cemiyetimizin içinde belli bir adaletsizlik hüküm sürüyor. Kadının cemiyet azâsı gibi sayılmaması bir adaletsizliktir. Kadın da hürdür, müstakildir, hak sahibidir. Erkek ile her şeyde müsavîdir. Erkeğe nasıl hürriyet-i şahsiyye veriliyorsa kadına da verilmelidir. Erkek nasıl cemiyet işlerine karışabiliyorsa, kadın da karışabilmelidir. yani erkeğin hukuk-ı siyasiyyesi kadına da lâzımdır. Kadına lâzım olan bu hakkı vermemek, onu cemiyet işleri için çalışmadan mahrum etmek kadınlarla beraber cemiyetin kendisine zarardır.

Hem sonra, hükümet ettiğimiz idare, kendi idaresi altında olan kimselerin hepsinden ayrı ayrı müsaade almadıkça, meşrû değildir. Halbuki, bugüne kadar hükümet kadınların yani yarı cemiyet azâsının müsaadesini almamıştır. Bugünkü hükümetler hep meşrû olmayan hükümetlerdendir. Demek insaniyet hâlâ devr-i istibdâdındadır.

Kadının hükümete kendisini idareye müsaadesi, rey vermesiyledir. Kadın ne vakit erkekler gibi aynı surette heyet-i kanûniyeleri intihâb edebileceklerdir, işte o zaman, kendilerini idareye hükümeti vekil etmiş sayılabileceklerdir. O zamanlar hükümetler meşrû olacaktır. Cemiyet istibdâd devrinden kurtulacaktır.

Hakikaten kadınların müsaadesi olmayarak cemiyetlerin nasıl idare edildiklerine şaşmamak mümkün değildir!"

Amerika erkekleri, hepsi Avrupa senatörlerinden, mebuslarından daha akıllı, daha serbest, düşünceli. Hak olan şeye hak diyen kimseler; bu sebep ile Amerikada iki yüz seneden beri kadınlar doğru olarak ne istediyseler, erkekler inat etmeyerek vermişlerdir. Ev içi hayatı Amerikada tamamen değişmiştir; kadın evinde serbest olmuş, erkeği kendisine riâyetini arttırmış; sonra kadın dışarıda erkeğe yakın şartlar içinde çalışmağa başlamıştır. Nihayet kadın için cemiyetin küçük, büyük işlerine girmek, memur olmak, muallim olmak, kiliselerde papaz gibi hizmet etmek, avukat olmak, hekimlik etmek kabul edilmiştir. Kadının erkeğe karşı mevkiî değiştiği gibi, Avrupa hukuk-ı medeniye kanunlarında görülen esâret devri kalması maddeler, müsâvâtsızlıklar da kalmamıştır. Aile içinde dışarıda, cemiyetin bir kısım işlerinde kadın erkek derecesini ve hakkını müsavî olarak ele almıştır.

Avrupalılar için Amerika kadınlarının kazandığı hakları anlamak biraz güçtür. Zaten Avrupalılar için Amerika kadınını da anlamak kolay değildir. Amerika kadını Avrupa kadını değildir. burada kadın tabiatın verdiği bir isimdir. Bu ârizi bir farktır. İşte Amerika kadını ise erkekten aşağı değildir. O da çalışır, erkek kadar iş çıkarır, vücudu bile neşv ü nemâ bulmuştur, denilebilir. Hele kudret ve meziyet-i ahlâkiyyesi pek ziyâde artmıştır. Amerika kadını, mantığı, sadeliği, âmâli, harekâtı ile erkekten hele Avrupa erkeklerinden hiç fenâ sayılamaz. İyi düşünür, açık söyler,

iyi işler, kuvvet ile her şeyi yapar. Amerika kadını dış kıyafeti ile de erkeğe yaklaşmıştır. Burada Avrupa kadınlarının esir oldukları televvün yoktur. Yani Avrupa'da erkekler ile kadınlar arasında kadınlara hak aleyhindeki kimseler tarafından gösterilen tabii veya gayr-ı tabii namlı ne kadar farklar varsa, bunlar kalmamıştır. Aynı şartlar altında aynı hak da lâzımdır. Amerika'da erkekler hak sever, kadınlar hak ister olduğu için aynı şartların istediği aynı hak da verilmiştir, verilmektedir.

Amerika'da karaların esirlikleri kaldırıldıktan sonra, kadınların tam hukuk-ı siyasiyyelerini elde etmek bayrağı da kaldırılmış ve nihayet 1869 tarihinde "Viyaming" hükümetinde birinci kere kadınlar ile erkekler her şeyde, hukuk-ı şahsiyyede, hukuk-ı medeniyyede, hukuk-ı siyasiyyede müsâvâtı kabul ve tatbîk olunmuştur.

İki sene kadın hukuk-ı siyasiyyesi tatbîk edildikten sonra "Viyoming" hâkim-i reisi böyle yazıyor:

"İki seneden beri kadına bütün hürriyetini veren kanun tatbîk edilmektedir. Şimdi kadınlar erkekler gibi jüri olmakta ve intihâb hakkını kullanmaktadırlar. Kadınların, kendileri için yeni olan bu vazifelerde şaşıracakları, kâbiliyetsizliklerini gösterecekleri zannediliyordu, hakikat öyle çıkmadı; kadınlar erkekler kadar maharet, metanet, ve fikr-i selâmet gösterdiler. Bu tecrübe kadınlar hakkında hâlâ mevcut olan asılsız fikirlere güzel bir cevaptır."

Bu aynı adam 1875 tarihinde yine yazıyor: "Viyoming'te kadınlara Kanûn-i esasî ile müsâvi bir hak verilmesi tecrübesi büyük bir muvaffakiyettir. Kadınlar kâbiliyetlerini günden güne gösteriyorlar. Tedbirleri, soğukkanlıkları, meziyet-i

ahlâkiyyeleri ile cemiyete erkekler kadar hizmet ediyorlar. Başka yerlerin Viyoming'i taklidi insaniyet nâmına arzu edilir."

1882 senesinde diğer bir Viyoming valisi yazıyor:"Viyoming dünyada, erkeklere, kadınlara, herşeyde müsavi hak kaidesini kabul eden birinci mahaldir. Herkes evvelce Viyoming'in bu cesaretli hürriyetperverliğine gülüştü ve güzel neticeler çıkıp çıkmayacağını beklemeye karar verdi. Bugün bütün alemin gözleri Viyoming'dedir.

Viyoming'in herşeyi kanunları, mahkemeleri, hükümet idaresi, sanayiî dünyada en güzeldir. Bu, bu yeni usulün neticesidir. Viyoming'in şerâit-i ictimaiyyesi dünyada en iyi haldedir. İnsanın seviye-i idrakı en ziyâde Viyoming'de yükselmiştir. Nihayet herşey kabul edildikten sonra Viyoming'e bir kusur bulunuyordu, kadının kadınlık intihâbeliği söndürülecek sonra ev içinde karı koca arasında uygunsuzluklar çıkacaktır. Bu da görülmedi. Bugün kadınlar intihâb hakkını insanlığın şerefi ve borcu gibi biliyor. Ve bu borçlarını vatan sevgisi düşünceleri ile gayet güzel edâ ediyorlar."

Viyoming'in intihâb günlerinde kadın erkek karışık olunca buna mukâbil Avrupa'da yalnız erkekler bulunduğu halde bu kadar gürültülü olan intihâblar kim bilir nasıl olacaktır, hatıra gelir; meğer Viyoming'de intihâb günleri hiç gürültü olmuyormuş; herkes yavaş yavaş sükûnet ile kendi reyini veriyormuş.. Kadın bulunması hatta intihâb ediciler arasına daha ziyâde bir sükûnet verdiriyormuş.

Aynı mertebe-i şeref ve insaniyet ile aynı insaniyet hakkını kullanan erkek, kadın iki kardeşi, oğulu, anayı, karı kocayı hürryetlerinin nişânesi olan intihâb

kağıtları ellerinde rey sandığı önünde görmek ancak Amerikaya yakışır bahtiyarlıklardandır. Eski dünya "insanlara hukuk, hukuk" diye ilancılık edecek, bir Napolyon çıkarak bütün halkın kurûn-ı vustâdan kalma damarlarını harekete getirerek, birkaç asırlık medeniyet mahsulünü bir vuruşta devirecektir; istibdâd âlemi kaplayacak, yeni kanunlar ile insanın hürriyetine yeni zincirler vurulacaktır.

Hâsılı Viyoming'in on beş yirmi senelik müstesna hâli Amerikaya tesîr etti. Birçok cumhuriyetler Viyoming'i tamamen taklit cesaretini gösteremediyseler de kadınlara belediye intihâblarında hak verdiler; kadınların hükümet memuriyetlerine girmeleri genişletildi, kilise hakları artırıldı, nihayet 1894 senesinde Kolorado hükümeti de kadının hukuk-ı siyasiyyesini kabul etti. Viyoming'le beraber hükümetin kadın erkek murahhasları Newyork kongresinde mevki aldılar. Bir sene sonra daha üç hükümet cenubî Dakota, Uta, Aidaho Kanûn-i esâsilerini kadınlara muvafık surette değiştirdiler. Uta hükümetinden Amerika parlamentosuna 1897 senesinde bir kadın mebus, bir kadın senatör gelmişti.

Viyoming'i taklit eden bu üç hükümetin üçü de Viyoming etrafındadırlar. Biri sağında, biri solunda, biri de üst cihetindedir. Demek Viyoming'teki halin güzelliği, doğru olduğu kadınlar ile beraber bütün cemiyete, erkeklere de faydalı olduğu, erkek mebuslar arasında tecrübe ile göz görüşü ile anlaşıldı ki, bu üç hükümet diğer memleketlerden evvel Viyoming'i taklit ettiler. Bugün Amerika'da on altı hükümet vardır ki kadınlara parlamento intihâbına hak vermektedir. Sonra belediyelere intihâb edilmek zaten her tarafça kabul edilmiştir. Kadınlar jüri azalığına intihâb olunduğu gibi maarif meclislerine de kabul olunmaktadırlar.

Son otuz sene içinde dünyanın başka bir köşesinde yeni bir Amerika daha çıkıyor. Bu yeni Amerika Avusturalya'dır. Galiba Avusturalya toprakları da Amerika

toprakları gibi temiz, saf, Avrupa'dan buraya getirilerek dikilen her şey hiçbir taraftan tazyîk görmeyerek, sıkılmayarak büyüyor. Amerika iki asır evvel eski dünyaya bir inkılâp çıkardı; galiba Avusturalya da hem eski dünyaya ve hem yeni dünyaya bir ınkılâb-ı iktisadî, ictimâî çıkaracaktır. On sekizinci asrın filozofları zamanımızın tedkikât-ı iktisadiyyesi ile fikri kuvvetleştirildi; demokrat usul idare-i cemiyeti yeni gıdalar aldı. Bu fikirler tatbîk edilecek birer asânet kazandılar. Avusturalya işte bu demokrat ideallerini tatbîke çalışıyor.

1887 senesinde Yeni Zelanda'da Hollanda'nın âdi bir kolonosinde mahalli parlamentoya intihâb hakkı kadınlara da veriliyor. Ve o zamandan beri kadın orada da siyasi rol oynamağa başlıyor. 1893 senesinde 109.000 kişi intihâb hakkını haiz iken 90.000 kişi bu hakkı kullanıyor. 1895 tarihinde Yeni Gal hükümeti de Zelanda'yı taklit ediyor. Cenûbî küçük Amerika hükümetleri içinde de hukuk-ı siyasiyyesini genişletmek fikirleri büyük terakkiler kazanıyor.

"Yeni Zelanda" kadın hukuk-ı siyasiyyesi hakkında bir İngiliz yazıyor:

"On on beş seneden beri kadınlara verilen inthâb hakkından cemiyet için acaba ne neticeler çıktı? Bazı adamlar bu yeni tebeddülden büyük şeyler ümit ediyorlardı. Nihayet ne olabilirdi? Kadınlar erkek gibi ellerine bir kağıdı alıp, onun üzerine istediği ismi yazmak ile dünyayı alt üst mü edebileceklerdi. Yeni Zelanda bir zaman nasıl idare edilir ise bugün de öyle idare edilmektedir. Sanki kadın hukuk-ı siyasiyyesinin memleket idaresine, hayatına o kadar tesiri yoktur.

İşte hiçbir tesiri olmadığı zannedilen bu kadın hukuk-ı siyasiyyesinin evvel-be-evvel bu tesiri, bu hali bitebilir. Çünkü bir kere adaletsiz olan şey, adaletsizlik kaldırıldı. Sonra kadınların intihâblarda tamamen tesirleri olmuyor demek doğru

değil. Kadınlar, alkolizm aleyhinde olan kadınların haklarını genişletmeye meyli bulunan mebusları intihâb etmede erkeklerden ziyâde dikkat ediyorlar. Sonra kadınlar için intihâb etmeğe sebep başka bir esas daha var ki, bu esas cemiyet için de, erkek için de hadd-ı zatında mühim sayılabilir. Kadınlar namzedlerin yalnız ağızlarına, siyasi şöhretlerine, nutuklarına, rivayete bakmıyorlar; intihâb ettikleri mebusların hususi hayatlarını da öğrenmeğe çalışıyorlar. İyi bir koca olmayan, iyi bir baba olmayan namzed görürlerse, ondan çekiliyorlar.

Nihayet intihâba giren kadınlar için her yerde deniliyor idi: "Kadın için intihâb hakkı namzedleri ürkütecek, manasız, geçer, sürmez bir rüzgârdır. Parlamentoya girmek ise yalnız kadın hırsı kelimesiyle anlatılabilecek bir kadın ihtiyacından ileri gelmektedir. Yani kadınlar parlamentoya girecekler, ale'l-husus kadınların en şöhret-i hırslıları çete sahipleri insaniyet hukuku mihrâbına yaklaşmak hakkını kazanacak; parlamentoya girince bitmez tükenmez kadın ihtiraslı nutukları ile erkeklere hükmetmeğe, erkekleri ellerinde oynatmağa savaşacaklardır. El-hezar kadın hud'alarından...

Halbuki, hakikat aksini ispat ediyor. Kadınlar bu acemilikleri ile her şeyi takip ediyorlar. Her meselede, her şeyde vatanın faydasını düşünüyorlar. Kadınlar; esir halinde her haktan mahrum tutulduğu zaman da erkeklere karşı kadın incelikleri, hırsları, güzellikleri.. ilh. gizli açık silahları ile cevap veriyorlardı.. Kendileri, hür, müstakil, erkek gibi her türlü hukukuna sahip sayılınca iş değişiyor. Kadının yüzü ciddiyet alıyor. Kadınlığı kaybetmiyor ama bizim Avrupa'da esaret halinde bildiğimiz kadın halinden çıkıyor.

Hele bir kere zaman ile tecrübesini artırsın, erkek gibi istediği gibi tahsil ile fikr ü mülahâzası yükselsin de kadınların da erkekler gibi bir siyasi unsur çıkacağı

şüphesizdir. Hatta kadınların büyük cemiyet işlerine karışması Bebel gibi demokratların ümit ettiğine göre, insaniyet için büyük, son derecede büyük bir saadet olacaktır."

Ertuğruloğlu
C.5, S.28, s.297-306.

KADINLARA HAK

Avrupa'da Kadınlara Hak-8

Hukuk-ı Mülkiyyet-i Medeniyye

Kadınlara hukuk-ı siyasiyye istemeden evvel, hukuk-ı medeniyyede müsâvât olmak istemek güya tertîb-i tabiîce daha muvafık gelecektir, diyorlar. Fakat hukuk-ı medeniyye âlemi o kadar geniş, karışık, âdet ve batıl fikirlerle dolu olan bir âlem, erkek ile kadının, esir ile sahibinin faydaları taban tabana karşılaştığı bir mahal ki, kadınların çalışma hürriyeti, ale-l-umum hürriyet-i şahsiyyeleri kabul edildikten sonra, hürriyet-i siyasiyyelerini ve hukuk-ı siyasiyyelerini istemek, hukuk-ı medeniyyede müsâvât istemeden hem daha kolay gelir ve hem muvaffakiyetçe daha ümitli görünüyor. Sonra bir kere kadınlar kendilerine hukuk-ı siyasiyye elde etseler, parlamento heyetlerini düşürmek, indirmek, bindirmek kuvvetini kendilerine veren rey kağıtlarını ellerine geçirebilseler, batıl, çürük fikirler ile dolu olan hukuk-ı medeniyye kanunlarını da değiştirmek selâhiyetini kolayca kazanmış olurlar. Yani kadın için heyet-i kanuniyeler içine seslerini karıştırmağa hak kazanmak evvel-ba-evvel lâzımdır. Ve kadınlar madde madde hukuk-ı medeniyye kanunlarının esaret devrinden kalma çürük yerlerini sadaka kopartır gibi, senatörlerden, parlamentolardan isteyeceklerine, kendileri hakkında yapılacak kanunlarda kendileri hazır bulunmağa veyahut kendi fikirlerini parlamentolara intihâb edecekleri kimseler ile dinletmeğe çalışmalıdırlar. Hukuk-ı medeniyyede erkeğe yakın bir müsâvât kazanmak kadına hukuk-ı siyasiyyesini kazanmak için nasıl bir ümit verir ise, kadına hukuk-ı siyasiyye elde edilmesi yolunda bir adım da hukuk-ı medeniyye müsâvâtsızlıklarını kaldırmak için o kadar ve daha ziyâde ümit vermektedir. İki cihetin terakkisi, birbirlerine yardım eylemektedir.

Fakat hukuk-ı siyasiyyede ilerlemek hukuk-ı medeniyyede muvaffakiyet için daha kavî bir vasıtadır. Zaten hukuk-ı siyasiyyenin elde edilmesi zannedildiği gibi o kadar güç de değildir ve herhalde hukuk-ı medeniyye kanunlarında ki kadın müsâvâtsızlıkları büsbütün kalktıktan sonra elde edilebileceği fikri de doğru sayılamaz.

Hukuk-ı şahsiyye ve hukuk-ı siyasiyye insan olmanın, müstakil ve hürriyet sahibi bulunmanın neticesidir. İnsan olan, düşünen hürdür; insan olan, düşünen hür olduktan ve cemiyetin bir uzvu sayıldıktan sonra o cemiyetin borçlarını edaya borçlu olduğu gibi, haklarını da kazanır. Cemiyetin her bir uzvu, kadın erkek bu borçlara karşı, cemiyetin işlerine karışmağa haklıdır. İşte bu hak hukuk-ı siyasiyyedendir. Ama bu hak hür, müstakil olan insanın hukuk-ı medeniyyesindeki muvaffakiyetinden değildir. Hukuk-ı medeniyyeye mâlik olmak bu siyasi hakka malik olmanın mahsulüdür. Kadın için de hürriyet erkekte olduğu gibidir. Kadın cemiyetin a'zasındandır. Cemiyetin her uzvu da hukuk-ı siyasiyyeye mâliktir ve cemiyet işlerine karışmak onun da borcu ve hakkıdır. Eğer kadına hukuk-ı siyasiyye verilmiyor ise, bu hukuk-ı medeniyyesine tamamen sahib olmadığından değildir, belki bu, kadını tamamen hür saymadıklarından, kadını, müstakil cemiyetin a'zası görmediklerinden ileri gelir.

Hâsılı, hukuk-ı şahsiyye ve siyasiyye insan olmanın neticesidir, hukuk-ı medeniyyede bu hakka selâhiyeti olan insanın teferruatta, âdi hayatta, insanlar arasında küçük işlerdeki hukuktan ibarettir.

Kadın hukuk-ı medeniyyede ne istiyor? Kadını bu âlemde boğan kaideler var mı? Asıl kadının istediği bugünkü hayatında, bu her günkü hukukundandır: izdivac

kanunları, aile hukuku, mülkiyet hakları bunlar tatbikatta milyonlarca mesele çıkarmaktadır.

Avrupanın bugünkü kadın hakkındaki hukuk-ı medeniyye-i vaziyet-i kanuniyesini anlamak için biraz Romalılara kadar yükselmek eski hukuk tarihlerini karıştırmak lâzımdır. Romalılarda kadın cemiyetin a'zası değil, o, bir erkeğin gölgesi, bir diğer adamın, kendisine her şeyde hâkim olacak kuvvetli bir kimsenin şahsiyeti içinde mevhûm. Yani kadını kanun-ı medeni önünde başlı bir adam gibi düşünmek mümkün değil. Kadın dünyada var ise de kanunun gözü önünde yok..

Roma kanunun bu felsefesi daha eski zamanlardan kalma. Bu eski âdetlere göre kadın ma'bûde bir hediye götürmek, kurban verebilmek hakkında değil, kadın ma'bûdlar önünde din merâsimini icrâya selâhiyetli görünmüyor.

Din merâsimini görebilmek erkeğe aid olduğu gibi, babasından bir şeye malik olmak hakkı da yalnız erkeğe aid. Esasen kadın hiçbir şeye temellük edemez. Zaten kendisi de memlûktur. Babasından, başkasından hiçbir türlü verâset alamaz.

Roma kanunlarında kadına mülkiyet hakkı kabul olunuyor. Kadın kanuna kendisi esir olsa da bir şey temellük edebiliyor. hatta verâset usulü de kabul ediliyor. Kadına verâseten bir parça çıkarmağa kanun vazı'ları rıza gösteriyor. Fakat bu noktadan ayrılmamak lâzımdır. Kadının şahsiyeti yoktur, kadın mevhûmdur. Kadının her nesi varsa, kendi canına, etine, kemiğine hâkim olan efendisinin, kocasının elindedir. Kadın malik ise de bir şeye sahip olması kanun ile tasdik edilmekteyse de, kadın bir şey sarfına mezûn değildir. Nesi varsa hepsi kocasının emrine tâbidir.

Kocası karısının malı hakkında ne isterse ve ne türlü isterse öyle yapabilir. Kanun ona bu hususta hadsız hudutsuz müsaade vermektedir.

Şüphe yok, Roma kanunun bu tatbikatı, kadını müstakil, a'za-yı cemiyet saymadıkça doğrudur. Mademki kadın esir ve zayıftır ve ârızî olarak bir şeye mülkiyeti kabul edilmemektedir; evli olan bir kadının mülkiyeti altında ne var ise erkeğin idaresi altında olmalıdır. Kadın erkek malları ayrılamaz. Bunlar ailenin malı olur. Ailenin idarecisi de erkektir. Bu halde kadının, erkeğin nesi var ise münhasıren erkeğe tâbidir. Kadın kendisinin olsa da malından bir şey alamaz. Erkeğe gelince o da hem kendi malını kullanabilir, hem de karısının malını. yani bir kadın ölünce mülkiyet hakkı şimdi idaresi altına girdiği kocasının mülkiyet hakkı içine girer ve her şey de o erkeğin emrine ve haline tâbi olur.

Avrupada, Fransa, İtalya, Almanya, İspanya, Portekiz, Avusturya kanunları hep Roma kanunlarından gıda almışlardır. Bâ-husus Latin milletleri her şeyde kanunda, âdette, ahlâkta, eski Romanın yüksek, alçak, doğru, yanlış düsturları altında esir kalmışlardır.

Zamanlar geçmiş, asırlar atlamış, ırklar, kanlar değişmiş, siyasi, dinî büyük inkılâplar olmuş, âlem yerinden dönmüş, ticarî, iktisadî yeni âmiller, yollar çıkmış. böyle olduğu halde, erkek ile kadının birleşmelerinde kadının mülkiyeti kanunları, âdetleri değişememiş.

Tam bundan bir asır evvelleri, bir insaniyet inkılâbından sonra, Fransa'da meşhur kavaid-i Napolyon yapılırken Romalıların düsturları, kadınların mülkiyeti hakkındaki kâbiliyetsizliği yine esas olarak kabul olunmuştur.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hakikaten kadının mülkiyeti için buradaki esas tam Roma kanunlarında olduğu gibidir. "Kadın cemiyetin hür, müstakil a'zası değildir. Çalışmaz. Kocası vardır. Yiyeceğini içeceğini o getirir. Demek kadının bir şeye mülkiyetine hâcet yoktur. Eğer ârızî olarak verâset suretiyle veya hibe yoluyla bir şey elde ederse, çalışır da bir şey kazanırsa bu mallar evin malına, yani kocasının malına karıştırılır. Kadın bunları zerre kadar sarfedemez. Erkek istediği gibi mülkiyet hakkını kullanabilir. Satar, alır, yakar, yıkar. Hakkın haddi yoktur. Kanun ona ne yaptığından sual de soramaz."

Burada Roma kanunlarından biraz ileriye gidildiği, biraz terakki edildiği elbette görülür. Kadın için esasen mülkiyet hakkı kabul olunuyor. Veraset hakları da zaten şimdi biraz geniş. Yalnız kadın evlenince, kadının malı erkeğin malıyla, kadının vücudu erkeğin vücudu ile nasıl karışırsa öyle birbirlerine karışıyorlar. Kadın erkek nasıl bir oluyorlarsa, malları da canları da öyle bir oluyor. Aile içinde kadın malı, erkek malı tefrîkine lüzûm yok. Aile hayatında erkeğin maksadı başka, kadının maksadı başka değil ki...

Bu nazariyedir ki; çok kişilerin dediklerine göre Latin jeniyesine tevâfuk ediyor imiş. Hatta bu nazariyeyi bugün bile müdafaa etmek isteyen Paris hukuk muallimleri az değildir. Yani kadın, erkek mülkiyetini birbirleri içinde görmek lâzımdır. Kadına ayrıca bir mülkiyet hakkı vermek fazladır.

Ama biraz dikkat edelim; burada kocanın kendi kocalık hakkını suiistimal etmesi ihtimali var. İyi bir koca olduğu surette, kadın, erkek mülkiyeti kanun kuvvetiyle birleştirilmese bile kadın kendisi ona mal ve mülkünün idaresini havale edebilir ve bu surette kanunun kadın varken mülkiyetini zor kuvvet ile birleştirmesine lüzûm kalmaz. Kadın, erkek aile hayatında bir yaşarlar, iyi geçinirler,

birbirlerini anlarlar, imtizâc ederlerse böyle kanun kuvvetine hâcet olmadığı halde, kadın ve erkeğin her türlü kuvveti birleşir. Mal ve mülk de bir kuvvettir, o da birleşir.

Bir kadını kocası iyi olmadığı surette ise kanunun bu düşüncesi aileyi erkeğin hadsiz istibdâdına havale etmiş olur. Zaten evvelki halde aile içinde kanunun bu maddesi kuvvetine lüzûm yok idi; olsa, olsa fena bir koca faydasına kendi karısının malını, mülkünü yemek, bu esire efendilik etmek için böyle bir kanun maddesine lüzûm olabilir. Acaba kanunun istediği, kendi karısının mülkünü ve malını yemeyi ve ailesini sefalete düşürmeyi kuran bir kocaya yardım etmek ve onun bu tahrîbine kanun önünde doğru ve meşru süsünü verdirmek için midir?

İşte kadın erkek birleşince her hayatta birleşmeleri lâzım olduğu gibi mülkiyet hayatında da birleşmeleri lâzım olduğu nazariyesi tatbikatta bu neticeye varıyor.

Lakin neticesi itibarıyla zararı belli olan bu mülkiyet birleşmesi, kaidesi, daha başta kabul edilemez; kadın madem ki hürdür ve insandır, hatta bir şeye mülkiyeti kabul ediliyor, bu hakkı hiçbir zaman tahdid edilmemeli ve ne sebeple olursa olsun kaybettirilmemelidir.

Aileyi kuvvetleştirmek için kadını erkeği her şeyde yakınlaştırmak, menfaatlerini birleştirmek lâzımdır. Ama bu maksada kadının mülkiyet hürriyetini elinden alarak, onu esire döndürerek, onu kanun kuvvetiyle her şeyde kocasının emrine itaat ettirerek ermek güçtür.

Kanunların bu maksada eremedikleri tecrübeyle de görülmüştür. Ama daha sonra dikkat edilecek şey, kocası ölen bir kadın kocası öldükten sonra mülkiyet hakkını kazanmaktadır. Şimdi istediği gibi kendi emlâkına tasarruf etmektedir. Fransa hukuk-ı medeniyye kanunun bu maddesini hatırlatarak bir diyor ki: Bir kadının kendi mülkiyet hürriyetini müsrif, müstebid kocası elinden geriye alabilmek için bütün yapacağı şey, kocasının bir saat evvel ölmesine dua etmektir. Aile içinde böyle bir neticeyi verecek olan kanun hukuk nokta-i nazarından ne kadar muzır, âdi bir kanun, ne kadar beyinsiz bir adam mahsulüdür.

Daha sonra evli olmadığı halde rüşd yaşlarına eren bir kadın da bu hakkına mâliktir. İstediği gibi malını idare edebilir, tasarrufuna kimse karışamaz. Yalnız evlenir ise, evlendiği günden itibaren bu hakkını kaybeder. Neden evvelden bir kadın bu hakkına malik oluyor da evlenince bu hakkını terk etmiş oluyor? Sonra birinci kocası ölen bir kadın dul kalıp, mülkiyet hakkına malik olduktan sonra tekrar evlenirse, şimdi malı mülkü ikinci kocasının tasarrufuna geçiyor.

Bu gösteriyor ki, Fransa'da kadın için mülkiyet kabul edilmişse de bu yalancı ve manasız bir mülkiyet kaidesidir. Mülkiyet hakkı hiçbir suret ile zail olmamak lâzımdır. Yoksa bir erkek ile izdivac edince mal u mülkü tasarrufunu da ona geçirmek, kocası ölünce ayrıldıktan sonra da tekrar bu hakk-ı tasarrufu ele almak ve tekrar evlenilince bu haktan tekrar mahrum edilmek, bu kadını ne tamamen ve kanunen esir gibi ilan etmemek ve ne de ona bir yudum hak vermemek istemeden ileri gelmektedir.

Romalılar, kadınlarına kanunların jeniyesinden çıkan dehşetli düsturları nasıl tatbik etmişler ise, Romalılara vâris olmak fikrinde bulunan garpteki Latin kavimleri

de ta yarım asır evveline kadar bu gaile içinde kadının mülkiyetteki selâhiyetsizliğini tatbik ile kadın, erkeği bu vücud yapmak istemekteydiler.

Mülkiyette her hakkını erkeğe bırakarak şahsiyetini kaybeden kadının bu hali bir esaret olduğu nihayet anlaşıldı. İbtidâ İngiltere'de, sonra Almanya'da daha sonra İtalya ve İspanya'da -buraları da Latin tesirine marûz olduğu halde- kadının kendi mülküne hakkı ziyadeleştirildi, kocasının da kendi karısı malına hadsiz hakkı biraz azaltıldı.

Nihayet Fransa'da "Mal ayırmak" kaidesi kabul olundu. Bu, izdivaç olurken erkek "mal ayırmak" kaidesini kabul edeceğini vaad ederse, kadının kendi malını tasarrufa ehliyetsizliği kalkacaktır. Yani, şimdi evde kendi malını tasarrufa ehliyet kazanacaktır. Kadının hakkı bu suretle ziyâdeleştiriliyor. Fakat, bunun ehemmiyeti yine pek az. bu evli kadına mülkiyet hakkında hadsiz bir hak vermiyor ve kocasını tasarruftan men' etmiyor. Şimdi kocası yine eskisi gibi karısının malına onun izni munzamm olarak tasarruf etmekte ve hayırsız, yolsuz ise istediği kadar yine fenalık etmeye kanun ile yol bulabilmektedir.

Hâsılı Fransa Hukuk-ı Medeniyye Kanunu'nun 1460. maddesinden aşağıya doğru sayılan maddelerde erkeğe bu haklar veriliyor ve kadın da bundan men' ediliyor:

"Ailenin malını yalnız erkek idare eder. İstediği her şeyi satabilir, firağ eder, terhîn eder kadından sormaya borçlu değildir. Kadının şahsına aid olan şeylerde de erkeğin her türlü tasarrufa hakkı vardır.

Kadın hiçbir zaman, hatta "mal ayırmak" kaidesi kabul edilse de kendi malını ve erkeğin malını kocasının izni ve mukavelede müsaadesi olmadıkça birine hibe edemez, satamaz, rehin eyleyemez. Ticaretle meşgul olan kadın hakkını mahkeme vasıtasıyla aramak için de kocasından izin almaya borçludur."

Fransa'da kanunun bu kayıtsızlığı, istibdâdıyla çok garip şeyler görülmüş; kendi ailesi halkının mal ve mülkünü sattıktan maadâ, oğullarının, karısının rubâlarını satmaya kadar varanlar pek çok bulunuyormuş. Yapılan garip bir istatistikten Fransa'nın garb-ı cenubîsinde fakir, orta halli aileler içinde yüzde bire yakın böyle musibetli kocalar olduğu anlaşılıyor. Fransa'daki mülkiyet hakkına dul yahut evlenmemiş olarak serbestçe malik olan beş milyona yakın kadın varmış. Sonra Fransa'da senede doksan bine yakın izdivaç olduğu halde bunun yetmiş binden fazlası mukavelesizmiş, yani kadın mülküne kendisi tarafından müsaade edilmeyince erkeğin karışmaması şartı pek az mukavelelerde zikr ediliyormuş.

En ziyâde garibi şu ki , bir kadın çalışsa da, bir fabrikadan, bir ticarethaneden bir ücret alsa, erkek bu ücreti de fabrikaya müracaat ederek kanuna istinâden kendi malıymış, kendi elinin mahsulüymüş gibi alabilir. Erkek her şeyde hâkim, efendi, kadın esir. Vâkıâ iki sene evvel kadının kendi el emeği için kanuna yeni bir kayıt ilave edilmiş, erkeğin buna tasallutu oldukça men' olunmuştur. Lakin kadının kazanıp, artırıp da, bir bankaya, kasaya yatırdığı paraları, yatıran kadın kendisi tekrar geriye almaya muktedir iken kocası bunları güzelce alabilmektedir.

Şarkta kadınların mülkiyeti hürriyetinin genişliğine göre, Fransa senatörlerinin düşüncelerini anlamak bize güç geliyor; insanda Fransa senatörlerinin uyuduğuna şüphe peydâ oluyor. Hakikaten, insanın, bedenen, fikren, ahlâken, insaniyeten büyümesi için ona hürriyet, müsâvât lâzımdır. Kaidesini en evvel iyice

olarak bu Fransa ilan edebildiği ve bunu her gün güyâ yine tekrar eylemek ister gibi göründüğü halde, neden hürriyet-i beşeriyyeye bu kadar açık ve ağır zincirler vuran bu küflü Roma âdetlerini tutuyor; bir aileyi yükseltmek için onun iki a'zâsını kadını, erkeği birlikte yükseltmeli; erkek hürriyeti ve müsâvâtı ile nasıl neşv ü nemâ bulursa kadın da cemiyet içinde tam erkek gibi bir unsur-ı fizyoloji olduğundan öyle neşv ü nemâ bulur yani onun da neşv ü nemâsı hürriyeti ve müsâvâtıyladır. Erkeği yükseltmek, kadını aşağılatmak bu aileyi indirmek demektir. Kadına da hürriyet, son derecede hürriyet vermek lâzımdır. Bırakınız, o da istediği gibi istediği kimseyi, kendi fizyolojik ihtiyacına yarayan erkeği hadsiz bir serbesti ile arayıp bulsun; onun ile en serbest surette birleşsin. Bu öyle birleşmek olmalı ki, bundan iki tarafın da kendi şahısları neşv ü nemâsına bir noksan olmasın. Kadın bir erkek ile birleşince, bu zamana kadar elinde olan kuvvetlerini, kâbiliyetlerini kaybetmedikten maadâ, belki artırmalıdır. Kadın evlendikten sonra serbestçe daha iyi çalışmalı ve çalışmasının mahsulünü de toplamalı; daha eskiden kalma bir malı var ise onu da istediği gibi idare edebilmelidir. Aile ahengi bu iki tarafın kemal-i hüriyeti ile olabilen birleşmede olmalıdır. İşte o zaman temiz, tendürüst, pak, her şeyden sâlim bir aile bulmak mümkün olur.

Roma kanunlarını, kendi milletleri haline, ötesini çekip, berisini çekip uydurmağa çalışan milletler arasında Fransa en ileridedir. Fransa'nın Kavaid-i Napolyonu, diğer milletlere de kolayca taklit edilecek derecede iyi bir menba ve vasıta oldu. Ama Almanya'da, İtalya'da, İspanya'da, hatta İngiltere'de Fransa hukuk-ı medeniyye kanununun tesiri görüldü. Fransa'yı taklit eden bu milletler kadının mülkiyetini erkeğin mülkiyeti içine sokmak hatalarını daha çabuk anladıkları için, onlar kendi hukuk-ı medeniyye kanunlarını daha evvel düzelttiler. bizce mühim olan nihayet bugünkü kadının mülkiyeti hakkı olduğu için, en mühim memleketlerin zamanımızda kadın hakkındaki kaidelerini kısaca burada hikâye etmek isteriz.

Almanya –evvelâ Almanya hukuk-ı medeniyye kanunu kadına izdivac mukavelesi zamanında istediği şartı teklifle kocası ile kavilleşmeğe hak veriyor. Bu surette bir kadın kendi mal ve mülkünden idare ve tasarrufunu kâmilen kendi elinde bırakmayı ister ve bunu şart eder ise, kanun artık burada erkeğe hiçbir türlü hak vermiyor.

Mukâvele olmaz ve kadın bir şart koymamış ise burada kanun hükmünü işte bu surette icrâ ediyor:

1. Koca karısının menkûl ve gayr-ı menkûl mal ve mülkünü kendi idare ve mülkiyeti altına alabilir.
2. Bunların idareleri işletilmeleri kocanın hakkıdır. Kadın malının bütün gelirleri erkeğin mülkiyeti altına girmektedir. Evli olup da zengin olan bir kadın, bu surette kocasının sıkı sıkı tâbiyetindedir. Bu halde kadının kocasından aldığı her beş para bir hediyedir. Kadının kendi parası ile elbisesi, yiyeceği, içeceği erkeğin emri altındadır. Kadının kendi bağ ve bahçesinden bir gül koparması, bir çiçek koklaması erkeğin keyfine göredir.
3. Karı ve kocanın malları yalnız erkeğin hak mülkiyeti altında olduğu için, erkeğin alacaklıları kadının mal ve mülküne de ellerini uzatabilirler. Bu halde kadın alacaklılardan kurtulmak için yalnız kendisi bunun aksini ispat edebilmelidir.
4. Erkek kendi hal u vaktine göre karısına yiyeceğini, içeceğini tedârik borcundadır.
5. Erkek kadının mal ve mülkünü satamaz, ona bir türlü noksan getiremez ve kadının ayrıca rızası olmadıkça, başka türlü tasarruflarda bulunamaz. Erkek her hâl ü zamanda kadının mal ve mülkünü tagayyüre uğratmaya ve ona dokunmaya haklı değildir. İşte bu madde Fransa kanuna nazaran Alman kadınına büyük teminat vermektedir.
6. Kadın her zaman kendi mal ve mülkü idaresinin ne suretle olduğunu öğrenmek için kocasından malûmât isteyebilir ve mahkeme vasıtasıyla işi tahkik ettirebilir.
7. Kadın, kocasının kendi malını yiyip, içtiğini, fena ve yolsuz idare ettiğini görünce mahkemeye müracaatla malının idaresi ve işletilmesi hakkını kocasından alabilir.

8. Kadın erkek ayrılınca kadının malı da erkeğin mülkiyetinden çıkar, sonra o erkek iflâsa tutulursa yine kadının mülkiyeti kendine döner.
9. Kadın kendi eli emeği mahsûlüne serbestçe maliktir. Aldığı ücreti istediği gibi sarfeder, erkek hiçbir sebeb ü suret ile bu ücrete el uzatamaz.
10. Kadının işi, aletleri, cevherleri, elbisesi de erkeğin hiçbir suretle dokunamayacağı şeylerdir. Fransa ile burada da büyük bir fark var demek olur.

Hâsılı Almanya, hukuk-ı medeniyye kanunu da kadını başlıca bir a'zâ-yı cemiyet gibi sayarak ona hadsiz mülkiyet hakkı vermiyor; kadın erkek ile birleşince bu birleşme sebebiyle zayıf mahluk burada da az çok birtakım haklarını kaybediyor. Yalnız Fransa'da izdivaç içinde kadına mülkiyet tasavvur edilmiyor gibi olduğu ve koca için tasarrufta had tayin edilmediği halde, burada hem kadına mülkiyet hakkı kabilinden haklar veriliyor ve hele teftiş için büyük müsaadeler gösteriliyor ve hem de erkeğin istediği tasarrufu, karısının malını satıp rehin etmesi ilh. serbest bırakılmıyor. Bu az fark değildir.

Avusturya kanun-ı medeniyyesine gelince: Roma kanunlarının tesiriyle, izdivaçta iki a'zâdan birini diğerine esir edecek derecede erkeğin hakkını artırmak ve kadına bir hak bırakmamak gibi müsâvâtsızlık Avusturya'da yoktur. Talak kanunlarında, mülkiyet kanunlarında, ana babanın oğulları hakkında esas kaide olarak, iki tarafın tamamen müsâvâtı kabul edilmiştir.

Buna göre kadın evlendikten sonra da, kendi şahsi mal ve mülkünün tamamen sahibi kalmaktadır. Yani kadın isterse kendi malına öyle tasarruf eder, satar, kiraya verir, işletir; ve kendi eli işi faydasını, kendi mahsulünü kendi toplar; burada kocasının iznine, ruhsatına lüzûm yoktur.

İzdivaç erkeğe karısının malının idaresine hak vermektedir, ama burada hakkı yalnız kadın malı gelirinin idaresidir. Erkek hiçbir zaman ve hiçbir sebeple asıl sermayeye dokunamaz, kadın ruhsatını vermedikçe sermayeye dokunmak mümkün olmadığı gibi, kadın kocasından emniyetsizlik gösterirse mal ve mülkü geliri idaresini de kocası elinden alabilir ve keyfi idaresinden kurtarır.

Kadın kocasının alacaklılarına kendi mal ve mülkü ile cevap vermeğe hiçbir zaman borçlu değildir. Hatta Avusturya'da kadın ismine erkekler bile kendi mülklerini yazdırmakta ve bu yol ile kendi alacaklarının pençesinden kurtulmaya yol bulmaktaymışlar. Almanya'da Fransa'nın tesiri azalmışsa da Avusturya'da tamamen bitirilmiştir.

Bugün İngiltere'de kadın, bir iki küçük kayıtlar istisna edilecek olursa, her zaman, izdivacı içinde de mülkiyetine müstakil olarak tasarruf etmeğe selâhiyeti görülmektedir. Ama otuz beş sene evvel ateşler püsküren bir adam bu İngiltere'de kadının evlenir evlenmez erkek şahsiyeti içinde gömülğü ve artık bundan kanun önünde başlı başına yaşar bir insan gibi değil, birinin gölgesi gibi sayıldığı nazariyesini böyle tenkid ediyor:

"Kadın bugün kocasına esirdir, hele kanunlar önünde esirlerin esiridir. Kadın müebbedde kocasına karşı bütün yaşadığı müddetçe itaat edeceğini vaad ediyor ve kanun kadını böyle bir vaade cebr eyliyor. Papazlar diyebilirler ki ne istiyorsunuz? Gürültünüz nedir? Bu itaat vaadi bir cinayet işlemek, bir cürüm yapmak için iştirâke razı olmak ve kadın tarafından bu cürümde kocasına itaat edilmek demek değildir. İşte bu itaat vaadinde yalnız bu eksiktir.

Kadının kocası tarafından izin verilmedikçe hiçbir iş işlememeli, hiçbir şey yapmamalı, kazanmamalıdır. Kadın kocası ruhsat vermeyince hiçbir mal ve mülk alabilmemelidir. Birşey satın alırsa, eline geçerse; hatta verâset suretiyle bir mal ve mülke sahip olursa, bunlar hemen onun eline geçer geçmez kocasının olmalıdır.

Hakikat böyle olduğu halde, İngiltere'de kadın erkek mal ve mülkünün yalnız erkeğin elinde toplanması ve yalnız onun tarafından kendi keyfine göre tasarruf ve idare edilmesi, esaret tamamen hüküm süren memleketlerden elbette daha zararlı ve felaketlidir."

1883 senesinden beri İngiltere yeni devreye giriyor, yeni türeyen "kadınlara hak" taraftarı kadınlar ile birtakım ekonomistlerin kalemleri yardımıyla, parlamento a'zâsından bazılarının muâvenetiyle yavaş yavaş kadın mülkiyeti hakkını zaman ve hal kayıtlarına ehemmiyet vermeyerek şartsız kabul ediyor. Bugünkü hal kısaca böyledir: Evli kadın kendi malını satar. Rehin eder, yeniden mal alır, istediği gibi malını işletir, artırdığı parasını kocasının izni olmadığı halde bankaya yatırır, tekrar çıkarır ve kendi ismine olan bir şey, mal ve mülk her hal ü zamanda kendi mülkiyeti içindedir, kocasının mülkiyeti ile münasebeti yoktur. Kadın istediği gibi dilediği adam ile bir mukavele imza edebilir, hatta kocası ile de mahkemelere hakkını almak için müracaat eder ve burada kocasının iznine hiç lüzûm yoktur.

İspanya, Portekiz ve İtalya memleketleri de "mülkiyeti ayırma" düsturunu kabul etmeye meyil göstermektedirler. Onların hukuk-ı medeniyye kanunları da Kavaid-i Napolyon'dan alınmışsa da pek çok yerleri değiştirilmiş, kadının esareti biraz hafifleştirilmiştir.

Rusya hükümeti 1835 senelerinde kadın ile erkeğin mülkiyetini ayırmıştır. Rusya kadınları kendi mallarının tasarruf ve idarelerinde erkeklere tâbi değildir. Kendi el emeği mahsullerini istedikleri gibi kullanırlar, menkûl, gayr-ı menkûl emvâli satabilirler. Rehin edebilirler, artırdıklarını bir bankaya yatırırlar, tekrar geriye alabilirler.

Amerika için bir şey söylemeğe lüzûm yoktur. Ora adamları ve kadınları başka hayat geçirmekte başka türlü düşünmektedirler. O sebeple ora kanunlarında kadının hadsiz serbestliği esastır.

Hukuk-ı medeniyyede kadın mülkiyeti cemiyet ve aile için en mühimdir. Kadının hürriyetinde de en büyük ve en mühim yer tutan evvelâ kendine hâkim olmak ile bir olan mal ve mülküne hâkim olmak lâzımdır. Buraya kadar verilen izahâttan kadın âleminin mülkiyet hakkı suret-i menşe'i ve tahdidâtı bazı yerlerde gördüğü tadilâtı anlaşıldı. Netice olarak diyeceğiz ki, kadın istikbâl âleminin meydana çıkması için, kadına mülkiyet hakkını kayıtsız ve şartsız evvel-bâ-evvel almalıdır. Sonra verâset hakkı kanunlarına yaklaşılmalı ve orada da adalet ve müsâvât istenilmelidir. Bu neticeler kadına çalışmak ve serbest serbest kendi çalışması mahsulünden faydalanmağa yol verir. Bu yolu bulmak yetmez. İşte bundan sonra "Kadınlara Hak" işine yaklaşmak lâzımdır. Buraya varıldıktan sonra kadın çalışması -bol hürriyet verilmekle- tertip ve kaide altına alınmalıdır. Ve kadın da serbest çalışır, kendi çalışması ile kendisini geçindirir bir arkadaşı müsâvî haklı bir uzvî olmalıdır.

Ertuğruloğlu
C.5, S.29,s.397-410.

MAHSÛL-I MUTÂLAA VE TETEBBU

Kadınlarımız Arasında

Muhterem nisvân-ı İslâmiyyemiz içinde nev-tulû bir zekâdan bahsetmek isterim. Terakkiyet-i nisvâniyyemize benim ne derece meclûb ve meshûr olduğumu kari'lerim öteden beri bilirler. Yirminci asr-ı medeniyyette terakkiyât-ı medeniyyeye kadınların da hemen hemen erkekler derecesinde münâsafeten alâkadar ve hayat-ı ictimâiyyede müştereketü's-sa'y olduklarını itiraf etmemek mümkün değildir. Şerâit-i ictimâiyyemizin müsait olduğu bir derecede bu nokta-i tekâmülün istihsâline çalışmayanlar ve taassub-ı cahilâne sevkiyle bunu fena bir nazarla görenler ahlâkiyâtın müstebidleri, terakki-i medeniyyetin hakiki mürteci'leridir. Garip bir tabîr-i mahsûs olmak üzere kabul ettiğimiz irticâ yalnız siyasiyâta münhasır değildir. Şâyân-ı kabûl ve istihsân fikirlerin icâbât-ı medeniyyenin lüzûm gösterdiği makaside vusûl için ihtiyâr edilen mesâî ve fedakârlıkların muhâlifleri –terakkiyât-ı medeniyye düşmanı olmak nazarıyla– şüphesiz mürteci'lerdir. Siyaset-i ahlâkiyye bunları ezmeli mahv etmelidir.

Kemâl-i hicâb ile itiraf etmeliyiz ki tarz-ı muâşeret-i milliyemiz erkekleri –yalnız kendilerini düşünecek derecede– büsbütün hodbin, –zâhirî– âlâyiş-perest edip bırakmıştır.

Kadınlarımız mesâî-i hayâtiyyemize iştirâken mahrûm, terakkiyât-ı medeniyye hakkında bir fikr-i hakîki istihsâl etmekten uzak, hayat-ı ictimâiyyede –demek ki– onlar bir oyuncak, hem öyle bir oyuncak ki ter ü tâze bulundukları zaman onunla oynanacak ve sonra kırılıp atılmış olsalar bile nisyâna mahkûm edilecek.

Tarz-ı muâşeret, daha doğru bir ihâta-i nazarla görünen beliyyesi bizi bu hayat-ı mâişete o kadar alıştırmış, o derece ünsiyyet hâsıl ettirmiş ki nisvânımız için biz güzel bir kadın olmak, müşfik bir vâlide bulunmak meziyyât-ı tabiîyyesinden başka bir fazilet aramağa lüzûm görmemekteyiz.

Her şeyde olduğu gibi bu nokta-i nazarda dahi kurûn-ı vasatî efkâr ictihâdında mıhlanıp kalmış ve enzâr-ı basiretimizi âlem-i medeniyyetin şâ'şâ'dâr terakkiyât-ı nisviyyesine atf u isâl edememişiz ve hâlâ da temâyül edemiyoruz.

Biz şimdiki halde *Feminizm* nazariyâtının muâşeret-i İslâmiyece henüz bir cây-ı tatbîk bulamayacağı fevka'l-âdelikleri kadınlarımız için temenni edenlerden değiliz. Meselâ hanımlarımız için *Safrajetlik* iddiası hem nâ-bemehall ve hem gülünç olur.

Hükümât-ı şimâliyeden biri meclis-i mebûsânına bir kadın a'zâ intihâb etmiş ve nisvânın mukadderât-ı milleti idareye hakkı teslim etmek değil, bunu düşünmek bile henüz nâ-bemevsimdir. Avrupa nisvânı ile hanımlarımın arasında bir iki asırlık bir mesafe-i baide ve *feminizm* ruh-ı maksadına vusûl için Himalaya dağları kadar mürtefi' ve cesîm mevâni-i tabiîyye vardır.

Hanımlarımız arasında ne bir Madam Kürri[1] ne bir Roz Karun[2] ve ne bir Madam Diyolafeva[3] aramak ve bulmak ihtimâlini der-pîş-i nazar edebiliriz. Bu

---

[1] Madam Küri zevci müteveffa Mösyö Küri ile beraber *radyum* denilen muhayyir-ül-'ukûl madenpareyi keşfeden ve Sorbon Dâr-ül-fünûnunda *Kimya* dersleri veren ilm ü fende mütebahhir, fevk-al-âde yaratılmış, pek sade bir yaşayışa meclûb, alâyiş-i şöhretten mütevehhiş büyük bir kadındır. 'An-asl Lehli olduğu halde izdivacı dolayısıyla Fransa tâbiyetine dâhil olmuştur; ancak bu fitrat-ı müstesnâ bütün âlem-i ilm ü fenne aiddir.

[2] Ezhâr-ı tersiminde aksâ-yı kemal ü muvaffakiyete nâil oluş meşhur bir ressam olan *Roz Karun* birkaç sene evvel vefât etmiştir. Fransa hükümeti bu meşhur kadına erkek libâsıyla gezmeğe müsaade-i mahsûse vermişti.

ashâb-ı dehâyı yetiştirecek vesâit-i lâzıme, muhit –nisvân için– bizde mefkûd. İlm ü fen ve onun vasıtaları henüz erkeklerimiz arasında intişâr ve tevsi etmemiş ki kadınlarımız da bunlardan behre-mend-i füyûz olsunlar. Hayır, hayır, bu tekmilât-ı medeniyyeyi nisvânımızda mütecellî görmeğe alışık değiliz ve bunu aramak ve istemek kaygılarını duymuyoruz. Hatta en geniş efkâra, en müfrat âmâla mâlik olanlarımız bile kadınlarımızdan bir dava vekili, bir tabib, bir cerrah, bir konferansçı yetişmiş olmasına ihtimâl veremezler ve böyle bir nazariyeyi meydana atmağa bile cesaret edemezler. İlim, fen ve sanatta ihtisâs hâsıl etmek, şöhret kazanmak için birtakım vesâit ve şerâit lâzımdır. Muhit-i ictimâimiz her ne zaman şartları bizde cem' ü telfîk ederse, erkeklerimiz terakkiyât-ı medeniyyenin yüksek seviyesine tereffua muvaffakiyet hâsıl eylerse bu zübde-i ümid ü hayal o vakit hatırları tevâf edebilir.

O halde kadınlarımız için biz ne istiyoruz? Medeniyet-i hâzıraya vukûf şu üç kelimenin sîne-i vesî'nde kadınlarımızı iyi düşündürmeğe, malûmât-ı müstahsâle sayesinde suhûlet-i tefehhüme alıştırmalıyız. Kadınlarımız içinde yalnız birkaç sâhibe-i kemâlât kifayet etmez. Nisvân-ı İslâmiyye miyânında vukûf u malûmât tevsi'i tammını bulmalı. Fazl-ı ilm ü kemâl bir daire-i vesîa dahilinde yayılmalı ki dil-hah-ı terakkî cuyân hâsıl olabilsin. Bu da ancak inâs mekteplerinin tezyîdi ve tedrisâtın usul-ı salime ve muntazama dairesine ircâî ile hâsıl olabilir. Hakikati teslim edelim ki kızlarımıza tatbîk ettiğimiz usûl-ı tedrîs kurûn u vusta bakiyyesidir. Ne lâyıkıyla lisan talîm edilebilir ne de ilm ü fen. Muz'ic, bî-fâide birtakım şathiyyât ve şathiyât-ı zâide ile kızlarımızın vakti heder ediliyor.

---

(3) Madam Diyolafova Asya-yi vustâda pek çok seyahat icrâ etmiş, orada yaşayan akvâm-ı kadîme hakkında tetebbuâtta bulunmuş âlim, mütefennin sahibe-i kalem bir kadındır ki her tarafta verdiği konferanslarıyla meşhurdur Fransa hükümeti bu kadına da erkek libasıyla gezmeğe müsaade-i mahsuse vermiştir.

Şu iddiamı rica ederim, mübalağalı görmeyiniz. Hakikat-ı ahvâli bir nazar-ı devr-i binâne ile görenler kızlarımızın ta'mîm-i tedrîsi husûsunda ne derece geri kaldığımızı kemâl-i teessür ve teessüfle teslim ederler.

Âlem-i edebiyatta bir şahsiyet-i mümtâze gösteren nisvân-ı marûfemiz ya müessesât-ı ecnebiyyede tahsil görmüş veyahut ailelerinin servet ü sâmânı sayesinde husûsi bir talîme mazhar olmuş bulunanlardır. Halbuki husûsiyet, ihtiyâc-ı umûmiyi tatmîn edemez. Va-esefâ! Semerât-ı nafia iktitâf edilemeyen zengin ve rengîn projeler! *Şecere-i Tuba*'nın kökü semâda bulundukça tahsîl-i hakiki ve esasî teeyyün edemez ve bir türlü kök salamaz ve's-selâm.

Fart-ı teessür ve telehhüfle beni bu hasbihâle sevk eden tedrisât-ı nisâ meselesini ricâl-ı siyasiyyemizden bazı uyanık zevâtın nazar-ı itibâr ve ehemmiyete almış olduğuna Kandilli'de der-dest güşâd bulunan İnâs-ı Sultani Mektebi teşebbüsâtı delâlet etmektedir. Evlâd-ı vatan için ilk mekteb-i terbiye vâlide kucağıdır. Kadınlarımızı biz ne zaman terbiye ve malûmât-ı müktesibe noktasından umûmiyet itibârıyla bir seviye-i matlûbeye isâl edersek nesl-i âtî medeniyet-i hâzıraya o derece bizden ziyâde kolaylıkla yaklaşmış olur. Fart-ı hod-bînî sevk ü icbârıyla hakikati tamamıyla görmekten çekinmeyelim. Terakkiyât-ı hâzıra-i medeniyyeden çok geri kaldık, evlad u ensâlımızı bizimle hem-hâl bırakmayalım.

Kandilli Mekteb-i Sultanisi âlem-i nisvânda muhâfazakârlığın taraftarları bulunan cehl ü taassubun mahv u efnâsı hususunda atılan ilk hatve-i cüretkârânedir. Ne vakit mülk-i Osmaniyenin her tarafında böyle müessesât-ı ilmiye neşr ü füyûzât ederse terakkiyât-ı nisvâniye hakkındaki ümitlerimiz o zaman teessüs ü te'yid eyler.

Bu düşüncelerin kalbime ilkâ eylediği teessürâtı izâle eden, daha doğru bir tabirle şu telehhüfâtı tahfîf eyleyen ahvâle-i ıttılâ' beni sevindirmekten hâli kalmaz. Muhterem kârielerimden ara sıra aldığım mektuplar beni düşündürüyor ve çok kere sevindiriyor. İyi muhâkeme eden ve tahassüsâtını lâyıkıyla yazan bir kadın nazarımda kusvâ-yı hayale eren bir mahlûk-ı muhteremdir. Dedim ya, bizde şimdilik bundan ziyâdesini aramak müşkül-pesendliktir.

Bu uzun mukaddimeyi serd ü ityândan maksat kârielere bir sitâre-i nev-tulû' takdim etmekten ibârettir. Mahviyyete pek düşkün olan bu hemşire-i kıymetdârı [A.K] nâmıyla şimdilik tanıyalım.

Alfred de Musset'nin kitâbe-i seng-i mezarını tercüme maksadıyla bir müsabaka güşâd etmiştik. En ziyâde muvaffak olan bu hanımefendiye hediye-i nâçizemizi takdim etmiştik. Gönderdikleri cevapta, bakınız, ne kadar doğru mutâlaat serd ediyorlar:

"Pek samimi olan teşvikinize, takdirlerinize rağmen Halide Hanım kadar edîbâne yazmaktan henüz pek uzak olduğumu itiraf ederim. Fakat bu itirafım şu küçük dâiyeden beni men' edemez. Ben kendi yaralarımızı, kendi derûnî marazlarımızı daha iyi teşhis ettiğimi zannediyorum. Yalnız görmek, teşhis etmek değil, o yaraları bir *karmeliyyet?* fedakârlığıyla sormak, o marazları bir aile tabîbi vukûf u malûmâtıyla tedavi etmek için kendimde daha müsaid şerâitin ictimâ etmiş olduğunu görüyorum. Ben ahvâl-i ictimâiyyemize üryân bir gözle baktığım halde o, bunu Avrupa ziyâ-yı mârifetini tahlîl eden bir *perizm* [1] mâverâsından temâşâ ediyor. Bunun için "Seviye Talib" muharrire-i muhteremesiyle nokta-i nazarlarımız birleşemez. O, yükselmek, bu muhîtin fevkinde gezmek emelindedir. Uçmak için

[1] Menşur, müselles şeklinde billur.

daha yüksek, daha vâsi semâlar ister. Ben de yerde sürünen belki daha pest ü sefil derekelere düşmeğe marûz kalan bedbaht hemşirelerimi ayağa kaldırmak, hiç olmazsa onlara medenî ufuklara bakacak bir kudret vermek azm-i ezelîsini taşıyorum. Ben demir gibi metin, cefâkâr ve onun kadar faideli olmak gayretindeyim."

[A.K.] Hanımın mektubundan şuraya naklettiğim parça bu hemşîremizin müdekkik bir sâhibe-i malûmât olduğunu ifhâma kâfidir, zannederim. Bu derece iyi düşünen, düşündüğünü bu kadar sade, zarfi ve vâkıfâne bir tarzda yazabilen kadınlarımız yüzlere, binlere vâsıl olursa hayat-ı ictimâiyyemizde bir buhrân hâsıl olacağına itminânım var. O vakit nasıl bir inkılâb-ı ahlâki ve ictimâî hâsıl olacak? Bunu şimdiden tayin kâbil değil. Fakat herhalde o gün nesl-i âtî için bir tarih-i beşâret teşkîl edecektir.

[A.K.] Hanımın müsabakaya ihdâ eylediği tercümeyi aynen buraya naklediyorum. Alfred de Musset'nin kitâbe-i seng-i mezarı ne derece hazîn ve hissi ise tercüme de nakl ü iktibâs suretiyle o kadar güzel ve zarîftir.

Ah! Ey Medâr-ı Şiirim Serde

Yâd et o dem ki kalb-i zahm-dâr matemim
Zîr-i birûdetinde, müebbed, şu toprağın yatar elîm
Bir hiss-i nev-tulû ile nâlende bir çiçek
Şayet açarsa kabrimin üstünde ey melek
Yâd et dedim, evet beni yâd et güzel kadın!
Senden cûdâ ve hep sana aid bir iştiyâk
Bir iştiyâk-ı hâr u müebbed... fakat berrak

Ruhum nedîm zıll-ı vücûdun değil midir?
Her şeb-i enîs çeşm-i kebûdun değil midir?
Şayet karanlıkta leyâl-i muhabbetin
İnlerse ıztırâb ile bir kalb pür-enîn dinlemez misin?

Nişantaşı'nda: A.K.

Seng-i mezarın arka tarafındaki olan manzumeyi de [A.K.] Hanımefendi şu suretle nazmen tercüme eylemiş:

Ey Aziz Arkadaşlarım!

Evvelince ben ser-balince dikik bir ağaç sükûd kâbilinden!
Dökülsün üstüme her şeb rişâşe-i emvâc dumû' kalbimden!
Sükûd ki pek severim; reng-i ra'şedârıyla ve ısfirârıyla
Onun firâş-ı zılâlinde rûh-ı pür-kederim uyurda dinlenirim.

A. K.

Safvet Nezihi
C.5, S.30, s.485-503.

KADINLARA HAK

Avrupa'da Kadınlara Hak-9
Ananın, Babanın Oğul Hakkı

Erkek ile kadının birleşmesinden çıkan yeni hayata karşı ana ile babanın vazife ve hakları, kadının mülkiyet-i şahsiyyesinden vâsıl izdivacı bağlayan nikah ile izdivacı ayıran talâk kanunlarından sonra, en ziyâde mühimdir. Biz idivaç ve talâk kanunlarını burada tamamıyla gözden atacağız. Buna sebep çok şeyler vardır; kalsın.

Şimdi ana ile babanın oğul hakkına gelelim. Bu hakkı şöyle üç şeyde hülâsa etmek mümkündür; çocuğu muhafaza ve büyütmek hakkı; terbiye etmek hakkı ve nihayet, icâbında te'dîb eylemek hakkı.

Kadın için eski âdetler ve kanunlar diyordu ki "Kadın çocukluğu zamanında babasının emri altındadır. Bu büyüyüp de kocaya varınca, kocasının emri altına girer. Kocası ölürse, yaşlı oğulları olduğunda oğulları ile idare olunur. Oğulları olmayınca, en yakın akrabası kendisini idare eder, kadın onlardan birinin emrine tâbi olur.

Bu böyle olduğu halde, o zamanlarda bile yeni çıkan yavrunun hayatına karışabilmek kadının elinden tamamen alınmıyor. Çünkü kadın olmadığı surette hiçbir yeni doğan çocuğun büyütülemeyeceği, terbiye edilemeyeceği, te'dîb olunamayacağı veyahut lâyık olduğu derecede bu maksatlara varılamayacağı bellidir. Bu halde kadının, oğluna azdan az biraz hakkı olması kabul edilmek isteniliyor. Ama

kadına esasen hak vermek kelimesi bile erkek için garip olmuş! Kadının hakı farzedilince, bu erkeğin hakkından birşey almak gibi görülüyor. Bu sebepten deniliyor: eğer erkek ile kadın arasında bir fark ve ihtilâf olacak olursa hiçbir yere müracaata lüzûm olmayarak erkeğin dediği yapılmalıdır. Yani erkek oğlunu, kendi malını nasıl isterse, nerede ve kimin vasıtası ile isterse büyütebilir. Oğlu dünyaya gelir gelmez, karısının göğsü üzerinden bu yeni yavruyu, güyâ her cüz'ü kendisinin olan bu yeni canı alır ve fırlatıp istediği yere atar. Paris'te ise Berlin'e yollar, Berlin'de ise Newyork'a gönderir, orada istediği yerde istediği kimse vasıtasıyla büyütür. Bu yavru daha dünyaya gelir gelmez, anasının memelerine sarılmak isteyerek onun kucağında tâbieten daha birçok zamanlar geçirmek borcunda olduğunu haliyle göstermekteyken kanun buna bakmayarak erkeğe hadsiz bir müsaade verebilir. Fransa kanunu bunu vermiş ve bu sebepten bu, analığı hiç tanımamak adaletsizliği, tabiata isyanı sebebiyle o memlekette çok şeyler türemiştir.

Oğula karşı ana ve babanın hakkı bundan sonra onun talim ve terbiyesidir. Ana ile baba arasında oğullarının büyütülmesinde ihtilâf olunca erkeğin sözü tutulsun diyen erkek hissi elbette burada da kadına hiç hak vermemektedir. Çocuğun yemesini, içmesini babası versin tabiatın gösterdiği delâilden anlaşıldığına göre zaten oğul yalnız babasının numunesinde çıksın, yani kadın birkaç ay karnında erkeğin mahsûl-ı hayatını taşıyarak, erkeğin kuvve-i ihyâiyyesi semeresini yalnız büyütsün ve bundan başka çocukta onun fizyolojik bir hakkı bulunmasın da, sonra kadına bu zayıflığı, bu beyinsizliği, akılsızlığı ile beraber çocuklarının idaresi nasıl teslim edilebilir? Tabiat zaten erkeğe bu hakkı veriyor. Binâe'n-aleyh çocuğun kemâl derecesine varıncaya kadar idaresi, terbiyesi anası vasıtasıyla olsa da babasının istediği yolda olmalıdır. Burada kadının sesi dinlenilemez. O hak sahibi olamaz. O oğluna babasının kabul etmediği bir terbiyeyi hiçbir suretle veremez. Te'dîb hakkı da bu evvelki hakların neticesidir. Ve münhâsıren babanın hakkıdır.

Evvel-bâ-evvel kadın ile erkek arasında oğullarının büyütülmesi, terbiyesi, idaresi için daima ünsiyyet görülür ise bu çok iyidir. Kanun zaten buraya karışmağa da lüzûm görmemelidir. Çıkan müşkülât ve fenâlıklar ana, baba arasında ünsiyyet olamadığı zamana göredir. Madem ki kanun bu zamanda her hakkı erkeğe veriyor ve madem ki ünsiyyet zamanında zaten kanunun müdahelesine lüzûm yoktur. Demek kanun esasen kadın için oğluna bir hak kabul etmiyor, kanun oğul büyütülmesinde ve terbiyesi ile idaresinde kadının rey sahibi olmasını istemiyor demektir. Bir kanunun lüzûm olmadığı zamanda verdiği hak ise hak değil, fazla bir söz, aldatıcı bir kelimedir.

Mesele asıl buradadır: oğul muhafazası, büyütmesi ve idaresi ananın hakkı mıdır, babanın hakkı mıdır yahut müsâveten ikisinin de hakkı mıdır? Erkek istediği gibi oğlunu karısının elinden alabilmeli, istediği yerlerde terbiye ettirebilmeli, ona yaptırabilmeli ve istediği şeylerden oğlunu men‘ edebilmeli midir?

Fransa kanunu böyle diyor: "Çocuk reşit yaşına varıncaya kadar babası ve anasının idaresi altındadır." Burada tam bir müsâvât hüküm sürüyor, daha sonra: "bu idare yalnız baba tarafından icrâ edilecektir." İstediği mesleğe sokabilmeli, istediği şeyi hem kadına idare hakkı vermek ve hem sonra burada yalnız baba tarafından icrâ edilecek ne demektir? Daha sonra böyle bir madde var: "Oğul babasının ruhsatı olmadıkça evi bırakamaz." Ya anasının ruhsatı olmaz ise? Ananın adı yok. Daha sonra "Oğlunun fena yollara gittiğini gören baba oğlunu bir ay kadar tevkif eder ve ettirebilir. "Ya ana böyle fenalıkları görür ise ve baba böyle fenalıları görememekte ise! Daha sonra "Yirmi beş yaşına ermeyen erkek çocuk ile yirmi bir yaşına ermeyen kız çocuğun ana ve babaları izni olmadıkça izdivaçları mu‘teber değildir. Ana ile baba arasında uygunluk olmazsa, baba tarafı tercih ediliyor."

Hâsılı, kadın kendi anlayışı derecesinde analığı sevki ile oğlunu müdafaaya haklı değil, kendi elinde tutmağa büyütmeğe salîh değil; oğlunu terbiyeye haklı değil, oğlunu evlendirmeğe haklı değil, nihayet kendi fikrine göre zararlı ve felaketli gördüğü bir izdivaçtan oğlunu men'e haklı değil, oğluna iyilik etmeğe, onu fenalıklardan kurtarmağa salâhiyetli değil.

Dikkat edince kanunun kendisinden de anlaşılıyor ki, kadın için esasen bu hakları kabul etmeğe esas-ı lüzûm yok. bir zarûret varsa o da, kadına erkek meydanında olmadığı halde verilebilecek olan bu hakların, erkek kadının yanında bulundukça, kadına verilmesinde garabet görülmesidir. Hadd-ı zâtında kadının kendi oğullarını erkek kadar ve herhalde erkekten daha iyi terbiye edeceği ve oğlu fayda ve saadetine ananın daha ziyâde çalışabileceği meydandadır. Ananın kuvveti de buna yetebilmekte, aklı da, tecrübesi de her kâbiliyeti de kâfi gelmektedir. Hele, anaya erkek kadar geniş hak verilse, kadının tedbirleri, dikkatleri artar ve kadınlar kendi analık vazifelerini, bugün elleri, ayakları bağlı olduğu zamanda görebildiklerinden birkaç kere daha iyi görebilirlerdi. Ama ana baba bir yerde olunca erkeğin menfaatine ananın hakkını silmek lâzımdır. Evet bu zarûrete, erkeklerin kadınalara haksızlık etmek zarûretleri demek lâzım gelir.

İzdivaç ile olmayıp da gayr-ı meşrû suret ile oğlu olan kadınlar için oğlunun idaresine, terbiyesine, te'dîbine erkek gibi hadsiz hak verilmektedir. bu da gösteriyor ki, kanunlar esasen kadını bu hakka mâlik olmak liyâkatsizliğinde de görmüyorlar. Öyle olsaydı, gayr-ı meşrû doğan çocukların idaresine, büyütülmesine, terbiyesine ya bir erkek tayine edilirdi, ya onların babası aranılır da onlara teslim edilirdi, yahut idareleri doğrudan doğruya hükümet eli altına alınırdı.

Bundan anlaşılan şu: evlenen kadın evlendiği için birçok haklarını bıraktığı gibi, doğurduğu çocukların idaresi hakkını da başka birinin faydasına bırakmalıdır. Kimi faydasına? Kocasının faydasına. Kadın hukukunu kaybediyor, erkek kazanıyor. Ama kadının bu hakkını kaybetmesine sebep olmadığı gibi, kocanın da bu fazla hakkı kazanmasına sebep yoktur.

Diyorlar ki: "Ailenin sükûneti için, rahatı için böyle lâzımdır. Evde bir hâkime lüzûm vardır, o hâkim olsa olsa koca olabilir. Kadını hâkim yapamayız ya!"

Kadına, erkeğe her şeyde müsavi hak versek bu daha iyi olmaz mı? Kadın da istediği gibi kendi yavrusunu, kendisine, münasebeti erkekten az olmayan bu yeni canı büyütsün, terbiye etsin, onu cemiyete esir bir ananın esir kucağında esaret fikirleri ile değil, yakıcı geniş hayalleriyle cemiyete hazırlasın ve buna haklı sayılsın.

Müsâvat ile muvâzenet bulmak mümkün olmuş olsaydı, ne olur, bu da kabul edilebilirdi. Ama aile içinde erkeğin hakkını, kadının hakkı ile bir edince işler karışıyor. Her gün aile dışında daha büyük bir yere gitmemğe, sormağa lüzûm görülüyor. Hâsılı ünsiyyet tamamen kalkar. Bu hep eski nazariyedir. Aile içinde muvâzenet bulmak için, bir aileyi sözde rahatta görmek için burada birini esir görmek lâzımmış, güyâ kadın, erkeğin geniş hürriyetleri kabul edilince, vazifeleri daha ziyâde taksim edilince bugünkü eski, küflü adaletsizlikler kaldırılınca, erkek ile kadın arasında daha ziyâde ahenk olacağına, bil'akis ünsiyyet bozulacakmış. Her yerde de olduğu gibi burada da kadının hürriyetinden korkulması, bu hürriyetin erkek vazifesini, yükünü hafiflettikten, ananın kıymetini, kuvvetini, dikkatini arttırdıktan sonra, oğluna da daha faydalı olacağını, cemiyetin de bundan kazanacağını görmeğe mani oluyor. Yalnız cemiyet buna, bu geniş ana hürriyeti devrine yaklaşıyor. Kadınlara ait hukuk-ı insaniyyenin her birisinde geri kalmış olan Fransa'nın hukuk-ı

medeniyye kanununda bundan evvelce zikrettiğimiz maddelerine karşı köpüren Fransız kadınları az olmadığı gibi analığı, gelecek cemiyet için esirlik gibi değil başka surette anlayan analık pereştiş-kârları da Fransız erkekleri de az değildir. Başka memleketlere atlayınca buralarda ana hakkını gittikçe daha genişlemiş göreceğiz.

İşte Almanya kanunlarına göre, ana ve baba oğullarının terbiyesine ve büyütülmesine hiç fark olmayarak aynı derecede haklıdırlar. Burada da analık-babalık hakkını erkek icrâ eder denilirse de, çocuğun muhtaç olduğu ana, baba, muâveneti güzel, tâbiî olarak taksîm ediliyor. Çocuğun şahsına, üstüne, başına yani ev haline ait olan her şeye anası karışıyor. Terbiye-i umûmiyesine, çocuğun daha geniş ihtiyacına da baba karışıyor. Ama bu hali baba oğlunu fena bir yola sevkettiği surette, onu bundan men' etmeğe anayı haksız etmiyor. Fransa'da ananın, kocasının arzu ve ihtiyarını tenkide hakkı yoktur. Almanya'da ise kadının elinde böyle bir veto hakkı vardır. Kadın oğlunu müdafaa edebilir.

Kadın, kocası ölünce, hastalanınca, hapsedilince bu ana, baba hakkına tamamıyla mâliktir. Fransa'da ise kadın bu zamanda aile meclisinin idaresine tâbidir; erkek istediği gibi bu hakkını tahdîd edebilir. Ve kadın erkek tarafından şart edilince, bu aile meclisinden müsaade almaksızın bir şey yapamaz, oğlunun malını idare edemez, kendisini yine istediği gibi terbiye eyleyemez. Ve tekrar kocaya giderse, oğlunun üzerindeki hakkını tamamıyla kaybeder. Çünkü böyle bir kadın diğer başka bir adamın gölgesi altına girmiş olur; başka bir adamdan oğlu varsa da, şimdi ona hükmü geçmez. Aynı Fransa'da erkek karısı öldükten sonra tabii serbesttir, kendisi için emrini tahdîd edecek aile meclisi yoktur. Ve yeniden bir kadınla evlenirse, elbette kendi oğlunun idaresi hakkını kadın gibi kaybetmez.

Hâsılı Rusya'da bile Fransa'daki kaidelerden daha âdil kâideler kabul edilmiştir. Rusya'da esaslı kâide olarak kadın ile erkeğin müsâvât hakkı tasdik ediliyor. İhtilâf olunca erkeğin reyi tercih edilecekse de, buna karşı kadına lüzûm görürse, hâkime müracaat eylemek ve oğluna babası tarafından fena muamele edilmesi, fena yol gösterilmesine önünü almak yolu bırakılıyor.

Rusya'da ananın ve babanın hakkı ve bir meslek tayîni yalnız on yedi yaşlarına kadar sürüyor. Ondan sonra çocuklar, kızlar farksız istediği gibi tahsil etmek, istediği mesleğe girmek için kanunca serbest sayılıyorlar. Norveç ve Danimarka memleketlerinin kanunları da ana ile babaya tatbikâtta müsâvi hak vermeğe çalışılıyor ve ona ana ile babanın hakları nasıl yerleştirilmiş ve genişletilmişse çocukların şahsiyetlerine de o derece ehemmiyet verilmiştir. On beş ile on sekiz yaşı arasında kız ve çocuklar babalarının idare ve sevkleri altından, terbiyece, her şeyce kurtulabilmek hakkını kazanabilirler.

Kadının kocası sağ iken ve izdivâç içinde bulunurken oğluna karşı babası ile müsâvi bir hakka mâlik olması lâzım ise, kocası öldükten sonra oğlunun terbiye ve idaresine de öyle hadsiz hakkı olmalıdır. Fransa kanunları bu surette mutlak olarak ananın oğluna hakkını kabul etmiyor. Anayı aile meclisine tâbi ediyor. Kendi oğluna vasî olabilmek ecnebî kimseler için yakın zamanlara kadar kabul edilmediği gibi, kadınlar için de kabul edilemiyor. Vasî olmak hukûk-ı siyasiyyeden sayılıyor ve böyle hakka ise yalnız erkek lâyık görülüyor.

Almanya ve hele Avusturya kanunları yine burada pek geniş; İngiltere kanunları da anaya baba ölünce geniş bir hak veriyor ve hatta ana için istediği bir kimseyi kendisinden sonra göstermek hakkını da kabul ediyorlar.

Nihayet kadın, erkek ihtilâf ile ayrılınca, ayrı yaşamağa mecbur olunca kadın ve erkeğin hangisini diğerine feda etmelidir? Şüphe yok kadın tarafını. Fransa'ya muhâlif olarak Avusturya'da, İngiltere'de ve biraz Almanya'da kadına bu hususta erkeğe yakın hak verilmektedir. Ama, bütün bu memleketlerin hukuk-ı medeniyye kanunları eski âdet ve düşüncelerin tesîrinden olarak, ilm ile biyoloji tedkîkâtı ile beraber ileriye gidememiştir; hele daha yüksek bir noktadan, cemyetin teşkilât-ı istikbâliyesine hazırlanabilmek arzularıyla, bu karışık meselelere, bu en bozuk cihetlere, cemiyetin bu en çürük noktalarına bugüne kadar bakılamıyor. Roma kanunlarından kalma bir maddeyi kırabilmek için bütün bu senatörlerin kuvveti yetmiyor, bir kanunun bir faslını silip, ilmin ziyâsı ile anaya erkek kadar ve belki biraz daha ziyâde hak vermek için bütün bir cemiyetin hakîki ilm taraftarları az gelir.

Yalnız yeni yetişen kadınlar sayesinde "Kadınlara Hak" sesi daha derin yerlere kadar giriyor ve insan ileride aile içinde yeni doğan yavrulara karşı ananın tam ve hür hakkı kabul edilince meydana çıkacak neticeyi tahayyül edebilir.

Kadını hür, müstakil ediniz, istediği gibi çalışsın, kuvvetini, aklını artırsın, göğsünü kabartsın, ibtidâ kendi gözü önünde yükselsin, sonra erkeğin gözü önünde itibârı artsın. Kadının oğlunu terbiye etmesi sureti, kendi analığı, oğlunu kucağına serbest bir hürriyet, geniş bir hak ile alınca çabuk değişecektir. Analığının hayali bugünkü esir anaların hayali olmayacaktır. Elbette o zamanki ananın kâbiliyeti de bugünkü ananın kâbiliyetinden binlerce defa artık olacaktır. Ananın bu hakkı, fazl-ı hürriyeti oğlunda büyüyecek, onda mahsûl verecektir. Bütün anaların mahsûlleri bir yere toplanırsa, gözümüz önünde cemiyeti görürüz. Hür anaların büyüttükleri, bu mahsûl, bu cemiyet esirlikten kurtulan analarının yeni hürriyetlerinden, yeni haklarından kendileri de hürriyet kazanacaklardır. Onlar da haklarını artıracaklardır.

Cemiyet hür olacaktır. Cemiyeti değiştirmek, tazelemek için analığı sevmek, onun haklarını artırmak, ona oğluna daha iyi çalışabilmek kâbiliyetini vermekle olur.

Hukuk-ı medeniyye kanunlarının bu noktaları bu sebeple pek mühimdir. Çünkü analığa hak vermek, haklarını müstebid, adaletsiz erkeğin elinden almak cemiyetin esirliğini kaldırmağa yol açmak demektir, cemiyeti hür etmek için, anaları oğulları üzerinde hadsiz haklı görmek yolundan başka kısa bir yol yoktur ve olamaz.

Ertuğruloğlu
C.6, S.33, s.744-753.

KADINLIĞA DAİR

Muhterem Hemşîrelerime

Her hadise bize ispat ediyor ki yalnız inkılâb-ı siyasi bir milletin teâlisine kifayet etmez. Tarîk-i temeddünde terakkinin en esaslı sâki inkılâb-ı fikrî ve ictimâîdir.

10 Temmuzu takip eden mesut günler, kadınların da hayatta mühim bir tebeddüle mazhar olacakları ümidini kalplere ilkâ ediyordu. Şenlik kâfileleri arasına karışan kadın arabalarına en kalabalık mahallerde bile geçecek yol açılıyor, o bergaleyân nutukları istimâ' için istirahatları temin ediliyordu. Her gittikleri yerlerde mazhar-ı hürmet oluyor, halkın lisan-ı taarruz ve tecavüzünden masûn bulunuyorlardı. hayfa ki bizde terakkiye doğru atılan hatvelerin devamı mümkün olamıyor.

O mest-i feza günler geçtikten sonra adımlarımızı hep geriye atmak mecburiyeti yüz gösterdi. Asr-ı hâzır kadınların silm-i terakkiye çıkmalarını teshil ederken biz, zavallı muhadderât-ı İslâmiyyenin hatevât-ı ric'iyyeleri tedennîye doğru tesri' ediliyor. Pek muvakkat bir zaman istisna edilirse meşrutiyetin mahâsininden kadınların hissesine bir cüz-i kalîl olsun tefrîk edilemedi. Hatta daha açık söylemek lâzım gelirse istibdâdı aratacak derecede taht-ı tazyîke alındık fakat kabahatin kısm-ı küllîsi bizde. Evet hakk-ı meşrûmuzun istirdâdına çalışamıyoruz. Hukuk-ı medeniyyeden nasibimizi aramak için hiçbir teşebbüste bulunmuyor, her türlü hakârete miskinâne tahammül gösteriyoruz. Biz, ecnebilerin muzır, itiyâdâtımızla gayr-ı mütenâsib hallerini taklit edeceğimize nâfi, şâyân-ı tahsîn hareketlerini temsil edelim: Tahsil-i ilm ü marifet, refah ve saadetin yegâne sâiki iken bu

lâzıme-i hayatiyyenin kadınlara, kızlara pek o kadar lüzûmu olmadığını mutaasıbâne bir taannüdle hâlâ iddia edenler bulunuyor.

Vatanın istikbâli münevver fikirli, rakîk kalpli kadınların elindedir. Vatanımızın mazhar olduğu inkılâb-ı mes'ûdu idâme edecek inkılâp ictimâidir. Hayat-ı içtimâiyemiz ezher-i cihet-i inkılâba muhtaçtır. Bu umûmî tahavvüle zamanın dahl-i küllîsi varsa da pek büyük tesiri olduğu kâbil-i inkâr değildir.

Ahlâk u adâtımıza efkar u hissiyâtımızda, usûl-i mesâimizde, güzâreş-i hayatımızda atâlet ü miskinete ebediyyen vedâ eyleyen öyle esaslı, ruhlu bir teceddüd olmalıdır ki inkılâb-ı siyasiyye hâkim bulunsun: vatanın saadet ü teâlisini, meşrutiyetin idâme ve takviyesini arzu eden münevver fikirlerin pîş-i enzâr-ı intibâhinda yalnız bir hedef-i mevcut olmalı, metin hatvelerle inkılâb-ı ictimâiye çalışmak... Bu hedefe mes'ûdâne vâsıl olmak için mevcut vâsıtaların, aletlerin hepsinden istifade etmek elzem olduğunu hiçbir zaman unutmamalıyız.

Cemiyet-i beşeriyyenin sebeb-i saadet ve terakkisi olan nisvânın terbiye-i fikriyye ve ahlâkiyelerine son derece dikkat ve itinâ eylemek, hâl-i hâzır kızlarını sâlim ve asra muvâfık bir tarzda yetiştirmek, onlara kadınlığı, hakikati ciddi ve vâzıh bir surette göstermek en büyük hizmetlerden biri olacaktır. Efsûs ki bizde kökleşmiş olan kudemâ-perestlik mesleği bütün muhtaç bulunduğumuz tenevvürâtın duhûlüne mâni oluyor.

Bu zulmet-i cehl ü taassub perdesini yırtalım, artık eski atâlet ve lâkaydîyi terk edelim, hâdisât-ı tabiîyye ile mütemâdiyen mücadelede azm ü sebâtla yorulmak bilmez bir cehd ü gayretle uğraşmaktan çekinmeyelim. Bizi ezmek isteyen

kuvvetlere galebe çalmağa çalışalım: lehimizde ihâle-i kalem edenler neyle sükûta davet olunuyor. Artık nefsimizden başka kimseye istinâd etmeyelim. Fakr u zarûreti tevlîd eden israf ve sefâhata en müthiş bir düşman-ı hayat nazarıyla bakalım.

Kesîrü'n-nüfus bir ailenin iâşesini efrâdından yalnız bir erkeğin dûş-ı ıztırabına tahmîl etmek muvâfık-ı insaf mıdır, taksîm-i imâl usûlüne riâyet etmekten ne azîm felaketlere duçâr oluyoruz. Evinin idaresini tedârik etmek iktidarından mahrûm olan bir erkek lâyık-ı tahkîr görülüyor da vezâif-i beytiyenin ifâsına çalışmayan bir kadın neden takbîh edilmiyor?

Zaman-ı saadette memdûh olan ef'âle biz bugün niçin nazar-ı istihfaf ile bakıyoruz?

Seyidetü'n-nisâ, Hadicetü'l-kübra Hazretleri meşhur bir tâcire olduğu halde şimdi kadınların ticaretle iştigâl etmesi memnu' mudur? Şüphesiz hayır. Lakin kibr ü azamet, fikr-i ihtişâm bizi daima çıkmaz yollara sevk ediyor. Bâis-i felâhımız olacak rah-ı müstakîmde kat'-i merâhil edelim, bu âlâyiş cereyanına kapılmayalım zira bizi müthiş girdbâdlara sürükler.

Reh-güzârımızda bir uçurum var. Ondan sür'at-i mümkine ile uzaklaşalım, meyyâl-i i'tilâ olalım, kadınlığı yükseltelim ki beşeriyet teâli etsin; yoksa "Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer."

5.Haziran 1912 Selânik

Zekiye

C.7, S.41, s.382-384.

SONUÇ

1876 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilânıyla başlayan batılılaşma hareketlerinin en yoğun yaşandığı dönem II.Meşrutiyet dönemidir. 1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin etkileriyle ilân edilen II.Meşrutiyet, otuz iki yıllık istibdad döneminin bitmesini sağlar. Ancak Osmanlı Devleti, gerek siyasal gerekse sosyal yönden zor şartlar altındadır. Dönemin aydınları, Meşrutiyet'in yarattığı özgürlük havası içinde, ülkenin sorunlarına çözüm bulmaya çalışırlar.

II.Meşrutiyet döneminde çıkan gazete ve dergiler, toplumun gelişmesi ve değişmesinde önemli işlevler yüklenmişlerdir. Özellikle, değişik fikirlerin tartışılması noktasında dergiler çok çeşitlilik göstermiştir. Aynı düşünceyi savunan, aynı çözüm yolunu tercih eden yazarlar biraraya gelerek, kendi görüşlerini duyurmak amacıyla dergi çıkarmışlardır. 1908 yıllarının başında sayıları birdenbire artan dergiler, bir süre sonra yeniden kontrol altına alınarak, daha düzenli bir yayın politikası izlemişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasal yapısındaki değişiklikler edebî hayatta da etkilerini göstermiştir. İslâmcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük gibi fikir akımları, dilde sadeleşme hareketleri, halkı bilgilendirmek için halka doğru gitme eğilimi, sanatı toplumun gelişmesi için bir vasıta olarak kabul etmek gerektiği düşünceleri, bu dönemin en önemli değişiklikleridir.

1908 yılında yayına başlayan Resimli Kitab Dergisi II. Meşrutiyet döneminin bütün özelliklerini taşır. Dergi tek taraflı bir yayıncılık anlayışına sahip değildir. Bu

nedenle dergide Osmanlı Devleti'nin bütün halklarına yönelik yazılar, resimler yayınlanır. Diğer dergilerden ayrıldığı nokta ise İttihat ve Terakki Partisi yönetimini desteklemesine rağmen, politikanın sanat ile özellikle de edebiyat ile içiçe girmesini istememesidir.

Resimli Kitab, kaliteli baskısı, resimleri ve okuyucunun ilgisini çekecek yenilikleriyle Avrupa'da çıkarılan dergiler seviyesine ulaşmayı amaçlar. Bu nedenle ilk yayınlandığı yıllarda yazar kadrosu oldukça güçlüdür. Bu devrede Tevfik Fikret, Cenab Şehabeddin, Hüseyin Cahit, Hüseyin Rahmi, Mehmet Rauf gibi tanınmış isimler Resimli Kitab'da yazar. Bu yıllarda Resimli Kitab'ın müdürlüğünü Ubeydullah Esad yapmakta, başyazarı ise Faik Sabri'dir. Ancak 14.sayıdan itibaren Faik Sabri ayrılır, yerine M.Rauf getirilir. Halide Salih, Selim Sırrı, Safveti Ziya, İzzet Melih ve Faik Sabri dergi kapanana kadar yazmaya devam ederler.

II.Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte birçok alanda görülen değişiklikler, bir süre sonra dil konusunda da görülür. Resimli Kitab Dergisi de dil konusundaki sadeleşmeye taraftar olmuş ve bu konuda oldukça titiz davranmıştır. Dergide yayınlanan yazılarda, halkın anlayamayacağı kelimeler ve terkibler kullanılmamaya çalışılır. Türk lisanının sadeleşmesi için ediblere çok önemli görevler düştüğü belirtilerek, yazılarında sade bir dil kullanmaları istenir.

Resimli Kitab'da yayınlanan tercümelerde geçen yabancı kelimeler ve özel adlar parantez içinde Latin harfleriyle yazılır. Anlamı bilinmeyen ya da tercüme edilemeyen kelimeler ise dipnotlarla açıklanır. Dergide noktalama işaretlerinin kullanımına dikkat edilmiş; nokta ve virgülün dışında tırnak işareti, üç nokta ve iki nokta gibi işaretler de kullanılmıştır.

49.sayıya kadar kûşe kağıda basılan Resimli Kitab'da çok sayıda resim bulunmaktadır. Derginin sayfa yapısı iki sütûndan oluşmakta, çoğunlukla sayfaların ortasında resim ya da fotograflar bulunmakta, kalan kısımlarda ise yazılar yer almaktadır. Resimler ait oldukları sayfadaki yazılarla ilgili değildir, ancak gezi yazıları ve bazı aktüel yazılarda konuya ilişkin resimler bulunmaktadır. Derginin dış kapağı kartondan yapılmıştır ve renkli olarak basılan kapakta resimler yer almaktadır. İç kapakta ise kûşe kağıt üzerine basılan siyah beyaz resimler ve derginin künyesi bulunmaktadır. Dış ve iç kapakta bulunan resimler çoğunlukla Osmanlı Büyükleri'ne aittir.

Resimli Kitab Dergisi okuyucunun ilgisini çekecek resimlerin yanında her sayının sonundaki bilmeceleriyle de beğeni kazanmıştır. Bilmecelerin doğru cevapları bir sonraki sayıda açıklanmakta ve cevabı bilenler arasında kura çekilmektedir. Kadın ve erkek okuyucular arasında ayrı ayrı çekilen kuralarda birinci, ikinci ve üçüncüye hediyeler verilmektedir. İlk iki sırayı alanlara şemsiye, gümüş saplı baston, su takımı, yazı takımı gibi hediyeler verilirken; üçüncü olan kadın ve erkek okuyuculara ise derginin altı aylık aboneliği sağlanmaktadır. Yarışmaya katılmak için dergide yayınlanan "kupon varakası"nın kullanılması gerektiği, aksi halde doğru cevapların nazar-ı dikkate alınmayacağı yarışmanın kuralı olarak belirtilir.

1908'den sonra ortaya çıkan sosyal ve siyasal değişmelerin yansımaları, Resimli Kitab'da da görülür. Dergide yayınlanan yazılar ve resimlerden dönemin toplumsal gelişmesini izlemek mümkündür.

Edebiyat ile ilgili yazılarda toplumun gelişmesi için sanatın vasıta olarak kullanılması gerektiği düşüncesi savunulur. Bu düşünce II.Meşrutiyet'te ortaya

çıkan"halka doğru gitme" eğilimiyle aynı doğrultudadır. Yayınlanan yazılarda millî duyguyu güçlendirici eserler verilmesinin önemi açıklanır.

II.Meşrutiyet döneminde kadınlarla ilgili yazılar Osmanlı Basını'nda oldukça sık yer alır. Resimli Kitab'da da bu konuya yeterince önem verilmiş, yapılan tercümelerle Osmanlı kadınının bilinçlenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle kadın yazarların yazıları yayınlanmış, mektuplarına yer verilmiştir.

Osmanlı toplumunun gelişmesinde yeni neslin önemli bir güç olduğu düşünülerek, gençler ve çocukların eğitimi ile ilgili yazılara, tercümelere de önem verilmiştir. Resimli Kitab Dergisi siyasal ve sosyal gelişmelerin, geçmişi yok saymadan sağlanabileceğini savunduğundan tarihle ilgili yazılar, güncel olanla ilişki kurularak verilmeye çalışılmıştır.

II.Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte çıkmaya başlayan birçok derginin kısa ömürlü olmasına karşılık Resimli Kitab yayınlandığı altı yıl (1908-1913) boyunca istikrârlı bir dergicilik anlayışına sahip olmuştur. 1911 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartların ağırlaşması Resimli Kitab'ı da etkilemiş ve dokuzuncu cildi tamamlanmadan yayın hayatına son vermiştir.

Dergilerin toplumdaki sosyal ve siyasî değişikliklerin oluşmasındaki katkıları göz önüne alındığında, 1908 sonrasında yayınlanmaya başlayan dergilerle birlikte Resimli Kitab Dergisi de işlevini yerine getirmiştir.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Kenan

1990 Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri.
İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

DEVELLİOĞLU, Ferit

1962 Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat
Ankara: Aydın Kitabevi.

İNUĞUR, M.

1982 Basın ve Yayın Tarihi.
Ankara.

İSKİT, Servet

1943 Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları.
İstanbul.

KOLOĞLU, Orhan

1981 "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi."
Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi. I, 68-93
İstanbul: İletişim Yayınları.

MARDİN, Şerif

1994 Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908.
İstanbul: İletişim Yayınları.

MORALI, Seniha Sami

1979 "Resimli Kitap."
Hayat Tarih Mecmuası, 1: 37-39.

MUTLUAY, Rauf

1988 100 Soruda Tanzimat ve Serveti Fünun Edebiyatı.
İstanbul: Gerçek Yayınevi.

SAMİ, Şemseddin

1989 Kâmûs-ı Türkî
İstanbul: Çağrı Yayıncılık.

TOPRAK, Zafer

1981 "II.Meşrutiyet Yıllarında Dergiler."
Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi. I, 126-132.
İstanbul: İletişim Yayınları.

TURİNAY, Necmettin

1983 "Resimli Kitap ve II.Meşrutiyet Yıllarında Dergiler."
Milli Kültür, 38: 23-26.

ÜLKEN, Hilmi Ziya

1994 Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi.
İstanbul: Ülken Yayınları.

YÜCEL, Hasan Ali

1989 Edebiyat Tarihimizden
İstanbul: İletişim Yayınları.

VARLIK, Bülent

1981 "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri."
Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi. I, 112-118
İstanbul: İletişim Yayınları.

Büyük Türk Klasikleri.X, 231-233.
İstanbul: Ötüken-Söğüt. 1990

Türkiye'de Dergiler-Ansiklopediler, 1849-1984.
İstanbul: Gelişim Yayınları. 1984.

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

—A—

Abdullah Cevdet, 222
Abdülhak Hâmid, 122; 123 ; 125; 134; 156; 230; 246
Abdürrezzak Efendi, 94
Abedev Turvil, 298
Ahmed İhsan Bey, 344
Ahmed Kemâl Efendi, 339
Ahmed Midhat, 228; 229
Ahmed Refik, 218
Ahmed Tevfik, 383
Ahmet Hikmet, 109; 137; 217
Ahmet Vefik Paşa, 91
Aksungur,, 379
Alexandre Dumas, 237
Alfiyeri, 145
Alfred de Musset, 237; 238; 239; 242;471; 472
Alfred Demonsier, 215
Alfred Kaposi, 122
Ali Hâmi, 239
Ali Sami Bey, 316
Alsas Loren, 228
Amiyel, 242
Anatole France, 189
Antonyo Fogatsaru, 146
Ariosto, 143
Aristofan, 141
Aristot, 141

—B—

Baiyar, 326
Balzac, 233; 234; 235; 236; 237; 239
Baucher, 315
Baudleaire, 247
Bayezid, 268;274
Bedii Nuri, 25; 283383
Beethoven, 320
Benjamin Constant, 316
Berigot, 427
Bernard Shaw, 188; 189
Bernardin de Saint-Pierre, 146
Bernlev, 216
Bilak Bey, 87
Binaliyan Efendi, 93
Binemeciyan Efendi, 93
Bismark, 76; 77
Blanchar, 326
Bocas, 143
Borje, 248; 252
Bougle, 287
Bousseau, 211
Buffon, 210
Buvalo, 219
Büyük İskender, 71
Byron, 146; 177

—C—

Callet, 366
Catherine de Meducci, 317
Celâl Nuri, 219
Celâl Sâhir , 82 83; 84
Cemâl İsfahani, 174
Cenab Şehabeddin, 219
Charles Darwin, 286
Chateaubriand, 146; 203; 207; 211214
Cherubini, 321
Corneille, 219

—Ç—

Çaperased Efendi, 93

—D—

Dalamber, 184
d'Alembert, 191
Danef, 399
Dante, 143
Danton, 367
David, 315; 316
Demokrit, 218
Demolen, 298
Demosten, 141
Descartes, 293
Diderot, 184; 207; 211; 214
Dizeraeli, 427
Dölil, 233
Drojinin, 105

—E—

Ebu-Ubeyde Bin-El-Cerrah, 378
Ebuzziyâ, 217
Ebuzziya, 228; 229
Edmon de Amiçis, 146
Edmon Rostan, 122
Edward Rod, 215
Edward Tay Detaille, 320
Ekrem, 80
Emile Fake, 191; 192; 208209288; 290
Emile Zola, 242396
Emilee Faguet, 213
Emin Neyyir, 226
Enverî, 175
Epikür, 141
Ercümend Ekrem, 259
Ertuğruloğlu, 25; 431; 451; 466; 482
Estrofeski, 105

Kardoçi, 146
Kemâl İsfahani, 174
Keşof, 399
Kolber, 326
Kondiyak, 184
Kondorse, 424
Kont de Karlayl;427
Korney, 121; 123
Kral Bodin, 381
Kral I.Nikola, 55

—L—

Layemont, 175
Lemoine, 326
Leonar da Vinci, 246
Leonard Kavert, 428
Leopardi, 145: 146
Likorg,, 284
Liyon Yastovik, 428
Lord Mat, 429
Loru, 298
Lukresiemont, 424;443

—M—

M.Rauf, 140; 142; 143; 144; 145; 147; 172; 223; 291
Madam Kûri, 95; 96; 468
Madam de Stael, 212
Madam de Warens, 183; 184; 217
Madam d'Epinay, 184; 185
Madam Diyolafeva, 468
Madame de Stael, 146
Mahmud Muhtar Paşa, 409
Mak Laren, 429
Makelonan, 424
Makyavelli, 143
Mankosoni, 145
Mari Antounet, 324; 325 328;366
Marie Terez, 366
Marki Pallaviçini, 56
Marsel Prevo, 192
Masesana, 326
Matild Seraev, 146
Mehmed 'Ali Bey, 133
Mehmed Akif, 119
Mehmed Behçet, 157
Mehmed Emin, 109; 116; 137
Menandre, 141
Menemenli-zâde Tahir, 255
Menuçehri, 174
Mes'ud Salman, 174
Mevlâna Celâleddin Rûmî, 175;177
Mevlevî, 170
Meyerber, 320; 322
Michelle, 214
Midhat Cemâl Bey, 138
Mihayilofski, 97
Mikelanj, 246
Minakyan Efendi, 89; 90
Mısırlı İbrahim Paşa, 381
Mithat Paşa, 88
Moliere, 91; 92; 121; 122;143; 144; 145;317;
Moller, 367
Montesqiue, 207; 210; 211; 285; 288
Monti, 145
Morgan, 424
Moris Bares, 215
Moris Done, 122
Mozart, 320; 322
Mösyö Brakley, 96
Mösyö Küri, 96
Muallim Naci, 250; 255
Munakyan Efendi, 91; 92, 93
Murad-ı Sâni, 263; 264; 265; 266; 267
Musset, 143

—N—

Nâbi-zâde Nazım, 241;245
Nâzım Paşa, 64
Namık Kemâl;230
Napolyon, 28; 162; 202; 214; 225; 280; 316; 317; 321; 328; 364; 367; 418
Nasır Hüsrev, 174
Necib Efendi, 92
Nedim, 246
Nehlidof, 98
Nergisî, 177
Nijad, 79; 80
Nijad Ekrem79; 81; 255; 256; 257; 258
Nikafur, 379
Nikola Tolstoy, 99;163;164
Nimetî, 168
Nişancı Mehmed Paşa, 272
Nizâmî, 174
Nureddin, 18; 25; 299; 307; 313
Nureddin Zengi, 381

—O—

Omer, 141
On Dördüncû Lui, 122
Osman Nizâmî Paşa, 349

—Ö—

Öripid, 141
Öriyid, 141

—P—

Pabî, 168
Pagani, 321
Parini, 145
Paul Verlaine, 239
Peritles, 141
Petrark, 143
Philipie August, 316

Pindare, 141
Pisagor, 141
Piyer Loti, 396; 412
Plaminaç, 55
Platon, 141
Prens Lovanten, 122

—R—

Rûdegi, 172
Racine, 219
Radaslavof, 400
Raif Necdet, 14; 15; 16; 18; 19; 21; 24; 25; 49; 85; 113; 120; 138; 150; 159; 177; 203; 223; 256; 384; 403; 420
Raphael, 315; 316
Rasin, 121; 123
Recâizâde Ekrem, 79; 133; 218; 254; 255; 256; 257; 258
Rembrant, 315
Revo de Pari, 189
Richard Gubden, 427
Richard Wagner, 322
Rıdvan Paşa, 88
Rişluv, 326
Romulus, 284
Ropespierre, 367
Rossini, 320
Rousseau, 97; 98; 146; 181; 182; 183; 185; 186; 187; 188; 189; 190; 191; 192; 193; 194; 197; 198; 199; 200; 202; 206; 207; 208; 209; 210; 211; 212; 213; 214; 215; 216; 217; 218; 219; 220; 221; 222; 223; 232; 239
Roz Karun, 468
Rubens, 315; 316
Ruşkor, 215

—S—

Sâmi Paşa-zâde Sezâî, 241
Sadi,
Sadi, 169; 170; 175; 176;177
Safvet Nezihi, 96; 128; 473
Safveti Ziya, 151; 152;154
Saint-Beauve, 215
Salâh Bey, 126 127
Samartin, 122
Sami-zâde Süreyya, 66
Sand Haverest, 429
Schiller, 145; 214
Seferyan Efendi, 89; 93
Selahaddin Eyyûbî, 380
Selim bin Meşaka, 316
Shakespeare, 145; 177
Silvestre de Sacy, 175
Sir Vilyam Herkurt, 430
Sofer, 322
Sofokle, 141
Sokrates, 141
Solak-zâde, 264; 267
Solovyof, 164
Spontini, 321
Stansfeld, 428
Stuart Mill, 424; 425; 427; 428
Suâd Bey, 126
Sully Prudhomme, 231
Sultan Cem, 272
Sultan Korkud, 272
Sultan Mehmed, 266
Sultan Murad Hân, 266
Sultan Selim, 380
Süleyman Bahri, 159

—Ş—

Şahmuradiyan, 322
Şarl Garniye, 85, 319
Şarl Kanisley, 295
Şarl Malerb, 321
Şehabeddin Süleyman, 245; 253
Şemseddin Sami, 125
Şeyh Galib 250
Şeyhî, 168
Şinasi, 229
Şopenhaver, 423; 424
Şükrü Ganem, 147

—T—

Taceddullah, 379
Takvil, 291
Tales, 141
Tasso, 143
Teophile Gautier, 234; 236; 237
Tevfik Fikret,; , 131; 132; 133; 134; 137; 138; 151; 155; 246; 257
Theodor Banville, 238
Timur, 381
Timurtaş, 379
Tokidid, 141
Tolstoy, 97; 98; 99; 100; 101; 102; 103; 104; 105; 106; 145; 161; 162; 163; 164; 188; 189; 197; 202; 209
Turgenev, 105; 106
Tutuş, 379

—U—

Uber, 320
Ubeydullah Esad,
10; 14; 18; 19; 24; 25; 45; 70; 342; 442

—V—

V.Şarl, 316
Van Dick, 315
Velasquez, 315
Verdi, 246; 322
Veru', 246
Veysî, 177

Victor Hugo, 188; 199; 239
Viktorin Sardev, 122
Vinchor, 367
Virgil, 173
Voltaire, 97; 173; 174; 184; 189; 207; 210; 211; 213; 218; 222; 232

—W—

Walter Scott, 146
Watteau, 315
Weyer, 322

—X—

X.Şarl, 317
Xenophon, 141
XIII.Louis, 317; 325
XIV.Louis, 122; 317; 324; 325; 326; 327
XVI. Louis, 324; 366
XVIII.Louis, 314; 317

—Y—

Yakob Berigot, 428
Yasnaya-Polyana, 99; 101; 161
Yavuz Sultan Selim, 268; 270
Yusuf Akçura, 107; 164

—Z—

Zekiye, 180; 485
Ziya Paşa, 192; 221

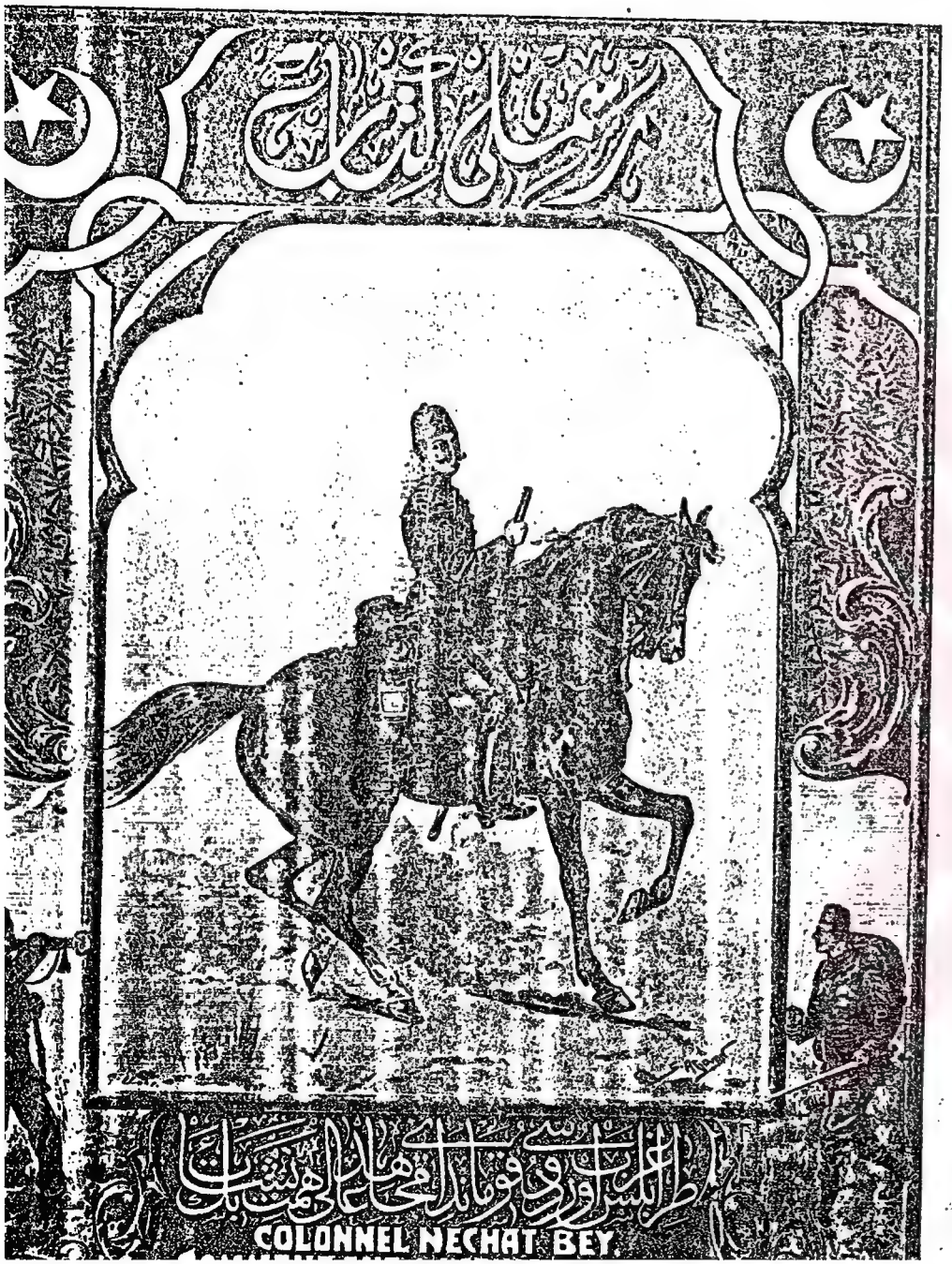
COLONNEL NECHAT BEY

نومرو : ۳۵ کانون اول ۱۳۲۷ جلد : ٦

مؤسس و مدیری :
عبیدالله اسعد

اداره‌خانه : باب عالی جاده‌سنده
۳۱ نومرولی دائره مخصوصه‌در .

امور اداره ایچون مدیر .
امور تحریریه ایچون سرمحرره
مراجعت اولنور .

درج ایدیلیان اوراق اعاده اولنماز

هر آی نشر اولنور ادبی . سیاسی . فنی . فلسفی . اجتماعی مجموعهٔ مصوره‌در

سرمحرری :
م . رؤف

Directeur-Propriétaire
Ubeïdoullah Essad

Bureau : Rue de
la Sublime Porte N°31
Constantinople

Prix: 5 Piastres

رسملی کتاب

Ressimli-Kitab

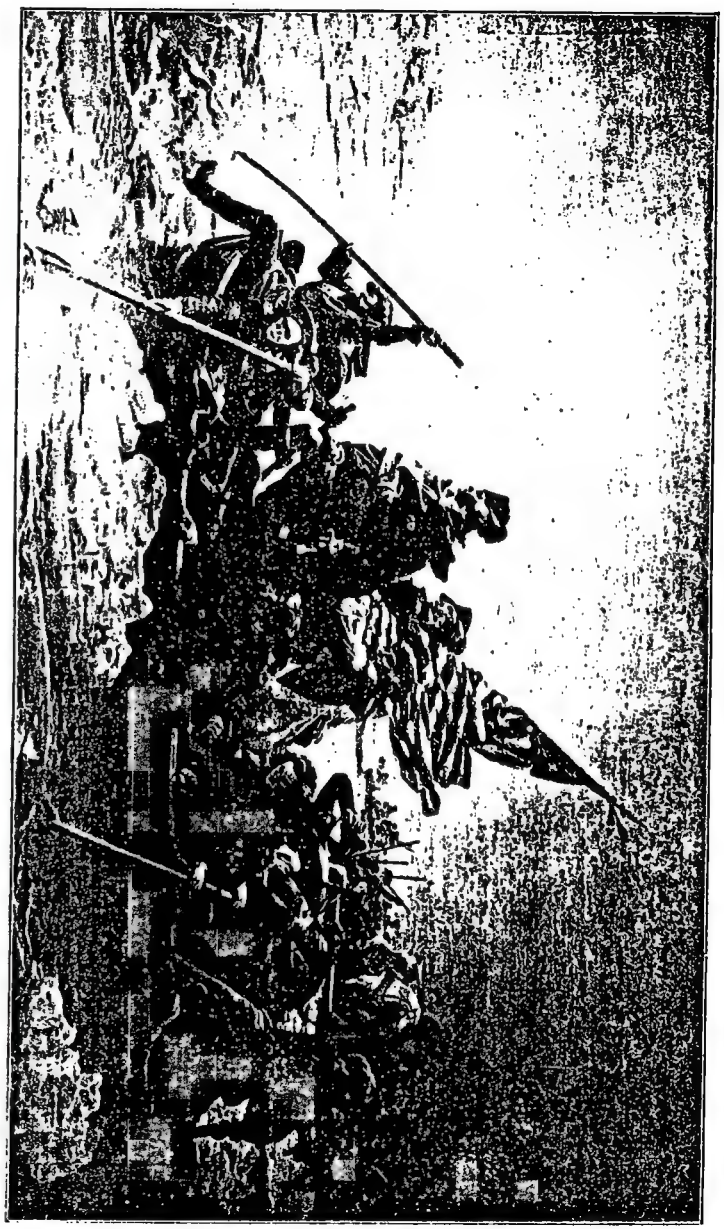

نیویورق صنایع نفیسه موزه‌سی تابلولرندن واشینغتونك « ده‌لوار » نهرندن مروری

Un des tableaux du musée des beaux art à New-york Waschington Passant dans la rivière de "Delvar".

پارس مصاحبه‌لری

ملتلرك روح وحیاتی معارف ایله قائم اوله‌بیله‌جکنه ارتق شبهه ایدیله‌مین بو عصرده حکومتلر اول باول اهالیسنك تنویر افکاری جهتنه حصر مساعی ایدییور . فقط خلقك کوزینی آچمق عوامی اوکرنمکه سوق ایتمك ، جاهل قسمك مراقنی اویاندیرمق یالکز مکتب آچمق، خواجه‌یتیشدیرمك ایله وجوده کتیریلوب بیتمش اولمیور . بزده‌ده کافی درجه‌ده دکلسه‌ده ایی کوتو مکتبلر وار . بزده‌ده معلملر رحلهٔ تدریسلرنده طلبه یتشدیرییورلر ، بزده‌ده خلقی جهالتدن قورتارمق ایچون برانهماك ، سطحی برانهماك نمایان . فقط بوتون بونلر مملکتمزك درت کوشه‌سنه نعمت معارفی سرپمکه کافی کلمیور . ینه اهالیمزك بر قسم مهمی اوقومق ، یازمق بیلمز ، احوال عالمه کلیاً بیکانه‌در؛ نیجه مکتب کورمشلرمز بیله ماضیسندن بیخبر ؛ استقبالندن بیخبردر .

حیات یالکز مکتب دینن بنانك درت دیواری ایچنده ، کتابلرده دکلدر . حیات اطرافمزده، محیطمزده‌در. محیطمز نه‌درجه‌لرده متفکر اولور، نه‌قدر چوق اسباب ترقی احضار ایدرایسه حیاتمزده اوقدر پارلاق اولور. محیطك افراد اهالی اوزرینه اولان تأثیرینی ا[illegible] قابلیدر ؛ بوکون اوروپا شهرلرنده بیله بو[illegible] بردکلدر . برکره پارس کبی هردرلو اس[illegible] ترقی وتکمی احتوا ایدن برشهر ایله فرانسه[illegible] مثلا دکل اویله اوفاق برکویی ، حتی قان[illegible] قلرمون فه‌رران کبی ، مونپه‌لیه کبی ولا[illegible] شهرلری ارەسنده طاغلر قدر فرق وارد[illegible] برینك محیطی نه‌درجه‌لرده واسع وهرد[illegible] تتبع ومطالعه‌یه مساعد ایسه دیکرلرککی اوق[illegible] نقصاندر . [1] .

[1] صره‌سی کلمشیکن شوراده براستطراد یاپمق ایسته‌رز. معارف نظارتی طرفندن اوروپایه اکمال تحصیل کوندریلان افندیلردن برقسم مهمك پارسده بولندقلری معلومدر. اخیراً نظارت جلیله بو افندیلرك یکی سنهٔ تدریسی ابتداسندن اعتباراً ولایات فاکولته‌لرینه نقلنی تنسیب ایتمش. بو قرارك مملکتمز ایچون نه‌بیوك برزیان تولید ایده‌بیله‌جکنی درپیش ملاحظه ایتملیدر . بو قرارك اتخاذینه سبب اوله‌رق پارسده بولنان طلبه‌نك بعض ارباب ارتجاع ایله مناسبتده بولنه‌بیله‌جکلری ویاخود بر منبع علم وعرفان اولدیغی قدر بر مرکز سفاهت ورذالت اولان بو شهرك اکلنجه‌لرینه قاپیله‌بیله‌جکلری کبی فکرلر کوستریلیور . بونلر صحیح بیله اولسه طلبه‌نك جمله‌سنه تشمیل ایدنه‌ملیدر. بو کبی حرکات نامرضیه‌ده بولنانلر بالتحقیق الده ایدیله‌لی ویالکز بوکبیلر حقنده برقرار قطعی اتخاذ اولنمه‌لیدر .

ورسای موزه‌سنده‌کی مشهور تابلولردن - حریتپرور مارانك قتلی - رسام شهیر داویدك تابلوسی -

Musée de Versailles — Marat assassiné (par David.)

هله بو فرق بر مملکتدن دیکرینه کچلدیکی وقت دها زیاده کوزه چارپار . اك درین یری یوز متره‌یی کچمین عادتا کوچوك واهمیتسز

یوقسه برایکی کشی یوزندن مملکتمزك معارفنه. آتیسنه قدر دخلی اوله‌بیله‌جك برقراره کیدیلمه‌ملیدر. چونکه طلبه‌مزی فرانسه‌نك ولایات فاکولته‌لرینه ارسال ایتمك — بو افندیلرك کچن سعیلرینك هبا اولمسی . بر سنه دها تمدید تحصیللرینه مجبوریت کوریلمسی کبی محذورلر برطرف — جاهل قالمه‌لرینی تأمین ایتمکدن باشقه برفائده تولید ایده‌مز. بوکون فرانسه‌نك ولایات فاکولته‌لرینك نه درجه‌لرده آجینه‌جق بر حالده اولدیغنی فرانسزلر کندیلری بیله اعتراف ایدرلر. ذاتاً ولایات کنجلرینك اتمام تحصیل ایچون پارسه هجوملریده بونی اثباته کافیدر .

برقانالدن بشقه بر شی اولمایان اوفاجق برمانش دکزی فرانسه‌ایله انکلتره آره‌سنه کویابیکلرجه فرسخ عمقنده بر چوقور قازمش کبی ایکی طرفك عادات واخلاقنده ، طرز معیشتنده ، دوشونیشنده ، چالیشیشنده ضدیتلر تولید ایتمشدر.

محیطك بو زنکینلکنی تأمین ایدن وسائطدن بریده موزه‌لر ، باخصوص تاریخی موزه‌لردر . بو مقاله‌لرده صره‌سیله پارسك لوکسه‌مبورغ ، لوور ، ورسای کبی موزه‌لری حقنده معلومات ویردك. کچن مقاله‌مزده (ورسای) سراینی ایضاح ایتمش، برقاچ رسمده نشر ایلمش ایدك. بوسفر (ورسای) رسم موزه‌سندن انتخاب

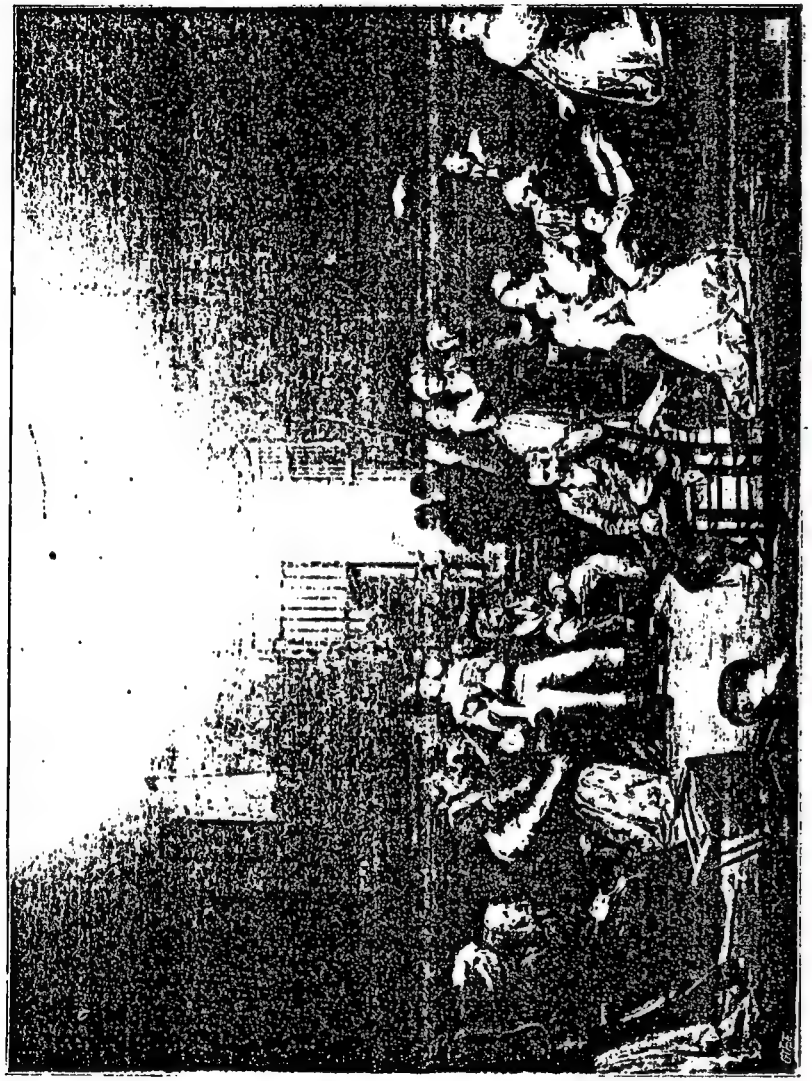

ورسای موزه‌سی - فرانسه اختلال کبیرینی تعقیب ایدن [نه‌رور] دورنده صوك بیکناه ومعصوملرك حکم اعدامك انفاذی ایچون چاغرلمه‌لری - رسام موللرك تابلوسی -

Appel des dernières victimes de la terreur (par Muller.)

ایتمش اولدیغمز بش تابلویی نشر ایدییورز . بو رسملر هپ فرانسه‌نك اختلال کبیر زمانی مصوردر . (قالله) نك تابلوسنده اون التنجی لوئینك ، حیله‌کار دکل فقط صافدل چهره‌سنی کورییوورسکز. ناموسلی ، ایی قلبلی بر ذات اولان لوئی ذکاسنك ندرتی ، باخصوص هیچ بر عزم وثبات صاحبی اولمامسی یوزندن بویوك فلاکتلره اوغرامشیدی . هر اقشام، صباحلین یاپدقلرینه پشیمان اولان ، مخاطبنه کوره فکر ومسلکنی دکشدیرن ، (نه‌کدر) ایله بولوشدیغی وقت حریتپرور واصلاحات طرفداری، زوجه‌سی (ماری انطوانه‌ت)ك قارشیسنده محافظه‌کار ومستبد اولیویره‌ن قرال نهایت کییوتین اوزرنده ترك حیاته سوق ایدیلمش، آز زمان صوکره (ماری ـ انطوانه‌ت) ده عینی فلاکته دوچار اولمشیدی. بو رسمده ١٦ نجی لوئی‌یی ، فرانسه قراللرینك (ره‌یمس) کلیساسنده اجرا ایدیلان رسم تتوجلرنده بویوك اونیفورمه ایله کورییورز. قرالك ایاغنده بیاض ساتندن قیصه بر پانطالون، التون دوکمه‌لی وقرمزی اوکچه‌لی قوندره‌لری واردر. البسه‌سنك قوللری بیاض دانتلالرله سوسلنمش، یشیل رنك قدیفه‌دن بویوك بر مانتویه بورونمشدر. قرالك النده صوم التوندن عصاسی ، یانی باشنده یشیل قدیفه یصدیق اوزرنده تاجی ایله قلنجی کورینیور. دیکر بر رسممزده (ماری ـ انطوانه‌ت) ی کورییورز . اوستریا ایمپراطوریچه‌سی (ماری ـ ته‌ره‌ز) ك قیزی اولان بو قرالیچه تا کوچوك یاشندن بری سرایلرده بویومش، یتشمش وقرالیتی جناب حقك بر موهبه‌سی کبی تلقی‌یه آلیشمش اولدیغندن فرانسه اختلال کبیرینك اك برنجی دشمنی اولمش وزوجنی فرانسه اهالیسندن صوغوتمق ایچون الندن کلنی یاپمش، نهایت فجیع بر عاقبته وارمشدر .

(موللەر)ك تابلوسی Terreur دورینی نه کوزل تصویر ایدییور. مملکت داخلی ، خارجی دشمنلرك تهدید استیلاسی التنده تتره‌مکده ایکن فرانسه‌نك مقدراتنی اللرینه آلان برقاچ کشی سلامت عمومیه قومیته‌سی وقونوانسیون ناملری التنده کیفی بر اداره احضار ایتمشلر واهالی‌یی دهشت ایچنده براقمق صورتیله مملکتی مدافعه‌یه سوق ایتمکه چالیشمشلردی. مملکتده سربستی ومشروطیتك تأمین وبقاسنه قارشی بر تشبثده بولنانلر طبیعی متهم عداولنه بیلیرلردی. فقط بو سربستی‌یی تأمینه خدمت ایتمینلرده شبهه‌لر تلقی ایدلمکه باشلانمش بو صورتله بر چوق بیچاره‌لر ، بیکناهلر توقیف ایدلمشیدی. اختلال محکمه‌لری هر کون یوزلرجه موقوفینی کییوتینه کوندرییوردی . بونلر ارەسنده قادینلر، اختیارلر، چوجقلرده واردی. (موللەر) بو خوف ودهشتی تابلوسنده پك کوزل ارائه ایتمشدر . (Vinchor) ك رسمی مملکتی دشملرینه قارشی مدافعه ایچون خلقك نصل مسرتلر، سوینجلرله کوکللی یازلدیغنی ارائه ایدییور. (داوید) ك تابلوسی فرانسه‌ده سربستینك تأمینی ایچون روبسپیه‌ر و دانتون ایله برلکده چالیشه‌رق بویوك خدمتلر ایفا ایدن (مارا) نك متره‌سی طرفندن بانیوده ایکن ووریله‌رق ترك حیاتی مصوردردر . بو تابلونك بر عینیده (بروکسل) موزه‌سنده تشهیر ایدلمکده‌در.

ورسای موزه‌سی — فرانسه قرالیچه‌سی ماری انطوانات « رسام مدام لوبرونك آثارندر »

Marie-Antoinette, Reine de France. (par Mme. Lebrun.)

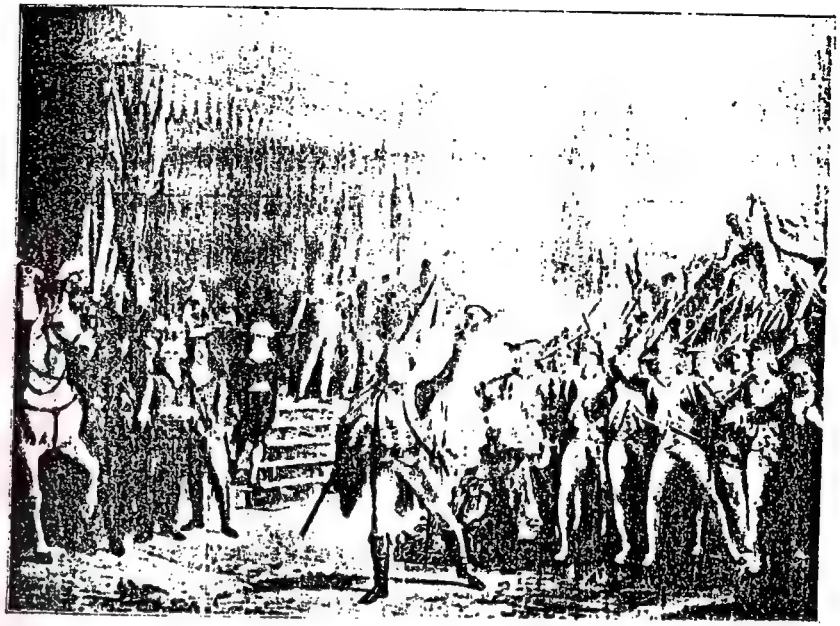

ورسای موزه‌سی — کوکالیلرك عسکره قیدی « رسام ونشونك تابلوسی »

Enrôlement volontaires. (par Vinchon.)

ایشته بوتابلولر فرانسه‌ده اختلال کبیر زمانی صره‌سیله ارائه وتمثیل ایدن بر رجانلی وثیقه‌در ورسای موزه‌سنده دها بوکبی تابلولردن برنجی ناپولیون زماننه ، اوچنجی ناپولیونك جزائر محارباتنه ، ۱۸۷۰ محاربه‌سنه عائد اولانلری‌ده واردر. بویله بر موزه‌یی زیارته کلنلرك بوتابلولردن نه‌قدر استفاده ایده‌جکلرینی بر کره تصور ایتمه‌لی. بوتابلولر تاریخ حقنده درین تتبعات وتدقیقات اجرا ایدنلر ایچون استفاده بخش اولدیغی قدر عوام ایچونده فائده تأمین ایدر . بوجهتله درسعادتده ترتیبی متصور اولان ملی موزه‌مزده‌ده ممکن اولدیغی قدر بونقطه‌یه رعایت ایدیله‌رك اجدادمزك شانلی صفحاتنی مصور تابلولر تدارکنه همت ایدیلمه‌سی محیطمزك سویهٔ عرفان وادراکنی یوکسلتمك ایچون اك مصیب بر تدبیردر.

پاریس — حزیران

فائق صبری

ورسای موزه‌سی فرانسه قرالی اون آلتنجی لوئی « رسام قالته‌نك آثارندن »

Louis XVI, Roi de France. " par Callet. "

ظلمته

درین ، سیاه اوچوروملر کبی صوصان روحم
سنك غمك ، سنك ایضسزلغکله لال سکون ؛
باشمده شیرەلر ، کوزلرمده بوم شئون ،
خرابەلر کبی سندن نه بکلەیوب دورورم ؟

نفسلرکله کناهسز ایشیقلرم سوندی ،
یولم زوالکه قلب اولدی ، کیمسەسز قالدم ؛
نسم قیریلدی ، سسمدن جواب یأس آلدم ؛
کتابەلر کبی آلنمدە طاشلره دوندی ...

صباحی بکلەدم ، ابعادی دیکلەدم ... بیللر ،
فقط ، یانمدن اوزون خطوەلرله ایتدی کذار ؛
اونك‌ده کوزلرینه وهم ظالمك دولدی !

حیات ایچون آچیلان قوللرم مزار اولدی ؛
چیچکلرم چورودی عمرمك بهارنده ؛
دیوارلرك بویودی لانەمك جوارنده ! ...

— ۸ نیسان ، ۳۲۲ —

سلیمانه بحری

اقوال حکمیه

قادینلر عصبیتلرینه ، یا عزت نفسلری ویا محبتلریله غلبه چالارلر .

(لابرویه‌ر)

برارکک کندیسنی ترک ایدن قادیندن اک مدهش عذابلر ایچنده آیریلیر ؛ فقط صوکره اونی اونودیر . برقادین ایسه سودیکی دلیقانلیدن سکوت ایچنده آیریلیر ، فقط ابدیاً عذاب ایچنده قالیر .

ارککلر باشقه‌لرینک اسرارینه کندی سرلرندن زیاده صادقدرلر . قادینلر ایسه ، بالعکس ، کندی سرلرینی دها زیاده حسن محافظه ایدرلر .

قادینلر محبتده ، ارککلر دوستلقده حائز تفوقدرلر .

قادینلر یا افراط ویا تفریط حالنده‌درلر . برقسمی ارککلردن ایی وبرقسمی فنادر .

حساس اولمیان قادین سوه‌جکی ارککی هنوز بولمایه موفق اولامیان قادیندر .

دکلدرلر . دائما سودکلری ارککلرک خط حرکتلرینه تبعیت ایدرلر .

قادینلر ارککلرده ملاحت حقیقه‌دن زیاده ظرافت وخوشکولق آرارلر .

برقادین برارککه قارشی نه‌قدر فداکارلق اختیار ایدرسه اوکا اونسبتده ارتباط ایدر . حالبوکه ارککلر کوردکلری لطفلر نسبتنده محبتلرندن تجرد ایدرلر .

یالکز باشنه مسعود اولمادنسه برآراده بدبخت اولمق اولادر .

(فلوریان)

سیاستده اک بویوک خطا یالکز زمان حالی دوشونمکدر .

برچوجغک ابویندن آلدیغی حس تربیه‌یه قارشی فرط اعتماد کوسترمک دوغری اولمدیغی کبی اعتمادسزلق اظهاری‌ده محق دکلدر .

اک بویوک فکرلر انجق اک کوچوک سوزلرله تبلیغ ایدیله‌بیلیر .

سومز ، کلیننی سوه‌ر . قائم والده ایسه کلیننی سومز ، دامادینی سوه‌ر .

فضائلده افراط آنجق منتدارلقده ممدوحدر .

انسان مسعود اولمزدن اول کولمکه چالشملیدرکه کولمه‌دن اولمک اندیشه‌سندن قورتولسون !

سخاوت حقیقیه علی‌الاطلاق چوق ویرمکدن زیاده آز فقط محلنده ویرمکدر .

نفسه قارشی ملایمت ایله غیره قارشی خشونت عینی برمسیئتدر .

سر ، دوستلقده اختیار ایله ومحبتده غیر اختیاری فاش ایدیلیر .

عشق برضعف ایسه‌ده اوندن شفایاب اوله‌بیلمکده داها بویوک برضعفدر .

دوستلغی تزیید ایدن زمان عشقی تنقیص ایدر .

عشق انجق عشق ایله باشلار . دوستلق ایله باشلایان عشقلر سونوک وضعیفدر .

بویوک عشقلره حقیقی دوستلقلردن زیاده تصادف ایدیلیر .

ناکهانی دوغان سودالر پک اوزون مدتلرده شفا پذیر اولورلر .

انسانلر جمعیته محبتله کیررلر ، حرص اقبال ایله چیقارلر ..

(لابرویه‌ر)

محاکمه‌سی پک قوتلی اولمیان اختیارلر دائما مشکلپسند ، متکبر وامتزاجسز اولورلر .

دوران ایدن شایعاتک عکسی اکثریا حقیقتدر .

قادینلرده تناسب انداء ، ارککلرده جربزه آرانیر .

نقصان محاکمه‌نک اک بویوک دلیلی متصل سوزسویلمک آرزوسیدر .

هر احمق بهمه‌حال کندیسنی بکنه‌جک ایکنجی براحمق آرار ، بولور .

کوچوک معلومات

شوندن بوندن

برسفینهٔ حربیه ٤٠٠،٠٠٠ لیرایه وجوده کله‌بیلیرسه بومبلغک (٢١٠،٠٠٠) ی تکنه‌سی ، (١٢٨،٠٠٠) ی ماکنه‌سی و (٦٢،٠٠٠) ی ترتیباتی ایچین مصروفدر .

یالکز لوندره شهرنده (دوبلن) دن زیاده [illegible]

دنیانک اک مرتفع شمندوفر استاسیونی (یونغ فراو یوخ) قصبه‌سنده‌درکه موقعک سطح بحردن ارتفاعی (١١،٤٠٠) قدمدر .

دنیانک اک جسیم شمندوفر استاسیونی (پنسیلوانیا) ده کائن اولوب یکرمی سکز (آقر) جسامتنده براراضی اشغال ایدر .

ایکنجی (۲۵ آقر) ، ادنبورغ استاسیونی‌ده اوچنجی (۲۳ آقر) درجه‌ده حائز جسامتدر.

امریقاده مشهور مخترع ادیسون طرفندن فابریقه‌لرده معمول ومستحضر مربعی‌الشکل چمنتو قالبلر واسطه‌سیله سکز ساعت ظرفنده ایسته‌نیلان شکلده کوچوك برخانه انشا ایدیله‌بیلیور.

کوبانك طوپراغی پك زیاده منبتدر . بوساحه اوزرنده چوق دفعه ۲۰ لیبره نقلتنده قباق یتیشدیکی کورونمشدر . طورپلر اکیلدکدن اون درت کون صکره حاصل اولور . بغدای ایسه سنه‌ده اوچ دفعه یتیشیر .

مشهور پاناما قنالی قرق میل طولنده اولوب ۱۶۰,۰۰۰,۰۰۰ لیرایه مال اوله‌جقدر. یوزمیل طولنده‌کی سویش قنالی ۲۰,۰۰۰,۰۰۰ والتمش برمیل طولنده بولنان (کیل) قنالی ۸,۰۰۰,۰۰۰ لیرایه حفر اولنمشدی .

قونغونك قبائل محلیه‌سی امراضی (دف) چاله‌رق تداوی ایدرلر .

بعض انکلتره شهرلرنده یمین ایتمك مؤدی جزادر . مثلا : (ویندسور) ده یول اورته‌سنده یوکسك سسله یمین ایدن برآدم مرکزه جلب اولنه‌رق یاریم قرون جزای نقدی ویرر. (تی‌ورتون) ده ایسه سوقاقده وحتی کندی خانه‌سنده فضله یوکسك سسله لقردی ایتمك بیله جزای نقدی تأدیه‌سنه وسیله اولور .

مرمیسز تفنك وطبانجه — اك صوك اختراعاتدن اولان بوسلاحلردن چیقه‌رق اتساع ایدن بر نوع غاز هدفی سرسم ایده‌رك یره دوشوریور . بوطرزده اعمال ایدلمش ره‌وولوه‌رلر بش قورشونی حاملدر . امریقا ضابطهٔ خفیه‌سی طرفندن قبول اولنمشدر .

معروف مغنیلردن (بونس) صوك بر سیاحتی اثناسنده واغونده بولنان غازبورولرینك فنا تسخین ایدلدیکندن دولایی (نزله) یه طوتولدیغنی بالبیان شمندوفر قومپانیه‌سی علیهنده (۱۰,۰۰۰) لیرا ضرر وزیان دعواسی اقامه ایتمشدر !.

(لایبزیغ) شمندوفر استاسیونی ۷,۵۰۰,۰۰۰ لیرا صرفیله وجوده کلمشدر .

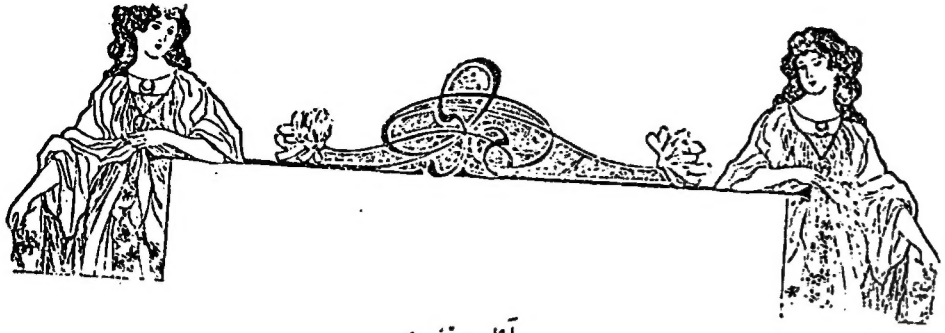

آثار منتشره

انشاد وخطابت

قله‌لی اعدادی عسکریسی عثمانلیجه معلملرندن ادیب محترم الیاس ماجد بك قارده‌شمزك (انشاد وخطابت) عنوانلی یکی براثر نفیسی رسملی کتاب مطبعه‌سنده طبع ایدیله‌رك ساحهٔ مطبوعاته وضع اولونمشدر . (انشاد وخطابت) بزجه پك مجهول برموضوعی . پك نفیس برتحلیل ادبی‌یی احتوا ایدییور . اعدادی شاکردانیله معلملرینه ماجدبکك بواثرلرینی بالخاصه توصیه ایده‌ر ومحترم محررینی قیمتدار موفقیتلرندن طولایی تبریك ایده‌رز .

فیأتی یالکز بش غروشدر

محیط فنون فطوغرافیه

یوز باشی سعداه عزت بك افندی طرفندن تألیف ایدیلن بواثر مهم فنی اخیراً رسملی کتاب مطبعه‌سنده طبع ایدیله‌رك موقع انتشاره وضع اولنمشدر . بالخاصه فوطو طیوغرافیا حقنده معلومات تامه ومکمله الق ارزوایدنلر بوقیمتدار اثرفنیدن پك بویوك براستفاده تأمین ایده‌جکلردر . مراقلیلرینه توصیه ایدرز .

فیأتی اون بش غروشدر .

مصور اجزاجی نوالی

غایت نفیس بر صورتده طبع ایدیلن وشیمدی‌یه قدر بزده ایلك دفعه اولارق یازیلان بواثری‌ده قارئلرمزه ، خصوصیله اجزاجیلرمزه توصیه ایدرز . کرك ممالك عثمانیه وکرکسه آوروپاده‌کی اجزاجی مشاهیرینك فطوغراف وتراجم احوالیله اجزاجیلغه عائد فنی ، اجتماعی واقتصادی معلومات مفیده‌یی احتوا ایدن بواثر مهمك مؤسس وناشری اجزاجی نائل خالد بکی تشبث واقعندن طولایی تبریك ایدرز .

فیأتی اون غروشدر .

حیوان مراقلیلرینه

سواری ضابطان تطبیقات مکتبی معلملرندن بیطار بیکباشیسی رضا هدایت بك برادرمزك تحریرینه باشلادقلری کلیاتك برنجی کتابی انتشار ایتمشدر اللی قدر رسمی احتوا ایدن اثر مذکور ، آتلر تربیه ، تغذیه وحفظ صحتیله انسانلره قابل انتقال خسته‌لقلرینی وکثرتله تصادف ایدیلن امراض مهم فرسیه‌یی وبونلرك اسباب توقی وتداویسی کبی چوق مباحث مفیده‌یی جامعدر . هرصنف ضابطهٔ عسکری‌یه ، پولیس وژاندارمه سواریلرینه وبالخاصه اصحاب حیواناته صورت مخصوصه‌ده توصیه ایده‌رز .

فیأتی (۱۰) غروشدر .

مجموعه‌لر

بوآی « نسل آنی » و « انقلاب » ناملری آ هفته‌لق ایکی مجموعهٔ ادبیه انتشاره باشلامشدر. موفقیتلرینی تمنی ایدرز .

دیکر حل ایدنلر بروجه آتیدر :

چبوقلیده مدیحه ، اسکدارده ع. حسنه‌نجاتی. بیوك اطه‌ده مزدان . ردوس مرکز مهندس حرمی رقیه . دفتردارده حکمت جاذبه ، ایوبده خالده سنیحه . اکری قپوده مالتیه خسته‌خانه‌سی مدیری بیکباشی ضیابکك کریمه‌سی فاطمه‌مقدس، بشکطاشده اورته‌باغچه‌ده شکوره خانم افندیلردر .

مکافاتلرك اداره‌دن آلدیرلمسی مرجودر .

بیلمجه

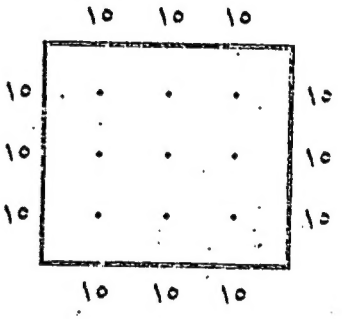

	١٥	١٥	١٥	
١٥	.	.	.	١٥
١٥	.	.	.	١٥
١٥	.	.	.	١٥
	١٥	١٥	١٥	

اورته‌ده‌کی طقوز صفرك یرینه او صورتله برر رقم قوییکزکه صاغه صوله اشاغی یوقاری جمع اولندیغی حالده کنارده کورلدیکی وجهله حاصل جمع دائما ١٥ رقمی اولسون .

قونیله‌جق رقملر یالکز شونلردن عبارتدر .

١ ، ٥ ، ٦ ، ٩ ، ٧ ، ٣ ، ٨ ، ٤ ، ٢

مرتبی : دیمتوقه‌ده فهمی بك

ارککلردن بیلمجه‌یی طوغری حل ایدنلر نامنه چکیله‌جك قرعه‌ده برنجی‌یه صوك موده مینالی بر ساعت ، ایکنجی‌یه برشمسیه ، اوچنجی‌یه مجموعه‌مزك آلتی آیلغی اوتوزنجی‌یه قدر اوچر اللنجی‌یه قدر بر قارت پوستال ؛

خانملردن طوغری حل ایدنلر نامنه چکیله‌جك قرعه‌ده‌ده برنجی‌یه ظریف برآل چانطه‌سی، ایکنجی‌یه غایت شیق بر کمر ، اوچنجی‌یه مجموعه‌مزك آلتی آیلق آبونه‌سی اوتوزنجی‌یه قدر اوچر عدد غلاسه قارت پوستال اهدا اولنه‌جقدر . حل ورقه‌لرینه بیلمجه قپونی ربط اولنملی ومسابقه‌مأمورلغنه کوندرلملیدر.

اثار منتشره :

قارئلرمزه مهم بر تبشیر

کچنلرده وفات ایدن روس ادیب شهیری « تولستوی » ك اك بویوك ، اك مشهور اثرلرندن اولان « آننا قاره‌نین » نام رومان رائف نجدت وصادق ناجی بکلر طرفندن ترجمه ایدیلمکده‌در. بیك ایکیوز صحیفه‌دن متشکل بو اثر معظمك برنجی جلدی برقاچ کونه قدر کتبخانهٔ اسلام وعسکری طرفندن موقع انتشاره وضع ایدیله‌جکدر .

ینه ادیب مشارالیهك « بر ازدواجك رومانی » نامنده‌کی حکایهٔ نفیسه‌سی « حسلر وفکرلر » محرر محترمی طرفندن غایت جاذب بر اسلوب تسخیر کار ایله ترجمه اولنه‌رق موقع انتشاره قونمشدر . بوتون قاره وقارئه‌لرمزه بو هر ایکی اثر ادبی‌یی کمال جدیت واهمیتله توصیه ایده‌رز .

« حسلر و فکرلر » نام اثر ادبی ایچون طشره‌دن اداره خانه‌مزه بر چوق سپارشات وقوع بولیور . طشره‌دن بو اثر کزینی ارزو ایدن محترم قارئلرمز اداره خانه‌مزه اون ایکی غروشلق پول کوندرمه‌لیدرلر . کتابك تعهدلی اولارق کوندرلمه‌سنی ارزو بویورانلر اون اوچ غروش ارسال ایتمه‌لیدرلر.

پولیس افندیلره مخصوص

تربیه ومعلومات مسلکیه

درسعادت پولیس مکتبی تربیهٔ مسلکیه وبدنیهٔ معلم محترمی ابراهیم فریدون بك افندی برادرمزك بونام ایله غایت مفید براثری انتشار ایتمشدر ؛ مأمورین ضابطه‌مز ایچون پك قیمتدار معلوماتی محتوی اولان بو اثرده عین زمانده بتون قارئلری علاقه‌دار ایده‌جك شایان استفاده موضوعلرده پك مبذولدر ؛ برچوق نفیس رسملرله مزین اولان بو اثری تقدیر ایله بتون قارئلرمزه توصیه ایدر و محرر محترمنی موفقیتندن طولایی جداً تبریکه مسارعت ایلرز .

عشق مرضی

کنج ومقتدر اطبامزدن ناظم شاکر بکك تحریر ونشر ایتدکلری بو جداً شایان مطالعه اثرك ایکنجی جزوئی‌ده اخیراً ساحه آرای انتشار اولمشدر. قارئلرمزه صورت مخصوصه‌ده توصیه ایده‌رز .

حال وفردا

ادیب محترم الیاس ماجد بك برادرمزك برچوق اثار منثوره‌یی احتوا ایدن بو نفیس اثر ادبیلرینی بتون قارئلرمزه بالخاصه توصیه ایدرز. محرر محترمنك اورقیق ، ونزیه اسلوب افاده‌سنی بیلنلر ایسه توصیه احتیاجندن‌ده وارسته‌درلر امیدنده‌یز .

اعلان

دوقتور بحری عصمت بك

کلخانه خسته خانه‌سی معلملرندن

قولاق ، بوغاز ، برون ، خسته‌لقلری متخصصی

بوردو سریریات اذنیه‌سندن دیپلومالی

ادرس :

باب عالی جاده‌سنده ابراهیم نظیف بك اجزاخانه‌سی فوقنده ایکنجی قاتده‌کی معاینه خانه

، بازاردن ماعدا هرکون الاتورقه ٧ دن ١١ ه قدر مراجعت ایدن خسته‌لری قبول ایدر .

رسملی کتاب نومرو : ٢٦ بیلمجه قوپونی

صورت حل

امضا و آدرسی

(٢٦ نومرو) بیلمجه مکافاتی اخذنده ابراز اولنه‌جق قوپون آدره‌س وامضا

مالك اولان بوتون حیوانلر : کووه‌رجینلر ، قومرولر ، آرسلانلر ، فیللر ، ذوالیدین مایمونلر ، الخ ... هپ وظائف تناسلیه‌لرینی خصوصیت ایچنده ایفا ایدرلر . بونلرده ، بوخصوصده ، هیچ برزمان عمومیت کورولمز . علم حیوانات بونی صورت قطعیه‌ده ارائه واثبات ایدییور . بوحیوانلرك هیچ بریسی ، بری برندن انفکاك وافتراق ایتمه‌دن ، ایستر دیشی ، ایستر ارکك اولسون . بردیکری ایله مناسبات تناسلیه‌ده بولونماز . بونك ایچین عائله‌نك عمدهٔ موجودیتی عینی اساس طبیعیدن آلان انسانلرده‌ده ، فحشك اجراسی غیر طبیعیدر . بشرده ، طبیعتله مولودهٔ دماغ اولان صنعتی لایقیله تألیف ایتمکه چالیشه‌رق ، حیات حقیقیهٔ اجتماعیه‌یه دوغری یورومایدر .. بر اساس مطلق ، هیچ بر زمان تبدل ایتمز ، محو اولماز . مکرکه اداره ایتدیکی ، اوزرنده طوتدیغی موجودیت تحول ایتسین ، انقراض بولسون ؛ یاخود کندی شرائط ، اسباب وعلل موجودیتی دوچار تبدل ویا انقراض اوله‌رق اونی اداره‌دن فارغ اولسون . بناءً علیه ، عائله‌نك بنیادی انسانلرده نه‌ایسه حیوانلرده‌ده اودر . انسانلر ، یالکز بواساس اوزرنده حیات عائله‌لرینی تکامل ایتدیرمشلر وایتدیره‌جکلردر ...

حیات عائله‌نك ، حیات اجتماعیه نقطهٔ نظرندن ، صورت جریانی حقنده‌کی اساس شودر ودائماده شو اولمایدر : آرقداشلق ، مادةً ومعناً مساوی اولورسه طبیعی وحقیقیدر . ایکی رفیق ، بری برینی هرخصوصده مشترك ومساوی کورمزسه امتزاج واتحاد غیرقابلدر .. دنیاده اك حقیقی وجدی آرقداش ایسه ، زوجه ایله زوجدر . یالکز ، اونلرده « ایکیلك ایچنده برلك » ، « برلك ایچنده ایکیلك » موجوددر . زوج ایله زوجه حیاتك دوام ایتدیکی مدتجه ایکی رفیق صمیمی وحریمی اولدیغندن ، موجودیت رفاقت وزوجیت داخلنده ، بوتون مادیت ومعنویتده مساوی اولملی ، هیچ اولمازسه یکدیکرینی مساوی عد وتلقی ایتمایدر .. ایشته بونك ایچین درکه ، قادین وارکك آره‌سنده‌کی مساوات طبیعیه ، سوسیولوژینك مقتضیات قطعیه‌سندندر . اونلر ؛ حقوق عائلویه ، اجتماعیه ، مدنیه ، سیاسیه نقطهٔ نظرنده حقیقی برتساوی‌یه مالك اولمایدرلرکه بشریت تکامل طبیعیسنی تعقیب ایده‌بیلسین ...

صلاح الدین عاصم

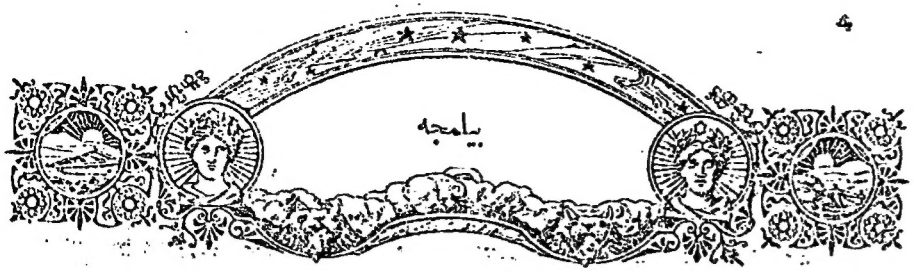
بیلمجه

٢٦ نومرولی نسخه‌مزده‌کی بیلمجه‌نك صورت حلی :

٢	٩	٤
٧	٥	٣
٦	١	٨

ارککلردن طوغری جواب ویرنلر نامنه چکیلن قرعه‌ده برنجیلکی کدك پاشاده عرفان حکمت ، ایکنجیلکی سلانیکده ع . نور الدین ، اوچنجیلکی مقری کوینده جواد بك افندیلر قزانمشلردر .

دیکر حل ایدنلردن بروجه آتی ذوات اوچر قارت پوستال قزانمشلردر :

استانبول مکتب سلطانیسی طلبه‌سندن ١٥٨ نومرولی کریدی شفیق ، قونیه : عامل چلبی زاده خلقی عامل ، روسیه‌ده اورنبورغ‌ده مدرسهٔ حسینیه‌ده ابراهیم ییکچنایف . مدینه‌ده احمد رضا ، مجلس مبعوثان کاتبلرندن محمد بسیم ، اورته کوینده دولتلو نجابتلو عبدالمجید افندی حضرتلرینك اغالرندن جوهر ، بیوك آطه دیون عمومیه کاتبی صلاح الدین ، بلغارستان : آخیولی بورغازده اسماعیل جلیلوف ، مدینه‌ده احمد اسعد ، اورته کوی : حسن کشفی ، دفترخاقانی نظارتی قیود خاقانی قلمی کتبه‌سندن م . عزت سکوتی ، اینور اتحاد وترقی برنجی قلوبی ، قاضی کوینده خلیلیهٔ محمودیه مکتبی معلملرندن حسن حسنی ، حدیقهٔ مشورت مکتبی اعدادی برنجی صنف طلبه‌سندن ٤٥٠ نومرولی مصطفی ذکی ، ازمیر مکتب سلطانیسی برنجی سنه طلبه‌سندن ١٦٣ ابزاق زه‌تی ، عشاق بلدیه طبیبی محمد علی ، دارالشفقه‌دن نورس حقی بك افندیلردر .

برر قارت پوستال قزانانلر بروجه آتیدر :

سلانیك قره قریه قضاسنده چاملی زاده ناشد ، قاضی کوینده مرحوم راسم پاشا حفیدی راسم ، مکتب حربیه ایکنجی بلوك برنجی سنه شاکردانندن شاملی مدحت ، مکتب سلطانی طلبه‌سندن ٩٩٤ نومرولی م . جلال ، قچانیکده پلونه برنجی نشانجی طابوری ضابطانندن ابن الضیا فاضل ، پانغالتی : حربیهٔ شاهانه‌ده ف حزنی ، سرکه‌جی انضباط عسکری ضابطی ملازم جمال ، سلانیك تکیه‌لی چفتلکی ناظر امور معاونی عثمان فوزی ، قونیه اتحاد و ترقی مکتبی طلبه‌سندن ٤٤ ، حربیه نظارتی محاسبات دائره‌سی دردنجی شعبه‌سی کتبه‌سندن صلاح الدین ، اسکدارده آچیق تربه‌ده مقیم حربیه نظارتندن محمد امین زین الدین ، المان مکتبی مداوملرندن ع . وفا ، هزار غرادده خانجی اسماعیل زاده احمد شکری ، بشکطاشده عابدین اسعد ، اسکوب نمونه رشدیه‌سی تورکجه معلمی شکیب رجائی ، ودین مکتب رشدیه‌سی دردنجی صنف طلبه‌سندن مصطفی ابراهیم ، صنایع نفیسه مکتبی رسام قسمی شاکردانندن اقسرایلی اسماعیل ذکی ، شمس المکاتب مکتبی اوچنجی صنف شاکردانندن ٩٧ نومرولی علی اکرم ، کرمنجك ناحیه‌سنده قصاب زاده مصطفی نوری ، استنبول لیسه‌سی مداوملرندن عمر حکمت ، پرلپه اتحاد و ترقی قلوبی نامنه صندق امینی حمدی ، وفا اعدادیسی برنجی سنه طلبه‌سندن ٢٦١ نومرولی محمد توفیق ، دیمتوقه بلدیه چاوشی اسماعیل ، غلطه المان مکتبنده ا . ناجی ، بیروت حاکم الشرعی مخدومی محمد حنیف ، قرجه علیده اون التنجی الایك ایکنجی

طابور ایکنجی بلوك سر چاوشی محمد خورشید ، برلینده دوسه‌لدورفده سعدالدین . مکتب حقوقده حسن تحسین . قومانوه ۱۷ نجی الای مطالعه‌صالونی نامنه موزیقه معلمی کامل بك افندیلردر .

خانملردن طوغری حل ایدنلر نامنه چکیلن قرعه‌ده برنجیلکی شیشلی‌ده‌ك . عفت ، ایکنجیلکی ایاصوفیه‌ده ا . پاکیزه . اوچنجیلکی ارن کوینده نعمت خانم افندیلر قزانمشلردر .

دیکر حل ایدنلردن اوچر قارت پوستال قزانانلر بروجه آتیدر : اسکدارده طوغانجیلر جاده‌سنده نجاردن جمیل کاشف بك حرمی فرعیه . دفتردارده فطنت برین . روسیه‌ده روسیه‌لی فاطمه ، بیوك چاملجه‌ده ساکنه نبیه نجاتی . چنکل کوینده لمعان جلال ، دیوان یولنده رابطه عمر . موصل مبعوثی داود بکك خانه‌سنده جمیله . قاضی کوینده مادام سمح ، اکری قپوده مالتپه خسته‌خانه‌سی مدیری بیکباشی ضیا بکك کریمه‌سی فاطمه مقدس ، اسکدارده احسانیه‌ده نعمت رضا ، سلطان احمدده حسنی بك کریمه‌سی خدیجه نیلوفر ، حیدر پاشاده میرا ، قاضی کوینده نظمی پاشا کریمه‌سی فاطمه ذکیه ، کوزتپه‌ده سمیحه وحیی . جهانکیرده بهیره رفعت ، فاتحده مصطفی احسان بکك کریمه‌سی رقیه شکران ، ادرنه : تیمور طاش قره اعاجده سواری ملازمی رشاد بك همشیره‌سی نعمت ، بایزیدده فاطمه ، چنکل کوینده هما پر ، صوفیلرده هادیه . قیزیل طوپراقده میرآلای رامز بکك کریمه‌سی ناجیه ، ارناوود کوینده امریقان مکتبنده بدریه ویسی ، انقره تلغراف وپوسته باش مدیریت قلمی کتبه‌سندن شاکر تحسین افندی کریمه‌سی دلنواز ، چبوقلی‌ده مدیحه ، سیواس ولایتنده حوضه قائممقامی احمد حمدی بکك یکنی امینه ، سلامسزده زهرا مقدس ، لاله‌لیده مرحوم قائممقام صالح بکك کریمه‌سی عاطفه ، مقری کوینده اجلال نورالدین ، جهانکیردن مدیحه ، سرنجه‌بك محله‌سنده نزلی ، کربد حانیه مکتب اناث مأذونه‌لرندن دیدار عفت ، بکلر بکنده استاوروزده شوقی بك کریمه‌سی مقبله ، اسکدار احسانیه‌ده فرید بك کریمه‌سی بدیعه مزهر خانم افندیلر قزانمشلردر .

مکافاتلرك اداره‌دن آلدیرلمسی مرجودر .

بیلمجه

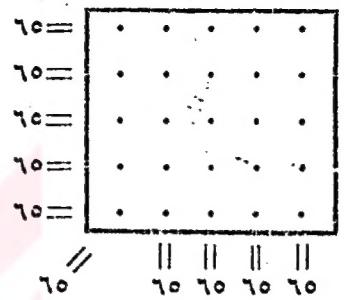

بالاده‌کی یکرمی بش صفرك برینه بردن یکرمی بشه قدر اولان ارقامی اویله برصورتده وضع ایتملی که افقی ، عمودی ، قطری حاصل جمعی ٦٥ اولسون .

محمد مظهر

ارککلردن طوغری جواب ویرنلر نامنه چکیله‌جك قرعه‌ده برنجیلکی قزانان ذاته کموش صاپلی برباستون ، ایکنجی‌یه ظریف بر یازی طاقمی ، اوچنجی‌یه مجموعه‌مزك آلتی آیلق آبونه‌سی ؛ اوتوزنجی‌یه قدر اوچر ، اللنجی‌یه قدر برر غلاسه قارت پوستال ؛

خانملردن طوغری حل ایدنلردن برنجیلکی قزانانه یازلق غایت ظریف برشمسیه ، ایکنجی‌یه بر صوطاقمی ، اوچنجی‌یه مجموعه‌مزك آلتی آیلق آبونه‌سی ، اوتوزنجی‌یه قدرده اوچر عدد غلاسه قارت پوستال اهدا اولنه‌جقدر .

صورت حل بیلمجه قوپوننه یازیله‌رق ویا قوپون حل ورقه‌سنه ربط ایله‌رك (رسملی کتاب مسابقه‌مأمورلغنه) کوندرلیدر ؛ قوپونسز کوندریله‌جك حل ورقه‌لری نظر اعتباره آلنماز .

آثار منتشره :

نژاد اکرم

استاد محترم رجائی زاده اکرم بك افندی حضرتلرینك بونفیس وقیمتدار مجلهٔ شعر وصنعتلری

اخیراً زینت‌ازعالم مطبوعات اولمشدر . حسیات عالیه ورقیقه‌ایله مزین اولان بواثر معظم ادبی‌یی مشتاق معالیات اولان ذواته کمال اهمیتله توصیه ایدرز .

قاره بلا

ادیب وطنپرور نامق کمال بك مرحومك بالاده‌کی عنوان آلتنده بش پرده‌لك بر تیاتروسی نفیس بر صورتده طبع ایدیله‌رك موقع انتشاره قونمشدر . قارئلرمزه توصیه ایدرز .

عثمانلی تاریخی

داهیٔ وطنپرور کمال بك مرحومك عثمانلی تاریخنك دردنجی وبشنجی جزؤلرینك‌ده ساحه آرای انتشار اولدیغنی قارئلرمزه تبشیر ایدرز .

رسملی وخریطه‌لی عثمانلی تاریخی

تتبعات تاریخه‌سیله جداً تمایز ایدن محرر محترم احمد راسم بك افندینك رسملی وخریطه‌لی عثمانلی تاریخنك ایکنجی جلدی‌ده کتبخانهٔ ملیمزی تزیین ایتمشدر .. اقبال کتبخانه‌سی طرفندن پك نفیس بر صورتده طبع ایدیلن بو اثر مهمی قارئلرمزه کمال اهمیتله توصیه ایدر ، موفقیت واقعه‌لرندن دولایی مؤلف محترمنی کمال صمیمیتله تبریك ایلرز .

تربیه‌یه دائر

بوعنوان آلتنده کنج متفکرلردن فاضل احمد بکك پك مهم براثرلری کتبخانهٔ ملیمزی تزیین ایتمشدر . کوزل براسلوبله قلمه آلینمش تربیه‌یه عائد مهم مقاله‌لردن تشکل ایدن ونفیس بر صورتده طبع اولونان بو اثر کزینی هرکسه ، خصوصیله شبابه کمال اهمیتله توصیه ایتمه‌یی وجیبهٔ قدر شناسیدن عد ایدرز .

سیاه

شاعر نزیه جلال ساهربکك بونام آلتنده بر مجموعهٔ اشعاری دها انتشار ایتدیکنی شعر وادبیات مرافایلرینه تبشیر ایده‌رز .. کنج شاعرك قدرت حسیه و صنعتکارانه‌سی بواثرده‌ده تماماً منجلیدر .

رؤیالر

اطبای محترمه‌مزدن نوری بکر بك افندینك بالاده‌کی عنوان آلتنده مهم بر اثر فنیلری انتشار ایتمشدر . رؤیانك ماهیتنی وثائق علمیه ایله کوسترن بوتألیف کزینی قارئلرمزه توصیه ایدرز .

مساوات تامه

قادینلر ایله ارککلر آراسنده برمساوات تامه‌نك حصولی لزومندن بحث ایدن وخلیل حامد بك طرفندن قلمه آلنان بومفید اثر سهولت کتبخانه‌سی طرفندن طبع ایدیله‌رك موقع انتشاره وضع اولنمشدر . توصیه ایدرز .

شاهقه

بونام آلتنده انتشار ایدن مجموعهٔ ادبیه‌یی قارئلرمزه توصیه ایدرز .

خیابان

بونام آلتنده غایت ظریف ونفیس بر شکلده برمجموعهٔ ادبیه دها انتشاره باشلامشدر . اون بش کونده بر انتشار ایدن یکی رفیقمزی تبریك ایدر ، قارئلرمزه توصیه ایدرز .

اجزاجی

بونام آلتنده غایت نافع ومهم بر غزته انتشار

رسملی کتاب نومرو : ٢٧ بیلمجه قوپونی

صورت حل

امضا و آدرسی

(٢٧ نومرو) بیلمجه مکافاتی اخذنده ابراز اولنه‌جق قوپون آدره‌س وامضا